

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 47 том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Збірник включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 1471 від 26.11.2020 р. (додаток 3).

Видання включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 5 від 15.03.2021 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарев**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики **М.В. Мамич**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

С.В. Голик, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; **І.І. Дмитрів**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор кафедри германських та східних мов, Міжнародний гуманітарний університет; **А.А. Кісельова**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Одеська юридична академія»; **А.П. Ладиненко**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування, Міжнародний гуманітарний університет; **Г.В. Савчук**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та мовознавства, Міжнародний гуманітарний університет; **Ю.О. Томчаковська**, кандидат філологічних наук, доцент, в.о. зав. кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.В. Шевченко-Бітенська**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов № 1, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.К. Гадамський**, доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет (Ополе, Польща).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:
Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2021

© Міжнародний гуманітарний університет, 2021

МОВОЗНАЧСТВО

---

*Ahmadova M. I.,
Ph.D. Student,
Senior Teacher
Baku Slavic University*

MONO AND POLY INTENSIVE FEATURES OF THE INTERROGATIVE ACT OF DIRECT SPEECH IN ENGLISH AND AZERBAIJANI

Summary. Modern linguistics is actively working on ways to optimize interpersonal communication. This problem has been on the agenda at almost all times, but its broad scientific and theoretical study is associated with modern linguistics. This problem is characterized by the use of language in the communication process, finding more appropriate ways to convey the author's intention. Because accurate, fluent expression of thought is one of the features of optimal speech. In this sense, the topic of the article is actual. The article is devoted to the mono and poly intensiveness of interrogative direct speech acts in the English and Azerbaijani languages. The purposeful arrangement of utterances based on certain rules in a communication situation in society is called a "speech act". The main position of the act of speech is to influence the listener. In this context, the act of speech, sentence, and utterance, depending on the communicative need of language units, can be reworked by the author or speaker to give a new communicative tone or meaning to the existing form. The creative approach to the opinions of prominent experts such as Deirdre Wilson, Dan Sperber, John Searle, Russel Conrad, John Austin, Irina Vladimirovna Arnold the problems of formation of question-based direct speech act are explained. When speaking of a question-based indirect speech act in English and Azerbaijani, it is divided into mono and poly intensive types. Mono intensiveness refers to the construction of a sentence on one semantic idea in indirect speech. Poly intensive direct speech is characterized by the presentation of two or three ideas in one structure. Successful communication in our speech ensures our mutual understanding and covers a very high percentage of our speech activity. The article analyzes the main features of the interrogative direct speech act and its communicative function based on facts of both-

English and Azerbaijani languages. As a result, the article concludes that the functional meanings of the interrogative sentences in the text are rich.

Key words: text, question, processing, direct speech act, sentence, utterance, mono intentionality, poly intentionality.

A speech act is a speech activity performed by utterances, and it is expressed by different types of sentences. As we know, a sentence is the smallest unit of communication. Adequate use of language resources in the process of communication depends on the intellectual level of the language carrier. For example, the question sentences in the language acquire a new tone, moving away from the formal content, depending on the purpose of communication, and the weakening of the relationship with the question content in such sentences is accompanied by the formation of direct speech in the language. D. Wilson, D. Sperber divides the question sentences involved in the role of the direct speech act in English into the following types.

1. Rhetorical questions. (Did you want to give up smoking?)
2. Test questions. (What is a solar battery?)
3. Guess questions. (Which hand is it in?)
4. Surprise questions. (-The president has resigned – Has he?)
5. Expository-questions. (How are non-declarative sentences understood?)
6. Self-addressed questions. (Now why did I say that?)
7. Speculative questions. (What is the best explanation of interrogative sentences?)
8. Echoic-questions. (John sighed, "Would she never speak") [1, p. 151].

The main task of the act of speech is to influence the listener – to the opposite side. To get to the heart of the matter, let's look at the terms of a sentence, an utterance, and an act of speech. A sentence is a multifaceted phenomenon formed based on the interaction of language units. Linguists emphasize its three aspects: formal, intellectual, and communicative. From a communicative point of view, it is a sentence. In this regard, in communication, the sentence is an independent communicative unit, it has an intonation form in oral speech. It may even have the status of an actual member [2]. At the same time, the sentence has a model and structure. It can be considered as a sentence when it is located in the text. A sentence is an integral part of a text, as opposed to a sentence.

The purposeful arrangement of utterances based on certain rules in a communication situation in society is called a "speech act". In terms of communication, it consists of illocutive and perlocution parts. The act of speech is directed towards a goal by the speaker; manifests itself as an act of influencing the listener. The speech act is a dynamic phenomenon. It is systematically connected with the communicative parameter of speech. Although speech and speech acts have different linguistic meanings, they intersect in the context of speech acts. Because if a speech is an instrument, the act of speech is the functional activity of that instrument. Functional activity is already associated with the act of speech. Every utterance has an assertion; it consists of either affirmation or negation of the thoughts in the speech. As a result, it exists as the general content of the sentence proposition in the context of affirmation and negation. The illocutive part of the speech act is related to the author's intention. In this case, the author gives his intention in the text, either openly or covertly. If he presents an event in the form of a text, it means that he gives his ideas in the background of that event. Depending on the speaker's speech strategy, an interrogative direct speech act is used [3, p. 356]. In this case, the purpose is to achieve the goal set by the speaker or

writer. The author asks a question, and the listener must answer it in the form of a “yes” or “no” position. For example: “Can you sing that song again?” It is known that the proposition of a direct speech act in the form of a question (I want you to sing that song again) is answered in an assertive context. The need to use the act of direct speech in the form of a question is related to the continuation of the scenario in a new direction of development.

The act of speech is the main object of pragma linguistics. Austin, Searle, Halliday, and others are the founders of this theory. According to this theory, the minimum unit of communication is a statement, question, order, description, request, explanation, congratulation, and so on. The development of these acts in speech depends on the intensity of the author. According to Austin’s theory, the act of speech consists of three stages:

1. The communicative purpose of the speaker.

2. Derivatives of speech, its phonetic and grammatical form. This stage expresses the relationship between thought and reference.

3. Influence on the addressee [4, p. 22–30].

Searle, on the other hand, identifies the types of illocutive speech by distinguishing between proposition and illusion [5, p. 170–194]. I.V. Arnold calls them rhetorical questions with emphatic confirmation when speaking about the interrogative direct speech act [6, p. 165].

When speaking of an interrogative direct speech act in English, it is divided into mono and poly intensive types. Mono intencancy serves only one intention. This type of direct action of speech moves away from the content of the question, which is almost formally similar. Let’s look at examples of English and Azerbaijani languages:

I. Mono intentional act of direct speech: 1). Do you mind posting this letter? 2). Will you say I am out? [7, p. 141–153].

In the above-mentioned examples, the question form expresses the external side of the act of direct speech, but its main content consists of the semantics of the request. It is a textual situation that creates it. The request does not come from a modal verb (will) here, but a homonymous form. Mono intention loses its connection with formally similar questions. In modern English, these forms lose their connection with the illocutive meaning and become an indirect act of speech. In modern English, a similar form (question) does not have that illocutive power.

In modern Azerbaijani, the tone of the request plays a leading role in sentences such as “Siz o kitabı mənə verə bilərsinizmi?” (“Xahiş edirəm o kitabı mənə verin”). Such direct acts of speech, both in English and in Azerbaijani, are based almost exclusively on the meaning of the request. We have noted above that in this context, the content of the question, which has similar forms, weakens in the act of direct speech, the propositional meaning strengthens and plays a leading role. For example:

“Dance fished in her blue Coach purse for her ID card, not reacting as she saw a tiny toy bat, from last year’s Halloween, that either twelve-year-old Wes, his younger sister, Maggie, or possibly both conspirators had slipped into the bag that morning as a practical joke. She thought: How’s this for a contrasting life? An hour ago she was having breakfast with her children in the kitchen of their homey Victorian house in idyllic Pacific Grove, two exuberant dogs at their feet begging for bacon, and now here she sat, across a very different table from a convicted murderer [8] Isn’t life full of contrasts? Although is not said with interrogative intonation, the direct answer is not demanded. On the other hand, the question intonation of the mentioned sentence also has a small tone. In

the context of the text, this tone does not completely override the general question cover of the sentence, but it takes the sentence away from the content of the question.

In Azerbaijani:

“– Kim deyəcək? Xudayar bəyin arvadı özü deyir. Mən elə ora getmişdim. Getdim ki, görün bəlkə hələ Xudayar şəhərə getməyibdi, bəlkə eşşəyin alam götürəm. Xudayar bəy çoxdan qoyub gedib. Arvad özü mənə dedi. Mən hələ heç soruşmadım eşşəyi nədən ötrü Xudayar bəy aparıb şəhərə. A kişi, hələ arvad məni bir aləm məzəmmət eləyib ey! Mənə deyir ki, siz məgər malınızdan keçmisiniz? Siz bilmirdiniz ki, Xudayar bəy eşşəyini nədən ötrü apardı şəhərə? Apardı Heydərخان körpüsündən ötrü sal daşısınlar. Mənə bərk-bərk tapşırı ki, Əhmədi yollu yaq eşşəyi alıb gətirsin” [9, p. 90].

In the given examples “Kim deyəcək?”, “Mənə deyir ki, siz məgər malınızdan keçmisiniz? Siz bilmirdiniz ki, Xudayar bəy eşşəyini nədən ötrü apardı şəhərə?” the interrogative direct speech act is determined according to the speech situation; It is also possible to draw a mental conclusion on the basis of that situation. These indirect speech acts are pragmatically mono intensive. The proposition of the first example is “no one will say”, the meaning of the second is “I have not given my property to anybody”, and the meaning of the third is “You knew the purpose of Khudayar bey’s taking the donkey to the city”. In fact, the question layer is the external side of the meaning of the given sentences in the text, their pragmatics is defined in the “deep layer”, and the top layer is formed as a result of the development of the existing question intonation in the language.

II. The act of poly intensive indirect speech. These types of indirect speech acts cover not one, but several pragmatic meanings. When speaking of an act of poly intensive indirect speech, A.Q. Pospelova classifies it as follows:

1. The features of the modeling of the actual speech act are fully covered. Why not to leave her alone?

2. In this model, the formal pragmatic meaning of the act of direct speech is accompanied by the actual pragmatic meaning. May I tell you that you are absolutely wrong?

3. The act of speech without implicit means. In this category they are associated with a high level of context. What do you want in here?

In this example, “to go” is used in a situational sense, and this model is often referred to in speech by the principle of the economy [7, p. 143]. There are two approaches to the issue when talking about the pragmatic features of the act of direct speech in the context of the text:

1. The role of interrogative direct speech in textual pragmatics in the context of the text. 2. The general meaning is expressed by the act of direct speech (question-based). Both aspects are closely related. If in the first case the communicative aspect comes to the fore, in the second the general pragmatic meaning, which includes the propositional meaning of the act of direct speech, plays a leading role. Unlike mono intensive, poly intensive direct speech has an additional accompanying meaning in addition to the leading pragmatic meaning. This is due to communication conditions and communicative needs. Let us consider the general meaning of the above-mentioned interrogative act of direct speech in the context of poly intensiveness:

1. Surprise-question; What the hell had I done? Why had I come to this awful country? I was going to hate it. I already knew. There

was no way I could possibly get used to any of this. And now I was stuck here (What the hell had I done? Why had I come to this awful country? I was going to hate it. I already knew. There was no way I could possibly get used to any of this. And now I was stuck here [7].

In the direct speech mentioned in the example of the English language, the proposition is not unequivocally limited to a general pragmatic meaning (ie, "surprise"), besides, there are "question shades" in that context.

Let's look at a similar fact in the Azerbaijani language:

Qəribə idi. Axı ona nə olmuşdu? Nə üçün İmranın səsinə, ayaq tappılığını eşidəndə yuxusu qaçırdı? İmran ki, hələ ona toxunan bir söz deməmişdi, birçə dəfə onu narahat etməmişdi. Bəs səbəb nə idi ki, əvvəllər Tükəzban xala ilə birlikdə sakitcə yaşayan Nərgiz İmran gələndən sonra özünü narahat hiss edirdi? [10, p. 39]. In this example, too, "Axı ona nə olmuşdu? Nə üçün İmranın səsinə, ayaq tappılığını eşidəndə yuxusu qaçırdı?" (What happened to him? Why could he not fall asleep when he heard Imran's voice and footsteps? There is an analogical pragmatic meaning. As can be seen, poly intensiveness presents itself as a communicative need.

2. Address-surprise; "Liz? Why won't you kiss me?" [11]. In this example, "Liz?" is a remark, even if it exists as a surprise, an appeal, an emotion, or a faint tone. Such poly intensiveness can be observed in the examples of the Azerbaijani language:

"Azər? Sən bunun səbəbini bilmirsən?" The above-mentioned direct acts of speech are widely used in the Azerbaijani language.

3. Objection; "Shall I get more drinks?" said Paul, with a cough. "What do you...? Um... how about the same again? I'll get that, then" [11].

Bu zaman nə Allah qonağı, ay kişi? [10, p. 123] In the above examples, the note of objection sometimes rises to the semantics of denial.

4. Protest-Denial; "So? So what? You happened to meet me through James. So what?" [11].

5. Emotional confirmation; "Why not?" said Liz, giving me a weak don't-worry-nothing-happened smile. [11]

"No, that's what he told the warden". Pell offered another amused smile. "Why don't you talk to him about it? You've got sharp eyes, Officer Dance. I've seen them looking me over, deciding if I'm being straight with you. I'll bet you could tell in a flash that that boy was lying" [8].

Kipiani yerində dikəldi. Təəccüblə Əhmədin üzünə baxdı. O çox sakit idi. Lakin onun son sözü bir az bundan əvvəl dedikləri ilə düz gəlmirdi.

– Niyə təəccüb edirsən? – deyə Əhməd dostunun çiyinini qucaqladı.

– Məgər sən dərs verdiyin uşaqlar bir ordu deyilmi? Aleksey Osipoviç kəndbəkənd, şəhərbəşəhər gəzib ordu topladırmı? Mənim gətirdiyim ayaqyalın, yamaqlı uşaqlar həmin ordunun əsgərləri olmayacaqlarmı? Niyə susursan? Məgər bunlar gələcəkdə böyük bir maarif ordusu olmayacaqlarmı? [10, p. 336]. The abovementioned examples "Why not?" "Why don't you talk to him about it?" və "Məgər sən dərs verdiyin uşaqlar bir ordu deyilmi? Aleksey Osipoviç kəndbəkənd, şəhərbəşəhər gəzib ordu topladırmı? Mənim gətirdiyim ayaqyalın, yamaqlı uşaqlar həmin ordunun əsgərləri olmayacaqlarmı? Niyə susursan? Məgər bunlar gələcəkdə böyük bir maarif ordusu olmayacaqlarmı?" have a leading emotional confirmation role

6. Surprise, amazement; How could people live like this? How could a country function in these conditions? How could so much air possibly reach such a temperature without heating up the entire planet? [11].

An instant later an alarm brayed, painful to the ears. "The hell's going on?" [11].

Examples in the Azerbaijani language

Əhməd məhəccərin üstündən boylana-boylana:

– Ot tayaları yanır, – dedi.

– Ogurluğa gələn otu niyə yandırır?

Əhməd məhəccərin üstündən aşağı endi.

– Bu oğru işinə oxşamır. Deyəsən, düşmənçilik məsələsidir [10, p. 129].

In the given examples ("How could people live like this? How could a country function in these conditions? How could so much air possibly reach such a temperature without heating up the entire planet?", "The hell's going on?", "Ogurluğa gələn otu niyə yandırır?") Surprise and astonishment are easily distinguished in the pragmatics of direct speech acts.

7. Surprise, doubt; But, wait, Pell thought. It was a second alarm-the first had sounded before the explosions outside. Had someone figured out what he was going to do?

Kipiani də eyni ilə bu cür düşünür, Əhmədi gözaltı süzüb, söhbəti hardan başlayacağını müəyyənləşdirirdi. Onun deməyə sözü çox idi. O bilmək istəyirdi ki, Əhməd təkdirmi, keçmiş yoldaşlarından kiminlə əlaqəsi var? Yəni əvvəlki əqidəsindədirmi? Yoxsa gənclik xeyallarından uzaqlaşmışdır? [10, p. 334].

In the given examples, surprise and doubt are intertwined; in such examples, sometimes surprises can completely overcome doubt, but the semantics of doubt retain its function depending on the communicative need.

8. Denial-confession; Qız gözlərini yerdən ayırmadan dinnməzə onunla görüşdü. İmran başdanayağa qızı süzdü. Zeynəb xeyli dəyişib gözəlləşmişdi. İmran Zeynəbi uşaqlıqdan tanıyırdı. O, məktəbdə həmişə dəcəllik etməyi, kiçik bir bəhanə tapıb adamlara sataşmağı, müsahibinin utandığını, yaxud da azacıq tutulduğunu görəndə şıltaqlıq edərək, gülməyi çox sevərdi. İmranın özü də çox zaman onun zarafatına dözə bilməyib qaş-qaşağını sallardı. Bunu görəndə Zeynəb: "İmran, sən Allah, həmişə belə dur, qaşqabaqlı olmaq sənə yaman yaraşır, onda mənim səndən daha çox xoşum gəlir" deyər və gülməyini güclə saxlayardı. İmran daha da əsəbiləşib:

– Sən bu xasiyyətindən nə vaxt əl çəkəcəksən? – deyərdi. Zeynəb şıltaq uşaq ədəsi ilə: – Allah verən xasiyyəti dəyişmək olarmı? – deyərdi. Çox vaxt da İmranın anası Tükəzban xala söhbətə qarışardı [10].

Keçi kimi, hara gəldi dırmaşırsan. Ayaq basmadığın yer yoxdur. Evimizin dörd tərəfində cığır salıbsan. Heç fikirləşməsən ki, Tükəzban dul arvad, bir də kim onun qarısına-bacasına çəpər çəkəcək? [10, p. 33].

9. Emotional confession, affirmation İmran burnunun ucuna qədər qızardı. Zeynəb isə vəziyyətini pozmadan şaqıldayıb güldür, sanki müsahibinin pərtliyindən həzz alırdı. İmran özünü topladı.

– Mən əvvəldən qarayam. Qara adamın nəyi qaralacaq? [10, p. 15].

10. Emotional will, denial. Toy toğlusu kimi nə düşübsən ortalığa? Sənə neçə dəfə demişəm, aqlını başına yığ, get yıxıl öl bir yerdə. Hər yerə özünü soxma. Sonra peşman olarsan ha! [10, p. 27].

Observations on literary texts in both languages show that question-based direct speech acts are largely similar in Azerbaijani and English. We will suffice to point out a few points of this similarity. It is necessary to take a natural approach to the multiplicity of poly intensiveness in these units. Because human consciousness is multifaceted.

References:

1. Серль Д.Р. Косвенные речевые акты. *Новое в зарубежной лингвистике*. 1986. Вып. XVII: Теория речевых актов. 151 с.
2. URL: www.studfile.net/preview/3302310/page:3/
3. Конрад Р. Вопросительные предложения как косвенные речевые акты. *Новое в зарубежной лингвистике*. 1986. Вып. XVI: Лингвистическая прагматика. 356 с.
4. Остин Д.Л. Слово как действие. *Новое в зарубежной лингвистике*. 1986. Вып. XVII. С. 22–30.
5. Серль Д.Р. Классификация иллокутивных актов. *Новое в зарубежной лингвистике*. 1986. Вып. XVII: Теория речевых актов. С. 170–194.
6. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования). Москва : Просвещение, 1981. 165 с.
7. Поспелова А.Г. Косвенные высказывания. Спорные вопросы английской грамматики. 1988. С. 141–153.
8. Jeffery D. The Sleeping Doll Monday. Chapter 1.
9. Məmmədquluzadə C. Əsərləri. Dörd cild. IVcild. “Öndər Nəşriyyat”, Bakı, 2004. 90 p.
10. İsmayıl Ş. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. I cild. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2005. P. 15–336.
11. Сатклиф У. А ты попробуй (Юмористическая проза). URL: www.parallango.com/ru/author/109/

Ахмадова М. И. Моно- і поліінтенсивні особливості питального акту прямої мови англійською та азербайджанською мовами

Анотація. Сучасна лінгвістика активно працює над способами оптимізації міжособистісного спілкування. Ця проблема стояла на порядку денному практично в усі часи, але її широке наукове і теоретичне вивчення пов'язано із сучасною лінгвістикою. Для цієї проблеми характерно використання мови в процесі спілкування, пошук найбільш

придатних способів передати задум автора, тому що точне, вільне вираження думки – одна з особливостей оптимальної мови. У цьому сенсі тема статті актуальна. Стаття присвячена моно- і поліінтенсивності питальних прямих мовних актів в англійській та азербайджанській мовах. Цілеспрямоване розташування висловлювань, засноване на певних правилах у ситуації спілкування в суспільстві, називається «мовним актом». Основна позиція мовного акту – вплив на слухача. У цьому контексті акт мови, пропозиції та висловлювання, залежно від комунікативної потреби мовних одиниць, може бути перероблений автором, щоб надати нового комунікативного тону або значення наявній формі. Творчий підхід до думки таких видатних експертів, як Дейдра Вілсон, Ден Спербер, Джон Серл, Рассел Конрад, Джон Остин, Ірина Володимирівна Арнольд, розкриває проблеми формування питального прямого мовного акту. Говорячи про питально непрямої мовленнєвий акт в англійській і азербайджанській мовах, він ділиться на моно- і поліінтенсивний типи. Моноінтенсивність належить до побудови пропозиції на одній смисловій ідеї в непрямій мові. Поліінтенсивна пряма мова характеризується викладом двох-трьох ідей в одній структурі. Успішне спілкування в нашій мові забезпечує наше взаєморозуміння й охоплює дуже високий відсоток нашої мовної активності. У статті аналізуються основні особливості питального акту прямої мови і його комунікативна функція на основі фактів як англійської, так і азербайджанської мов. У результаті в статті робиться висновок про багатство функціональних значень питальних речень у тексті.

Ключові слова: текст, запитання, обробка, прямий мовний акт, речення, висловлювання, моноінтенціональність, поліінтенціональність.

*Baibakova I. M.,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign Languages Department
Lviv Polytechnic National University*

*Hasko O. L.,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign Languages Department
Lviv Polytechnic National University*

ESP DISCOURSE FROM CONFIDENT LEARNERS' PERSPECTIVE

Summary. The issue being in the focus of the attention in this paper is ESP discourse learning content considered from confident learners' point of view which is of primary importance both theoretically and practically for the would-be-specialists' professional activities.

ESP discourse learning content is based on the corresponding needs analysis which should take into consideration requirements of the educational and qualification graduates' characteristics as well as specific job descriptions developed and validated by institutions. Involving students into the process of their needs analysis is one of the means to bridge the gap between specialism area discourse study and its practical application. From the point of view of confident students ESP discourse study should be aimed at extending communicative skills concerning topics of professional interest by focusing on content learning rather than on specific language objectives.

Authentic integration of skills and processing of information from various sources reflecting real-life tasks which graduates will deal with in their future jobs lead to fostering confident and responsible ESP discourse learners. Hence, the latter should be involved in collecting data from authentic English language sources; processing, analysing and collating specialism-related information as well as in doing basic research, sharing experience and communicating the results to the target audience in the professional field.

ESP discourse training and mastering is a multiple stage process which by means of content learning, improving students' language skills and cognitive abilities results in developing learners' autonomy and confidence.

Confident ESP discourse learners are nurtured due to the development of: integrated professional language skills; learners' self-awareness and metacognitive strategies; positive interpersonal relationship including collaboration, interdependence and belonging to a learning community; active learning dialogue and feedback; students' autonomy and responsibility for learning decisions and outcomes.

Key words: authentic ESP discourse, confident learner, cognitive abilities, job-related language skills, professional environment.

The problem being under consideration and its practical application. The issue being in the focus of the attention in this paper is ESP discourse learning content considered from confident learners' point of view which is of primary importance both theoretically and practically for the would-be-specialists' professional activities.

Analysis of the recent publications on the issue. Ruth Deakin Crick (University of Bristol; University of Technology, Sydney, Australia), Shaofu Huang (University of Bristol), Adeela Ahmed Shafi (University of Bristol) and Chris Goldspink (University of Newcastle, Australia) in their article 'Developing Resilient Agency in Learning: The Internal Structure of Learning Power' dwell on a coherent pattern within the 'active learning power dimensions' and their relationship with desirable learning outcome variables with regard to data of the behaviour of people in virtual environments concerning effective practices which involve both teachers and students as 'co-researchers' viewing the learning contexts in which learners find themselves [1].

The book 'The Confident Student' by Carol C. Kanar describes practical skills and critical-thinking strategies necessary for students to become confident in their approach to learning in terms of self-management, self-assessment and individual responsibility [2].

The correlation between students' self-confidence and language learning has been analyzed in the article 'Self-confidence and its importance in learning languages' [3].

The aim of the paper. The paper is aimed at regarding ESP discourse learning content from confident learners' point of view.

The body of the paper. Carol C. Kanar treats students' confidence taking into account internal or external motivation as well as its level and source. The author of the book 'The Confident Student' [2] dwells on assessing students' strengths and weaknesses, on discovering their own learning style and preferred learning environment including new ways of thinking and learning. All the factors mentioned above contribute to students' confidence having a crucial impact on learning outcomes.

Stephanie Dimond-Bayir, a teacher trainer, writer, lecturer and tutor at Anglia Ruskin University, Cambridge, speaking about confident learners underlines that it is necessary to: (1) help learners understand their desirable outcome; (2) encourage them to think about their progress; (3) highlight what they have achieved [4].

According to August Flammer (Bern University) 'given the pervasive influence of positive beliefs in self-e-cacy, it is important to help individuals with establishing and maintaining self-e-cacy beliefs at a high level, and to guide failure-expecting persons to positive experiences' [5].

Peter Clutterbuck in his book 'Positive Reinforcement Activities and Strategies for Creating Confident Learners' states that 'to develop a positive self-image students must experience

many successes which then reinforce the beliefs they hold about themselves. These successful experiences will emanate from the safety and encouragement students sense within their classroom' [6]. This is the result of the teachers who listen attentively to students and treat their contribution as valuable one.

Effie Maclellan (University of Strathclyde, Glasgow, Faculty of Humanities and Social Sciences) in her review study 'How might teachers enable self-confidence?' defines self-confidence as 'a dimension of every individual's self-representation which will play out in a range of performance indicators and is associated with the individual's impression of his/her competence in a specific domain, context or situation' [7].

ESP discourse learning content is based on the corresponding needs analysis which should take into consideration requirements of the educational and qualification graduates' characteristics as well as specific job descriptions developed and validated by institutions. Involving students into the process of their needs analysis is one of the means to bridge the gap between specialism area discourse study and its practical application. From the point of view of confident students ESP discourse study should be aimed at extending communicative skills concerning topics of professional interest by focusing on content learning rather than on specific language objectives.

It should be noted that though "specified curricular content can be important, it will not become integrated into the learner's thinking unless the learner engages in cognitive and metacognitive processing" [7].

Authentic integration of skills and processing of information from various sources reflecting real-life tasks which graduates will deal with in their future jobs lead to fostering confident and responsible

ESP discourse learners. The latter should be involved in collecting data from authentic English language sources; processing, analysing and collating specialism-related information as well as in doing basic research, sharing experience and communicating the results to the target audience in the professional field with special regard to professional codes of behaviour in English-speaking countries.

Relevant ESP discourse materials "should be learner-centred, provide for self-study opportunities and develop not only language skills but also transferable professional skills" [8, p. 54].

The work [1] reveals the deep structure of learning power and its more articulated model, "placing mindful agency at the centre of the active learning power dimensions" to regulate "the flow of energy and information over time in pursuit of a particular purpose". Mindful agency as internal structure of the active learning power dimensions (Fig.1) comprising (1) agency, (2) managing feelings and (3) managing processes has been analysed in terms of sense-making, being a core part of learning, (i.e. making meaning and making connections), creativity (i.e. imagination and intuition as well as risk-taking and playfulness), curiosity, optimism and hope.

The authors of the article "Developing Resilient Agency in Learning: The Internal Structure of Learning Power" Ruth Deakin Crick, Shaofu Huang, Adeela Ahmed Shafi and Chris Goldspink mention five significant processes, namely:

1. forming a learning identity and purpose;
2. developing learning power;
3. generating knowledge and know-how;
4. applying or performing learning in authentic contexts;
5. sustaining learning relationships.

Thinking about learning as a complex system and testing a holistic understanding of learning they have developed a complex

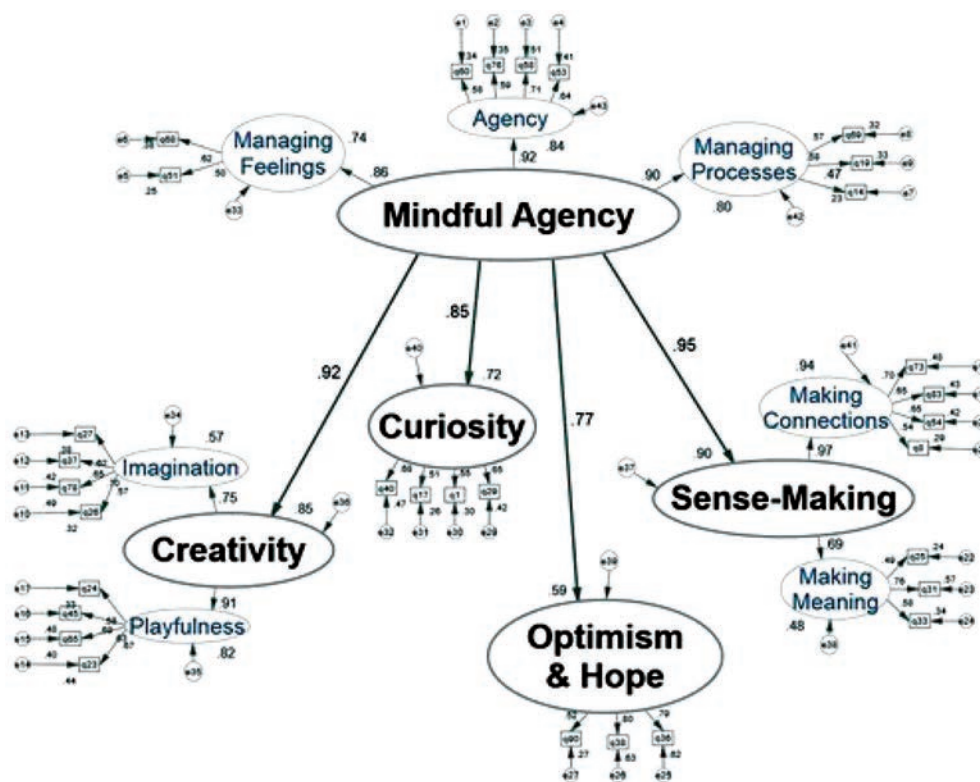

Fig. 1. Internal structure of the active learning power dimensions [1]

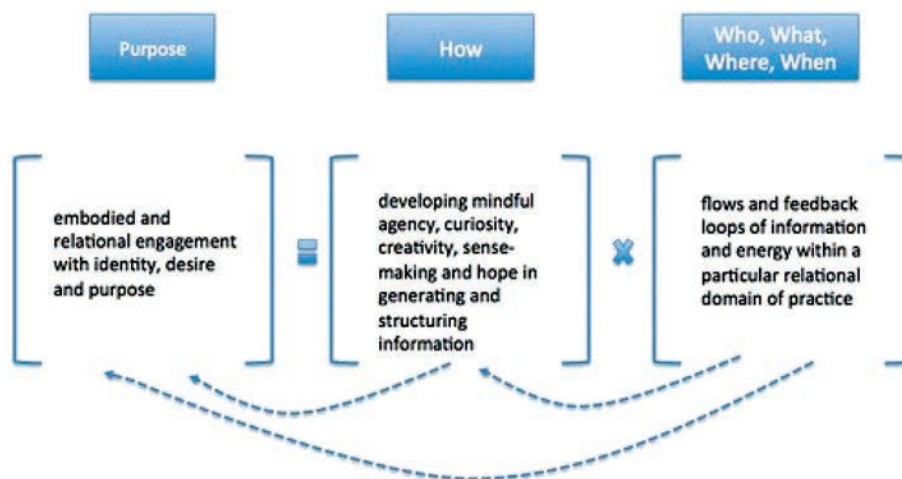

Fig. 2. A complex systems architecture with purpose as a key driver of learning by Deakin Crick [1]

systems architecture (Fig. 2) “for learning journeys which valorises the identification of a *personally chosen* purpose, that is integrated and internalised by the learner as a prerequisite for meaningful learning” [1, p. 158].

A complex systems architecture offered is a conceptual framework setting out the key parts of a system, for the learners to make clear what they do and how they fit and work together. This is of particular importance for ESP discourse learning context the latter serving as the foundation of students’ efficient job-related activities in their future professional environment.

The conference paper “Leading and Changing Learning through Engaging Students in Research-Based Experiences” presented at Melbourne Conference: ISSOTL (2015) by Lilia Mantai (The University of Sydney) and Angela Brew (Macquarie University, Sydney, Australia) is dedicated to the study of implementing “research-based experiences for undergraduates both within and outside the curriculum offering new insights about the experiences, value, benefits and challenges” of implementing research-based experiences for students [9]. The authors also point out students’ personal and professional skills such as: increased confidence; intellectual development; critical thinking and problem solving.

A review study “How might teachers enable self-confidence?” by Effie Maclellan reads, “curriculum implementation which includes online communications, social interactions and out-of-hours activities is reported to contribute to increased knowledge sharing and consequent learner confidence” [7] which is of particular importance under current circumstances of online education.

Effie Maclellan argues that students’ confidence being of psychological nature is gained due to teachers focusing on:

- the students’ expertise development in a particular curricular area which will eventually interact with their academic self-concept for that domain and result in self-efficacy strengthening;
- promoting critical thinking activities for the students to be able to support their line of reasoning by reliable evidence in order to make it clear how they interpret their arguments;
- incorporating self-regulative/metacognitive activities into both online and offline practical classes;
- ensuring dialogic feedback with students to enable them to become aware of the importance of taking control of their own learning.

ESP teachers should adjust classroom activities to their students’ professional interests paying at the same time special attention to motivation, personality, intergroup climate, and self-confidence since all these factors “underlie willingness to communicate and the factor of self-confidence – including overall self-confidence in L2 and situational self-confidence in communication – play an important role in determining the learner’s willingness to communicate” [3].

Confident ESP discourse learners are nurtured due to the development of:

- integrated professional language skills;
- learners’ self-awareness and metacognitive strategies;
- positive interpersonal relationship including collaboration, interdependence and belonging to a learning community;
- active learning dialogue and feedback;
- students’ autonomy and responsibility for learning decisions and outcomes.

Conclusions. ESP discourse training and mastering is a multiple stage process which by means of content learning, improving students’ language skills and cognitive abilities results in developing learners’ autonomy and confidence. The latter may be enhanced by implementing research-based experiences.

References:

1. Crick, Ruth Deakin, Huang, Shaofu, Shafi, Adeela Ahmed, Goldspink, Chris. Developing Resilient Agency in Learning: The Internal Structure of Learning Power. *British Journal of Educational Studies*. 2015. Volume 63, Issue 2. P. 121–160. DOI: <https://doi.org/10.1080/0071005.2015.1006574>
2. Kanar, Carol C. The Confident Student. Eighth Edition. Wadsworth, Cengage Learning, Boston, USA, 2014. 384 p. URL: <https://sites.google.com/a/b.books-now.com/en249/9781439085325-70gastcuGenioscop43> (Retrieved February 02, 2021)
3. Nazarova G.P., Umurova Kh.H. Self-confidence and its importance in learning languages. *International scientific journal*. 2016. № 4 (2). С. 47–49. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2016_4\(2\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2016_4(2)_14) (дата звернення: 18.02.2021).
4. Dimond-Bayir, Stephanie. Cambridge University Press. URL: <https://www.cambridge.org/elt/blog/2019/04/26/5-ideas-develop-confident-learners/> (Retrieved February 02, 2021)
5. Flammer, August. Self-Efficacy. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. 2001. P. 13812–13815. URL:

- https://www.researchgate.net/publication/279616365_Self-Efficacy (Retrieved February 05, 2021)
6. Clutterbuck, P. *Positive Reinforcement Activities and Strategies for Creating Confident Learners*. UK, Crown House Publishing Ltd, 2010. 123 p.
  7. Maclellan, E. How might teachers enable self-confidence? A review study. *Educational Review*. 2014. Volume 66, Issue 1. P. 59–74. URL: https://www.researchgate.net/publication/257923838_How_might_teachers_enable_self-confidence_A_review_study (Retrieved February 12, 2021)
  8. *English for Specific Purposes (ESP)*. National Curriculum for Universities. Kyiv : Ministry of Education and Science of Ukraine, British Council, 2005. 108 p.
  9. Mantai, L., Brew, A. *Leading and Changing Learning through Engaging Students in Research-Based Experiences*. International Society for the Scholarship of Teaching and Learning: Book of Abstracts of the 12th annual conference (Melbourne, 27–30 October, 2015). Melbourne, 2015.

Байбакова І. М., Гасько О. Л. Дискурс англійської мови фахового спрямування з точки зору впевнених студентів

Анотація. Стаття присвячена проблемі вивчення дискурсу англійської мови фахового спрямування, розглянутого у взаємозв'язку із впевненістю студентів, оскільки вивчення та опанування дискурсу є першочерговим завданням як із теоретичного, так і з практичного погляду для професійної діяльності майбутніх фахівців.

Освітній контент дискурсу англійської мови фахового спрямування ґрунтується на відповідному аналізі потреб, який має враховувати вимоги освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників закладів вищої освіти, а також конкретні посадові інструкції, розроблені та затверджені

інститутами, підприємствами та установами. Залучення студентів до процесу аналізу їхніх потреб є одним із засобів подолання прогалини між вивченням дискурсу в галузі спеціалізації та його практичним застосуванням. Із позиції впевнених студентів вивчення дискурсу англійської мови фахового спрямування має бути спрямоване на вдосконалення комунікативних навичок щодо реальних питань та актуальних тем, які становлять професійний інтерес, концентруючись на вивченні змісту, а не конкретних мовних одиниць.

У процесі вивчення фахового дискурсу обробка інформації з різних джерел та комплексні інтегровані навички, набуті у процесі виконання конкретних практичних завдань, з якими випускники матимуть справу на своїх робочих місцях, призводять до виховання впевнених та відповідальних студентів. Таким чином, майбутні фахівці мають вміти здійснювати збір даних з автентичних англомовних джерел, обробляти та аналізувати інформацію, пов'язану із галуззю спеціалізації, а також проводити базові дослідження, обмінюватися досвідом та доводити результати до відома цільової аудиторії в професійному середовищі.

Впевненість студентів у процесі вивчення дискурсу англійської мови фахового спрямування виховується завдяки розвитку інтегрованих професійних мовних навичок, самосвідомості та метакогнітивних стратегій, позитивних міжособистісних стосунків, активного навчального діалогу та зворотного зв'язку, самостійності та відповідальності студентів за рішення і результати навчання.

Ключові слова: автентичний дискурс англійської мови фахового спрямування, впевнений студент, пізнавальні здібності, мовні навички, пов'язані з роботою, професійне середовище.

*Бахчиванжи А. В.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри мовної підготовки**Одеської державної академії будівництва та архітектури*

МОВЛЕННЄВІ ЖАНРИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

Анотація. Статтю присвячено аналізу мовленнєвих жанрів законодавчого юридичного дискурсу. Зазначаємо, що для юридичного дискурсу доцільно розглядати мовленнєві жанри в межах кожного з конкретних виявів дискурсу, тому в науковій роботі пропонуємо кваліфікувати окремо жанри законодавчого дискурсу. Проблема вивчення мовленнєвих жанрів пов'язана з лінгвопрагматикою як визначальним підходом у нашій статті. За основу для розроблення сучасної теорії мовленнєвих жанрів вибираємо погляди М. Бахтіна на співвідношення «порівняно стійких типів висловлення» і типів мовлення. Визначено та проаналізовано поняття «мовленнєвий жанр» – це *тип тексту, що презентує один із різновидів дискурсивної діяльності людини, створюється та сприймається учасниками спілкування як характерний для певної комунікативної ситуації.*

У науковій статті зазначено, що проблема вивчення мовленнєвих жанрів пов'язана з лінгвопрагматикою як визначальним підходом. Вказано та схарактеризовано основні мовленнєві жанри законодавчого юридичного дискурсу: закон, конституція, указ, кодекс, підзаконний акт.

Специфікою законів є те, що вони приймаються Верховною Радою (або на референдумі), а порядок підготовки та прийняття також законодавчо визначений. При цьому до законів уналежнюють Конституцію України (як вищий закон держави), конституційні закони, поточні законодавчі акти тощо. Підзаконні акти конкретизують та уточнюють закони, тому ґрунтуються на відповідних законодавчих актах. Ознаки, на які спираються правники під час класифікації законодавчих актів (суб'єкти законотворчості, термін дії законів, предмет правового регулювання, структура і сфера дії), не відповідають лінгвістичним параметрам мовленнєвих жанрів ЗД, тому ми пропонуємо брати за основу мовні критерії виокремлення жанрів ЗД.

У статті аналізується юридичний дискурс, який демонструє функціонування як первинних, так і вторинних жанрів: судовий дискурс та законодавчий дискурс. Мета статті – виявити специфіку функціонування мовленнєвих жанрів у законодавчому юридичному дискурсі, мета зумовила розв'язання таких завдань: схарактеризувати поняття «мовленнєвий жанр», розглянути і проаналізувати основні мовленнєві жанри законодавчого дискурсу, створити класифікацію мовленнєвих жанрів законодавчого юридичного дискурсу. Об'єктом дослідження вибрано законодавчий юридичний дискурс, а предметом – мовні засоби репрезентації жанрових характеристик юридичного дискурсу. Джерельною базою дослідження слугували законодавчі тексти: Конституція України, Закон України «Про державну службу», Закон України «Про рекламу», Кодекс законів про працю України, Кримінальний кодекс України, Митний кодекс України тощо.

Ключові слова: мовленнєвий жанр, юридичний дискурс, судовий дискурс, законодавчий дискурс.

Постановка проблеми. Дослідження мовленнєвих жанрів законодавчого юридичного дискурсу в українському мовознавстві належить до маловивчених питань, проте актуальність зазначеної проблематики не викликає сумнівів. Звернемо увагу, що судові засідання як комунікативна подія не потребує від її учасників винайдення специфічних форм спілкування, отже, вони використовують готові мовленнєві форми – жанри спілкування (наприклад, захисна та обвинувальна промови). Невизначеність поняття мовленнєвого жанру зумовлює її проблеми з класифікацією цих одиниць. Вважаємо, що для юридичного дискурсу доцільно розглядати мовленнєві жанри в межах кожного з конкретних виявів дискурсу, тому в науковій роботі пропонуємо кваліфікувати окремо жанри законодавчого дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення мовленнєвих жанрів є однією з центральних у лінгвопрагматиці та комунікативній лінгвістиці. У зарубіжній лінгвістиці загальні питання мовленнєвих жанрів висвітлено в низці наукових праць (А. Вежицька, М. Всеволодова, В. Дементьев, К. Седов, Т. Шмельова та ін.), в україністиці цей напрям лише розвивається, проте він скерований на аналіз жанрів окремих типів дискурсу (Ф. Бацевич, О. Білінська, Л. Стрій та ін.). Проблема вивчення мовленнєвих жанрів пов'язана з лінгвопрагматикою як визначальним підходом у нашій науковій розвідці. Л. Попова зазначає, що лінгвопрагматичний аспект дослідження ЮД «охоплює специфіку юридичного професійного мислення» [2, с. 16], а Ю. Прадід подає поміж іншими соціологічний метод дослідження, «сутність якого полягає в аналізі, опрацюванні й підборі необхідної достовірної інформації про важливі сторони юридичної та мовної практики» [3, с. 35].

Метою статті є виявлення специфіки функціонування мовленнєвих жанрів у законодавчому юридичному дискурсі, мета зумовила розв'язання таких завдань: схарактеризувати поняття «мовленнєвий жанр», розглянути і проаналізувати основні мовленнєві жанри законодавчого дискурсу, створити класифікацію мовленнєвих жанрів законодавчого юридичного дискурсу.

Об'єктом дослідження вибрано законодавчий юридичний дискурс, а предметом – мовні засоби репрезентації жанрових характеристик юридичного дискурсу.

Джерельною базою дослідження слугували законодавчі тексти: Конституція України, Закон України «Про державну службу», Закон України «Про рекламу», Кодекс законів про працю України, Кримінальний кодекс України, Митний кодекс України тощо.

Виклад основного матеріалу. Підґрунтям для розроблення сучасної теорії мовленнєвих жанрів є погляди М. Бахтіна на співвідношення «відносно стійких типів висловлення» [1, с. 160] і типів мовлення. Дослідник вважав, що носії мови

не створюють кожного разу в процесі спілкування особливі висловлення для спілкування в однакових, типових комунікативних ситуаціях, а послуговуються вже готовими. Так, судове засідання як комунікативна подія не потребує від її учасників винайдення специфічних форм спілкування, натомість вони використовують готові мовленнєві форми – жанри спілкування, напр., захисна та обвинувальна промови. М. Бахтін розрізняє первинні та вторинні мовленнєві жанри: первинні формуються під час безпосередньо спілкування, вони здебільшого характерні для спонтанної усної комунікації та розмовно-побутового дискурсу, а вторинні не лише містять прості, а є й одиницями вищого жанрового рівня, це – підготовлені цілісні тексти різної жанрової скерованості [1, с. 200]. На нашу думку, юридичний дискурс (далі – ЮД) демонструє функціонування як первинних, так і вторинних жанрів: так, судовий дискурс передбачає спонтанність та усно-розмовний характер спілкування (прості жанри), а законодавчий дискурс – підготовленість, використання офіційно-ділового стилю та стандартизованість у межах визначених жанрових форм (вторинні жанри).

К. Седов визначає мовленнєвий жанр як універсальну категорію, що визначає сутність дискурсивної поведінки та мислення мовної особистості [4, с. 237]. Звідси й інтерес до проблематики мовленнєвих жанрів із боку комунікативної лінгвістики і лінгвопрагматики, оскільки засадничим параметром вивчення жанрів є теорія діалогічності, що передбачає актуалізацію чинників мовця та адресата й розгляд спілкування як комплексу інтеракцій. В. Дементьєв, аналізуючи поняття мовленнєвого жанру, наголошує на поєднанні в них діалогічних і лінгвістичних аспектів, подаючи дефініцію як засобів формалізації соціальної взаємодії [5, с. 420]. З огляду на це стає важливим залучення теорії мовленнєвих жанрів до дослідження інституційних типів спілкування, серед яких особливе місце належить ЮД. Ф. Бацевич об'єднує всі підходи до дефініювання жанрів і вказує на релевантність таких чинників, як дискурсивний характер жанрів, текстова форма репрезентації, активна роль мовця та адресата, врахування мовностилістичних особливостей [6, с. 51]. Мовленнєвий жанр щодо нашої роботи доцільно визначати як *тип тексту, що презентує один із різновидів дискурсивної діяльності людини, створюється та сприймається учасниками спілкування як характерний для певної комунікативної ситуації*.

Невизначеність поняття мовленнєвого жанру зумовлює й проблеми з класифікацією цих одиниць. Переважно типології пропонують у межах певного дискурсивного типу, тобто характеризують жанри, що обслуговують відповідний тип дискурсивної діяльності людини. Для ЮД також доцільно розглядати мовленнєві жанри в межах кожного з конкретних виявів дискурсу, тому пропонуємо кваліфікувати окремо жанри ЗД. З огляду на те, що ЗД, як і будь-який інший тип дискурсивної діяльності, регулює всі типи відношень – політичні, економічні, соціальні тощо, що разом «виражають тематичну структуру єдиного інституційного простору» [7, с. 7], це зумовлює жанрове розмаїття законодавчих текстів. М. Батюшкіна зазначає, що жанротвірним параметром для ЗД є функційний, оскільки «процеси створення та застосування законодавчих текстів зумовлені надзавданням закону – регуляцією поведінки суб'єктів юридичного дискурсу за рахунок встановлення певних типів комунікативних поведінкових настанов» [7, с. 6]. Проте ЗД представлений комплексом жанрів, що відрізняються за метою, чинником мовця та характе-

ром подання інформації. Мета жанрів ЗД зумовлена функційним навантаженням, що охоплює інформаційну функцію (подання юридичної інформації), регулятивну функцію (регуляція сфери правових відносин у суспільстві), директивну (передавання волевиявлення), конструювальну (конструювання ЮД, способів його інтерпретації і трансформації), впливову (маніпулювання зі свідомістю адресата з метою вибору типу поведінки) [7, с. 7]. Через те, що ЗД одночасно є і джерелом права, і втіленням права, ці функції часто об'єднано: так, напр., під час інавгурації Президента України виголошують присягу, закріплену в Конституції: *Я, (ім'я та прізвище), волею народу обраний Президентом України, заступаючи на цей високий пост, урочисто присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми справами боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу, обстоювати права і свободи громадян, додержуватися Конституції України і законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників, підносити авторитет України у світі* (Конституція України, ст. 104). Цей законодавчий текст одночасно виконує функцію волевиявлення, директивну функцію та впливову, оскільки законодавчо закріплюється право бути Президентом України (до виголошення присяги президентська каденція не набуває чинності), виголошуються правові засади інституту президентства, закріплюються обов'язки президента та актом виголошення утверджується зміна політичної влади в країні.

Основним мовленнєвим жанром ЗД фахівці вважають закон або законодавчий акт, розуміючи це поняття дуже широко, як «вербально виражений набір правил або норм поведінки, що регулюють особливі суспільні відносини між індивідами та їх об'єднаннями» [8]. За такими параметрами до законів можна уналежнити всі жанрові вияви ЗД, оскільки вони містять норми і правила поведінки особистості. Однак законодавчі акти мають певну специфіку залежно від функції та змісту, тому необхідно розробити класифікацію, яка б охоплювала всі наявні в українському ЗД різновиди. Так, О. Крапивкіна, досліджуючи законодавчо-адміністративний дискурс, виокремлює такі жанри: закон, конституція та указ [8], проте ми вважаємо, що українські законодавчі тексти мають більше жанрових різновидів.

Юристи поділяють законодавчі акти на закони та підзаконні акти, при цьому термін «закон» вживають у широкому значенні, визначаючи його як різновид нормативно-правового акта, що має юридичну силу та регулює соціальні відносини [9]. Специфікою законів є те, що вони приймаються Верховною Радою (або на референдумі), а порядок підготовки та прийняття також законодавчо визначений. При цьому до законів уналежнюють Конституцію України (як вищий закон держави), конституційні закони, поточні законодавчі акти тощо. Підзаконні акти конкретизують та уточнюють закони, тому ґрунтуються на відповідних законодавчих актах. Ознаки, на які спираються правники під час класифікації законодавчих актів (суб'єкти законотворчості, термін дії законів, предмет правового регулювання, структура і сфера дії), не відповідають лінгвістичним параметрам мовленнєвих жанрів ЗД, тому ми пропонуємо брати за основу мовні критерії виокремлення жанрів ЗД.

Розглянемо основні мовленнєві жанри ЗД.

Закон – основний жанр ЗД, комунікативна інтенція якого – «сформувати певні моделі правомірної поведінки в невизначеного кола адресатів, тобто закон передбачає пристосування світу до слів (дій адресата до пропозиційного змісту закону)» [8]. Закон

є основним засобом регулювання правових відносин у державі, тому стосується всіх основних сфер діяльності людини – освіти, культури, праці, охорони довкілля тощо, напр.: *У разі виявлення державним службовцем під час його службової діяльності або поза її межами фактів порушення вимог цього Закону з боку державних органів, їх посадових осіб він зобов'язаний звернутися для забезпечення законності до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби* (Закон України «Про державну службу», с. 8). Закони містять норми та правила, обов'язкові для загального виконання. Їх приймає Верховна Рада України, підписує Президент, після опублікування закони набувають чинності. На мовному рівні закон написаний офіційно-діловим стилем, його лінгвопрагматична специфіка має директивний характер: закони спонукають до виконання певних дій, напр.: *Розміщення реклами на транспорті повинно відповідати вимогам безпеки та правил дорожнього руху* (Закон України «Про рекламу», ст. 9) або забороняють їх виконання, напр.: *Прихована реклама забороняється* (Закон України «Про рекламу», ст. 9). Текст має узагальнений стандартизований характер, насичений безособовими дієслівними формами та переліками норм і правил соціальної поведінки.

Конституція – мовленнєвий жанр ЗД, що є основним законом України, проте через його глобальний та всеохопний характер, виокремлений як специфічний жанровий різновид. Конституція не є звичайним законодавчим актом, вона не підлягає постійним змінам та уточненням, як закони; вона діє за будь-яких обставин та є підґрунтям для звичайних законів. Конституція – основний закон держави, що містить «керівні принципи, відповідно до яких здійснюється керування державою, що виражає волю та інтереси її народу» [8], напр.: *Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України* (Конституція України, ст. 11). Норми, наявні в Конституції, стосуються загальних питань права та відносин між державою і громадянами, права та свободи громадян, форму державного правління тощо. З лінгвопрагматичних позицій мовленнєві акти в Конституції України не директивні, на відміну від законів, а декларативні: норми, цінності та пріоритети держави оголошено, але немає механізмів їх реалізації (для цього існують закони), напр.: *Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань* (Конституція України, ст. 27). Також, на відміну від законів, конституція має комплексний характер: «це і правовий акт із характерними функціями в юридичній сфері, і політичний документ, який має соціально-політичний зміст, який прямо чи опосередковано впливає на всю політичну систему країни, і ідеологічний текст, оскільки походить від ідеології і цінностей суспільства» [8]. Норми, представлені в конституції, мають аксіологічний характер, вони регулюють не лише правове життя, а й соціальне та культурне. Насамперед йдеться про ідеологічні компоненти норм у конституції, тому що саме вони є підґрунтям для розроблення правових відносин.

Указ – законодавчий акт, що виголошується та видається від імені голови держави (Президента України). Юристи вважають

укази і розпорядження «результатом правотворчої діяльності Президента України підзаконного характеру, обов'язкові для виконання на всій території України, що приймаються в межах президентських повноважень, передбачених конституцією та конституційними законами і при цьому не мають суперечити Конституції України та законам України» [9, с. 76]. Укази так само мають законодавчий статус і є втіленням правової діяльності президента, вони скеровані на ті юридичні проблеми, що не охоплені законами, напр.: *Відповідно до пункту 18 частини першої статті 106 Конституції України та Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» постановляю: 1. Затвердити структуру Апарату Ради національної безпеки і оборони України (додається). 2. Визнати такою, що втратила чинність, статтю 1 Указу Президента України від 25 квітня 2016 року № 171 «Питання Апарату Ради національної безпеки і оборони України». 3. Секретареві Ради національної безпеки і оборони України забезпечити приведення штатного розпису Апарату Ради національної безпеки і оборони України у відповідність із цим Указом. 4. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування* (Указ Президента України № 109/2017 від 14.04.2017 р.). Укази мають чітко регламентацію на рівні структури: вони складаються з кількох частин розпорядчого типу, при цьому указ містить посилання на законодавчі акти (закони) та представляє директиви першої особи держави, що є правовими нормами. На відміну від узагальнених законів із масовою адресацією, укази певною мірою мають конкретних адресатів, які мають виконати відповідні вимоги. У наведеному прикладі – це секретар Ради нацбезпеки й оборони України. Структурування указів передбачає також зазначення набуття чинності та підпис голови держави.

Розпорядження Президента України мають конкретний характер, на відміну від указів, але з мовного боку не відрізняються. Вони стосуються менш важливих поточних чи процедурних питань, напр.: *Призначити Левчука Володимира Володимировича головою Овідіопольської районної державної адміністрації Одеської області з 21 квітня 2017 року зі строком випробування один місяць та оплатою праці відповідно до законодавства* (Розпорядження Президента України № 85/2017-рп від 20.04.2017 р.). Перформативність указів і розпоряджень є експліцитною, що підкреслено використанням мовленнєвих актів директивного типу з перформативними дієсловами *постановляю, наказую* тощо, напр.: *Відповідно до статті 107 Конституції України постановляю: увести в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 вересня 2016 року «Про пропозиції до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» по статтях, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони України»* (Указ Президента України № 404/2016 від 16.09.2016 р.). Функційно укази мають те ж навантаження, що й закони, але є не підґрунтям правової системи, а конкретним завданням, що потрібно виконати в межах закону.

Кодекс є різновидом законодавчого акта, що регулює конкретну сферу суспільних відносин, тобто це комплекс норм права в конкретній галузі діяльності людини. При цьому кодекси містять як норми, обов'язкові до виконання громадянами, так і правові наслідки, що наступають у разі порушення зазначених норм права. З огляду на це, кодекси складаються із загальної та особливої частин: загальна містить фундаментальні положення узагальненого типу, напр.: *Розмір заробітної*

плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства, установи, організації і максимальним розміром не обмежується (Кодекс законів про працю України, ст. 94), а особлива – конкретні права та обов'язки громадян і перелік покарань за порушення положень кодексу, напр.: *Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій – караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років* (Кримінальний кодекс України, ст. 438).

На мовному рівні кодекси майже ідентичні законам: переважають стверджувальні і заперечні констатувальні мовленнєві акти з дієслівними формами теперішнього часу. У загальній частині на початку кожного кодексу (як і кожного закону) подаються визначення основних термінів, наявних у законодавчому акті, напр.: *митний режим – комплекс взаємопов'язаних правових норм, що відповідно до заявленої мети переміщення товарів через митний кордон України визначають митну процедуру щодо цих товарів, їх правовий статус, умови оподаткування і обумовлюють їх використання після митного оформлення* (Митний кодекс України, ст. 4). У цій частині переважають двоскладні прості речення, в яких підмети і присудки виражені іменниками, що перебувають у родо-видових відношеннях, оскільки за логічними характеристиками вони є дефініціями. У загальній частині, крім дієслівних форм теперішнього часу, представлені й односкладні речення безособового типу, напр.: *Забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт по санітарному та побутовому обслуговуванню)* (Кодекс законів про працю України, ст. 174). Також мовною особливістю законодавчих текстів є наявність модальних конструкцій із значенням можливості/неможливості/необхідності, напр.: *До проведення перевірки відповідності зовнішньоекономічної діяльності кандидата на отримання статусу уповноваженого економічного оператора стандартам безпеки можуть залучатися фахівці та експерти галузевих міністерств та інших центральних органів виконавчої влади за погодженням їх керівників та керівника центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику* (Митний кодекс України, ст. 13); *Строк випробування при прийнятті на роботу робітників не може перевищувати одного місяця* (Кодекс законів про працю України, ст. 27); *Наймач зобов'язаний своєчасно вносити квартирну плату та плату за комунальні послуги* (Житловий кодекс України, ст. 68). В Україні 22 кодекси, що регулюють такі сфери життя, як праця, податки, виборчий процес, адміністрування, кримінальний процес тощо. Особлива частина кодексів містить визначення покарання за порушення норм і правил, тому кодекси активно використовуються в суді, напр.: *Використання засобів зв'язку з метою, що суперечить інтересам держави, з метою порушення громадського порядку та посягання на честь і гідність громадян – тягне за собою*

накладення штрафу в розмірі від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (Кодекс України про адміністративні правопорушення, ст. 148). За мовними ознаками кодекси подібні до законів, проте послуговуються ширшим спектром мовленнєвих актів, що здебільшого мають директивний характер.

Підзаконні акти є вторинними щодо законів та охоплюють галузеві та локальні законодавчі тексти, що за жанровими характеристиками належать до постанов, розпоряджень, інструкцій, наказів тощо. Вони регулюють правову діяльність конкретних установ і сфер діяльності, тому на мовному рівні не мають особливостей порівняно з основними законодавчими актами, напр.: *Кабінет Міністрів України постановляє: 1. Затвердити Положення про Національний репозитарій академічних текстів, що додається. 2. Міністерству освіти і науки розробити та затвердити регламент роботи Національного репозитарію академічних текстів відповідно до Положення, затвердженого цією постановою* (Постанова Кабінету Міністрів України № 541 від 19.07.2017 р.). Залежно від типу тексту він має ознаки або законів, або указів, проте специфічних рис, зумовлених другорядним характером правових норм, ми не спостерігаємо.

Висновки. Отже, основними жанрами ЗД є закон, конституція, указ, кодекс і підзаконний акт, що відрізняються функціями, характером використаних мовленнєвих актів і регулятивними механізмами.

Література:

1. Бахтин М.М. Проблема речевих жанров. Собрание сочинений. Москва : Русские словари, 1996. Т. 5: Работы 1940–1960 гг. С. 159–206.
2. Попова Л.Е. Юридический дискурс как объект интерпретаций (семантический и прагматический аспект) : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Краснодар, 2005. 20 с.
3. Прадід Ю.Ф. У царині лінгвістики і права. Сімферополь : Ельняно, 2006. 256 с.
4. Седов К.Ф. Дискурс и личность: Эволюция коммуникативной компетенции. Москва : Лабиринт, 2004. 320 с.
5. Дементьев В.В. Теория речевых жанров. Москва : Знак, 2010. 600 с.
6. Бацевич Ф.С. Лінгвістична генетика : проблеми і перспективи. Львів : ПАІС, 2005. 264 с.
7. Батюшкіна М.В. Жанрообразующие параметры законодательных текстов. *Вестник Томского государственного университета*. 2017. № 416. С. 5–12.
8. Крапивкина О.А. К вопросу о жанрах законодательно-административного дискурса. *Современная наука. Актуальные проблемы теории и практики*. Серия: Гуманитарные науки. 2013. № 9-10.
9. Зайчук О.В., Онищенко Н.М. Теория держави і права. Академічний курс. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 685 с.

Bakhchyvanzhy A. Speech genres in legislative legal discourse

Summary. The article is devoted to the analysis of speech genres in legislative legal discourse. Considering speech genres within concrete discourse manifestations is preferred in legal discourse, thus the genres of legislative discourse are explored separately in the article. The problem of studying speech genres is related to linguopragmatics as a crucial approach in the article. Modern theory of speech genres is based on the views of M. Bakhtin on the relation between “relatively stable types of utterances” and types of speech. The concept of “speech genre” is analyzed. It is determined as

a type of text representing one of discursive human activities, created and perceived by the participants of communication as a feature of a certain communicative situation.

It is stated in the article that the problem of researching speech genres is related to linguopragmatics as a crucial approach. The main speech genres of legislative legal discourse such as law, constitution, decree, code, secondary legislation, are indicated and characterized.

The characteristic feature of laws is that they are prepared and adopted by the Verkhovna Rada (or through referendum), following a certain legislative procedure. The Constitution of Ukraine (as the highest law of the state), constitutional laws, current legislative acts etc. are classified as laws. Secondary legislations specify and clarify laws, consequently they are based on relevant legislations. The features lawyers use to classify legislative acts (actors of lawmaking, validity period of laws, subject of legal regulation, structure and scope) do not meet linguistic parameters of LD speech genres, therefore

it was suggested to take linguistic criteria as a basis for distinguishing LD genres.

Legal discourse, which demonstrates functioning of both primary and secondary genres (judicial discourse and legislative discourse), is analysed in the paper. The purpose of the article is to identify functioning characteristics of speech genres in legislative legal discourse, that involves accomplishing such tasks as studying the concept of speech genres, investigating and classifying speech genres of legislative discourse. The object of the research is legislative legal discourse. The subject is the linguistic means of representing genre characteristics of legal discourse. The Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On Civil Service", the Law of Ukraine "On Advertising", the Labor Code of Ukraine, the Criminal Code of Ukraine, the Customs Code of Ukraine and other legislative texts are the source of practical material.

Key words: speech genre, legal discourse, judicial discourse, legislative discourse.

Бехта І. А.,*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри англійської філології**Львівського національного університету імені Івана Франка***Марчук О. В.,***кандидат філологічних наук,**асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

СТРУКТУРНО-ТИПОЛОГІЧНА ПАРАМЕТРИЗАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТОПРОСТОРУ АНГЛОМОВНОГО ФЕНТЕЗИ

Анотація. Статтю присвячено встановленню структурно-типологічних параметрів художнього текстопростору англomовного фентезі. У статті встановлюється, що тексти англomовного фентезі (ТАФ) – високоорганізована структура знань, як продукт мовленнєвої діяльності людини, ТАФ взаємопов'язаний зі складниками його організації, які визначають ієрархічну систему лексико-семантичного простору в межах його жанру. У процесі дослідження фентезійного тексту було визначено жанрову своєрідність і їх вплив на структуру лексико-семантичного простору в архітектоніко-композиційній організації чарівного світу про Гаррі Поттера. Фентезійний дискурс – це сукупність гетерогенних текстів, що є одним із способів бачення, осмислення і зображення світу, коли світ пізнається через перетворення на умовну реальність, яка своєю чергою є своєрідним відображенням цього світу. Тексти в жанрі англomовного фентезі є органічним компонентом сучасної культури Великої Британії. Володіючи розважальним елементом, боротьбою добра зі злом, свободою тлумачення й інтерпретації міфологічних джерел, їх можна розглядати як різновид авторської казки, яка тяжіє до міфу. До основних ознак ТАФ зараховуємо наявність Первинного (реального) і Вторинного (ірреального) світів, які сприяють появі гібридних жанрів, зокрема фентезійного епічного сиквелу, що сягає народної казки, перетвореної на літературну казку, а згодом – у фентезі, поєднуючи реальність із різними можливими світами. В основі структурно-семантичного механізму кільцевої композиції ТАФ лежить спосіб художньої інтерпретації і пізнання дійсності, який включає у квест-наратив, як структуротвірний складник, вихід за межі признаного, реально можливого чи існуючого в дійсності, до котрої належить авторка фентезі тексту. Твори Дж.К. Роулінг належать до дитячого фентезі, якому також властиві широке використання розмовної лексики виховної спрямованості, тематика, відповідна дитячому віку, невелика кількість описів, що характерно для жанру дитячої літератури.

Ключові слова: текст фентезі, параметризація, структура, типологія.

Постановка проблеми. Понад століття текст є об'єктом, предметом і матеріалом наукових студій і пильної уваги філологічної науки. З розвитком нових жанрів літератури розширено поле досліджуваних різножанрових текстів, англomовного фентезі зокрема [1–4]. Естетико-художні координати цього

новітнього прозового жанру намагалися визначити в найрізноманітніших його виявах із різних методологічних платформ [5–7]. Нині література фентезі дає змогу реалізувати письменницькі фентезійні експерименти й уможливує науковий аналіз основних законів існування соціуму та всесвіту загалом.

Метою статті є розкриття структури й аналіз параметрів художнього простору на матеріалі фентезійного тексту британської письменниці Дж.К. Роулінг «Гаррі Поттер».

Завдання дослідження вбачаємо в аналізі становлення сучасного англomовного фентезі у визначенні жанрової своєрідності і їх вплив на структурну організацію лексико-семантичного простору чарівного світу про Гаррі Поттера; також вважаємо за потрібне дослідити основні параметри, що формують структуру сучасного англomовного фентезійного тексту й обґрунтувати принципи сучасного підходу до цієї проблеми.

Об'єкт дослідження – структурно-типологічна параметризація художнього текстопростору сиквелу Дж.К. Роулінг «Гаррі Поттер».

Предмет дослідження – лінгвальні засоби експлікації і параметризації структурно-типологічних складників художнього текстопростору англomовного фентезі.

Актуальність статті продиктована увагою сучасної філологічної науки до встановлення структурно-типологічних параметрів фентезійного тексту, та потребою теоретичного обґрунтування певної низки проблем, які, незважаючи на інтенсивний розвиток фентезійних студій, висвітлені мало.

Виклад основного матеріалу. На думку дослідників, фентезі як жанр важко визначити, оскільки наявні різні способи і форми фентезійного письма, які формують окремі традиції, зазвичай історично або культурно зумовлені, або ж основані на спільних структурних/формальних характеристиках, межі котрих часто невизначені й пересікаються, → “the boundaries of which are often blurry and overlapping” [8, p. 2]. До слова, Дж. Клут (J. Clute) зосереджує увагу на визначенні фентезі як жанрові, що має справу з неправдоподібним: “A fantasy text is a self-coherent narrative. When set in this world, it tells a story which is impossible of the world as we perceive it; when set in an otherworld, that otherworld will be impossible, though stories set there may be possible in their terms” [9, c. 338]. Утім, як ми міркуємо, таке визначення вельми розлоге і охоплює розмаїті традиції і модуси (форми, способи) фентезійного письма, рівночасно імплікуючи подвійну класифікацію літератури

фентезі за хронотопною ознакою: висока фентезі (*high fantasy*) vs. низька фентезі (*low fantasy*). Хронотоп високої фентезі (*high fantasy*) протікає у вигаданому світі (*invented world*), вторинному світі (“*secondary world*”) за Дж.Р.Р. Толкіном, позаяк низька фентезі (*low fantasy*) містить надприродні втручання (*supernatural intrusions*) в первинний (“*primary*”) реальний світ [8, с. 3]. Високу фентезі (*high fantasy*) своєю чергою підрозділяють на три категорії, відповідно до того, як вторинний світ (*the secondary world*) позиціонується з нашим реальним світом:

А) Вторинний світ → ірреальний (*the secondary world*) є самодостатнім і не має відношення до первинного світу → реального (*the primary world*);

Б) Вторинний світ (*the secondary world*) можна відвідати через портал, який розміщений у первинному світі (*the primary world*);

В) Вторинний світ (*the secondary world*) є паралельним світом (“*parallel*” *world*), який існує поруч із нашим, реальним, і відмежований від первинного світу (*the primary world*) фізичним межами [9, с. 337–339].

До основних ознак ТАФ уналежено наявність Первинного (реального) і Вторинного (ірреального) світів, які сприяють появі гібридних жанрів, зокрема фентезійного епічного сиквелу, що сягає народної казки, перетвореної на літературну казку, а згодом у фентезі, поєднуючи реальність із різними можливими світами. Художній простір англійського жанру фентезі розглянуто з позиції теорії можливих світів (М.Л. Раян). У статті «Про чарівні казки» (*On Fairy Stories* (1947)) Дж. Р.Р. Толкін як перший теоретик фентезі називає цей процес побудовою “вторинного світу → *the secondary world*” [10, с. 37–73], оскільки у ТАФ гармонійно сплетено вигаданий і реальний світи, хоча обидва є продуктом творчості автора. Межі світів маркують модальні оператори дивацтва (*strange, odd, peculiar, quaint, funny, amusing*), несподіванки (*suddenness, surprise, unexpectedness*), ввижання (*to seem, to appear, to look*).

Рис. 1. Кільцева композиція англійського жанру фентезі

Створене оточення Дж.К. Роулінг повністю відокремлене від дійсності, але разом тісно пов'язане з нею. «З одного боку, події відбуваються в сучасній Британії, а з іншого – існує ще один світ всередині світу, де існують чарівники, магія, різні химерні істоти, які захищені «Міжнародним Статутом Секретності Чарівництва» і залежать від великої кількості протоколів безпеки, щоб переконатись, що вони і надалі приховані на просторах для маглівського населення» [11, с. 7].

Зауважмо, що фентезі як культурне явище почало формуватися дуже давно [3; 9; 12]. Однією з особливостей цього жанру є те, що в його основі лежать стародавні міфологічні уявлення, зокрема германо-скандинавські оповіді, що зберігають слід дохристиянських язичницьких уявлень. Але щоб стати повно-

цінним жанром із цілого набору предтечій (світових міфологій, античної легендарності, кельтської чарівності і середньовічного романтизму), фентезі мало пройти непростий і довгий шлях. Під час становлення фентезі як жанру відбулася кристалізація ознак. У чарівних історіях стали розкриватися християнські ідеї, в образах персонажів відображаються і героїчні риси персонажів епосу, і чесноти, властиві християнському ідеалу. А самі придумані світи отримують обґрунтування в космогонії, володіють власною історією, подібною до реального світу [13].

Засновником фентезі по праву вважають Роберта Говарда (Robert E. Howard), який створив такий шедевр-епіпею, як «Конан» (*Conan: The Barbarian complete collection*), екранізований і продовжений іншими письменниками. Революція в розвитку жанру відбулася в 1954–1956 роках: саме тоді була опублікована епічна романна трилогія Дж.Р.Р. Толкіна «Володар перснів» (*The Lord of the Rings, first publication 1954*), що описує боротьбу добра і зла у вигаданому місці Середзем'я. Саме з цього моменту й починається процвітання фентезі, масова затребуваність цього жанру і його інтенсивний розвиток. Популярності фентезі сприяв і сучасний твір Дж.К. Роулінг про Гаррі Поттера.

Найголовнішими рисами жанру фентезі є фантастичні елементи, які є складниками внутрішнього місця дії, а незмінною темою цього жанру є запозичення з міфології та фольклору [9, с. 338]. Така структура допускає існування будь-якого фантастичного елемента: він може бути латентним, або проникати в реальний світ, може втягувати героїв у світ із саме такими елементами, або може відбуватися у вигаданому світі, в якому такі елементи є невід'ємною частиною.

Таблиця 1

Складники англійського жанру фентезі

Автор	Складники	Джерело
J.R.R. Tolkien	<i>Mythology / invented land (Land of hobbits) / folktales features / medieval romances / heroic figure / circular direction of narrative / cyclic structure / ghosts / orcs / Elves / wizards /</i>	The Lord of the Rings
D. Lewis	<i>Magical world vs. our world / portal (wardrobe) / evil vs. good / talking animals / creatures of legends / intelligent trees / mythical roots</i>	Chronicles of Narnia, p. Don D. Ammassa
Robert Ervin Howard	<i>The pseudo-historical “Hyborian Age” / the destruction of Atlantis / before the rise of any known ancient civilization/ a specific epoch in a fictional timeline</i>	Conan the Barbarian
J.K. Rowling	<i>Medieval traditions / mythology / folktales features / features of gothic novels / circular direction of narrative / quest / fight between good and evil / cyclic structure</i>	Harry Potter

Аналіз індивідуально-авторського стилю Дж.К. Роулінг дав змогу виокремити його домінуючі характеристики. Однією з основних ознак письменницької манери письма є поєднання в рамках одного твору кількох популярних жанрів: казки, міфу, пригодницького роману, детективної історії, а також творчо опрацьованих фольклорних та міфологічних матеріалів різних культур. Серед них фіксуємо подвійну адресованість творів Дж.К. Роулінг (звернення до дитячої і дорослої аудиторії, освіченого і масового читача [14]), інтертекстуальність і синтез складників жанру фольклорної казки, літературної казки, міфу [15]. За такої наступності традиції англійської літературної казки семилогія Дж.К. Роулінг «Гаррі Поттер» розвиває

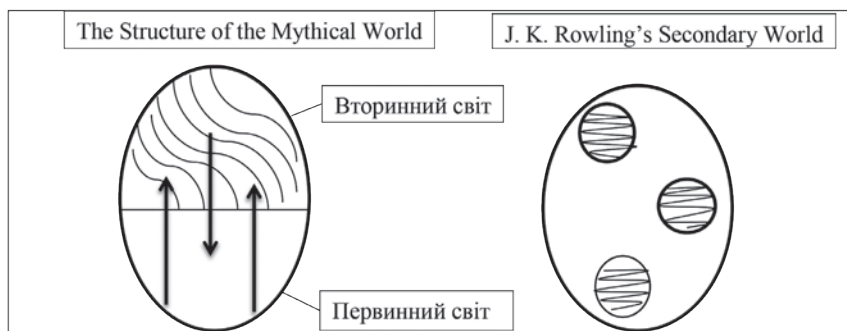

Рис. 2. Структура міфічного світу vs структури вторинного світу Дж.К. Роулінг

опозиції в зображенні чарівного світу в художньому текстопросторі фентезі.

Однією з важливих рис фентезі є особливий вид сюжету – опис шляху героя «квест», головний герой, лідер, має пройти квест, щоб знайти об'єкт або те, що може бути скарбом чи особистою перевагою. У науковій розвідці “*The Hero with a Thousand Faces*” (2008) Дж. Кемпбелл виділив у структурі подорожі (*quest* → квесту → пошуків пригод) головного героя (протагоніста міфічного/фентезійного нарративу) три основні стадії: відчуження (*separation*) – герой залишає будинок; ініціацію (*initiation*) – пригоди в «чарівному світі» під час пошуку скарбу; повернення (*return*) додому [3, р. 28]. Отже, квест розуміємо як певну сюжетну єдність, що містить у собі мотиви пошуку, подорожі та подвигу в процесі вирішення суб'єктно-об'єктних відносин у текстах англійського фентезі. Проаналізувавши запропоновані критиками твердження [16, с. 152–158], ми вважаємо, що квесту властиві чотири складники, які присутні у всіх книгах «Гаррі Поттер»: по-перше, головний герой шукає друга або друзів, які супроводжували б і допомагали йому під час подорожі; по-друге, початок подорожі головного героя зображується як опис просторових переміщень; по-третє, задається ціль; по-четверте, повернення героя додому або бажання залишитися жити на новій батьківщині, а також позитивні внутрішні зміни героя в процесі подолання труднощів.

Висновки. Фентезі – жанр літератури, якому притаманні власні риси: змішування жанрів, детально побудований Вторинний світ, боротьба добра зі злом, квест як основна наративна лінія. Його джерела простежуються у древніх легендах, лицарських романах Середньовіччя, національному фольклорі. Ці структурно-типологічні параметри ТАФ та своєрідність їхнього художнього текстопростору сповна реалізовано у творчості Дж.К. Роулінг. Твори жанру фентезі, що належать одному авторові, часто організовані як сиквели. Вони пов'язані між собою відношеннями неперервності, яка забезпечується за допомогою контрасту й аналогії, внутрішньої та зовнішньої інтертекстуальності. Нереальні персонажі живуть і діють на тлі цілком реальної, майже невідомої, дійсності. І читач без найменших зусиль засвоює ніби зсередини побут конкретної історичної епохи. Усі книги семилогії «Гаррі Поттер» об'єднує масштабність авторського задуму, панорамність нарративу паралельно з авторсько-стилістичними ознаками.

Література:

- Anatol G.L. Reading Harry Potter: Critical Essays. (Contributions to the Study of Popular Culture). Westport : Praeger Publishers, 2003. 217 p.
- Apter T.E. Fantasy Literature: An Approach to Reality. London : The Macmillan Press LTD, 1982. 161 p.
- Attebery B. Stories about Stories: Fantasy and the Remaking of Myth. Oxford : Oxford University Press, 2014. 240 p.
- Mandala S. Language in Science fiction and fantasy. Question of Style. London: Continuum, 2010. 160 p.
- Лотман Ю.М. Структура художественного текста. *Об искусстве*. Санкт-Петербург : Искусство-СПБ, 1998. С. 14–285.
- Мисник М.Ф. Лингвистические особенности аномального художественного мира произведений жанра фэнтези англоязычных авторов : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Иркутск, 2006. 159 с.
- Приходько А.М. Жанр «фэнтези» в литературе Великобритании: проблема утопического мышления : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03. Москва, 2001. 199 с.
- Fimi D. Celtic Myth in Contemporary Children's Fantasy. Idealization, Identity, Ideology. Cardiff, UK: Palgrave Macmillan, 2017. 311 p.
- Clute J. Fantasy. *The Encyclopedia of Fantasy* /ed. by J. Clute, J. Grant. London: Orbit, 1997. P. 337–339.
- Tolkien J.R.R. Tree and Leaf. London: HarperCollins, 2001. P. 37–73.
- Pragmatic Literary Stylistics /ed. by S. Chapman, B. Clark. Palgrave Macmillan, 2014. 240 p.
- Gates P.S., Steffel S.B., Molson F.J. Fantasy Literature for Children and Young Adults. Maryland: Scarecrow Press, 2003. 176 p.
- Alton A.H. Playing the Genre Game: Generic Fusions of the Harry Potter Series. *Critical Perspectives on Harry Potter* /ed. by E.E. Heilman. New York; London: Routledge, 2009. P. 199–223.
- Эжо У. Заметки на полях «Имени розы» / пер. с итал. Е.А. Костюк-вич. Санкт-Петербург : Симпозиум, 2003. 92 с.
- Викторова Н.А. Английская литературная сказка эпохи постмодернизма : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03. Казань, 2011. 21 с.
- Губайловский В.А. Обоснование счастья: О природе фэнтези и первооткрывателе жанра. *Новый мир*. 2002. № 3. С. 174–185.

Bekhta I., Marchuk O. Structural-typological parameterization of fiction text space of the English fantasy

Summary. The article is devoted to the study of structural and typological parameters of the fiction text space of English fantasy. The article establishes that the English fantasy text (EFT) is a highly organized structure of knowledge, as a product of human speech, EFT is interconnected with the components of its organization, which determine the hierarchical system of lexico-semantic space within its genre. Analyzing the fantasy text, the genre specificity and their influence on the structure of lexico-semantic space in the architectonics-compositional organization of the magic world about Harry Potter have been determined. Fantasy discourse is a set of heterogeneous texts, one of the ways of perceiving, comprehending and depicting the world, when the world is known through the transformation

into a conventional reality, which, in turn, is a peculiar reflection of this world. English fantasy texts are an integral component of contemporary British culture. Possessing an entertainment element, the struggle between good and evil, the freedom of explanation and interpretation of mythological sources, they can be considered as a kind of author's tale that tends to myth. The main features of EFT include the presence of Primary (real) and Secondary (unreal) worlds, which contribute to the creation of hybrid genres, including fantasy epic sequel, reaching the folk tale transformed into a literary fairy tale and then into a fantasy, combining reality with different possible worlds.

The structural-semantic mechanism of the EFT ring composition is based on the method of literal interpretation and cognition of reality, which includes in the quest-narrative, as a structural component, going beyond the recognized, really possible or existing in reality, to which the author of the fantasy text belongs. J.K. Rowling's works belong to children's fantasy, which is also characterized by: extensive use of colloquial vocabulary of educational orientation, topics appropriate to children's age, a small number of descriptions, which characterizes the children's literature genre.

Key words: fantasy text, parameterization, structure, typology.

*Білоус Н. П.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземної філології та перекладу**Київського національного торговельно-економічного університету**Новохатська Н. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземної філології та перекладу**Київського національного торговельно-економічного університету*

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ФОРМУВАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ ХХІ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті визначаються та описуються особливості впливу сучасних інформаційних технологій та інновацій на покоління Y, Z та Альфа, які характеризуються глибокою залежністю від гаджетів та соціальних мереж. Саме ці покоління активно впливають на зміни лексичного складу мови внаслідок появи нових понять, які потребують номінації, теоретичного осмислення, систематизації та класифікації. Таким чином, мова поповнюється неологізмами (словами чи словосполученнями, які використовуються та усвідомлюються носіями мови в певний період на позначення нового або вже наявного поняття в новому значенні). У цьому дослідженні неологізми, вибрані шляхом суцільної вибірки у Cambridge Dictionary за 2017–2021 роки, класифіковано за такими тематичними групами: 1) цифрова залежність (лексеми та словосполучення, що позначають покоління, яке не уявляє свого життя без гаджетів, використовує їх на ходу, має погану пам'ять та концентрацію уваги, а також схильне до хвороб, пов'язаних із надмірним використанням різних девайсів); 2) соціальні мережі (неологізми на позначення залежності від соціальних мереж): а) страх пропустити важливі події, б) негативні коментарі та пости, в) вихід із соцмереж, г) нові способи продажу та реклами, г) мода і стиль; 3) цифрові технології в умовах пандемії – лексичні одиниці на позначення: а) способів купівлі товарів та послуг в умовах пандемії Covid 19, б) організації дистанційної роботи; 4) цифрові злочини (новоутворення, які використовуються для номінації нових видів злочинів, пов'язаних із розвитком цифрових технологій); 5) високотехнологічні винаходи (одиниці на позначення інноваційного програмного забезпечення та пристроїв, які використовуються в різних сферах людського життя, наприклад, для захисту особистих даних людини, прогнозування та попередження майбутніх хвороб, надання фінансових порад).

Ключові слова: міленіали, покоління Z, покоління Альфа, неологізм, тематичні групи, інформаційні технології.

Постановка проблеми. Лексична система більшості мов зазнає постійних змін, які насамперед відображають політичні, економічні та культурні трансформації в епоху стрімкої глобалізації світу [1]. Свідченням постійних змін у мові є виникнення неологізмів (слів чи сполук, використаних мовою в певний

період на позначення нового або вже наявного поняття в новому значенні, які усвідомлюються носіями мови [2, с. 417]) і передусім відображають науково-технічний прогрес, культурну взаємодію країн та суспільно-політичні реалії. Отже, актуальність роботи полягає в необхідності класифікувати неологізми, що виникли зі стрімким поширенням інформаційних технологій. Це дасть змогу зрозуміти сучасні тенденції розвитку мови, які відображають її адаптацію до основних змін у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно неологізми вивчалися за окремими аспектами: словотвірним (Ю.К. Волошина, А.О. Брагіна), функційним (О.В. Волостних, В.А. Голець, О.І. Дзюбіна), екстралінгвістичним (І.М. Чурилова), психолінгвістичним (С.І. Тогоєва, В.В. Петров), соціолінгвістичним (Л.П. Крисін, О.Д. Дуліченко) та прагматичним (О.І. Дзюбіна) тощо. В останні роки вони досліджуються також на основі комплексного підходу [3].

Метою статті є визначення основних тематичних груп англійських неологізмів на позначення способу життя носіїв англійської мови в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій.

Виклад основного матеріалу. Завдяки прориву у сфері інформаційних і телекомунікаційних технологій за останні десятиліття з'явилося нове соціокультурне середовище, яке впливає на всі аспекти спілкування і призводить до появи нових явищ, що потребують номінації.

Вперше стрімкий вплив технологій на своє життя відчули міленіали (покоління Y, NEXT, селфі, ехо-бумери, мережеве або цифрове покоління) – термін, введений у науковий обіг американськими дослідниками Вільямом Штраусом і Нілом Хоув наприкінці минулого століття [4] на позначення дітей, які народилися після 1981 року і мали закінчити середню школу на рубежі століть [1].

На відміну від попереднього покоління, представники покоління Z (Generation M, Net Generation і Internet Generation; 1995–2010 р.р.) почали користуватися цифровими технологіями з раннього дитинства. Їхньою особливістю вважають інший формат сприйняття інформації. Для покоління Z пост у Facebook і Twitter буде нести більше сенсу, ніж прочитана книга. The Guardian опублікувало дослідження, згідно з яким кожна дитина у Великій Британії у віці до 16 років в середньому проводить 3 години онлайн [5].

Покоління Альфа (від 2010 року) прийшли не просто в цифровий світ, а у світ портативних девайсів, коли вийшов перший iPad і був запущений Instagram. Альфи забезпечують включеність у глобальну мережу та взаємодію з різноманітним контентом, де завгодно в режимі 24/7. Їх називають «діджиталнародженими» (digital native), оскільки вже до дворічного віку 90% альф має мінімальні навички використання планшета, а діти віком 8–12 років щодня проводять близько 5 годин онлайн [6].

Проникнення цифрових технологій у всі сфери життя представників різних поколінь спричинило появу цілого пласту лексичних одиниць, які потребують теоретичного осмислення, систематизації та класифікації. Проаналізувавши неологізми, зазначені у Cambridge Dictionary [7] за 2017–2021 роки, їх класифікували за 5 тематичними групами.

Цифрова залежність. Надзвичайно важливими для міленіалів та наступних поколінь є технологічний прогрес та гаджети, а життя без мобільного телефону взагалі видається дивним і нелогічним. Їх використовують не лише для голосових дзвінків та текстових повідомлень, а й для пошуку інформації в Інтернеті, роботи з електронною поштою, онлайн-/офлайн-ігор, фото, відео, доступу до соціальних мереж, укладання графіків та планів роботи. За статистикою [8], 54% користувачів у віці від 13 до 23 років проводять в Інтернеті щоденно від 1 до 3 годин, ще 31% сидить в мережі по 4–6 годин. Є категорія людей, яка живе віртуальним життям по 10 годин на добу і більше. Більше 45% всіх опитаних заявили, що без персонального комп'ютера і підключення до Інтернету вони не змогли б жити. Це більше, ніж для будь-якого іншого медіапристрою (28% молодих людей не можуть жити без мобільного телефону, 11% – без телевізора). Такі тенденції відображаються у таких неологізмах: *goldfish generation* – покоління людей, яке користується смартфонами від народження, має погану пам'ять та концентрацію уваги; *generation mute* – покоління людей, яке віддає перевагу текстовим повідомленням, а не живому спілкуванню; *generation scroll* – покоління людей, які читають новини або дивляться телевізійні програми переважно на мобільних пристроях; *distracted walking* – перехід дороги, не відволікаючись від екрану мобільного телефону чи іншого подібного пристрою, що становить небезпеку для водіїв та інших пішоходів; *stombie* – пішохід, який відволікається на перегляд мобільного телефону; *zombie law* – закон, який забороняє переходити дорогу, відволікаючись на мобільний телефон.

Телефон став настільки невід'ємною частиною життя, що з'явилося навіть поняття хвороб, спричинене його використанням: *gameboy disease* – захворювання хребта в дітей, пов'язане з тривалим сидінням у неправильному положенні під час використання телефонів, планшетів тощо; *computer vision syndrome / coronavision* – погіршення зору через тривалий перегляд відео на телефонах та комп'ютерах.

Соціальні мережі. Дослідження, проведене американською компанією Allianz, назвало соціальні мережі фінансовою ахіллесовою п'ятою тисячоліть [9]. Принаймні 40% міленіалів в Америці використовують 6 соціальних платформ хоча б раз на тиждень: Facebook (87%), YouTube (86%), Instagram (71%), Snapchat (52%), Twitter (42%), and Pinterest (42%) [10]. Популярними месенджерами є Facebook Messenger, Snapchat, WhatsApp та Messenger by Google.

Номінативні одиниці на позначення ролі соціальних мереж можна поділити на такі підгрупи:

а) страх випасти зі спілкування і пропустити важливі події чи пропозиції: *FOMO (fear of missing out)* – страх пропустити важливу інформацію, *FOLO (fear of living offline)* – страх жити офлайн;

б) негативні коментарі та пости: *edgelord* – користувач, який публікує образливі чи суперечливі речі в соціальних мережах, щоб шокувати людей; *offence archaeology* – пошук старих компрометуючих публікацій на сторінках соціальних мереж;

в) вихід із соцмереж: *Whexit* – вихід з групи Whatsapp; *Twitter quitter* – користувач Twitter, який видаляє свій обліковий запис; *aphast (a 'phone fast')* – період часу, протягом якого особа вирішує не використовувати свій смартфон;

г) нові способи продажу та реклами: значний розвиток Інтернет-технологій та соціальних мереж впливає на маркетинг. Люди менше довіряють традиційній рекламі, тому компаніям довелося змінювати свою маркетингову стратегію. Перед покупкою товару споживачі нині вивчають відгуки про нього в соціальних мережах. Тому коментарі інших споживачів про товар впливають більше, ніж будь-яка інша форма маркетингу. Інфлуенсери з Instagram, YouTube, TikTok тощо передусім впливають на споживчу поведінку покоління Z та Альфа, які надають перевагу тому, що носить, використовує або споживає їхню улюблена знаменитість із соцмереж [6]. У мові таким чином з'явилися: *social listening* – збір відгуків про товари, бренди та компанії в соціальних мережах; *kidfluencer* – дитина, яка заохочує людей купувати товар, рекомендуючи його в соціальних мережах; *patient influencer* – людина, що за плату від фармацевтичної компанії рекламує продукцію у соцмережах; *medfluencer* – лікар, який рекламує медичні препарати в соціальних мережах; *outfluencer* – людина, яка публікує інформацію про відпочинок на свіжому повітрі, екстремальний спорт тощо; *magic point of sale / a-commerce* – магазин чи вебсайт, де клієнти за допомогою новітніх технологій, наприклад віртуальної реальності, переглядають та тестують товари перед їх покупкою; *social commerce* – купівля і продаж товарів через соціальні мережі;

г) мода і стиль: вагома роль соціальних мереж та популярність блогерів призводять до появи нових тенденцій у фешн-індустрії. Внаслідок цього мова поповнилася такими неологізмами: *workleisure* – модний одяг, який є одночасно зручним та достатньо формальним для роботи; *drouser* – комплект одягу, що складається з сукні та штанів, які носять разом; *shrobing* – спосіб носити пальто, накинувши його на плечі; *jarfing* – спосіб носити джемпер, накинувши його на плечі; *lampshading* – поєднання топу оверсайз з облягаючим низом; *hypebeast* – молода людина, одержима купівлею дорогого дизайнерського одягу; *shest* – жилетка, під яку не вдягають блузку чи сукню; *twinning* – ідентичний одяг для всіх членів родини чи групи.

Цифрові технології в умовах пандемії. За останній рік спостерігається тенденція формування неологізмів на позначення:

а) способів купівлі товарів та послуг в умовах пандемії Covid-19: *spendemic* – раптове бажання покупців витратити гроші на товари, яких вони нині не потребують; *comfort spending* – купівля красивих речей як спосіб подолання стресу; *revenge spending* – надмірна купівля речей, спричинена тривалим локдауном;

б) організації дистанційної роботи: *Zoombombing* – приєднання до конференції без запрошення з метою публікації недоречних коментарів; *Zootwear* – стиль одягу, що передбачає

діловий верх та неофіційний низ; *Zoom fatigue / Zoomed out* – виснаження від життя онлайн; *hyflex* – спосіб навчання, який передбачає офлайн-заняття з подальшою публікацією уроку в Інтернеті; *flexi-schooling* – метод навчання, який поєднує навчання батьками вдома та вчителями в школі.

Цифрові злочини. Активне використання цифрових технологій супроводжується появою нових видів злочинів: *cryptojacking* – незаконне використання чужого комп'ютера для отримання нової криптовалюти; *transaction laundering* – злочин, що полягає у використанні платіжної системи компанії для обробки платежу за нелегальну продукцію та послуги; *juice jacking* – незаконна спроба завдати шкоди чужому комп'ютеру, планшету чи смартфоні або знищити інформацію на ньому, використовуючи роз'єм для підзарядки пристрою; *fearware* – кібератака, під час якої людей змушують перейти за посиланням, що шкодить комп'ютеру.

Високотехнологічні винаходи. Інтеграція досягнень науково-технічного прогресу і розвитку інформаційних технологій збагатила мову низкою номінативних одиниць на позначення інноваційного програмного забезпечення та пристроїв: *voiceprint* – спосіб ідентифікації за унікальними характеристиками голосу людини; *predictalitics* – комп'ютерний аналіз даних користувача для прогнозу можливих захворювань; *Zozosuit* – вкритий датчиками одяг, який проводить точні заміри параметрів тіла власника, що можуть бути використані для замовлення одягу потрібного розміру онлайн; *robo-adviser* – комп'ютерна система, яка використовує алгоритми та інше програмне забезпечення для надання фінансових порад; *xenobot* – міні-робот, створений із живих клітин; *bracelet of silence* – гаджет, який запобігає прослуховуванню розмов, блокуючи доступ до смартпристроїв користувача.

Висновки. Проаналізований ілюстративний матеріал свідчить про те, що неологізмами збагачується не лише загальноживана лексика, а й науково-термінологічна та виробничо-професійна. У зв'язку зі стрімким розвитком технологій та активним використанням соціальних мереж відбувається постійне поповнення словника англійської мови новими лексичними одиницями. Вони передусім відображають сучасний спосіб життя носіїв мови, яке характеризується цифровою залежністю, надмірним використанням соціальних мереж, застосуванням цифрових технологій в умовах пандемії, появою цифрових злочинів та нових високотехнологічних винаходів. Перспективою подальших досліджень є встановлення адекватних способів перекладу цих номінативних одиниць українською мовою.

Література:

1. Білоус Н.П., Новохатська Н.В. Неологізми як засіб відображення сучасного способу життя носіїв англійської мови. *Актуальні питання іноземної філології: науковий журнал*. 2020. № 12. С. 14–18.
2. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 711 с.
3. Білоус Н.П., Новохатська Н.В. Способи таорення і функції англійських відоміних неологізмів з основами ОБАМА і TRUMP. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного*

університету ім. Володимира Винниченка. Серія «Філологічні науки». 2018. Вип. 165. С. 380–384.

4. Howe Neil, Strauss William. *Millennials Rising: The Next Great Generation*. New York: Knopf Doubleday Publishing Group, 2009. 432 p.
5. Садова С. Особливості та психологія покоління X, Y, Z. *Психологічні виміри культури, економіки, управління: науковий журнал*. 2017. Том 10. С. 56–59.
6. Покоління альфа. Що контентмейкерам важливо знати про дорослих після завтрашнього дня. *Media Business Report*. URL: <https://mbr.com.ua/uk/news/analytics/4363-pokolinnya-alfa> (дата звернення 19.02.2021).
7. New Words. *Cambridge Dictionary*. URL: <https://dictionaryblog.cambridge.org/tag/neologisms> (дата звернення 15.02.2021).
8. Моцик Р.В. Інтернет-залежність та її вплив на виховання сучасної людини. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2015. Вип. 18. С. 292–297. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpno_2015_18_54 (дата звернення 19.02.2021).
9. Millennials Making Financial Progress, but Efforts Thwarted by Influence of Social. *MediaBusinesswire.com*. URL: <https://www.businesswire.com/news/home/20180206005190/en/Millennials-Making-Financial-Progress-but-Efforts-Thwarted-by-Influence-of-Social-Media> (дата звернення 19.02.2021).
10. How Different Generations Use Social Media. *The manifest*. URL: <https://themanifest.com/social-media/how-different-generations-use-social-media> (дата звернення 19.02.2021).

Bilous N., Novokhatska N. Influence of IT and social networks on the formation of XXI-century English neologisms

Summary. The article identifies and describes the impact of modern information technologies and innovations on generations Y, Z and Alpha, which are characterized by deep dependence on gadgets and social networks. These generations are constantly causing changes in the lexical composition of the English language due to the emergence of new concepts requiring nomination, deep theoretical comprehension, systematization and classification. Thus, the language is replenished with neologisms (words or phrases that are used and understood by native speakers in a certain period to denote a new concept or existing one with a new meaning). In this study, 2017–2021 neologisms have been selected in the Cambridge Dictionary and classified into the following thematic groups: 1) digital dependence (lexical units and phrases which are used to define a generation that does not imagine its life without gadgets, uses them on the go, has poor memory and short attention span, and is prone to diseases associated with overuse of various devices); 2) social media (neologisms denoting dependence on Internet-based social media sites): a) fear of missing important events (FOMO, FOLO), b) negative comments and posts, c) quitting social media, d) new ways of selling and advertising, e) fashion and style; 3) digital technologies critical in facing Covid-19 pandemic – lexical units to denote: a) consumer behavior trends during Covid-19 pandemic, b) the organization of remote work; 4) digital crimes (new words which are used to name different types of crimes related to the development of innovative digital technologies); 5) high-tech inventions (units to denote innovative software and devices used in various spheres of human life, for example, to protect personal human data, to forecast and prevent possible diseases, to provide financial advice).

Key words: millennials, generation Z, generation Alpha, neologism, thematic groups, information technology.

Біляев Д. В.,*orcid.org/0000-0001-5851-5662**магістр за спеціальністю «Середня освіта (мова і література (англійська))»,
учитель англійської мови**Миколаївської загальноосвітньої школи І–ІІ ступенів № 64
Миколаївської міської ради Миколаївської області***Демчук А. І.,***orcid.org/0000-0003-0894-1684**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»*

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ДИСКУРСУ ДЖ. БАЙДЕНА

Анотація. Стаття присвячена аналізу лінгвопрагматичних особливостей електорального дискурсу Дж. Байдена як кандидата в президенти 2020 року, із застосуванням комплексного підходу, який поєднує в собі описовий та критичний підходи. У ситуації президентських виборів 2020 року Дж. Байден – головний кандидат на дебатах від демократичної партії США – спрямовує вектори адресованості прямо чи опосередковано на електорат, який є адресатом. Електоральний дискурс Байдена реалізує головні ідеологічні позиції демократичної партії США, а саме лібералізацію соціал-демократичних орієнтирів у сферах життя людей. З'ясовано, що характерні риси електорального дискурсу Дж. Байдена актуалізуються через використання мови в ситуації інституційного спілкування в діалогічному жанрі президентських дебатів. Метою електоральних дебатів є боротьба за владу між кандидатами, чії ролі виконують Дж. Байден та Д. Трамп через використання певних стратегій та тактик. Деталізовано зв'язок між домінуючими функціями електорального дискурсу Дж. Байдена: інтеграційною, агональною, орієнтаційною, інституційною та використаними стратегіями і тактиками. Виявлено використання в електоральному дискурсі Дж. Байдена стратегій, які реалізовані через певні тактики: 1) стратегія інтеграції з тактиками єднання з адресатом, солідаризації з адресатом, тактики роздратування та тактики врахування ціннісних орієнтирів аудиторії; 2) стратегія переконання з тактиками агітації та аргументації; 3) стратегія самопрезентації з тактикою самоохвалення; 4) конфронтаційна стратегія з тактиками критики, особистих образ та сарказму. Охарактеризовано використання лінгвістичних засобів у дискурсі: лексико-стилістичних (метафор, епітетів, ідіом), фонетичних (асонансів, алітерацій), синтактичних (простих повторів, епіфор, анафор, емоційних протиставлень, речень з однорідними членами).

Доведено, що поєднання певних мовних засобів разом зі стратегіями та тактиками дають змогу реалізувати домінуючі функції електорального дискурсу, сформувати позитивний образ Дж. Байдена та негативний образ його опонента перед виборцями, тим самим наблизити їх до бажаного розуміння мовної особистості Дж. Байдена як майбутнього президента США.

Ключові слова: лінгвопрагматика, електоральний дискурс, домінуючі функції, стратегії, тактики, мовні засоби.

Постановка проблеми. Електоральний дискурс як різновид політичного дискурсу характеризується динамічністю та вміщує у собі: результат – текстову складову частину та різні екстралінгвістичні фактори, такі як думка, цілі та позиції адресанта, які розкриваються у використанні кандидатом стратегій та тактик. За допомогою них реалізуються функції дискурсу [7, с. 7].

Президентські вибори 2020 року стали однією з найбільш обговорюваних у світових ЗМІ подій за період їх проведення. Перемога Дж. Байдена на президентських виборах 2020 року засвідчила необхідність вивчення використаних в його електоральному дискурсі стратегій й тактик, лексичних, фонетичних та синтаксичних мовних засобів. Тому об'єктом дослідження вибрано електоральний дискурс Дж. Байдена, як кандидата в президенти 2020 року, а предметом аналізу – його прагматичні характеристики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням електорального дискурсу присвячені численні лінгвістичні роботи як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Вітчизняні науковці, зокрема представники харківської лінгвістичної школи О. Горіна, М. Ільченко, О. Кобзєва, які висвітлювали комунікативні стратегії й тактики, політичні концепти, особливості організації електорального дискурсу, його когнітивно-комунікативні характеристики [2; 3; 5]. Автори Т. Гончарова, В. Гуртов, І. Шевченко фокусували увагу на ролі метафор економіки у когнітивній прагматиці американських президентських дебатів, зокрема 2020 року [1]. Зарубіжні науковці О. Шейгал, О. Паршина розглядали природу електорального дискурсу, мову політики, стильові й жанрові особливості політичних текстів, фокусуючись на текстах дебатів, політичній риторичі [11; 6]. Інші представники російської лінгвістичної школи Ю. Суханов, Я. Хлопотунов досліджували мовні тактики і стратегії, лінгвістичні та синтаксичні прийоми, які використовуються в передвиборчому дискурсі [8; 10]. Ж. Павлікова, представниця словенської лінгвістичної школи, дослідила функції простих та концептуальних метафор в електоральному дискурсі кандидатів у президенти 2020 року [14]. Попри це, є потреба в детальнішому дослідженні електорального дискурсу президентських дебатів 2020 року, а саме в аналізі

мовних стратегій та тактик, а також лінгвістичних засобів, які використав Дж. Байден під час своєї передвиборчої кампанії.

Метою статті є визначення лінгвопрагматичних особливостей англomовного електорального дискурсу Дж. Байдена як кандидата в президенти 2020 року.

Виклад основного матеріалу. Лінгвопрагматика електорального дискурсу Дж. Байдена базується на особливості вживання мови кандидатом в комунікативних ситуаціях президентських виборів 2020 року з урахуванням тісної взаємодії комунікантів, зокрема у такому жанрі, як дебати. У дебатах функції електорального дискурсу Дж. Байдена розкриваються через використання кандидатом стратегій та тактик, досліджуючи які можна встановити реальну мету – отримати більше голосів за свою кандидатуру.

Матеріалом дослідження слугували передвиборчі дебати на посаду президента США 2020 року, які пройшли у два етапи: перші та фінальні дебати. Заплановані другі дебати були відмінні через хворобу опонента Дж. Байдена. Основними темами перших дебатів були: стан справ у Верховному суді США, пандемія коронавірусу, расові протести та насильство в містах, прозорість виборів, політика у сфері економіки, глобальне потепління та попередня діяльність обох кандидатів. Тематами фінальних дебатів були: боротьба з COVID-19, проблеми американських сімей, расові протести, глобальне потепління, національна безпека та керівництво внутрішньою та зовнішньою політикою. За параметром тривалості перші та фінальні дебати загалом велись кожні по півтори години [4; 9].

В електоральному дискурсі Дж. Байдена реалізовані такі домінуючі функції: інтеграційна, агональна, орієнтаційна та інституційна.

Інтеграційна функція електорального дискурсу Дж. Байдена утілювалась у стратегії інтеграції. Ця стратегія реалізовувалась через тактику єднання з адресатом:

"I'm running as a proud Democrat, but I'm going to be an American president. I don't see red states and blue states. What I see is American United States. And folks, every single state out there finds themselves in trouble" [12].

З'єднання Дж. Байдена з виборцями здійснюється через представлення його як єдиного кандидата всієї Америки та кожного штату за допомогою висловлювань "American president", "red states", "blue states", "American United States", "single state". Вираз "in trouble" має в електоральному дискурсі Дж. Байдена маніпулювати свідомістю виборців, імпліцитно з тим, щоб вони побачили, що саме кандидат Дж. Байден знає всі проблеми штатів. Наведемо ще один приклад: *"And what I'm going to do as President of the United States is call together an entire group of people at the White House, everything from the civil rights groups, to the police officers, to the police chiefs, and we're going to work this out"* [13].

Займенником "I", словами "together", "entire group", "everything", "groups", які за змістом представляють об'єднання, виразом "work this out" щодо підтримання правопорядку здійснюється вплив на виборців. Це викликає відчуття впевненості у Дж. Байдені, його образ збагачується рисами сильного лідера.

Стратегія інтеграції реалізується через тактику солідаризації: *"The only way we're going to bring this country together is bring everybody together. There's nothing we cannot do, if we do it together. We can take this on and we can defeat racism in America"* [13].

Реалізація тактики відбувається за допомогою займенника "we", патріотичної лексики: іменників "country", "America" зі змістовим компонентом державності, використанням слова "everybody", однорідних членів речення з лексичними повторами прислівника "together", що підкреслює близькість позицій кандидата в президенти і позицій свого електорату.

Стратегія інтеграції актуалізується через тактику роздратування: *"So thirdly, we're poor. The billionaires have gotten much more wealthy by a tune of over \$3 – \$400 billion more just since COVID. You in the home, you got less you're in more trouble than you were before"* [13].

Цією тактикою викликаються такі негативні емоції виборців, як невдоволення, гнів, роздратування. У ній є значний імпліцитний потенціал для перетягнення виборців на сторону Дж. Байдена. Контрастивне аргументування емоційно забарвленою лексикою "poor", "much more wealthy", "less", "trouble" сприяє виникненню таких почуттів.

Хоча Дж. Байден звертається з пропозицією обговорити проблеми виборців, які втратили близьких через коронавірус, все ж таки головний ефект риторичних запитань – викликати відчуття страху та змалювати образи того, що може статися з американськими громадянами. Імпліцитно вводиться думка про те, що цього можна буде уникнути, якщо вони виберуть Дж. Байдена, який буде захищати країну від вірусу. Меседж підкріплений дієсловами з негативною конотацією в минулому часі "died", "lost". Повторення особового займенника "you" реалізує ефективний вплив на виборців, до яких звертається Дж. Байден. Використання повтору початкових частин риторичних запитань дає змогу Дж. Байдену акцентувати на думках, що викликають страх, та запевнити аудиторію, що для захисту від коронавірусу Сполученим Штатам потрібен його образ – «сильний лідер».

Проілюструємо використання стратегії інтеграції, яка реалізується через тактику врахування ціннісних орієнтирів аудиторії: *"... look, the vast majority of police officers are good, decent, honorable men and women. They risk their lives every day to take care of us, but there are some bad apples"* [13].

У питанні захисту прав населення ця тактика реалізована через лексику, яка виражає якості, які належить простому народу: вміння захистити себе, відвага, любов до Батьківщини. За допомогою використання лексики з оціночною позитивною конотацією "vast majority", "good", "decent", "honorable", іменників, що виражають різні категорії населення "men and women" формується пафос урочистої промови. Ці риси імпліцитно починають тяжіти до образу Дж. Байдена. Наприкінці своєї промови він звертає увагу на те, що це правило має виняток, вживаючи фразеологізм "bad apples", тим самим він не замовчує проблему, виражає прагнення реформувати систему правопорядку.

Інституційна функція електорального дискурсу Дж. Байдена реалізовувалась у стратегії переконання, яка вводилась через тактику агітації: *"Show up and vote. You will determine the outcome of this election. Vote, vote, vote. If you're able to vote early in your state, vote early. If you're able to vote in person, vote in person. Vote whatever way is the best way for you, because you will... He cannot stop you from being able to determine the outcome of this election"* [13].

Переконання через тактику агітації в електоральному дискурсі Дж. Байдена спрямоване на те, щоб спонукати виборців

до дії: прийти і проголосувати достроково або особисто. Це сприяє утвердженню у свідомості виборців думки про необхідність проголосувати за Дж. Байдена як єдиного кандидата переможця. Також у цьому абзаці сформовано образ «чужого» опонента через заперечення. Дж. Байден використовує дієслівну форму майбутнього часу дієслова “to determine”, наказову форму фразеологізму “to show up” та повтори дієслова “to vote” в наказовій формі, які допомагають активізувати виборців, спонукати їх прийняти рішучі дії, запевнити їх у тому, що саме від їхнього голосу залежить результати виборів.

Стратегія переконання вводилась в електоральний дискурс Дж. Байдена також через тактику аргументації: “...if we just wore masks *between now*, if everybody wore a mask and social distanced *between now and January*, we’d probably save up to 100,000 lives. *It matters. It matters*” [13].

Тактика аргументації вживалась Дж. Байденом для висвітлення негативної політики боротьби з епідемією свого опонента. Повтори речень “It matters”, вживання виразів “between now”, “between now and January”, “100,000 lives” імпліцитно впливали на вподобання виборців щодо голосів за Дж. Байдена, актуалізували його позицію.

“200,000 dead. As you said, over seven million infected in the United States. We, in fact, have 4% of the world’s population, 20% of the deaths. 40,000 people a day are contracting COVID. In addition to that, about between 750 and 1000 people a day are dying” [13].

У цьому абзаці, насиченому лексикою, що представляє числові дані та негативно забарвленими дієсловами “infect”, “die”, що стосуються епідемії COVID, тактика аргументації спрямована на формування страху та думки про реальний стан справ у свідомості виборців, імпліцитного впливу голосування за Дж. Байдена.

Орієнтаційна функція дискурсу втілена через стратегію самопрезентації. Стратегія самопрезентації в електоральному дискурсі Дж. Байдена актуалізується за допомогою тактики самосхвалення: “*He’s running against Joe Biden. I beat all those other people because I disagreed with them. Joe Biden, he’s running against*” [12].

За допомогою перехресних повторів речень “He’s running against Joe Biden”, “Joe Biden, he’s running against” та за допомогою дієслів “beat”, “disagreed”, що виражають такі риси, як сміливість та рішучість, Дж. Байден говорить про себе в третій особі та репрезентує себе в позитивному світлі.

Агональна функція електорального дискурсу Дж. Байдена реалізована через конфронтаційну стратегію. Конфронтаційна стратегія вводиться через тактику критики: “*The fact is that everything he’s saying so far is simply a lie. I’m not here to call out his lies. Everybody knows he’s a liar*” [13].

За допомогою повторень дієслівної лексики “to lie” та однокорених слів Дж. Байден у своєму електоральному дискурсі реалізував критику, яка спрямована в опонента на зниження статусу супротивника, надання йому негативних характеристик.

Конфронтаційна стратегія також реалізована в електоральному дискурсі Дж. Байдена через тактику особистих образ. Наприклад: “*He’s the racist*”, “*He’s Putin’s puppy*” [13].

Через особисту образу Дж. Байден формує негативний образ супротивника, через навішування ярлика «расист» маніпулює думкою виборців із метою отримати їхні голоси. Дж. Байден хоче викликати негативну реакцію виборців, змалювати образ «чужого» свого супротивника через вираз Putin’s

puppy, що виражає такі риси, як несамостійність у прийнятті рішень, залежність від впливу президента Росії.

Як складник конфронтаційної стратегії в електоральному дискурсі Дж. Байдена використовується тактика сарказму: “*Abraham Lincoln here is one of the most racist presidents we’ve had in modern history, he pours fuel on every single racist fire, every single one*” [12].

Саркастичний вислів-порівняння Д. Трампа з А. Лінкольном, який боровся проти рабства, створює ефект насмішки, неповаги до опонента, вживання разом з ідіомою “to pour fuel on fire” у цьому абзаці спрямовується на утвердження образу опонента Дж. Байдена як людини, яка говорить неправду та нічого не робить, щоб припинити протести, пов’язані з расизмом, а лише продукує розбрат.

Проаналізуємо лінгвістичні особливості електорального дискурсу Дж. Байдена. Серед лексично-стилістичних засобів було виокремлено метафору, епітет, ідіоми. Метафори функціонують у дискурсі задля спрощеного донесення своїх ідей із перспективами майбутніх обіцянок, імпліцитного оформлення образу Дж. Байдена як єдиного можливого президента, підсилюють образ «чужого» опонента та покладають провину на нього перед виборцями. Епітети з негативними значеннями використані для формування його негативного образу, обвинувачення опонента в подвійній грі з виборцями, підкреслення неспроможності опонента керувати країною. Епітети з позитивним значенням підкреслюють досягнення Дж. Байдена, перспективні рішення в майбутньому. Ідіоми слугують створенню у виборців відчуття ненависті, гніву, агресії, формують образ «чужого» опонента. Наведемо приклад використання метафори: “*We can grow this economy, we can deal with the systemic racism. At the same time, we can make sure that our economy is being run and moved and motivated by clean energy, creating millions of new jobs*” [12].

Використання метафори в електоральному дискурсі Дж. Байдена спрямоване на донесення своїх ідеологічних позицій до виборців спрощено, в напрямі майбутніх обіцянок за допомогою метафоричних виразів “grow this economy”, “economy is being run and moved and motivated” формується образ економічної сфери-живої істоти, а імпліцитно – кандидата Дж. Байдена, який буде піклуватись нею.

З фонетичних засобів Дж. Байден використовує асонанси для спрощеного розуміння реплік та виділення категорії «своїх» виборців, підсилення ефекту від реплік та надання їм більшої ваги. За допомогою алітерації Дж. Байден впливає на виборців, формуючи впевненість у серйозності своїх намірів та підсилює ефект від самопрезентації: “*And I’m going to say, as I said at the beginning, what is on the ballot here is the character of this country*” [12].

Як бачимо, через парні лексеми “beginning” та “ballot”, а також “character” та “country” досягається милозвучність мовлення, а Дж. Байден здійснює маніпулятивний вплив на виборців, щоб вони проголосували за його кандидатуру, а також презентує себе.

Синтаксичні мовні засоби реалізують наведені нижче функції. Повторами в дискурсі Дж. Байден сприяє акцентуванню своїх думок, кращому засвоєнню інформації, маніпулює свідомістю виборців із тим, щоб вони голосували за нього. Епіфорами він наділяє образ «свого» позитивними рисами сильного лідера, підсилює ефект від інтеграції навколо своїх ідей різних категорій виборців. Анафорами Дж. Байден переконує

електорат, що він є бажаним президентом, імпліцитно переко-нує виборців, що є єдиним можливим президентом. Емоційне протиставлення підсилює образ Дж. Байдена як «свого» майбутнього президента, викликає негативні почуття виборців щодо невдоволення іншим кандидатом. Речення з однорідними членами в дискурсі Дж. Байдена підсилюють урочистість через ефекти милозвучності, підкріплюють інспіративність, прославлення цінностей перед виборцями США, вплив пропаганди та агітації, дають змогу акцентувати на певних репліках, інтегрують виборців навколо Дж. Байдена.

Наведемо приклад емоційного протиставлення: *“I could go on, but we began the process, we lost an election, that’s why I’m running to win back that election and change his terrible policy”* [12]. У цьому фрагменті через протиставлення дієслів “lost” та “to win back” формується позитивний образ політика Дж. Байдена та думка про те, що саме він є наступним кандидатом від демократичної партії, який із впевненістю змінить ситуацію на краще.

Висновки. Отже, лінгвопрагматичний аналіз електорального дискурсу Дж. Байдена показав, що інтеграційна функція реалізується через стратегію інтеграції за допомогою тактик єднання з адресатом, солідаризації з адресатом, тактики роздратування та тактики врахування ціннісних орієнтирів аудиторії. Інституційна функція реалізовувалась у стратегії переконання через тактики агітації та аргументації. Встановлено, що орієнтаційна функція електорального дискурсу Дж. Байдена втілена через стратегію самопрезентації, яка розкрилась через тактику самохвалення. Агональна функція введена через конфронтаційну стратегію за допомогою тактик критики, а також особистих образ. В електоральному дискурсі Дж. Байдена складовою частиною конфронтаційної стратегії є тактика сарказму. Лінгвістичні засоби (фонетичні, лексичні, синтаксичні), що були використані Дж. Байденом в електоральному дискурсі, спрямовані на реалізацію певних стратегій та тактик.

Перспективи дослідження вбачаємо в порівняльному аналізі електорального дискурсу Дж. Байдена та Д. Трампа на матеріалі передвиборчих дебатів президентської кампанії 2020.

Література:

- Гончарова Т., Гуртов В., Шевченко І. Когнітивна прагматика американських президентських дебатів: аналіз метафор економіки. *Когніція, комунікація, дискурс*. 2020. № 21. С. 37–49.
- Горіна О.В. Когнітивно-комунікативні характеристики американського електорального дискурсу республіканців : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2008. 23 с.
- Ільченко О.А. Метафоричні словосполучення політичного дискурсу в мові ЗМІ XXI ст.: аксіологічний аспект. *Українознавчий альманах*. 2012. Вип. 9. С. 83–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UkrAlm_2012_9_20 (дата звернення 29.11.2020).
- «Клоун», «брехун», «цуцик Путіна»: як у США пройшли перші дебати Трампа та Байдена. *Українська правда*. 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/09/30/7268190/> (дата звернення: 29.11.2020).
- Кобзева О.О. Особливості організації сучасного електорального дискурсу. *Закарпатські філологічні студії : науковий журнал*. 2019. Т. 1. Вип. 9. С. 93–97.
- Паршина О.Н. Российская политическая речь. Теория и практика. Москва : Издательство ЛКИ, 2007. 232 с.
- Романюк А.Б., Заяць А.В. Аналіз досліджень політичного дискурсу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. № 743. С. 200–209.
- Суханов Ю.Ю. Семантические и когнитивные особенности предвыборной риторики в политическом дискурсе : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Москва, 2019. 152 с.
- «Ти замовкнеш, чоловіче?» Як пройшли перші дебати Трампа та Байдена. *BBC*. 2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-54351532> (дата звернення: 29.11.2020).
- Хлопотунов Я.Ю. Насмешка как тактика деструктивной речевой коммуникации в американском политическом дискурсе. *Дискурс профессиональной коммуникации*. 2019. Т. 1. № 2. С. 60–70.
- Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. Волгоград : Перемена, 2004. 389 с.
- Donald Trump & Joe Biden Final Presidential Debate Transcript 2020. URL: <https://www.rev.com/blog/transcripts/donald-trump-joe-biden-final-presidential-debate-transcript-2020> (last accessed: 29.11.2020).
- Donald Trump & Joe Biden 1st Presidential Debate Transcript 2020. URL: <https://www.rev.com/blog/transcripts/donald-trump-joe-biden-1st-presidential-debate-transcript-2020> (last accessed: 29.11.2020).
- Pavlikova Ž. Figurative language in political discourse. *Jazyk a politika. Na pomezí lingvistiky a politologie V*. Bratislava: Ekonom, P. 313–318.

Bilyaev D., Demchuk A. Linguopragmatic peculiarities of J. Biden’s electoral discourse

Summary. The article studies linguopragmatic peculiarities of J. Biden’s (as a 2020 presidential candidate’s) electoral discourse. The research methodology is based on the complex approach, combining descriptive and critical approaches. In the situation of 2020 presidential campaign, J. Biden as a major Democratic party nominee is an addresser who aims directly or indirectly the addressing vectors at the addressee – his electorate. J. Biden’s electoral discourse realizes US Democratic party’s principal ideological positions, to be more precise, liberalization of the social-democratic reference points in the spheres of life. The results of our research prove that the characteristic features of Biden’s electoral discourse are manifested in the situation of institutional communication in the dialogical genre of presidential debates. The aim of the presidential debates is a struggle for power between two candidates: J. Biden and D. Trump. This aim is achieved by definite strategies and tactics. The dominant functions (integrative, agonial, orientational, institutional) of Biden’s electoral discourse as well as the strategies and tactics of their realization are identified. The following strategies realized through definite tactics are distinguished: 1) the strategy of integration with tactics of uniting and consolidating addressees, of taking into consideration the audience’s value reference points, and irritation tactic; 2) the strategy of persuasion with tactics of agitation and argumentation; 3) strategy of self-presentation with tactic of self-approval; 4) the strategy of confrontation with tactics of critics, personal insult and sarcasm. The linguistic means employed in the electoral discourse are highlighted: lexical stylistic (metaphors, epithets, idioms), phonetic (assonance, alliteration), and syntactical (simple repetitions, epiphora, anaphora, antitheses, sentences with homogeneous members) means. The study proves that combination of particular linguistic means with definite strategies and tactics allow to realize dominant functions of the electoral discourse, to create Biden’s positive image and a negative image of his opponent, and thereby to improve electorate’s understanding of Biden’s linguistic personality as a future president of the United States.

Key words: linguopragmatics, electoral discourse, dominant functions, strategies, tactics, linguistic means.

Бобер Н. М.,

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри германської філології
Київського університету імені Бориса Грінченка

ТЕГОВІ МОДУСИ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО БЛЕНДІНГУ ФРАЗОВО-ДІЄСЛІВНИХ ЕМОЦІЙНИХ ПОЗНАЧЕНЬ У БНК

Анотація. У статті схарактеризовано принципи теорії пізнання, відповідно до яких інтегруються різні елементи ментального простору підсвідомості людини та здійснюється їх концептуальне комбінування. Для аналізу відібрано реєстр фразово-дієслівних одиниць-емотивів як класу слів, що відображають процес формування емоційного стану особистості. Зроблено припущення, що одиниці, які позначають емоційні стани людини, модифікуються та навіть видозмінюються, набуваючи нових ознак та властивостей.

З'ясовано, що фразові дієслова є характерними як для загального, так і для спеціального вжитку. Фразово-дієслівні емотиви ЛСГ «Відраза», «Гнів» та «Страх» маркують здебільшого негативні стани людини. Встановлено, що навіть до інших позитивно маркованих ЛСГ дієслівних емотивів вживаються антонімічно близькі за значенням фразово-дієслівні одиниці.

Виявлено, що кожна з ЛСГ фразово-дієслівних емотивів утворює перехресні зв'язки за рахунок посткомпонента, який є мотиватором оказіональних проявів емоцій.

Найбільш поширеними серед посткомпонентів, які притаманні фразово-дієслівним емотивам із негативно-оцінною семантикою, виявилися *at*, *up* та *out*. Розроблено класифікацію таких одиниць із фіксацією семантичних трансформацій для кожного посткомпонента, зокрема, коли: 1) посткомпонент “out”, що має основну семантику «із чогось» у фразово-дієслівних емотивах набуває значення «лякати, наводити страх»; 2) посткомпонент “up” має абстрактне вираження «рух вгору», але у фразово-дієслівному відтворенні трансформується у значення емоційного стану гніву; 3) посткомпонент “at” вказує “на прив'язку до певного пункту», але у складі фразових емотивів має значення «відчуття відрази» та ментально відтворює цей емоційний стан.

Зроблено висновок щодо закономірностей трансформації значення фразово-дієслівних посткомпонентів, які відображають певний когнітивний алгоритм блендінгової залежності. Теорія концептуального змішування та семантичних трансформацій є характерною для граматичних конструкцій англійської мови, до яких належать фразові дієслова-емотиви.

Результати попередніх спостережень верифіковано за допомогою різних корпусних інструментів БНК та елементів кодування й наочно представлено ці когнітивно-семантичні зв'язки у вигляді тегових модусів.

Ключові слова: фразово-дієслівні емотиви, концептуальний блендінг, тег, емотив, БНК, семантичні трансформації.

Постановка проблеми. Сучасні напрями розвитку когнітивної лінгвістики привертають увагу науковців [2; 8; 10; 15], сфера інтересів яких фіксує емоційний стан не тільки як

психологічну категорію, а у фразеологічній єдності та теговій репрезентативності, яка дає змогу декодувати значення цілого вислову, утвореного шляхом концептуального змішування його компонентів.

Когнітивна лінгвістика є продовженням лінгвістичної семантики, адже вона працює з концептуальними моделями змішування, які в класичній семантиці розглядалися як семантичні трансформації [14; 16].

Ці процеси характерні і для таких утворень англійської мови, як фразові дієслова на позначення емоційних станів людини. Фразові дієслова, змінюючи своє основне значення, можуть переходити до складу інших ЛСГ, з одного стилістичного реєстру в інший [11, с. 50–51], але при цьому зберігаючи зв'язок зі своїми колишніми значеннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із векторів, який приваблює інтерес науковців в останні десятиліття [3; 5; 6; 13], вважають вербальну реалізацію емоційних проявів із залученням корпусних технологій, зокрема корпусних менеджерів БНК. Діапазон концептуальної номінації емоції віддзеркалюється в перетині її семантичних позначень у БНК шляхом кодування елементів мовної кореляції, де маркування мовних позначень відбувається шляхом html-розмітки.

Засобом практичного розрізнення семантики фразового дієслова слугує його лексичне та лексико-граматичне поєднання. Лексична багатозначність фразового дієслова представлена в словниках, але важливо бачити та розрізняти полісемію в контексті як результат логічного блендінгу. Це доцільно робити не на термінологічному рівні, а шляхом влучного проникнення в сутність таких комбінацій.

Науковим підґрунтям статті слугує теорія блендінгу [14], яка надала нові можливості дослідження не тільки теорії метафори, теорії аналогії, концептуальної комбінації, граматикизації, а й актуалізувала механізми інтеграції фразово-дієслівних позначень емоційних станів людини. Когнітивний підхід дав змогу виявити, що емоційні стани, передусім негативні, є досить тривалими за переживанням відчуття людини [1, с. 178–179], а тому логічним їх продовженням слугує позитивний імпульс.

Метою статті є розкриття механізмів концептуального змішування емоційних проявів як один зі способів дієслівного фразотворення, що уможливує контамінаційне утворення його ЛСВ за допомогою конструювання когнітивно-тегової матриці «Відраза» – «Гнів» – «Страх».

Виклад основного матеріалу. В англійській мові з'являються нові фразово-дієслівні емотиви як свідомі утворення, так і випадкові. У зв'язку з цим виникають труднощі семантичного характеру, пов'язані з нерозумінням або оказіональним спосо-

бом їх уживання, що потребує розроблення алгоритму їх фіксації, зокрема в БНК. Таким алгоритмом є тегово-лінгвістична розмітка, що належить до однієї з найскладніших, але й найважливіших у представленні інтеграційних зв'язків фразово-дієслівних емоційних позначень, особливо негативно-маркованих.

Не носію мови дуже часто практично неможливо визначити семантику фразового дієслова тільки за формою, оскільки в уявленні мовця спрацьовує асоціація тлумачення на основі первинного значення його лексичних компонентів. Тегово-когнітивні корпусні матриці допоможуть наочно відобразити алгоритм трансформації значень фразово-дієслівних емотивів.

Фразове дієслово існує в різних лексико-семантичних варіантах. Різним ЛСВ одного дієслова відповідають різні значення, що утворені шляхом поєднання не тільки однакових слів або їх постпозитивів, а й на основі логічної інтерпретації всього речення або абзацу. Варто зазначити, що саме дієслово в такому поєднанні стає менш помітним та відчутним, а емоційне навантаження постпозитиву модифікує новий зміст, як правило, не типовий для вихідного дієслова. Це дає змогу зробити припущення, що фразове дієслово емоційного прояву варіативне не тільки за формою, а і в аспекті семантичного прояву.

Блендінг є одним із найбільш продуктивних процесів, але водночас незвичним способом утворення нових слів.

Електронним контейнером, який використовує блендінг та наочно демонструє тісні перехресні зв'язки через тегові образи, виступає БНК, де поява контамінованих одиниць із новими, нетиповими для базових фразово-дієслівних емотивів, значеннями, є так званим «продуктивним шаблоном» для утворення нових одиниць [4, с. 8–9].

На рис. 1 представлена тегово-кодова матриця фразово-дієслівних емотивів на позначення негативних станів «Відраза» – «Гнів» – «Страх».

У науковій літературі з дослідження емоцій засвідчено, що негативні емоційні позначення, як і самі емоції, зустрічаються частіше ніж позитивні. Вони є довшими за тривалістю, але для їх послаблення завжди потрібні позитивні імпульси або стимули, які спонукають людину до змін після пережитого стресу, шоку або ненависті.

Однак емоції протягом життя змінюються, навіть ті самі ситуації можуть згодом викликати зовсім інші емоції [9].

Побудова когнітивно-тегової матриці (Рис. 1) дала змогу візуально представити тісні перехресні зв'язки між фразово-дієслівними позначеннями, наприклад, емоційного стану «Відраза», що, як правило, виникає разом зі станом «Гніву» та «Страху» через бажання людини позбутися чогось або

Рис. 1. Когнітивно-тегова матриця фразово-дієслівних емотивів на позначення станів «Відраза» – «Гнів» – «Страх»

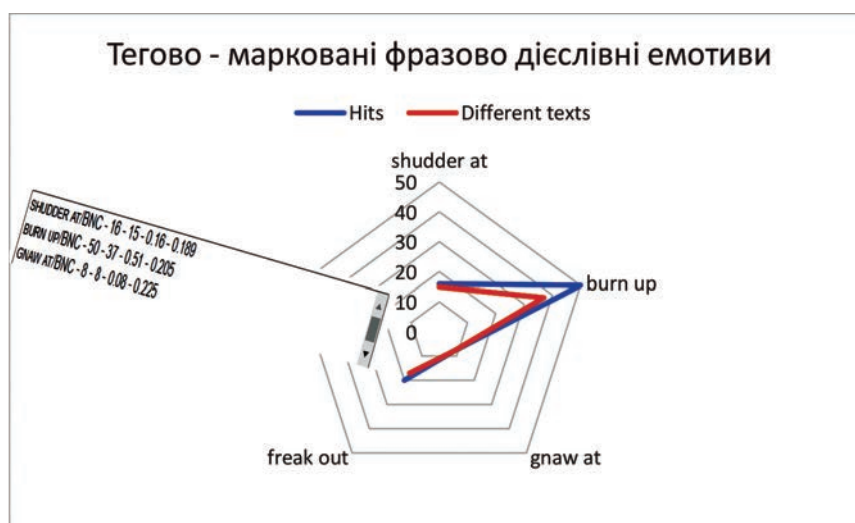

Рис. 2. Тегово-марковані фразово-дієслівні емотиви

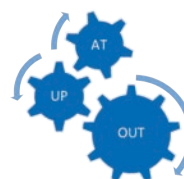
когось, або ж дистанціюватися від небезпеки чогось неприйняттого тощо [1].

Серед базових емоцій американського дослідника К. Ізарда [7] емоція «Страх» є найсильнішою з переліку негативних емоцій.

У процесі подальшого аналізу побудованих субматриць трьох емоційних станів постала необхідність надати відповідь, чому психологи припускають, що такі емоційні стани, як «Відраза», «Гнів» та «Страх», не просто виникають разом, а ще й є когнітивно тотожними [7].

Пропишемо ланцюжок фразово-дієслівних утворень, якими марковані стани «ВІДРАЗА» – «ГНІВ» – «СТРАХ», разом із постпозитивними компонентами (Рис. 2).

З огляду на численні роботи у площині фразових дієслів, класифікація таких одиниць є досить різнобарвною та варіюється не лише своєю комбінаторикою, а й семантикою, яку вона набуває завдяки постпозитиву:

Нині вже не викликає сумнівів, що саме другий компонент не лише підсилює значення дієслова, а й навіть змінює його відтінок або навіть значення самого дієслова. Оскільки концептуальні межі фразових дієслів є доволі широкими, таке поєднання зумовлює утворення нового дієслова [1].

Взявши до уваги, що постпозитив модифікує та масштабує як функцію послаблення, так і функцію посилення емоційного стану, припускаємо, що одне й те саме дієслово в поєднанні з різними постпозитивними елементами буде мати різні значення [1].

До прикладу, серед активно вживаних дієслів англійської мови належать: *cross*, *fall*, *find*, *act* та *look*. Усі перераховані дієслова є абсолютно незалежними і семантично насиченими одиницями та мають власні значення: «пересікати», «падати», «знаходити», «грати роль» та «дивитися». Додавши посткомпонент *out*, який передає зміст «із чогось» або «поза чимось» до цих дієслів, маємо такі фразові утворення: *cross out* – «перекреслити», *fall out* «відділяти», *find out* «винайти», *act out* – у значенні «зображати або відтворювати певний емоційний прояв» та *look out* «заклик до уваги як пересторога чогось страшного та небезпечного». Із цих прикладів видно, що новоутворення з посткомпонентом *out* здебільшого змінили своє семантичне навантаження, а два останні натякнули на емоційний прояв та попередження перед небезпекою, яка викликає такий емоційний прояв, як страх. До переліку подібних прикладів можна зарахувати фразове дієслово дії *black out*, яке тлумачиться як «знепритомніти», можемо припустити, від пережитого Страху.

Тим часом постпозитив *out* у складі фразового дієслова відтворює зміст «із чогось» та трансформує значення дієслова *pass out* «втратити свідомість після перенесеного стресу або пережитої негативної емоції».

Виявлено, що фразове дієслово *freak out* «лякати мене» входить до переліку позначень емоційного стану «Страх».

Усі три посткомпоненти *out* / *at* / *up* у наведених вище прикладах на позначення трьох емоційних станів значно підсилюють їхні вияви. У першому значенні вони актуалізують локативну семантику «вгору / зовні / із чогось» і навіть «біля чогось, в якійсь конкретній точці» [1].

Наступним фразово-дієслівним посткомпонентом, який вживається в цих конструктах і є основним мотиватором для позначення трьох емоційних станів, є *up*. Його просторове абстрактне значення – це «рух угору», наприклад, *grow up*.

В англійській мові є два дієслова *break* та *burn*, які за своїм семантичним навантаженням мають руйнівний компонент значення, тобто «щось ламати» та «горіти», і позначають результат знищення.

Вступаючи в комбінаторні й концептуальні зв'язки із дієсловом *burn*, яке у своїй семантиці має сему «червоний» як складник основного значення «горіти» («вигорати»), цей постпозитив актуалізує її через метафоричне профілювання, результатом якого є ЛСВ «гніватися», у складі фразово-дієслівного комплексу *burn up*, що вживається на позначення емоційного стану «Гнів».

Відповідним чином представимо фразове дієслово *break up*, яке в перелік своїх тлумачень включає значення «спалахувати» та виступає в контексті емоційного прояву «Гнів». Саме емоційний прояв «Гнів» викликає синдром спалаху після періоду пережитого страху.

До речі такі ж комбінаторні властивості характерні й для моделей усіх фразово-дієслівних комплексів (наприклад, *fire up*,

flare up) з іншими посткомпонентами на позначення суміжних із цим станом емоцій, наприклад, емоційного стану «Відраза» (*shudder at*) [1].

Посткомпонент *at* отожднюється з «певним пунктом», до якого прив'язана дія. Крім того, *at* є найрізніше вживаним посткомпонентом та найменше впливає на повну зміну базового дієслова, наприклад: *laugh at*, *point at*.

Знову ж таки просторове значення посткомпонента *at* вказує на «певний пункт», до якого прив'язана дія. Але, визначаючи рамки цього простору (тобто місця розташування пункту), людина метафорично переносить свої асоціації на емоції, пов'язані із цією локацією, і в такий спосіб у дієслівно-фразового комплексу *shudder at* утворюється новий ЛСВ «відчувати відразу» на базі механізму концептуальної інтеграції ментальних просторів (основного значення дієслова *shudder* «тремтіти», «здрігатися від чогось» та метафоричного значення посткомпонента *at*) [1].

Оскільки фразові дієслова є мінливими та схильними до метаморфоз, а їх кількість зростає, додамо до переліку таких утворень фразове відтворення *nag at* у значенні «чіплятися», яке є дією, що передусє негативній емоційній реакції на таку поведінку та провокує емоційний стан «Гніву» та «Відрази» одночасно.

Висновки. Як підсумок, зазначимо, що закономірності трансформації значення фразово-дієслівних посткомпонентів, які відображають певний когнітивний алгоритм блендінгової залежності, найбільш яскраво демонструють тегові матриці, побудовані на базі БНК. Теорія концептуального змішування та семантичних трансформацій є характерною для граматичних конструкцій англійської мови, до яких належать фразові дієслова-емотиви.

Перспективи подальших досліджень полягають у побудові інших тегових матриць фразово-дієслівних емотивів БНК.

Література:

1. Бобер Н.М. Мартичне профілювання семантики фразово-дієслівних емотивів у Британському національному корпусі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.21 «Структурна, прикладна та математична лінгвістика» / НПУ ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2020. 228 с.
2. Богданова С.Ю. Когнитивные основания аналитизма (на примере английских фразовых глаголов). Когнитивные категории в синтаксисе : кол. монография / Отв. редактор Ковалева Л.М. Иркутск : ИГЛУ, 2009. 249 с.
3. Бондаренко Е.В. Матричное моделирование. Дуальность времени в англоязычной картине мира : монография. Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2014. 303 с.
4. Гавриш М.М. Экста- та інтралінгвальні чинники фразеологічної контамінації (на матеріалі німецької мови). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 115. С. 101–105.
5. Грудева Е.В. Корпусная лингвистика : учеб. пособи. Москва : ФЛИНТА, 2012. 165 с.
6. Жуковська В.В. Застосування корпусних технологій у навчанні та вивченні іноземної мови. *Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики викладання мови і літератури*. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. Івана Франка, 2018. С. 39–50.
7. Изард К. Психология эмоц. Санкт-Петербург, 2006. 464 с.
8. Коцюк Л.М., Коцюк Ю.А. Класифікаційна парадигма корпусу текстів за особливостями його дизайну, структури та способами використання, а також способом фіксації та індексації текстових даних. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2020. Вип. 9 (77). С. 106–110.

9. Міхова А.Г. Емоції і прояви емоцій: історичний екскурс (стресові та стресоподібні стани). *Наука і освіта*. 2010. № 3. С. 95–98.
10. Попова З. Когнитивная лингвистика / З. Попова, И. Стернин. Москва : Восток–Запад, 2007. 314 с.
11. Шокарьова Н. С. Лінгвістичні аспекти вивчення фразових дієслів. *Інженерні та освітні технології*. 2019. Т. 7. № 2. С. 50–58.
12. British National Corpus (BYU-BNC). URL: <https://corpus.byu.edu/bnc/> (дата звернення: 05.02.2021).
13. Corpus linguistics on the move. Exploring and understanding English through corpora / eds. M.J. López-Couso, B. Méndez-Naya, P. Núñez-Pertejo, I.M. Palacios-Martínez. Leiden, Boston : Brill Rodopi, 2016. 367 p.
14. Fauconnier G., Turner M. The way we think: conceptual blending and the mind's hidden complexities. Basic Books, 2003. 464 p.
15. Jackendoff R. Conceptual Semantics. *Meaning and Mental Representations* / eds. U. Eco, M. Santambrogio, P. Tivoli. Bloomington, 1988. P. 81–98.
16. Tognini-Bonelli E. Corpus Linguistics at Work. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2001. 224 p.

Bober N. Tagged modi of conceptual blending of phrasal verb's emotional designations in the BNC

Summary. This article characterizes the principles of the theory of knowledge, according to which various elements in the mental space of the human subconscious are integrated and their conceptual combination is performed. For the analysis, we have selected a register of emotive phrasal verbs as the class of the words that reflect the process of forming of person's emotional state. It has been suggested that the units that designate person's emotional states are modified and even transformed acquiring new features and properties.

It has been found that phrasal verbs are specific for both general and special use. Phrasal verb emotives of “Disgust”,

“Anger” and “Fear” LSG mostly mark person's negative states. It has been established that phrasal verb units with antonymically close meaning are used even for other positively tagged LSG verbal emotives.

It has been found that each of the LSG phrasal verb emotives forms cross-links due to the post-component that is the motivator of occasional manifestations of emotions.

The most common post-components that are inherent in phrasal and verbal emotives with negative evaluating semantics were *at*, *up* and *out*. A classification of such units with fixation of semantic transformations for each post-component has been developed, in particular, when: 1) the post-component “out”, which has the basic semantics “from something”, acquires the meaning “to frighten, to pull rank” in phrasal and verbal emotives; 2) the post-component “up” has the abstract expression of “upward movement”, but it is transformed into the meaning of the emotional state of anger in phrasal and verbal representation; 3) the post-component “at” indicates “link to a certain point”, but it means “feeling of disgust” and mentally reproduces this emotional state in the composition of phrasal emotives.

The conclusion about the regularities of transforming the meaning of phrasal and verbal post-components that reflect a certain cognitive algorithm of blending dependence has been drawn. The theory of conceptual mixing and semantic transformations is specific for English grammatical constructions that include phrasal and verbal emotives.

The results of previous observations have been verified using various BNC tools and coding elements, and these cognitive and semantic links have been clearly represented in the form of tagged modi.

Key words: phrasal and verbal emotives, conceptual blending, tag, emotive, BNC, semantic transformations.

Божко Ю. О.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії і практики англійської мови

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ПРИЙМЕНИКОВО-ВІДМІНКОВОЇ МОДЕЛІ В КОРПУСІ СУЧАСНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Анотація. У статті проаналізовано місце фразеологізмів прийменниково-відмінкової моделі в корпусі сучасної фразеології. Зазначено, що модель фразеологізмів, граматичною будовою яких є прийменниково-відмінкова форма, визначається як прийменниково-відмінкова модель українських фразеологізмів, має свої структурні особливості. Формула моделі – «прийменник + відмінкова форма самостійного слова»: *без промаху, до душі, на мазі* тощо.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю більш детального вивчення фразеологізмів прийменниково-відмінкової моделі.

Мета роботи полягає у з'ясуванні специфічних характеристик фразеологізмів прийменниково-відмінкової моделі в корпусі сучасної фразеології.

Зазначено, що термін «фразеологія» залежно від того, що вважати об'єктом розгляду, має широкі і вузьке значення. Подаються різні погляди дослідників на розуміння об'єкта фразеології, механізму формування фразеологічних одиниць. Акцентується на тому, що фразеологізми вивчаються в різних аспектах, але визначальними є ті, які сприяють розкриттю основних ознак фразеологізму, які виділяють його в окрему одиницю мови.

Зауважено, що вивчати фразеологічні одиниці прийменниково-відмінкової форми вчені почали понад сто років тому. Вперше на них звернув увагу І.І. Срезневський, зазначивши, що кожен іменник можна вживати з кількома прийменниками, щоб виразити певну думку. Дослідник виділяє групу прийменникових висловів (*без ума, без сомнення, в упор, при случає, про себя, про запас, без бога, без душі, без кінця, до полудня, до потопа, по любови, по пути* та ін.), які зараховує до фразеологічного корпусу мови. Наголошено, що мовознавці по-різному називають аналізовані фразеологічні одиниці, визначають їхні семантико-граматичні особливості у фразеологічному корпусі мови.

Перспективи роботи пов'язані з необхідністю подальшого дослідження лексико-граматичних особливостей фразеологізмів прийменниково-відмінкової моделі.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, прийменниково-відмінкова модель, граматична будова, самостійне слово, відмінкова форма, цілісне значення, прийменник.

Постановка проблеми. Термін «фразеологія» залежно від того, що вважати об'єктом розгляду, має широкі і вузьке значення. Одні дослідники до фразеологічного складу мови зараховують найрізноманітніші з погляду семантики і граматичної структури одиниці, в тому числі прислів'я, приказки, перифрази, складні вирази (Н.Я. Грипас, М.М. Копиленко, Ф.П. Медведєв, О.М. Пазяк, З.Д. Попова, Л.Г. Скрипник, В.М. Телія).

Прихильники ж «вузького» розуміння фразеології зазначають, що при такому підході класичні фразеологізми розчиняються в багатогранні за своїм характером словосполучення, і тому пропонують звести фразеологію до самих тільки ідіом. «Ідіомами (від гр. *idioma* – особливість, самобутній зворот) називаються стійкі словосполучення, що виражають єдине поняття. Вони втратили свою внутрішню форму й іншою мовою, як правило, дослівно не перекладаються: *вскочити в халепу; була не була; море по коліна; замилувати очі*» [1, с. 78]. С.І. Ожегов критикує представників «широкого» розуміння об'єкта фразеології і звинувачує їх у тому, що вони «...надзвичайно розширюють обсяг фразеології і вносять ще більшу невизначеність в її вивчення» [2, с. 125]. Л.Г. Авксентьев поділяє фразеологічні звороти на такі, які становлять ядро фразеологічного фонду, і такі, які утворюють його периферію. До периферійних елементів він зараховує фразеологічні вирази типу прислів'їв, крилатих слів, що не розвинули переносного значення, але відзначаються більшістю ознак фразеологічних одиниць. Ці периферійні ФО ним розглядаються принагідно [3, с. 45].

Отже, бачимо, що серед мовознавців немає єдності в розумінні об'єкта фразеології. Така ситуація склалася тому, що механізм формування фразеологізмів ще достатньою мірою не досліджений і ґрунтовно не описаний.

Окремо виділяються сполучення в прийменниково-відмінковій формі. Модель фразеологізмів, граматичною будовою яких є прийменниково-відмінкова форма, визначається як прийменниково-відмінкова модель українських фразеологізмів. Формула моделі – «прийменник + відмінкова форма самостійного слова». Наприклад, *без промаху, до душі, на мазі* тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних лінгвістичних студій свідчить, що фразеологічні одиниці прийменниково-відмінкової моделі досліджували Л.Г. Авксентьев, О.В. Беляєва, О.І. Діброва, Н.О. Зубець, Ж.О. Зубова, В.В. Істоміна, С.І. Ожегов, Л.Г. Скрипник, О.І. Смирницький, М.Ф. Палевська, В.Д. Ужченко, але ще до цього часу в мовознавстві немає єдиної думки про мовний статус цих фразеологічних одиниць.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю більш детального вивчення особливостей фразеологізмів прийменниково-відмінкової моделі.

Метою статті є з'ясування специфічних характеристик фразеологізмів прийменниково-відмінкової моделі в корпусі сучасної фразеології.

Виклад основного матеріалу. «Фразеологічні одиниці мови, – пише Л.Г. Авксентьев, – можуть вивчатися в різних

аспектах, але вихідними, визначальними завжди будуть ті, які сприятимуть розкриттю основних ознак, що робить фразеологізм фразеологізмом, що виділяє його в окрему одиницю мови» [4, с. 14].

Досліджувати фразеологічні одиниці прийменниково-відмінкової моделі вчені почали понад сто років тому. Вперше на них звернув увагу І.І. Срезневський. Він писав: «Велика кількість висловів утворена і утворюється з допомогою прийменників. Кожний прийменник можна поєднати з багатьма іменниками і прикметниками, майже кожен іменник і багато прикметників можна підкорити одному або кільком прийменникам, щоб виразити ту чи іншу обставину. Самі по собі це не слова складні, а зв'язки слів, хоч за звичкою багато з них і пишуться разом, і вважаються нерозкладними складними словами, а тому ставляться в розряди слів, переважно прислівників» [5, с. 251]. Серед них, на його думку, є багато й таких, «...які ніхто і не зважиться писати разом...» [5, с. 251]. І.І. Срезневський виділяє групу прийменникових висловів (*без ума, без сомнення, в упор, при слуха, про себя, про запас, без бога, без души, без конца, до полудня, до потопа, по любви, по пути* та ін.), які зараховує до фразеологічного корпусу мови.

«Словарь української мови» за редакцією Б.Д. Грінченка фіксує подібні фразеологічні утворення: *на ум* – «розуміти, помічати» (*Нам скаже на глум, а ми беремо на ум*) [6, с. 93]; *у потилицю* – «виганяти, виштовхувати в шию» (*Йди, каже, брате, та й більше не приходь, бо як прийдеши, то в потилицю виб'ю*) [6, с. 145]; *з лиця* – «лицем» (*І що ж то за хороша з лиця була*) [6, с. 1]; *з-серця* – «розсердившись» (*Турн з-серця скрипів зубами*) [6, с. 186]; *до ката* – «дуже багато» (*У нас ворогів до ката*) [6, с. 224]; *до краю* – «остаточно» (*Він і перш був ледащо, а як прийшов з війська, то вже до краю розлайдався*) [6, с. 298]; *без ладу* – «по-дурному» (*Вбо втнувся в рі без ладу*) [6, с. 339]; *на миру* – «серед людей» (*Не чуть і на миру*) [6, с. 426]; *про мене* – «як хочеш, мене це не хвилює» (*Про мене хоч вовк траву їж*) [6, с. 456]; *на руку* – «вигідно» (*Марусі на руку ковінька*) [6, с. 86]; *через силу* – «примушувати себе» (*Через силу п'є горілку*) [6, с. 119]; *до суду* – «назавжди» (*До суду, до віку не буду*) [6, с. 225]; *до хріна* – «дуже багато» (*А їх тоді було до хріна на селі*) [6, с. 415]; *з часом* – «через деякий час» (*З часом у покійниці і того не стало*) [6, с. 445].

На сучасному етапі розвитку мови дослідники по-різному характеризують фразеологізми прийменниково-відмінкової моделі. В.В. Виноградов ці ФО називає «граматичними ідіоматизмами». «Оскільки фразеологічне значення таких форм складається з переосмислених лексичного і граматичного значень компонентів (прийменника, закінчення і іменника), ми вважаємо їх лексико-граматичними фразеосполученнями», – заявляє С.А. Трухіна [7, с. 81]. О.В. Беляєва визначає їх як прийменниково-іменні фразеологізми. «Виділення прийменниково-іменних фразеологізмів в окрему групу, – пише дослідниця, – доцільно і з лінгвістичної, і з методичної точок зору. Причому як найбільш вагомий аргумент слід назвати той факт, що ця група фразеологізмів є своєрідною системою (мікросистемою), в якій знаходиться відображення системності усього фразеологічного складу російської мови» [8, с. 1]. Разом із тим О.В. Беляєва зазначає, що фразеологізми цієї групи відрізняються не тільки від «вільних» конструкцій «прийменник + іменник», а й від інших ФО, структура яких складається з двох або більше компонентів.

Досліджувані фразеологічні одиниці В.В. Істоміна називає прийменниково-субстантивними сполученнями. «У колі іменних фразеологічних одиниць, – підкреслює вона, – виділяється група прийменниково-субстантивних сполучень, які піддалися метафоричному переосмисленню і мають серед змінних прийменниково-субстантивних сполучень слів омонімічні утворення. Це твердження ґрунтується на тому, що в процесі визначення одиниці мови як фраземи, необхідно враховувати не тільки форму, а й шляхи формування значення в цієї форми, що утворилася синтаксично» [9, с. 209].

Фразеологічні одиниці прийменниково-відмінкової моделі М.Ф. Палевська кваліфікує як прийменниково-субстантивні ідіоми. Дослідниця наголошує на тому, що «ідіоми цієї моделі були відомі ще в давньоруській мові, наприклад, *въ очи* – в глаза, прямо, в присутствіи, *заочи* – за глаза, в отсутствие; *по ряду* – послідовально, непрерывно; *без ряду* – не к стати, без порядку; *до сьти* – много; *без престани* – беспрестанно; *без вести* – тайно; *въ веки* – навсегда. Деякі з них збереглися до цього часу, інші зазнали зміни й перетворилися на слова, треті зникли. Значна частина прийменниково-субстантивних ідіом сучасної російської мови широко вживалася в мові XVIII сторіччя (*на волос, по вкусу, по горло, в девках, сквозь зубы, на лицо, в лицо, в летах, без ног, на носу, по ниточке, на руку, с руки, по сердцу, в тягость, без ума, с умом, по уши, во хмелю*)» [10, с. 37].

Такі одиниці мови О.І. Діброва визначає як «фразеологічні одиниці – словоформи». Вона вважає, що мінімальною фразеологічною одиницею в структурному плані може бути аналітична форма слова, яка розвиває самостійне значення завдяки зумовленій синтаксичній функції. «Розвиток нового стійкого переносного значення, розширення кола зв'язків у словоформи, завдяки її новій синтаксичній ролі, – пише О.І. Діброва, – переводить цю вільну словоформу в розряд стійких сполучень слів. Ми вважаємо можливим стосовно неї вжити назву «фразеологічна одиниця – словоформа»: Така назва: 1) відображає генотип конструкцій, які являють у своїй основі окрему застиглу словоформу; 2) гарно вписується в загальну структурну ієрархію ФО: ФО-речення, ФО – словосполучення, ФО – словоформа; 3) відповідає іншим термінам: ФО словосполучення, ФО – речення, які прийняті у фразеології» [11, с. 19].

Н.О. Зубець зауважує, що фразеологічні одиниці прийменниково-відмінкової моделі є різновидом мінімальних одиниць фразеології. Під мінімальними фразеологізмами дослідниця розуміє «такі стійкі звороти мови, які об'єктивуються в структурі «службове слово» (або два) + повнозначне слово» (*з характером, з-під лоба, як укопаний, хоч танцюй, і ніяких, тільки й бачили* та ін.) [12, с. 3]. Щоб підкреслити специфіку структури і значення цих мінімальних одиниць, Н.О. Зубець для їх позначення вживає термін «мінімальна ідіома» («міні ідіома») [12, с. 4].

Л.Г. Скрипник також зараховує досліджувані фразеологічні одиниці до розряду мінімальних і кваліфікує їх як фразеологізми з одним повнозначним словом. «До особливого розряду фразеологічних одиниць, – зазначає дослідниця, – належать стійкі одиниці мови, що мають цілісне значення, а за складом компонентів є поєднанням одного повнозначного слова з одним чи (рідше) кількома службовими словами (*на руку кому* – вигідно; *у літах* – немолодий; *у соку* – свіжий; *хоч викрути* – мокрий; *хоч куди* – гарний; *як без рук* – незручно та под.)» [13, с. 98].

На думку Л.Г. Авксентьева, аналізовані фразеологізми є фразеологізмами з одним повнозначним словом, він називає їх при цьому прийменниково-відмінковими конструкціями.

Залежно від кількості повнозначних слів у фразеологічному утворенні О.І. Смирницький поділяє фразеологізми на одновершинні, двовершинні (або багатовершинні). Фразеологічні одиниці, граматична будова яких складається з службового слова та одного повнозначного слова, він зараховує до одновершинних. О.І. Смирницький пише: «Ще одним структурним типом одновершинних фразеологічних одиниць є прийменниково-іменні одновершинні фразеологічні одиниці: пор. *by heart – напам'ять*, *for good – назавжди*, *in time – вчасно* та ін.» [14, с. 216]. На його погляд, такі одновершинні фразеологічні одиниці в основному є еквівалентами прислівників. У деяких випадках можливе перетворення ФО цієї структури на цілісне слово.

Фразеологічні одиниці структури «прийменник + іменник». Ж.О. Зубова кваліфікує як мікроідіоми. Вона заявляє, що зазначені мікроідіоми в російській мові являють собою доволі об'ємний шар фразеології – близько 600 репрезентантів. «Мікроідіоматика, – підкреслює Ж.О. Зубова, – це своєрідна підсистема у фразеології сучасної російської мови, що є цікавою як для дослідження, так і для викладання. По-перше, ця підсистема являє собою ніби «нижню межу», що роз'єднує (або з'єднує) фразеологію й лексику; по-друге, більшість аналізованих ідіом структури «прийменник + іменник» зустрічаються в так званому «вільному» вжитку» [15, с. 39].

Висновки. Отже, одноставно визнаючи аналізовані сполучення фразеологічними одиницями, мовознавці по-різному їх називають, визначають їхні особливості у фразеологічному корпусі мови.

Перспективи роботи пов'язані з необхідністю подальшого дослідження лексико-граматичних характеристик фразеологізмів прийменниково-відмінкової моделі.

Література:

1. Сучасна українська мова / За ред. О.Д. Пономарева. Київ : Либідь, 2001. 400 с.
2. Ожегов С.И. О крылатых словах (По поводу книги Н.С. и М.Г. Ашукинских «Крылатые слова»). *Вопросы языкознания*. 1957. № 2. С. 125–129.
3. Ужченко В.Д., Авксентьев Л.Г. Українська фразеологія. Харків : Основа, 1990. 168 с.
4. Авксентьев Л.Г. Сучасна українська мова: Фразеологія. Харків : Вища шк. Вид-во при Харків. ун-ті, 1988. 134 с.
5. Срезневский И.И. Замечания об образовании слов и выражений. *Записки импер. акад. наук*. 1873. Т. 22. Кн. 2. С. 243–252.
6. Словарь української мови : у 4 т. / збір. ред. журн. «Киевская Старина»; упоряд., з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. [Репр. відтворення вид. 1907–1909 рр.]. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958–1959. Т. 1: А–Ж. 1958. XLII, [2]. 494 с.; Т. 2: З–Н. 1958. [3]. 573 с.; Т. 3: О–П. 1959. [3]. 506 с.; Т. 4: Р–Я. 1959. [3]. 563 с.
7. Трухина С.А. О лексико-грамматических фразеологизмах в современном русском литературном языке. *Проблемы русской фразеологии*. Тула, 1978. С. 81–85.
8. Беляева Е.В. Структурно-семантический анализ предложно-именных фразеологизмов русского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Ленинград, 1985. 16 с.
9. Истомина В.В. Омонимические соотношения постоянных и переменных предложно-субстантивных сочетаний слов в

русском языке. *Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц*: материалы межвузовского симпозиума. Тула, 1968. С. 209–217.

10. Палевская М.Ф. Об одной структурной разновидности идиом. *Филологические науки*. 1997. № 1. С. 36–47.
11. Диброва Е.И. О грамматических преобразованиях фразеологических единиц – словоформ. *Очерки по лексике и фразеологии*. Ростов-на-Дону, 1976. С. 16–33.
12. Зубець Н.О. Мінімальні ідіоми в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 1997. 20 с.
13. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. Київ : Наукова думка, 1973. 279с.
14. Смирницький А.И. Лексикология английского языка. Москва : Изд. лит. на иностр. яз., 1956. 260 с.
15. Зубова Ж.А. О микроидиомах структуры «предлог + существительное» как объект исследования. *Лексикология и фразеология: Новый взгляд. Раздел фразеология*: тезисы 2-ой межвузовской конференции. Москва : МГЗПИ, 1990. С. 39–41.

Bozhko Y. Peculiarities of prepositional-case model phraseological units in the corpus of modern phraseology

Summary. The article analyzes the place of prepositional-case model phraseological units in the corpus of modern phraseology. It is noted that the model of phraseological units, the grammatical structure of which is a prepositional-case form, is defined as a prepositional-case model of Ukrainian phraseological units, has its own structural features. The formula of the model is «preposition + singular form of an notional word»: *без промаху, до душі, на мазі*, etc.

The relevance of the research is due to the need for a more detailed study of prepositional-case model phraseological units.

The aim of the work is to clarify the specific characteristics of prepositional-case model phraseological units in the corpus of modern phraseology.

It is noted that the term “phraseology”, depending on what is considered the object of consideration, has a broad and narrow meaning. Different views of researchers on the understanding of phraseology object, the mechanism of formation of phraseological units. Emphasis is placed on the fact that phraseology is studied in different aspects, but the determinants are those that contribute to the disclosure of the main features of phraseology, which distinguish it into a separate unit of the language.

It is stated that scientists began to study the phraseological units of the prepositional-case form more than a hundred years ago. I.I. Sreznevskyi was the first to draw attention to them, noting that each noun can be used with several prepositions to express a certain idea. The researcher identifies a group of prepositional expressions (*без ума, без сомнения, в упор, при случае, про себя, про запас, без бога, без души, без конца, до полудня, до потопу, по любви, по пути*, etc.), which he refers to the phraseological corpus of language. It is emphasized that linguists call the analyzed phraseological units differently, determine their semantic and grammatical features in the phraseological corpus of the language.

Prospects of the paper are connected with necessity for the further research of lexical and grammatical peculiarities of prepositional-case model phraseological units.

Key words: phraseological unit, prepositional-case model, grammatical structure, notional word, case form, integral meaning of preposition.

Борисенко Н. Д.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри англійської філології та перекладу
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

Кодубовська О. О.,

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри англійської мови
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

АПЕЛЯТИВИ ІЗ СЕМОЮ 'ІСТОРИЧНИЙ ТИП НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ' В ЗАХІДНОГЕРМАНСЬКИХ ТА СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Стаття присвячена зіставному вивченню семи 'історичний тип населеного пункту', представленої в апелятивів на позначення населеного пункту в англійській, німецькій, українській та російській мовах. Поняття «населений пункт» використовуємо як підґрунтя для вивчення лексики в мовах, що зіставляються. Термін лексико-семантичної групи використано в розвідці для опису лексичної множини, що об'єднує зазначені апелятиви на основі спільної родової ознаки 'населений пункт', яка актуалізується прямо або опосередковано в їхній семній структурі. Аналіз словникових дефініцій апелятивів здійснено на матеріалі тлумачних словників англійської, німецької, української та російської мов, з яких шляхом суцільної вибірки відібрано лексеми, що номінують населений пункт. За допомогою компонентного аналізу виокремлено сему 'історичний тип населеного пункту' у 21 лексеми української, 24 апелятивів російської, 17 – англійської, 7 – німецької мов. Визначено кількісні відмінності у репрезентації апелятивів, що актуалізують сему 'історичний тип населеного пункту' в мовах, що зіставляються. Виокремлено ізоморфні та аломорфні риси актуалізації зазначеної семи та її представлення в словникових статтях аналізованої лексики. Ізоморфним є використання в словникових статтях приміток, що позначають лексему як історичну або застарілу, відносних прикметників, що асоціюються з історичними епохами та державами, які припинили своє існування. Присутність у словниковій дефініції конститuenta ЛСГ вказівки на час існування певного типу населеного пункту має певні відмінності в мовах, що зіставляються. Так, спільною рисою української та російської мов є інформація в словниковій дефініції про часові межі історичної епохи; ізоморфізм української, російської та німецької мов виявляється у згадці про момент, коли певний тип населеного пункту припиняє існування. Вказівки в словникових дефініціях членів ЛСГ на феномени, що асоціюються з конкретною історичною епохою, свідчать про опосередковану актуалізацію зіставленої семи в російській, англійській та німецькій мовах.

Ключові слова: ЛСГ, конститuent, апелятив, сема, історичний тип населеного пункту, аломорфізм, ізоморфізм.

Постановка проблеми. Аналіз мови як структури і системи, якою користується людина в процесі передачі інформа-

ції, залишається актуальним і нині. Про це свідчать численні розвідки в галузі лексичної семантики, де одним із центральних напрямів є розробка питань, пов'язаних із систематизацією та класифікацією лексики [1; 2], що знаходить свій відбиток у працях як вітчизняних, так і закордонних мовознавців [3, с. 84; 4; 5; 6].

Семантичний опис лексики, який здійснюється як на матеріалі окремої мови, так і в зіставному аспекті, має на меті класифікувати та типізувати значення лексичних одиниць [7, с. 126]. Той факт, що слова та їх значення об'єднуються в групи на основі подібності або прямої протилежності за основним значенням підкреслювався ще одним з основоположників системного вивчення лексики М.М. Покровським [3, с. 82]. У сучасній лексикології саме лексико-семантичний підхід до аналізу матеріалу допомагає з'ясувати можливість, характер та прояви системних відносин між лексемами. З іншого боку, залучення поняття *лексико-семантичної групи* (ЛСГ) як системного угруповання, об'єданого базовим семантичним компонентом, дає змогу здійснити системний опис семантики лексичних множин, об'єднаних спільною ознакою [7, с. 159].

Водночас є проблема визначення ЛСГ, якою (в широкому сенсі) називають групу слів, досить тісно пов'язаних між собою за змістом. Однак таке розуміння є досить розпливчастим, тому що під нього підходять різні смислові угруповання: синоніми, антоніми, пароніми, власне ЛСГ, і тематичні поля, тобто всі угруповання лексики, що мають смислову близькість. Звідси необхідність звужити розуміння ЛСГ до групи слів, що об'єднуються спільністю категоріально-родової семи (архісеми) і належністю до одного лексико-граматичного класу слів [8, с. 77–78]. Ще більш чітким є визначення, відповідно до якого ЛСГ тлумачать як виокремлене об'єднання слів, члени якого мають однаковий граматичний статус і характеризуються однорідністю смислових відношень, а саме: відношень синонімії, гіпонімії, гіперонімії, часткового смислового перетину. Такі об'єднання слів позначають поняття, що розрізняються ступенем вияву якості, ознаки, дії та протиставляються за якими ознаками, дії, предмета, явища [1, с. 14].

Ми дотримуємося погляду, що ЛСГ об'єднує слова, які належать до однієї частини мови і мають однаковий граматичний статус, а також об'єднуються одним ідентифікатором

[9, с. 9]. Ключовими для опису ЛСГ є поняття архісеми та диференційних сем. Архісеми, або інтегральну семантичну ознаку, розглядаємо як таку, що дає змогу об'єднати певний набір слів у групу, якщо останні мають цей смисл, тобто включають його у своє тлумачення. Диференційними вважаємо ознаки, що протиставляються архісемі та наявні лише в підгрупі слів, за їх допомогою розрізняємо значення слів ЛСГ [7, с. 159].

У розвідці досліджуємо ЛСГ *населений пункт*, яка об'єднує лексичні одиниці, що належать до класу апелятивів та актуалізують архісеми 'населений пункт' у сучасних англійській, німецькій, українській та російській мовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження обсягу і складу ЛСГ та семантики їхніх складників, вивчення відношень між членами однієї ЛСГ і різними ЛСГ дає уявлення не лише про системні зв'язки між словами, а й про лексико-семантичну систему мови загалом [9, с. 146]. Саме тому сучасні розвідки спрямовані на вивчення окремих ЛСГ на матеріалі західногерманських та східнослов'янських мов: української [10, с. 57–58], російської [11, с. 8–15], німецької мови в синхронії і діячності [12, с. 62; 13, с. 137–143], англійської мови [14, с. 156–159].

З іншого боку, якщо ойконіми, власні назви на позначення населеного пункту, досліджено на матеріалі англійської [15], німецької [16], російської [17], української [18] мов, в історико-етимологічних [19; 20] та зіставних [21] студіях, то апелятиви на позначення населеного пункту ще мало вивчені в зіставному аспекті.

Метою статті є визначення ізоморфних та аломорфних рис актуалізації семи 'історичний тип населеного пункту' в західногерманських та східнослов'янських мовах.

Виклад основного матеріалу. Ми виходимо з гіпотези про те, що конститuentи ЛСГ *населений пункт* у своїх значеннях актуалізують спільні компоненти в західногерманських та східнослов'янських мовах. Крім того, вони демонструють низку додаткових і розрізнявальних ознак, що висвітлюють особливості денотатів. Як наслідок основним методом інтерпретації лексики на позначення населеного пункту є компонентний аналіз, що є одним із найбільш продуктивних саме для вивчення лексико-семантичних множин [22, с. 74]. Останній дає змогу виділити сему 'історичний тип населеного пункту' в апелятивів на позначення населеного пункту. Актуалізація цієї семи відбувається в значенні лексем, котрі позначають типи населеного пункту, притаманні певній історичній епосі. На першому етапі дослідження шляхом суцільної вибірки виокремлюємо лексику, що актуалізує архісеми 'населений пункт'. Семний аналіз дає змогу виділити сему 'історичний тип населеного пункту' в структурі 21 лексеми української, 24 апелятивів російської, 17 – англійської, 7 – німецької мов на другому етапі дослідження.

На певну епоху існування населеного пункту в українській мові вказано за допомогою примітки *іст.* До прикладу: *станція – іст. велике козацьке село з церквою та декількома хуторами довікола нього.* [23, с. 1384]. В той же час, в словникових дефініціях апелятивів може міститися інформація про історичні межі існування певного виду населеного пункту. Наприклад, у визначенні лексеми *слобода – поселення в Київській Русі, на Україні і в Росії в XI–XVIII ст., жителі яких тимчасово звільнялися від феодалних повинностей і податків* [24, с. 365] знаходимо часові межі існування цього типу населеного пункту (XI–XVIII ст.).

Опосередковано епоха існування певного типу населеного пункту може зазначатись й через вказівку держави, час існування якої обмежено певним історичним періодом. Наприклад, у тлумаченні слова *метрополія: у стародавній Греції – місто-держава (поліс) стосовно до заснованих ним в інших землях поселень (колоній)* [23, с. 665] країна (стародавня Греція) опосередковано вказує на часові межі існування феномена.

У словникових дефініціях вказівка на історичний характер населеного пункту поєднує момент, до якого він існує, та країну, якій він був притаманним, наприклад, *волость – у дореволюційній Росії і в СРСР до 1929–1930 рр. – адміністративно-територіальна одиниця, що входила до складу повіту // населений пункт, у якому була волосна управа* [23, с. 201].

Актуалізація семи 'історичний тип населеного пункту' в російській мові відбувається за рахунок низки приміток *устар.*, *дореволюц.*, *истор.* у словниковій статті. Наприклад, *посад – устар. торгово-ремесленне поселення около укріплених пунктів* [25], *скит – небольшой поселок монастырского типа, утравившийся в глухих местностях бежавшими от преследования старообрядцами (дореволюц.)* [26] або *слобода – большое село с некрепостным населением (устор.)* [26].

Ізоморфною рисою української та російської мови є вказівка на часові межі існування населеного пункту: *пригород – город, селение, подчиненное в административном и экономическом отношении другому, более крупному городу (на Руси IX–XIII вв.)* [25].

Можливою є вказівка на певне культурне утворення *поліс – город-государство в античном мире, состоящее из самого города и прилегающей к нему территории* [25] або державу, які існували в певну історичну епоху: *посад – в Российской империи небольшой поселок городского типа* [27, с. 1046].

У словникових дефініціях окремих лексем є комбінації примітки (*устор.*) та вказівки на державу, яка існувала в певний історичний період: *пригород – в древней Руси – город, политически и экономически тяготеющий к главному городу области (устор.)* [26].

В англійській мові словникова примітка *historical* свідчить про присутність у семній структурі слова семи 'історичний тип населеного пункту'. Наприклад, *borough – historical a town sending representatives to Parliament* [28].

Типовою рисою англійської мови є використання в словниковій дефініції лексеми прикметників *ancient (of or relating to the historical period beginning with the earliest known civilizations and extending to the fall of the western Roman Empire in A.D. 476* [29]) та *medieval (of, relating to, or characteristic of the Middle Ages* [29]), які співвідносяться з двома епохами в людській історії. Наприклад, *borough – a medieval fortified group of houses forming a town with special duties and privileges* [29]; *burg – an ancient or medieval fortress or walled town* [29].

Можливим є використання у словниковій дефініції відносного прикметника, який асоціюється з певною державою, що припинила своє існування. Наприклад, *castrum – an old Roman fortress* [29], як бачимо з визначення, відносний прикметник *Roman (relating to the city of Rome and its empire in ancient times* [30]), котрий співвідноситься з певним часовим періодом, комбінується з якісним прикметником *old (of, relating to, or originating in a past era* [29]), а останній є додатковою вказівкою на час існування населеного пункту. Відносний прикметник *feudal* пов'язаний із суспільним ладом (*relating to feudalism*), що

визначається як *the social system that existed during the Middle Ages in Europe in which people were given land and protection by a nobleman, and had to work and fight for him in return* [28], теж вказує на час існування населеного пункту: *château – a feudal castle or fortress in France* [29].

Опосередковано актуалізують аналізовану сему вказівки на феномени, які асоціюються з конкретною історичною епохою. Наприклад, *imperial city* у другому значенні: *a city that is an immediate vassal of the emperor of the Holy Roman Empire* [30] характеризує місто, яке є васалом імператора Священної римської імперії, історія якої охоплює середні віки та Новий час до 1806 року, що і дає змогу визначити часові межі існування зазначеного типу населеного пункту.

У німецькій мові використання в словниковій дефініції апелятива-примітки *Geschichte, früher* або *veraltet* свідчить про актуалізацію в семному складі слова семи 'історичний тип населеного пункту'. Наприклад, *Hansestadt – (Geschichte) der Hanse angehörende Stadt* [31]; *Flecken – (früher) größeres Dorf mit einzelnen städtischen Rechten*; b) *kleine Ortschaft, Dorf* [31]; *Feste veraltet – befestigte Burg* [31].

Наявність у словниковій дефініції лексичної одиниці інформації про час припинення існування населеного пункту дає змогу говорити про актуалізацію аналізованої семи: *Reichsstadt – im Deutschen Reich bis 1806 reichsunmittelbare Stadt* [31].

Відносний прикметник, який вказує на епоху, наприклад, *altgriechischer*, використаний у словниковій дефініції: *Polis – altgriechisch Stadtstaat* [31], або комбінація відносного прикметника *griechisch* та іменника, що номінує певне культурне явище *Antike Pflanzstadt – Kolonie, Neugründung (einer Stadt) in der griechischen Antike* [31], опосередковано вказують на історичний характер населеного пункту, який номінує апелятив.

У наступній словниковій дефініції прикметник *bronzezeitliche*, що позначає бронзову еру в історії людства, визначає період існування населеного пункту: *Terramare – bronzezeitliche Siedlung in der Poebene* [31].

Висновки. Отже, ізоморфною рисою української, російської, англійської та німецької мов є актуалізація в семному складі конститuentів ЛСГ *населений пункт* семи 'історичний тип населеного пункту' через використання в словникових статтях цих лексем приміток укр. *істор.*, рос. *устар.*, *дореволюц.*, *истор.*, англ. *historical*, нім. *Geschichte*. Спільною для досліджуваних мов є наявність у словникових дефініціях апелятивів відносних прикметників, які асоціюються з історичними епохами та державами, які припинили своє існування.

Ізоморфною рисою української та російської мов є зазначення часових меж історичного періоду, в який існував певний тип населеного пункту. Спільною для української, російської та німецької мов є згадка в словниковій дефініції лексеми про момент, коли певний тип населеного пункту припиняє існування. Про опосередковану актуалізацію аналізованої семи в російській, англійській та німецькій мовах свідчать вказівки на феномени, що асоціюються з конкретною епохою, в словникових дефініціях членів ЛСГ.

Здійснене дослідження відкриває перспективи подальшого зіставного аналізу семи 'історичний тип населеного пункту' в конститuentів ЛСГ 'населений пункт' в інших мовах західногерманської (нідерландська) та східнослов'янської (білоруська) груп і виявлення ізоморфних та аломорфних рис актуалізації зазначеної семи.

Література:

1. Уфимцева А.А. Лексическая номинация (первичная нейтральная). 2-е изд. Москва : ЛИБРОКОМ, 2010. 88 с.
2. Duchacek O. Le Champ Conceptuel de la Beaute en Francais Moderne. *Vox Romanica* 1960. 18. P. 297–323.
3. Покровский М.М. Семасиологические исследования в области древних языков. *Избр. работы по языкознанию*. Москва : Изд-во АН СССР, 1959. С. 80–94.
4. Сінкевич Н.М. Книжна лексика як сегмент тлумачного словника. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Вип. 7. С. 360–364.
5. Тараненко А.А. Языковая семантика в ее динамических аспектах : монография / АН УССР. Институт языковедения им. А.А. Потебни. Київ : Наукова думка, 1989. 256 с.
6. Щур Г.С. Теории поля в лингвистике. Москва : Наука, 1974. 256 с.
7. Кронгауз М.А. Семантика : учебник для вузов. Москва : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. 399 с.
8. Рублева О.Л. Лексикология современного русского языка. Владивосток : Изд-во Дальневосточного ун-та, 2004. 250 с.
9. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики : на материале русского языка. Москва : Наука, 1973. 280 с.
10. Багмут І.В. Виділення лексико-семантичного поля звуконайменувань у сучасній українській мові. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах* : збірник наук. праць факультету лінгвістики Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету. Київ : ІВЦ Держкомстату України, 2004. Вип. 9. С. 56–64.
11. Антонова С. Семантическое пространство глагола говорить в русской языковой картине мира: вертикальное поле и лексико-семантическая группа. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)* : у 4 ч. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. Вип. 81 (1). С. 8–15.
12. Агапій А.П. Семантичні характеристики ЛСГ дієслів мовлення у сучасній німецькій мові. *Науковий вісник*. Чернівці : ЧДУ, 1998. Вип. 41. С. 61–64.
13. Козак Н.І. Інвентаризація ЛСГ слів, що належать до 'рослинного світу' в німецькій мові та частота їх вживання в див., свн., нвн. текстах (діахронічне дослідження). *Мова і культура*. 2004. Вип. 8. С. 137–143.
14. Строченко Л.В. Лексико-семантичне поле «коштовне каміння» в англійській мові (словотвірний аспект). *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серія «Филология»*. 2006. Т. 19 (58). № 4. С. 156–159.
15. Watts V. The Cambridge Dictionary of English Place-Names. Cambridge University Press, 2010. 716 p.
16. Кам'янець В.М. Структурні, семантичні та функціональні особливості власних назв сучасної німецької мови (на матеріалі особових імен, прізвиськ та псевдонімів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2001. 168 с.
17. Дмитриева Л.М. Онтологическое и ментальное бытие топонимической системы: На материале русской топонимии Алтая. Барнаул : Изд-во Алтайского гос. ун-та, 2002. 253 с.
18. Купчинська З.О. Лексико-семантична і словотвірна структура географічних назв на -ин, -ів (Територія України Х-XX ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Львів, 1993. 18 с.
19. Карпенко Ю.А. Словообразование названий населенных пунктов в памятнике конца XIV в. «А се имена всем градомъ Рускымъ, и дальнимъ и ближнимъ». *Научный ежегодник Черновицкого государственного университета*. Черновцы, 1960. С. 275–278.
20. Gannett H. The Origin of Certain Place Names in the United States. Govt. Print. Off., 1905. 341 p.
21. Ковбасюк Л.А. Ономастика сучасної німецької мови: здобутки та перспективи німецької та української германістики. *Наукові*

- записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна. 2015. Вип. 58. С. 152–154.
22. Рудика Н.С. Метод компонентного аналізу в зіставних дослідженнях. *МАПСТЕРІУМ*. 2016. Вип. 62. Мовознавчі студії. С. 74–76.
  23. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ–Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
  24. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : І.К. Білодід (гол. ред.) та ін. Київ : Вид-во “Наукова думка”, 1978. Т. 9: С. 918 с.
  25. Ефремова Т.Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. URL: <https://www.efremova.info>
  26. Большой толковый словарь русского языка (Толковый словарь Ушакова). URL: <http://ushakovdictionary.ru>
  27. Первый толковый БЭС. Большой энциклопедический словарь. Москва : «Советская энциклопедия», 1993. 1632 с.
  28. EnglishOxfordLivingDictionaries. URL: <https://en.oxforddictionaries.com>
  29. Merriam-Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com>
  30. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/>
  31. Duden Online Wörterbuch. URL: <https://www.duden.de/woerterbuch>

Borysenko N., Kodubovska O. Appellatives with the seme 'historical type of inhabited place' in the Western Germanic and the Eastern Clavic languages: contrastive aspect

Summary. The article deals with the contrastive study of the seme 'historical type of inhabited place' in the appellatives denoting an inhabited place in English, German, Ukrainian, and Russian. The notion of an inhabited place is used for studying lexical units in the languages compared. The term lexical-semantic group is applied to the description

of the lexical grouping, which unites the aforementioned appellatives due to their common generic characteristics 'inhabited place' actualized directly or indirectly in their seme structure. The analysis of dictionary definitions of appellatives was made on the material of English, German, Ukrainian and Russian explanatory dictionaries, from which the lexemes denoting the inhabited place were singled out with the help of continuous sampling. The component analysis made it possible to single out the seme 'historical type of inhabited place' in 21 Ukrainian, 24 Russian, 17 English, 7 German lexemes. The quantitative differences in the representation of the appellatives, which actualize the seme 'historical type of inhabited place' in the languages contrasted, were revealed. Allomorphic and isomorphic features in the actualization of the abovementioned seme and its representation in the dictionary articles were singled out. Isomorphic is the use in the dictionary articles of markers denoting the lexeme as historical or outdated and the relative adjectives associated with historical epochs or countries, which have ceased to exist. The indication pointing at the time of existence of an inhabited place type in the dictionary definition of the LSG constituent has some differences in the languages compared. A common feature of Ukrainian and Russian is the information in the dictionary definition about the time interval of the historical epoch; isomorphism of Ukrainian, Russian and German is revealed in the mentioning the moment when a certain type of settlement ceases to exist. The indications in the dictionary definitions of the members of the LSG of the phenomena associated with a particular historical epoch demonstrate the indirect actualization of the compared seme in Russian, English and German.

Key words: LSG, constituent, appellative, seme, historical type of inhabited place, allomorphizm, isomorphizm.

*Буренко Т. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

МАСКУЛІННІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. Фокусом уваги цього дослідження є маскулінність як соціо-культурна категорія в поєднанні з мовою та комунікацією. Із виникненням гендерної лінгвістики коло наукових інтересів у мовознавстві значно розширюється. Більш детально вивчаються стереотипи фемінінності і маскулінності, гендерні асиметрії, а також особливості мовленнєвої та загалом комунікативної поведінки чоловіків і жінок. Гендер стає загальнонауковою категорією, яка дає пояснення поведінки чоловіків і жінок на основі біологічної статі та стосовно соціальних і культурних норм певного суспільства. Гендер як особливий культурний продукт відображає уявлення народу про риси жіночності й мужності та формує відповідні стереотипи.

У статті проведено огляд досліджень у сфері відображення різних поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців на категорію маскулінності в лінгвістиці. Вивчення гендерних аспектів мови передбачає визначення й опис понять «маскулінність» і «фемінінність», котрі є нормативним уявленням про соматичні, психічні та поведінкові властивості, характерні для чоловіків і жінок відповідно. У науковій розвідці звертається увага на характеристики, які приписуються жінкам і чоловікам, зокрема на ті, що становлять основу категорії «маскулінність». Маскулінність – це набір соціальних якостей, форм поведінки і практик, які потрібні для того, щоб ідентифікувати людину як чоловіка. Поняття «маскулінність» здебільшого зумовлене культурною традицією, що дає змогу розглядати його як культурний концепт.

Результати дослідження показують, що маскулінність – це соціально сконструйований штучний продукт, який містить комплекс характеристик, притаманних «справжнім» чоловікам, і є недосяжним ідеалом більшості. Це особливий статус, який здобувається чоловіками протягом життя шляхом певних випробувань та перешкод, що підтверджує право на відповідність чоловічій спільноті та членство в ній.

Ключові слова: гендер, гендерна роль, маскулінність, стать, фемінінність.

Постановка проблеми. Нині процес розвитку соціальних наук важко уявити без врахування такої міждисциплінарної області вивчення, як «гендерні дослідження». Сучасні концепції в лінгвістиці з'явилися в результаті розвідок у таких галузях, як культурологія, психологія, філософія та інших антропоорієнтованих наук. Опрацювання лексики, граматики, лінгводидактики, лінгвокультурології, історії мови та психолінгвістики у зазначеному напрямі дає змогу здобути істотні для мовознавчої науки дані.

Дебати навколо області чоловічого буття і основ маскулінності як у західному, так і вітчизняному академічному дискурсах, поставили перед вченими соціально-гуманітарної спрямованості завдання інтерпретації маскулінності. Наприкінці

80-х років ХХ століття формується окрема гілка гендерної лінгвістики, що спрямовує свій науковий потенціал на дослідження маскулінності. Про це свідчать наукові конференції та публікації з питань «мужності». Водночас намічається перехід від аналізу патріархату і специфічно жіночого досвіду до аналізу гендерної системи загалом, тобто розрізнення жіночих, феміністичних і гендерних досліджень не означає їх чітке розмежування, а навпаки, включення до більш широкого контексту через аналіз гендерної системи як сукупності маскулінних та фемінінних особливостей індивідів. Отже, відбувається поступовий перехід від вивчення власне жіночого або чоловічого фактору до аналізу того, як гендер існує, конструюється і відтворюється в усіх соціальних процесах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження гендеру зробили вчені зарубіжної психології (К.Г. Юнг, С. Гроф, З. Фрейд, С. Бем, К. Хорні, Д.Б. Міллер). Серед сучасних російських та українських вчених це питання вивчають, зокрема, І.С. Кон, Є.П. Ільїн, Т.В. Андреева, Л.О. Ставицька, А.В. Кириліна, Т.М. Сукаленко, О.І. Горошко, А.А. Чекаліна, Т.В. Говорун, О.М. Кікінеджи, О.С. Кочарян та ін.

Рух на захист прав різних меншин, маркованих не тільки гендером, але також расою і сексуальністю, став «пусковим механізмом» дестабілізації основ гендерного порядку, що дало змогу засумніватися в чоловіках як носіях норми. Як зауважує Е. Бадентер, головною проблемою фемінізму є не порушення стабільності чинного порядку, що визначає позиції чоловіків і жінок у соціумі, а те, що «жінки поховали універсальну чоловічу характеристику: перевагу чоловіка над жінкою» [1, с. 16]. Жінки прагнуть бути власної ідентичності для психологічного, соціального та біологічного існування, мати адекватне відображення в мові, якою користується певна спільнота людей, адже мова фіксує картину світу з чоловічої перспективи, де жіноче представлене в ролі об'єкта, «вторинності» і протиставлене чоловічій культурі «традиційності». Отже, як результат, виникає ідея про андроцентризм мови; образ жінки розуміється «м'яким», «покірним» та «поступливим» [2].

Метою статті є дослідження маскулінності як соціокультурної категорії в поєднанні з мовою та комунікацією.

Виклад основного матеріалу. Базовим поняттям гендерної лінгвістики є гендер, який узагальнено трактується як різниця між чоловіками і жінками, що часто ґрунтується на анатомічній статі, але не обов'язково з нею збігається. Категорія гендеру формується суспільством за допомогою мови. Мова є тим індикатором, що допомагає виявити марковані гендерні елементи та інтерпретувати їх. Одним із пріоритетних завдань гендерної лінгвістики є вивчення мовленнєвої поведінки чоловіків і жінок, з огляду на гіпотезу панування патріархальних стереотипів у мові та їх впливу на процеси комунікації [3, с. 71].

У процесі проведення сучасних гендерних досліджень у лінгвістиці широко розглядають категорії маскулінності та фемінності як сукупність психологічних, анатомічних, соціальних ознак, що притаманні чоловікам і жінкам відповідно. Ми зосередимо наше дослідження на аналізі чоловічої гендерної ролі та її особливостях. Оскільки множинність підходів, відсутність єдиного трактування, розмитість самого поняття «маскулінність» ускладнюють розуміння його теоретико-методологічних кордонів, то спробуємо осмислити категорію «маскулінність» як об'єкт лінгвістичного дослідження, синтезуючи підходи, запропоновані дослідниками.

Маскулінність розглядають як набір бажаних психологічних і поведінкових властивостей і якостей, очікуваних від чоловіків і жінок у конкретному соціально-історичному контексті [4, с. 283]. Тривалий час панувала думка, що характеристика особистості можлива тільки з урахуванням прояву нею маскулінності або фемінності залежно від статі, тобто ці категорії виступали як протилежні конструкти. Наприкінці ХХ ст. вчені звернули увагу на те, що маскулінність і фемінність скоріше є незалежними конструктами. Це дало змогу припустити, що особистість може одночасно бути представлена і маскулініми, і фемінініми характеристиками, що спричинило введення поняття андрогінності в психологію статей. Ефективність функціонування особистості залежить від здатності проявляти як маскулінність, так і фемінність адекватно ситуації, а не диференціювати свою поведінку за статевою ознакою [5, с. 36].

Таким чином, у лінгвістиці маскулінність/фемінність – це сукупність глибинних психологічних ознак, які визначають відмінності в чоловічій і жіночій поведінці. Поняття «гендер» відображає те, як риси маскулінності/фемінності позначаються в соціальній поведінці. С. Бем виділяє чотири основні типи психолого-соціальної статі: маскуліний; феміний; андрогінний; недиференційований (недостатній прояв і маскулінності, і фемінності) [4].

Розуміння й усвідомлення особистістю своєї статі та гендерної ролі відбувається в процесі статевої соціалізації в контексті соціально-історичного континууму. У гендерних ролях культурні складники більш значущі, ніж статеві. Стать – це знак групової приналежності і для самої людини, і для людей, які її оточують. У суспільстві існує модель взаємодії «чоловік – жінка», яка має чіткий акцент на перевагу однієї статі над іншою: чоловіча стать – «сильна», жіноча – «слабка» [5, с. 37].

Незважаючи на те, що гендерна роль акумулює в собі маскуліну, фемініну або андрогінну орієнтацію особистості і проявляється в моделях поведінки, які формуються під впливом соціальних очікувань і установок, традиційними є уявлення про те, що маскулінність – набір ознак, притаманних переважно чоловікам, а фемінність – жінкам. Отже, існують загальноприйняті суспільством стереотипи гендерної поведінки чоловіків та жінок, однак їх кордони чітко не обмежені та можуть варіюватися. Це означає, що рисами маскулінності можуть володіти не тільки чоловіки, а й жінки і навпаки. На думку І.В. Кукулєнко-Лук'янець, маскулінність і фемінність є нормативним уявленням про соматичні, психічні та поведінкові властивості, характерні для чоловіків і жінок, тому, згідно з гендерними стереотипними уявленнями суспільства, жінка має бути фемініною, а чоловік – маскуліним. Однак дослідниця зауважує, що висока фемінність у жінок і висока

маскулінність у чоловіків не завжди є гарантією психічного благополуччя. Так, висока фемінність у жінок часто збігається із заниженою самоповагою і підвищеною тривожністю. Крім того, андрогінні чоловіки почуваються досить мужніми, а андрогінні жінки – адекватно жіночними, хоча часом і демонструють якості, які традиційно приписуються представникам іншої статі [6, с. 267]. Маскулінність – це те, що додається до анатомії для отримання чоловічої гендерної ролі. А гендерні ролі визначаються як один із видів соціальних ролей, набір передбачуваних зразків поведінки (або норм) для чоловіків і жінок. О.Т. Пльоткою було проведено емпіричне дослідження особливостей сприйняття гендерних ролей, у результаті були представлені такі жіночі гендерні ролі, як жінка-лідер, подруга, мати, дружина, бабуся, домогосподарка, спокусниця, коханка, та такі чоловічі гендерні ролі, як чоловік-лідер, друг, батько, чоловік, дідусь, домогосподар, мачо, альфонс [5, с. 37].

Якщо розглядати категорію «маскулінність» із позиції зарубіжних науковців, то американська дослідниця Ш. Берд визначає її як соціально сконструйовані очікування, що стосуються поведінки, уявлень, переживань, стилю соціальної взаємодії, що відповідає чоловікам, представлені в певній культурі і субкультурі в конкретний період часу [7, с. 8]. Підкреслюючи, що справжня мужність – це не просто набір анатомічних особливостей, властивих особам чоловічої статі, але штучно створене явище, соціальний продукт, досягнення якого пов'язане з низкою випробувань і протиріч, Д. Гілмор заперечує біологічне трактування категорії «маскулінність» [8, с. 19]. У цьому випадку прослідковується розрив між фізіологічними характеристиками, що визначають індивіда з біологічного погляду як чоловіка, і соціальним статусом «справжнього чоловіка», до якого він може прийти лише через перешкоди, підтвердивши своє право на відповідність чоловічій спільноті та членство в ній. Вважаючи маскулінність особливим статусом, який досягається і здобувається, французька дослідниця Е. Бадентер наголошує, що для того, щоб стати чоловіком, людина мусить виконати важку роботу, пройти певні випробування [1, с. 13].

У нашому дослідженні погоджуємося з М. Кімелом, який виділяє низку обов'язкових характеристик, що становлять основу категорії «маскулінність» [9]:

1) маскулінність як втеча від фемініного. Маскулінність – це не просто якась властивість, що притаманна всім без винятку чоловікам, а постійний процес пошуку її. На відміну від жінок, перед якими не стоїть завдання довести собі і оточуючим наявність жіночності, чоловіки змушені перебувати в безперервному пошуку і підтвердженні свого маскуліного статусу та демонструвати факт його досягнення, від якого залежить те, як конкретний чоловік буде оцінений у суспільстві:

HALLIE: Short on time? (I see him glance at his watch)

ERIC: Always, but I don't want to lose this chance [10, р. 24];

2) маскулінність як гомосоціальний спектакль. Маскулінність розуміється як постійний, безперервний процес затвердження чоловіками свого маскуліного статусу шляхом здійснення героїчних вчинків, досягнення влади, здобуття сексуальних перемог над жінками з єдиною метою – отримати схвалення інших чоловіків задля їх оцінки щодо відповідності нормативу маскулінності. Чоловіки бояться зайвий раз дати привід своїм товаришам вважати їхню поведінку жіночою, тобто слабкою:

"Do I look like an old woman to you?" [11, р. 3];

3) маскулінізм як гомофобія. Гомофобія виступає одним з основних чинників, що констатує нормативну маскулінізм. Вона викликана страхом чоловіків проявити гомосексуальне нутро, в результаті чого оточення візьме під сумнів їхню маскулінізм. Страх опинитися не досить мужніми в рамках створених соціумом умов переслідує чоловіків протягом усього життя:

“And I’m not very good at it. For example, I’m standing here with a beautiful woman, and all I can think to offer her is some fresh air” [10, p. 152].

“For someone smart and ambitious like you maybe it works, but not for me” [10, p. 94].

Наслідком такого процесу є ретельне вибудовування допустимих відносин з іншими чоловіками, а також перебільшений прояв таких характеристик нормативної маскулінізму, як агресивність, змагальність, сексуальна ненаситність;

4) маскулінізм як влада і безсилля. Феміністки кидають виклик традиційному гендерному порядку і визнають владу як основну умову організації соціального життя, що конструює відносини системи «панування/підпорядкування» між чоловіками і жінками як соціальними групами. М. Кімел наголошує, що влада є поняттям неоднорідним і означає розрив між владними повноваженнями, які суспільство пов’язує з чоловіками як групою, і психологічним безсиллям, яке чоловіки відчувають на індивідуальному рівні, оскільки лише їх невелика частина насправді відповідає нормативному канону маскулінізму:

“Trust me. Every woman’s grateful after she’s been with me” [10, p. 91].

Отже, маскулінізм – це соціально сконструйований штучний продукт, який містить комплекс характеристик, притаманних «справжнім» чоловікам, і є недосяжним ідеалом більшості. Це особливий статус, який здобувається чоловіками протягом життя шляхом певних випробувань та перешкод, що підтверджує право на відповідність чоловічій спільноті та членство в ній.

Висновки. Таким чином, результати лінгвістичних досліджень свідчать про те, що маскулінізм проявляє себе в пізнавальній і комунікативній діяльності індивіда базовою когнітивною структурою динамічного характеру та слугує для забезпечення певних операцій. Відбувається процес концептуалізації через виділення певних мінімальних одиниць людського досвіду. Оскільки суспільство нав’язує індивіду певні правила та стандарти поведінки чоловіків та жінок, необхідно знати про ці особливості та враховувати їх у процесі спілкування.

Література:

1. Бадентэр Э. Мужская сущность. Москва : АО Изд-во «Новости», 1995. 304 с.
2. Барышникова Г.В. Гендерные различия эмоциональной компоненты во французской художественной коммуникации (на материале литературы XVII–XX веков) : автореф. дис. ... канд. филолог. наук : 10.02.19 «Теория языка». Волгоград, 2004. 25 с.
3. Мимченко Н.О. Категорії «фемінізм» і «маскулінізм»: збутки та перспективи. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Сер. : Філологія. Мовознавство. 2013. Т. 219, Вип. 207. С. 70–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufm_2013_219_207_17.

4. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / пер. с англ. Москва : РОССПЭН, 2004. 336 с.; Плетка О.Т. Феминность и маскулинность в оценке гендерных ролей. *Topical Issues of Science and Education* 2017. № 6. URL: <http://archive.ws-conference.com/wp-content/uploads/pw0171.pdf>.
  5. Плетка О.Т. Феминность и маскулинность в оценке гендерных ролей. *Topical Issues of Science and Education*. 2017. № 6. URL: <http://archive.ws-conference.com/wp-content/uploads/pw0171.pdf>.
  6. Кукулєнко-Лук’янець І.В. Психологічні особливості прояву феміності / маскуліності у жінок-педагогів. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 27. С. 265–279. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2015_27_25.
  7. Бёрд Ш. Теоретизируя маскулинности: современные тенденции в социальных науках. *Наслаждение быть мужчиной: западные теории маскулинности и постсоветские практики* / под ред. Бёрд Ш., Жеребкина С. Санкт-Петербург : Алетейя, 2008. С. 7–37.
  8. Гилмор Д. Становление мужественности: культурные концепты маскулинности. Москва : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2005. 264 с.
  9. Kimmel M.S. Introduction: toward men’s studies. *American Behavioral Scientist*. 1986. Vol. 29. № 3. P. 517–529.
- Джерела ілюстративного матеріалу:*
10. Kaplan J. The Men I Didn’t Marry / J. Kaplan, L. Schnumberger. London, 2007. 303 p.
  11. Dunn M. Ex-Girlfriends United. London, 2008. 327 p.

Burenko T. Masculinity as an object of linguistic research

Summary. The focus of this study is masculinity as a socio-cultural category combined with language and communication. The range of scientific interests in linguistics is significantly expanding with the emergence of gender linguistics. Stereotypes of femininity and masculinity, gender asymmetries, as well as features of speech and generally communicative behavior of men and women are studied in more detail. Gender becomes a general scientific category that explains the behavior of men and women on the basis of biological sex and in relation to the social and cultural norms of a particular society. Gender as a special cultural product reflects people’s ideas about the features of femininity and masculinity and forms appropriate stereotypes.

The article reviews research in the field of reflection of different points of view of domestic and foreign scholars on the category of masculinity in linguistics. The study of gender aspects of language involves the definition and description of the concepts of “masculinity” and “femininity”, which are the normative notion of somatic, mental and behavioral characteristics of men and women, respectively. Scientific intelligence pays attention to the characteristics attributed to women and men, in particular those that form the basis of the category of “masculinity”. Masculinity is a set of social qualities, behaviors, and practices that are needed to identify a person as a man. The concept of “masculinity” is largely due to cultural tradition, which allows us to consider it as a cultural concept.

The results of the study show that masculinity is a socially constructed artificial product, which contains a set of characteristics inherent in “real” men, and is an unattainable ideal of the majority. This is a special status that men acquire throughout life through certain trials and obstacles, which confirms the right to conformity to the male community and membership in it.

Key words: gender, gender role, masculinity, sex, femininity.

Вишнівський Р. Й.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійської мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

Дучимінська Г. Ю.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійської мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ДО ПИТАННЯ ПРО ТРАНСФОРМАЦІЇ БІБЛЕЇЗМІВ У МЕДІЙНОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОГО ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ THE GUARDIAN)

Анотація. У статті на матеріалі британського Інтернет-видання *The Guardian* розглянуто головні трансформації біблеїзмів, їхні особливості, ознаки, чинники вживання. Наведено приклади лексичних (розширення складу біблеїзму за рахунок іменників, атрибутивних прикметників, частин складного речення тощо; перестановка або заміна складових елементів), граматичних (заміна неозначеного артикля на означений і навпаки, інфінітива на герундій чи дієприкметник теперішнього часу, зміна числа іменників, ступеня порівняння прикметників, часових форм дієслова, заміна модальних дієслів допоміжними чи звичайними, додавання афіксів тощо), синтаксичних (заміна стверджувальної форми заперечною, розповідного речення питальним, зміна синтаксичної функції члена речення тощо), семантичних (набуття біблеїзмом додаткового семантичного відтінку в контексті, буквалізація значення, авторська етимологія) трансформацій біблеїзмів, які позначаються на їхній семантиці, конотації та образності.

Встановлено, що використання журналістами біблеїзмів зумовлено передусім екстралінгвістичними (позамовними) чинниками: бажанням привернути увагу читача до певної інформації, аргументувати власні думки, погляди, переконання, висловити власне ставлення, емоції, переживання, пропагувати соціальні й культурні явища, намаганням переконати читача, нав'язати йому власну точку зору тощо.

Акцентовано на таких характерних рисах сучасних британських Інтернет-видань: активне використання стійких біблійних виразів у заголовках статей, тенденції до певного зловживання влучними біблійними фразами, перетворення їх на штампи, які позбавлені сакральних конотацій, ознак високого стилю, ускладнюють сприймання і розуміння тексту, можуть ображати почуття віруючих. Наголошено, що лише правильне й доречне їх вживання є показником гарного мовного смаку, високої культури й освіченості людини.

Ключові слова: англомовні біблеїзми, лексичні, граматичні, синтаксичні, семантичні трансформації, чинники вживання біблеїзмів, британські інтернет-видання, *The Guardian*.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації, стрімкого розвитку інформаційних технологій зростає роль і популярність Інтернет-видань, де журналісти прагнуть якомога привабливіше

подати інформацію, привернути увагу читача за допомогою різноманітних експресивних засобів, одним з яких є активне використання біблеїзмів. Адже Біблія як основа християнської культури завдяки смисловій глибині сакрального тексту, значущості символіки та загальнолюдських цінностей, закладених у біблійних виразах, продовжує залишатися невичерпним джерелом ідей, образів і мотивів у всіх сферах життя людини.

Активному вживанню біблеїзмів сприяють і сучасні Інтернет-видання, характерними ознаками яких є стислість і підвищена інформативність тексту, відсутність суворих вимог до викладу матеріалу, будь-яких усталених рамок та одноманітності, відкритість ЗМІ, пошук нових засобів вираження, прагнення до «образності, емоційності та експресивності, влучності, викривальності та каламбуру, гумору, іронії, іноді сарказму» [14, с. 214].

Актуальність окресленої теми зумовлена також неабияким інтересом науковців до явища біблеїзмів, відсутністю єдиного серед дослідників підходу до визначення, класифікації біблеїзмів, їхнім багатством, різноманіттям, експресивністю, численними трансформаціями, широким використанням у медійному тексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вживання біблеїзмів в англійській мові завжди привертало увагу як українських, так і зарубіжних дослідників. Не згасає інтерес до окресленої проблематики і нині, про що свідчить значна кількість наукових праць, опублікованих упродовж останніх десятиріч. Так, аналізу функціонування біблеїзмів як фрагментів прецедентного тексту на матеріалі англомовних словників та газетних текстів присвячене дисертаційне дослідження О.М. Набоки, в якому автор досліджує семантичні процеси, які супроводжують трансформацію біблійних протоодниць (слів, словосполучень, фраз як елементів євангельського тексту) в біблійні фразеологізми англійської мови, та їх подальше мовленнєве використання в англомовному газетному тексті [9]. Мовностилістичні засоби відображення біблійних мотивів у повосенному американському романі – об'єкт дослідницької уваги Н.В. Черкас [15]; структуру і семантику фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом біблійного походження в сучасній англійській мові вивчає О.В. Сафронова [12]; на матеріалі українських перекладів творів Дж.Г. Байрона

індивідуально-авторське трактування біблійних мотивів характеризує О.В. Дзера [3]. Різні аспекти функціонування біблеїзмів у сучасній англійській мові знайшли відображення в публікаціях Н.І. Андрейчук, І.Д. Карамішевої [1], О.В. Добош [4], О.В. Попової, О.С. Стовпак [10], О.В. Решетар [11], О.Д. Солошенко [13], В. Четайкіної [16] та ін. Однак окреслена проблема потребує ґрунтовного і всебічного висвітлення.

Мета статті – на матеріалі британського Інтернет-видання *The Guardian* проаналізувати трансформації англомовних біблеїзмів.

Виклад основного матеріалу. Однією із характерних рис сучасних британських ЗМІ є активне вживання біблеїзмів, під якими розуміємо «окремі слова та фразеологізми (в широкому розумінні цього терміна, включно з прислів'ями та приказками), які, відірвавшись від біблійного тексту, широко вживаються в мовленні, побутовому та літературному» [5, с. 103]. Адже вжиті автором біблеїзми стають невід'ємною частиною контексту, дають змогу журналістам не лише подати відомості про найрізноманітніші події внутрішнього та зовнішнього життя соціуму, формувати і виражати громадську думку, а й дати власну оцінку, пропагувати соціальні й культурні явища, описати події з більш виразним, емоційно-експресивним, патетичним забарвленням або ж, навпаки, більш лаконічно чи спрощено. Як слушно зауважує В.І. Іскандерова, вживання біблеїзмів у сучасних ЗМІ має конкретну специфіку, яка виражається в різноманітті характерних функцій, що виконують сталі вирази. Їм властиво бути засобом впливу на читача і реалізації конструктивно-стильових особливостей газетної мови [6, с. 10].

Прикметно, що біблеїзми як сталі словосполучення (фразеологізми) та афоризми характеризуються змістовою завершеністю, відтворюваністю (з можливими варіантами), семантичною та стилістичною маркованістю (переносним значенням, підвищеною експресивністю, приналежністю до книжного стилю лексики) [2, с. 20]. Як стилістичний засіб вони нерідко підкреслюють урочистість, піднесеність розповіді або, навпаки, надають тексту сатиричного забарвлення, слугують засобом для передачі іронії чи навіть сарказму.

Проведений аналіз текстів британського Інтернет-видання *The Guardian* дає підстави стверджувати, що використання журналістами біблеїзмів зумовлене передусім екстралінгвістичними (позамовними) чинниками: бажанням привернути увагу читача до певної інформації, лаконічно аргументувати власні думки, погляди, переконання; висловити власне ставлення (схвалення, згоду, кепкування), емоції, переживання (обурення, радість, смуток, розчарування), намаганням переконати читача, нав'язати йому власну позицію тощо.

Аналіз джерельної бази показав, що здебільшого журналісти використовують біблеїзми в первинному, незміненому вигляді, зберігаючи їхню структурно-семантичну цілісність. Однак часто вони піддаються різного роду трансформаціям, тобто будь-яким змінам зовнішньої (структури) або внутрішньої (значення) форми, позаяк, за словами А.В. Куніна, фразеологізми біблійного походження не є застиглими цитатами, а обростають варіантами, піддаються змінам, від них можуть утворюватися похідні [7, с. 193]. Серед інших чинників, які створюють сприятливий ґрунт для трансформацій біблеїзмів є їх часта повторюваність у медійних текстах і, як наслідок, втрата експресивно-виразних властивостей і перетворення на кліше.

У науковій літературі існують різні підходи до класифікацій трансформацій фразеологізмів загалом та біблеїзмів зокрема (М.Л. Болдирева, О.М. Бетехтіна, В.Г. Гак, В.І. Іскандерова, Б.В. Кривенко, А.М. Мелерович, В.М. Мокієнко, О.В. Реунова, Н.Л. Шадрін, Н.М. Шанський та ін.). Дослідники розглядають семантичні, структурні, лексичні, синтаксичні, граматичні, морфологічні, словотворчі тощо трансформації фразеологізмів. Приміром, А.М. Мелерович та В.М. Мокієнко, здійснюючи класифікацію індивідуально-авторських перетворень фразеологічних одиниць у тексті, виокремлюють дві великі категорії трансформацій: семантичні (набуття фразеологізмом додаткового семантичного відтінку в контексті, буквализація, подвійна актуалізація, авторська етимологія, народно-етимологічне переосмислення внутрішньої форми фразеологізму, експлікація внутрішньої форми тощо) та структурно-семантичні (скорочення, розширення, заміна компонентного складу фразеологізму, синтаксична інверсія, деформація тощо) [8, с. 17–35].

На основі аналізу текстів британського Інтернет-видання *The Guardian* доходимо висновку, що найчастіше журналісти вдаються до лексичних трансформацій біблеїзмів, тобто зміни їх лексичного складу. Варто наголосити, що такі перетворення позначаються на семантиці, конотації та образності біблеїзму. Він набуває рис живої розмовної мови і стає частиною власного мислення автора. До того ж різні види трансформацій нерідко поєднуються в одному біблеїзмі з метою досягнення посиленої експресивності. Серед найбільш поширених прийомів такі:

1) розширення складу біблеїзму за рахунок іменників, які виконують функції однорідних додатків, означень, частин складного присудка, атрибутивних прикметників, частин складного речення тощо. Наприклад: *ask for bread and be given a stone* – "... who when his child asks for bread gives him stones, snakes, scorpions" (21.04.2018); *a mote in smb's eye* – "... to deal with the institutionally sexist mote in his own eye ..." (12.02.2012); *by/in the sweat of one's brow* – "I, wiping the sweat of relief from my brow, took this as a sign that..." (17.10.2005); "... shaped by the sweat of hard-working human brows ..." (22.04.2007); *cast pearls before swine* – "... pearls cast before direct-to-Netflix swine ..." (04.04.2016); *many are called but few are chosen* – "Many are called but few are chosen for Cayman's World Cup campaign" (29.02.2000); "many game show formats are called but few are chosen (08.08.2020); *rain is sent/falls on the just and the unjust* – "It sendeth acid rain on the just and the unjust" (17.06.2010), "... as proof that money rains on the just and unjust alike ..." (05.04.2004); *nothing new under the sun* – "there's nothing new under the sun – or in the world of big-selling commercial fiction" (08.01.2015); *separate the wheat from the chaff* – "Newspaper editors are men who separate the wheat from the chaff, and then they print the chaff" (16.12.2020); *separate the sheep from the goats* – "It hardly needs saying that the book's sheep and goats, sinners and saints, turn out not to be separate species but one and the same" (01.01.2017);

2) перестановка або заміна складових елементів. Наприклад: *let he who is without sin cast the first stone* – "Let he who is without brains cast the first stone" (15.01.2005); *the blind leading the blind* – "Blind leading the blonde" (09.04.2000), "the blind leading the trusting" (30.09.1999); *cast pearls before swine* – "... lest he once again cast his swine before pearls" (04.10.2019); *love of money is the root of all (kinds of) evil* – "New Labour's love of money is the root of all our troubles" (23.10.2006), "Why inequality is not the root of all evil" (26.04.2016), "TV money is

the root of the problem” (28.09.2016); *separate the wheat from the chaff* – “Democrats began sorting the wheat from the chaff” (27.06.2019).

Чимало біблеїзмів піддаються різного роду граматичним трансформаціям (заміна неозначеного артикля на означений і навпаки, інфінітива на герундій чи дієприкметник теперішнього часу, зміна числа іменників, ступеня порівняння прикметників, часових форм дієслова, заміна модальних дієслів допоміжними чи звичайними, додавання афіксів тощо). Наприклад: *sow a wind and reap the whirlwind* – “Developed nations have sown the wind, Vanuatu has reaped the whirlwind” (19.03.2015), “The coming of a new day found George, ... who on the previous night had sown the wind, reaping the whirlwind” (18.04.2013); *man shall not live by bread alone* – “As men do not live by bread alone, they do not fight by armaments alone” (17.03.2006); *beat swords into ploughshares* – “Now we lay down the sword of strife and beat it into a ploughshare for the fertile soil of global trade” (10.11.2020); *drink the cup of bitterness* – “Let us not seek to satisfy our thirst for freedom by drinking from the cup of bitterness and hatred” (28.04.2007); *cast pearls before swine* – “Lee continues to mix his pearls with his swine and Cook rides out the over” (26.11.2006), “... gently but firmly retrieving the pearl from a swine” (14.06.2011); *prodigal son* – “Argentina’s most prodigal son remains terminally self-effacing” (11.06.2010); *a wolf in lamb’s skin/sheep’s clothing* – “Rio has rejected the wolf in lamb’s clothing incarnated by Marcelo Crivella” (30.11.2020); *hide one’s light under a bushel* – “... there’s no point in hiding your light under a bushel” (19.10.2017).

До окремої групи варто зарахувати біблеїзми, які зазнають синтаксичних трансформацій. Такими прийомами можуть бути заміна стверджувальної форми заперечною, розповідного речення питальним, зміна синтаксичної функції члена речення тощо. Наприклад: *love of money is the root of all (kinds of) evil* – “Money is not the root of all evil” (21.02.2007); *no man can serve two masters* – “... how memory can serve multiple masters given the technology” (13.09.2013); *hide one’s light under a bushel* – “Under what bushel was Wawrinka hiding his light thus far?” (07.09.2013).

У досліджуваних медійних текстах журналісти активно застосовують семантичні трансформації біблійних виразів, тобто зміни, які не стосуються їх лексико-граматичної структури. Найбільш поширеними прийомами, відповідно до класифікації А.М. Мелерович і В.М. Мокієнко, є: набуття біблеїзмом додаткового семантичного відтінку в контексті, буквалізація значення (тобто вживання біблійного виразу у прямому, а не переносному значенні), авторська етимологія. Наприклад: *Promised Land* (земля обітована, Богом обіцяна земля Авраама і його нащадків; багатий край, де панує достаток; заповітне місце; предмет чийх-небудь пристрастних бажань) – “Swindon reach the Promised Land – thank Hod” (20.05.2020) (біблеїзм набуває додаткового семантичного відтінку в контексті: у статті йдеться про перемогу футбольної команди у вирішальному матчі); *daily bread* (хліб насущний, засоби до існування, розуміння істини Божої) – “The poisonous truth about our daily bread” (17.09.2006) (біблеїзм вжито в буквальному значенні: у статті йдеться про шкідливість хліба для здоров’я людини через певні речовини, які додають пекарі у процесі його випічки); *forbidden fruit* (заборонений плід; щось недозволене, заборонене, з біблійної розповіді про Адама і Єву, які порушили заборону Бога і скуштували плід з дерева пізнання) – “Forbidden fruit: Australian police seize half a tonne of cocaine hidden in banana pulp” (17.10.2020) (біблеїзм набуває

додаткового семантичного відтінку в контексті: у статті йдеться про виявлення поліцією півтонни кокаїну, схованого в м’якоті бананів); “Forbidden fruit: berry growers warn Brexit could ruin sector” (23.06.2018) (буквалізація значення: у статті йдеться про проблеми виробників ягід, які пов’язані з виходом Великобританії з ЄС); *golden calf* (золотий телець, символ влади золота, грошей; із біблійної розповіді про те, як ізраїльтяни, забувши про Бога, зробили собі ідола – золотого тельця, поки Мойсей перебував на горі Синай) – “... they’re about to elect a golden calf as their next leader and, by default, their prime minister” (18.06.2019) (авторська етимологія: критична стаття про вибори майбутнього прем’єр-міністра Великобританії Бориса Джонсона).

Різні прийоми трансформації стійких біблійних виразів журналісти активно використовують у заголовках статей, що є однією з особливостей сучасних британських ЗМІ. Адже зрозуміло, що більшість читачів звертають увагу передовсім на заголовки. Така мовна гра в медійному дискурсі – результат пошуків оптимальних способів залучення уваги до тексту і засіб створення певного стилістичного ефекту. Наприклад: *bear/carry one’s/the cross* – “Why David Moyes has many crosses to bear at Manchester United” (14.02.2014); *land of milk and honey* – “Canadian town drops ‘land of rape and honey’ slogan” (22.08.2016); *build a house on sand* – “Dubai: a city built on sand” (27.11.2009); *beat swords into ploughshares* – “it is beyond this prime minister to beat Brexit swords into ploughshares” (04.03.2018); *the powers that be* – “The imaginary powers that be” (09.12.2009); *manna from heaven* – “Manna from bookish heaven” (11.03.2006); *as you sow, so you shall reap* – “Gardens: how to reap what you sow” (13.04.2012).

Варто наголосити на не завжди коректному, тактовному вживанню біблеїзмів. Спостерігаємо тенденцію до певного зловживання влучними біблійними фразами, перетворення їх на штампи, які позбавлені як сакральних конотацій, так і ознак високого стилю. Керуючись бажанням привернути увагу читача, журналісти не лише допускають семантичні чи граматичні неточності в їх вживанні, які нерідко ускладнюють сприймання і розуміння тексту, а й навіть можуть ображати почуття віруючих, позаяк вжиті біблеїзми не мають жодного стосунку до релігії. Тому лише правильне й доречне їх вживання є показником хорошого мовного смаку, високої культури й освіченості людини. А це вимагає від журналіста пильної уваги, ретельного аналізу і глибокого критичного осмислення. Яскравими прикладами є використання біблеїзму *separate the sheep from the goats* (відокремити янят від козлів, тобто праведників від грішників) у трансформованому вигляді. Так, в одній статті йдеться про реформи уряду в середній школі: “The results will not be used to separate grammar-school sheep from secondary-modern goats” (10.10.2005); в іншій – йдеться про навчання в коледжі: “At college we were separated into sheep and goats to read for either a special (honours) or a pass degree” (22.02.2017). Іншими прикладами недоречного вживання біблеїзмів є: *wolf in lamb’s skin/sheep’s clothing* (вовк в овечій шкурі, тобто лицемірна людина, яка під маскою доброчесності приховує злі наміри) – “The terrific Cera Ve Moisturising Lotion <...> is lighter-feeling still, but a wolf in sheep’s clothing” (24.11.2018) (у статті йдеться про рекламу різних лосьйонів, а не про людей); вжитий трансформований біблеїзм *Love of money is the root of all (kinds of) evil* (грошололюбство – корінь усього лихого) у реченні “Football’s love of money is root of ‘inevitable’ review” (15.10.2008) втрачає свій сакральний, глибоко духовний зміст.

Висновки. Отже, на підставі розглянутого робимо висновок, що активне використання біблеїзмів як експресивно-стилістичного засобу є невід'ємною рисою сучасних британських Інтернет-видань, зумовлене здебільшого позамовними чинниками, свідчить про значний вплив Біблії на розвиток сучасної англійської мови. На сторінках британських електронних ЗМІ біблеїзми вживаються як у первісному вигляді, так і зазнають різного роду трансформацій (лексичних, граматичних, синтаксичних, семантичних). Нерідко мають місце зловживання влучними біблійними виразами, втрата ними сакрального змісту, перетворення їх на штампи, що призводить до ускладнення сприйняття та розуміння медійного тексту.

Перспективними напрямками подальшого дослідження є більш детальний аналіз трансформацій біблеїзмів у мові ЗМІ, у художньому тексті, проведення статистичного аналізу частотності вживання окремих біблеїзмів в англійській мові, укладання англо-українського та українсько-англійського словника біблійних виразів.

Література:

1. Андрейчук Н.І. Карамішева І.Д. Біблеїзми з точки зору когнітивної семантики. *Вісник Державного університету «Львівська політехніка»*. 2000. № 381. С. 55–58.
2. Бетехтина Е.Н. Фразеологические единицы с антропологическим компонентом библейского происхождения в русском и английском языках. *Библия и возрождение духовной культуры русского и других славянских народов. К 80-летию Русской / Северо-Западной 164 Библиейской Комиссии (1915–1995)*. Санкт-Петербург: Петрополис, 1995. С. 20–31.
3. Дзера О.В. Індивідуально-авторське трактування біблійних мотивів як перекладознавча проблема (на матеріалі українських перекладів творів Дж.Г. Байрона): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1999. 31 с.
4. Добош О. Аналіз біблеїзмів: стилістична і прагматична функції (на матеріалі промов українського президента П. Порошенка та 44-го президента США Б. Обами). *Людина. Комп'ютер. Комунікація: збірник наукових праць*. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 158–163.
5. Зорівчак Р.П. Біблеїзми у нашому мовленні. *Кримська Світлиця*, 2006. № 38. С. 103.
6. Искандерова В.И. Фразеологические единицы библейского происхождения в языке французской периодической печати: автореф. дис. ... к. ф. н. Москва, 2005. 20 с.
7. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка: учебник для ин-тов и фак. иностр. яз. 2-е изд., перераб. Москва: Феникс, 1996. 381 с.
8. Мелерович А.М., Мокиенко В.М. Фразеологизмы в русской речи: словарь: ок. 1000 единиц. 2-е изд., стер. Москва: Русские словари: Астрель: АСТ, 2005. 853 с.
9. Набока О.М. Біблеїзми з Євангелія від Матвія у мові та мовленні (на матеріалі англійських словників та газетних текстів): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеський національний ун-т ім. І.І.Мечникова. О., 2006. 18 с.
10. Попова О.В., Стопак О.С. Біблеїзми vs вульгаризми – барометр соціальної освіченості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2016. Випуск 61. С. 114–117.
11. Решетар О.В. Біблеїзми в британському політичному дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного наукового університету. Серія: Філологія*. 2014. № 13. С. 132–134.
12. Сафронова О.В. Структура і семантика фразеологічних одиниць із ономастичним компонентом біблійного походження у сучасній англійській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київський держ. лінгвістичний ун-т. Київ, 1997. 19 с.
13. Солошенко О.Д. Про визначення і типологію біблеїзмів. *Іноземна філологія*. Львів, 1999. Вип. 111. С. 132–138.
14. Стишов О.С. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). 2-ге вид., переробл. Київ: Пугач, 2005. 388 с.
15. Черкас Н.В. Мовно-стилістичні засоби відображення біблійних мотивів у повесному американському романі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2004. 20 с.
16. Четайкіна В.В. Функціонування біблеїзмів в американському президентському дискурсі ХХ століття. *Записки з романо-германської філології*. 2018. Вип. 1. С. 200–205.

Vyshnivskiy R., Duchyminska H. The issue of transformations of biblical expressions in the mass-media text (based on the British online newspaper *The Guardian*)

Summary. In the article on the basis of the British online newspaper *The Guardian* the main transformations of biblical expressions, their peculiarities, characteristics, and factors of use are considered. We have provided the examples of lexical (extension of biblical expressions components by means of nouns, attributive adjectives, coordinate clauses, etc.; transposition or replacement of their constituent elements), grammatical (replacement of the indefinite article by the definite article and vice versa, infinitive by gerund or present participle, change of the number of nouns, the degree of comparison of adjectives, tense forms of the verb, replacement of modal verbs by auxiliary or ordinary ones, addition of affixes, etc.), syntactic (replacement of the affirmative form by the negative one, a declarative sentence by an interrogative one, change of syntactic functions of sentence parts, etc.), semantic (acquisition of additional semantic connotations in the context, literal meaning, author's etymology) transformations of biblical expressions that affect their semantics, connotations and imagery.

It is set that the use of biblical expressions by journalists is primarily caused by extralinguistic factors: desire to draw the reader's attention to certain information; give arguments for one's own ideas, views, beliefs; express one's attitudes, emotions, concerns, popularize social and cultural phenomena; their wish to convince the reader, impose one's own points of view, etc.

Our attention is focused on the following peculiarities of modern British online newspapers: the active use of biblical expressions in newspaper headings, the tendency to misuse biblical phrases to a certain extent, turning them into clichés that are devoid of sacred connotations, signs of high style, make it difficult to perceive and understand the text and can offend the feelings of the faithful. It is emphasized that only their correct and appropriate use is an indicator of a person's good language taste, high culture and education.

Key words: English biblical expressions, lexical, grammatical, syntactic, semantic transformations, factors of the use of biblical expressions, British online newspapers, *The Guardian*.

Ганжело С. М.,

*старший викладач кафедри німецької та французької філології
Маріупольського державного університету*

ПОЄДНАННЯ КІЛЬКОХ ТИПІВ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ МОДИФІКАЦІЙ У МЕЖАХ ОДНІЄЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ОДИНИЦІ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню поєднання кількох типів фразеологічних модифікацій. Актуальність дослідження визначається необхідністю системного вивчення цього явища, яке забезпечує максимальну дієвість і ефективність того, про що повідомляється.

Відповідно до сучасних тенденцій у фразеологічній науці під модифікацією розуміється випадковий прояв фразеологізму, тобто фіксована фраза модифікується для контексту, і майже у всіх випадках бажаний ефект досягається лише в цьому контексті.

Оскільки автори не обов'язково обмежуються використанням одного перетворення фразеологізму, ми розглядаємо приклади одночасного використання двох, трьох і навіть більшого числа простих (елементарних) прийомів, серед яких неможливо виділити ядерний компонент, у самих різних комбінаціях і поєднаннях, що відкриває безмежні можливості творчого застосування складних видів перетворення.

Крім того, у статті акцентується на розмежуванні ускладнених (комбінованих) стилістичних прийомів і конвергенції прийомів. Ускладнені стилістичні прийоми являють собою комбінацію кількох прийомів модифікації внутрішнього або зовнішнього плану фразеологічних одиниць (ФО).

Конвергенція способів і прийомів контекстної реалізації ФО є більш складним поняттям і відрізняється високим ступенем комплікативності. При цьому конвергенція – це не проста комбінація прийомів, і вироблений нею стилістичний ефект не є простою сумою інформативності, експресивності та емотивності, отриманих у результаті використання кожного прийому окремо, оскільки складна комбінація стилістичних прийомів може породжувати і нову якість.

У роботі демонструються також найпопулярніші комбінації типів фразеологічної модифікації та наводяться приклади з преси.

Як показує аналіз цих прикладів, автори прагнуть видозмінювати ФО, справляючи враження чогось незвичайного, яскравого, несподіваного, з метою досягнення певного прагматичного ефекту. У результаті трансформацій створюються нові смислові відтінки, з'являється нова мистецька якість ФО.

Отже, домінуючу роль комбінації кількох фразеологічних перетворень можна пояснити тим, що деякі типи модифікацій дедалі частіше пов'язуються в тексті з метою посилення дії висловлювання на читача.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологічна модифікація, складна модифікація, конвергенція, конвергентна модифікація.

Постановка проблеми. «Стійкість» як характеристика фразеологізмів означає, що фразеологізми мають фіксовану

структуру, але численні приклади показують, що автори свідомо змінюють структуру або модель фразеологічної одиниці (ФО).

Модифікація стійких сполучень є предметом значної кількості досліджень у німецькій науковій літературі. Деякі роботи з модифікованих виразів звертаються до питання їх появи в тексті. Вони концентруються на модифікації фіксованих фраз для досягнення певних стилістично-експресивних ефектів та на семантико-прагматичному значенні модифікацій [1, с. 82]. Описи важливих проблем та спроби типології для фразеологічної модифікації з'явилися вперше в роботах Г. Бургера, В. Флейшера, Г. Бургера / А. Бухофера / А. Сіалма, Г. Шмідта, Б. Ленца. Пізніше вони згадують формальні умови, яким мають відповідати типи перетворень, щоб вони могли бути впізнавані як такі.

Г. Бургер стверджує, що модифікації здебільшого є випадковими проявами фразеологізму, тобто фіксована фраза модифікується для контексту, і майже у всіх випадках бажаний ефект досягається лише в цьому контексті [2, с. 160]. Або, на думку Бухофера і Сіалма, лексичні модифікації – це мовні явища, «які мають чіткі семантичні ефекти, призначені автором, які є унікальними на той момент» [3, с. 38]. Навпаки, варіація називається загальним явищем. Тому варіанти одного і того ж фразеологізму можуть бути використані в різних контекстах. Різні типи модифікацій часто пов'язані між собою в тексті, що, з одного боку, посилює їх дію, а з іншого – ускладнює розрізнення типів перетворень, задіяних в одному з цих фразеологічних «кластерів» [4, с. 168–169].

Існують різноманітні причини оказіональних перетворень. Справа в тому, що в процесі свого функціонування і через часте вживання багато фразеологічних одиниць перетворюються на штампи. Прагнення посилити експресивність, змусити по-новому звучати відомі ФО, змінити емоційну тональність, а також пожвавити їхню внутрішню форму призводить до різних способів їх нестандартного вживання [5, с. 4].

Отже, автори не обов'язково обмежуються використанням одного з прийомів. Особливість мовного стилістичного засобу, який пропонується розглянути в цій статті, полягає в тому, що він допускає одночасне використання двох, трьох і навіть більшого числа простих (елементарних) прийомів, серед яких неможливо виділити головний, у різних комбінаціях і поєднаннях, що відкриває безмежні можливості творчого застосування складних видів перетворення.

Таким чином, об'єктом вивчення в нашій роботі є поєднання модифікацій фразеологізмів німецької мови з позиції особливостей їх функціонування в тексті.

Предметом аналізу цієї розвідки є оказіональні утворення, залучені до процесу комбінації прийомів фразеологічних модифікацій, яким піддаються ФО в німецьких текстах.

Мета статті. Актуальність наукового дослідження визначається необхідністю системного вивчення ролі поєднання кількох прийомів фразеологічних модифікацій у рамках одного фразеологізму в тексті, а також в їх типізації, в чому і полягає ціль роботи.

Виклад основного матеріалу. А.С. Начісціоне пропонує називати паралельне використання кількох прийомів у межах однієї ФО *фразеологічною конвергенцією*, підкреслюючи, що це явище не є ускладненням одного засобу іншим. У цьому випадку не виявляється основний прийом, і функціонує таке скупчення як одне семантичне та стилістичне ціле. У результаті одночасного використання елементи конвергенції сприяють створенню стилістичного ефекту всієї комбінації [6, с. 83].

Фразеологічна конвергенція завжди концентрує на собі увагу читача. У текстах німецьких авторів вона представлена численними прикладами.

Під складними перетвореннями фразеологічних одиниць ми розуміємо мовний стилістичний засіб, який створюється завдяки одночасному вживанню двох і більше елементарних прийомів перетворення в одному використанні [6, с. 103]. У разі ускладнених стилістичних прийомів перетворення або їх конвергенції можна говорити про оказіональну фразеологічну конфігурацію другого ступеня. У нашій роботі ми розмежуємо ускладнені (комбіновані) стилістичні прийоми і конвергенцію прийомів. Ускладнені стилістичні прийоми являють собою комбінацію кількох прийомів модифікації внутрішнього або зовнішнього плану ФО.

Конвергенція способів і прийомів контекстної реалізації ФО є більш складним поняттям і відрізняється високим ступенем комплікативності. Проведене дослідження показує, що в процесі конвергенції в одному контексті можуть вживатися: 1) поєднання структурно-семантичної модифікації, що не приводить до порушення тотожності узувальної ФО, і семантичного перетворення; 2) комбінація семантичної модифікації двох ФО в одному контексті, актуалізація семантики яких, як правило, досягається в результаті їх взаємного впливу; 3) поєднання двох видів структурно-семантичних індивідуально-авторських модифікацій ФО, які можуть порушувати або не порушувати тотожність.

Але сполучення взаємодіючих стилістичних прийомів практично безмежне. При цьому конвергенція – це не проста комбінація прийомів, і вироблений нею стилістичний ефект не є проста сума інформативності, експресивності і емотивності, отриманих у результаті використання кожного прийому окремо, оскільки складна комбінація стилістичних прийомів може породжувати і нову якість.

Ще раз підкреслюємо, що в теорії фразеології завжди проводиться розмежування понять «конвергенція» та «ускладнене використання ФО», які в деяких випадках важко розрізнити, на що вказує Е.І. Халатнікова. Автор пропонує використовувати метод елімінації (виключення), який можна ефективно застосовувати за наявності в складному перетворенні двох прийомів оказіонального використання ФО. При цьому по черзі опускається то один, то інший прийом, завдяки чому спостерігається більш сильний стилістичний ефект. Якщо є провідний стилістичний ефект, то це ускладнений прийом, якщо ж стилістичні

ефекти, вироблені прийомами, рівнозначні, тобто вони утворюють єдиний стилістичний ефект, то це – конвергенція [7, с. 221].

Як вже зазначалось раніше, складні перетворення здебільшого представлені випадками паралельного використання оказіональних прийомів, серед яких неможливо виділити основний прийом. Взаємодія простих прийомів у фразеологічній конвергенції є природним наслідком смислових взаємодій, насиченості висловлювання експресивними й емоційними оцінками і додатковими асоціаціями. У разі використання кількох прийомів в одному фразовикористанні відбуваються зміни в синтаксичній структурі, компонентному складі та семантиці ФО, які породжують новий стилістичний ефект. Фразеологічна конвергенція дозволяє передати такий обсяг смислової та стилістичної інформації, який неможливо здійснити ні узувальним фразовикористанням, ні засобами окремого прийому.

Фразеологічні одиниці нерідко піддаються конвергентним модифікаціям. Частіше за все в літературі високий прагматичний ефект на адресата досягається за рахунок оказіонального поновлення ФО за допомогою таких стилістичних прийомів, як еліipsis, додавання, заміна в поєднанні з подвійною актуалізацією значення ФО.

Аналіз прикладів показує, що автори прагнуть видозмінювати ФО, справляючи враження чогось незвичайного, яскравого, несподіваного з метою досягнення певного прагматичного ефекту. У результаті поєднання трансформацій створюються нові смислові відтінки, з'являється нова якість ФО.

Найпопулярнішими комбінаціями типів фразеологічної модифікації згідно з Ельшпас, є:

– розширення (прикметниковим означенням) + відокремлення іменної частини:

Wenn Sie hier das Anfangsdatum der Verjährung verschieben, dann berichtigen sie nur einen falschen Entscheid, den wir in diesem Hause getroffen haben. Der häufige Vorwurf, der mir gemacht wurde, war der des Wortbruchs und der Unehrlichkeit [4, с. 199] – einen Entscheid, eine Entscheidung treffen, jmdm. einen Vorwurf machen [8];

– контамінація + розширення (прикметниковим означенням):

Entgegen allen Beteuerungen laufen wir Gefahr, auf das Auslaufmodell „Nationalstaat“ zu setzen und den europäischen Zug der Zeit zu verpassen. [4, с. 200] – den Zug der Zeit verpassen [8];

– контамінація + розширення (означенням в родовому відмінку):

Der Gordische Knoten des Pro und Kontra für Berlin oder Bonn lässt sich [...] nicht dadurch entwirren, dass man zwischen dem Entweder-Oder auf kompromissbereite Lösungssuche geht, so ehrenhaft und so notwendig das auch war ist. [4, с. 200] – den gordischen Knoten durchschauen + den Knoten entwirren [8];

– редукція + субституція:

Man tritt auch unserem Präsidium nicht zu nahe, wenn man es in dieser Woche hart an der Grenze der Überforderung vermutet. [4, с. 200] – hart an der Grenze des guten Geschmacks/ des Möglichen/ sein/ liegen [8];

– координація + розширення (прикметниковим означенням):

Aber wenn Verjährung von Mord aufgehoben wird, dann wird damit ein unübersehbares Zeichen gesetzt, ein Signal für alle, die kriminelle Gewalt gegen das Leben üben wollen oder mit 34 der Möglichkeit auch nur spielen. [4, с. 200] – ein Zeichen setzen + ein Signal für jmdn./ etwas setzen [8].

Крім того, з'являються абсолютно різні комбінації кількох типів модифікацій, а саме: не тільки поєднання двох, але й трьох процесів модифікації.

Існують певні типи перетворень, які завжди відбуваються в поєднанні з іншим або кількома процесами модифікацій. Такі комбінації прийомів становлять найбільшу частину прикладів. Але все одно зазвичай пов'язуються два типи модифікацій.

Наведемо 9 можливих комбінацій фразеологічних перетворень: 1) лексична субституція + додавання прикметника; 2) лексична субституція + розширення обставиною; 3) лексична субституція + заміна ствердження на заперечення; 4) лексична субституція + укорочення; 5) лексична субституція + граматична модифікація; 6) додавання прикметника + заміна ствердження на заперечення; 7) граматична модифікація + заміна ствердження на заперечення; 8) розширення + заміна ствердження на заперечення; 9) комбінація трьох прийомів модифікації.

1. Лексична субституція + додавання прикметника

При цьому типі модифікації дієслівна частина зазвичай замінюється та відбувається розширення прикметником:

Es geht darum, die Grenze zu finden und auf der richtigen Seite zu bleiben [9, № 50, S. 26] – auf j-ds. Seite stehen/sein (*bleiben* + *richtig*) [8];

Wallraff kennt diesen Effekt genau, und er spielt mit Wonne Situationen nach, in denen er Leute auf dünnes Eis geführt hat [9, № 50, S. 92] – etwas aufs Eis legen (*führen* + *dünn*) [8];

Alpha-Anwalt Rain dementiert das energisch. „Wenn es Dunkelhäutige waren“, schimpft er, würde man mit derlei linguistischen Fragen in eine russistische Ecke gedrängt, aber bei Russen sei wohl alles erlaubt [9, № 39, S. 150] – j-n. in die Enge treiben [8].

У цьому випадку поєднується не тільки лексична заміна іменника (*Ecke* замість *Enge*), а й заміна дієслова (*drängen* замість *treiben*) з додаванням прикметника (*russistisch*).

2. Лексична субституція + розширення обставиною

У цій комбінації прийомів модифікації лексична заміна відбувається з дієсловом або іменником із розширенням за допомогою обставини. Заміна дієслівної частини та додавання прислівника трапляються в такому випадку:

Vergangenheit buchstäblich ans Kreuz nageln [9, № 42, S. 28] – aufs Kreuz legen (*buchstäblich* + *nageln*) [8]. Тут також можна спостерігати лексичну субституцію лексеми (прийменник *an* замість *auf*).

У наступному прикладі розширення прислівниковою обставиною (*bewusst*) та прикметникове означення (*neu*) пов'язані з лексичною заміною дієслова (*bauen*):

Auch mit dem neuen „Institute für Advanced Study“ baut die TU München bewusst neue Brücken zur Wirtschaft [9, № 42; S. 164] – j-m eine [goldene] Brücke/ goldene Brücken bauen [8].

3. Лексична субституція + заміна ствердження на заперечення

У цих прикладах йдеться про заміну дієслівного компонента, поєданого з часткою заперечення *nicht*.

Aber ich weiß, dass die Leute bei Airbus sehen wollen, dass der Mann an der Spitze und seine Mannschaft nicht den Kopf in den Wolken haben, sondern die Realität derer kennen, die in den Werken teilweise rund um die Uhr produzieren [9, № 42; S. 89]. – den Kopf in den Wolken tragen (*haben* + *nicht*) [8].

Deshalb sollen sie sich jetzt nicht den Mund wund reden, dass sich die Sozis Gedanken machen [9, № 41, S. 28]. – sich fustelnd den Mund reden [8]. Тут наступне прикметникове означення виникає із запереченням (*wund reden* + *nicht*).

Dass er es schafft, an der Macht zu bleiben, ohne einen Strich an der Verfassung zu ändern, weil das unter Putin eher bedeutungsloses Amt des Regierungschefs plötzlich zur wichtigsten Schaltstelle im Staate wird? [9, № 41, S. 152] – keinen Strich tun/ machen [8].

У цьому реченні є заміна лексеми (*ändern* замість *tun/ machen*), а також заміна заперечення на ствердження (*keinen Strich – einen Strich*). Ефект заперечення в модифікації виражає прийменник *ohne*.

4. Лексична субституція + скорочення

Ця комбінація типів модифікації стосується лексичної заміни, яка пов'язана із скороченням. У наступному прикладі один іменний додаток у давальному відмінку замінюється, а інший додаток у давальному відмінку скорочується.

Ich persönlich stehe mit beiden Beinen fest auf dem Boden. [9, № 50, S. 76] – mit beiden Beinen/ Füßen im Leben [fest] auf der Erde stehen (*auf dem Boden* + скорочення *im Leben*) [8].

5. Лексична субституція + граматична модифікація

Denn der Parteiführer begriff schneller als alle Rivalen, dass sich die Auflösung der russischen Gesellschaft nicht stoppen ließ, wenn man die großen Fragen hinausschob: die Bodenreform, die Regelung der Nationalitätsproblematik, die Friedensfrage [9, № 50, S. 46] – das ist die große Frage [8].

У цьому реченні дієслівна частина замінена і поєднана з граматичною модифікацією, точніше зміною від однини до множини (*hinaussieben* + *die großen Fragen*).

6. Додавання прикметника + заміна ствердження на заперечення

Здебільшого зустрічаються приклади заперечення з часткою *nicht*:

Seit seinem Rückzug aus der aktiven Politik ist Joschka Fischer nicht mehr leicht aus der Ruhe zu bringen. [9, № 42, S. 38] – j-n aus der Ruhe bringen (*leicht* + *nicht*) [8].

Існують речення з запереченням *kein*:

Was es an unappetitlichen Äußerungen des „Hasspredigers der Revolution“ gibt, zitieren die Biografen, und es wirft kein gutes Licht auf ihn. [9, № 42, S. 202] – Licht auf j-n, etw. werfen (*gut* + *kein*) [8].

7. Граматична модифікація + заміна ствердження та заперечення

У наступному прикладі знаходимо зміну ствердження на заперечення (*ein – kein*) та граматичну модифікацію від прийменника *von* до означеного артикля в родовому відмінку *des*.

Der frühere GSG-9-Chef, der nach heftigen Interventionen der Botschaft demnächst abgelöst werden soll, ist kein Mann des Wortes, Englisch spricht er nur rudimentär, und seine diplomatischen Fähigkeiten gelten als überschaubar [9, № 41, S. 38] – ein Mann von Wort [8].

8. Розширення + заміна ствердження та заперечення

Es kommt uns so vor, als ob das Außenamt es wie der Vogel Strauß mache, seinen Kopf in den Sand politischer Hoffnungen verstecke und Gefahren leugne [1, с. 87] – den Kopf in den Sand stecken [8].

У цьому прикладі відбуваються розширення (*politischer Hoffnungen*) та зміна ствердження на заперечення (*verstecken* замість *stecken*).

9. Комбінація трьох прийомів модифікації

– Лексична субституція + зміна складних слів + граматична модифікація

Поєднання трьох процесів модифікації утворює цікавий випадок:

Ich habe es bisher nie verstanden, aus welchen Gründen CSU-Schwanz mit dem CDU-Hund wedelt und CDU-Granden sich wie Witzblattfiguren verhandeln [9, № 41, с. 42] – Wo die Hunde mit dem Schwanz bellen [8].

У цьому випадку спостерігаємо триаду прийомів модифікації: лексична заміна (замість дієслівної частини *bellen* автор використовує *wedeln*) + граматична модифікація (заміна множини на одну *Hunde* – *Hund*) + зміна складних слів (складні слова з дефісом *CSU-Schwanz* та *CDU-Hund*). Аббревіатури (*CSU* та *CDU*) виступають як означальні слова. У модифікації відбувається заміна іменника в множині *Hunde* на іменник в однині *Hund*, та замість іменника *Hunde* з'являється іменник *Schwanz*. Перестановка фразеологічних компонентів створює іронічний ефект.

– **Перетворення складних слів + скорочення + граматична модифікація**

Ein Glücksfall im Unglück (Titel) [9, № 41, S. 74] – Glück im Unglück haben [8].

У наступному прикладі зустрічаються три види модифікації: підтип «нульовий артикль – неозначений артикль *ein*» граматичної модифікації, доповнення до основного слова іменника *Fall*, а також скорочення дієслівної частини (*haben*).

– **Лексична субституція + додавання прикметника + граматична модифікація**

Wenn es aber um Europa geht, schnellt der Erregungspegel des ehemaligen Außenministers in altbekannte Höhen [9, № 42, S. 38] – in die Höhe gehen [8].

У прикладі поєднуються лексична заміна дієслова (*gehen* – *schnellen*), додавання прикметника (*altbekannt*) та граматична модифікація від однини до множини (*Höhe* – *Höhen*).

„*Es war der Tropfen, der das Fass zum Überlaufen brachte*“, sagt der schwedische Asien Experte Bertil Lintner, einer der besten Kenner des Landes [9, № 40, S. 127] – das ist / war der letzte Tropfen [8].

У цьому реченні можна говорити про розширення за допомогою відносного речення (*der das Fass zum Überlaufen brachte*) в поєднанні з редуцією за допомогою прикметника (*letzte*). Але це залишається сумнівним, оскільки лексикон має загальний базовий фразеологізм.

У разі поєднання кількох видів модифікації лексична заміна, додавання прикметника, зміна ствердження на заперечення найчастіше поєднуються між собою або з іншим методом модифікації. Не було виявлено обмежень, які виключали б поєднання певного типу модифікації з іншим.

Висновки. Отже, домінуючу роль комбінації кількох фразеологічних перетворень можна пояснити тим, що деякі типи модифікацій дедалі частіше пов'язуються в тексті з метою посилення дії висловлювання на читача.

Подальшої розробки заслуговує питання про різновиди поєднання фразеологічних прийомів із метою встановлення функціонально-стильових особливостей дискурсу сучасної преси, а також процесів, що відбуваються в ньому.

Література:

- Blachut E. Sprachspielerische Modifikationen formelhafter Wendungen. Untersuchungen anhand deutscher und polnischer Belege. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT-Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 2004. S. 82–83
- Burger H. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. Grundlagen der Germanistik (Band 36). Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2010. 239 S.
- Burger H., Buhofer A., Sialm A.: Handbuch der Phraseologie. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1982. 450 S.

- Elsaß S. Phraseologie in der politischen Rede. Untersuchungen zur Verwendung von Phraseologismen, phraseologischen Modifikationen und Verstößen gegen die phraseologische Norm in ausgewählten Bundestagsdebatten. Opladen, Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 1998. 319 S.
- Пименова М.А. Стилистическая инверсия в сфере фразеологии современного английского языка : дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1990. 179 с.
- Naciscione A. Stylistic Use of Phraseological Units in Discourse. London: John Benjamins Publishing, 2010. 292 p.
- Халатникова Э.И. Структурно-семантический и стилистический аспект цепочек сложных преобразований фразеологических единиц. Сборник науч. тр. МГПИИЯ им. М. Тореза. Вып. 198: Фразеология и контекст. Москва, 1982. С. 215–226
- Redensarten. URL: https://www.redensarten-index.de/suche.php?suchbegriff=~~Es%20ist%20zum%20Auf%20die%20B%3%A4ume%20klettern&bool=relevanz&gawoe=an&sp0=rart_ou&sp1=rart_varianten_ou
- „Der Spiegel“: Die Zeitschrift. 2007. № 39–50.

Ganzhelo S. Combining several types of phraseological modifications within one phraseological unit in German

Summary. The article studies the combination of several types of phraseological modifications. The problem is currently of great interest due to the need for a systematic study of the phenomenon, which reveals maximum potential and effectiveness of communicated issues.

According to modern trends in phraseology, modification is defined as a random manifestation of a phraseological unit, that means a fixed phrase is modified for the context, and in almost all the examples in the study, the desired effect is achieved only in a particular context.

Since authors turn to different transformations of a phraseological unit, we consider the examples of simultaneous use of two, three and even more simple (elementary) techniques in various combinations and merges making it impossible to distinguish the main one, which reveals numerous opportunities for creative application of complex transformations.

The article highlights that we distinguish between complex (combined) stylistic devices and convergence of techniques. Complicated stylistic devices correspond to the combination of several modification techniques of the internal or external form of a phraseological unit (PU).

Convergence of methods and techniques of contextual implementation of a PU is a more complex concept and has a high degree of complexity. Convergence is not just a combination of techniques, and the stylistic effect it produces is not just a sum of information content, expressiveness and emotional breadth resulted from the application of each technique separately, as a complex combination of stylistic devices can generate a new quality.

Furthermore, the paper examines the most popular combinations of the types of the phraseological modification and provides examples from the press.

The analysis of these examples demonstrates that the authors seek to modify PUs creating the impression of something unusual, bright, unexpected with a view to achieve a certain pragmatic effect. Transformations result in coining new semantic shades, a new artistic quality of phraseological units.

Thus, the dominant role of the combination of several phraseological transformations can result from the fact that some types of modifications merge in the text more frequently in order to enhance the effect of the statement on the reader.

Key words: phraseological unit, phraseological modification, complex modification, convergence, convergent modification.

*Гасюк Н. В.,
доцент кафедри перекладу та філології
ЗВО «Університет Короля Данила»*

*Пуш О. М.,
асистент кафедри перекладу та філології
ЗВО «Університет Короля Данила»*

ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ СЕМАНТИЧНИХ КОМПОНЕНТІВ ЛЕКСЕМИ «ARCHITECTURE»

Анотація. У статті показано співвідношення семантичних компонентів лексеми «architecture», проаналізовано структурно-семантичну організацію цього концепту та його відображення в мовній картині світу. Авторами проведено дефініційний аналіз лексеми «architecture» на основі англійських тлумачних словників; показано лексико-семантичне поле досліджуваної лексеми; проаналізовано ядро-периферійну організацію лексеми «architecture» та проведено корпусний аналіз цієї лексеми на основі British National Corpus (BNC). За частотою використання у словниках було визначено семантичну структуру досліджуваної лексеми, котра складається з таких компонентів: art, designing, flora, form, city design, profession, style, management, business, computing. У процесі дослідження було з'ясовано, що лексема «architecture» в англійській мові представлена 10 семантичними компонентами, два з яких представляють ядро лексико-семантичного поля та є найбільш вживаними. Такі складники досліджуваної лексеми, як style та design, ми зарахували до центру ЛСП. Навколо цих двох складників розгортається лексико-семантичне поле лексеми «architecture». Ядро характеризується високою частотою вживання. Варто зазначити, що компонент computing став високочастотним завдяки розвитку комп'ютерних наук та ІТ сфери. Решта компонентів становлять ближню та дальню периферію. Компоненти як ближньої, так і дальньої периферії деталізують та конкретизують основне значення лексико-семантичного поля. Вони мають безпосередній зв'язок з іншими семантичними полями, утворюючи при цьому цілісність мовної системи. Актуальність розгляду цієї теми зумовлена тим, що лексема «architecture» є однією з найбільш вживаних у процесі викладання професійних предметів для студентів архітектурного, будівельного, дизайнерського спрямування, а також підготовки ІТ спеціалістів. Це дослідження буде використано викладачами кафедри перекладу та філології під час підготовки до занять, присвячених походженню поняття «architecture» та його змістового наповнення, отже, наша розвідка має прикладне значення. У дослідженні було використано BNC для отримання даних щодо частоти вживання лексеми «architecture». Загальна кількість прикладів становить 2953 контекстуальних фрагменти. Для цілісної картини корпусного аналізу було надано приклади, що ілюструють найуживаніші компоненти досліджуваної лексеми в розрахунку на 100 речень.

Ключові слова: семантичні компоненти, лексема «architecture», дефініційний аналіз, ядро, периферія, лексико-семантичне поле, корпусний аналіз.

Постановка проблеми. Кореляція семантичних компонентів найрізноманітніших лексем у системах різних мов світу давно стала центром мовознавчих досліджень. Сучасна лінгвістика репрезентує різнопланові наукові розвідки семантично-інтегрованих частин окремих концептів, бо це дає більш точне відображення мовної картини світу. У нашому дослідженні ми проаналізуємо співвідношення семантичних компонентів лексеми «architecture», покажемо лексико-семантичне поле та проведемо корпусне порівняння досліджуваної лексеми, її ядро-периферійну організацію.

Актуальність розгляду цієї теми зумовлена тим, що лексема «architecture» є однією з найбільш вживаних у процесі викладання професійних предметів для студентів архітектурного, будівельного, дизайнерського спрямування, а також підготовки ІТ-спеціалістів. Це дослідження буде використано викладачами кафедри перекладу та філології під час підготовки до занять, присвячених походженню поняття «architecture» та його змістового наповнення, отже, наша розвідка має прикладне значення.

Метою статті є показ співвідношення семантичних компонентів лексеми «architecture», аналіз структурно-семантичної організації цього концепту та його відображення в мовній картині світу. З мети випливають завдання: а) проведення дефініційного аналізу лексеми «architecture» на основі англійських тлумачних словників; б) показ лексико-семантичного поля досліджуваної лексеми; в) аналіз ядро-периферійної організації лексеми «architecture»; г) проведення корпусного аналізу цієї лексеми на основі British National Corpus (BNC).

Методи дослідження: дефініційний аналіз (опис семантичних компонентів лексеми «architecture»), кількісний аналіз (для підрахунку домінуючих компонентів); лексико-семантичний аналіз (для побудови лексико-семантичного поля); корпусний аналіз.

Джерелом дослідження послуговували сучасні словники англійської мови (Cambridge Advanced Learner's Dictionary, Merriam-Webster's Advanced Learner's English Dictionary, Oxford Advanced Learner's Encyclopedic Dictionary, Collins's COBUILD Advanced Learner's English Dictionary, Webster's New World College Dictionary) та Британський національний корпус (British National Corpus, BNC).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Показуючи співвідношення семантичних компонентів лексеми «architecture», аналізуючи структурно-семантичну організацію цього концепту та його відображення в мовній картині світу, варто брати до уваги погляди світових та вітчизняних мовознавців на

визначення лексичного значення слова, дефініційний, концептуальний та корпусний аналіз, а також поняття мовної картини світу. До питання лексичного значення слова та різних аспектів його трактування зверталися А.А. Уфимцева («Слово в лексико-семантичній системі мови», 1968), І.В. Арнольд («Семантика. Стилїстика. Інтертекстуальність», 1999), І.М. Кобозєва («Лінгвістична семантика», 2004) та ін. Поняття лексико-семантичного поля досліджували А.М. Кузнєцов («Структурно-семантичні параметри в лексиці», 1980), З.Н. Вердєва («Семантичне поле в сучасній англійській мові», 1986), О.О. Селіванова («Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія», 2006) і т.д. Мовна картина світу є в центрі досліджень сучасних мовознавців Ж.П. Соколовської («Картина світу». Системність. Моделювання і лексична семантика», 1999), В.В. Жайворонка («Проблеми концептуальної картини світу», 2002), В.Ю. Апресяна («Мовна картина світу і системна лексикографія», 2006), О.О. Селіванової («Мовна картина світу. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія», 2006). Ці наукові розробки стали науковим підґрунтям для нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Проблема визначення лексичного значення слова та його смислового навантаження є однією із найскладніших у лінгвістиці. Безперечно, лексичне значення є результатом мислення людини та показником взаємозв'язку слова з певним явищем дійсності. Мова – це складне та багатогранне явище, яке можна порівняти з величезною картиною, котра складається з пазлів у вигляді слів. Кожен такий пазл варто сприймати як складову частину мови, що існує в системі, а не відокремлено, підпорядковується мовним законам та залежить від свого місця та функції в цьому цілісному організмі.

Цілком погоджуємося з думкою О.О. Тараненко: «Лексичне значення варіюється залежно від природи логіко-предметного змісту словесного знака, є формою узагальненого відображення дійсності, що конкретизується в окремих мовленнєвих актах, і комплексним поєднанням предметної віднесеності слова, понятійної співвіднесеності, що становлять власне семантичний аспект; його парадигматичних характеристик і синтагматичних властивостей, які репрезентують синтаксичний, прагматичний і стилістичний аспекти; емпіричного компонента й фонових характеристик слова» [8, с. 7–8].

Академічний тлумачний словник української мови в 11 томах подає три значення слова «архітектура»: 1) мистецтво проєктування, спорудження та художнього оздоблення будов; 2) будівельне мистецтво; 3) характер, стиль будови [1, с. 65]. Дефініційний аналіз досліджуваної лексики засвідчив, що вищезгадані значення заявлені також в усіх п'яти словниках сучасної англійської мови, котрі було вибрано для порівняння, а саме: Cambridge Advanced Learner's Dictionary (D1), Webster's New World College Dictionary (D2), Merriam-Webster's Advanced Learner's English Dictionary (D3), Oxford Advanced Learner's Encyclopedic Dictionary (D4), Collin's COBUILD Advanced Learner's English Dictionary (D5). Для чіткого візуального бачення відображення складових компонентів лексики «architecture» у тлумачних словниках складаємо таблицю:

У процесі порівняння дефініцій ми побачили, що слово «architecture» є багатозначним. За частотою використання в словниках визначаємо семантичну структуру досліджуваної лексики, виокремлюючи 10 компонентів (див. Таблиця 1): art, designing, flora, form, city design, profession, style, management, business, computing. Як бачимо, дефініційний аналіз є насправді інформативним методичним прийомом опису лексичної семантики. Нам близька думка І.В. Арнольда, який прирівнює значення слова до його словникового трактування. За словами мовознавця, аналіз словникових дефініцій базується на (цитуюмо мовою оригіналу) «установившійся в логіці операції определения понятий, в частности указания ближайшего рода или класса, к которому относится предмет, и указания видовых отличий, т.е. признаков, которые отличают определенный предмет от всех других предметов того же класса» [2, с. 52].

Дефініційний аналіз дав нам змогу структурувати семи в значеннях «architecture», визначаючи центральну та периферійну частини значення. Дані будуть використані нами для побудови лексико-семантичного поля досліджуваної лексики. За словами Ю.С. Маслова, семантичне поле та лексико-семантичне поле є термінологічними синонімами. У своїх роботах вчений зазначає, що «терміном «семантичне поле» визначають більшу чи меншу кількість слів, точніше – їхніх значень, пов'язаних з одним і тим же фрагментом дійсності. Слова, значення яких входять до поля, формують тематичну групу більш або менш широкого охоплення. З позиції їх внутрішніх смислових відносин, слова, котрі належать до однієї тематичної групи, мають розглядатися як своєрідна порівняно самостійна лексична мікросистема» [5, с. 96].

Таблиця 1

Дефініційний аналіз лексики «architecture»

№	Компонент лексичного значення	D1	D2	D3	D4	D5
1.	The art or science of building specifically: art .	+	+	+	+	+
2.	The art or practice of designing and building structures (especially habitable ones): designing .	+	+	+	+	-
3.	Formation or construction resulting from or as if from a conscious act (the architecture of the garden): flora .	+	-	+	-	-
4.	A unifying or coherent form or structure (a novel that lacks architecture): form .	+	-	+	-	-
5.	Architectural product or work (buildings that comprise the architecture of the square): city design .	+	-	+	+	+
6.	Profession of designing and constructing buildings, bridges: profession .	-	+	-	-	+
7.	A method or style of building (Gothic architecture): style .	+	-	+	+	+
8.	The structure of an organisation, which influences the relationship between its parts and employees: management .	-	+	-	-	-
9.	A particular type of building: business .	-	+	-	-	-
10.	The design and structure of a computer system, which controls what equipment can be connected to it and what software can operate on it: computing .	+	+	+	+	+

Погляди мовознавців на суть лексико-семантичного поля відрізняються, але не є кардинально протилежними. Одні вчені доводять, що семантична структура поля має такий вигляд: ядро ↔ центр ↔ периферія. До прикладу, А.А. Уфимцева вважає, що ядро поля представлене спільною семою (або гіперсемою), тобто «семантичним компонентом вищого ладу, що організовує навколо себе семантичне розгортання поля. Центр поля складається з одиниць, які мають інтегральне, спільне з ядром диференційне значення, натомість периферія поля включає одиниці, які найбільш віддалені від ядра» [9, с. 141]. Інші мовознавці ототожнюють поняття «ядро» та «центр», тому структура лексико-семантичного поля виглядає таким чином: ядро ↔ ближня периферія ↔ дальня периферія. За тлумаченням З.Д. Попової, ядро лексико-семантичного поля становлять високочастотні, функціонально-нейтральні одиниці, а до ближньої периферії належать «менш частотні, однозначні, конкретні за значенням лексеми, які, як правило, майже не залежать від контексту. Дальню периферію утворюють низькочастотні, багатозначні лексеми, що мають яскраву семантику, можуть належати до інших лексико-семантичних полів, мають зазвичай одну функціональну сему, яка семантично залежить від контексту» [6, с. 162]. Поділ на дальню та ближню периферії також пропонується А.В. Бондарком у його роботі з основ функціональної граматики [4, ст. 72].

У нашому дослідженні ми поєднали думки різних мовознавців на структуру лексико-семантичного поля та візуалізували співвідношення семантичних компонентів лексеми «architecture» у рисунку 2.

Як бачимо, дефініційний аналіз дав нам змогу показати кореляцію між домінуючими та периферійними компонентами:

ядро – art, computing. Навколо цих двох складників розгортається лексико-семантичне поле лексеми «architecture». Ядро характеризується високою частотою вживання. Варто зазначити, що компонент computing став високочастотним завдяки розвитку комп'ютерних наук та ІТ-сфери;

центр – style, designing, city design. Зазначені компоненти ми вирішили зарахувати до центру, оскільки вони мають інтегральне, спільне з ядром і між собою значення;

ближня периферія – profession, flora. Дефініції цих компонентів заявлені у двох із п'яти тлумачних словників, вони характеризуються меншою частотністю вживання;

дальня периферія – business, management, education. Ці компоненти є найменш вживаними і, відповідно, тільки в одному

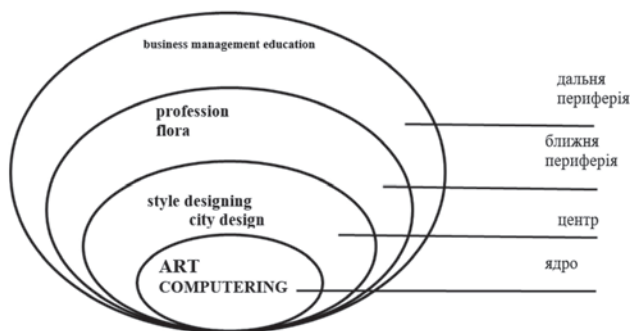

Рис. 2. Структура лексико-семантичного поля лексеми «architecture»

словнику, а саме Webster's New World College Dictionary, є інформація про семантичні особливості їх вживання.

Компоненти як ближньої, так і дальньої периферії деталізують та конкретизують основне значення лексико-семантичного поля. Вони мають безпосередній зв'язок з іншими семантичними полями, утворюючи при цьому цілісність мовної системи.

Дослідження сучасної лінгвістики часто базуються на корпусному аналізі, який став особливо затребуваним впродовж останніх двох десятиліть. Серед безперечних плюсів цього методу є його об'єктивність та репрезентативність, що істотно підвищують ефективність діяльності дослідника завдяки автоматизованій паспортній системі відбору та обробки інформації. Нині найбільш популярним можна назвати Британський національний корпус (British National Corpus, BNC). Погоджуємося з думкою А.А. Барковіча, котрий називає корпусну лінгвістику «одним із найбільш істотних надбань лінгвістики за останні п'ятдесят років – вже не скільки як підрозділу чи розділу мовознавства, стільки як широкої методологічної бази міждисциплінарного характеру» [3, с. 6].

У цьому дослідженні ми використовували BNC для отримання даних щодо частоти вживання лексеми «architecture». Загальна кількість прикладів становить 2953 контекстуальних фрагменти. Для цілісної картини корпусного аналізу надаємо приклади, що ілюструють найвживаніші компоненти досліджуваної лексеми в розрахунку на 100 речень. Маємо такий результат:

Architecture (art, design) – 49 (із 100 проаналізованих у BNC)

Well, being sick and tired of the place, tired of its beautiful **architecture** housing vanity and paranoia, she was glad to change its hothouse atmosphere (BNC).

Отож, занудьгувавши від цього місця, втомившись від його прекрасної архітектури, в якій оселилися марнославство і паранойя, вона була рада змінити його тепличну атмосферу.

This ensemble is a remarkable example of Gothic **architecture**: the buildings seem to be directed high into the air and of course are worth seeing (BNC).

Цей ансамбль є чудовим зразком готичної архітектури: будівлі, здається, спрямовані високо до небес, і, звичайно, їх варто подивитися.

Architecture (computing) – 37 (із 100 проаналізованих у BNC)

Distributed Relational Database **Architecture** neutralises different SQL dialects and enables each client to access data from other IBM databases (BNC).

Розподілена реляційна архітектура бази даних нейтралізує різні діалекти SQL і надає кожному клієнту доступ до інформації з інших баз даних IBM.

Distributed Relational Database **Architecture** also makes information access, data modification and application development more manageable (BNC).

Розподілена реляційна архітектура бази даних також робить доступ до інформації, модифікацію даних та розробку додатків більш керованими.

Architecture (education) – 2 (із 100 проаналізованих у BNC)

She holds a diploma in Landscape **Architecture** from Manchester Polytechnic (BNC).

Вона має диплом із ландшафтної архітектури Манчестерського політехнічного університету.

Project which was run from the Department of **Architecture** and Building Science at the University of Strathclyde entitled “User Education in the Construction” (BNC).

Проект, який проводився кафедрою архітектури та будівельної науки Університету Стратклайда, мав назву «Освіта користувачів у будівництві».

Завдяки дослідженню частотності вживання компонентів лексеми «architecture» через BNC ми можемо підтвердити результати дефініційного та лексико-семантичного аналізу, котрі засвідчують, що art та computing (становлять ядро лексико-семантичного поля), а також design (належить до центру) є домінуючими складниками досліджуваної лексеми.

Висновки. Отже, ми з’ясували, що лексема «architecture» в англійській мові представлена 10 семантичними компонентами, два з яких становлять ядро лексико-семантичного поля та є найбільш вживаними. Такі складники досліджуваної лексеми, як style та design, ми зарахували до центру ЛСП, решта становлять ближню та дальню периферію.

Результати дослідження будуть використані в процесі підготовки практичних занять для студентів архітектурного, будівельного та дизайнерського спрямування, а також комп’ютерної інженерії та IT-спеціалістів.

Література:

1. Академічний тлумачний словник української мови / упоряд. І.К. Білодід. У 11 томах. Київ : Наукова думка, Том 1. 1970.
2. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. Москва : Просвещение, 1990. 432с.
3. Баркович А.А. Корпусна лінгвістика: специфіка сучасних мета описів мови. *Вісник Томського державного університету*. 2016. № 406. С. 5–13
4. Бондарко А.В. Основы функциональной грамматики: Языковая интерпретация идеи времени. Санкт-Петербург : Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1999. 260 с.
5. Маслов Ю.С. Вступ до мовознавства : підручник для філологічних спеціальностей вузів. Москва : Вища школа, 1987. 272 с.
6. Попова З.Д. Полевые структуры в системе языка. Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1989. 200 с.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
8. Тараненко О.О. Полісемічний паралелізм і явище семантичної аналогії. Київ : Наукова думка, 1980. 114 с.
9. Уфімцева А.А. Досвід вивчення лексики як системи (на матеріалі англійської мови). Москва : Видавництво Академії наук СРСР, 1962. 287 с.
10. Cambridge Advanced Learner’s Dictionary. Cambridge: CUP, 2006. 1584 p.
11. Collin’s COBUILD Advanced Learner’s English Dictionary. London : Harper Collins Publishers, 1991. 1703 p.

12. Merriam-Webster’s Advanced Learner’s English Dictionary. Springfield : Merriam-Webster, 2008. 1994 p.
13. Oxford Advanced Learner’s Encyclopedic Dictionary. Oxford : OUP, 1994. 1580 p.

Hasiuk N., Push O. On correlation of semantic components of the lexeme “architecture”

Summary. The article shows the ratio of semantic components of the lexeme “architecture”, analyzes the structural and semantic organization of this concept and its reflection in the linguistic picture of the world. The authors conducted a definitional analysis of the lexeme “architecture” on the basis of English dictionaries; the lexical-semantic field of the studied lexeme is shown; the core-peripheral organization of the lexeme “architecture” is analyzed and the corpus analysis of this lexeme on the basis of the British National Corpus (BNC) is carried out. The semantic structure of the studied lexeme was determined by the frequency of use in dictionaries, which consists of the following components: art, designing, flora, form, city design, profession, style, management, business, computing. As a result of the research it was found that the lexeme “architecture” in English is represented by 10 semantic components, two of which represent the core of the lexical-semantic field and are the most used. Such components of the studied lexeme as style and design we attributed to the center of LSF. The lexical-semantic field of the lexeme “architecture” unfolds around these two components. The core is characterized by a high frequency of use. It is worth noting that the computing component has become high-frequency due to the development of computer science and IT. The remaining components are near and far periphery. Components of both near and far periphery detail and specify the basic meaning of the lexical-semantic field. They are directly related to other semantic fields, while forming the integrity of the language system. The urgency of this topic is due to the fact that the lexeme “architecture” is one of the most used in teaching professional subjects for students of architecture, construction, design, as well as in the training of IT professionals. This study will be used by teachers of the Department of Translation and Philology in the preparation of classes on the origin of the concept of “architecture” and its content, so the research is of practical importance. The study used BNC to obtain data on the frequency of use of the lexeme “architecture”. The total number of examples is 2953 contextual fragments. For a holistic picture of corpus analysis, examples were provided that illustrate the most commonly used components of the studied lexeme per 100 sentences.

Key words: semantic components, lexeme “architecture”, definitional analysis, core, periphery, lexical-semantic field, corpus analysis.

*Григорян Н. Р.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова**Дьоміна Н. Ю.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

ПРОСОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКОНУВАННЯ В АНГЛОМОВНІЙ СУДОВІЙ ПРОМОВІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню просодичних особливостей із позиції їх участі в реалізації функції переконування в судових промовах обвинувачів та адвокатів у реалізації чоловіків та жінок.

Судова мова – це мова офіційна і вузькопрофесійна, сказана тільки в суді і тільки тими учасниками судового розгляду, яким представлено право виступу в дебатах. Основними з них є прокурор (державний обвинувач) і адвокат (захисник).

Судова промова за своєю суттю переконуюча. Адвокат та прокурор намагаються схилити до своєї позиції аудиторію, іншими словами, переконати.

Переконання – це мовленнєвий вплив оратора (адвоката чи прокурора) на суддів, присяжних та присутню аудиторію. Процес переконування містить логічний та емоційний компоненти, які діють на слухачів у тісному взаємозв'язку.

Переконування розглядається в науковому напрямі – теорії мовленнєвого впливу. Мовленнєвий вплив – це вплив, який чиниться суб'єктом на реципієнта за допомогою лінгвістичних, паралінгвістичних і нелінгвістичних символічних засобів у процесі спілкування, цей вплив відрізняється особливими предметними цілями мовця, які включають зміну особистісного сенсу того чи іншого об'єкта для реципієнта, перебудову категоріальних структур його свідомості, зміну поведінки, психічного стану або психофізіологічних процесів.

З огляду на результати комп'ютерного аналізу було виявлено, що мовлення адвоката в реалізації чоловіків є найбільш переконливим. Дослідження висотного рівня показало, що в мовленні адвокатів значення ЧОТ є трохи вищим і таким чином яскравіше. Дослідження висотного рівня свідчить, що промови адвокатів-жінок також є більш переконливими, ніж промови обвинувачів-жінок, але адвокати-жінки програють у переконливості за динамічними параметрами, отже, їх мовлення надзвичайно гучне, що іноді межує з криком. Щодо дослідження темпу, мовлення адвокатів-чоловіків та обвинувачів чоловіків є переконливими, в них вдало комбінуються середній, повільний та швидкий темп, але домінуючим є впевнений середній темп. Промови жінок-адвокатів поступаються в цьому параметрі, бо в них дуже частотним є швидкий темп, а кваліфіковане мовлення не є гарним маркером переконливого мовлення.

Ключові слова: адвокат, аргументація, обвинувач, судова промова, переконування, просодія.

Мотивацією для вивчення судової промови послуговував зростаючий інтерес до публічного мовлення, зокрема до судового. Судове красномовство ставить за мету говорити переконливо та доказувати свою точку зору. Тому виступам обвинувачів і адвокатів властива персуазивність. Оратори поєднують логічність думки з емоційним впливом на слухачів, спонукаючи останніх до підсвідомого прийняття необхідного для оратора рішення [8, с. 67].

Особливу роль у процесі реалізації переконування в судовій промові відіграє інтонація. Інтонація передає не тільки лінгвістичну інформацію, але також є показником індивідуальності оратора та його емоційно-психологічного стану [9, с. 42].

Теоретичною базою роботи слугували дослідження лінгвістів, що розглядали різні аспекти публічного виступу (роботи В.І. Аннушкіна, О.С. Александрова, М. Блоха, Л.А. Веденської, Т.Ю. Виноградової, Н.Н. Івакіної, О.С. Іссерс, Т.М. Надейіної, Н.В. Отургашевої, Л.Г. Павлової, О.В. Шелестюк).

Об'єктом дослідження є усні висловлювання обвинувачів та адвокатів у реалізації чоловіків та жінок.

Предметом дослідження є просодичні засоби з позиції їх участі в реалізації функції переконування.

Метою статті є виявлення особливостей просодичної організації переконування як виду прямого впливу в судовій промові в британському та американському варіантах англійської мови.

Поставлена мета дослідження визначила основні завдання:

1) проаналізувати теоретичні основи поняття «судової промови» та розглянути структуру; 2) розглянути поняття переконання як основний вид мовленнєвого впливу в судовій промові; 3) виявити просодичні засоби вираження переконування та роль судового оратора (захисник/обвинувач у реалізації як чоловіків, так і жінок) у процесі переконування.

Виклад основного матеріалу. Судова мова – це мова офіційна і вузькопрофесійна, сказана тільки в суді і тільки тими учасниками судового розгляду, яким представлено право виступу в дебатах. Основними з них є прокурор (державний обвинувач) і адвокат (захисник) [1, с. 14].

Визначимо характерні риси судової промови:

1) вона є різновидом публічної промови – це офіційна вузькопрофесійна мова прокурора або адвоката, звернена до суду і усіх учасників та присутніх на розгляді кримінальної або цивільної справи;

2) тематика судової промови строго обмежена матеріалами справи, що розглядається;

3) стиль судової промови має такі якості, як конкретність, детальність, об'єктивність, фактографічність;

4) з позиції пафосу судова мова полемічна і змагально-переконлива;

5) судова мова має п'ять адресатів – це суддя, присяжні (у разі їх наявності), процесуальний супротивник оратора, присутні в залі суду громадяни та підсудний. Причому з огляду на кримінально-процесуальні норми судовий оратор не може прямо звернутися ані до присутніх в залі суду, ані до підсудного;

6) стилістично судова мова характеризується поєднанням офіційно-ділового стилю і емоційно-експресивних засобів вираження, бо її тематика передбачає вживання юридичних формул і термінів; переконуючий характер робить необхідним використання мовленнєвих засобів впливу, що створює експресивність [8, с. 14].

Розроблена теоретиками ораторського мистецтва Стародавньої Греції композиція публічного виступу зберігає актуальність і нині. Публічне мовлення складається зі:

- вступу, що має на меті привернути увагу слухачів;
- основної частини (виклад предмета виступу; аргументація своїх доводів і спростування доводів супротивника);
- висновку [7, с. 26].

Судова промова за своєю суттю переконуюча. Судова промова характеризується полемічним характером, адвокат та прокурор намагаються схилити до своєї позиції аудиторію – переконати.

Традиційно переконання розглядається в науковому напрямі – теорії мовленнєвого впливу.

На думку Е.В. Шелестюк, мовленнєвий вплив – це вплив, який чиниться суб'єктом на реципієнта за допомогою лінгвістичних, паралінгвістичних і нелінгвістичних символічних засобів у процесі спілкування, цей вплив відрізняється особливими предметними цілями мовця, які включають зміну особистісного сенсу того чи іншого об'єкта для реципієнта, перебудову категоріальних структур його свідомості, зміну поведінки, психічного стану або психофізіологічних процесів. Досягнення цих цілей передбачає вирішення адресантом низки завдань: подолання захисного бар'єру реципієнта («негоціація»), «нав'язування» тих чи інших образів і думок, емоцій і установок (емоційно-установче навіювання) [11, с. 39].

Різними дослідниками виділяються способи мовленнєвого впливу, під якими розуміються сукупність прийомів або операцій практичної діяльності, спонукаючи суб'єкта до вирішення конкретних завдань.

О.П. Алексеев вважає, що переконання – думка, в істинності якої людина впевнена; ця думка має емоційно-моральну навантаженість; вона відіграє активну роль у житті людини в тому сенсі, що людина керується нею у своїй практичній або духовній діяльності; людина обстоє цю думку або реалізує її всупереч реальної або уявної опозиції; ця думка та ставлення до неї людини характеризуються порівняною стійкістю [1, с. 4].

Отже, переконання характерно більшою мірою для захисних промов, ніж для промов обвинувачів. Це пов'язано з тим, що від уміння захисника переконати суд у своїй позиції залежить доля конкретної людини.

Людина розумна – це людина, яка аргументує. Незалежно від того, усвідомлює вона це чи ні, людина залучена в аргумен-

таційну діяльність. У встановленні наукової істини, вирішенні політичних проблем, судових розглядах, обговоренні питань повсякденного життя – у всьому цьому значне місце займає аргументація [2, с. 74].

Аргументація – це наука і мистецтво робити свою думку обґрунтованою і переконувати в ній іншу людину [3, с. 53].

У найпростішій моделі аргументаційної діяльності можна виділити дві головні дійові особи: аргументатора і реципієнта (адресата). Терміном аргументатор позначається особа, яка здійснює аргументацію. Реципієнт (адресат) – особа, якій вона адресована [1, с. 56].

Н.Н. Івакіна вважає, що аргументація – операція обґрунтування будь-яких суджень, практичних рішень чи оцінок, в якому поряд із логічними застосовуються також мовні, емоційно-психологічні та інші позалогічні методи, і прийоми переконуючого впливу [4, с. 49].

Матеріалом дослідження для вивчення просодичних особливостей висловлювань, характерних для судової промови, послуговували висловлювання, які реалізуються носіями британського та американського варіантів англійської мови. Просодична реалізація переконання проводилося на матеріалі епізодів із художніх фільмів та серіалів, таких як “Time to Kill”, “To Kill a Mockingbird”, “How to get away with a murderer?”, “A Verdict”, “Adam’s Rib”, “Arrow”, “Primal Fear”, “Devil’s Advocate”, “Shark”, “A few good men”, “How to get away with a murderer?” series, “For the People” series. Загальний об'єм становить 373 фрази.

Розглядалися захисні промови та промови обвинувачів як у жіночій реалізації, так і в реалізації чоловіків. Ми розмежували чотири типи промов: промова обвинувача в реалізації чоловіка, промова обвинувача в жіночій реалізації, промова адвоката в реалізації чоловіка та промова адвоката в жіночій реалізації. Кожен тип промов був представлений п'ятьма реалізаціями. Таким чином, було оброблено 20 реалізацій.

У роботі проводився комп'ютерний аналіз, який дав змогу отримати об'єктивні дані про особливості просодичної організації переконливих фраз судових ораторів.

Застосування новітніх комп'ютерних технологій дає змогу на сучасному етапі здійснити електроакустичний аналіз, одночасно роблячи процедуру інструментальної обробки даних більш точною і наочною. Задля обробки мовленнєвих сигналів із виділення частоти основного тону (ЧОТ), інтенсивності та тривалості використовувалася програма PRAAT 6.1, розроблена в Великобританії [6, с. 237].

У цій роботі за основу дослідження просодичної організації прийнято системний опис акустичних ознак, розроблений у ЛЕФ ОНУ, що дає змогу охарактеризувати матеріал із кількох позицій:

1) акустичні ознаки структурних елементів синтагм і фраз: початкові ненаголошені склади, перший ударний, ядерний склад, заядерні склади;

2) акустичні ознаки фраз, які несуть різне смислове навантаження;

3) акустичні ознаки кожної з досліджуваних категорій судових ораторів.

Порівнюючи категорію «обвинувачі в жіночій реалізації» та категорію «адвокати в жіночій реалізації», варто зауважити, що остання характеризується вищими показниками максимальної ЧОТ, перших ударних та ядерних складів. Середне

дикторське значення перших ударних складів становить 244 Гц, а ядерного складу – 214, 5 Гц.

Проаналізувавши чотири категорії судових ораторів, можна сказати, що максимальне значення першого ударного й ядерного складів були меншими в категорії «обвинувачі-чоловіки», порівняно з категорією «адвокати-чоловіки». Така сама тенденція спостерігається в категоріях «обвинувачі-жінки» та «адвокати-жінки». У категорії «обвинувачі-жінки» значення максимальної ЧОТ перших ударних складів та ядерних складів менше порівняно з категорією «жінки-адвокати». Можна зробити висновок, що мовлення адвокатів як у реалізації чоловіків, так і в жіночій реалізації має більш переконливий характер.

У процесі аналізу чотирьох типів промов із просодичного компоненту інтенсивності була помічена така тенденція: диктори обвинувачі-чоловіки, диктори чоловіки-адвокати та диктори жінки-обвинувачі промовляють переконливі фрази за допомогою високого ступеня гучності. У категорії «адвокати-жінки» середньостатистичне значення інтенсивності превалює над трьома іншими типами, переконливі фрази вимовляються надзвичайно гучно, що з точністю підтверджує результати аудиторського аналізу та говорить про те, що жіноче мовлення в цій категорії має надзвичайно емоційний характер. Також варто зазначити, що велика гучність, на межі з криком не є гарним показником у процесі переконання.

За результатами комп'ютерного аналізу паузації можна зробити висновок, що для всіх чотирьох типів домінуючими є середньотривалі паузи (від 300 м/с до 500 м/с), що збігається з результатами слухового аналізу.

У процесі зіставлення результатів перцептивного та комп'ютерного аналізу були зроблені певні висновки.

У категорії «адвокати-чоловіки» спостерігається підвищення переконливої сили фраз порівняно з категорією «обвинувачі-чоловіки». Це відбувається завдяки підвищенню частотних параметрів як максимальне значення ЧОТ першого ударного складу, максимальне значення ЧОТ ядра та максимальне значення ЧОТ фрази загалом.

У категорії «адвокати-жінки» спостерігається підвищення переконливої сили фраз порівняно з категорією «обвинувачі-жінки». Це відбувається завдяки підвищенню частотних параметрів як максимальне значення ЧОТ першого ударного складу, максимальне значення ЧОТ ядра та максимальне значення ЧОТ фрази загалом.

Щодо динамічних параметрів, спостерігається схожа ситуація в категоріях «чоловіки-обвинувачі», «чоловіки-адвокати» та «жінки-адвокати», максимальне значення інтенсивності структурних елементів промовляється гучно (73–74 дБ). У категорії «адвокати-жінки» максимальне значення інтенсивності структурних елементів промовляється надзвичайно гучно, переходячи на крик (77–80 дБ), що говорить про емоційний стан ораторів. Також варто зазначити, що велика гучність, на межі з криком не є гарним показником у процесі переконання, судовий оратор не має говорити на межі свого голосу. Крім того, в цьому випадку можна говорити, що результати комп'ютерного та перцептивного аналізу збігаються.

Щодо паузації, можна зробити висновок, що результати комп'ютерного аналізу підтверджують результати слухового аналізу. Для всіх чотирьох типів домінуючими є середньотривалі паузи (від 300 м/с до 500 м/с).

У процесі усього експериментального дослідження були зроблені наступні висновки:

- у категорії «адвокати-чоловіки» спостерігається підвищення переконливої сили фраз порівняно з категорією «обвинувачі-чоловіки». Це відбувається завдяки підвищенню частотних параметрів як максимальне значення ЧОТ першого ударного складу, максимальне значення ЧОТ ядра та максимальне значення ЧОТ фрази загалом;

- у категорії «адвокати-жінки» спостерігається підвищення переконливої сили фраз порівняно з категорією «обвинувачі-жінки». Це відбувається завдяки підвищенню частотних параметрів як максимальне значення ЧОТ першого ударного складу, максимальне значення ЧОТ ядра та максимальне значення ЧОТ фрази загалом;

- щодо динамічних параметрів спостерігається така ситуація: диктори, обвинувачі-чоловіки, диктори чоловіки-адвокати та диктори жінки-обвинувачі промовляють переконливі фрази за допомогою високого ступеня гучності. У категорії «адвокати-жінки» середньостатистичне значення інтенсивності превалює над трьома іншими типами, переконливі фрази вимовляються надзвичайно гучно, що з точністю підтверджує результати аудиторського аналізу та говорить про те, що жіноче мовлення в цій категорії має надзвичайно емоційний характер. Також варто зазначити, що велика гучність, на межі з криком не є гарним показником у процесі переконання;

- щодо паузації можна зробити висновок, що результати комп'ютерного аналізу підтверджують результати слухового аналізу. Для всіх чотирьох типів домінуючими є середньотривалі паузи;

- мовлення адвоката в реалізації чоловіків є найбільш переконливим порівняно з іншими категоріями.

Дослідження висотного рівня показало, що в мовленні адвокатів значення ЧОТ є трохи вищим і таким чином яскравіше. Дослідження висотного рівня свідчить, що промова адвокатів-жінок також є більш переконливою, ніж промови обвинувачів-жінок, але адвокати-жінки програють у переконливості за динамічними параметрами, отже, їх мовлення надзвичайно гучне, що іноді межує з криком. Щодо дослідження темпу, мовлення адвокатів-чоловіків та обвинувачів чоловіків є переконливими, в них вдало комбінуються середній, повільний та швидкий темп, але домінуючим є впевнений середній темп. Промови жінок-адвокатів поступаються у цьому параметрі, оскільки в них дуже частотним є швидкий темп, а квалітивне мовлення не є гарним маркером переконливого мовлення.

Отже, з огляду на результати перцептивного аналізу та комп'ютерного промови адвокатів-чоловіків виявились найбільш переконливими, хоча не заперечується той факт, що всі чотири типи визначаються переконливим характером.

Література:

1. Алексеев А.П. Аргументация. Познание. Москва : Изд-во Московского университета, 1991. 150 с.
2. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. Киев : Наукова думка, 1997. 312 с.
3. Демина Л.А. Теория и практика аргументации : учеб. пособие. Москва : Юр. Норма, НИЦ ИНФРА-М, 2014. 272 с.
4. Ивакина Н.Н. Основы судебного красноречия. Москва : Юристъ, 2007. 464 с.
5. Корольова Т.М., Швецова В.С. Категория переконання в юридичному дискурсі. *Науковий вісник ПНПУ ім. К.Д. Ушинського*. Лінгвіст. Науки. 2016. № 22. С. 85–89.

6. Кравченко Н.О. Синергійність англomовного релігійного дискурсу (теолінгвістичний підхід). Одеса, 2017. 407 с.
7. Лазарева В.А. Теория судебной речи : учеб. пособие. Самара : Самарский университет, 2001. 123с.
8. Михалкин Н.В. Риторика для юристов : учебник для прикладного бакалавриата. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Издательство Юрайт, 2018. 322 с.
9. Павлова О.А. Ораторское пособие юриста : учеб. пособие. Москва : Международный юридический университет, 2013. 136 с.
10. Сергеев П. Искусство речи на суде. Москва : Издательство Юрайт, 2016. 395 с.
11. Шелестюк Е.В. Речевое воздействие: онтология и методология исследования : монография. 2-е изд., испр. и доп. Москва : ФЛИНТА: Наука, 2014. 344 с.

Hryhorian N., Domina N. The prosodic peculiarities of persuasion in English court speech

The article is dedicated to a complex study of prosodic means providing persuasion function in court speech.

The court speech as a special type of persuasive oratory influencing both opinions and actions of the audience. Implying special prosodic means results in the increasing effect of persuasion and has a special psychological impact upon the listeners.

Judicial speech is an official and professional speech made only in court and only by those parties to the proceedings, which have the right to speak in the debate. The main ones are the Prosecutor and the Defender. Persuasion is a process of verbal

influence on the rational, emotional, volitional and behavioral components of the human psyche. Argumentation is a process of bringing arguments with the intention to change the beliefs of the other side. It is focused on achieving a predictable communicative effect, to “impose” on the recipient the value of truth.

Perceptive and electroacoustic analyses of the recorded units of four types of court speeches allowed to describe different prosodic parameters – melodic, dynamic, temporal – participating in the function of persuasion in the court speech (the prosecutor and the lawyer speech both in male and female realisation have been determined).

The variation of the degree of argumentative significance is provided by changing of intonation characteristics. The prosecutor speech in male realization is characterized by implying the medium rate of frequency, the medium speech tempo, the medium loudness (high loudness in the most persuasive parts).

The intonation of lawyer speech in male realization is characterized by the increase of the argumentative significance due to the higher indexes of tone.

The intonation of lawyer speech in female realization is characterized by the increasing the indexes of tone and loudness.

The results of the research proved that the prosody is the most important means of revealing the persuasive function.

Key words: argumentation, court speech, lawyer, persuasion, prosecutor, prosody.

Гринюк О. С.,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Інституту іноземної філології*

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Охріменко О. А.,

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри романо-германської філології
Інституту іноземної філології*

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНТЕНЦІЇ КОЛЕГІАЛЬНОГО АВТОРА В ТЕКСТАХ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА

Анотація. Тексти податкових законів є видом дистантної комунікації, тому безпосередній зворотний зв'язок між адресантом і адресатом відсутній, а тому успішність реалізації інтенції адресанта цілком залежить від її лінгвальної репрезентації. Комунікативна інтенція колегіального автора податкових текстів полягає в їх впливі на соціального адресата, соціальні процеси та поведінку в суспільстві через інформування про зміст законодавчих положень і надання відповідних зобов'язань. Колегіальний автор створює такий текст податкового закону, щоб він вписувався у культурний простір адресата, відображав би й документував інституційно закріплені норми спілкування, а також запобігав би виникненню серйозних правових проблем.

Створення будь-якого тексту безпосередньо пов'язане з реалізацією інтенції автора за допомогою прагматичних засобів. Колегіальний автор, створюючи тексти податкових законів, урахує ситуацію спілкування і свідомо обирає мовні та мовленнєві засоби для донесення необхідної інформації колективному адресатові, забезпечує смислову та комунікативну єдність тексту, членує його композиційно, спрямовує інформацію на певний тип адресата. Інтенція адресанта спрямована не тільки на коректну побудову тексту, а й на забезпечення його розуміння адресатом/отримувачем.

Якщо адресат правильно може зрозуміти текст податкового законодавства, то інтенція колегіального автора є досягнутою, тобто він зміг забезпечити адресата необхідною інформацією, якою він володіє, щоб запобігти наслідкам небажаних дій.

Результати поданої статті можуть бути використані у викладанні навчальних дисциплін: «Інтерпретація тексту», «Лексикологія», «Перекладознавство» і «Термінознавство німецької мови», спецкурсах із податкової термінології, комунікативно-прагматичних особливостей спеціальних текстів; для укладання методичних розробок, посібників із німецької мови для юридичних спеціальностей освітніх закладів, спеціальних галузевих словників.

Ключові слова: інтенція, колегіальний автор, стратегія, тактика, прийом.

Постановка проблеми. Податкова термінологія – складна й розмаїта сукупність найменувань спеціального змісту, що

піддається класифікації за різними ознаками. На часі перебуває її наукова об'єктивація і дослідження витоків типологічних ознак жанрової форми, які вимагають застосування термінів у податковому законі.

Актуальність статті зумовлена орієнтацією сучасної лінгвістики на вивчення функціонування мови в людському суспільстві, розуміння мови як діяльності. Наявні напрями розвитку лінгвістики тексту вимагають подальшого вивчення текстових категорій, їх поведінки в межах різних функціональних стилів та жанрів. Дослідження текстів податкового законодавства ФРН як інформаційно-прагматичного простору, що інтегрує надання інформації про зміст правових розпоряджень із завданнями стратегічного впливу на правосвідомість адресатів-інтерпретаторів як суб'єктів оподаткування, потребує вдосконалення.

Мета статті полягає у встановленні комунікативно-прагматичних характеристик текстів податкового законодавства ФРН та визначенні вербальних і графічних засобів їх реалізації в німецькій мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукових праць вітчизняних і закордонних дослідників дозволяє констатувати спроби систематизації принципів і підходів до вивчення спеціальних текстів, зокрема й законодавчих. Проблематика юридичного дискурсу (у межах якого функціонують і законодавчі тексти) неодноразово привертала до себе увагу вчених із різних галузей знань. Зокрема, докладно описано типи логічних суджень, властивих юридичному дискурсу (В.К. Бабаєв, А.Є. Конверський, Г.І. Манов, Д. Мейер, А.А. Ференц-Сороцький, Л. Фуллер, І.В. Хоменко, О.А. Шаблій, О.Ф., Матвєєва А.С., Черданцев та ін.); активно вивчалися проблеми юридичної аргументації (О.О. Волков, В.В. Мельник, В.А. Новицький, Х. Перельман, А. Пріор, Д. Раз, О.Ю. Щербина та ін.); установлювалися особливості комунікативної поведінки суб'єктів судового дискурсу (Т.В. Дубровська, О.В. Красовська та ін.); визначено психолого-прагматичні особливості комунікативної практики учасників юридичного дискурсу (Л. Адам, В.І. Батов, В.О. Варламов, С.М. Вул, Н.І. Гаврилова, А.І. Єлістратов, Г.А. Зорін, О.О. Леонтьєв, О. Ліпманн, О.Р. Ратінов, О.М. Шахнарович, І.К. Шахрім'ян та ін.); розвивається міждис-

циплінарний напрям – юрислінгвістика (А.М. Баранов, К.І. Брін, Є.І. Галяшина, М.Д. Голєв, М.Р. Желтухіна, Г.В. Кусов та ін.) тощо.

Завдання статті полягають у визначенні та дослідженні інтенції, макростратегії (кооперативна), стратегії (інформування та раціонального переконання) і тактики (прогнозування, роз'яснення, уточнення, «common knowledge», ненав'язливого спонукання/зменшення категоричності, м'якого тиску на адресата/дистанціювання та попередження відповідно) колегіального автора в текстах німецького податкового законодавства; у дослідженні мовних засобів актуалізації, лінгвопрагматичних прийомів номіналізації (вживання віддієслівних або віддієприкметникових іменників), імперсоналізації (використання *Passiv* і модальної конструкції *sein+zu+Infinitiv*) та мітигації (застосування модальних дієслів) в німецьких податкових текстах; в аналізі графічних засобів реалізації стратегії інформування в текстах німецького податкового законодавства (вживання шрифтів різного розміру (7,5; 7; 6,5) і написання (курсив, напівжирний, звичайний) арабських (1, 2 тощо) і римських (I, III тощо) цифр, великих (A, B та ін.) та малих (a, b) латинських літер, графічного знаку §, розташування на сторінці (відцентровка)).

Спираючись на особливості сфери права (правова безпека, процесуальна безпека), юридичні тексти мають дуже високий ступінь стандартизації і відображаються в певних типах тексту. Під типами тексту ми разом із Райсом/Фермеером розуміємо «надіндивідуальні мовленнєві та письмові комунікативні акти, які пов'язані з комунікативною діяльністю та на їх базі склалися характерні приклади мовленнєвого застосування та текстової організації» [1].

Виклад основного матеріалу. Тексти податкових законів є видом дистантної комунікації, тому безпосередній зворотний зв'язок між адресантом і адресатом відсутній, а тому успішність реалізації інтенції адресанта цілком залежить від її лінгвальної репрезентації. Комунікативна інтенція колегіального автора податкових текстів полягає в їх впливі на соціального адресата, соціальні процеси та поведінку в суспільстві через інформування про зміст законодавчих положень і надання відповідних зобов'язань. Колегіальний автор намагається створити такий текст податкового закону, щоб він входив у культурний «потенціал» адресата, відображав би й документував інституційно закріплені форми спілкування, а також запобігав би виникненню серйозних правових проблем. Створення будь-якого тексту безпосередньо пов'язане з реалізацією інтенції автора за допомогою прагматичних засобів, тобто колегіальний автор, створюючи тексти податкових законів, урахує ситуацію спілкування і свідомо обирає мовні та мовленнєві засоби для донесення необхідної інформації колективному адресатові, забезпечує смислову та комунікативну єдність тексту, членує його композиційно, спрямовує інформацію на певний тип адресата. Інтенція адресанта/автора спрямована не тільки на коректну побудову тексту, а й на забезпечення його розуміння адресатом/отримувачем.

Якщо адресат може правильно зрозуміти текст податкового законодавства, то інтенція колегіального автора є досягнутою, тобто він зміг забезпечити адресата необхідною інформацією, якою він володіє, щоб запобігти наслідкам від небажаних дій. Н.Л. Висоцька зауважує, що традиційне лінгвістичне визначення тексту не збігається з його інтерпретацією у сфері комунікації. Так, наприклад, із позицій медіалінгвістики текст є двоїстим явищем (лінгвістичним і культурологічним) [2].

Зазначена вище інтенція інституційного адресанта законодавчого тексту реалізується кооперативною макростратегією, що втілюється в стратегіях. Ми згодні з думкою Ф.С. Бацевича про те, що стратегії використовують для досягнення конкретної мети спілкування, дозволяючи контролювати та обирати дієві ходи спілкування та їх гнучкі видозміни в певних ситуаціях [3]. Тактики інтерпретуються як комунікативна взаємодія, спрямована на отримання бажаного чи небажаного ефекту [3, с. 136], і реалізуються прагматичними прийомами.

В аналізованих текстах визначено такі дві основні стратегії колегіального адресата, як інформування та раціональне переконання.

Стратегія інформування реалізується чотирма тактиками: прогнозування, роз'яснення, уточнення, актуалізації «common knowledge».

Стратегія раціонального переконання репрезентована трьома тактиками: ненав'язливого спонукання/зменшення категоричності, м'якого тиску на адресата/дистанціювання, попередження.

Комунікативна стратегія інформування, тактики і прийоми її реалізації. Для комунікативно-прагматичних блоків, у яких реалізується стратегія інформування, характерним є дотримання кооперативних максим, особливо максим кількості і релевантності інформації, тобто кількість інформації, що повідомляється, є достатньою для розуміння необхідних даних й або виконання певних очікуваних дій, або подальшого пошуку. Релевантність інформації означає, що всі подані дані є принагідними для використання в конкретній ситуації оподаткування. До того ж про необхідність дотримання максим у текстах податкового законодавства свідчить про належність останніх до законодавчих, де все має бути чітко (тобто вилучення імпліцитних смислів є недоречним), наприклад: *Das Bundesministerium der Finanzen wird ermächtigt, zur Durchführung der von den Organen der Europäischen Gemeinschaften erlassenen Rechtsvorschriften die Liste der sensiblen Sektoren im Sinne des Satzes 9 (Anlage 1 zu diesem Gesetz), in denen die Europäische Kommission die Förderfähigkeit ganz oder teilweise ausgeschlossen hat, durch Rechtsverordnung mit Zustimmung des Bundesrates anzupassen* [4, с. 3] → Федеральне міністерство фінансів уповноважене на виконання нормативних актів, зміни до яких було внесено органами Європейської громади, особливо тих питань, які стосуються пункту 9 (Додаток 1 до цього закону), відповідно до чого Європейська Комісія повністю або частково прийняла нормативно-правові постанови, затверджені зі згоди Бундесрату. Отже, у наведеній ілюстрації дотримано всіх чотирьох максим (якості, кількості, релевантності та способу вираження інформації): якості (подано лише фактичну інформацію), кількості (інформації достатньо для виконання подальших дій), релевантності (інформація стосується предмета аналізованого закону), способу вираження (колегіальний автор уникнув надмірного вживання термінології, дібравши адекватні мовні засоби для передання необхідного змісту).

Комунікативно-прагматичні блоки заголовка можна інтерпретувати як своєрідне порушення максим кількості і стилю, завдяки чому актуалізується імплікатура про основні змістовно-сміслові компоненти тексту. Заголовки представлено зазвичай у формі композита, внутрішня форма (ономасіологічна структура) якого прогнозує основні змістовно-сміслові компоненти тексту. Проілюструємо: *Körperschaftsteuergesetz*

= *Körperschaft + Steuer + Gesetz* → закон про оподаткування корпорацій. Отже, заголовок реалізує тактику прогнозування, тобто, прочитавши заголовок, адресат очікує на інформацію про корпоративні податки.

Комунікативно-прагматичний блок підзаголовків у прагматичному аспекті також є своєрідним порушенням максими кількості інформації, що стимулює до пошуку «згорнутої» інформації і водночас є засобом мовної економії, наприклад: *KStG*, який стоїть не тільки в дужках після заголовка, а й у верхньому правому куті для того, щоб читачеві легко було знайти потрібний закон.

Тактика “common knowledge” (актуалізації спільного знання) найчастіше представлена в комунікативно-прагматичному блоці вступної частини і додатків. Посилаючись на попередні редакції, колегіальний інституційний адресант залучає пресупозиції адресата як формат подальшої інтерпретації закону, орієнтуючись на колективного абстрактного адресата із середнім рівнем пресупозиції та апперцепції.

Таким чином, адресат декодує інформацію з текстів податкового законодавства на основі наявних фонових знань й усвідомленого сприйняття. Для актуалізації таких знань задіяна тактика “common knowledge” – використання відсильних нормативних положень до різних аспектів корпусу податкового законодавства ФРН, до інших законів, а також до законів інших країн. Проілюструємо:

Vom 9. September 2001 (BGBl. I S. 2302)

Geändert durch Föderalismusreform-Begleitgesetz vom 5. 9. 2006 (BGBl. I S. 2098) ur Jahressteuergesetz 2009 vom 19. 12. 2008 (BGBl. I S. 2794)

BGBl. III/FNA 603-11

У фрагменті вступної частини зазначено, що редакцію закону робили 09.09.2001 р., а на зміну закону вплинув супровідний закон щодо федералізованої реформи (Föderalismusreform-Begleitgesetz) від 05.09.2006 р. та закон 2009 р. про щорічний податок (Jahressteuergesetz) 2009 від 19.12.2008 р.

Такі норми є засобами інтертекстуальності, що актуалізують спільні прагматичні пресупозиції, у форматі яких має інтерпретуватися фрагмент законодавчого тексту.

Наступними з визначених тактик є тактики роз’яснення й уточнення, яким у прагматичному аспекті відповідають мовленнєві акти прямих репрезентативів. Проілюструємо:

означальні речення: *Spezial-Sondervermögen sind Sondervermögen, deren Anteile aufgrund schriftlicher Vereinbarungen mit der Kapitalanlagegesellschaft ausschließlich von Anlegern, die nicht natürliche Personen sind, gehalten werden*, – де підрядна частина пояснює член головної частини (*Anlegern*) – тактика роз’яснення;

додаткові речення: *Voraussetzung ist, dass das Vermögen und etwa erzielte Überschüsse nur zur Erreichung des gesetzlichen oder satzungsmäßigen Zwecks verwendet werden* – тактика уточнення: підрядна частина зі сполучником *dass* уточнює, за яких саме умов та з якою метою використовують майно та прибутки.

Комунікативна стратегія раціонального переконання, тактики і прийоми її реалізації. Як було зазначено, стратегія раціонального переконання реалізується трьома основними тактиками: ненав’язливого спонукання/зменшення категоричності, м’якого тиску на адресата/дистанціювання, попередження.

Тактика ненав’язливого спонукання/зменшення категоричності актуалізується в репрезентативах з іллокуцією

директивів (тобто в непрямих директивних актах), наприклад: *Bedienstete der Finanzbehörde eines Mitgliedstaates dürfen keine Ermittlungshandlungen vornehmen* (*Gesetz zur Durchführung der EG-Richtlinie über die gegenseitige Amtshilfe im Bereich der direkten Steuern, bestimmter Verbrauchsteuern und der Steuern auf Versicherungsprämien* (EG-Amtshilfe-Gesetz – EGAnHG), с. 3) (Державний службовець фінансового відомства держави-учасниці не може проводити слідчі дії) ← *Nehmen Sie keine Ermittlungshandlungen vor* (*Gesetz zur Durchführung der EG-Richtlinie über die gegenseitige Amtshilfe im Bereich der direkten Steuern, bestimmter Verbrauchsteuern und der Steuern auf Versicherungsprämien*. Інакше кажучи, репрезентатив з іллокуцією директиву забороняє проведення слідчих дій, але в некатегоричній / м’якій формі.

Тактика попередження реалізується в умовних реченнях, де умовний сполучник *obwohl* приєднує залежну частину з різними обставинами, що негативно впливають на стан справ, у якому (не) опиниться адресат у разі невиконання певних положень (здійснення певних дій), або *умова виражена в частині складнопідрядного речення з непрямым порядком слів*, наприклад: *Wird von auf ausländische Investmentanteile ausgeschütteten Erträgen in dem Staat, in dem das ausschüttende ausländische Investmentvermögen ansässig ist, eine Abzugsteuer erhoben, gelten die Sätze 1 bis 4 mit der Maßgabe, dass für die Ermittlung des Höchstbetrags der anrechenbaren ausländischen Steuern Satz 3 entsprechend gilt* (Investmentsteuergesetz (InvStG), с. 13) → *Якщо* будь-який дохід, розподілений за іноземними інвестиційними одиницями, підлягає оподаткуванню в країні, у якій розміщений розподілений іноземний інвестиційний фонд, *то* застосовуються пропозиції від 1 до 4 за умови, що *вирок* 3 застосовується відповідно до розрахунку максимальної суми іноземного податку (Інвестиційний податок).

Тактика м’якого тиску на адресата/дистанціювання залучає прагматичні прийоми імперсоналізації та мітигації, які реалізуються за допомогою використання пасиву, модальних дієслів/конструкцій, засобів номіналізації, засобів представлення обов’язковості як загального правила тощо.

Вербальні засоби імперсоналізації як прагматичного прийому. Як уже зазначено, колегіальний автор текстів податкового законодавства свідомо обирає мовні/мовленнєві засоби для реалізації своєї інтенції. Цьому сприяє використання прагматичних прийомів, одним із яких є імперсоналізація, що реалізує тактику роз’яснення, уточнення, а подеколи і м’якого тиску на адресата, знімаючи відповідальність адресанта за зміст повідомлення.

Як стратегія хеджування використання імперсоналізації надає можливості авторові не брати на себе повної відповідальності за зміст повідомлення, запобігаючи експліцитному посиленню на особу, тобто в реченнях уживають пасивні конструкції замість дієслів в активному стані з іменниками/особовими займенниками. На думку Хюблера (1983), імперсоналізація – це такий спосіб зробити чиесь повідомлення більш доступним для аудиторії та збільшити шанси на ратифікацію, що робиться для ухиляння.

Як відокремлення імперсоналізація використовується для вибору механізму послаблення прямої причетності особи в активі [5]. Імперсоналізація може також розглядатися як стратегія збереження обличчя адресанта (Дж. Ліч), оскільки частково знімає з нього відповідальність за певні дії.

Одним з основних засобів імперсоналізації є використання пасиву.

У текстах податкового законодавства *Passiv* указує на результативність та підсилює дію повинності [6, с. 137], частково знімаючи відповідальність із колегіального автора за зміст. До адресата доводиться те, що (відповідно до закону) всі громадяни повинні дотримуватися податкового закону, підпорядковуватися йому та виконувати обов'язки щодо оподаткування [7; 6, с. 142], наприклад: *Haben sich die Verhältnisse für die Höhe des Fördergrundbetrags nach § 9 Abs. 2 oder die Zahl der Kinder nach § 9 Abs. 5 Satz 1 und 2, die bei der zuletzt festgesetzten Eigenheimzulage zugrunde gelegt worden sind, geändert, ist die Eigenheimzulage neu festzusetzen (Neufestsetzung). Neu festgesetzt wird mit Wirkung ab dem Kalenderjahr, für das sich die Abweichung bei der Eigenheimzulage ergibt* (Eigenheimzulagengesetz (EigZulG), S. 6). – У першому прикладі дія у формі теперішнього часу *ist festzusetzen* оформлена за допомогою конструкції *sein+zu+Infinitiv*, підкреслює та підсилює значення повинності; пасивне вираження дії *legen* є результативним *gelegt worden sind*. У другому прикладі пасивна дія має результативний характер *festgesetzt wird* без зазначення відповідального за таку дію.

Отримані дані свідчать про те, що вживання форми *Passiv* характерне для текстів податкового законодавства ФРН завдяки її спроможності акцентувати дії, а не виконавців, знижуючи відповідальність колегіального автора за некоректне розуміння адресатом змісту законодавчих текстів. Найчастотнішою часовою формою *Passiv* є *Präsens*, що пояснюється її спроможністю констатувати факти. Використання *Aktiv* і *Passiv* зумовлено авторським уживанням лінгвопрагматичного прийому імперсоналізації, що відповідає як спрямованості спеціального тексту, так і застосуванню принципу антропокозмозізму, коли особливої важливості набуває максимально об'єктивне вивчення мовних одиниць «через абстрагування від суб'єктивності дослідника» [8, с. 140; 9, с. 127].

Отже, підсумовуючи, зауважимо, що імперсоналізація є нормою для письмових наукових текстів, формою дефокусації відповідальності, збереження обличчя автора і адресата, захисту автора від критики читачів.

Вербальні засоби мітигації як прагматичного прийому. Мітигація як лінгвопрагматичний прийом у нашому дослідженні реалізує тактику м'якого тиску на адресата та ненав'язливого спонукання, щоб підштовхнути адресата до виконання податкових обов'язків.

Визначення мітигації загалом не є однозначним, наприклад Хаус/Каспер (1981) та Блюм-Кулька/Ольштейн (1984) мітигацію розглядають як прохання/спонукання [10, с. 3].

С.С. Тахтарова розглядає мітигацію як інтенціональне пом'якшення, спрямоване на збереження комунікативного балансу в спілкуванні та забезпечення ефективного мовленнєвого контакту [11, с. 392].

К. Каффі вважає, що мітигація є послабленням/пом'якшенням [8, с. 181–186] у тексті, а тактикою запобігання негативним наслідкам й основним засобом її реалізації є модальні дієслова.

Модальні дієслова *können*, *dürfen* у текстах податкових законів мають відтінок дозволу, послаблення дій за суворо визначених умов, які є категоричними для виконання приписів та правил. Саме *können*, *dürfen* уживають із запереченням, доводячи резонансність лінгвопрагматичного прийому мітигації.

Gegenleistungen, die nicht in Geld veranschlagt werden können, werden bei der Feststellung, ob eine Bereicherung vorliegt,

nicht berücksichtigt. – При встановленні факту незаконного збагачення не беруться до уваги зустрічні послуги, що не можуть бути оцінені в грошових одиницях (Erbchaftsteuer- und Schenkungsteuergesetz (ErbStG), с. 19).

Заперечення вживається лише з модальними дієсловами *können* та *dürfen*; причому кількість їх уживань незначна (Додаток Д). У податковому законі Abgabenordnung (обсяг – 166 сторінок, кількість слів – 68 580, загальна кількість уживань усіх модальних дієслів – 182) *können* із заперечною часткою *nicht* зафіксовано 1 раз, *dürfen* – 7 разів (3,85%).

Щодо функціонування в німецьких податкових текстах модальних дієслів (*können*, *dürfen*, *sollen*, *müssen*, *wollen*) (докладніше див. п. 2.3.3), то переважно це дієслова *können* (55,9%) і *dürfen* (28,7%), які підкреслюють можливість здійснення законних дій, що не суперечать нормам суспільства, реалізуючи лінгвопрагматичний прийом мітигації.

Використання модальних конструкцій *sein + zu + inf/haben + zu + inf* також зменшує категоричність подання інформації, м'яко підштовхуючи адресата до виконання своїх обов'язків, наприклад: *Die für die Feststellung erforderlichen Angaben sind in den Antrag nach § 3 Abs. 2 aufzunehmen* (InvZulG 2005), с. 5) – Необхідні дані **потрібно** приймати на вимогу § 3 пункту 2. Значення в поданій ілюстрації зменшує ступінь обов'язковості через застосування модальної конструкції замість модального дієслова, порівняймо: *Man muss in den Antrag nach § 3 Abs. 2 für die Feststellung erforderlichen Angaben aufnehmen* – Необхідні дані **зобов'язані** приймати на вимогу згідно з § 3 п. 2.

haben + zu + inf виражає необхідність та має активне значення: *Diese Personen haben für die Bezahlung der Erbschaftsteuer zu sorgen* (Erbchaftsteuer- und Schenkungsteuergesetz (ErbStG), с. 53). Ці особи повинні стежити за сплатою податку на спадок. Значення в поданій ілюстрації зменшує ступінь обов'язковості через застосування модальної конструкції замість модального дієслова, порівняймо: *Diese Personen sollen für die Bezahlung der Erbschaftsteuer sorgen* – Ці особи **мусять** стежити за сплатою податку на спадок.

Підсумовуючи, зауважимо, що мітигація є нормою для текстів податкового законодавства ФРН, слугуючи способом пом'якшення (зменшення категоричності), запобігання негативним наслідкам, м'якого тиску на адресата.

Вербальні засоби номіналізації як прагматичного прийому. Номіналізацію інтерпретують переважно як явище словотвору, яке дозволяє згорнути підрядні частини (наприклад означальні) й інфінітивні конструкції до одного слова – віддієслівного або віддієприкметникового іменника. У роботі номіналізацію трактуємо як лінгвопрагматичний прийом, який дозволяє колегіальному авторові наголошувати на певній процесуальній ознаці чи абстрагованій дії з метою мовної економії на рівні словотворення, що стимулюється соціальними причинами.

Номіналізація є найбільш безособовою з усіх механізмів імперсоналізації, тобто дозволяє відійти від особистісного представлення [10, с. 174]. Номіналізація «демонструє залежність мовної компетенції індивіда від контекстів сучасності, зокрема соціального, культурного» [8, с. 181]. Проілюструємо: *Einfuhr- und Ausfuhrabgabenbescheide können außerdem nur vollstreckt werden, soweit die Verpflichtung des Zollsschuldners zur Abgabentrachtung nicht ausgesetzt ist* (Artikel 222 Abs. 2 des Zollkodexes) (Abgabenordnung (AO), с. 76.). Українською мовою це речення означає, що повідомлення про необхідність

проведення податкових платежів з імпорту та експорту можуть здійснюватися тільки тоді, коли обов'язок особи, яка повинна сплатити мито, не призупинено для **сплати податку** (стаття 222 (2) Податкового кодексу). Таким чином, німецький податковий термін, репрезентований віддієслівним іменником *Abgabenträchtigung*, перекладається українською «**сплата податку**», тобто двома словами. Аналогічно німецький номіналізований термін є згортанням інфінітивної конструкції *um...zu* у трансформованому реченні: *Einfuhr- und Ausfuhrabgabenbescheide können außerdem nur vollstreckt werden, soweit die Verpflichtung des Zolsschuldners nicht ausgesetzt ist, um Abgaben zu entrichten.*

Und die Vordrucke der Steuererklärung können auch Fragen aufgenommen werden, die zur Ergänzung der Besteuerungsunterlagen für Zwecke einer Statistik nach dem Gesetz über Steuerstatistiken erforderlich sind (Abgabenordnung (AO), с. 76). Українською мовою це речення означає, що на бланку **податкової декларації** можуть також міститися питання, які є необхідними для доповнення даних про оподаткування з метою статистики згідно із Законом про податкову статистику.

Як бачимо, німецький податковий термін, представлений віддієслівним іменником *Steuerklärung*, перекладається українською як «**податкова декларація**», тобто аналітично. Аналогічно німецький номіналізований термін є згортанням означального речення конструкції *in der die Steuer erklärt werden* у трансформованому реченні: *Und die Vordrucke können auch Fragen aufgenommen werden, in der die Steuer erklärt werden, die zur Ergänzung der Besteuerungsunterlagen für Zwecke einer Statistik nach dem Gesetz über Steuerstatistiken erforderlich sind.*

Отже, лінгвопрагматичний прийом номіналізації пов'язано зі здатністю термінів називати предмети, об'єкти, дії, процеси, стани віддієслівними та віддієприкметниковими іменниками. Такий прийом є в аналізованих текстах одним з основних засобів реалізації тактик ненав'язування, м'якого тиску на адресата тощо.

Тексти податкового законодавства Федеративної Республіки Німеччини характеризуються кооперативною макростратегією, стратегіями інформування та раціонального переконання з тактиками прогнозування, роз'яснення, уточнення, актуалізації "common knowledge" і ненав'язливого спонування/зменшення категоричності, м'якого тиску на адресата/дистанціювання й попередження відповідно. Застосування зазначених стратегій і тактик дає змогу здійснити очікуваний вплив на адресата.

Реалізація стратегії інформування в основній і фінальній частинах податкових текстів характеризується дотриманням кооперативних постулатів/максим Г.П. Грайса (особливо максимум кількості і релевантності інформації), оскільки в текстах податкового законодавства все має бути чітким, а тому вилучення імпліцитних смислів є недоречним.

Тактика прогнозування актуалізується в заголовках і вступній частині зі змістом, оскільки саме в них порушуються максими кількості, релевантності та способу вираження інформації, відновлення яких потребує виведення імплікатур.

Тактики роз'яснення та уточнення представлені в основній і фінальній частинах, яким у прагматичному аспекті відповідають мовленнєві акти прямих репрезентативів (означальні й додаткові речення).

Тактика "common knowledge" (актуалізації спільного знання) найчастіше репрезентована у вступній частині і додатках, де відбувається посилення на попередні редакції податкового закону, інших законодавчих актів або законів інших країн ЄС. При цьому колегіальний адресант орієнтується на колективного абстрактного адресата із середнім рівнем пресупозиції та апперцепції.

Стратегія раціонального переконання реалізується в репрезентативах з іллокуцією директивів, актуалізованих тактикою ненав'язливого спонування/зменшення категоричності через використання модальних дієслів і конструкцій.

Тактика попередження актуалізується в умовних реченнях і реченнях із непрямим порядком слів, а тактика м'якого тиску на адресата/дистанціювання – через залучення прагматичних прийомів імперсоналізації та мітигації, які реалізуються за допомогою використання пасиву, модальних дієслів/конструкцій, засобів номіналізації.

Використання імперсоналізації пов'язане з бажанням колегіального автора донести об'єктивну інформацію, намагаючись зняти із себе відповідальність за змістове наповнення. Цей прийом вербалізується за допомогою вживання *Passiv* (25,64 %) і модальної конструкції *sein + zu + Inf* (84,72 %).

Вербальними засобами мітигації як лінгвопрагматичного прийому є модальні дієслова, найчастотнішими з яких є *können* (1801 одиниця – 55,9%) і *dürfen* (506 одиниць – 28,7%), і модальна конструкція *haben + zu + Inf* (15,28%). Такий поділ свідчить не лише про об'єктивність і достовірність подання інформації в податкових текстах, що розкриває всі можливості оподаткування (найвищий показник – 55,9%) і зобов'язання осіб, що підлягають оподаткуванню (28,7%), а й про намагання адресанта зменшити тиск на адресата, ненав'язливо переконавши його в необхідності певної поведінки й виконанні відповідних дій.

Вербальними засобами номіналізації як лінгвопрагматичного прийому є віддієслівні та віддієприкметникові податкові терміни, що дозволяє колегіальному автору наголошувати на певній процесуальній ознаці чи абстрагованій дії з метою мовної економії на рівні словотворення, що стимулюється соціальними причинами.

До графічних засобів належать уживання різних шрифтових характеристик, зокрема розміру шрифту (6,5–7,5), написання (звичайний, курсив, напівжирний) залежно від призначення структурних елементів; арабських і римських цифр, а також великих і малих літер на позначення окремих складників текстів, графічного знака § для маркування параграфів. Свідомий вибір графічних засобів колегіальним автором полегшує орієнтування адресата в текстах, чим пришвидшує роботу адресата з потрібним фрагментом тексту.

Висновки. Таким чином, колегіальний інституційний автор, створюючи тексти податкових законів ФРН, урахував ситуацію спілкування, свідомо обираючи мовні та мовленнєві засоби задля донесення необхідної інформації колективному абстрактному адресатові. Це забезпечує смислову та комунікативну єдність тексту, вможливаючи його композиційне членування і відповідне розуміння адресатом.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у зіставленні комунікативно-прагматичних характеристик фахових текстів на матеріалі мов різної спорідненості.

Література:

1. Iris Holl. Die kontrastive Textsortenanalyse als Vorstufe zur Übersetzung von Rechtstexten. Deutsche und spanische Scheidungsurteile im Vergleich. – *Revista de Lingüística y Lenguas Aplicadas: Universidad de Salamanca*, 2011. № 6. С. 195–207. URL: https://appswebofknowledge-com.uaccess.univie.ac.at/full_record.do?product=WOS&search_mode=GeneralSearch&qid=10&SID=F5HM5pFoZxV8g6tvErJ&page=1&doc=10&cacheurlFromRightClick=no <https://appswebofknowledge-com.uaccess.univie.ac.at/full_record.do?product=WOS&search_mode=GeneralSearch&qid=10&SID=F5HM5pFoZxV8g6tvErJ&page=1&doc=10&cacheurlFromRightClick=no> [Letzter Zugriff: 17.09.2020]
2. Висоцька Н.Л. Сучасні дослідження поняття «текст» у мовознавстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія 6: Філологія*, 2014. 10 (2), С. 46–48.
3. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики : підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
4. Steuergesetze. München : Verlag C.H. Beck, 2009. 3000 с.
5. Чейф У.Л. Данное, контрастивность, определенность, подлежащее, топика и точка зрения. Москва: Новое в зарубежной лингвистике. 1982. 460 с.
6. Короткова О. В. Жанр «закон» в современном немецком языке: Дисс. канд. филол. наук. Саратов : Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Саратовская государственная академия права», 2004. 206 с.
7. Helbig В., & Buscha J. *Deutsche Grammatik: Enzyklopädie*. Leipzig: INTER DRUCK, 1972. S. 200
8. Леміш Н.С. Корпусна метарозмітка спеціальних текстів з лінгвоантропogeneзу. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов*, 2017. С. 15, 139–152.
9. Лук'янець Г.Г. Основні напрямки сучасних корпусних досліджень мови та перспективи їх подальшого розвитку. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*, 2012. С. 44, 127–133.
10. Markkanen R., & Schröder H. *Hedging and Discourse*. New York: de Gruyter. 1997
11. Тахтарова С.С. Коммуникативное смягчение в межличностном дискурсе : Сборник. Москва : Индрик, 2010. 430 с.

Hryniuk O., Okhrimenko O. Realization of the intention of the collegial author in the texts of the tax legislation of the Federal Republic of Germany

Summary. The tax law texts are a form of distant communication, so there is no direct connection between the addresser and the addressee, and in that way the success of the addresser intention depends on its lingual representation. The collegiate author's communicative intention of the tax texts influences on the social addressee, social processes and behavior in the society by informing about the content of the legislative states and giving the proper commitments. The collegiate author tries to create such text of the tax law that comes in the cultural world of the addressee, reflects and documents the institutionally fixed forms of communication, and also prevents serious legal problems.

The any text creation is direct connected with the realization of the author's intention through pragmatic instruments. So, the collegial author, during the tax laws texts' creating, takes the communication situation and conscious selects the language and speech instruments for reporting the necessary information to the collective addressee, guarantees semantic and communicative text unity, separates in compositions, leads the information to a certain addressee. The addressee intention is directed not only at correct text construction, but also at ensuring its understanding by the addressee / recipient.

If the addressee can correctly understand the text of tax law, then the intention of the collegiate author has been achieved and he was able to provide the addressee with the necessary information that he has in order to prevent the consequences of undesirable actions.

The results can be used in the teaching of such disciplines as: "Lexicology", "Translation Studies" and "Terminology of the German language", special courses in tax terminology, the communicative and pragmatic characteristics of special texts; in preparing teaching materials, manuals on the German language for legal specialties of educational institutions, in compiling specialized dictionaries.

Key words: intention, collegiate author, strategy, tactic, technique.

Дегтярьова К. О.,

*викладач кафедри іноземних мов
Харківської державної зооветеринарної академії*

Карась А. В.,

*старший викладач кафедри іноземних мов
Харківської державної зооветеринарної академії*

Живолуп В. І.,

*старший викладач кафедри іноземних мов
Харківської державної зооветеринарної академії*

Кібенко Л. М.,

*старший викладач кафедри іноземних мов
Харківської державної зооветеринарної академії*

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ДЕБАТІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ ЯК ОДНОГО ІЗ ЗАСОБІВ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ

Анотація. У статті досліджено актуальне питання розвитку комунікативних навичок студентів із погляду підвищення мовної активності студентів закладів вищої освіти у процесі вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням. Розглянуто різні методи та завдання, що сприяють підвищенню мотивації та спонукають до спілкування іноземною мовою.

Особливу увагу приділено інтерактивному методу навчання іноземної мови за професійним спрямуванням – дебатам. Виділено характерні ознаки й основні етапи цієї технології. Обґрунтовано доцільність їх застосування як засобу, який дозволяє підвищити ефективність навчання та стимулювати студентів до подальшого самостійного опанування іноземної мови.

Метою статті є розкриття сутності дебатів як інтерактивного методу навчання, їх стилю, методики проведення, а також теоретичне обґрунтування доцільності їх використання на заняттях з іноземної мови у немовних закладах вищої освіти.

Для досягнення мети, розв'язання окреслених завдань дослідження було використано загальнонаукові методи теоретичного рівня: аналіз, синтез і систематизацію праць авторів із проблеми дослідження; методи педагогічного спостереження.

Власний досвід роботи й аналіз методичної літератури дозволяють стверджувати, що у процесі вивчення іноземної мови можна використовувати не лише дебати як форму заняття, яка вимагає високого рівня володіння мовою та серйозної попередньої підготовки, але й окремі елементи цієї технології. На заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням доречно застосування так званих «модифікованих» дебатів, до яких внесено певні зміни за правилами, що дозволяє залучити до роботи всю групу. Завдяки цьому методу майбутні фахівці навчаються приймати рішення, розбиратися у проблемах, орієнтуватися в інформаційному світі та вести діалоги іноземною мовою не лише в повсякденному житті, але й у професійній діяльності.

Ключові слова: дебати, процес навчання, інтерактивні методи навчання, комунікативні навички, теза, аргументи.

Постановка проблеми. Основне завдання вивчення іноземної мови у немовних закладах вищої освіти – навчити студентів професійного мовного спілкування, сприяти оволодінню студентами знань, вмінь і навичок, які б дали змогу студентам у майбутньому бути фахівцями, вміти вільно використовувати іноземну мову у професійній діяльності. Згідно з освітньо-професійною програмою підготовки бакалавра, спеціаліста і магістра (2002) головним завданням в оволодінні іноземною мовою студентів закладів вищої освіти є «формування необхідної комунікативної спроможності у сферах професійного та ситуативного спілкування в усній і письмових формах» [1].

Щодо аграрних закладів вищої освіти ситуація неоднозначна. З одного боку, іноземна мова надається студентам в усій своїй різноманітності – загальна, ділова, професійна, а з іншого – різний рівень студентів, їхня невідповідність, подеколи навіть відсутність бази дещо ускладнюють процес оволодіння англійською мовою. Більш того, реалії сучасної дійсності вимагають того, щоб випускники не просто читали та перекладали зі словником, а були здатними правильно викласти свої думки в усній і письмовій формі, вміли повноцінно спілкуватися на побутові та професійні теми.

Відповідно, основне завдання викладачів-практиків – сформувати у студентів іншомовну комунікативну компетенцію, яка дозволить їм разом з іншими предметними компетенціями стати всебічно розвиненою особистістю, здатною принести користь суспільству та широко використовувати отримані знання, уміння та навички на практиці.

Як відомо, володіння іноземною мовою передбачає компетентності у сфері говоріння, читання, письма й аудіювання. У цій статті ми розглянемо саме аспект говоріння, оскільки він, на нашу думку, є ключовим завданням у навчанні іноземної мови та вбирає в себе елементи інших видів мовної діяльності.

Незважаючи на важливість вивчення англійської мови, в немовних закладах вищої освіти на дисципліну «Іноземна мова за професійним спрямуванням» відводиться недостатня кількість годин, оскільки більше уваги приділяється предметам, необхідним для професійної діяльності за обраною спеціальністю. Крім того, вивчення тієї або іншої мови обмежується лише першим роком навчання. Як наслідок, багато студентів випускаються із закладу, не досягнувши того рівня мови, з яким можна було б успішно працювати за майбутньою спеціальністю.

Викладачі прагнуть ефективніше використовувати час на занятті, але цього недостатньо. Для розв'язання цієї проблеми важливо мотивувати студентів на якісне виконання домашнього завдання, а також удосконалювати програми навчання для оптимізації навчального процесу, проте, незважаючи на достатню мотивацію й усвідомлення необхідності знання мови, не всі студенти приділяють належну увагу її вивченню. Необхідно застосовувати найсучасніші навчальні посібники, підбирати додатковий матеріал з урахуванням інтересів студентів, використовувати методики, спрямовані на стимулювання зацікавленості у тих, хто вивчає мову [2].

Для того, щоб швидко та якісно вирішувати завдання навчання іноземної мови, викладачі постійно шукають нові ефективні методи викладання, які не лише дозволяють отримувати теоретичні знання, але й навчають застосовувати їх на практиці.

Використання інтерактивних методів на заняттях з іноземної мови забезпечує розвиток творчих здібностей студентів, стимулює активність і винахідливість. До них можна віднести: мозковий штурм, метод проєктів, рольові та ділові ігри, дискусії, дебати, круглі столи, кейс-метод тощо. Деякі з цих методів є звичними для навчальних закладів, але технологія дебатів ще викликає живий інтерес і застосовується на заняттях з іноземної мови нечасто [3], тому є необхідність зупинитися на ній детальніше.

Метою статті є розкриття сутності дебатів як інтерактивного методу навчання, їх стилю, методики проведення, а також теоретичне обґрунтування доцільності їх використання на заняттях з іноземної мови у немовних закладах вищої освіти.

Для досягнення мети, розв'язання окреслених завдань дослідження було використано загальнонаукові методи теоретичного рівня: аналіз, синтез і систематизацію праць авторів із проблеми дослідження; методи педагогічного спостереження.

Виклад основного матеріалу. Слово «дебати» вперше з'явилося у Франції й означає «словесний поєдинок». Люди почали сперечатися тоді, коли навчилися не погоджуватися один з одним. Дебати беруть початок із Давньої Греції, де суперечки були важливим елементом демократії. В Афінах громадяни сперечалися про переваги та недоліки запропонованих законів; учні вчилися дискутувати, аналізуючи проблеми з різних позицій із метою їх кращого розуміння. У середньовічній Європі в системі освіти існували курси ораторського мистецтва і дебатів. На початку історії США дебати почали застосовувати в університетах. Під час президентських виборів 1960 р. перші телевізійні дебати між Джоном Кеннеді та Річардом Ніксоном знову притягнули увагу до цього виду мовної діяльності. Проте як вид молодіжної мовної діяльності дебати виникли вперше у США в 1930-ті рр. Нині їх широко використовують у школах та університетах Західної Європи, США, Японії та Південно-Східної Азії. У 1993 р. Інститут «Відкрите суспільство» заснував Міжнародну програму «Дебати» імені Карла Поппера, а в 1999 р. була заснована Міжнародна освітня асоціація «Дебати», до якої належать 26 країн [4].

Тип дебатів Карла Поппера призначений для розвитку навичок роботи в командах по три людини в кожній для того, щоб сту-

денти мали змогу працювати разом як над підготовкою до дебатів, так і на власне дебатах. Програма дебатів Карла Поппера виникла як програма, що розвиває уміння міркувати та критично мислити. Програма має свій стиль, близький до стилю політичних дебатів, де студенти навчаються обговорювати проблеми, аналізувати проблеми з різних позицій, визначати можливі шляхи (стратегії) їх вирішення. Саме в цьому й полягає мета програми дебатів Карла Поппера – заохотити студентів до обговорення проблем і планування рішень, а не просто до дискусії [5].

Метод дебатів – це процес формулювання та відстоювання своєї думки стосовно конкретної проблематики. *Мета дебатів* – обговорення й оцінка проблеми, яка не має однозначного вирішення. На думку Н.Г. Зайченко, метод дебатів є універсальним, оскільки може бути наповнений будь-яким змістом і застосовуватися при вивченні будь-якої дисципліни, в тому числі іноземної мови, оскільки він є одним зі способів розвитку іншомовної комунікативної компетентності, з одного боку, і навичок соціальної взаємодії – з іншого [6].

Дебати можна визначити як діяльність, що має найбільші можливості для розвитку як мовної, так і соціокультурної компетенції. Беручи участь у дебатах, студенти розвивають пізнавальні й мовні здібності, вчать активно слухати, розвивають навички усної та писемної мови, формують такі важливі навички, як уміння виступати перед аудиторією, уміння аргументувати свою думку, логічно й аналітично мислити. Дебати – це навичка, яку можна відносно легко сформулювати через постійні тренування. Студенти поступово вчать виражати та відстоювати свої ідеї, помічають слабкі сторони супротивника.

Саме метод дебатів Карла Поппера дозволяє розвивати такі навички, як:

- діалогічна мова;
- здатність працювати в команді;
- аудіювання;
- уміння висловити іноземною мовою своє ставлення до проблеми, що обговорюється, а також з'ясувати й обговорити думку та ставлення співрозмовника до цієї проблеми;
- використання професійної лексики в заданій ситуації;
- критичне мислення;
- швидке реагування на висловлювання опонента;
- ораторська майстерність та уміння вести діалог іноземною мовою;
- формування кейс-проєкту;
- здатність аналізувати;
- толерантність;
- здатність формувати й відстоювати свою думку іноземною мовою.

Метою застосування цього формату є:

- опанування особливої форми дискусії;
- розширення теоретичних знань іноземної мови;
- закріплення пройденної граматики та лексики;
- удосконалення навичок аудіювання, говоріння, письма, читання;
- здійснення контролю засвоєного матеріалу;
- подолання психологічних затисків [8].

У цій методиці прийнята така термінологія:

Дебати (debate) – це гра, у якій беруть участь дві команди, що займають протилежні позиції з певної проблеми та відстоюють свою думку.

Теза (resolution) – це проблема, яка є предметом суперечки між двома групами. Група прибічників відстоює тезу, група опозиції спростовує її.

Аргументи (arguments) – пояснюють займану позицію із проблеми.

Спростування (rebuttals) – пояснення, що пояснюють позиції незгоди однієї групи з іншою.

Суддя (judge) – визначає переможця.

Теза – це думка, яка може бути спростована на доказових підставах. Учасники погоджуються або не погоджуються з нею (тезою), незалежно від особистої думки з питання. Теза може розпочинатися із фрази «I believe/consider» («Я вважаю»). Наприклад, «I consider zoos should be banned» («Я вважаю, що зоопарки мають бути забороненими»). Аргументи можуть також вводитися спеціальною фразою «because animals can not live in cages». («оскільки тварини не можуть жити у клітках»).

Існує досить багато різновидів дебатів, але власний досвід роботи й аналіз методичної літератури дозволяють стверджувати, що у процесі вивчення іноземної мови можна використовувати не лише дебати як форму заняття, що вимагає високого рівня володіння мовою та серйозної попередньої підготовки, але й окремі елементи цієї технології. Доречно застосування на занятті так званих «модифікованих» дебатів, до яких внесено певні зміни за правилами, що дозволяє залучити до роботи всю групу. У модифікованих дебатах можлива зміна регламенту, збільшення кількості гравців у командах, допускаються питання від аудиторії, організуються «групи підтримки», обговорення проблеми триває після гри тощо [7].

Дійовими особами дебатів є команда, судді та таймкіпер. Команда зазвичай складається із 5–7 чоловік (спікерів). Команда, котра відстоюватиме правильність тези, називається *командою ствердження*, а команда, яка буде спростовувати тезу, є *командою заперечення*. Завдання *суддів* полягає у спостереженні за грою команд та у рішенні, котра з них виявилася більш логічною та безперечною в доведенні своїх позицій. В об'язки суддів входить заповнення протоколу, у якому зазначають сильні та слабкі сторони кожного зі спікерів і команди загалом. *Таймкіпер* – це людина, що стежить за тим, щоб регламент гри був дотриманий, відмічаючи час виступів спікерів.

Отже, розглянемо, як власне відбуваються дебати.

Викладач поділяє групу студентів на дві команди: команду ствердження і команду заперечення. Оголошується тема (теза) дебатів, яку рекомендується обирати відповідно до напрямку навчання. Тема повинна стосуватися важливих проблем, які презентовані так, щоб сторони «за і проти» мали змогу однаково ефективно розвивати аргументи [8]. У нашому випадку теми обираються для студентів ветеринарного закладу вищої освіти. Наприклад: «Чи потрібні досліди на тваринах під час навчального процесу?» (Are experiments on animals needed during an educational process?).

Команда ствердження надає свій кейс (систему аргументів), у якому наводяться аргументи й докази того, що без експериментальних дослідів на живих тваринах неможливо отримати знання, яких буде достатньо для майбутнього ветеринарного лікаря-практика. Команда заперечення спростовує думку першої групи, а саме виступає за гуманну освіту та запровадження альтернативних моделей до експериментів над тваринами. Обговорення проводиться за регламентом та правилами. Під час дебатів члени команди мають змогу висловлюватися, ставити питання. Вводяться лексичні поняття, пов'язані з експериментальними дослідженнями, ветеринарною освітою тощо. Викладач у процесі дискусії має змогу оцінити рівень засво-

ення пройденого матеріалу кожним із учасників дебатів. Після виступу спікерів обох команд суддями та викладачем підводяться підсумки й оголошується команда переможців.

Висновки. Отже, дебати – це сучасний і дієвий метод у роботі з організації навчання іноземної мови. Застосування цього методу на занятті з англійської мови за професійним спрямуванням є ефективним, оскільки він дає можливість успішно застосовувати отримані теоретичні знання, закріплювати навички аудіювання, говоріння, письма та читання, вільно вести діалоги та дискусії у межах заданої теми. Ця педагогічна технологія підвищує мотивацію студентів до самостійного вивчення іноземної мови та спонукає до усвідомлених дій у комунікативних ситуаціях. Використання цього методу розвиває творче мислення, уміння застосовувати отримані знання на практиці. У межах дебатів студенти здобувають навички діяти в інтересах групи, уміти відстоювати свою думку, проявляти повагу до думки співрозмовника, що допомагає формувати колектив.

Завдяки цьому методу майбутні фахівці навчаються приймати рішення, розбиратися у проблемах, орієнтуватися в інформаційному світі та вести діалоги іноземною мовою не лише у повсякденному житті, але й у професійній діяльності. Дебати є універсальними за своїм характером, оскільки можуть бути наповнені будь-яким змістом і є одним із найбільш дієвих способів розвитку не лише іншомовної комунікативної компетентності, а й навичок соціальної взаємодії.

Література:

1. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра, спеціаліста і магістра / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2002. 51 с.
2. Пекушева Д.В. Трудности при обучении английскому языку студентов неязыковых вузов. *Научная палитра*. 2017. № 3 (17). URL: <http://culture.esrae.ru/43-386>.
3. Никифорова Д.В. Проектирование индивидуальных образовательных маршрутов студентов в вузе: проблемы и перспективы. *Казанский педагогический журнал*. 2015. Т. 2. № 5 (112). С. 312–317.
4. Simon Quinn. *Debating*. Published electronically, Brisbane, Queensland, Australia, 2005.
5. Яценко Р.В., Гуляева Е.Ш. Использование технологии «дебатов» в формировании патриотического самосознания студентов вуза. *Primo Aspectu*. 2015. Т. 24. № 10 (174). С. 95–98.
6. Зайченко Н.Г., Милая Ю.А. Использование метода дебатов в ходе обучения иностранному языку. 2011. URL: http://www.rusnauka.com/28_PRNT_2011/Pedagogica/5_94811.doc.html.
7. Програма дебатів Карла Понпера. *Дем. клуб*. URL: <http://www.debater.ru/ab2-formats4.html>.
8. Пекушева Д.В., Ряднова М.В., Невская П.В. Дебаты как современный метод обучения английскому языку студентов направления «Туризм». *Вестник ПНИПУ. Проблемы языкознания и педагогики*. 2018. № 1 С. 177–187.
9. Лучик Т.С. Образовательная технология «Дебаты» в учебном процессе. *Иностранные языки в школе*. 2010. № 2. С. 21–26.
10. Использование дискуссии на занятиях иностранного языка в рамках проблемного обучения при подготовке современных специалистов. URL: <https://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/74846569>.
11. Гетманская М.К., Баграмова Н.В. Принципы обучения иностранному языку как ведущий фактор процесса обучения. *Интерактивная наука*. 2017. № 6 (16). С. 24–28.
12. Горелова Л.Н., Кораблева Г.Н. Дебаты как учебная игра в вузе. *Мир науки и образования*. 2015. № 3. С. 3.
13. Понятие «принцип обучения». URL: <http://knigi.link/inostrannyim-yazyikam-obuchenie/ponyatie-printsip-obucheniya-53287.html>.

**Dehtiarova K., Karas A., Zhyvolup V., Kibenko L.
Application of debate method in teaching of foreign
language for specific purposes as one of the approaches of
communicative skill development in students**

Summary. There was investigated the actual issue of the development of communicative skills in students from the point of view to the issue of increase of linguistic activity in students of higher educational institutions in the process of study of foreign language for specific purposes. Different methods and tasks which are instrumental in the increase of student's motivation and induce to speak a foreign language are considered.

The special attention gets the debate as the interactive method of teaching foreign language for specific purposes. Characteristic signs and basic stages of this technology are determined. Its usefulness as the means of intensification of training efficiency and encouragement of student's self-directed studies of foreign languages is demonstrated.

The purpose of the article is showing of essence of debates as an interactive method of studies, their style and methodology

of realization, theoretical ground of expediency of their use during the lessons of foreign language in nonlinguistic higher educational institutions. To achieve the purpose the general theoretical scientific methods are used, such as analysis, synthesis and systematization of researchers' works; methods of pedagogical supervision.

Own experience and analysis of methodical literature allow to assert that in the process of foreign language studying it is possible to use debate not only as a form of a lesson that requires the high level of language proficiency and serious pre-treatment but also separate elements of this technology. Appropriate usage during the lessons so-called "modified" debates that have certain changes in rules, which allow bringing over all group to work.

Due to this method future specialists learn to make decision, understand problems, orientate at the informative world and engage in dialogue by foreign language not only in everyday life but also in professional activity.

Key words: debate, learning process, interactive learning methods, communicative skills, resolution, arguments.

Дзюбіна О. І.,

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри англійської філології та методики навчання англійської мови
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

УТВОРЕННЯ МОРФОЛОГІЧНИХ НЕОЛОГІЗМІВ В АНГЛОМОВНОМУ СЕГМЕНТІ ІНДУСТРІЇ МОДИ ТА КРАСИ

Анотація. Стаття присвячена центральному поняттю неології – неологізму, зокрема проблемі утворення неологізмів в англомовному сегменті індустрії моди та краси. Останнім часом у зв'язку з розвитком науки, культури, технологій, соціальних мереж у словниковому складі англійської мови відбулися зміни, що виражаються в появі нових слів і словосполучень, які дають найменування новим предметам, явищам, поняттям. Неологізми, що стали одиницями мови, з часом входять в узуз і віддзеркалюють актуальний стан вокабуляру. Неологізми є інноваціями у всіх мовах. Нові лексичні одиниці з'являються щодня, і їх число в англійській мові швидко зростає, особливо в англомовному сегменті індустрії моди та краси. Особлива увага приділяється англійським неологізмам, зареєстрованим в електронному словнику Word Spy, Urban Dictionary. Визначено найпродуктивніші способи утворення неологізмів у цій сфері. Розглянуто саме морфологічні способи утворення неологізмів в англомовному сегменті індустрії моди та краси. Здійснено класифікацію неологізмів в індустрії моди та краси за способом словотворення. Визначено, що найпродуктивнішим способом словотворення є словоскладання, а найменш продуктивним – конверсія. Метою роботи є виявлення неологізмів, а також їх вивчення за допомогою дистрибуції за словотвірними моделями. Неологізми проаналізовані з погляду словотвірних моделей, за якими вони утворені, з метою виявлення найбільш продуктивних. Практична значимість роботи зумовлена тим, що результати та підібраний мовний матеріал можуть бути використані в науково-освітніх цілях, наприклад, при підготовці монографій і посібників із теорії перекладу, лексикології англійської мови, укладенні словників сленгу і т. д., а також можуть використовуватися на практичних заняттях із практичного курсу англійської мови, семінарах чи вебінарах відповідної тематики, а також у професійній сфері при перекладі відповідного мовного матеріалу. У ході дослідження використовувалися методи суцільної вибірки та контекстуального аналізу. У статті розглянуто основні продуктивні морфологічні словотвірні моделі, за якими утворюються нові лексичні одиниці в індустрії моди та краси.

Ключові слова: неологізм, продуктивність, лексична одиниця, словотворення, морфологія.

Постановка проблеми. Незважаючи на неоднозначне ставлення лінгвістів XVIII ст. до такого процесу, як неологізація мови (вважалося, що неологізми «спотворюють» народну мову), поповнення вокабуляру – циклічний процес, необхідний для того, щоб на кожному рівні свого розвитку мова могла відповідати потребам суспільства як у комунікації, так і у відображенні тогочасних реалій, у розвитку та збагаченні культури народу. Швидка діджиталізація, зміни в суспільних цінностях і пріоритетах, прогрес у науці

та техніці відбуваються наростаючими темпами, все це призводить до появи нових понять і явищ, а отже, вимагає номінацій цих понять. Велика кількість нових слів щорічно наповнює словниковий склад англійської мови, це також вимагає від лінгвістів не лише регулярно фіксувати входження нових лексичних одиниць в узуз, а й проводити їх глибокий аналіз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню неологізмів присвячені численні праці вітчизняних і зарубіжних лінгвістів (Н.І. Фельдман, Е.І. Ханпіра, В.В. Лопатін, О.Г. Ликов, М.О. Бакіна, О.А. Земська, О.А. Габінська, А.О. Брагіна, І.Г. Дегтяр, А.В. Березовенко, А.Г. Ликов, J. Sheidlower, J. Algeo, E. McKean, K. Sornig, R. Fischer та ін.) [1; 2]. Велика кількість праць присвячена функціонуванню неологізмів у медіа-дискурсі. Недостатньо вивченим питанням залишається утворення та функціонування неологізмів в індустрії моди та краси.

Мета дослідження – визначити продуктивність морфологічних способів утворення неологізмів в англомовному сегменті індустрії моди та краси.

Виклад основного матеріалу. *Словоскладання* виявилось найпродуктивнішим способом утворення неологізмів в індустрії моди та краси. Ці слова можуть слугувати прикладами утворення неологізмів у такий спосіб:

1. Прикметник + іменник:

- *skinny jeans n* – обтягуючі джинси, які прилягають до стегон і литок, звужуючись до низу;
- *american style n* – легкий спортивний щоденний одяг [3];
- *sweatshirt n* – вільний пуловер без коміру, зроблений із бавовни;
- *androgynous style n* – стиль одягу, у якому важко зрозуміти стать людини, гендерно нейтральний стиль [3];
- *military style n* – стиль, що нагадує армійську уніформу [3];
- *academic costume n* – спеціальний одяг, який одягають вчителі й учні, коли йдуть на навчання [3];
- *active sportswear n* – одяг для спортсменів під час змагань [3];
- *advanced colours n* – теплі кольори у червоних відтінках [3];
- *bulky clothing n* – одяг, що вільно лежить [3];
- *capsule wardrobe n* – це нейтральні речі, які завжди в моді та повинні бути у гардеробі кожної людини, потім вони доповнюються певними небазовими та цікавими речами й аксесуарами;
- *continental style n* – європейський стиль одягу [3];
- *composite style n* – поєднання різних стилів: простого і витонченого, чоловічого і жіночого [3];
- *dated fashion n* – стиль одягу, який уже не в моді [3];
- *deadstock n* – нові речі, що ніколи не були одягнені, часто з попереднього сезону [3];

- *ecclectic style n* – стиль, у якому поєднуються речі різних стилів [3];
- *eponymous fashion brand n* – коли дизайнер називає свій бренд своїм іменем, наприклад Louis Vuitton, Versace [3];
- *layered style n* – це стиль, у якому різний одяг із різною довжиною шарується один на один [3];
- *longline clothing n* – одяг, створений для високих людей [3];
- *marine style n* – стиль одягу, що нагадує одяг моряків [3];
- *preppy style n* – стиль одягу, який походить від шкільної форми учнів pre-college preparatory – престижних коледжів, котрі готували молодь до вступу в елітні вищі навчальні заклади. Словом «preppy» називали учнів цих шкіл. Стиль преппі характеризується комбінацією ділового стилю та smart casual, зручністю, охайністю й елітністю [4];
- *supportive clothing n* – одяг, що надає підтримку; наприклад, м'язову підтримку для спорту, підтримку бюста, підтримку хворих ніг із варикозним розширенням вен [4].

2. Дієслово + іменник:

- *crop top n* – коротка жіноча футболка;
- *cut crease n* – техніка макіяжу очей, коли світлі тіні наносяться на природню або намальовану лінію нерухокої повіки, створюючи поділ між рухомою та нерухомою повікою для того, щоб візуально збільшити очі [4];
- *lookbook n* – модельне портфоліо, яке роблять для моделі в різних образах, щоб надсилати у різні агентства, або книга з усіма фотографіями фотографа, стилю, стиліста або зображення, що представляють повну лінію одягу дизайнера. Він призначений як каталог для продажу, який буде представлений покупцям;
- *slip on shoes n* – це чоловічі або жіночі туфлі без застібок або шнурівки з довгим язичком, круглим носком і перемичкою (або пензликом) на підйомі стопи [4];
- *upcycled clothing n* – старий одяг, який перешили, щоб носити знову [4].

3. Іменник + іменник:

- *eyeliner n* – гелева підводка для очей, що використовується для нанесення стрілок;
- *double denim trend n* – тренд, стиль, коли одночасно одягають дві джинсові речі, наприклад, джинси та джинсову куртку [4];
- *oversize adj* – предмет одягу, що є більшим від звичайного, загальноприйнятого розміру. Такі речі стали популярними декілька років тому;
- *baking powder n* – спеціальна пудра, яка використовується у техніці baking;
- *halo eye n* – техніка нанесення макіяжу таким чином, щоб під час нанесення тіней середина повіки залишалася не пігментованою, а у самому кінці середина повіки висвітлюється світлим чи яскравішим кольором, що створює ефект німбу [5];
- *trendsetter n* – людина або компанія, котра започатковує тренди [4];
- *tom jeans n* – джинси з високою талією, які не обтягують ноги [4].
- *beauty blogger n* – блогер, який доносить інформацію про тренди в макіяжі;
- *duochrome n* – сяючі тіні з різноманітними переливами [4];
- *barfly apparel n* – одяг, що пасує для відвідування коктейльного бару [4];

- *black tie event n* – різновид одягу для офіційних заходів, для чоловіків це костюм, краватка та туфлі, для жінок – довга сукня [4];
- *boyfriend style n* – стиль чоловічого одягу, адаптований для того, щоб підходити жінкам [4];
- *boyfriend jeans n* – вільні, мішкуваті, прямі джинси, які носять жінки [4];
- *colorway n* – поєднання кольорів у певних речах [4];
- *drop tail style n* – речі з непропорційною довжиною, довжина речі ззаду більша, ніж спереду [4];
- *fashion capitals n* – стосується таких міст, як Париж, Нью-Йорк, Лос-Анджелес, Лондон, Токіо, Берлін, Барселона, де мода добре розвинена [4];
- *fashion cycle n* – цикл життя трендів, стилів, напрямів від популярності до занепаду [4];
- *fashion forecast n* – передбачення популярності певних стилів і трендів [4];
- *fashion-forward n* – людина, котра знається на моді й усіх трендах [4];
- *fashion icon n* – людина, стиль якої користується популярністю і яку всі прагнуть наслідувати [4];
- *fashion line n* – весь одяг, що випускає модельєр для конкретної категорії покупців [4];
- *fashion press n* – преса, яка повідомляє про модні події/шоу/покази тощо [4];
- *fashion sketch n* – початковий нарис, зроблений із метою придумати дизайн одягу, дає основну ідею про якусь річ [4];
- *fashion tribe n* – люди, у яких є спільні погляди на моду, стиль, тренди [4];
- *geek chic n* – одяг та аксесуари для (nerds) людей, котрі вчать або наполегливо працюють із новими технологіями [4];
- *resort wear n* – це лінія одягу, призначена для святкової або туристичної колекції для розміреного життя забезпечених людей [4];
- *statement jewellery n* – сміливі та захоплюючі увагу прикраси [4];
- *surfer look n* – безтурботний одяг, який серфери носять на пляжі [4];
- *trunk show n* – закритий показ дизайнерського одягу [4];
- *garcon look n* – чоловіча мода для жінок [4];

Рис. 1. «Garcon look»

- *foundation brush n* – це щітка зі стисненими у наконечнику щетинками, яка використовується для нанесення тональної основи [5];
- *stippling brush n* – це щітка з легкими та ніжними щетинками, використовується для нанесення бази під тональну основу, щоб створити легкий і стійкий ефект [5];

- *powder brush n* – щітка з довгими щетинками для нанесення пудри на обличчя для закріплення тональної основи [5];
- *bronzer brush n* – м'яка заокруглена щітка, що використовується для нанесення бронзера на тіло й обличчя [5];
- *concealer brush n* – пласка щітка із загостреним кінчиком для нанесення консилера під очі та на недоліки шкіри, щоб їх приховати [5];
- *face contour brush n* – коса заокруглена щітка із щільними щетинками для нанесення бронзеру у техніці контуринг [5];
- *eyeshadow brush n* – коротка пласка щітка для нанесення тіней для повік [5];
- *angle eye brush n* – довга щіточка з гострим кінцем з одного боку, ідеальна для нанесення гелевої підводки для очей або засобів для підкреслення брів [5];
- *blending eye brush n* – заокруглена зверху щітка з короткими щетинками для змішування тіней для повік або для плавного переходу з одного кольору в інший [5];
- *eyebrow definer brush n* – щітка із жорсткими щетинами для щільного нанесення тіней для брів [5];
- *spiral eyebrow brush n* – щіточка у формі спіралі для надання бровам гарної форми [5];
- *lip brush n* – кругла щітка із загостреним кінчиком, що використовується, щоб нафарбувати губи [5];
- *retractable lip brush n* – легка загострена щітка для нанесення контуру на губи [5];
- *heavy metal fashion n* – мода, прийнята фанатами музики хеві-металу (*metal heads or headbangers*), часто це джинси, куртки, одяг із латками та значками [5];
- *pantone colors n* – широко розповсюджена система для визначення, ідентифікації та підбору відповідності кольорів. Застосовується у дизайні, архітектурі, поліграфії та інших видах діяльності, що передбачають роботу з кольором [5].

4. Іменник + дієслово:

- *army look n* – стиль, який нагадує армійську уніформу [5], те саме, що *military style*;
- *city wear n* – вуличний одяг із витонченим стилем [5];
- *country look n* – сільський стиль [5].

5. Іменник + прикметник:

- *cruelty-free n* – косметичні продукти, що не тестувалися на тваринах.

6. Прикметник + дієприкметник:

- *effortless dressing n* – це стосується стилю, який є високим, але виглядає, ніби був скомбінований без зусиль, легкий і невимушений [5].

7. Дієслово + прийменник:

- *pullover n* – трикотажний плечовий виріб, куфайка, що надівається через голову. Є різновидом светра із V-подібним вирізом, щільно облягає фігуру.

Скорочення

Скорочення є малопродуктивним способом утворення слів в індустрії краси та моди. Прикладами різних видів аббревіації є такі слова:

Ініціалізм

- *RTW* – (*ready to wear*) – фабричний одяг у стандартних розмірах [5];
- *UV protection* – (*Ultra Violet*) – захист шкіри від ультрафіолетового випромінювання [5].

Акронім

- *WWD* – (*Women's Wear Daily*) – це модний журнал, який називають «біблією моди» [5].

Усічення

- *body-con n* – (*body-conscious*) – прилягаючий одяг [5];
- *boho n* – (*bohemian style of fashion*) – нестандартний одяг у стилі бохо [5];
- *cine mode n* – (*cinema + mode*) – мода, яка з'явилася через фільми [5].

Контамінація

- *jeggings n* – (*jeans + leggings*) – це легінси, зроблені із джинсової тканини;
- *cosplay n* – (*costume + roleplay*) – один із видів перформансу, що полягає у відображенні в режимі реального часу певних відомих персонажів чи ідей за допомогою костюму та характерних аксесуарів [5].

Афіксація

Афіксація не є дуже продуктивним способом словотворення. Ми виявили такі приклади афіксації в утвореннях неологізмів індустрії моди та краси:

Суфікс -ing:

- *contouring n* – це візуальна зміна форм і пропорцій лица за допомогою світла та тіні; [5]
- *accessorizing n* – процес додавання аксесуарів до образу [5];
- *leggings n* – це тип одягу з тканини, який покриває ноги, легінси виготовлені із суміші лайкри, спандексу, нейлону, бавовни або поліестеру;
- *waxing n* – метод видалення небажаного волосся з тіла за допомогою кремopodobної маси з воску [5];
- *sugaring n* – спосіб епіляції за допомогою використання густої цукрової пасти у суміші з лимоном і водою, сьогодні є одним із найменш болісних видів епіляції [5];
- *draping n* – спосіб пошиття речей таким чином, щоб підкреслити фігуру за допомогою драпірування [5].

Суфікс -er:

- *bronzer n* – кремовий або пудровий засіб для надання шкірі ефекту засмаги;
- *concealer n* – засіб кремової текстури для маскувння недоліків шкіри.

Суфікс -or:

- *illuminator n* – інша назва хайлайтера;

Рис. 2. «Illuminator»

Префікс anti-:

- *anti-fashion n* – це явище, коли люди навмисно одягаються у речі, які не є в моді в певний момент часу, тим самим демонструючи байдужість до моди та різноманітних трендів.

Конфіксація:

- *embellishment n* – додавання декоративних деталей до одягу [5].

Конверсія

Конверсія також не виявилася продуктивним способом словотворення в індустрії моди та краси. Такі приклади конверсії були можна побачити у новостворених словах:

- *make up* → *makeup n* – макіяж;
- *to blush* → *blush n* – суха або кремова текстура, що наноситься на вилиці;
- *must have* → *must-have n* – річ, яку обов'язково необхідно мати у якийсь період часу в певному місці;
- *to shimmer* → *shimmer n* – сяюча текстура, що наноситься під брови, щоб відкрити погляд;
- *to look* → *look n* – модний, стильний і гарно скомбінований одяг;
- *to craze* → *craze n* – мода, яка стає дуже популярною за короткий період часу [5];
- *to display* → *display n* – модний показ [5];
- *to separate* → *separates n* – одяг, що купується окремо і покриває тільки частину тіла, але може бути скомбінований і підібраний, наприклад, штани та сорочки [5].

Висновки. Таким чином, морфологічний спосіб словотворення є досить продуктивним в англійському сегменті індустрії моди та краси. Найпродуктивнішим є словоскладання – 45%, афіксація складала 27%, скорочення – 23%, конверсія – 5%. Перспективним у подальших пошуках є дослідження неологізмів в англійському рекламному дискурсі.

Література:

1. Голуб О.М. Структура та семантика римованого сленгу в сучасній англійській мові. *Теоретические и прикладные проблемы русской филологии*. 2010. Вып. XIX. С. 78–82.
2. Дзюбіна О.І. Диференціальні ознаки неологізмів і оканіалізмів (на матеріалі художньої літератури та інтернет-реклами англійської мови). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2018 № 33. Т. 2 3. *Вісник ЛНУ ім. І. Франка. Сер.: іноземні мови*. 2014. № 22. С. 78–84.
3. Slang Dictionary – Text Slang, Internet Slang, & Abbreviations. URL: <http://www.noslang.com/dictionary/> (дата звернення: 11.01.2021).
4. Urban Dictionary. URL: <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=facebook> (дата звернення: 11.01.2021).

5. Word Spy. URL: <http://www.wordspy.com/> (дата звернення: 16.01.2021).

Dziubina O. Formation of morphological neologisms in English segment of fashion and beauty industry

Summary. In recent decades, many languages have experienced a “neological boom”. The drastic changes of social life processes, technological progress, formation of the global information environment have led to the increasing the number of new lexical units. The new vocabulary reflects the current drastic changes and tendencies in the economic, political, social and also cultural spheres of our society. The emergence of neologisms is proves the evolution and vitality of language.

The article is devoted to the study of neologisms in the modern fashion and beauty industry, the most productive ways of neologisms formation in the modern fashion and beauty industry were identified. Morphological and semantic features of neologism formation in English are looked into. The classification of neologisms in the fashion and beauty industry according to the method of word formation is carried out. Compounding turned out to be the most productive way of word formation, and the least productive is conversion.

Neologisms stand for innovation in every language. New words are created every day and their number in English is growing fast, especially in tourist industry. The article is dedicated to the research of the structural semantic features of English neologisms in tourist discourse which reflect changes and real processes in contemporary society. The paper studies the approaches to the concept of “beauty disclosure”, and also, based on the analysis of the lexical units the derivational processes and reasons of neologisms emergence and the ways of formation in fashion and beauty industry.

The main types of morphological word formation in the sphere of fashion and beauty industry have been examined and the following conclusion can be made. The most productive way of word formation in the fashion and beauty industry is compounding and affixation. Blending and conversion are less productive.

The practical result of this work is in the possibility to use the results of new trends of neologisms in the analysis of the English language lexical composition.

Key words: neologism, morphology, word formation, productivity, fashion and beauty industry.

Ємець Н. О.,

викладач кафедри англійської і німецької філології та перекладу імені професора І. В. Корунця
Київського національного лінгвістичного університету

АМЕРИКАНСЬКА ЖІНОЧА ПОЕЗІЯ КОЛОНІАЛЬНОЇ ДОБИ У РАКУРСІ ЕГОЦЕНТРИЧНОСТІ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Статтю присвячено огляду егоцентричності поетичних текстів у соціокультурному ракурсі. Важливою передумовою дослідження егоцентричності визначено загальнофілософське та психологічне тлумачення зазначеної категорії. З позиції лінгвістики егоцентричність розглядається у термінах концепту ego – макротекстуального конструкту самореферентної площини концептуальної картини світу особистості. Художній концепт ego тлумачиться як кодувальна его-орієнтована одиниця поетичної картини світу автора, що вміщує інформацію про власне Я. Відповідно, важливим чинником формування та розгортання зазначеного концепту визнано соціокультурний аспект як індикатор культурного коду автора. Під культурним кодом розуміємо історико-соціальні передумови формування й еволюції поетичного стилю митця. Для дослідження концептуалізації егоцентричності американської жіночої поезії колоніальної доби залучено історично, соціально та культурно важливі події для становлення та розвитку літературної спадщини Нового світу. Результати розвідки засвідчили вплив історико-культурного фактору, що виявився у домінантності тематичних ліній і дистрибуції художніх концептів. Ядерність тематичної лінії *божественного* доводить відданість традиціям Старого Світу у наслідуванні традицій Пуританства та віднайдення поетичного ego у площині релігійності життя. Дистрибуція концептів простору егоцентричності продемонструвала напрями тематичного розгортання як індикатор культурного впливу на формування авторської свідомості. Перспективою у дослідженні егоцентричності поетичних текстів визначено можливість залучення до пошуків творів авторок різних епох для встановлення еволюційного складника у структурі художнього концепту ego. Для конструювання загального концептуального простору ego та для виявлення гендерних особливостей утілення егоцентричності доцільним вважаємо залучення до матеріалу розвідки творів американських поетів-чоловіків.

Ключові слова: американська жіноча поезія, художній концепт, концептуальний простір, егоцентричність, поетика, лінгвопоетологія.

Постановка проблеми. Поетичні тексти як утілення особливого типу мислення та світосприйняття завжди привертати увагу науковців у зв'язку з неконвенційністю відображення авторської картини світу. Проблема вивчення віршованих творів через специфіку їхньої текстової організації залишається у фокусі уваги вчених і висвітлюється з огляду на міждисциплінарність сучасних досліджень із різних підходів у філологічних студіях.

Крізь поетичне мовлення втілюється особливий тип мислення, самопізнання і саморефлексії, що є проявом особистості митця. Алюзії до питання рефлексії та саморефлексії віднаходимо ще у поетиці Аристотеля. Надалі егоцентричність як

концепція спрямованості на себе залишається у фокусі дослідження різних наукових напрямів у межах панівних парадигм. Так, філософське, психологічне та літературознавче тлумачення егоцентричності нарощують смисли, додаючи нових відтінків у вивченні зазначеного питання.

Концепція особистості у загальнофілософському аспекті представлена категорією егоцентричності, яка еволюціонує відповідно до панівної наукової парадигми. На шляху розвитку від природної людини античності [1, с. 17] до раціональної особистості сьогодення [2, с. 129] змінюються ракурси віднайдення місця людини у Всесвіті, її впливу і взаємодії з навколишнім середовищем, самосприйняття та сприйняття інших щодо себе.

Дослідженням питанням егоцентричності опікуються і психологічні студії, пропонуючи свій погляд на концепцію особистості: від теорії З. Фрейда крізь трансформаційні теорії його послідовників, соціальну і гуманістичну психологію до «нарративного» визначення Его спостерігаємо зміни у тлумаченні психологічної категорії егоцентричності [3, с. 25–26]. На сучасному етапі розвитку психологічних наук категорія егоцентричності позначає аспекти персональності як компонента особистості, що безпосередньо пов'язаний із зовнішнім світом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвістичну концепцію особистості, котра завдяки пануванню антропоцентризму у мовознавчих дослідженнях стає центром багатьох розвідок, розглядають під різними кутами зору, що сприяє розширенню і поглибленню знання про поняття загальнофілософської категорії егоцентричності [4, с. 29; 5, с. 366–367]. Вивчаючи функціонування мови як різновиду пізнавальної діяльності, когнітивна лінгвістика, де загальнофілософське тлумачення особистості на ментальному рівні репрезентовано концептом ego, торкається глибин свідомості [5].

У концепті ego вбачаємо кодувальну одиницю концептуальної картини світу особистості, що вміщує інформацію про «своє власне Я» [6, с. 6]. У художніх текстах загалом і поетичних зокрема окреслена концепція особистості в цілісному спектрі її знання про себе репрезентована художнім концептом ego – базовою одиницею самореферентності в концептуальній картині світу автора [7, с. 133]. Особливість актуалізації художнього концепту ego пояснюється жанровою своєрідністю поетичних текстів, концептуальний простір (далі – КП) яких народжується і розгортається лише у взаємодії з читачем, котрий інтерпретує поетичні смисли, інтегруючи їх у власну картину світу [8, с. 27].

Феномен авторської присутності залишається у центрі уваги дослідників, адже поезію характеризує високий рівень суб'єктивності. Це можна пояснити специфікою творчої авторської сутності з унікальним баченням світу, викладеним у поетичному творі. Наголосимо на важливості присутності

читача у тексті, який стає співтворцем поетичної картини світу і тлумачить авторський задум крізь власну призму егоцентричності [8, с. 43].

Метою статті є визначення меж егоцентричності поетичних текстів для їх подальшого дослідження у соціокультурному ракурсі. Це питання висуває особливі вимоги до визначення меж категорії егоцентричності у ракурсі лінгвопоетики, адже правомірним є твердження, що будь-який віршований твір як експлікація почуттів, думок та емоцій є его-орієнтованим.

З огляду на вищезазначене концептуалізацію егоцентричності визначаємо як фіксацію свідомістю самореферентних аспектів світосприйняття. Концепт его є кодувальною одиницею концептуальної картини світу людини, що окреслює обриси знання про власне «Я». Отже, під концептуалізацією егоцентричності розуміємо класифікаційний процес, спрямований на виокремлення змістових одиниць людського досвіду самоідентифікації та самореферентності. У концептуальній картині світу егоцентричність зафіксована концептом его, головним чинником формування і розгортання якого є історико-культурний фактор. У поетичній картині світу виділяємо художній концепт EGO – складник поетичної свідомості автора, що переломлюється через когнітивні інтерпретаційні здібності читача як носія власної картини світу.

Виклад основного матеріалу. Магістральною детермінантою концептуалізації егоцентричності вважаємо історико-культурний аспект її розгортання як індикатор еволюційності его в концептуальній картині світу особистості. Так, наприклад, у концепті его античності віднаходимо природну людину, в его Середньовіччя закарбована людина божественна. В епоху Відродження его наповнюється характеристиками свободи й індивідуальності, а Просвітництво додає до його характеристик раціональності. Вектор его романтизму спрямований до внутрішнього світу людини, тоді як людина нового світу концептуалізує себе в ракурсі вольової активності та самореалізації. У XIX ст. поширюється ідея колективного характеру особистості, що відбивається в концепті его опозицією «я – інший». Основу розуміння особистості у більшості сучасних культур становить раціоналізм у поєднанні з культурними орієнтирами, які формують новий вектор розгортання концептуалізації егоцентричності.

Культурно вмотивованими чинниками концептуалізації у дослідженні егоцентричності вважаємо детерміновані культурним кодом історико-соціальні передумови формування й еволюції поетичного стилю автора. Культурний код розуміємо в широкому і вузькому значенні цього поняття. У першому разі, слідом за О.О. Селівановою, розглядаємо код культури як «мережу членування, категоризації, оцінок інтеріоризованого світу та внутрішнього досвіду людини» [9, с. 43], зумовлених культурою певного етносу й репрезентованих у знакових системах природної мови, мистецтва, звичаїв, а також у нормах поведінки членів певної соціально-етнічної спільноти [10, с. 10]. У вузькому значенні до коду культури відносимо фактори, зумовлені впливом історичного періоду, літературних тенденцій епохи й особливостей приватного життя і творчості авторок. Отже, у коді культури вбачаємо детермінанту формування особистості загалом і авторського поетичного стилю в межах епохи зокрема. Розглянемо історико-культурний аспект розгортання категорії егоцентричності у творах американської жіночої поезії колоніальної доби.

Історія американської жіночої поезії характеризується різноманітністю, енергією, прагненням висловити своє власне Я [11, с. 12–13]. Рання американська поезія – поезія колоніального періоду – тяжіє до прямого наслідування, адже більшість поетів були залежними від британської традиції віршованих форм. Колоніальна епоха широко представлена метафізичною і релігійною поезією. Так, наприклад, у поетичній творчості цього періоду переважають пасторалі, оди, елегії та послання – традиційні для Великої Британії XVI–XVII ст. поетичні форми [12].

Найвагомішою жіночою постаттю цього періоду без перебільшення можна вважати Анну Бредстріт, чиє життя припадає на епоху розбудови американського соціуму як незалежної, самобутньої нації на світовій політичній та економічній арені.

Важливою передумовою становлення національної ідентичності колоніальних часів було формування свідомості нового типу суспільства – різноманітного, цілеспрямованого, рішучого. З огляду на політичний і територіальні чинники – адже колонії були досить опосередковано пов'язані між собою – саме література виявилася тією ланкою, що не лише пов'язала міста та населення, а й значною мірою вплинула на формування новітньої американської свідомості.

Дослідники, визнаючи певну відмінність шляхів розвитку американської літератури XVII ст., загалом сходяться у визначенні літератури як «колоніальної» [13]. Так, домінантною для Півдня була наукова й описова література, представлена здебільшого жанрами памфлетів, трактатів та оповідань (А. Уайткер, Дж. Хеммонд). Колонії центральної частини дещо із запізненням реагували на новітні літературні тенденції: такі представники новоанглійської літератури, як Е. Уїнслоу та Дж. Сміт вийшли на літературну арену незадовго до революції. Визнання сучасників їм принесли намагання поєднати консервативність релігійного життя із сучасністю матеріальної буденності, але, безперечно, фактором, що об'єднав літературні течії американського суспільства XVII–XVIII ст., була «пуританська словесність», яка довгий час залишалася визначним чинником становлення та формування американської свідомості та літератури.

Інтерес до культурної спадщини «пуританського» періоду, а також оцінка її культурної значущості змінювалися в різні епохи. Упродовж певного часу роль творів письменників-пуритан применшувалася, інколи зовсім нівелювалася через, на погляд критиків, недостатню літературну цінність творів, але завдяки глибинним розвідкам П. Міллера, К. Мердока, Е. Моргана та інших дослідників внесок літературних діячів періоду XVII–XVIII ст. у розвиток і розбудову американської державності було піднесено на вищий щабель. Варто згадати ґрунтовні наукові праці та вітчизняних американістів, які так само високо оцінюють літературну значущість творів часів «пуританства» (Н.О. Висоцька, Т.Н. Денисова та ін.).

Незважаючи на полярність поглядів стосовно цінності літературних здобутків, незаперечною є ключова фігура поетичного дискурсу епохи. Як зазначає П. Міллер, саме з А. Бредстріт починається відлік суто американської (і не лише жіночої) поезії, з якої бере витоки література США із притаманними їй специфічними темами та технікою написання.

КП EGO поезії періоду колонізації вибудовується в концептуальній картині світу, що керується сакральним книжним словом. Як результат, тематика творів так чи інакше обертається довкола актуальних для соціуму біблійних сюжетів дидактично-повчального

характеру. Основною детермінантою концептуалізації егоцентричності в поезії А. Бредстріт є філософічність, яка фокусується на викритті таємниць життя світу, людини, соціуму. Так, припускаємо, що КП EGO поезії А. Бредстріт репрезентований темами релігії, церкви, освіти і т. ін., адже для поетки характерні релігійність пуританського світосприйняття та теологічна філософічність. Щобільше, беззаперечно цінною є інтимна лірика А. Бредстріт, де внутрішні переживання корелюють із доктринаю провіденціалізму і викривають EGO чуттєве, рефлексивне, християнсько-смирненне і пристрасне водночас.

Важливою умовою розуміння витоків концептуалізації EGO поезії колоніальних часів є аналіз історико-культурного контексту цього періоду. Так, у творчості А. Бредстріт присутні рефлексія діалогів із попередниками, символіка багатомовної європейської культури, сучасна матеріальна реальність світу [14]. Поліфонічність творів відкриває можливості для їх багатомірності сприйняття. Більш пізня творчість авторки відзначається глибоким психологізмом, зосередженим на розкритті гострих внутрішніх конфліктів [15, с. 24–25]. Не можна не відзначити дуалізм прогресивної незалежної думки у традиційних канолах пуританства.

Егомарковані контексти в поезії колоніальної доби містять чотири тематичні лінії: *божественного, кохання, країн і території та смерті*. Провідною лінією з кількісним показником 53,85% є тематична лінія *божественного*. У межах цієї лінії реконструйовано тринадцять тематичних доміант. Дистрибуція художніх концептів, загальна кількість яких становить 55 одиниць, свідчить про ядерність концепту god поруч із концептами *betrayal, heaven, light, love, care, child, life, eternity, soul і spirit*, що належать до ближньої периферії.

Спільним художнім концептом для всіх тематичних доменів виявився концепт god як підтвердження тези про релігійність епохи. Концепти *heaven, light, love, care, child, life, eternity, betrayal, spirit і soul* фігурують у двох тематичних доменах, наголошуючи на вірності цінностям християнства. Інші художні концепти репрезентовані лише в межах одного тематичного домену. Таким чином, ядерним концептом простору его американської жіночої поезії колоніальної доби є god. Ближню периферію становлять *heaven, light, love, care, child, life, eternity, betrayal, spirit та soul*. Інші художні концепти займають дальнє периферійне положення.

Аналіз КП EGO колоніальної доби дозволяє виділити такі його характеристики: 1) превалювання тематичної лінії *божественного* в егомаркованих контекстах і ядерний статус концепту god у межах усіх тематичних доменів КП его свідчать про відданість традиціям Старого Світу та релігійність епохи; 2) історико-культурний чинник впливу на формування КП EGO зумовлює присутність тематичного домену *країн і території*.

Висновки. У дослідженні егоцентричності поетичних текстів як відображення особливого типу осмислення та репрезентації дійсності магістральною детермінантою її розгортання вважаємо соціокультурний чинник. Культурний код нації, закарбований історією у важливих датах і подіях, знаходить своє віддуння у поетичній картині світу віршованих текстів. Історичні передумови формування автора як особистості стають витоків формування концептуальної картини світу поетичних текстів. Так, віршовані тексти колоніальної доби тяжіють до наслідування літературних традицій Старого Світу. Приклади такого наслідування віднаходимо у тематичній

спрямованості текстів: домінантність тематичної лінії *божественного* підтверджує відданість пуританським традиціям суспільства Нового Світу. У дистрибуції концептів концептуального простору егоцентричності вбачаємо підтвердження важливості культурного компоненту: так, ядерні та периферійні концепти репрезентують центральні та другорядні вузли у концептуальній картині поетичних текстів як показник соціокультурного аспекту концептуалізації. Отримані результати свідчать про важливість урахування соціокультурного фактору у дослідженні егоцентричності поетичних текстів. Перспективою такого пошуку вважаємо можливість залучення до дослідження текстів авторок інших епох для встановлення еволюційних процесів концептуалізації.

Література:

1. Аристотель. Сочинения : в 4 т. Москва : Мысль, 1976. Т. 1. 550 с.
2. Мид Дж. Избранное / ред. Д.В. Ефременко. Москва : ИНИОН РАН, 2009. 290 с.
3. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 720 с.
4. Маслова В.А. Статус картины мира и ее типы в антропоцентрической парадигме. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. 2013. Вип. 18. С. 28–35.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
6. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. Москва : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. 480 с.
7. Маслова Ж.Н. Когнитивная концепция поэтической картины мира : монография. Москва : Флинта, 2012. 420 с.
8. Островська А.В. Форми вираження авторської свідомості в творчості письменників нової генерації к. XIX – п. XX ст. (на матеріалі малої прози В. Стефаніка, О. Кобилянської, М. Коцюбинського) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Донецьк : ДНУ, 1999. 205 с.
9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
10. Рапай К. Культурный код. Москва : Альпина паблишер, 2019. 236 с.
11. Денисова Т.Н. Про літературу США. Вибрані статті українського американіста часів Незалежності. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2014. 531 с.
12. Літературознавчий словник-довідник / укл. Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів, В.І. Теремко. Київ : Академія, 1997. 752 с.
13. Теорія літератури : підручник / О.А. Галич, В.М. Назарець, Є.М. Васильєв / за наук. ред. О.А. Галича. Київ : Либідь, 2001. 488 с.
14. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Anne_Bradstreet (дата звернення: 15.04.2020)
15. Венгеров Л.М. Зарубіжна література (1871–1973). Огляди і портрети. Київ : Вища школа, 1974. 391 с.

Yemets N. American female poetry of the colonial period in the egocentric perspective: socio-cultural aspect

Summary. The article deals with the poetic texts egocentricity investigation from the socio-cultural perspective. The philosophic and psychological definitions of the egocentricity category are viewed as the important research determinants. In the linguistic perspective, egocentricity is approached in the terms of concept ego, defined as the self-referent part of an individual's conceptual worldview. Literary concept ego is viewed as a coding ego-oriented unit of the author's conceptual worldview that contains the information about Self. Consequently, socio-cultural factor is regarded as an important determinant in formation and evolution of the concept. The cultural code is interpreted as socio-cultural

background of author's individual style development. Therefore, to the investigation of the egocentricity in the poetic texts of the colonial period, historical, social and cultural milestones that influenced the literary legacy of the New World were integrated. The research results proved the influence of the socio-historical factor that revealed itself in thematic lines dominance and literary concepts distribution. The central position of the *divine* theme line unveils the legacy of the Old World in following the Puritans traditions and uncovering the poetic ego in the religious plane. Literary concepts distribution demonstrates

the thematic determination as the indicator of cultural influence on the author's mind formation. The perspectives of the egocentricity investigation lie in the possibility of integration of the other women-authors' texts of different literary periods into the research of evolutionary constituent in the ego concept structure. Moreover, the introduction into the research of the male poetry may contribute to the egocentricity investigation from the gender perspective.

Key words: American female poetry, literary concept, conceptual space, egocentricity, poetics, linguopoetics.

*Zhyhadlo O. Yu.,**orcid.org/0000-0002-1605-7242**Candidate of Philological Sciences,**Associate Professor at Foreign Languages Department**Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv*

FORENSIC LINGUISTICS: HISTORY, MAIN TASKS AND PROSPECTS

Summary. The article focuses on the analysis of the value of Forensic Linguistics for the issues of law enforcement and private dispute resolution in common law countries and Ukraine. The aim of the article is to study the scope of tasks in the field of law which can be performed using methods and techniques of contemporary linguistics and to outline the prospects of Forensic Linguistics as an independent field of study.

The paper provides an overview of the definitions of Forensic Linguistics outlining its areas of application and the subject matter. Two major approaches to the tasks of Forensic Linguistics have been described by the author. One of the definitions limits forensic linguistic analysis to the examination of linguistic evidence such as written or recorded messages, to be used in court proceedings. The other implies a broader interpretation of the issues a forensic linguist may deal with and comprises any use of language in a legal context from legislation texts to interaction of legal professionals with suspects and witnesses. The article also dwells upon the history of emergence and development of Forensic Linguistics as a branch of Applied Linguistics in Great Britain and the United States and touches upon the most significant findings of prominent scholars in the field of Forensic Linguistics, particularly in such areas as authorship identification, statute drafting and interpretation and Forensic Phonetics.

It is maintained that the scope of tasks of a forensic linguist with regard to the forensic linguistic evidence analysis as well as its admissibility in court differs depending on jurisdiction. In Ukraine the practical application of Forensic Linguistics is referred to as forensic linguistic expertise which stemmed from authorship analysis, but is gradually expanding its sphere of use to include the issues of national security, protection of non-property rights of an individual, intellectual property rights protection. The author opines that it is vital to explore the findings of forensic linguists from different countries to expand the scope of legal issues to be resolved by linguistic methods, enhance the methodology of Ukrainian forensic linguistic expertise and foster international cooperation in the field of Forensic Linguistics.

Key words: Applied Linguistics, forensic linguistic evidence analysis, Forensic Phonetics, Forensic Sciences, forensic linguistic expertise, expert opinion, authorship identification.

Introduction. Forensic Linguistics as a separate area of Applied Linguistics is one of the disciplines within Forensic Sciences. It has been rapidly developing as a science whose purpose is to bridge the gap between linguistics and law enforcement to serve the purposes of justice and to facilitate establishing the truth in judicial processes. Forensic Linguistics is commonly defined as an application of linguistic knowledge and methods to various legal

issues as part of legal proceedings or private disputes which may potentially result in legal action [1, p. 94]. This definition seems to be quite specific as it focuses on “language as a contested object of legal examination” [2, p. 4]. Materials for analysis by a linguist may be valid as evidence in court and vary from written messages, such as ransom notes, mobile phone text messages, suicide notes as well as recorded voice messages in criminal cases to contracts, wills and warning labels in civil cases.

However, alongside with procedural use of linguistic evidence, in its broadest sense Forensic Linguistics studies any use of language in a legal setting [3] including the language of legislation, cross-cultural and bilingual communication, interaction of legal professionals with laypeople in and outside the courtroom.

In Ukrainian scholarly literature the term “Legal Linguistics” is used to refer to the area of studies which investigates legal language and communication. Legal Linguistics is defined as an interdisciplinary science which deals with the language of legal theory and practice [4, p. 32]. The tasks of Legal Linguistics include the issues of the language of legislation, authorship of written documents, the analysis of recorded speech and other products of communication, specifics of courtroom discourse, which correlates with the wider interpretation of the tasks of Forensic Linguistics by some prominent western scholars [5].

The outcome or the result of a forensic linguist’s analysis of linguistic data is called forensic linguistic evidence analysis in Anglo-Saxon scholarly tradition and forensic linguistic expertise in Ukraine. It seems to be simultaneously the product of the work of a linguist and a specific text genre [6, p. 20]. Despite the growing significance of forensic linguistic evidence analysis in some countries, its scientific and legal status in others is yet to be established. In common law countries, e.g. Great Britain, the United States, Australia, forensic linguists may be called in to provide expert opinion or assistance at different stages of a legal proceeding on quite a regular basis. A linguist can assist law enforcement officers in gathering information at the investigative stage or may be summoned to give an opinion at the trial stage or the appeal stage. In Ukraine, however, practical application of linguistic methods to the analysis of linguistic evidence in the form of forensic linguistic expertise has not acquired the legal status of an independent type of expertise being applied within the scope of forensic expertise.

As the range of problems which Forensic Linguistics tackles nowadays reaches far beyond the issues of legal proceedings, there is a need to analyse its current tasks and specify the prospects of this area of science as a common ground for the studies of law and linguistics which accounts for the relevance and **the practical value** of this research both for linguists and legal professionals. **The purpose** of the article is to give an overview of the scope of tasks

in the field of law, language and communication which are resolved with the help of the methods and approaches offered by Forensic Linguistics and to delineate the prospects for its development.

Discussion. The analysis of the current tasks of this area of Applied Linguistics is hardly possible without the outline of the history of its emergence and development. The term "Forensic Linguistics" was coined in the 1960s by a Swedish linguist J. Svartvik who used the method of corpus analysis to study the statements of the accused in a murder case. M. Coulthard argues that it was J. Svartvik's analysis in the field of authorship attribution that marked "the birth of a new discipline" [5, p. 15]. Thus in the second half of the 20th century in English speaking countries linguistic methods started to be used for authorship identification and securing suspects' rights before and during interrogation.

The development of Forensic Linguistics in the United Kingdom pertains to the specific manner of recording of witnesses' statements in the process of interrogation which existed in England for a long period of time [3]. Referred to as Judges' Rules, they prescribed that witnesses' and suspects' statements were to be dictated to and recorded verbatim by a police officer without interruptions for questions, which proved to be practically unworkable. Since very few people managed to deliver their stories in the required fashion, police officers approached this task in their own way, making questions and taking down the statements of the suspects and then typing them not in the words of the suspect, but in their own words. This fact made the issue of authorship attribution rather questionable. Due to the involvement of linguistic analysis of incriminating statements in the second half of the twentieth century which contributed to proving that their authorship could hardly be authentic, some of the convicts were posthumously pardoned. J. Svartvik and M. Coulthard were the first linguists to have contributed to the progress of Forensic Linguistics in the UK.

Another powerful driving force which stimulated the development of Forensic Linguistics originates from the peculiarities of legal language which is often referred to as legalese. Legal English, with vast borrowings from Latin and French, is characterized by complex syntax, insufficient punctuation, foreign phrases, Latin words, unusual pronouns and set phrases, archaisms and technical terms [7, p. 2-3]. These features make it difficult for a lay person to understand legal English. Being highly formulaic on the one hand, it differs enormously both in lexis and grammar from plain English thus putting a non-specialist at a disadvantage as special interpretative skills are called for. Whether it concerns misunderstanding of Miranda Warnings by an arrestee or misinterpretation of an indictment at a court hearing, it proved to violate the rights of an individual.

In the USA as well as in other English speaking jurisdictions not only does a person accused of a crime have the right to remain silent, but also the right to be told about their right to silence, so to say they need not speak unless they want to, as everything they say may be used against them in court. This is called the Miranda Warning in the USA and the Police Caution in the UK and Australia. Police officers are obliged to recite this information to the arrestee before questioning. However, as some forensic linguists point out, the language of these texts is rather obscure and unintelligible for laypeople [5]. As a result, the efforts of forensic linguists is focused on the revision of the text of the Caution to improve its intelligibility and to make sure that any individual actually understands its meaning to be able to enjoy their constitutional right to keep silent.

Due to the efforts of R. Shuy and other US linguists, who have analyzed a vast bulk of texts in civil and criminal law and have not taken "even the 'simplest' word or concept for granted" [3] as far as their understandability is concerned, the text of the Miranda warning has been simplified. Moreover, a detainee may be asked to sign a statement acknowledging their understanding of the aforesaid and a police officer reciting the Miranda rights to the suspect may ask them: "Do you understand?" after each phrase to ensure understanding of the Mirandized person.

In the UK, however, the improved version of the police caution issued in 1995 as part of changes under the Criminal Justice and Public Order Act and reduced from 60 words to 37 "to gain in clarity" has not changed the situation with understanding for the better. As the study of a forensic psychologist revealed, 42 per cent of A-level pupils had a difficulty with understanding the new text of the caution which is: "You do not have to say anything. But it may harm your defense if you do not mention when questioned something which you later rely on in court. Anything you do say may be given in evidence" [8] since now it sounds even more confusing and ambiguous.

Intellectual property claims is yet another area where application of the methods of Forensic Linguistics proved to be invaluable. Authorship authenticity and the status of trademarks as proper names and morphological and lexical units have been the subject of research for forensic linguists since the earlier part of the twentieth century. Diverse approaches to this issue including average word and sentence length, lexical richness used to be applied.

Forensic Phonetics or Speech Forensics is an area within Forensic Linguistics which deals with the analysis of speech to be used as evidence in court. Being fast-tracked by the development of acoustic engineering, Forensic Phonetics is concerned with the issues of speaker identification, authentication of recordings, decoding spoken messages, analysis of different behavioral states of an individual, including stress, intoxication, illness or deception [9, p. 27].

In Ukraine Forensic Linguistics or Legal Linguistics explores a variety of subjects ranging from lexical, stylistic and pragmatic features of legal discourse and its subtypes to the history of the language of law. Alongside with the theoretical issues, it tackles practical tasks which include the performance of forensic linguistic expertise to be used in crime investigation and in court.

Forensic linguistic expertise is a type of forensic expertise which may be appointed in accordance with the Instructions on the Appointment and Conduct of Forensic Expertise and Expert Analysis issued by the Ministry of Justice of Ukraine in 1998. The subject matter of forensic linguistic expertise is oral or written speech which may be live or recorded. The scope of tasks forensic linguistic expertise is applicable to includes the analysis of proper names, slogans, texts of advertisements, company names in order to establish similarity; identification of emotional colouring of texts and the degree of their impact on the addressee; resolving problems stemming from multiple interpretations of legal texts when different interpretations may result in different legal ramifications; evaluation of discourse in light of the existing speech norms and principles [10]. Forensic linguistic evidence analysis employs an array of linguistic methods including synonymic transformation, syntactic analysis, vocabulary analysis, pragmatic analysis, methodology of the Speech Act theory, discourse analysis and others [6, p. 22-23].

With regard to the tasks forensic linguistic expertise is expected to perform as well as the types of data it deals with, there are three major types of forensic linguistic expertise: general, detailed and enhanced expertise [11, p. 155]. General forensic linguistic expertise aims at analyzing the degree of the text's correspondence to the existing norms of the language and providing relevant corrections. Detailed forensic linguistic expertise is applied when it is necessary to avoid multiple interpretations of a legal document, for instance, in the text of a contract or in the translation of legislation. Enhanced forensic linguistic expertise may be called for in cases of disputes caused by a specific use of words in a specific context.

Another typology of forensic linguistic expertise has been offered by the Ukrainian Bureau of Forensic Linguistic Expertise of the National Academy of Sciences of Ukraine. It includes the following major types of forensic linguistic analysis [12, p. 15]: 1) expert examination of the disputed legal documents; 2) expert examination in the cases of protection of dignity and reputation of an individual or a business; 3) expert examination in the cases of violence, national security, stirring up interethnic hostility; 4) expert examination in the cases of threats, blackmail and extortion; 5) expert examination in the cases of fraud; 6) expert examination of the documentary records of proper names; 7) expert examination in the cases of registered trademark protection.

In addition to the application of forensic linguistic expertise to the analysis of legislation texts or the data used as evidence in court, the range of task of Forensic Linguistics in Ukraine may be expanded to resolve the problems of authorship identification of texts as cultural phenomena, the impact of texts on social norms and values of the society, and expert analysis of the effectiveness of advertising texts and user manuals [13, p. 222–223]. Another challenging topic to be tackled by researchers within the domain of Forensic Linguistics is the analysis of the communicative and pragmatic features of the interaction of legal professionals, law enforcement officers with laypeople during interrogations. Such studies may result in the improved procedures of an investigative interview as an enhanced variant of interrogation of victims, witnesses and suspects with the focus on the adherence to human rights, prevention of manipulative behaviour and obtaining more reliable evidence.

Conclusions. Although Forensic Linguistics is a relatively recent area of science, its growing importance is undoubted both in common law countries and Ukraine. The outcomes of the work of linguists are applied in litigation and for expert analysis of texts of laws. Linguistic evidence may be admissible in court in case it is relevant and meets certain requirements of statutory law. In addition, expertise and research methods of forensic linguists may be invaluable in other areas of social life which only partly overlap with judicial process, such as social, cultural and commercial spheres. With regard to the obvious value of contribution of Forensic Linguistics to the legal forum, the prospects of future investigation are viewed in studying the international experience of forensic linguists as it may help to enhance methods of Ukrainian forensic linguistic experts, make them more rigorous and reliable to serve the purposes of linguistic evidence expertise in civil and criminal cases. Furthermore, the analysis of the findings in the field of application of linguistic methods to various legal issues can foster the development of Forensic Linguistics as a distinct field of science in Ukraine.

References:

1. Danielewicz-Betz A. The Role of Forensic Linguistics in Crime Investigation. URL: <https://www.academia.edu/3573524>.
2. Durant A. Applying Linguistics: Questions of Language and Law. URL: <https://eprints.mdx.ac.uk/392/>.
3. Olsson J. What is Forensic Linguistics? URL: <https://www.thetext.co.uk>.
4. Прадід Ю.Ф. Юридична лінгвістика в Україні: здобутки і перспективи. *Мовознавство*. № 2. 2011. С. 31–37.
5. Coulthard M. Forensic Linguistics: the Application of Language Descriptions in Legal Contexts. *Langage et société*. № 132. 2010/2. P. 15–33. URL: <https://www.cairn.info/revue-langage-et-societe-2010-2-page-15.htm>.
6. Баранов А.Н. Лингвистика в лингвистической экспертизе (метод и истина). *Вестник ВолГУ. Серия 2, Языкознание*. Т. 6. № 2. 2017. С. 18–27.
7. Haigh R. *Legal English*. London: Routledge-Cavendish, 2009. 330 p.
8. Ward S. New Police Caution Loses 23 Words and Gains in Clarity. URL: <https://www.independent.co.uk/news/new-police-caution-loses-23-words-and-gains-in-clarity-1570533.html>.
9. Hollien H. About Forensic Phonetics. URL: <https://revije.ff.uni-lj.si/linguistica/article/view/603>.
10. Рогова М.О., Лепеха Т.В. Види лінгвістичних експертиз. URL: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/4847/4877>.
11. Богословська М.О. Деякі аспекти судово-лінгвістичної експертизи. *Вісник Академії адвокатури України*. 1 (14). 2009. С. 152–158.
12. Ажнюк Л.В. Лінгвістична експертиза як юридичний інструмент. URL: http://lingvoexpert.org.ua/files/Lesia_Azhniuk_Linhvistychna_ekspertyza.pdf.
13. Черненко Г.А. Сфери застосування лінгвістичної експертизи. *Studia Linguistica*. Вип. 6. 2012. С. 220–223.

Жигadlo О. Ю. Юридична лінгвістика: історія виникнення, основні завдання та перспективи

Анотація. Стаття присвячена аналізу значення юридичної лінгвістики для сфери правозастосування та врегулювання приватних спорів у країнах загального права та в Україні. Метою статті є вивчення обсягу завдань у правовій сфері, які можуть бути виконані із застосуванням методів і прийомів сучасної лінгвістики, й окреслення перспектив розвитку юридичної лінгвістики як незалежної галузі знань.

У статті надано визначення юридичної лінгвістики з огляду на сфери її застосування, завдання та предмет. Проаналізовано два основні підходи до визначення завдань юридичної лінгвістики. Згідно з одним із підходів завдання лінгвістичного аналізу обмежується вивченням фактичних матеріалів, що є продуктом мовленнєвої діяльності людини, таких як письмові повідомлення, аудіо- та відеозаписи, які можна використовувати як доказ під час судового розгляду цивільних або кримінальних справ. Другий підхід передбачає більш широке тлумачення завдань юридичної лінгвістики, що включають будь-яке використання мови у правовому контексті – від текстів законів до комунікативної взаємодії юристів із підозрюваними та свідками. У статті описано історію виникнення та розвитку юридичної лінгвістики як окремої галузі прикладної лінгвістики у Великій Британії та США, а також найбільш значущі доробки видатних науковців у галузі юридичної лінгвістики, зокрема в таких сферах, як встановлення авторства, створення та тлумачення законодавчих актів і юридична фонетика.

Встановлено, що обсяг завдань лінгвіста, що аналізує мовні дані для представлення їх як доказів у суді, різниться залежно від юрисдикції. В Україні практичне застосування юридичної лінгвістики називається судово-лінгвістичною

експертизою, яка здебільшого використовується для встановлення авторства, але поступово розширює сферу своєї діяльності, включаючи питання національної безпеки, захист честі, гідності та ділової репутації особи, захист прав інтелектуальної власності. Наукове дослідження надбань юридичної лінгвістики у зарубіжних країнах є необхідним задля розширення кола юридичної проблематики, що

може бути вирішена за допомогою лінгвістичних методів, вдосконалення методології української судово-лінгвістичної експертизи та налагодження міжнародного співробітництва в галузі юридичної лінгвістики.

Ключові слова: прикладна лінгвістика, лінгвістична експертиза, судова експертиза, юридична фонетика, авторознавча експертиза, правозастосування.

Журенко Я. В.,

orcid.org/0000-0002-4511-1199

аспірантка кафедри української мови

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ГЕНДЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ: ЦІННІСНІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті обґрунтоване поняття гендеру в мові, його теоретичні засади у світовому та вітчизняному мовознавстві. Першими дослідниками гендеру стали зарубіжні науковці, серед яких Ш. Стоупс, Е. Парсонс, М. Біед, Л. Акерман, Р. Лакофф. Рушійною для майбутнього гендерології стала книга «Мова і місце жінки» (автор – Р. Лакофф), де автор пише про андроцентричність мови та піднімає питання статусу жінки взагалі.

Нами описані теоретичні передумови виникнення антропологічної наукової парадигми, представлена характеристика основних лінгвістичних тенденцій ХХ–ХХІ ст. Згадані нами у статті праці науковців В. фон Гумбольдта, О. Потебні, Сепіра – Уорфа, Фердинанда де Соссюра стали підґрунтям для подальшого розвитку сучасної гендерної лінгвістики. Вплинула на розвиток гендерної лінгвістики також сучасна теорія постмодернізму. Роботи дослідників, які розробляли теорію гендеру, показують різні підходи до застосування гендерних досліджень у лінгвістиці. Це дає можливість простежити еволюцію різних методологічних поглядів щодо гендеру та гендерної лінгвістики.

Антропологічний підхід у лінгвістиці передбачає міждисциплінарну дотиковість: гендерний вимір досліджується у педагогіці, психології, соціології, філософії, літературознавстві.

У словнику за редакцією А. Денисової визначені напрями дослідження гендеру, це: соціолінгвістика, психолінгвістика, ідентифікаційна діагностика, лінгвокультурологічні та міжкультурні дослідження, феміністська критика мови, дослідження маскуліності, дослідження сексуальної практики представників сексуальних меншин. Вчені під різним кутом зору окреслюють такі проблеми: 1) мова та відображення в ній статі; 2) письмова й усна поведінка чоловіків і жінок.

Гендерна лінгвістика стала як наука завдяки активному розвитку гендерних досліджень, розробленню нових методик і напрямів, роботі вчених-мовознавців. Важливою перспективою розвитку вітчизняних гендерних досліджень є врахування національно-культурної специфіки України. Дослідження текстів з урахуванням гендеру потребує окремої методології.

Ключові слова: гендер, гендерна лінгвістика, парадигма, гендерні дослідження.

Постановка проблеми. Гендер є одним із центральних і фундаментальних понять сучасного суспільства. Гендерна лінгвістика, зародившись на Заході, почала активно розвиватися та стала предметом зацікавлення мовознавців та учених інших галузей (педагогів, психологів, політологів). Тому важливо дослідити тенденції розвитку гендерної лінгвістики й окреслити перспективу функціонування й осмислення гендеру в українському мовознавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші кроки до гендерних досліджень у лінгвістиці зробили зарубіжні науковці: Ш. Стоупс (1928), Е. Парсонс (1913), М. Біед (1946), Л. Акерман (1962), Р. Лакофф (1973). Книга Р. Лакоффа «Мова і місце жінки» [1] стала основою для майбутніх гендерних досліджень. У ній ідеться про андроцентричність мови та збитковість образу жінки в тогочасній картині світу.

У кінці 70-х – на початку 80-х рр. ХХ ст. з'являються праці про гендер у мові: «Linguistic und Frauensprache» («Лінгвістика та жіноча мова», 1978), З. Трьомель-Пльотц «Das Deutsche als Mannersprache» («Німецька як мова чоловіків», 1984) та ін.

На початку 90-х рр. вийшла праця Д. Таннен «Ти мене просто не розумієш. Жінки та чоловіки в діалозі» [2]. У книзі проаналізовано комунікативні невдачі у щоденному спілкуванні людей протилежної статі та змодельовано причини такої поведінки, в основі якої лежить протиставлення понять «статус» і «взаємозалежність». Роботи дослідників, котрі розробляли теорію гендеру, показують різні підходи до застосування гендерних досліджень у лінгвістиці. Це дає можливість простежити еволюцію різних методологічних поглядів на гендер і гендерну лінгвістику.

Посилаючись на Дж. Коетса, О. Горошко виділяє три періоди розвитку гендерних досліджень:

«І період – 1960–1970 рр. Це був т. зв. ранній період, коли переважав суто соціолінгвістичний підхід, який опирається на есенціалістську парадигму, що приймає наявність статевої дихотомії мовлення як певну даність. Переважали кількісні методи дослідження чоловічого та жіночого мовлення.

ІІ період – 1970–1980 рр. Період становлення культурологічного підходу. Для цього періоду було характерне превалювання якісної, етнографічної методології досліджень.

ІІІ період – із початку 90-х рр. минулого століття. Виникає більш динамічна соціально конструктивістська модель гендеру, що робить можливим сполучення якісного та кількісного підходів у його аналізі» [3, с. 68].

У сучасній науковій парадигмі всі три підходи вважаються взаємодоповнювальними, і лише у своїй сукупності вони володіють пояснювальною силою [4].

У 80–90-ті рр. до гендерних досліджень у мовознавстві долучилися жінки-науковиці, а саме: Г. Абреїмова, А. Архангельська, Н. Арутюнова, О. Бессонова, М. Брус, Н. Герцовська, О. Горошко, М. Дмитрієва, А. Залевська, О. Каменська, А. Кириліна, І. Левонтіна, Т. Маслова, О. Семиколенова, І. Семенюк, Л. Синельникова, В. Слінчук, Л. Ставицька, Т. Сукаленко, Я. Пузиренко, І. Халєєва, М. Яцимірська та ін. Серед чоловіків-науковців, що займаються гендерною проблематикою, відзначимо О. Тараненка, А. Загнітка, А. Нелюбу, І. Ольшанського.

Мета статті – обґрунтувати поняття гендеру в мові, його теоретичні засади у світовому та вітчизняному мовознавстві, описати теоретичні передумови виникнення антропологічної наукової парадигми, простежити основні лінгвістичні тенденції ХХ–ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Підґрунтям для формування сучасної гендерної лінгвістики були засадничі лінгвістичні концепції В. фон Гумбольдта [5], О. Потебні [6] та теорія лінгвістичної відносності Сепіра – Уорфа, теорія казанської лінгвістичної школи І.О. Бодуена де Куртене [7], а також соціологічний напрям, заснований Фердинандом де Соссюром.

В. фон Гумбольдт наприкінці ХІХ ст. зауважував, що вивчення мови має здійснюватися в тісному зв'язку зі свідомістю і мисленням людини, її культурою та духовним життям [5]. У працях В. фон Гумбольдта знаходимо перші зауваги щодо дослідження мови співвідносно із суб'єктом мовлення, які переросли в сучасному мовознавстві в антропоцентричний напрям досліджень, що «розробляв питання зв'язку мови з мисленням людини, її внутрішнім світом і культурними цінностями. Визначалися пріоритети психологічного й етносоціологічного елементів, концентрувалася увага на людській особистості як носії та творцеві мовної картини світу» [8, с. 10].

О. Потебня досліджує питання про взаємозв'язок мови та мислення. Услід за Гумбольдтом він доводить, що «мова є засобом не виражати вже готову думку, а створювати її <...>, вона є не відображенням сформованого світогляду, а основою його формування» [6, с. 155–156].

І.О. Бодуен де Куртене вихід із кризи мовознавства кінця ХІХ ст. вбачав у зв'язку лінгвістики із психологією та соціологією, у послідовному синхронному підході до мови, у відмові від обов'язкового історизму [7].

Е. Сепір розглядав взаємозв'язки мовознавства з іншими науками, наголошував на необхідності співпраці лінгвістів із культурологами, психологами, соціологами. Особливе значення надавав антропології та історії культури, вважаючи, що саме через мову можна вивчити культуру: «Система культурних стереотипів кожної цивілізації впорядковується за допомогою мови, яка відображає певну цивілізацію» [9]. Факти засвідчують, що «реальний світ» значною мірою несвідомо будується на мовних нормах цього суспільства. Світи, у яких живуть різні суспільства, – це різні світи, а не один і той самий світ із різними навішаними на нього ярликами. Ми бачимо, чуємо і взагалі сприймаємо навколишній світ саме так, а не інакше головним чином завдяки тому, що наш вибір у його інтерпретації визначається мовними звичками нашого суспільства [9].

Вплинула на розвиток вітчизняної гендерної лінгвістики і сучасна теорія постмодернізму, оскільки збіглися у часі становлення й інтенсивний розвиток гендерної лінгвістики з розвитком постмодерністської філософії та зміною наукової парадигми в гуманітарних науках.

До початку ХХІ ст. у лінгвістиці було три парадигми: 1) генетична, історична; 2) таксономічна, системно-структурна; 3) комунікативно-структурна [10, с. 5]. Їх вважаємо поступовим переходом до бачення людини в центрі Всесвіту та науки. Останнє ж десятиліття у мовознавчій науці позначилося переходом від структурної лінгвістики до антропологічної, яка розглядає мовні явища у зв'язку з людиною, її мисленням і духовно-практичною діяльністю. «Дослідники гендерної проблематики в лінгвістиці дедалі частіше вказують на наявність такої характерної ознаки, як антропоцентричність» [11, с. 104]. «Антропоцентризм – сукуп-

ність поглядів на людину як кінцеву мету світобудови та центр Всесвіту» [11, с. 104].

Гендерний вимір стає важливим предметом вивчення у багатьох наукових галузях педагогіки (Т. Голованова, Т. Дороніна, О. Луценко), психології (Ш. Берн, Т. Говорун, Д. Ільїн), соціології (О. Кісь, О. Ключко, Ф. Тейлор), філософії (Н. Хамітов), літературознавства (В. Агеєва, Т. Гундорова).

Із позиції психології гендер як категорія теорії та практики узагальнює знання того, як у конструктивний спосіб можна досягти міжстатевої гармонії на всіх рівнях функціонування суспільства і, навпаки, які засади побудови взаємин статей спричиняють напруження, конфлікти, дисбаланс розвитку.

Соціологи зазначають, що гендер – організована модель соціальних відносин між жінками та чоловіками, конструйована основними інститутами суспільства.

Гендерні дослідження та політологія перехрещуються відтоді, як гендер трактували як систему владних відносин (Дж. Скотт) [12, с. 1053]. Л. Літвін дає своє визначення гендеру у політології: «Гендер у політичній науці – це політикокольоровий, стереотипний конструкт, тісно пов'язаний зі статтю, який формується під впливом ментальних особливостей політичної культури й уособлює зовнішні очікування та внутрішні характеристики суспільно-політичної поведінки чоловіків і жінок, що склалися історично» [13, с. 237].

У словнику гендерних термінів за редакцією А. Денисової визначені такі напрями дослідження гендеру: соціолінгвістика, психолінгвістика, ідентифікаційна діагностика, лінгвокультурологічні та міжкультурні дослідження, феміністська критика мови (феміністська лінгвістика), дослідження маскуліності, дослідження сексуальної практики представників сексуальних меншин [14].

О. Швейцер предметом дослідження соціолінгвістики вважає «вплив соціальних чинників на функціональне використання мови у процесі мовленнєвої комунікації, аналіз впливу цих чинників на саму структуру мови, їхнє відображення в мовній структурі. До того ж досліджуються не лише зв'язки між мовою й об'єктивними соціальними чинниками, але й відображення в мові та мовленнєвій діяльності суб'єктивних соціальних чинників, таких як соціальні настанови та соціальні цінності» [15, с. 69].

Психолінгвістичні праці з гендерології охоплюють два напрями: «перший стосується мовної свідомості різногендерних суб'єктів шляхом асоціативного експерименту: асоціативні профілі мовної свідомості носіїв російської мови й українсько-російського білінгвізму досліджуються з урахуванням параметрів гендеру, віку, особливого психофізіологічного стану й умов життя (мешканці тюрем, хоспісів). <...> Другий напрям – психолінгвістичне вивчення статі в аспекті психічних і фізіологічних чинників, що зумовлюють причини появи відмінностей у мові чоловіків і жінок» [10, с. 241–242].

К. Мізін пропонує виклад розроблених ним теоретико-методологічних засад нового напрямку – зіставної лінгвокультурології. На думку автора, об'єкт дослідження зіставної лінгвокультурології – втілення культур різних етносів у мовних одиницях (метафорах, фразеологічних одиницях, пареміях), категоріях і відношеннях між ними, предмет – презентація та інтерпретація втілення певної культури в мові та мовленні на тлі зіставлення з іншими культурами й мовами для встановлення спільних і відмінних рис цих лінгвокультур у синхронії [16, с. 40–41]. Базовими одиницями лінгвокультурології є «національна мовна картина світу», «лінгвокультурний концепт», «лінгвокультурема» та «національна

мовна особистість». У зіставній лінгвокультурології ці одиниці виконують функцію зіставлення. «Мовна особистість» і «лінгвокультурний концепт» відображають «ментальність і менталітет узагальненого носія природної мови» та надають «дослідницький інструмент для відтворення прототипного образу «людини-мовця» [14, с. 71].

Дослідники цих напрямів під різним кутом зору окреслюють такі проблеми: 1) мова та відображення в ній статі. Метою цього підходу є опис і пояснення того, як маніфестується в мові наявність людей різної статі, які якості й оцінки приписуються чоловікам і жінкам, у яких тематичних групах мовної картини світу вони найбільш поширені та як функціують гендерні стереотипи; 2) письмова й усна поведінка чоловіків і жінок [17].

Активний розвиток гендерних досліджень, розроблення нових напрямів і методик зробили можливим формування гендерної лінгвістики як науки.

Гендерні дослідження «відзначаються тенденцією поглиблення проблематики, чітким визначенням свого об'єкта та принципів дослідження» [3, с. 68]. Їхній розвиток О. Горошко аналізує «як перехід: від фіксації та констатації окремих фактів у мові та мовленні до соціопсихологічного та соціокультурного трактування гендера і спроби створення теоретичної бази гендерних досліджень у лінгвістиці; від вивчення усного мовлення до аналізу письмового; від окремих емпіричних досліджень із неоднорідною методикою до спроб вибрати й уніфікувати методи взагалі; від аналізу мовлення до аналізу мови (мов); від квантитативного підходу до якісного і парадигматичного; від синхронії до діахронії» [3, с. 68].

На початку XXI ст. Л. Ставицька зауважувала, що «сучасний стан лінгвогендерологічних студій в Україні відзначається полівекторністю наукових зацікавлень і дослідницьких парадигм, що співмірні з лінгвальною спеціалізацією мовознавців» [10, с. 245]. До проблемних аспектів української гендерної лінгвістики Л. Ставицька відносила мову і відображення у ній статі, дослідження маскуліності – фемінності (як одного із фундаментальних факторів, які впливають на специфіку мовної картини світу), гендерні стереотипи мовної поведінки та гендерні рецепції різних мов світу, типологію мовленнєвих актів і жанрів [18, с. 61–63].

Перспективу дослідження бачимо у розширенні теоретичної бази гендерної лінгвістики, поступовому усталенні термінологічного апарату. Дослідження художніх текстів з урахуванням гендеру потребує окремої методології. Важливо дослідити те, як пишуть автори-жінки й автори-чоловіки про жінку та чоловіка.

Література:

1. Lakoff R. Language and women's Place. *Language in Society*. 1973. № 2. P. 45–79.
2. Tannen D. You just don't understand. Women and man in conversation. N.-Y., 1990.
3. Горошко О. Квантитативний аспект гендерних досліджень у лінгвістиці (спроба рефлексії). *Українська мова*. 2004. № 3. С. 67–74.
4. Горошко О. Гендерная проблематика в языкознании. URL: <http://www.owl.ru/win/books/articles/gorshko.htm>.
5. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / пер. Г.В. Рамшвили. Москва : Прогресс, 1984. 400с.
6. Потебня А.А. Мысль и язык : собр. трудов. Москва : Лабиринт, 1999. 300 с.
7. Шарадзенидзе Т.С. Лингвистическая теория И.А. Бодуэна де Куртене и ее место в языкознании XIX–XX веков. Москва, 1980. 136 с.
8. Струганец Л.В. Культура мови. Словник термінів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 88 с.

9. Сепир Э. Статус лингвистики как науки. *Избранные труды по языкознанию и культурологии*. Москва, 1993. 261 с.
10. Ставицька Л.О. Сучасний стан лінгвогендерологічних досліджень України. *Мовознавство*. 2008. № 2–3. С. 236–246.
11. Маслова Ю.П. Особливості розвитку гендерних лінгвістичних досліджень в Україні та за кордоном. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/5536/1/24.pdf>.
12. Scott J. Gender : A Useful Category of Historical Analysis. *American Historical Review*, 1986. № 91/5. P. 1053–1075.
13. Хярчук Р.Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2008. 248 с.
14. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентричной парадигмы в языкознании. *Филологические науки*. 2001. № 1. С. 64–72.
15. Швейцер А.Д. Современная социолингвистика: Теория. Проблемы. Методы. Москва : Наука, 1976. 176 с.
16. Мізін К.І. Нові напрями в українському мовознавстві: зіставна лінгвокультурологія. *Мовознавство*. 2012. № 6. С. 38–52.
17. Денисова А. Словарь гендерных терминов. Региональная общественная организация «Восток-Запад»: женские инновационные проекты». Москва : Информация XXI век, 2002. 256 с.
18. Ставицька Л.О. Гендерна лінгвістика: українська перспектива. *Українська мова*. 2004. № 3. С. 58–66.

Zhurenko Ya. Trends in the development of modern gender linguistics: value-based aspect

Summary. The article substantiates the concept of gender in language, its theoretical foundations in world and domestic linguistics. The first researchers of gender were foreign scientists, including S. Stopes, E. Parsons, M. Bied, L. Ackerman, R. Lakoff. The driving force for the future of gender studies was the book “Language and the place of women” (author – R. Lakoff), where the author writes about the androcentric language and raises the question of women's status in general.

We describe the theoretical preconditions for the emergence of the anthropological scientific paradigm, present the characteristics of the main linguistic trends of the XX–XXI century. The works of such scholars as W. von Humboldt, O. Potebnia, Sepir – Wharf, and Ferdinand de Saussure became the basis for the further development of modern gender linguistics. The development of gender linguistics has also been influenced by the modern theory of postmodernism. The works of researchers who have developed a theory of gender show different approaches to the application of gender study in linguistics. This makes it possible to trace the evolution of different methodological views on gender and gender linguistics.

The anthropological approach in linguistics presupposes interdisciplinary contact: the gender dimension is studied in pedagogy, psychology, sociology, philosophy, and literary studies.

The dictionary edited by A. Denisova identifies areas of gender research, namely: sociolinguistics, psycholinguistics, identification diagnostics, linguocultural and intercultural research, feminist critique of language, study of masculinity, study of sexual practice of sexual minorities. Scientists outline the following problems from different angles: 1) language and the reflection of gender in it; 2) written and oral behavior of men and women.

Gender linguistics emerged as a science due to the active development of gender research, development of new methods and directions, thorough study of linguists. An important perspective for the development of domestic gender research is to take into account and study the national and cultural specifics of Ukraine. Text research with an emphasis on gender requires a separate methodology.

Key words: gender, gender linguistics, paradigm, gender research.

Зайцева В. В.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Яремчук Н. С.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри української мови

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ДЖЕРЕЛО МОРАЛЬНИХ ЗАСАД ХРИСТИЯНСТВА

Анотація. У статті визначено мету, завдання, виділено актуальність проблеми моральності мовної особистості, зв'язок мови з моральним досвідом людства. Названо джерела дослідження, зокрема словники, прецедентні тексти, звернуто увагу на недостатнє висвітлення питання аналізу джерел породження лексичних одиниць із семантикою моральності з метою підвищення моральної та мовленнєвої культури носіїв української мови. Здійснено огляд наукової літератури із зазначеної проблеми, ураховано спробу вчених віднести лексичні одиниці (як окремі слова, так і фразеологізми) із семантикою моральності до глосонімії – лексичної підсистеми, що містить лексико-семантичні труднощі, зазначені ж лексичні одиниці із семантикою моральності вважаємо глосемами (лексичними одиницями, які функціонують в облігаторних, соціально важливих текстах, містять лексико-семантичні труднощі та мають цінне культурологічне, естетичне, експресивне та дидактичне значення). Аргументовано роль мовних функцій, що відображають значення мови у процесі формування морально-етичних засад, проаналізовано стан її розробки на сучасному етапі. З'ясовано роль української мови у процесі розвитку й формування мовної особистості, уточнено поняття моралі, моральності, подано шкалу людських цінностей за християнською мораллю. Визначено ключові слова із семантикою моральності (любов, доброта, милосердя, серце, Бог, благо), які є підґрунтям моральних норм культури та поведінки українського народу, а також слова з негативною конотацією (неподобство, злість, лжесвідчення та ін.). Сформульовано висновки, окреслено перспективу подальших розвідок – аналіз лексичних одиниць із семантикою моральності у межах глосонімії, визначення принципів лексикографічної інтерпретації глосем із семантикою моральності, прийомів їх використання під час викладання української мови в закладах освіти.

Ключові слова: мова, мовленнєва культура, етичність, моральність, християнство, лексичні одиниці.

Постановка проблеми. Етичні засади, моральні цінності є одними з найважливіших складників людської діяльності, що виявляється у вчинках. Тому питання значущості дотримання в суспільстві морально-етичних норм, розвитку моральних якостей є вічними, невідкладними часові. Величезну роль у формуванні високоморальних якостей, патріотичної та громадянської свідомості, ціннісних орієнтирів, світоглядних ідей, історії, досвіду, здобутків національної культури відіграє мова

як «нетлінне знаряддя духовної культури» [1, с. 24]. Істинно, що в мовній семантиці «акумулюється духовний, цивілізований досвід попередніх поколінь носіїв мови, кодується концепти духовного життя етносу, формується його ментальна матриця» [2, с. 4]. Проблема зв'язку мови з моральним досвідом людства потребує врахування таких функцій мови, як: *комунікативна* (мова використовується для інформаційного зв'язку між членами суспільства), *когнітивна* (мова є засобом творення, оформлення та вираження думки, засобом пізнання), *експресивна* (мова є універсальним засобом вираження внутрішнього світу людини), *культурологічна* (через мову відбувається засвоєння кожною людиною культури свого народу й естафета духовних цінностей від покоління до покоління), *етична* (мова є засобом формування і дотримання норм поведінки та моральних норм), *виховна* (слово прищеплює моральні принципи) [3, с. 6–7]. В. Гумбольдт стверджував, що мова є сукупною духовною енергією народу, це своєрідний посередник між зовнішнім світом і внутрішнім духовним світом людини [4, с. 61]. Тому моральний аспект дослідження мовних одиниць дає змогу поглибити розуміння їх змісту. **Метою дослідження** є визначення ролі християнських традицій у духовному становленні особистості, виділення лексичних одиниць української мови із семантикою моральності, які є підґрунтям моральних норм культури та поведінки українського народу. Відповідно до мети окреслюємо такі завдання: розглянути моральні засади християнства; визначити ключові слова із семантикою моральності. Джерелом фактичного матеріалу дослідження є словники, прецедентні тексти, зокрема біблійні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема зв'язку мови й морального досвіду окремої особистості та соціуму загалом розроблена ще недостатньо, проте в наукових розвідках вона представлена такими аспектами, як: духовний розвиток особистості засобами рідної мови (Ф. Буслав, Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Драгоманов, М. Костомаров, І. Срезневський, В. Сухомлинський), вплив етнопсихологічних чинників на формування мовної особистості (А. Вежицька, О. Вишневський, С. Єрмоленко, І. Зимня, Ю. Караулов, О. Леонтьєв, О. Потєбня, Ю. Сорочкін, І. Бех), формування етики й естетики мовлення засобами народної дидактики (Н. Бабиш, М. Стельмахович, О. Хорошківська), роль народної педагогіки у процесі розвитку особистості (Г. Ващенко, Г. Волков, О. Духнович, Я. Коменський, І. Песталоцці, Г. Сковорода,

В. Мосіяшенко), етнопедагогічна основа навчання рідної мови (Н. Бабич, А. Богуш, Т. Донченко, С. Єрмоленко, С. Караман, В. Кононенко, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентиліук, Т. Симоненко, М. Стельмахович, Р. Дружененко), диференціація національно-культурного компонента мови як основи формування мовлення (Р. Кісь, В. Кононенко, В. Маслова, І. Огієнко), формування мовнокультурологічної компетенції (Н. Матвєєва, Т. Лобода, О. Маленко). Проблема внутрішнього світу людини, її діяльності, відбиття моральних засад суспільства в мові цікавила мислителів усіх часів. Серед них слід назвати античних філософів (Сократ, Платон, Аристотель, Епікур), українських мислителів Середньовіччя (І. Вишенський, Г. Сковорода, Г. Юркевич), філософів (І. Кант, М. Бердяєв, В. Соловйов, П. Флоренський та ін.). Дослідження дають змогу стверджувати, що мова є основним засобом трансляції культури та моральності, етики соціуму, які передаються від покоління до покоління. Моральність мовної особистості розглядають як одну з найголовніших категорій лінгвокультурології, зафіксованих у міфах, легендах, фольклорних і релігійних дискурсах, художніх текстах, фразеологізмах, метафорах, символах, тобто у слові. Для К. Ушинського рідне слово є «осною будь-якого розумового розвитку та скарбницею всіх знань: із нього починається усіяке розуміння, через нього проходить і до нього повертається». Великого значення мові як невичерпному джерелу інформації про культуру народу (як матеріальну, так і духовну) надавав О. Потебня. Вивчення мови, на його думку, важливе тому, що слово не тільки є засобом для вираження думки: воно – засіб, прийом її виникнення та створення. Отже, мова – це сама думка, виникнення якої виявляє її органічний зв'язок із мовою, залежність від мови. Тому надзвичайно важливе вивчення міфів, переказів, відтворених у мові, адже вони міцно об'єднують людей певного народу, певної нації. Думки, що виникають під впливом цих дискурсів, формують моральність народу, що об'єднує соціум як націю, адже моральність нації – це органічна складова частина її духовної культури.

Виклад основного матеріалу. Одним із завдань вивчення мови в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах України є формування особистості, яка розвивається в умовах етносередовища, є носієм і транслятором рідної культури, активно наслідує традиції використання мовних засобів у ситуаціях спілкування, дбає про мовленнєву культуру, що, за словами В. Сухомлинського, є дзеркалом духовної культури. Тому актуальність обраної проблеми дослідження пояснюється необхідністю формування духовності як провідної риси особистості, недостатньою розробленістю питання аналізу джерел породження лексичних одиниць із семантикою моральності з метою підвищення моральної та мовленнєвої культури носіїв української мови, а також подальшою розробкою теоретичних положень глосології як частини лексикологічної науки, зокрема визначення типології лексико-семантичних труднощів словникового складу української мови. Спостереження Н. Матвєєвої свідчать, що для певного кола носіїв української мови недостатньо усвідомленими або зовсім незрозумілими є окремі лексичні одиниці з абстрактною семантикою моральності. Наприклад, такі лексеми з позитивною конотацією, як повага/поважний/поважність; совість/совісний/совісність; освіта/освічений/освіченість; розум/розумність, мораль/моральний/моральність; інтелігент/інтелігентний/інтелігентність та ін.; із негативною конотацією: неосвічений/неосвіченість; амо-

ральний/аморальність; самозакоханий/самозакоханість; агресія/агресивний/агресивність; егоїст/егоїстичний/егоїзм тощо; фразеологічні одиниці з позитивною конотацією: любі ближнього свого, як себе самого; один і каменя не зрушить, громада й гору пересуне; із негативною семантикою: після нас (а там) хоч потоп; будь-яка примха за ваші гроші тощо. Наведені лексичні одиниці (як окремі слова, так і фразеологізми) із семантикою моральності авторка відносить до глосонімії – лексичної підсистеми, що містить лексико-семантичні труднощі. Самі ж зазначені лексичні одиниці із семантикою моральності можна вважати глосемами (лексичними одиницями, які функціонують в облігаторних, соціально важливих текстах, містять лексико-семантичні труднощі та мають цінне культурологічне, естетичне, експресивне та дидактичне значення) [5, с. 3–4]. Досліджуючи зв'язок культури й освіти/освіченості, котрий виявляється в умінні користуватися мовою, дослідниця зазначає, що освіта – це культура в її антропоцентричному аспекті, проте не може людина бути освіченою без знань законів моральності, які діють у межах однієї нації або всього людства.

Як стверджують предки, мораль тримається на «трьох китах». Перший кит – традиції та звичаї, що склалися в кожного народу протягом тисячоліть. Другий – авторитет громадської думки. Третій – свідомість кожного щодо морального вибору. Проте все це звичай має релігійні, християнські, а отже, біблійні засади. Сказане дає змогу стверджувати, що мораль – це система поглядів, уявлень, норм і оцінок, які регулюють поведінку людини. За словником, мораль (фр. *morale*) – 1) моральність, сукупність норм і принципів поведіння людей стосовно суспільства та людей; одна із форм суспільної свідомості; 2) моральний, повчальний висновок; 3) повчання [6, с. 323]. Моральний – 1) відповідає вимогам моралі, високоморальний; 2) духовний, внутрішній [там само]. З часом християнська мораль запропонувала шкалу людських цінностей: крайній ригоризм – відмова від свавілля і повне підпорядкування волі Бога; аскетизм; розрада – спокота страждань і вічне блаженство в іншому світі; принцип любові як універсальний принцип моралі; принцип милосердя, що припускає прощення образ, жаль і допомогу «стражденим». Християнство засуджує жорстокість, насильство, гноблення, возвеличує неможливі, пригноблених, «страждених». Завдання кожного християнина – плекати почуття людяності, берегти «людський образ», що, за Св. Письмом, був створений «за образом Божим». У зв'язку з цим засуджувалося *неподобство*. Зазначимо, що християнська релігія категорію «неподобство» пояснює як «не подібний Богу», тобто аморальний (рос. «безобразие») (безобразність, уродливість, непристойне поведіння), тобто «без образу Бога», «уседозволеність», «розбещеність», «відсутність моралі».

Церкву та сім'ю споріднюють поняття любові, відповідальності, добра, послуху, адже тільки любов «довготерпить, милосердує, любов не заздрить, не вихвалиться, не пишається, не безчинствує, не шукає свого, не гнівається, не замишляє зла, не радіє з неправди, а радіє істині, усе покриває, усьому йме віри, усього надіється, усе терпить» / Перше послання Св. Апостола Павла до Коринтян 13: 1–11, 13 / . Слово «любов», що утворилося від *ljubь* – любити, бажати, відчувати прив'язаність, задоволення; потребувати, шанувати один одного [7, с. 319], *любь* – «любимый», «желанный») [10, с. 250], було в основі християнської моралі як «сукупність довершеності»,

бо «любов ніколи не перестає, хоч і пророцтва скінчаться, і мови замовкнуть, і знання зникне» / Перше послання Св. Апостола Павла до Коринтян 13: 1–11, 13 /.

Християнська заповідь любові до ближнього («Люби ближнього свого, як себе самого»), яку часто називають «золотим законом моральності», була надзвичайно шанованою в українців, щоденно виявлялася в милосерді, доброті. Тому на мовному рівні ці риси відобразилися в тому, що в багатьох етикетних висловах семантичним центром є слова з морфемою *добр* – (добрий день, доброго здоров'я, добридень, добродію, люди добрі тощо). Семантика слова *добрий* указує на одне з найзагальніших понять моральної свідомості – добро. Слово «добро» в українській мові означає «те, що корисне, позитивне» [11, с. 98]. Слово «добрий» первісно мало значення «підходящий, відповідний» [там само]. Почуттєвість і вразливість як домінуючі риси української ментальності робили українця співчутливим, виховували відчуття потреби інших людям, тому закликали всіх, щоб «багатіли добрими ділами», трималися «доброго», «вдягнулися в добрість», «добро творили тим, хто ненавидить». Український народ відомий своїм *добросердям*, що відбилася в мовленнєвій поведінці. Навіть тоді, коли вжито лайливу лексику, здебільшого використовують конструкції із заперечними частками (болячка щоб тебе *не задавила*; а лихо щоб тебе *не забрало*, чорт би тебе *не взяв*). Проте християнська мораль заперечує лихослів'я та прокльони: «Тепер же відкиньте і ви оте: гнів, лють, злобу, богозневагу, бесоромні слова з ваших уст, не кажіть неправди один на одного», «благословляйте тих, хто проклинає вас...» / Послання Св. Апостола Павла до Колосян 3:5–8, 12–17 / . Мабуть, недаремно повчання найвидатніших християнських подвижників перших століть називалося «добротоловство». На світоглядно-ментальному рівні вдача українця виявляється і в милосерді: «Будьте ж милосердні, як і Отець ваш милосердний!» / Євангелія від Св. Луки / . Милосердя – від основ прикм. *миль* «милий» і *срьдъце* «серце» як калька лат. *misericordia* – «співчуття» [7, с. 461]. Отже, під милосердям розуміли дії від серця та душі, тому «провина викуплюється через милість та правду» / Книга пророків Соломонових 16: 6 / .

У формах спілкування українського народу відбилися його релігійність і побожність. Дуже багато висловів українського мовленнєвого етикету, який репрезентував насамперед увічливість, чемність, спостерігаємо навколо слова *Бог*. Деякі з таких слів ужито як традиційні формули, складові частини яких втратили своє первісне лексичне значення. Так, українське *спасибі* є результатом злиття і фонетичної видозміни вислову *съпаси* Богъ «нехай спасе Бог» (за добру справу, учинок) [12, с. 366], *помагайбі* – «поможи, Боже». Проте є такі лексичні одиниці, в яких слово Бог не асемантизувалося: «Дай, Боже, щастя, дякувати Богу», «слава Богу», «Боже, поможи», «Бог у поміч». Лексема «Бог» в одиницях мовленнєвого етикету не є зовнішньою оболонкою без змісту. У це слово вкладали особливий зміст. Первинне значення слова «Бог» – «наділяючий, податель, пан, владица» [13, с. 219], «щастьє, доля, участь» [14, с. 50], релігійне значення з'явилося пізніше: «істота, яка керує світом» [там же, с. 51]. Пізнаючи мудрість Божих Законів і вдосконалюючи себе, людина досягає гармонії з Богом, світом і власним сумлінням. Наблизившись до Бога, своїми щоденними діями та вчинками людина буде відстоювати ці високі ідеали. Тому так важливо пробудити в душах віру в Бога. В уяві

народу Бог – це абсолют істини, добра та справедливості, це все, що виражає найвищу досконалість у всьому. Він відкриває необмежені перспективи для вдосконалення людини й благородження людських стосунків, що повною мірою виражає християнська мораль та етика.

Християнська етика, закони якої досліджували О. Вишневецький, П. Щербань, О. Гентош, Г. Ващенко та ін., закликає до збереження душевного миру. Мир згідно із християнською етикою починається в серці людини. За етимологічним словником, серце (від *сърдь* – «мужність, гнів» + суф. *ьць* (<-ьць)) було вмістилищем як гніву та злості, так і любові та дружби. Тому «те, що з уст виходить, від серця виходить, це і сквернить людину, бо від серця виходять злі помисли, убивства, перелюбства, любодіяння, краді, лжесвідчення, хула – це сквернить людину...» / Євангеліє від Святого Матвія 15: 10–20 / ; «бо чим серце наповнене, те говорять уста» / Євангеліє від Святого Матвія 12: 30–37, 43–45 / . Початком цього миру є встановлення миру з Богом через мир із власною совістю («І нехай панує в серцях ваших мир Божий, до якого ви й покликані в одному тілі, і будьте дружелюбні») / Послання Св. Апостола Павла до Колосян 3: 5–8, 12–17 / . У Біблії благословенними є миротворці, адже *мир творять*. Миротворцями є люди, які самі живуть у мирі з Богом, тобто вільні від гріха, сповнені терпіння й любові не лише до близьких, а й до ворогів, намагаються жити в згоді, уникати суперечок, непорозуміння і зіткнень. На наш погляд, справедливо, що *філософія серця* (не розум, а серце здатне досягнути Бога (Блез Паскаль), моральна гідність не від розуму, а від серця (Руссо)) ґрунтується саме на християнській традиції, обстоюючи моральні цінності й значення людського вчинку, адже моральні почуття є важливим джерелом спонукання до високоморальних дій і вчинків. Отже, віра в божественність моральних законів спонукує людину до усвідомленої оцінки своїх учинків, до їх узгодження із власним сумлінням, що не дозволяє робити вибір на користь зла: «страх Господній відводить від злого» / Книга пророків Соломонових 16: 6 / . Віра в Бога, що поєднана з надією і любов'ю, – це життєве джерело, з якого беруть початок усі цінності людського життя.

В українців почуття родини було особливо загостреним, і цим пояснюється шанобливе ставлення до батьків. Одна із заповідей Божих говорить: «Шануй свого батька і матір свою, щоб було тобі добре та щоб довго прожив ти на землі». Тому до батьків належало говорити з повагою, звертатися на «Ви». Діти прислухалися до доброго слова матері та батьківської поради, не починали будь-якої важливої справи без благословення. Вирушаючи в дорогу, як і перед весіллям, просили благословення в батьків і Бога. Благословити (складне дієслівне утворення з основ *благо* та *слово*) – сказати слово благосне [13, с. 204]. Слово сповнене блага, адже благо йде від батька і матері, котрі добрим словом виховували дітей. Існування обряду благословення доводить, що українці здавна вірили в невмирущу силу мовленого слова, яким можна надихнути, розсіяти сумнів, породити віру. В основі слова «благословити» є «благо» – «добро, щастя» [там же, с. 203]: «Добре, коли людина в мовчанні надію кладе на спасіння Господнє», «Добре для мужа, як носить ярмо в своїй молодості» / Плач Єремії 3: 26, 27 / . Дійсно, благо тому, хто може «благодіяти» й цим «багатіти», створюючи основу для майбутнього.

Возвеличуючи «страждених і обтяжених», проповідуючи доброту й милосердя, сімейну злагоду, вірність, піклування

батьків про дітей, послушність, християнська мораль засуджувала злі помисли, убивства, крадіжки, лжесвідчення, хулу, яка сквернить людину, адже, за Біблією, це богозневага, святозневага / Євангелія від Св. Матвія 12:31 / . За словником, хула – «докір, сором, ганьба, обман» [15, с. 221]. За християнською мораллю, це ганьбить людину, тому «Всякому, хто скажет слово на Сына Человеческого, прощено будет; а кто скажет хулу на Святого Духа, тому не простится» / Лк. 12:10 / , «Усякий гріх, навіть богозневага, проститься людям, але богозневага на Духа не проститься!» / Євангелія від Св. Матвія 12:30–31 / . Засуджувалося і злослів'я (злі, недобррозичливі слова, висловлювання, плітки).

Таким чином, українська мова є не тільки найістотнішим чинником самовиявлення і світосприйняття нації, а й показником її духовності, що відкриває мудрість Божих законів, за якими жили наші предки, формує високі моральні чесноти, сприяє духовному, інтелектуальному, моральному вихованню, підвищенню мовленнєвої грамотності, культури мови, осмисленню ролі етичних засад суспільства в мові, її естетичної функції.

Література:

1. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / кол. авт. за ред. М.І. Пентиліук. Київ : Ленвіт. 2004. 400 с.
2. Мацько Л. Мова як духовна категорія у педагогічному контексті. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2005. № 17–18. С. 3–5.
3. Українська мова за професійним спрямуванням : навчальний посібник / С.О. Караман та ін. ; Київ : Літера ЛТД, 2013. 544 с.
4. Кириченко Г.С. Нариси загального мовознавства : навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Ін-юре», 2008. Ч. II. 224 с.
5. Матвєєва Н.П. Лексико-семантичні труднощі писемного тексту та їх лексикографічна інтерпретація : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.15 / Ін-т укр. мови. Київ, 1997. 48 с.
6. Словарь иностранных языков. Москва : Русский язык. 1987. 608 с.
7. Етимологічний словник української мови : 7 т. / ред. О.С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 1989. Т. 3. 533 с.
8. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового завета. Т. 1, с иллюстрациями Г. Дорэ (репринтное). Библиейские Комиссии. «Духовное Просвещение», 1991. 572 с.
9. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового завета. Т. 2, с иллюстрациями Г. Дорэ (репринтное). Библиейские Комиссии. «Духовное Просвещение», 1991. 617 с.
10. Шанский Н.М. и др. Краткий этимологический словарь русского языка. Москва, 1975. 543 с.
11. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / ред. О.С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 2. 572 с.
12. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / ред. О.С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 2006. Т. 5. 568 с.
13. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / ред. О.С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. 632 с.
14. Ожегов С.И. Словарь русского языка / под. ред. Н.Ю. Шведовой. Москва : Русский язык. 1987. 750 с.
15. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / ред. О.С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 2012. Т. 6. 568 с.

Zaitseva V., Yaremchuk N. The Ukrainian language as a source of Christianity moral basis

Summary. The article defines its aim and objectives, highlights the urgency of the problem of a language personality's morality, draws the connection between a language and moral experience of mankind, analyzes the present state of the indicated problem's development, underlines insufficient coverage of scientific sources, where lexical units with semantics of morality aiming at moral and speech culture of Ukrainian speakers improvement. The research names sources, including dictionaries and precedent texts, reviews scientific literature on this issue, considers the attempt of scientists to attribute lexical units (both individual words and phraseological units) with semantics of morality to glossonymy – lexical subsystem which contains units with lexical and semantic difficulties. The given research discusses the works of scientists, who contributed to the study of glosses – lexical units with the semantics of morality (the units which function in obligatory, socially important texts, contain lexical and semantic difficulties and have valuable culturological, aesthetic, expressive and didactic meaning) and proves the role of those language functions, which reflect the importance of language in the process of forming moral and ethical principles. The article clarifies the role of the Ukrainian language in the process of linguistic personality's development and formation, specifies the concepts of moral values and morality, gives the scale of human values according to Christian morality, defines key words with semantics of morality (love, kindness, mercy, etc.), as well as words with a negative connotation (disgrace, anger, perjury, etc.). The work ends in conclusions and outlines the prospect of further explorations, such as the analysis of lexical units with the semantics of morality within glossonymy, determination of the principles of lexicographic interpretation of glosses with the semantics of morality, as well as indication of methods of their use in teaching the Ukrainian language in educational institutions.

Key words: language, speech culture, ethics, morality, Christianity, lexical units.

Зевако В. І.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мовиТернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського
Міністерства охорони здоров'я України

АСИМІЛЯТИВНІ ЗМІНИ ЯК ФОНЕТИЧНА ОЗНАКА СХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРОК

Анотація. Асиміляція та дисиміляція або фонетичні зміни у потоці мовлення на основі цих явищ належать до найчастотніших діалектних комбінаторних процесів. Асиміляцію розуміємо як повне або часткове уподібнення голосних чи приголосних звуків за певними артикуляційними ознаками, що відображене в літературній мові й діалектах. Північноукраїнські говори мають різноманітні прояви звукових уподібнень: на відстані та суміжні, прогресивні та регресивні, повні та неповні, вокалічні та консонантні.

У статті проаналізовано найвиразніші звукові риси сіверської говірки, локалізованої на півночі Новгород-Сіверщини, відзначено її специфіку щодо основного східнополіського ареалу. Підкреслено, що асимілятивні зміни звуків належать до тих фонетичних ознак, які включають досліджувану говірку до складу східнополіських говорів української мови та певним чином об'єднують із суміжними західнобрянськими діалектами, білоруськими у своїй основі.

Детально на базі значного фактичного матеріалу, зібраного автором, прокоментовано модифікації серед груп приголосних і голосних сіверської говірки. Із залученням численних прикладів охарактеризовано повну і часткову суміжну регресивну асиміляцію за способом творення, часткову суміжну асиміляцію за дзвінкістю, глухістю, м'якістю і твердістю, а також випадки повної асиміляції за цими ознаками. Певну увагу приділено говірковим особливостям реалізації повної прогресивної асиміляції за м'якістю у групах «сонорний+j», «зубний+j», «шиплячий+j», внаслідок якої утворилися подовжені м'які приголосні; проілюстровано подовження, не властиві літературній мові. Розглянуто відносно нечисленні зразки уподібнення голосних, які зазвичай реалізуються у вигляді повної міжскладової асиміляції та поповнюють словниковий склад говірки. У певних випадках матеріал висвітлено в діахронічному, порівняльно-історичному та соціолінгвістичному аспектах.

Доведено, що наслідки асимілятивних змін приголосних і голосних звуків сіверської говірки за своєю природою й особливостями реалізації відповідають загальним тенденціям розвитку північноукраїнських діалектів та органічно входять до східнополіського мовного ареалу.

Ключові слова: асиміляція, асимілятивні зміни, комбінаторні фонетичні процеси, сіверська говірка, східнополіський говір.

Постановка проблеми. Комбінаторні звукові процеси в потоці мовлення найчастіше пов'язані з асимілятивними або дисимілятивними змінами. Процес асиміляції полягає у повному або частковому уподібненні голосних або приголосних звуків за певними артикуляційними ознаками та при-

таманий літературній мові й діалектам. Північноукраїнські говори мають різноманітні прояви уподібнень звуків: суміжні та міжскладові, регресивні та прогресивні, повні й неповні, міжголосними та приголосними.

Досліджено, що комбінаторні звукові зміни – одне із суттєвих джерел поповнення кількісного складу лексики говірок і суттєва риса їхньої фонетичної системи [1, с. 68]. Погоджуємося і з думкою професора Й. Дзвезелівського, котрий вважав, що в характері «тих чи інших звукових змін виявляється досить виразна диференціація окремих говіркових груп» [2, с. 117–118], що є особливо важливим для східнополіського ареалу, розташованого в регіоні споконвічного міждіалектного контактування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвогеографічному аспекті східнополіські говори досліджували К. Михальчук, В. Ганцов, І. Зілінський, Ф. Жилко, І. Матвіяс, Н. Дейниченко, В. Куриленко, Є. Черепанова, О. Бабичева, О. Бірюк; з погляду синхронічного й діахронічного аналізу окремих мовних підсистем їх вивчали О. Курило, Т. Назарова, П. Лисенко, В. Мойсієнко, Л. Дорошенко, В. Бережнюк, М. Поїстогова, Л. Дика, Я. Литвиненко, О. Юсікова, А. Орел. Про відмінності всередині окремих груп поліських діалектів писали Т. Назарова, І. Матвіяс, Г. Півторак, В. Мойсієнко, М. Железняк, Ю. Шевельов.

Предмет дослідження – сіверська говірка, тобто мікроареал, що об'єднує східнополіські мовні особливості населених пунктів на північ від Новгород-Сіверського – села Грем'яч, Камінь Будище, Лесконоги, См'яч, Мамекине, Ленково, Шептаки.

Термін «сіверські» щодо діалектів північної Чернігівщини використовували О. Потебня, К. Михальчук, О. Соболевський, Т. Назарова.

Певну увагу саме цим говорам приділив О. Потебня. У «Заметках о малорусском наречии» славетний лінгвіст, аналізуючи ілюстративний матеріал зі статті п. Новицького про деякі особливості так званого *сіверського* (виділення наше) говору, наводить деякі його риси: 1. *О* (укр. = *i*) незмінне. 2. *Матюнка*, а не *магінка*. 3. *Я* ненаголошене = *e*, *ε*. 4. *О* ненаголошене = *a*. 5. *Ѣ* не змінюється. 6. *Ы* у коренях з голосним = *o*: *рой*. 7. *Пїть*, *бїть*, а не *пийте*, *бийте*. 8. *Вьду*, *прышов*, а не *вьйду*, *прыйшов*. 9. *Злы*, а не *злий*. 10. Гортанні не переходять у свистячі [3, с. 6].

Групу крайніх східнополіських говірок, що лежать на північ від лінії, проведеної від Дніпра до гирла Сноу через Чернігів, на схід від Сноу і далі по обидва боки течії Десни, виділяє І. Матвіяс. Дослідник описує найголовніші ознаки окресленого ареалу: перехід ненаголошеного [e] в [a] після м'яких

і стверділих приголосних (*ос'єн', ос'ан', с'єло, с'єло, р'єла, р'єла*); рефлексі давнього [i] після губних [i], [i^h], [i^h] (*в'ілк'і, м'іли, бит'*), в решті східнополіських говорів – [и]; м'якість приголосних перед відповідниками давніх [i] й [e] (*с'ін'і, н'іва, м'іхо, о'д'ін*); називний відмінок іменників люди, сусіди на [i] (*л'уд'і, су'с'єд'і*); називний відмінок прикметників і займенників середнього ролу на *-оїє* (*ба'гатоїє, ма'лоїє*); збереження основ на *з, к* у крайніх членах дієслівної парадигми (*не'ку – не'кут', стере'гу – стере'гут'*); перша особа множини теперішнього часу дієслів I дієвідміни на *-ом*: *не'сом* [4, с. 33].

Специфіку цих говірок підкреслював і Ю. Шевельов, характеризуючи процеси диференціації поліських діалектів. Зокрема, він писав: «На північ від Десни є говірки з характерним для них аканням, м'якими (або напівпом'якшеними) приголосними перед *i* (ба навіть перед *y*!), протетичним *v* перед наголошеним *o-* (*vózero*) та формою прикметників сер. роду на *-oje* (проти форм на *-eje* в решті поліських говірок: *biloje ~ bileje*), що є у ґрунті речі білоруські, хоч і мають певні українські нашарування, накладені на них упродовж трьох останніх століть» [5, с. 975].

Синхронічні звукові процеси, характерні для окремих українських діалектів, у т. ч. поліських, розглядалися в роботах М. Вербового, М. Гнатюк, Ю. Громика, О. Іщенко, Г. Мартиної, В. Пачевої, В. Товстенко, А. Яворського.

Отже, вивчення діалектного українсько-білоруського суміжжя залишається одним із завдань історичного мовознавства, що визначає актуальність роботи.

У контексті сказаного визначаємо об'єкт нашого дослідження – асимілятивні явища як фонетичні ознаки, що включають сіверську говірку до складу східнополіських говорів української мови. **Мета роботи** – на матеріалі власних письмових і звукових записів проаналізувати названі звукові зміни, притаманні північноукраїнським діалектам загалом, і їхні специфічні прояви у досліджуваній говірці.

Виклад основного матеріалу. Специфіку сіверської говірки відображають звукові ознаки, на фоні яких відбуваються асимілятивні процеси, що є предметом нашого розгляду: [e] у якості рефлекса давнього ь під наголосом; етимологічні [o], [e] у новозакритих складах; відсутність чергувань на місці давнього носового переднього ряду залежно від наголосу; [e] > [o] не після шиплячих; недисимілятивне акання та повне якання; початковий [l] перед сполученням приголосних; м'якість зубних перед голосними переднього ряду; тверді й позиційно напівм'які шиплячі африкати [ч], [дж] і тверда свистяча африката [ц]; м'якість губних, задньоязикових і [р] перед голосним переднього ряду високого піднесення та звукосполучення *г'і, к'і, х'і*; ствердіння кінцевих губних [б], [м], [н] і [р]; відсутність оглушення дзвінких у середині слова перед глухими та в абсолютному кінці слова; елементи цекання і дзекання; протетичні приголосні й голосні; аффера.

Асимілятивні зміни стосуються приголосних і голосних. Уподібнення приголосних аналізуємо в такій послідовності: 1) асиміляція за способом і місцем творення; 2) за глухістю і дзвінкістю, 3) за м'якістю і твердістю.

1) Повну суміжну регресивну асиміляцію за способом творення (через стадію оглушення) маємо на морфемному шві між прийменником (префіксом) *від* (етимологічно **о҃в*) і початковим приголосним кореня, наприклад, у групах [dm] > [m':], [dч] > [ч':], [dm] > [m':].

У першому випадку прикладом можуть бути словоформи *ат':ірат'* «прати», *нат':ірат'* < повідтирати «випрати»: *хат'єла сара'хан нат':ірат' / папалас'нут' у кр'ін'ици* (варто зазначити, що лексема характерна переважно для діалектоносіїв архаїчного прошарку, у говірці вона співіснує зі словами *с'т'ірат'*, інколи *прат'*); *ат:ават'* «відтавати» (*с'нег нат:ават' / рав'і наб'єг'і*); *нат':агават' / нат':агнут'* «підтягувати» / «підтягнути» (*нат':агават' штани нада час'т'ей / а то спадайт'*; *сол'і нат':агн'і*); *ат:ул'* «звідти, звідтіля» і *ат':ул'* «звідси, звідсіля» тощо.

Асимілятивну зміну [dч] > [ч':] ілюструють переважно дієслівні форми типу *ач:ан'ім'* «відчепити», *ач:ун'ім'* «відчинити», *ач':іслім'* «відчислити», *ач':ітат'* «відчитати», *ач':ішчат'* «відчищати» і под., наприклад: *д'в'єр'і ач:ун'іла / йак / пр'ічина йа'іє / знайа; двер'і ач':іт'ати да п'ат'н'іка; ач:ан'і в'ар'оуку*.

Уподібнення за названими ознаками спостерігаємо і в середині слова (найчастіше на стику кінцевого приголосного кореня і суфікса *-к* у формах жіночого роду давального/місцевого відмінків однини): [чк] > [ч:], [тк] > [ч:] або [дк] > [ч:], наприклад, *на /лавац:и* «на лавочці», *у /вулац:и* «у вуличці», *у /ма'хоц:и* «у горщику», *на /ву:ци* «по качці», *на /мац:и* «на матері», *латка на /лац:и* «латка на латці», *у /хац:и* «у хатці», *т'оц:и* «тітці», *вол'ац:и* «Олечці» (*йа'на да'ц:є ў'о атп'ісала // па'лушка у /вулац:и на вару'шлавци жиў // мац:и та'ди хот'ум'ірай із /нам'і // 'ц'іц:у наб'рала /м'іла да /р'іб'і ку'п'іла*).

Для нас важливо підкреслити, що така асиміляція характерна для української мови загалом, адже це доводить українську основу говірки.

Таке ж уподібнення відбувається й у формах зворотних дієслів III особи множини на стику кореня й постфікса: [т'с'] > [ц'с'] > [ц':], воно характерне для багатьох українських діалектів. Ми зафіксували його у таких словоформах: *ў'ак'нуц:а, напат'рон'іц:а, нап'рат:а, на'н'іц:а, са'ўнац:а, са'вац:а, расп'рат:а, расп'рат:а, ў'шукац:а* та багато ін. Характерно, що в досліджуваній говірці свистяча африката [ц] тверда.

Неповну асиміляцію за способом творення фіксуємо серед звукосполучень [жк] > [зц]: *у /лозци* «у ложці», *у /кн'ізци* «у книжці», *на /нозци* «на ніжці», *вар'озци* «ворожці», *б'аз'нозци* «безніжці», *на /лажци* «Палажці» тощо; [нк] > [нц]: *н'інци* «Нінці», *л'єнци* «Оленці», *ал'онци* «Альонці», *гала'ганци* «Галаганці»; [дк] > [дц]: *у /будци* «у будці», *на /вудци* «на вудці», *на /дудци* «на дудці», *л'удци* «Людці»; [ўк] > [ўц]: *на /лаўци* «на лавці», *д'єўци* «дівці», *ка'роўци* «коровці»; *ка'р'аўци* «корявці»; [бк] > [бц]: *у /ка'робци* «у коробці», *у /банци* «у банці», *у /скл'анци* «у склянці»; [с'к] > [сц]: *ма'рус'ци* «Марусьці», частіше – *ма'рус'к'і*, *прос'ци* «Прісьці», часто *прос'к'і*. Важлива відмінність наведених словоформ – відсутність палаталізації в асимілятивних групах через притаманну говірці твердість свистячої африкати [ц].

Асимілятивні уподібнення за місцем творення нечисленні: неповна суміжна у групі приголосних [gd'] > [їд']: *н'їд'є* «ніде», що функціонує паралельно з *н'їд'є*, *н'їгд'є* (*н'їїд'є т'ан'єр канан'л'анай ал'ейци н'їма*); неповна дистантна [т] > [к] у слові *ка'кл'єта* «котлета» і [х] > [ш] – *в'ар'шушка* «верхівка», проте іноді *в'ар'шушка* (*в'ар'шушка на /йолку н'а /найд'їма; в'ар'шушк'і паб'іна /ліс'*).

Асиміляцію за місцем творення, ймовірно, відображає лексема *ра'ждво* «різдво» (*аб'ражд'в'є каба'на за'кол'їма*), хоча,

напевно, тут можна говорити й про уніфікацію основи під впливом форми *ража́ство*, яка співіснує в говірі з аналізованою, тобто про граматичний, а не фонетичний у цьому випадку процес.

2) Неповна регресивна асиміляція за глухістю відбувається найчастіше між кореневими звукосполученнями [дж] > [тк]: *лотка* (буквально «лодка», «човен»), у багатьох діалектосівах внаслідок уніфікації фіксуємо тут кореневий [т] і в сильній позиції: *лотачка*, у *лотачк'і*; те ж саме й у словоформі *жертка* «жердка» – *жертачка*: *жертачк'і пр'ів'а'зала д'в'е*.

Чимало прикладів асимілятивного оглушення маємо між звукосполученнями в інфінітивних формах на стику морфем, наприклад, префікса та кореня: [дж] > [тк]: *аткас'нуц'а* буквально «відкоснутися» у значенні «відчепитися»: *аткас'н'іс'ат м'н'е хот'на м'ну'т'іну*; *існу'жац'а/спу'жац'а* «злякатися»: *нада ж так спу'жац'а*; *ичуду'вац'а* «здивуватися» тощо.

Аналогічну асимілятивну зміну на стику морфем ми фіксуємо між звукосполученням [дп] > [тп]: *ат'нар'ім'* «відпарити», *ат'нар'от'* «відпороти»: *ат'нар'ола на'долак*, *ат'н'ерт'і* «відперти, віднести»: *ат'н'ор м'а'шк'і / ічо ж'д'елат'*; [бп] > [п]: *а'п'ар'ит'* «обпарити», в останній словоформі відбулося стягнення губних, внаслідок чого утворилася форма *а'нар'ім'* ([бп] > [п]: > [п]: *а'нар'іла руку уз'варам*; *за'р'езала туйу / курку / а'нар'іла / а та'ди абс'кубла*; [дж] > [тк]: *атку'л'а / ат'кул'* «звідкиля», *атку'л'ас'* «звідкись», [дт] > [т]: *ат'ту'л'а* «звідти».

Повне регресивне уподібнення за глухістю зі збереженням подвоєних задньоязикових спостерігаємо у діалектній словоформі *м'акк'і* «м'який», де [жк] > [кк']: *хл'еб с'ад'н'і м'ак'і пр'ів'аз'л'і*;

Неповну регресивну асиміляцію за дзвінкістю маємо у небагатьох словоформах, серед них: *здукать* «стукати» з похідними *паз'дукать*, *здука'юка*: *паз'дукала ичос'ран'ін'ка*; регресивну міжскладову асиміляцію за дзвінкістю спостерігаємо у звукосполученнях [пл] > [бл]: *бломба* «пломба» (*йез'д'іл'і* *у'горад'бломбу'стаул'ал'і*), *блам'б'ірават'* «пломбувати».

3) У говірі рясно представлені результати повної прогресивної асиміляції за м'якістю: *м'ал'а*, *плат'а*, *ка'чан'а*, *св'ін'а*, *см'ет'а*, *та'йіс'а*, *ноч'і*. Подовженню підлягають сонорні [л'], [н'] < [ль], [нь], зубні [з'], [с'], [д'], [т'] < [зь], [сь], [дъ], [тъ], шиплячі [ж], [ш], [ч] < [жь], [шь], [чь]. Послідовна м'якість притаманна у сучасній говірі лише приголосним [л'], [н'], [з'], [с'], [д'], [т']. Якість шиплячих визначає наступний звук: перед голосними переднього ряду подовжені шиплячі є напівм'якими, перед голосними непереднього ряду – твердими.

Асиміляція найчастіше відбувається на морфемному шві та притаманна таким морфологічним формам: іменникам I відміни однини: *мала'н'а*, *сві'н'а*, *іл'а*, *папа'д'а*, *кут'а*, *вул'ана* «Уляна»; іменникам II відміни однини (середній рід): *в'ас'ел'а* «весілля», *за'т'іш'а* «затишся», *ула'д'ен'а* «володіння», *в'аз'ен'а* «везіння», *ка'с'о* «кісся», *ру'ж'о* «рушниця», *пад'н'еч'а* «підпичя», *замуж'а* «заміжжя»; іменникам III відміни в орудному відмінку однини: *граз'у* «грязю», *восан'у* «осінню», *печ'у* «піччу», *ноч'у* «ніччу»; збірним іменникам: *кр'іл'а* «крила», *брус'а*, *кол'а* «кілля», *зал'ез'а* «заліззя», *см'ет'а* «сміття», *гол'а* «гілля», *шмат'а*, *ма'туз'а*, *паруш'а* «пилука», *шалу'пай'а* «лушпайки», *сін'ач'а* «синці»; присвійним іменникам: *лі'с'іч'і* «лисичий», *ав'еч'і* «овецький», *с'ін'іч'і* «синичий», *д'авоч'і* «дівочий», *хла'пач'і* «хлопачий»; деяким числівникам, прислівникам і дієсловом:

тр'ем'і, *трет'і*; *папа'д'воч'у* «попідвіччу», *ноч'і* «вночі», *іл'ім'* «лити», *іл'і* «лий».

Розглянуте явище поруч із частковим оглушенням приголосних у кінці слова, ствердінням кінцевих губних і [р] підкреслює українську основу сіверської говірки.

У багатьох словоформах фіксуємо регресивну асиміляцію за м'якістю, особливо це характерно для груп зубних приголосних: *нав'ас'н'іца* «поясниця», *с'ад'н'ашн'і* «сьогоднішній», *балес'т'* «хвороба», *йез'д'ім'* «їздити», *с'т'ірат'* «прати», *йос'м'і* «є»; *с'л'ан'і* «сліпий», *(і)з'д'елат'* «зробити», *ра'бот'н'іца* «робітниця», *п'ат'н'ік* «п'ятник».

Проте більш цікавими видаються випадки суміжної неповної регресивної асиміляції за твердістю. Найчастіше відбувається уподібнення у консонантних групах [л] + веларний приголосний [н], [ц] або [ш], подекуди [н] + [ц]. Детальніше розглянемо окремі групи приголосних.

Уподібнення груп [л'н] > [лн]: *воли* «вільний» (*у'то толк'і хлеб'воли / а сахар'і то н'а'воли*), *с'ілна* «сильно» (*у'л'етку у нас'ілна бага'та работи // йа'на'с'ілна'строга'йа*), *бални* «хворий», (*йон бал'ни л'ажит'*), *ад'елна* «окремо» (*ад'елна кар'м'іл'і ша'ройка'мі*), *самаста'іат'ални* «самостійний» (*ти ж самаста'іат'ални ўже / н'а д'іт'а*), *прав'ални* «правильний» (*прав'ална тут т'і'н'е*); *п'ілни* «пильний» (*а'дежа ў йа'го п'ілна'йа з'пол'а*), *астал'ни* (йа) «решта; інший (-і)» (*астал'ним'н'а хва'т'іла*).

Асимілятивний перехід [л'ц] > [лц]: *палци* «пальці» (*палци ма'йе в'ікручу'я*), *сал'цо* «сальце», *мас'алца* «масельце» (*сал'цо йос'т'і й'мас'алца назб'і рай'ім*), *м'ілица* «мильце», *р'ілица* «рильце» (*йа і'м'ілица ку'п'іу / йа і'р'ілица пам'іу*), *кр'илци* «крильця» («полова»): *кр'илци на'в'ішк'і в'ісп'іпай'ім'д'л'і'с'коту*, (у, на) *смалци* (м. в.) «у, на смальці» (*на'смалци'жару бл'іни*).

Асиміляція в групах [л'ш] > [лш]: *бал'шун* «старший (брат, друг)», похідне *болиши* «більший», «старший» (*с'ад'бал'шун / н'а'л'ез' / ти ж вум'н'ейши*); [лз] > [лз]: *палза'в'іти* «корисний»; [л'с] > [лс]: *с'ілса'в'ет* «сільрада» (*ма'рус'а ў с'ілса'в'ет'і*).

Випадки подібної асиміляції за твердістю у сполученнях [л']+ [н], [ш], [ц], крім поліських, спостерігаються у середньонаддніпряньських говірках [6, с. 64].

Асиміляція між голосними найчастіше відбувається на відстані. Результати міжскладової повної регресивної асиміляції [а], [а] > [і] маємо у словоформах *ін'ім'ім* «апетит» (*з ін'ім'ітам па'йадала мала'чка*); *ік'б'і* «якби» (*ік'б'і ж'вумни / а то н'е // ік'б'і ж'д'ед наст'р'іг*); подекуди фіксуємо [а < е] > [і]: *ч'і'тир'і* «чотири», *ўч'і'тир'ох* «вчотирьох» (*ч'і'тир'і гад'к'і бу'ло*), хоча в архаїчному прошарку зберігається вимова *ча'тир'і*, *ўча'тир'ох* (*ча'тир'і ў йіх бра'ти*). Як неповну дистантну можемо кваліфікувати модифікацію *р'із'етка* «розетка», *ти'к'і* «таки» (*йета ж тик'і да'л'ока бу'ло да'саду*); *і'чиш* «бачиш», де інтервокальна асиміляція мала місце після відпадиння початкового дзвінкого губного [б].

Міжскладове уподібнення під впливом наступних [а] або [у] демонструють приклади, де [а] > [у]: *ку'жу* «кажу» (*пай'ду / ку'жу / ка'б'іл'і'с'ена накла'ду*); [і] > [у] *у'з'ум* «ізіум» (*булачк'і з'у'з'умам у'ла'уци ку'п'іла*), не допускаємо, що ця форма була безпосереднім тюркським запозиченням; [у] > [а] *ба'ханка* «хлібина» (*д'в'е ба'ханк'і хл'еба у'в'ечар'і й у'ран'і*), функціонує поруч із формою *бу'ханка* у тому ж значенні; [е < ь] > [а]: *ча'пат'* «чипати» (*н'а ча'пай'бол'ай тих ма'хотак*); [е] >

[a < o]: *кара'с'ін* «керосин»; [o] > [y]: *ку'с'т'ум* (поруч з *ка'с'т'ум*) «піджак» (*ку'с'т'умчик на 'йой'н'ійак'ін'к'і*) тощо.

У випадку *а'бай* «обое», що співіснує з формою *а'бойа* «обое», можна говорити про асиміляцію прогресивну: наголошений [o] змінюється на [a] внаслідок акання під впливом початкового ненаголошеного [a < o]: *у н'д'в'естк'і а'байі 'хлоци жа'натийа*.

Висновки. Здійснений у статті аналіз ілюструє численні асимілятивні зміни у групах приголосних і голосних. Фактичний матеріал свідчить, що регресивна (іноді прогресивна) асиміляція, повна і неповна, суміжна і міжскладова, є одним із найчастотніших синхронічних комбінаторних процесів, який відображає специфіку фонетичної системи, збагачує лексичний склад сіверської говірки та включає її до складу східнополіського ареалу.

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні й описі інших позиційних і комбінаторних змін сіверської говірки з метою уточнення її місця у складі східнополіських говорів української мови.

Література:

1. Громик Ю.В. Комбінаторні звукові зміни в Поліській говірці села Липне: метатеза, протеза, афереза, синкопа, апокопа, епентеза. *Типологія та функції мовних одиниць*. 2014. № 2. С. 67–76.
2. Дзєндзелівський Й.О. Конспект лекцій з курсу української діалектології. Ч. 1. Фонетика. Ужгород, 1965. 126 с.
3. Потебня А.А. Заметки о малорусском наречии. Воронеж : в тип. В.А. Гольштейна, 1871. 138 с.
4. Матвіяс І.Г. Групування говорів української мови. *Структура українських говорів*. Київ : Наукова думка, 1982. С. 3–68.
5. Шевельов, Ю. Історична фонологія української мови. Харків : Акта, 2002. 1054 с.
6. Мартинова Г.І. *Мовознавчий вісник*. 2013. Вип. 12–13. С. 60–66.

Zevako V. Assimilative changes as a phonetic feature of East Polissya dialects

Summary. Assimilation and dissimilation or phonetic changes in the flow of speech on the basis of these phenomena are among

the most frequent dialectal combinatorial processes. Assimilation is understood as a complete or partial assimilation of vowels or consonants by certain articulatory features, which is reflected in literary language and dialects. North Ukrainian dialects have various manifestations of sound similarities: at a distance and adjacent, progressive and regressive, complete and incomplete, vocal and consonant.

The article analyzes the most pronounced sound features of the Siversk dialect, localized in the north of Novgorod-Siversk region, its specifics in relation to the main East Polissya area are determined. It is emphasized that assimilative changes of sounds belong to those phonetic features that include the studied dialect in the East Polissya dialects of the Ukrainian language and in some way unite with the adjacent West Bryansk dialects, Belarusian in its basis.

Modifications in groups of consonants and vowels of the Northern dialect are commented in details, on the basis of the considerable factual material collected by the author. Numerous examples characterize complete and partial related regressive assimilation by the method of creation, partial related assimilation by sonority, deafness, softness and hardness, as well as cases of complete assimilation by these characteristics. Some attention is paid to the dialectal features of the implementation of complete progressive assimilation of softness in the groups “sonorous + j”, “dental + j”, “hissing + j”, which resulted in the formation of elongated soft consonants; illustrated lengthening, not typical of literary language. Relatively few examples of vowel similarity are considered, which are usually realized in the form of complete inter-syllable assimilation and supplement the vocabulary of the dialect. In some cases, the material is covered in diachronic, comparative-historical and sociolinguistic aspects.

It is proved that the consequences of assimilative changes of consonant and vowel sounds of the Northern dialect by their nature and peculiarities of realization correspond to the general tendencies of development of North Ukrainian dialects and are organically included in the East Polissya language area.

Key words: East Polissya dialect, Siversk dialect, combinatorial phonetic processes, assimilation, assimilative changes.

*Зімонова О. В.,**старший викладач кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного**Адамович А. Є.,**доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного*

ВПЛИВ МІСЦЕВИХ ГОВОРІВ НА КУЛЬТУРУ ФАХОВОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ІНЖЕНЕРА

Анотація. У статті приділяється увага питанням закріплення навичок літературної вимови, збагачення активного словника, засвоєння норм літературної мови, усунення негативного впливу місцевих говорів на усне й писемне мовлення студентів. Також досліджуються й аналізуються основні помилки в усному та писемному мовленні майбутніх фахівців, що виникають під впливом місцевих говірок. Автор розглядає методи і прийоми, які варто використовувати під час вивчення дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням»: лекцію, бесіду, самостійною роботою з різними джерелами. Звертається увага на те, що вдосконалення фахового мовлення сприятиме збагаченню інформаційно-технологічного розвитку суспільства, вдосконаленню, впорядкуванню й унормуванню галузевої термінології. Щоб усунути з усного та писемного мовлення студентів-інженерів порушення діалектного характеру, потрібна планомірна й наполеглива робота в цьому напрямі. Значне місце посідають усні вправи, спрямовані на формування внутрішнього мовлення, а також на зміст і структуру писемного мовлення. Вивчення особливостей місцевої говірки, врахування їх у процесі вивчення мови допоможе піднесенню культури мовлення майбутнього фахівця. А достатній рівень володіння українською мовою і закріплюється на практичних заняттях з української мови (за професійним спрямуванням)

Вагоме значення має і добір для вправ мовного матеріалу з урахуванням особливостей місцевої говірки. Отже, автори пропонують надзвичайно уважно та відповідально поставитись до такого виду роботи. Але це мають бути тексти, слова або словосполучення, пов'язані з конкретною спеціальністю. Він має, крім сприяння систематичному і міцному засвоєнню знань, допомогти звільнитися від граматичних, орфографічних та орфоепічних помилок і зробити так, щоб мовлення наших випускників віддзеркалювало їх високу кваліфікацію та загальну і мовну культуру.

Ключові слова: фахове мовлення, говори, культура мови, мовлення, фахівець, помилка, метод, прийом, морфологія, орфографія.

Постановка проблеми. Останнім часом і в Україні, і в усьому світі досить серйозна увага приділяється дослідженню фахової мови. А для цього потрібні висококваліфіковані кадри, без яких не може обійтися українська економіка й усе народне господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування культури фахового мовлення були об'єктом дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних учених, таких як Л. Хоффман,

А. Герд, Н. Бабич, В. Князев, Т. Кияк, А. Дяков, С. Шеллов та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Мета статті – проаналізувати особливості процесу формування мовленнєвої культури економіста; визначити порушення норм літературної мови, що можуть заважати взаєморозумінню між фахівцями і сформулювати аспекти, на які необхідно звернути увагу, щоб уникнути цих незручностей; запропонувати необхідні засоби для вдосконалення підготовки економіста.

Виклад основного матеріалу. З часу виникнення науки про мову можна говорити і про культуру мови і мовлення як складників мовознавства. У ст. 10 Конституції України засвідчено державність української мови. Українська літературна мова, маючи визначені орфографічні та орфоепічні правила, граматичні форми і словниковий склад, є важливим засобом спілкування між людьми на всій території нашої держави. Сучасний інженер має володіти всіма нормами української літературної мови, що є вимогою часу. А оскільки кожна мовна система – це єдність понять та їх позначень, то вдосконалення фахового мовлення сприятиме збагаченню інформаційно-технологічного розвитку суспільства, вдосконаленню, впорядкуванню й унормуванню галузевої термінології. Перед закладами вищої освіти (далі – ЗВО) технічного спрямування стоїть непросте завдання в умовах місцевих говорів сформувати і розвинути у майбутнього інженера культуру саме фахового мовлення. Високий рівень розвитку української літературної мови веде до заміни вузьколокальних особливостей говорів відповідниками літературної мови. Навчальна дисципліна «Українська мова (за професійним спрямуванням)» передбачає вивчення теоретичних засад нормативності української мови та поняття норми як основи сучасної української мови; повторення та закріплення складних моментів українського правопису, що є важливим для професійного мовлення; виховання естетичного ставлення до мови, почуття особистої відповідальності за власну мовну поведінку і за стан культури мовлення фахівців вивчення українського мовного і мовленнєвого етикету, особливостей його функціонування в різних офіційних ситуаціях; сприяння підвищенню мовленнєвої культури, сформувавши мовне чуття за допомогою цілої низки вправ і завдань; вивчення особливостей фонетичних, морфологічних, лексикологічних та фразеологічних явищ у науковому стилі.

Зрозуміло (і це не викликає заперечень), що саме на школу покладено завдання щодо опанування населенням норм літературної мови в боротьбі з негативним впливом місцевої говірки на усне і писемне мовлення учнів. А вищий навчальний заклад

повинен закріпити у студентів ці знання та вміння бездоганно володіти всіма мовними нормами, збагатити словниковий запас, сприяти розвитку усного й писемного професійного мовлення. І це стосується не тільки лексики, а й інших розділів науки про мову.

Хоча кожен наш студент – мешканець якогось регіону, носій певної говірки і звик до мови своєї місцевості, використовуючи її у навчанні й подальшому житті, викладачам мови важливо домогтися, щоб студенти так само вільно й безпосередньо володіли і нормами літературної мови. Проте робити це треба обережно, тактовно та виважено.

Зважаючи на посилення уваги до культури усного і писемного мовлення майбутніх фахівців-інженерів, питання теорії і практики української професійної мови в умовах місцевих говорів набуває особливої уваги.

Говори української мови

Українська літературна мова перебуває у постійному розвитку і, відповідно, з говорами існують складні взаємозв'язки. Літературна мова постійно впливає на говори української мови в напрямі наближення їх рис до літературних норм. Вона певною мірою збагачується за їх рахунок.

Надаємо, що українська мова має три групи говорів: північні, південно-західні, південно-східні.

Північні говори складаються з середньополіського, східнополіського та західнополіського говорів.

До південно-західних належать закарпатські, гуцульські, лемківські, волинські, наддністрянські, подільські, бойківські, буковинські говори.

Південно-східна група – це середньо наддніпрянські, степові і слобожанські говори.

Риси місцевої говірки, носіями якої є наші студенти, часто досить негативно впливають на їх усне й писемне фахове мовлення. Наші студенти – майбутні фахівці-інженери, мовлення яких має бути відшліфованим і внормованим.

Спираючись на дослідження вчених, сьогодні ми можемо чітко визначити основні групи помилок, які виникають під впливом місцевих говорів: фонетичні (звуки мови), морфологічні (помилки, що спричинені особливостями граматичної будови діалекту) та фонетико-морфологічні (помилки, зумовлені як фонетичними, так і морфологічними відмінностями в слові). Є ще помилки, пов'язані з лексикою та синтаксисом.

Ми живемо на Півдні України, а це територія південно-східних говорів. Серед багатьох помилок можемо виділити найтипівіші:

1. Слова з ненаголошеними голосними.

И замість Е:

– у першому переднаголошеному складі (типлотраса, диржав, висна, видмідь, виликій...);

– у другому й третьому переднаголошених складах (атистат, придавати, нивиликий, пиримога, присильний...);

– у післянаголошених складах (вчитилька, правий бериг, вітир, дивитимиться, спалині гілки, вирішиння...).

Е замість И:

– у першому переднаголошеному складі (прекметник, лесиця, сенонім, незенько, преслили, вдалені, сеночок...);

– у другому й третьому переднаголошених складах (предавило, предавити, превезли...);

2. Позначення приголосних:

– використання на письмі замість твердого приголосного м'якого (сахарю, хлібу, кричать, держать, сушать);

– передача глухої вимови дзвінких приголосних на письмі (хвітнес, хвабрика, вітпливти, хвізичний, хвашисти);

– відсутність подвоєння (галузо, річю, пічю, подорожо, сутю).

3. Морфологічні помилки.

Іменник:

– замість нульового закінчення в родовому відмінку множини іменників першої відміни закінчення -ів (мишів, грушів, хатів...);

– залишки колишньої двоїни (дві сестрі, три кімнаті, дві дороги...);

– закінчення -ом замість -ем в орудному відмінку однини іменників другої відміни (кущом, плечом, плащом, дощом...);

– закінчення -ьою замість -ю в орудному відмінку однини іменників третьої відміни (областьою, скатертьою, радістьою...);

– закінчення -ою замість -ею в орудному відмінку однини іменників м'якої та мішаної групи першої відміни (передачою, кручою, зимньою, діжою, кашою...).

Таким чином, ми ще раз переконуємося, що робота над викоріненням таких помилок повинна вестися плановірно і систематично. Але, на жаль, типова програма з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» для аграрних ЗВО не передбачає тем, пов'язаних з удосконаленням умінь і навичок щодо володіння нормами української літературної мови. Дуже прикро вказати на той факт, що в освітньо-професійних програмах інженерних спеціальностей у переліку загальних компетентностей майже не трапляються питання, пов'язані з володінням фаховою українською мовою. А ось іноземною – скрізь. Ми не проти цього, але коли ж усе-таки буде хоча б така увага до української? Та досить часто, особливо останнім часом, з усіх високих трибун чуємо про вдосконалення вищої освіти. Сьогодні ніхто не може заперечити, що справжній фахівець, крім знання спеціальних дисциплін, повинен бути грамотним як в усному, так і в писемному мовленні. А цьому треба навчатися саме на студентській лаві. Бо якщо випускник університету, який отримав спеціальність інженера, прийшовши в колектив, не може грамотно, професійно донести свою точку зору, переконати співробітників у правильності свого рішення, без помилок написати документ тощо, то він не стане справжнім фахівцем, а тим більше керівником. Також важливим моментом під час навчання у виші є сам процес спілкування з викладачем, який має бути взірцем у володінні правильним і грамотним мовленням. І це стосується не тільки мовознавців, а й тих, хто викладає фахові дисципліни, адже вони теж мають володіти всіма нормами української літературної мови. А от на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) бажано було б приділяти увагу ще й питанням правопису. Серед методів вивчення на заняттях можна використати такі:

– методи теоретичного вивчення мови (бесіда, повідомлення викладача, самостійна робота з літературою);

– методи теоретико-практичного вивчення мови (вправи з фонетики, граматики, лексики, орфографії, стилістики). Ці методи сприяють запам'ятовуванню аналізованих прикладів як зразків;

– методи практичного збагачення мови (спираються на активність мовного спілкування та копіювання усних чи писемних мовних зразків) [7, с. 19].

Одним з основних прийомів, які в умовах місцевих говорів має застосовувати викладач у процесі здійснення будь-якого

методу, є порівняння або зіставлення. Зіставлення дає можливість побачити подібність або відмінність між тими чи іншими мовними рисами. Дуже важливою є самостійна робота з різними джерелами, яка вимагає більш відповідального ставлення з боку студента й абсолютної уважності під час вивчення тієї чи іншої теми, а також виконання певних вправ для закріплення [8, с. 16].

Для роботи на занятті можна запропонувати відредагувати тексти або речення, наприклад:

Праця метробудівця – сама найважча. Зате її ітоги бачимо кожного дня. Сотні тисяч киян користуються оцим транспортом. Тут завжди збирається багато глядачей. Цією діжою ми користуємося під час засолки овочей. На завтрашньому міроприємстві повинні бути усі студенти. Наша група зайняла друге місце в цих змаганнях. Оточуюче середовище має великий вплив на виховання особистості.

Також можна запропонувати виконати вправу щодо заміни калькованих слів українськими відповідниками: розмір анотації, учбовий автомобіль, протилежна сторона, раз на тиждень, під редакцією письменника, по мірі того, як, представляє спробу, привести приклад, завідувачий відділу, піднімати проблему, веде підприємство, область знань, знайомство з рецензією.

Слід зазначити, що процес стирання граней між українською літературною мовою і місцевими говорами є однією з важливих закономірностей розвитку мови.

Одним із завдань, що стоять перед вищою школою, є закріплення навичок літературної вимови, збагачення їхнього активного словника, усунення норм негативного впливу місцевих говорів на усне й писемне мовлення. Саме вищий навчальний заклад відіграє важливу роль у справі піднесення культури мови майбутніх фахівців у заміні звуків, морфологічних форм, синтаксичних конструкцій у мові певної місцевості літературними відповідниками.

Культура мови і мовлення починається із самоусвідомлення мовної особистості. Вона зароджується там, де людям не байдуже на те, як вони говорять і пишуть, чи сприймається їхнє мовлення в різних середовищах, зокрема й серед фахівців конкретної галузі [9, с. 21]. Проводячи роботу над піднесенням культури мовлення в умовах місцевих говорів, викладач повинен глибоко вивчити особливості місцевих говірок. Особливо стійкі помилки у мові студентів зумовлені нечітко вираженими вторинними діалектними рисами (комбінаторні чи позиційні варіанти фонем). Помилки, що виникають під впливом первинних рис, дуже відмінні від норм літературної мови, легше піддаються викориненню. Але над цим потрібно працювати систематично. Аналіз дозволяє зробити висновок, що під впливом місцевих говорів найчастіше трапляються фонетичні помилки, рідше – морфологічні, лексичні та синтаксичні. Та їх потрібно уникати. Аналізуючи сучасну теорію і практику мовленнєвої підготовки, можна стверджувати, що низький рівень мовної компетентності майбутніх інженерів призводить до неусвідомлення фахової інформації. Такий спеціаліст не може докорінно збагнути суть явищ, процесів, об'єктів. І навпаки, високий рівень дає змогу оперувати такими технологіями та завданнями, що задовольняють потреби сучасного інформаційного суспільства.

Висновки. Отже, говорячи про культуру фахового мовлення, маємо не забувати про повагу до рідної мови, про активне ставлення до слова. Для того, щоб усунути з усного та писемного мовлення студентів порушення діалектного характеру, потрібна планомірна й наполеглива робота в цьому

напрямі. Великі можливості для засвоєння літературних норм криються у безпосередньому спілкуванні викладача зі студентом. Застосування різних методів та прийомів дозволяє проводити такі логічні операції, як зіставлення, аналіз, синтез; індукція, дедукція; узагальнення та умовиводи. Значне місце посідають усні вправи, спрямовані на формування внутрішнього мовлення, а також на зміст і структуру писемного мовлення. Вивчення особливостей місцевої говірки, врахування їх у процесі вивчення мови допоможе піднесенню культури мовлення майбутнього фахівця.

Вагоме значення має добір для вправ мовного матеріалу з урахуванням особливостей місцевої говірки. Але це мають бути тексти, слова або словосполучення, пов'язані з конкретною спеціальністю, причому бажано застосовувати їх не поодинокі, а системно. Він має, крім сприяння систематичному і міцному засвоєнню знань, допомогти звільнитися від граматичних, орфографічних та орфоепічних помилок і зробити так, щоб мовлення наших випускників віддзеркалювало їх високу кваліфікацію та загальну і мовну культуру.

Загалом, хочеться зазначити, що кожне заняття з української мови (за професійним спрямуванням) – це плід майстерності та творчості окремого викладача, його професіоналізму, ґрунтовних знань рідної мови, які вони вкладають у формування високої культури фахової української мови майбутніх спеціалістів.

Література:

1. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності. Київ : Довіра, 1999. 431 с.
2. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова. Харків : Торсінг, 2002. 447 с.
3. Омельчук С.Я., Ляшкевич А.І., Чаловська М.В. Усі уроки української мови в 6 класі. Харків : Основа, 2006. 432 с.
4. Пентиліук М.І. Культура мови і стилістика. Київ : Вежа, 1994. 240 с.
5. Ткаченко О.П. Мовне самоствердження українців на тлі історичного досвіду народів світу. *Дивослово*. 1994. № 4. С. 15–19.
6. Шевчук С.В. Українське ділове мовлення. Київ, 2000. С. 474.
7. Мацько Л.І. Українська мова: формування національної свідомості. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 1. С. 70.
8. Мельничайко В.Я. Творчі роботи на уроках української мови. *Конструювання. Редагування. Переклад*. Київ, 1981. 278 с.
9. Стельмахович М. Етнопедагогічні основи методики української мови (теоретичний аспект проблеми). *Українська мова і література в школі*. 1993. № 5–6. С. 19–23.

Zimonova O., Adamovych A. The influence of patois on speech standard of future and engineer

Summary. The problems of consolidation of literary pronunciation skills, enrichment of active vocabulary, literary speech standard learning, elimination of negative effect of patois on speaking and writing are considered in the article.

University plays an important role in the matter of students' speech standards development, lallation, morphological forms, replacing of syntactical constructions in certain area language by literary equivalents.

Carrying out such work the teacher should learn deeply the peculiarities of patois, because their influence is rather appreciable. The particularly persistent mistakes in students speech are determined by indistinctly expressed secondary dialectal features (combinatorial or positional variants of phonemes). The mistakes appeared under the influence

of original, distinct from standards of literary speech features, are easier to exterminate.

The questions of learning language methods and techniques under which the peculiarities of patois should be taken into consideration are studied in this article. It can be useful in conversation, lectures and independent work with different sources. Application of these methods allows to provide such logical operations as comparison, analysis, synthesis; induction, deduction; generalization, judgment and conclusion. The comparison helps students to analyze linguistic phenomena and to facilitate the consolidation of practical skills.

The option of language material for exercises considering patois peculiarities has exceptional meaning. This material

also helps to free from defects language, grammar and spelling mistakes appeared under the influence of patois.

Working out the topic the author aimed to specify the features of Ukrainian language teaching (for professional purposes) under conditions of patois, to develop special methods and techniques for language material study.

The references on this subject have been studied, the work experience of different universities have been learned and the materials about students' knowledge level have been generalized in the article.

Key words: patois, standard of speech, speaking and writing, specialist, mistake, methods and techniques, morphology, spelling.

*Ігошев К. М.,
викладач кафедри германо-романської філології та перекладу
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ДОМАШНЬОГО ЧИТАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Анотація. Критичне мислення нині – один із найпоширеніших світових освітніх трендів. В епоху інформаційного суспільства, коли поширення неправдивої інформації набуває дійсно неперевершених масштабів, вміння критично мислити життєво необхідне. Без такого вміння дуже легко потонути в морі інформації або стати жертвою маніпуляцій і втратити можливість робити правильні висновки щодо подій навколо. Тому мислити критично повинен і може кожен, хоча цього зазвичай важко навчитися, але жодна людина не народжується з гострим розумом, без стереотипів і з умінням експертно оцінювати інформацію. Ключовий аспект, який дає нам зрозуміти, чи мислить людина критично – це те, чи піддає вона отриману інформацію сумніву і перевіряє її, навіть якщо ця інформація отримана нею з авторитетного джерела або від людини, котрій вона довіряє. Саме тому одне з основних завдань освіти на сучасному етапі розвитку суспільства – навчити молодь критично мислити. Особливо важливим це видається нам на етапі вищої освіти, коли іде безпосередня профілізація і підготовка молоді до активної участі у житті суспільства дорослих.

Критичне мислення складається з ментальних процесів, стратегій та уявлень, що використовують для розв'язання проблем, прийняття рішень і засвоєння нових концепцій. Використовуючи технологію критичного мислення, ми можемо навчити здобувачів усвідомлено, критично читати та сприймати тексти іноземною мовою; досліджувати їх, тлумачити смислову та символічну сторону тексту, відділяти істину від неправдивих або суперечливих тверджень. Критичне читання – такий спосіб опрацювання текстів, коли читачі не просто читають текст механічно, а застосовують під час читання розумові операції вищого рівня, що дозволяють їм сформулювати власну обґрунтовану думку щодо інформації. Це активний процес, який вимагає зусиль не тільки від викладача, але й більшою мірою і від самого здобувача. У статті розглядаються основні прийоми, що використовуються у навчанні критичного читання: перегляд і сканування тексту, маркування, складання таблиць, опитування та дискусія.

Ключові слова: критичне мислення, критичне читання, домашнє читання, сенс, зміст, ідентифікація, інтерпретація.

Постановка проблеми. Критичне мислення – важлива загальнонаукова навичка, яку життєво необхідно розвивати всім незалежно від віку. Особливо важливим нам видається розвиток навичок критичного мислення у здобувачів вищої освіти, оскільки навчання у закладі вищої освіти – це не тільки вивчення основ своєї спеціальності, а й підготовка до вступу в доросле життя як повноцінних членів суспільства та свідо-

мих громадян. Навички ж критичного мислення просто необхідні за сучасних умов тотальної дезінформації, неправдивих новин та інших проявів маніпуляцій особистою та суспільною думкою. Одним із перспективних і важливих методів навчання навичок критичного мислення на уроках іноземної мови нам видається технологія критичного читання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблемою розвитку критичного мислення у закордонній педагогіці та психології працюють Д. Карланд [1–3], Дж. МакПек [4], В. Ругіро [5], Р. Стернберг [6], Д. Халперн [7] та ін. Серед вітчизняних учених, які досліджують технології розвитку критичного мислення, можна назвати А. Брушлінського, Д. Вількєєва, З. Калмикову, Г. Линдснай, О. Матюшкіна, Х. Тамбовську та ін. У педагогіці ці питання розробляються С. Векслером, І. Загашевим, А. Ліпкіною, О. Марченко, І. Мороченковою, О. Яровою [8] та ін. Останніми десятиріччями поширилася технологія «читання для розвитку критичного мислення» (О. Гладка [9], К. Нател [10], Д. Карланд [1–3] та ін.). Цей підхід до викладання читання іноземною мовою (і не тільки) привчає тих, хто навчається, до дослідження тексту та критичного аналізу, до формування власної думки, навчає коректного скептицизму, зіставлення інформації із протилежних позицій, розробки системи доказів на підтримку власної думки, вчить ретельно досліджувати нову інформацію, оцінювати нові ідеї, визначати загальну цінність нових знань на основі власних потреб і цілей. Попри цінність технології критичного читання для розвитку саме навичок читання, формування умінь монологічного та діалогічного мовлення, у вітчизняній науці вона дуже рідко розглядається окремо. Найчастіше її використовують як засіб для розвитку критичного мислення загалом [9, с. 239].

Мета пропонованої статті – дослідити особливості використання технології критичного читання на заняттях з іноземної мови. Задля досягнення цієї мети вбачаємо за потрібне виконати такі завдання:

- конкретизувати поняття «критичне мислення»;
- конкретизувати поняття «критичне читання»;
- виокремити мету, особливості й етапи реалізації технології критичного читання;
- навести приклади найбільш ефективних технік, які сприяють успішному засвоєнню навичок критичного читання на заняттях з іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. За визначенням Р. Стернберга, «критичне мислення охоплює ментальні процеси, стратегії та уявлення, які використовують для розв'язання проблем, прийняття рішень і засвоєння нових концепцій» [6, с. 3]. Це мислення вищого порядку, яке спирається на інформацію,

усвідомлене сприйняття власної інтелектуальної діяльності та діяльності інших.

Мета критичного мислення – розвиток розумових здібностей тих, хто навчається. Використовується як для навчання, так і для прийняття виважених рішень у повсякденному житті. Позитивні ефекти від використання цієї методики у навчальній діяльності такі:

- підвищення мотивації до навчання;
- активізація сприйняття й осмислення навчального матеріалу;
- самостійна аналітична й оціночна робота;
- формування комунікативних і творчих вмінь.

У зв'язку з поширенням популярності критичного мислення розповсюдження набуває також і критичне читання. Критичне читання – такий спосіб опрацювання текстів, коли читачі не читають текст механічно, а застосовують під час читання розумові операції вищого рівня, що дозволяють їм сформувати власну обґрунтовану думку щодо інформації. Такий тип читання апелює до двох типів взаємодії. По-перше: це взаємодія двох типів пізнавальних умінь – ідентифікації та інтерпретації. Здобувачі вищої освіти, котрі вільно читають іноземною мовою, вже використовують так звані навички нижчого рівня, які дозволяють їм швидко та майже автоматично розпізнавати слова і граматичні форми (ідентифікація), тоді як уміння вищого рівня дозволяють їм розуміти те, що вони прочитали та інтерпретувати його (інтерпретація). Уміння нижчого рівня передбачають швидкий і майже підсвідомий процес. Здобувачі, які володіють уміннями нижчого рівня, не обов'язково володіють уміннями вищого рівня (критичного читання). По-друге, це взаємодія між читачем і текстом, яка полягає в тому, що сенс прочитаного не завжди розуміється читачем. Чому? Тому що таке читання – це не пасивний процес, читач повинен активно працювати, щоб зрозуміти сенс тексту.

Наше розуміння критичного читання переважно базується на концепції К. Нател [10] і Д. Карланда [1–3]. Уявімо дві персонажі: автора (кодувальника) й отримувача (декодера). Кодувальник має на меті певне повідомлення (ідею, факт, відчуття і т. ін.), яким він бажає поділитися з іншими. Щоб це стало можливим, йому потрібно закодувати це повідомлення. Вже закодоване, повідомлення стає доступним поза свідомістю автора як письмовий чи усний текст. Таким чином текст стає доступним іншому, хто читає або слухає його, і хто потім у змозі декодувати цей текст, щоб отримати початкове повідомлення. Після декодування повідомлення надходить у свідомість отримувача (декодера), і відбувається акт комунікації.

Звичайно ж, ця модель занадто спрощена, бо щось може піти не так на будь-якому етапі. Саме тому на уявному зображенні отримувача (декодера) можна поставити знак питання, бо ми не можемо бути впевненими, що він отримав заплановане автором повідомлення, проте цей процес достатньо зрозумілий і прозорий, щоб ми могли сказати, що читання має на меті отримання з тексту якомога точнішого повідомлення, яке туди вклав автор [10, с. 4–5].

Чи є роль читача пасивною? Текст сповнений сенсом наче глек повний води; свідомість читача всотує його, як воду. Роль читача пасивна – уся робота виконана автором, і читач повинен лише відкрити свій розум, щоб дати змогу сенсу перелитися в нього. Чому ж ми не приймемо такої моделі? По-перше, тому що цей процес рідко проходить саме так. Не весь сенс тексту

насправді потрапляє в розум читача. Модель повинна враховувати, що хоча б деяка кількість води «проливається читачу на обличчя». Факт того, що сенс міститься в тексті – це ще, на жаль, не гарантія того, що читач усвідомить його, бо, як нам відомо з досвіду, текст, який здається одному читачу простим, іншому може видатися складним.

Отож, як ми зазначили вище, види складності тексту можуть бути різними. Ось деякі з них:

1) неправильний (не той) код (текст написано мовою, яка не відома читачу);

2) текст на тему, із якою читач не знайомий (або знайомий поверхово);

3) текст, що містить складні концепції, абстрактні поняття та ідеї; та/або текст, контекст якого відсутній чи невідомий читачу;

4) текст зі складним або рідковживаним вокабуляром;

За таких умов, для розуміння сенсу тексту, читачеві потрібні певні фонові знання, специфічні для кожного окремого випадку:

1) знання певної мови (коду), на якій написано текст.

2) знання мови й обізнаність із теми тексту.

3) знання мови та знання концепцій та/або контексту тексту.

4) знання мови та знання вокабуляру.

Які ж тексти ми використовуємо на заняттях з іноземної мови та для домашнього читання? Це підручники, словники, газетні та журнальні статті, літературні твори, політичні промови, інтерв'ю, документи, звіти, закони та патенти. Якщо брати до уваги літературні твори, то це переважно невеликі за обсягом оповідання, що дозволяє не тільки економити час, але й проробляти тексти з різною тематикою, стилем і лексикою. Серед них: оповідання О. Генрі «Дари волхвів», «Зелені двері», Сакі «Відкрите вікно», цикл оповідань А. Крісті про Ерколю Пуаро («Коробка цукерок», «Спадщина Лемезор'є» і т. д.), оповідання А. Конан Дойля про Шерлока Холмса, оповідання Е.А. По «Барильце амонтіядо», «Маска Червоної Смерті», «Серце виказало». Як бачимо, майже всі перераховані твори можна розділити на два жанри: детективні та містичні оповідання. На нашу думку, саме ці два жанри найбільше сприяють розвитку вмінь критично мислити у здобувачів вищої освіти, бо вони передбачають не просто пасивне споживання вміщеної в них інформації, а й змушують читача розгадувати загадки, використовувати дедукцію, виокремлювати символи та їх значення для загального сенсу твору.

Усі друковані матеріали мають певні особливості, що визначають, як їх аналізувати й використовувати. Наведемо нижче лише узагальнену схему подібного аналізу:

1) Хто автор цього тексту? Що відомо про нього?

2) Коли було написано цей текст? Яке значення має час створення тексту?

3) Де відбувалися події, про які розповідається в цьому тексті?

4) Які факти наведені в тексті? Які висновки з них можна зробити?

5) Чому було створено текст? Які причини подій, описаних у тексті?

6) Як цей текст допомагає дізнатися більше про події, які відбулися? (напр.: значення символів та образів, тропи, стиль і т. д.)

Для некритичного читача текст – низка фактів та інформація, яку він повинен запам'ятати. Для критичного читача текст представляє лише один із можливих поглядів на представлені у ньому факти. Таким чином, критичний читач усвідомлює не лише про що

само розповідає текст, але й те, як саме у тексті зображено факти. Некритичний читач може прочитати книгу, щоб дізнатися про факти чи події, або дізнатися про загальноприйняте тлумачення цих подій. Критичний читач може прочитати той самий твір, щоб зрозуміти, як певний погляд на події та певний відбір фактів можуть привести до певного, власного розуміння цих подій і фактів.

Треба зазначити, що існує чотири основні типи значень: концептуальне, пропозиційне, контекстуальне та прагматичне. Концептуальне значення – значення, яке має слово окремо від інших слів. Пропозиційне значення – значення, яке має речення окремо від інших речень. Контекстуальне значення – значення, яке слово або речення має лише в контексті. Прагматичне значення – значення, якого набуває речення як складова частина діалогу між читачем і текстом. Мета критичного читача – зрозуміти саме це останнє, прагматичне значення на рівні не тільки речень, але й на рівні усього тексту в цілому [10, с. 20–21].

Дуже часто здобувачі сприймають текст підручника як абсолютну істину. Під час роботи з підручником наголос робиться на відповідях на запитання з самого підручника або на запитання викладача. Тому здобувачі часто розглядають читання як пошук інформації для відповіді на чужі, а не свої, запитання. Завдання ж викладача під час роботи з текстом полягає не в тому, щоб оцінити знання здобувача, а в тому, щоб навчити його розуміти текст. Для цього ми маємо сприяти тому, щоб у процесі читання у здобувачів виникали власні запитання, на які немає однозначних відповідей, на які можна й треба шукати відповіді в інших, сторонніх джерелах. І вже виходячи з цієї нової інформації читач повинен робити власні висновки.

Заняття з навчання іноземної мови та заняття з домашнього критичного читання дуже різні за характером. По-перше, для занять із читання ми обираємо тексти, які було написано для інформування, розваги й ін., а не для того, щоб навчити іноземної мови. Навіть за умов, коли мову тексту було адаптовано під рівень читачів, головна й перша мета тексту – передати повідомлення. По-друге, цілі викладача і його стратегії також відрізняються. На заняттях із читання головне – сенс тексту, і будь-яка лексика, що вивчається мимохіть – це лише приємний бонус. Таким чином, ми можемо сформулювати основну мету занять із критичного читання: навчити студентів насолоджуватися (або хоча б відчувати комфорт) під час читання іноземною мовою, та читати без допомоги незнайомі автентичні тексти достатньо швидко, про себе та з адекватним розумінням.

Роль викладача у процесі критичного читання можна описати з різних сторін:

- насолоджуватися та цінувати читання самим, демонструвати це, читаючи, коли здобувачі можуть нас бачити;
- допомагати здобувачам насолоджуватися та цінувати читання, а також пропонувати цікаву програму для читання;
- розуміти, що становить процес критичного читання, як мова передає значення і за якими принципами складаються тексти;
- знати, на що здатні та на що не здатні здобувачі, розробити відповідну програму, яка буде розвивати навички й уміння, яких їм бракує на певному етапі;
- вірно підбирати тексти для читання;
- підбирати або створювати ефективні завдання й активності;
- готувати здобувачів до виконання завдань;
- упевнитися, що кожен працює якомога продуктивніше за допомогою позитивного мотивування, популяризації диску-

сії щодо прочитаного тексту, незалежної інтерпретації тексту здобувачами;

- контролювати процес читання і прогрес здобувачів з метою упевнитися, що кожен із них покращує свої вміння в міру своїх здібностей.

Здобувач-читач також має зону власної відповідальності та власну роль у процесі навчання критичного читання, оскільки таке читання насамперед – активна діяльність самого читача, критичного читання неможливо навчити, коли активність проявляє лише сам викладач. Тому обов'язки здобувача можна сформулювати таким чином:

- усвідомити та взяти на себе активну роль у процесі навчання;
- контролювати процес читання та власне розуміння тексту;
- засвоїти навички ведення дискусії щодо тексту;
- навчитися ризикувати: у процесі навчання завжди є ризик зробити помилку. Важливо зрозуміти, що помилки – це лише можливість для навчання; необхідно, щоб здобувачі вміли визначати й визнавати власні помилки;
- навчитися не обманювати самих себе. Читання іноземною мовою – величезна перевага. Воно веде до розвитку особистості, розширенню індивідуальної картини світу й естетичної насолоди. Якщо здобувач відмовляється засвоювати навички критичного читання, він позбавляє себе цих переваг.

Але навіть якщо всіх вищезазначених умов дотримано, здобувачі все ж можуть зазнати невдачі у засвоєнні навичок критичного читання. Ось деякі з можливих причин таких невдач:

- негативні очікування викладача (коли ви як викладач очікуєте, що ваші здобувачі не впораються з текстом; здобувачі помічають такі очікування, які впливають на їхню успішність);
- невідповідні завдання до тексту (занадто складні, не за темою або нудні);
- використання невідповідних методів навчання критичного читання та інтерпретації тексту;
- занадто високі очікування викладача (здобувачі звикли до пасивної ролі під час читання, тому треба привчати їх до активної ролі поступово);
- неправильно підібраний текст (занадто складний або нецікавий) [10, с. 32–35].

Заняття із використанням технології критичного читання будуватимуться згідно з тими ж етапами, що притаманні й критичному мисленню, а саме: виклик (усвідомлення тексту як презентації), осмислення (опис природи тексту та його аспектів) і рефлексія (абстракція, класифікація) [1]. Перш ніж планувати заняття, викладачу треба бути в курсі усіх можливих труднощів, пов'язаних із читанням і розумінням іншомовного тексту, його можливими інтерпретаціями.

На стадії виклику, як зазначає О. Гладка [9], актуалізуються наявні знання за темою тексту, здобувач замислюється, визначається мета читання і з'являється мотивація. Визначається композиція тексту: експозиція, зав'язка, кульмінація і розв'язка (для художніх текстів), або вступ, виклад основного матеріалу, висновки (для наукових статей). На цьому етапі може бути корисно попередньо переглянути текст (skimming), тобто продивитися деякі розділи книги або статті, щоб отримати про неї загальне уявлення. Перегляд не повинен займати більш ніж 15–20 хвилин для книги та 5–10 хвилин для статті.

Перегляд повинен відповісти на такі питання:

- Про що пише автор? Яке питання розглядає?

- Яка авторська позиція із цього питання?
- Які основні розділи (підтеми) цієї книги або статті?
- Чи багато фактів (аргументів) пропонує автор на підтримку своєї думки?
- Якого типу ці факти (аргументи)?

Якщо це книга, то пропонується переглянути передмову та вступ для того, щоб знайти сформульовану автором мету й основне повідомлення; зміст – для того, щоб побачити розбивку на розділи та їхню послідовність; початок і кінець однієї-двох глав – для того, щоб дізнатися, чи пропонує автор попередній огляд або узагальнення (якщо вони є, пропонується переглянути їх для кожної глави); а також примітки та/або бібліографію – для того, щоб побачити, наскільки добре документована ця книга, та які види джерел використовував автор. Якщо дозволяє час, рекомендується переглянути всю останню главу для того, щоб зрозуміти, які автор пропонує судження та/або рекомендації. Іноді остання глава стисло узагальнює основну аргументацію, яку подано у книзі. Для статей пропонується переглянути вступ, заголовки розділів, перший абзац у кожному розділі та висновки [5, с. 73–77; 9, с. 240].

На стадії осмислення відбувається робота з текстом – безпосереднє читання, яке супроводжується діями здобувача (маркуванням із використанням позначок «v», «+», «-», «?»), складанням таблиць, пошуком відповідей на питання, які було поставлено у першому етапі та ін.). У такий спосіб здобувачі самостійно стежать за власним розумінням, отримують нову інформацію, співвідносять нові та відомі факти, систематизують отримані дані [9, с. 240].

Стадія рефлексії у цьому разі – стадія, на якій здобувач переходить до узагальнення нової інформації, її присвоєння, до формування власної думки щодо прочитаного тексту. Сприяття цьому процесу викладач може, пропонуючи різні питання, що стимулюють у здобувачів роздуми над текстом. Існує кілька типів питань, які можна використати на етапі рефлексії [10, с. 188–189]:

1) Питання, що стосуються буквального розуміння. Відповіді на такі запитання явно містяться у тексті. На ці питання можна дати відповідь, навіть просто цитуючи відповідні фрагменти тексту. Цей тип питань зазвичай передує усім іншим завданням із тексту, бо складніші завдання ґрунтуються на умові, що здобувачі зрозуміли основний зміст тексту;

2) Питання, які передбачають реорганізацію чи реінтерпретацію. Ці питання вимагають від здобувачів реінтерпретувати отриману з тексту інформацію або діставати фрагменти відповіді з різних частин тексту та поєднувати їх, використовуючи елементарні умовиводи. Часто для відповіді на такі питання необхідно використати обидві техніки. Такі питання змушують здобувача розглядати текст як єдине ціле, а не як окремі речення, й опрацьовувати інформацію з тексту для повнішого та глибшого його розуміння;

3) Питання, пов'язані з логічними судженнями. Такі питання спонукають здобувачів розмірковувати про те, про що натякає, а не прямо вказує якась деталь тексту. Питання цього типу схожі з попереднім типом питань однак, на відміну від них, вони вимагають вищого рівня логічного й асоціативного мислення. Так само, як і попередні, ці питання можуть передбачати пошук певних фрагментів інформації по тексту та поєднання цих фрагментів для виведення відповіді.

4) Оціночні питання. Оціночні питання передбачають ґрунтовне судження про текст із приводу того, що намагається зро-

бити автор і як добре це йому вдається. Наприклад, у здобувача можна спитати, як він оцінює чесність й упередження автора (напр.: в газетному репортажі чи рекламному тексті), вагомість його аргументів (напр.: наочність наведених доказів), або ефективність його нарративної техніки (напр.: щодо роману). Такі питання підходять як відносним початківцям у вивченні іноземних мов, так і більш обізнаним здобувачам, бо вони можуть вимагати від читача аналізу його реакції на текст і надання аргументів на користь його думки, а також порівняння його зі згодуною інтенцією автора;

5) Питання, що передбачають особисту реакцію на текст. З усіх типів питань відповідь на питання цього типу найменше залежить від тексту й авторської інтенції. Від читача вимагається не аналіз засобів, за допомогою яких автор впливає на нього, а просто висловлення власної реакції на текст. Вона може бути різною: від «Я переконаний, що...», «Мені не цікаво», «Мене зворушило» до «Я не готовий прийняти ту точку зору, яку пропонує мені автор». Проте, подібні питання не можуть повністю ігнорувати текст: вони торкаються і читача, й автора. Тому відповіді на такі запитання повинні базуватися на адекватному розумінні тексту і в ідеалі читач повинен вміти пояснити, що саме в тексті спричинило його реакцію або ставлення. Таким чином, ці питання перетинаються з питаннями четвертого типу.

До цієї категорії входять питання на кшталт: «Яке ваше ставлення до поведінки персонажа А?», «Чи хотіли б ви бути на місці персонажа Б?». Зазвичай, такі питання краще пасують до обговорення літературних творів, однак, можливо їх застосовувати й для обговорення наукових статей. Наприклад: «Що нового у розуміння цієї теми привніс автор?», «Чи погоджуєтесь ви з аргументами автора?», «Чи підтверджує ваш власний досвід те, про що пише автор?»;

6) Питання, пов'язані з тим, як автор говорить про те, що має на увазі. Питання цього типу безпосередньо пов'язані не тільки з тим, що саме має на увазі автор, але й з тим, яким чином він передає своє повідомлення. Цей тип питань покликаний дати здобувачам схему, за якою можна працювати з будь-яким текстом, а не лише з якимось одним. Такі питання стосуються безпосередньо інтерпретації тексту читачем.

Висновки. На нашу думку, навчання здобувачів вищої освіти навичок критичного мислення та критичного читання – одне з найголовніших завдань вищої освіти. На сучасному етапі розвитку людства ці навички стали особливо актуальними, бо сучасний інформаційний простір заповнили неправдиві новини, медіа-маніпуляції та пропаганда. Майбутні молоді спеціалісти й науковці повинні вміти критично мислити, щоб аналізувати й перевіряти інформацію, які вони отримують із різних джерел: засобів масової інформації, підручників, наукових робіт і т. ін. Але цінність критичного мислення не обмежується лише аналізом нової інформації. Коли здобувач сприймає нову інформацію у процесі критичного читання, завдяки вмінню мислити критично він навчається відстежувати власне розуміння нового матеріалу, помічати прогалини у своїх знаннях та засвоювати нові концепції.

Завдання викладача під час навчання навичкам критичного читання текстів іноземною мовою непросте. Воно вимагає від викладача глибоких знань і значного педагогічного досвіду для передбачення труднощів, які може становити текст для здобувачів. Викладач повинен подати текст своїм здобувачам, вибрати або скласти завдання, які допоможуть здобувачам

зрозуміти текст (чи дозволять викладачу проаналізувати, що у тексті залишилося незрозумілим для здобувачів), а після цього тільки стежити за роботою над текстом та час від часу корегувати її. Текст повинен бути вірно підібраним, завдання мають відповідати типу тексту, виду читання, рівню мовної підготовки здобувачів. Важливо також, щоб текст за своєю тематикою збігався з темою занять та викликав інтерес у читачів. Зі свого боку, здобувач повинен робити все що може, щоб дійти до суті тексту, який він читає самостійно. Це потребує високої мотивації й активності, а вони підкріплюються успіхом і досягненнями у навчанні, а успіх можливий лише за умови, що текст відповідає всім вимогам і супроводжується методично правильно підібраними завданнями та питаннями. Компетентний читач отримує насолоду від читання, тому він вчиться читати швидше, читає більше й розуміє текст краще.

Література:

1. Kurland D.J. Critical Reading, at its Core, Plain and Simple. 2000. URL: http://www.criticalreading.com/critical_reading_core.htm (дата звернення: 03.02.2021).
2. Kurland D.J. Critical Reading v. Critical Thinking. 2000. URL: http://www.criticalreading.com/critical_reading_thinking.htm (дата звернення: 03.02.2021).
3. Kurland D.J. What Is Critical Reading? 2000. URL: http://www.criticalreading.com/critical_reading.htm (дата звернення: 03.02.2021).
4. McPeck J.E. Critical Thinking and Education. Routledge, 2016. 174 p.
5. Ruggiero V.R. The Art of Thinking : A Guide to Critical and Creative Thought. Longman Publishing Group, 2008. 288 p.
6. Sternberg R.J. Critical Thinking: It's Nature, Measurement, and Improvement. 1986. 37 p. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED272882.pdf> (дата звернення: 07.02.2021).
7. Халперн Д. Психология критического мышления. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 512 с.
8. Ярова О.Б. Технології критичного мислення як засіб реалізації особистісно орієнтованого навчання іноземних мов. *Педагогічні науки : Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету*. 2008. № 4. С. 108–113.
9. Гладка О.В. Використання технології критичного читання на заняттях з іноземної мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2012. № 30. С. 239–241.
10. Nuttall C. Teaching Reading Skills in a Foreign Language. Oxford : Macmillan Heinemann, 1996. 289 p.

Ihoshev K. Critical thinking skills' development by means of home reading in teaching foreign languages

Summary. Critical thinking today is one of the world's most widespread educational trends. In the age of the information society, when the spread of false information had reached truly unsurpassed heights, the ability to think critically is vital. Without this ability, it is very easy to drown in a sea of information or fall victim to manipulation and lose the ability to draw the right conclusions about the everyday events. Therefore, everyone should and can think critically, although it is usually difficult to learn such a skill. But no person is born with a sharp mind, without stereotypes and with the skill to expertly evaluate information. A key aspect that lets us know whether a person is thinking critically is whether they question and verify the information they receive, even if that information is from an authoritative source or from someone they trust. That is why one of the main tasks of education at the present stage of society is to teach young people to think critically. This seems to us to be especially important at the stage of higher education, when there is a direct profiling and preparation of young people for active participation in the life of society as adults.

Defined broadly, critical thinking comprises the mental processes, strategies and representations people use to solve problems, make decisions and learn new concepts. Using critical thinking technique we can teach students to consciously, critically read and perceive texts in foreign languages; teach investigating texts, to perceive meanings and symbols in the text, to distinguish truth from falsehood and controversy. Critical reading is such a way of working with texts, when readers do not simply read the text mechanically but use high level skills, which enable them to formulate their own opinion about the information they read. It is an active process which demands active participation not only from the teacher but more so from the student himself. The article mentions some effective techniques which can be used to teach critical reading such as: skimming and scanning, marking, compiling charts, questioning and text discussion.

Key words: critical thinking, critical reading, home reading, meaning, content, identification, interpretation.

Каракевич Р. О.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри практики німецької мови

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ-ФІТОНІМІВ У ПОРІВНЯЛЬНОМУ АСПЕКТІ

Анотація. У статті розглядається національно-культурна специфіка фразеологічних одиниць на позначення фразеологізмів-фітонімів в українській та німецькій мовах, описуються провідні семантико-мотиваційні моделі деривації зазначеної фразеологічної групи. Здійснюється культурно-семантична реконструкція цих одиниць у порівняльному аспекті у віддаленоспоріднених мовних картинах світу. Концепт *рослини* співвідноситься переважно з антропоморфною сферою, зокрема зі сферою людської діяльності, а це, без сумніву, викликає у людини позитивні емоції, приємні асоціації, пов'язані з *рослинним світом*, на основі яких виділяються релевантні характеристики рослин. З іншого боку, негативні асоціації, що корелюють із концептом *рослинний світ*, виникають на тлі зовнішніх ознак самих рослин. Доведено, що концепт *рослинний світ* у німецькій та українській картинах світу є явищем багатогранним і репрезентований численними фразеологічними одиницями. Важливу роль у кореляції образу *рослина* відіграє символ. Окрім власних ознак дерева чи рослини як такої, концепт *рослина* експлікований метафорами, зокрема рослини порівнюються з людиною. Аналіз виявлених компаративних фразеологічних одиниць дозволяє виокремити такі смисли понятійного ядра цього концепту: 1) *рослинний світ* розглядають як вегетативну субстанцію, що має гілки, листя, плоди; 2) *рослинний світ* – це фрейм, компонентами якого є слоти дерева, кущі, плоди; 3) *рослинний світ* представлений низкою семантичних ознак, що характеризуються якістю; 4) із *рослинним світом* пов'язана низка позитивних і пейоративних маркованих асоціацій; 5) *рослинний світ* співвідноситься з культурними символами. Психологічною особливістю людини є те, що вона постійно шукає та відбирає в об'єктивному світі предмети та явища, завдяки яким вона могла б передати свій стан, почуття, переживання, які виникли в процесі пізнання природи. Ці психологічні категорії знайшли відображення в мові, у створенні людської «другої природи», і фразеологічні одиниці як німецької мови, так і української, створюються за антропометричним принципом. *Рослинний світ*, як покаже наша розвідка, є одним зі значних концептів у мовній картині світу німецького та українського народів, що відбиває загальні закономірності буття і знакові національні особливості обох культур. Вегетативний код відіграє важливу роль не тільки в мові, а й культурі обох вищезазначених народів. Фразеологічні одиниці можуть характеризувати ситуацію в цілому, людину в тому чи іншому аспекті її діяльності, описуючи поведінкові, ментальні, етичні, емоційні, оцінні, соціальні, побутові та інші сфери людського існування. Це дає основу для побудови семантичної класифікації фразеологізмів. Слід зазначити, що семантична дифузність фразеологічних одиниць (далі – ФО) часто є перешкодою для їх чіткого розмежування, тому їх поділ на семантичні групи або бло-

ки є умовним: у багатьох випадках сувора диференціація за тематичними сферами відсутня, на перший план виходить семантична неоднозначність того чи іншого фразеологізму. Проведено аналіз семантичної класифікації ФО, що вміщують слова-назви рослин, а саме: представлено поділ ФО на дві групи відповідно до лексико-семантичних принципів представлення матеріалу, як-от дієслівні (організувальним словом є дієслово) та іменні (організувальним словом є іменник або прикметник). Зазначено, що флористичні фразеологізми відіграють важливу роль у формуванні загальної семантики фразеологічних одиниць.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, лінгвокультурологічне поле, лінгвокультурема-реалія, культурний код, культурно-національна специфіка.

Постановка проблеми. Людина пізнає світ, порівнюючи об'єкти навколишнього світу. Наукова парадигма ХХІ століття розширила межі свого дослідження. Зусилля науковців спрямовані на пізнання світу через порівняння кількох мов. Порівняння є об'єктивним процесом людського мислення. Порівняння є універсальним мовним явищем, оскільки воно притаманне навколишньому світу й усвідомлюється людиною незалежно від її належності до певного мовного соціуму. Порівняння як лінгвальний феномен утворює компаративну модель, зокрема компаративні фразеологічні одиниці, які функціонально спрямовані на пізнання людиною предметів або явищ об'єктивного світу [1, с. 4; 2, с. 26].

Компаративні фразеологічні одиниці (далі – КФО) утворюють складну семіотичну систему мови, оскільки компаративна фразеологія будь-якої мови є квантитативно об'ємною та кваліфікативно розгалуженою [3, с. 16]. Слушним є висновок М.Ф. Алефіренка про цілісний характер компаративної фразеології, який виявляється в тому, що КФО ми трактуємо як єдиний комплекс структурно впорядкованих компонентів. Відомо, що ці одиниці системно пов'язані з іншими елементами знакової системи мови, а тому досліджуються не ізольовано від них [3, с. 16].

Актуальність дослідження зумовлена комплексним вивченням семантики, мотиваційних моделей та культурно-семіотичної маркованості номінацій фразеологізмів-фітонімів у німецькій та українській мовах. Специфіка відображення концепту *рослинний світ* у різних культурах різна, що зумовлено кліматичними умовами. Виділяючи той чи інший фрагмент світу для опису, людина концептуалізує його, наповнює особистісними смислами реалії буття. Людина моделює власну реальність, і досить часто її ментальний світ такий же значущий і глибокий, як і реальний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальне осмислення категорій культури знаходить свій відбиток

у природній мові, зокрема йдеться про КФО. Народний менталітет і духовна культура втілюються в одиницях мови, насамперед через їх образний зміст [4, с. 61]. Одним із яскравих образних засобів, здатних дати ключ до розгадки національної свідомості, є символ. Під символом у вузькому розумінні в цій роботі (слідом за А.Ф. Лосевим) розуміємо поетичний образ серед низки тропів, який виражений словом або словосполученням, у якому втілений той ідеальний зміст, який початково йому не був притаманним [5, с. 34].

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розкритті національно-культурного смислу ФО в окресленій сфері, у їх культурологічному аспекті, функціональності лінгвокультуремній асиметрії.

На основі дослідження лексикографічних джерел, що репрезентують *рослинний світ*, стає очевидним, що специфіка народного менталітету знаходить свій відбиток у неповторності та оригінальності асоціацій, вербально матеріалізованих у фразеологічних одиницях. Концепти, що репрезентують поняття *рослинний світ*, досить часто асоціюються з явищами, що мають як позитивне, так і негативне забарвлення.

Метою статті є дослідження фразеологізмів, які передають фітонімну семантику і які беруть участь у порівняльному аспекті в німецькій та українській мовних картинах світу.

Об'єктом дослідження є ФО з фітонімом у німецькій та українській мовних картинах світу.

У парадигмі позитивних асоціацій однією з головних особливостей *рослинного світу* є його багатофункціональна роль: притулку, якщо говоримо про ліс; символу кохання, якщо йдеться про гілку; сили та могутності, якщо говорити про дуб; міцності – про граб; плодючості – про лісові горіхи.

Негативні асоціації найчастіше деталізуються через призму людського сприйняття та дій, що корелюють із фізичною та розумовою сферами. Наприклад, такі КФО свідчать про те, що подані вирази з лексемою *дуб* пов'язані з негативними асоціаціями. Порівняймо: «*як дурень із дуба*» – «дурень». Аналогічна мотивованість (за зовнішньою характеристикою дерев) спостерігається і в інших прикладах: «*дуб дубом*» – «зовсім не обізнаний у чомусь, не здатний до чогось»; «*плести сухого дуба*» – «говорити дурниці, нісенітницю».

Як відомо, ліси – найпоширеніший тип рослинності в європейських країнах. До того, як розорали землі і почали розвивати землеробство, територія Німеччини була покрита лісами. До кінця XIV століття в лісах Німеччини домінували широколисті породи: бук, граб, зимовий дуб [6, с. 30].

ФО з лексемою *Дерево / Baum*, напр.: нім. „*Der Kerl ist wie ein Baum*”, /*baumstark*/ – укр. «Хлопець є сильний як дерево»; або, наприклад: „*Zwischen Baum und Borke stecken*” – букв. «Застрягнути між деревом і корою», *lit.* – «бути у важкій ситуації, ні туди ні сюди». Тут асоціація пов'язана зі словом *сокира*, яке під час зрубання дерева часто заземлює так, що вона не може рухатися ні вперед, ні назад. Із деревом асоціюється інша ФО: порівняймо: нім. „*Nicht alle auf dem Christbaum haben*”, букв. – «мати не всіх на різдвяній ялинці», *lit.* – «бути дурним, не сповна розуму» [7, с. 185; 8, Bd. 3, с. 175]. Світло є символом розуму. Так говорять про світло вченого, світу (вчених) або про великих світильників науки. Відсутність вогників на різдвяній ялинці прирівнюється до розумової слабкості. Більшість таких виразів виникає в результаті зміни основного виразу: нім. „*nicht alle (Sinne) beisammen haben*”, букв. – «не всі помисли

мати разом»; *lit.* – «бути не сповна розуму» [7, с. 185]. Із деревом асоціюють іншу ФО, таку як „*Einen alten Baum soll man nicht verpflanzen*”, *lit.* – «Старе дерево не можна пересадити», букв. – «стару людину не можна забрати зі старого місця» [9, с. 87]. Древа несуть позитивний заряд, вони уособлюють силу, надійність.

Ліс відіграв важливу роль у житті селян, оскільки він був джерелом харчування для сільського населення, давав паливо і був природним пасовищем для свиней. Старовинне німецьке прислів'я говорить: „*Wo der Wald stirbt, stirbt das Volk*”, букв. – «Де помирає ліс, там помирає народ» [9, 2096]. Про те, щоб виростити ліс, що є справою не одного року, говорить інше прислів'я: „*Die den Wald säen, ernten ihn nicht*”, *lit.* – «Хто сіє ліс, той не пожинає його плоди» [9, с. 2097].

Zweig. Зелена гілка вважалась у німців із давніх-давен символом удачі, процвітання, росту. Очевидно, саме тому наречена в день весілля одягає зелений вінок, а весілля називається „*die grüne Hochzeit*”, букв. – «зелене весілля» [9, с. 910].

Розповідаючи про своє кохання, дівчата обривають зелені листочки гілки і при цьому примовляють: „*von Herzen, mit Schmerzen, über alle Massen*”. У російській мові дівчата, ворожачи, використовують подібну примовку: «любит, не любит, к сердцу прижмет, к черту пошлет». Добре відома ФО: „*auf einen (keinen) grünen Zweig kommen*”, букв. – «не прийти на зелену гілку», *lit.* – «не досягти успіху, матеріального добробуту» [9, с. 910].

Порівняймо англійське *Branch. Branches* (гілки дерева) – це його частини, що ростуть від стовбура. Слово *branch* використовують як метафору для позначення певного предмета, який є складовою частиною чогось великого. *Branch* (гілка, філіал) організації – це один із її офісів або частина цієї організації, що зазвичай працює під керівництвом центрального офісу або його відділу.

He was back in his old job in a South London branch office [10, с. 156; 11, с. 167].

В українській мові трапляються ФО з лексемою *верба*, які зазвичай мають пейоративну семантику. Порівняймо: «де золоті верби ростуть» – виходить щось пусте, неадекватне; «на вербі груші ростуть» – нісенітниця, дурниці. Синоніми: «сім мішків гречаної вовни» [12; 13]. У німецькій мові є така компаративна фразеологічна одиниця: „*schlank wie eine Tanne*», букв.: – «струнка, наче ялиця», *lit.* – «струнка, як тополя» [12, с. 49].

Листя осики (*das Espenlaub*) порівнюють із лякливою людиною „*wie Espenlaub zittern*”, букв. – «дрижати, наче осикове листя»; „*wie Espe zittern*”, букв. – «дрижати, наче осика», *lit.* – «тремтіти від страху» [13, с. 84]; «тремтіти, як на осіці лист» – «тремтіти з переляку» [14, с. 107]; біл. – „*дрыжыць, як асінавы ліст*” – «тремтіти від холоду або страху»; рос. – «*дрожать как осинный лист*» – «дуже сильно тремтіти» [15, с. 49; 15, с. 8; 16, с. 182].

Із життям рослинного світу пов'язане походження ФО „*blau wie ein Veilchen sein*” (букв. «бути синім як фіалка») – «бути дуже п'яним». Спостерігається, на перший погляд, немотивованість зв'язку «значення – образ». У значенні іменника «фіалка» не існує навіть периферійної семи, яка б стосувалася алкоголю чи пияцтва, але квіти цієї рослини належать до синього спектра кольорів (від блакитного до фіолетового). А однією з диференційних сем прикметника *blau* є сема «бути п'яним», яка походить із виразів „*blau vor den Augen*”, букв. – «синє перед очима»,

blau sehen, букв. – «бачити синє» [17, Band 1, с. 130; 18, Bd. I, с. 145], які передавали поганий фізичний стан людини – запаморочення та потемніння в очах. Наприклад, німецькою кажуть: „*blau wie ein Veilchen sein*” або „*blau wie ein Tausend Veilchen sein*”, букв. – «бути синім як тисяча фіалок» також: „*blau wie ganzes Veilchenbeet sein*”, букв. – «бути синім як ціла фіалкова клумба». Прослідковується явище вклинення шляхом уведення конститuenta *tausend* /тисяча/ та заміни *ein Veilchen* /фіалка/ словосполученням „*ganzes Veilchenbeet*” /ціла фіалкова клумба/ для підсилення експресивної потенції звороту.

Висновки. Отже, семантична класифікація ФО з назвами рослин відображає картину світу німецького та українського народів у своїй багатогранності та повноті. Експресивна метафора в кожній мові по-різному відбиває погляд етносу на представників царства рослин. Під час опису того, що може рости і розвиватися (груп людей, політичні рухи, ідеї), часто використовують метафоричне значення слів, що позначають рослинний світ. У зв'язку з тим, що рослини є складовою частиною природи, метафори та ФО передбачають, що ріст і розвиток мають природний характер. Їх уживають під час опису поведінки людей. ФО, що позначають частини рослин, використовують для позначення різноманітних явищ, традицій суспільства. Зазначені лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори зумовлюють як спільність, так і національну специфічність системи асоціативних конотацій, викликаних фрагментами мовної картини світу / «рослини».

Перспективи подальших досліджень. Флористичні фразеологізми відіграють важливу роль у формуванні загальної семантики фразеологічних одиниць. Сутністю семантики компаративних ФО є мисленнєве порівняння предметів та їх властивостей за гомогенними ознаками з метою розширення гносеологічного сприйняття або досягнення образності у сфері стилістичної номінації. Отже, зазначені вище моменти окреслюють КФО як окрему мовну систему, тому наше подальше дослідження щодо семантики та національно-культурної конотації фразеологізмів із фітонімним компонентом буде присвячено символіці, функціональності та національно-культурній конотації фразеологізмів у неблизькоспоріднених мовних картинах світу. Воно має базуватися на ключових онтологічних засадах фразеології взагалі, а в цій галузі знання й дотепер панує невизначеність щодо її основних понять та системотворчих елементів.

Література:

1. Мізін К. І. Компаративна фразеологія. Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2007. 168 с.
2. Веккер Л.М. Психика и реальность: единая теория психических процессов. Москва: Смысл, 1998. 685 с.
3. Алефиренко Н.Ф. Структурно-семантический анализ компаративных фразеологизмов современного украинского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Киев, 1978. 24 с
4. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика. Минск : ТетраСистемс, 2004, 256 с.
5. Лосев А.Ф. Знак. Символ. Миф. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1982. 480 с.
6. Мальцева Д.Г. Страноведение через фразеологизмы. Москва : Аквариум, 1991. 173 с.
7. Українські приказки, прислів'я, і таке інше : зб. Маркович та ін./ Уклав М. Номис. Київ : Либідь, 1993. 768 с.
8. Röhrich L. Lexicon der sprichwörtlichen Redensarten. Freiburg/ Basel/ Wien: Herder, 2001. Bd. 3. 1106 S.
9. Малы расейска-беларускі слоунік прыказак, прымавак і фразем / укладальнік: Зьміцер Сянько. Менск : Навука і тэхніка, 1991. URL : <http://www.slounik.org/sanko/>.
10. Дейнан Э. Метафоры: справочник по английскому языку / пер. с англ. С.Г. Томашина. Москва : Астрель, 2003. 251 с.
11. Longman Dictionary of English Idioms. Edinburgh Gate Harlow: Longman Group UK Limited, 1996. 387 p.
12. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
13. Krüger-Lorenzen K. Deutsche Redensarten: und was dahinter steckt. München: Wilhelm Heyne Verlag, 2001. 225 S.
14. Юрченко О.С., Івченко А.О. Словник стійких народних порівнянь. Харків : Основа, 1993. 225 с.
15. Фразеологический словарь русского языка / сост. А.Н. Тихонов, А.Г. Громов, Л.А. Ломова. Москва : Высшая школа, 2006. 334 с.
16. Фразеологический словарь русского языка / под ред. А.И. Молоткова Москва : Советская энциклопедия, 1978. 543 с.
17. Der Duden. Deutsches Universalwörterbuch / hrsg. Von Kollektiv unter Leitung von G. Drosdowski. Das große Wörterbuch der deutschen sprache in 6 Bänden. Mannheim/ Wien/ Zürich, 1977. 2728 s. Der Band 1. 480 s.
18. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. Stuttgart: Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung GmbH, 1995. Bd. I. 1620 s.

Karakevych R. Verbalization of phraseologisms-phytonyms in the comparative aspect

Summary. The article deals with the national cultural specificity of phraseological units designating phraseologisms-phytonyms in the Ukrainian and German languages. The main semantic motivation models of derivation are described, phrase theme groups are mentioned. Much attention is paid to the cultural-semantic reconstruction of these units in the comparative aspect in the distantly related language pictures of the world.

The article considers the national and cultural specificity of phraseological units for the denotation of phraseologisms-phytonyms in the Ukrainian and German languages, describes the leading semantically-motivational models of the derivation of the definite phraseo-thematic group. The culturally-semantic reconstruction of these units is carried out in the comparative aspect in distantly related language pictures of the world. The concept of a plant is associated mainly with the anthropomorphic sphere, in particular, with the sphere of human activity, and this, undoubtedly, causes in people positive emotions, pleasant associations connected with the floral world, on the basis of which the relevant characteristics of plants are distinguished. On the other hand, negative associations that are correlated with the concept of the floral world arise on the background of the external features of the plants themselves. It is proved that the concept flora in the German and Ukrainian picture of the world is a multifaceted phenomenon and it is represented by numerous phraseological units. The symbol plays an important role in the correlation of the image of a plant. In addition to its own characteristics of a tree or plant, the concept of a plant is explicated by metaphors, in particular, plants are compared with humans. The analysis of the identified comparative phraseological units enables us to single out the following meanings of the conceptual core of this concept: 1) the floral world is considered as a vegetative substance with branches, leaves, fruits, etc.; 2) the floral world is a frame, the components of which are slots of trees, shrubs, fruits; 3) the floral world is represented by a number of semantic features distinguished by quality; 4) the floral world is connected with a number of positive and pejorative marked associations; 5) the floral world is correlated with cultural symbols. The psychological feature of a man is that he constantly looks for

and selects in the objective world objects and phenomena through which he could convey his state, feelings, experiences that arose in the process of learning about nature. These psychological categories are reflected in the language, in the creation of human quot; second nature quot; and phraseological units of both German and Ukrainian are formed on the anthropometric principle. The floral world, as our research will show, is one of the most significant concepts in the picture of the world of the German and Ukrainian nations, which reflects the general laws of existence and the significant national peculiarities of both cultures. The vegetative code plays an important role not only in the language but also in the culture of both nations. Phraseological units can characterize the situation in general, can characterize a person in one or another aspect of his activities, describing behavioral, mental, ethical, emotional, evaluative, social, domestic and other spheres of human existence. It gives grounds for constructing a semantic classification of phraseologisms. It should be noted

that the semantic diffusion of phraseological units (PU) is often an obstacle to their clear demarcation, and their division into semantic groups or blocks is somewhat conditional: in many cases there is no strict differentiation by subject areas, and semantic ambiguity of this or that phraseological unit comes to the first place. We have carried out the analysis of the semantic classification of phraseological units containing words-names of plants, namely: the division of phraseological units into two groups is presented in accordance with the lexico-semantic principle of the presentation of the material – verbal (organizing word is a verb) and noun (organizing word is a noun or adjective). It is pointed out that floristic phraseologisms play an important role in the formation of the general semantics of phraseological units.

Key words: linguocultural concept, linguoculturological field, linguocultureme- realia, cultural code, cultural-national specificity.

*Кіркоська І. С.,**кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри романської філології**Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАСОБІВ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ФУТУРАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ В ОФІЦІЙНО-ДИЛОВОМУ ДИСКУРСІ НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню КФ, що передбачає врахування стилістичного, лексико-граматичного та комунікативного контекстів її вираження на матеріалі франкомовного офіційно-ділового дискурсу.

Мета статті полягала в розгляді стильових та комунікативних особливостей офіційно-ділового типу дискурсу, дослідженні основних комунікативних стратегій, що наявні в цьому типі дискурсу, визначенні типів футуральної семантики в офіційно-діловому типі дискурсу на матеріалі французької мови та виявленні їх комунікативного потенціалу.

Методи дослідження. У статті застосовується системний підхід до дослідження КФ: методика інтерпретаційного аналізу для виокремлення модусних компонентів та окремих модальних значень КФ, метод семантичної генералізації для дослідження вживання часових форм КФ, контекстуальний та функціонально-стилістичний аналізи для виявлення семантики КФ в окремих мікроконтекстах.

В основу комунікативно-прагматичного аналізу офіційно-ділового типу дискурсу, що реалізують КФ, покладено поняття стратегій і тактик мовленнєвого спілкування, загального контексту продукування висловлювання та комунікативної мети мовця, що реалізовано в межах окремого мовленнєвого акту. Офіційно-діловий дискурс інтерпретовано як окремий тип дискурсу – корелят офіційно-ділового стилю. Реалізація комунікативно-прагматичного ефекту в офіційно-діловому типі дискурсу відбувається за рахунок поєднання семантико-стилістичного та контекстологічного аналізу висловлювання. Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що основною функцією цього типу дискурсу є регламентувально-приписна. Основними типами футуральної семантики в офіційно-діловому типі дискурсу є «майбутнє позачасове», «майбутнє-констатація», «майбутнє-планування» та «майбутнє точкове». Основними комунікативними стратегіями, що наявні в цьому дискурсі, є інформування, волітвнє спонування, керування (колективом, особою, громадянами). В межах офіційно-ділового дискурсу форми категорії футуральності передають конструктивні модуси дійсності, його футуральний потенціал переважно перебуває в темпоральній площині футурального презенса.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні вираження КФ у різних типах мовленнєвих актів: емоційно-оцінних, декларативних, директивних, комісивних, репрезентативних, зокрема побажань, дозволів, порад, натяків. Крім того, перспективним є дослідження КФ у різних типах дискурсу, зокрема в езотеричному, кулінарному, рекламному, інтенціональному тощо.

Ключові слова: категорія футуральності, ділова сфера спілкування, офіційно-діловий дискурс, майбутній час, семантика футуральності, регламентувальна функція.

Постановка проблеми. Дослідники, які вивчають категорію футуральності в аспекті прагмалінгвістики [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10], зазначають, що футуральність, окрім свого прямого значення (інтенції до дії/події у майбутньому), здатна передавати комунікативні наміри мовця, які не завжди збігаються з її первинним значенням. Аналіз комунікативно-прагматичних потенцій категорії футуральності забезпечує реалізацію багатьох мисленнєвих настанов у мовленнєвих актах: вимоги, наказу, прохання, побажання, привітання тощо. Таке тлумачення відсвоює на другий план власне мовні властивості зазначеної категорії і більше спрямовується на аналіз функціонування форм категорії футуральності (далі – КФ) у мовленні з урахуванням певного контексту. Утім такий підхід не відповідає антропоцентричним тенденціям розвитку сучасного мовознавства, які надають більшій значущості у формуванні змісту висловлення саме суб'єктові мовлення.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні КФ, яке інтегрує в собі стилістичний, лексико-граматичний та комунікативний контексти її вираження. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) розглянути стильові та комунікативні особливості офіційно-ділового типу дискурсу; 2) дослідити основні комунікативні стратегії, наявні в офіційно-діловому типі дискурсу; 3) визначити типи футуральної семантики в офіційно-діловому типі дискурсу на матеріалі французької мови та розкрити їх комунікативний потенціал.

Методи та методики дослідження. У статті застосовується системний підхід до дослідження КФ, що знайшов своє відображення у використанні інтегративного підходу, а саме комплексного підходу до проблеми мовного значення досліджуваної категорії, методики інтерпретаційного аналізу (для виокремлення модусних компонентів та окремих модальних значень), методу семантичної генералізації для дослідження вживання часових форм. Для виявлення глибинної структури зі значенням майбутності використано операції дискурс-аналізу. Протягом дослідження виникла потреба у застосуванні контекстуального та функціонально-стилістичного аналізу. Важливим є те, що найвичерпнішим підходом до аналізу мовних явищ є прагматичний, який передбачає врахування всіх екстралінгвальних чинників, що відрізняють один комунікативний акт від іншого, всіх тонкощів взаємин між учасниками спілкування. Поряд з урахуванням сфери функціонування мови і мети комунікації особливого значення набуває вивчення впливу мовця на адресата через мовленнєвий акт і спонування його реакції у відповідь.

Компоненти КФ разом з аспектуальними відтінками здійснення дії в майбутньому мають потужний комунікативний

потенціал. Семантико-прагматичний потенціал висловлення з футуральною семантикою може тлумачитися як частина загального «потенціалу функціонування мовної одиниці» – найважливішого поняття в теорії функціональної граматики [11; 12; 13; 14].

В основу комунікативно-прагматичного аналізу типів дискурсу, що реалізують КФ, покладено поняття стратегій і тактик мовленнєвого спілкування, загального контексту продукування висловлювання та комунікативної мети мовця, що зrealізовано в межах окремого мовленнєвого акту. Однак реалізація комунікативно-прагматичного ефекту в окремому типі дискурсу подекуди відбувається за рахунок поєднання семантико-стилістичного та контекстологічного аналізу висловлювання.

Запропоноване дослідження мовної репрезентації КФ ґрунтуватиметься на ілюстративному матеріалі в межах офіційно-ділового типу дискурсу, а не на матеріалі окремих типів мовленнєвих актів, які є його невід'ємною частиною. Такий підхід є виправданим тому, що теорія мовленнєвих актів, породивши багато цікавих ідей, не може адекватно інтерпретувати живе розмовне або письмове художнє мовлення. Утім функційний аспект цієї теорії дозволяє використовувати її потенціал для вивчення структури дискурсу. У науковій літературі наявна думка про те, що теорія мовленнєвих актів є підмурівком дискурсивного аналізу [15; 16].

Специфіка ділового спілкування полягає в тому, що незалежно від того, хто є безпосереднім укладачем документа й кому безпосередньо його адресовано, офіційним автором та адресатом документа майже завжди є організація загалом. Характерною рисою ділового спілкування є тематична обмеженість кола завдань, що вирішує організація, а це є наслідком певної стабільності її функцій. Специфіка офіційно-ділового стилю полягає в певних стильових рисах (ознаках), що притаманні лише йому.

Офіційно-діловий дискурс має свою чітку систему мовних засобів (мовні кліше, відповідна термінологія, перформативи, спонукальні конструкції, формули мовленнєвого етикету), що увиразнюють стереотипність і трафаретність офіційно-ділового спілкування. Основними рисами офіційно-ділового стилю є нейтральний тон викладу змісту, точність та ясність, документальність, наявність усталених одноманітних мовних зворотів, сувора регламентація тексту. Ці ознаки є визначальними у формуванні системи мовних одиниць і прийомів використання в текстах ділових (управлінських) документів.

Комунікативна сфера офіційно-ділового стилю створюється соціальними відносинами, які можна розділити на три основні типи: 1) відносини різних держав, міжнародних організацій; 2) відносини держави зі своїми суб'єктами; 3) відносини суб'єктів держави між собою. Наведені типи соціальних відносин постають у конкретних ситуаціях, кожній із яких відповідає певний вид документа.

До першого типу можна уналежити такі соціально-мовленнєві ситуації: переговори, наради, зустрічі голів урядів, урядових організацій, сесії та засідання міжнародних організацій. Як наслідок, підписуються конвенції, договори, угоди, протоколи про наміри, декларації, комюніке, а також статuti і хартії міжнародних організацій. До другого типу ситуацій належить функціонування держави, органів законодавчої та виконавчої влади, що зафіксовано в Конституції, законах, декретах, постановях уряду. Конфлікти між державою, законом та його суб'єк-

тами вирішуються судовими та адміністративними інстанціями, що закріплюються у спеціальних документах – постановях і рішеннях. Соціально-мовленнєві ситуації третього типу представлено діяльністю організацій, підприємств, фірм, приватних осіб, для забезпечення якої складаються договори, контракти, нотаріальні документи, йде ділове (комерційне) листування.

Виконуючи надзвичайно важливі для життя суспільства функції, офіційно-ділові документи зберігають актуальність протягом тривалого часу. Це зумовлює характер футуральної семантики, яку витлумачуємо як «майбутнє позачасове», та впливає, зокрема, на вибір дієслівних часів та частотність їх використання [17, с. 5]. У тексті Конституції домінуючим часом є *Présent de l'Indicatif*, тому що вона описує принципи організації, діяльності держави, які є чинними дотепер і будуть такими надалі в невизначеному майбутньому. Уживання форм *Présent* та *discours* + *infinitif* об'єктивує «майбутнє позачасове», наприклад:

Le Président de la République est élu à la majorité absolue des suffrages exprimés. Si celle-ci n'est pas obtenue au premier tour de scrutin, il est procédé, le quatorzième jour suivant, à un second tour. Seuls peuvent s'y présenter les deux candidats qui, le cas échéant après retrait de candidats plus favorisés, se trouvent avoir recueilli le plus grand nombre de suffrages au premier tour [18, р. 3]. Описувані факти є площиною футурального презенса з позачасовим значенням майбутності.

Вивченню граматичних способів вираження дії в текстах офіційно-ділового стилю присвячене дослідження І. Лісової. Так, авторка зазначає, що специфіка офіційних документів не передбачає часової локалізації дії. Виконуючи регламентувальну та приписувальну функції, закон фіксує чи скасовує дію на невизначено тривалий час [17, с. 6].

Наступним видом футуральної семантики, що закріплена за офіційно-діловим стилем, є «майбутнє-констатація». План майбутнього в текстах офіційно-ділового стилю представлено двома дієслівними часами *Futur simple*, *Conditionnel* у значенні *Futur simple* та дієприкметником у пасивній формі. Однак самі ситуації їх використання передбачають імпліцитно чи експліцитно виражену модальність усього висловлення, одним із засобів вираження якої стають зазначені граматичні форми, наприклад:

Loi 1803-03-08 L'étranger jouira en France des mêmes droits civils que ceux qui sont ou seront accordés aux Français par les traités de la nation à laquelle cet étranger appartiendra.

L'étranger, même non résidant en France, pourra être cité devant les tribunaux français, pour l'exécution des obligations par lui contractées en France avec un Français; il pourra être traduit devant les tribunaux de France, pour les obligations par lui contractées en pays étranger envers des Français [19];

...la parfaite connaissance d'une langue étrangère serait une des conditions requises pour tenir l'emploi proposé [20, р. 4].

Уживання майбутніх часів у цих ситуаціях є закономірним із погляду того, хто складає текст, оскільки всі дії та події, про які йдеться, мають відбутися через деякий час після написання тексту закону [17, с. 7]. Тобто *Futur simple* та *Futur antérieur* уживають й обираються з огляду на їх первинні функції розташування дії в плані майбутнього.

У кримінальному кодексі вживання майбутніх часів є характернішим для статей, що передбачають покарання за тяжкі правопорушення (*crimes, délits*), зокрема крадіжку, замах на життя, вбивство та ін. Найменш серйозні правопорушення (*contraventions*) та передбачені за них покарання

описано за допомогою *Présent* як основного часу. Теперішній час передає постійність процесу, зазначаючи в такий спосіб чисельність таких дій (перевищення швидкості, полювання без дозволу тощо). Прагнучи запобігти тяжким злочинам, законодавець говорить не як про такі, що здійснювалися (минулі часи) чи неминучі (теперішній час), а як про ймовірні, невизначені.

Таке майбутнє може потракуватися як «майбутнє-попередження або майбутнє-настанова». Проектуючи дію в майбутнє, автор тексту висловлює свою позицію про те, що є неприйнятним, що лише передбачається (функція *Futur simple*), а не констатується (функція *Présent*). Форма майбутнього часу об'єднує дві комунікативні настанови: передбачити, випередити дію та висловити своє ставлення до неї, постаючи засобом мовної економії, наприклад:

1. *Dans les cas prévus aux articles 113-6 et 113-7, aucune poursuite ne peut être exercée contre une personne justifiant qu'elle a été jugée définitivement à l'étranger pour les mêmes faits et, en cas de condamnation, que la peine a été subie ou prescrite.*

2. *Est présumé avoir agi en état de légitime défense celui qui accomplit l'acte: 1) Pour repousser, de nuit, l'entrée par effraction, violence ou ruse dans un lieu habité; 2) Pour se défendre contre les auteurs de vols ou de pillages exécutés avec violence.*

3. *Si l'acte en marge duquel doit être effectuée cette mention a été dressé ou transcrit dans une autre commune, l'avis sera adressé, dans le délai de trois jours, à l'officier de l'état civil de cette commune.*

4. *Si le procureur de la République s'oppose à ce changement, le demandeur, ou son représentant légal, peut alors saisir le juge aux affaires familiales [19].*

5. *L'étranger jouira en France des mêmes droits civils que ceux qui sont ou seront accordés aux Français par les traités de la nation à laquelle cet étranger appartient.*

6. *L'étranger, même non résidant en France, pourra être cité devant les tribunaux français, pour l'exécution des obligations par lui contractées en France avec un Français; il pourra être traduit devant les tribunaux de France, pour les obligations par lui contractées en pays étranger envers des Français [19].*

7. *...Ce dernier sera libre de partir quand il le souhaite dès lors qu'il aura atteint l'âge de départ en retraite et qu'il estimera avoir cotisé suffisamment de points [21].*

Законодавства різних країн (зокрема й Франції) є схожими в тому, що прийнятий кодекс застосовується лише до тих правопорушень, що було вчинено після набуття ним сили. Кодекс відіграє соціальну роль послання, попередження про змогу вчинення протиправної дії та покарання, що неминуче за ним настане. Окрім кримінального кодексу, розглянуто й інші законодавчі документи, які виявляють низку спільних рис, що характеризують «майбутнє-настанову». Значення, що вкладають у дієслівні форми, можна подати так: а) мета – модальне дієслово в *Présent* + *p.p.* або *pour* + *infinitif* (речення 1, 2); б) причина-наслідок – *Conditionnel* (речення 3, 4); в) дія, передбачувана законом, є ймовірною, але не імперативною – модальне дієслово *pouvoir* (речення 6); г) неминучий наслідок згідно з законом, що є обов'язковим – *Futur simple* (речення 5); д) результативна дія ймовірна, але за умови наявності темпорального аспекту *Futur antérieur* (речення 7).

Вирізняльною рисою цього майбутнього є його перенасичення модальними дієсловами *pouvoir* та *devoir*, що пояснюється, вочевидь, характером самого типу дискурсу.

Останнім типом семантики майбутності, що була зафіксована в офіційно-діловому стилі французької мови, є «майбутнє точкове». За допомогою точкового значення граматичного часу *Futur antérieur* граничних, акціональних дієслів (*commettre, avertir, fabriquer, arrêter, enlever*) формується значення неординарності ситуації. Одиночний характер дії посилено номінацією суб'єкта займенниками та іменниками однини. У такому значенні *Futur antérieur* представляє майбутню дію як таку, що передбачається, є ймовірною, але не обов'язковою, формує у висловленні модальність евентуальності, гіпотетичності, що може виявлятися в тексті закону як синонімічність умовного й означального підрядного, наприклад:

Très important: une fois que la préfecture vous aura remis l'attestation de demande d'asile, vous disposez de 21 jours pour ... contacté 0176505252 Une fois que l'OFPPRA aura reçu votre dossier de demande d'asile, vous recevrez une lettre ... [22].

Отже, офіційно-діловий тип дискурсу, що містить одиниці КФ, має значення «майбутнього позачасового», «майбутнього-констатації», «майбутнього-планування» та «майбутнього точкового». Основними комунікативними стратегіями, що наявні в цьому дискурсі, є інформування, волітвнє спонування, керування (колективом, особою, громадянами). Беручи до уваги те, що офіційно-діловий дискурс належить до відцентрової інтерпретаційної моделі та передає конструктивні модуси дійсності, його футуральний потенціал перебуває в темпоральній площині футурального презенса, виконуючи в цьому разі регламентувальну приписну функцію.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні вираження КФ у різних типах мовленнєвих актів: емоційно-оцінних, декларативних, директивних, комісивних, репрезентативних, зокрема побажань, дозволів, порад, натяків. Крім того, перспективним є дослідження КФ у різних типах дискурсу, зокрема в езотеричному, кулінарному, рекламному, інтенціональному тощо.

Література:

1. Bally Ch. Syntaxe de la modalité explicite. Cahiers de F. de Saussure, 1942. № 2.
2. Darrault I. Présentation. Langage. 1976. № 43. P. 3–9.
3. Gosselin L. Sémantique de la temporalité en français. Romanistisches Jahrbuch. 1996. Vol. 48. Issue 1. 289 p.
4. Ivon H. Indicatif futur antérieur ou Suppositif probable? Le français moderne. Paris, 1953. № 3. P. 169–177.
5. Lakoff G. Women, fire and dangerous things. What categories reveal about the mind. Chicago, London : The University of Chicago press, 1987. P. 299–302.
6. Liere A. Entre lexique et grammaire : les périphrases verbales du Français. Linguistics. Université du Littoral Côte d'Oplac, 2011. 457 p.
7. Mauger G. Grammaire pratique du français d'aujourd'hui. Paris : Hachette, 1968. 415 p.
8. Serianni L. Grammatica italiana; italiano commune e lingua letteraria. Torino : Casa Editrice UTET, 1989. P. 555–556, 589.
9. Sten H. Les temps du verbe fini (indicatif) en français moderne. Copenhagen, E. Munksgaard, 1952. 264 p.
10. Valette M. Linguistiques énonciatives et cognitives françaises. Gustave Guillaume, Bernard Pottier, Maurice Toussaint, Antoine Culioli. Paris : éd Champion, 2006. 316 p.
11. Бондарко А. В. Функциональная грамматика. Ленинград : Наука, 1984. 136 с.
12. Булыгина Т.В. О границах и содержании прагматики. Изв. АН СССР. Серия лит-ры и языка. 1981. Т. 40. Вып. 4. С. 24–36.

13. Гак В.Г. Языковые преобразования. Москва : Языки русской культуры, 1998. 768 с.
14. Кириллов В.И., Старченко А.А. Логика : Учебник для юридических вузов. Москва : Юристъ, 2001. 256 с.
15. Макаров В.Л., Клейнер Г.Б. Микроэкономика знаний. Москва : Экономика, 2007. 204 с.
16. Рябинская Н.С. Речь как социальное действие: основные понятия дискурсивного анализа. *Социологический журнал*. № 4. 2002.
17. Лісова І.Г. Лексико-граматичні засоби вираження відносин часу у сучасній французькій мові (на матеріалі текстів офіційно-ділового стилю) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2001. 22 с.
18. Constitution de la République France. 4 octobre 1958. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur>
19. Code pénal. 09.06.2018 (ed. : 12.06.2018). URL: <http://codes.droit.org/CodV3/civil.pdf>
20. Toubon L. Loi du 4 août 1994 relative à l'emploi de la langue française. 7 p. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGIEXT000005616341>
21. Retraite Macron. La réforme des retraites 2018–2019. URL : <https://droit-finances.commentcamarche.com/faq/61908-retraite-macron-la-reforme-des-retraites-2019>
22. Demande d'asile : démarches et procédures. Jurifiable par mon-avocat. URL : <https://www.jurifiable.com/search/node/aura>

Kirkovska I. Communicative-pragmatic potential of the means of futural meaning representation in official discourse in the French language

Summary. The article under consideration has focused on the CF study with stylistic, lexical-grammatical and communicative contexts being taken into consideration, as well as its representation in the French-language official discourse.

The aim of the article has been to study stylistic and communicative peculiarities of the official type of discourse, investigate the major communicative strategies, present in this type of discourse, define the types of futural

semantics in the official type of discourse in the French language and distinguish their communicative potential.

Methods of research. Within the framework of the given research systematic approach to the CF study has been applied: the method of interpretation analysis to identify modus components and individual modal meanings of CF, method of semantic generalization to investigate the usage of tense forms of CF, contextual and functional-stylistic analyses to define the CF semantics in the certain microcontexts.

The notions of strategies and tactics of language communication, the general context of utterance production and communicative aim of the speaker, realized within the framework of a certain speech act, form the basis of the communicative-pragmatic analysis of the official type of discourse. Official discourse has been defined as a separate type of discourse – correlate of official style. The realization of communicative-pragmatic effect in the official type of discourse takes place due to the synthesis of semantic-stylistic and contextual analyses of the utterance. The analysis of the factual material has proved that regulative-directive function is the main function of this type of discourse. The major types of futural semantics in the official type of discourse are “extratemporal future”, “future affirmation”, “point future”. The major communicative strategies, present in this discourse, are informing, volitive inducement, managing (group, person, community). Within the framework of official discourse the forms of category of futurity convey the constructive moduses of reality, its futural potential lies mainly in the temporal area of the futural presence.

Prospects for future research lie in the study of CF representation in the different types of speech acts: emotional-value, declarative, directive, commissive, representative, namely wishes, permission, advice, hints. Moreover, the investigation of CF in various types of discourse, including esoteric, culinary, advertising, intentional etc. seems promising.

Key words: category of futurity, business communication sphere, official discourse, future tense, futurity semantics, regulatory function.

*Козак С. В.,**асистент кафедри англійської філології**Волинського національного університету імені Лесі Українки*

ФРЕЙМОВА МОДЕЛЬ АНГЛОМОВНОГО ПРЕС-РЕЛІЗУ ПОДІЇ

Анотація. У статті визначено, що семантика прес-релізу базується на певній концептуальній моделі. Тип тексту зумовлює його канонічну структуру, і можна припустити, що в основі концептуальних моделей прес-релізів лежить універсальна віртуальна схема, яка «профільтрує» інформацію й організовує її певним чином. Будучи імпліцитною і не маючи специфічних засобів для свого знакового вираження, ця модель однак може бути реконструйована на основі аналізу семантики або змісту прес-релізів.

У статті визначено та проаналізовано структуру прес-релізу, що складається з ядерного понятійного компонента з фреймовою репрезентацією ситуації. Дефінітивний аналіз прес-релізу дав змогу з'ясувати набір структурно-семантичних ознак ядерного понятійного компонента.

Визначено, що фреймова репрезентація є моделлю навколо якої будується лінгвістична й екстралінгвістична структура прес-релізу, що відображається у структурно-композиційній, структурно-тематичній організації прес-релізу й у лексико-семантичній і лінгвістичній організації, яка складається з вершинних вузлів, слотів і терміналів, що актуалізуються в дискурсі: СУБ'ЄКТ (особа, організація), ОБ'ЄКТ (особа/особи, організація), ІНСТРУМЕНТ (технічні способи передачі, стратегія, особа/особи), МЕТА (інформування, формування кооперативних стратегій поведінки, вплив на свідомість та маніпуляція поведінкою), РЕЗУЛЬТАТ (реакція). Здійснивши аналіз прес-релізів ПОДІЇ, що включають різну кількість актантів і їхніх ознак, ми розглянули прототипну модель прес-релізу ПОДІЇ, вершинними вузлами якого є: ДЕХТО/ДЕЩО (агенс) – відправник, особа, організація, ДІС – діяльність (агенс), ТАМ, ТОДІ – темпоральні та локативні характеристики, ДЕХТО/ДЕЩО (пацієнс, об'єкт, реципієнт, бенефактив), МЕТА, РЕЗУЛЬТАТ. У висновках підведено підсумки дослідження й окреслено перспективи наступних наукових розвідок.

Ключові слова: прес-реліз, прототипна модель, фрейм, слот, семантичні ролі.

Постановка проблеми. Досліджуючи мову як когнітивний механізм, що має велике значення в кодуванні та трансформуванні інформації, когнітивна лінгвістика оперує низкою категорій, що відображають структури, у вигляді яких знання акумулюються у свідомості мовної особистості.

Інформація, яку людина отримує ззовні, перетворюється у вигляді ментальних репрезентацій різного типу. Ця інформація утримується в пам'яті, з метою вилучення та використання в разі необхідності. Для представлення знань когнітивна наука оперує такими когнітивними структурами, як концепт, сценарій (скрипт), фрейм, схема, гештальт та ін.

За умов тенденції до розгляду тексту з погляду комунікативно-контекстного функціонування, вони досліджуються через призму різноманітних способів представлення структур вербалізованих знань «схем», «сценаріїв», «фреймів».

Залучення фреймового моделювання допомагає розкрити характерні схеми представлення інформації дискур-

сом, визначити його типологічні відмінні риси та з'ясувати чинники, що впливають на ступінь сприйняття повідомлень адресатом. Мовленнєва діяльність мовця та слухача, втілена у дискурсі, моделюється у вигляді фреймів, концептуальних і прототипних моделей як когнітивно-семантичних структур, які лежать в основі дискурсу і спрямовують поведінку комунікантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у теорію фреймів зробили західні вчені Т. ван Дейк, Дж. Лакофф, М. Мінський, Ч. Філлмор. Вчені сфокусували свою увагу на вивченні концептуальної основи людської свідомості та виникнення знань.

Фреймова теорія репрезентації знань привертала та привертає увагу багатьох російських та вітчизняних вчених, таких як Т. Бехта, В. Дем'янков, С. Жаботинська, У. Карпенко, О. Кубрякова, Н. Кульницька, К. Кусько, О. Селванова тощо.

У сучасній лінгвістиці фрейм розглядається «як одиниця знань, яка зберігається в пам'яті й формує певну понятійну структуру мовного (конструкції взаємопов'язаних слів), а також позамовного досвіду (уміння відповідним чином орієнтуватися у ситуації)» [1, с. 119]. Фрейми – це «не уривки знань, що виділяються довільно, а одиниці, організовані навколо деякого концепту» [2, с. 243]. М. Болдирев зазначає організованість фрейму навколо концепту як «одиниці знань, яка містить у собі дані про суттєве, типове і можливе для цього концепту в рамках певної культури» [3, с. 5].

На думку У. Карпенко, «фрейм схематизує, дозволяє чітко уявити та зрозуміти концепт» [4, с. 45]. Отже, для концептів фреймова структура є моделлю інтерпретації, концепти реалізуються через фрейми. Н. Кульницька виділяє фрейм як багатоконпонентний, об'ємний концепт, що найбільш пов'язаний з поняттям семантичного поля [5, 2].

Таким чином, **метою** дослідження є визначення фреймової структури прес-релізу ПОДІЇ на основі концептуальних понятійних ознак.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: 1) узагальнити розуміння поняття прес-релізу ПОДІЇ; 2) дослідити й описати фреймову структуру прес-релізу ПОДІЇ.

Виклад основного матеріалу. Прес-реліз (від англ. press-release) традиційно вважається основним жанровим різновидом PR-тексту, простим та ефективним засобом передачі точної та оперативної інформації про базисний суб'єкт PR, а також встановлює контакт із журналістами. Мета розсилки прес-релізу полягає в тому, щоб привернути увагу журналістів до новини/події та до пошуку додаткової інформації.

Дослідники підкреслюють, що структура прес-релізу відображає тенденцію збереження стандарту. Так, на думку Т.А. ван Дейка, структура тексту не має довільного характеру, а є результатом встановленої за певних інституційних умов соціальної та професійної практики журналістської діяльності [2, с. 32].

З огляду на різноманіття тем прес-релізів, що є зумовленим соціальними факторами та культурними традиціями, ми можемо виділити таку класифікацію прес-релізів, яку ми і використали як опору у подальшому дослідженні:

1) *Прес-реліз започаткування (launch releases)*. Подібний тип прес-релізу використовується, коли потрібно привернути увагу до виникнення нової компанії, веб-сайту чи організації.

2) *Прес-реліз продукту (product press release)*. Такий тип прес-релізу несе у собі деталізовану інформацію про певний продукт.

3) *Адміністративний прес-реліз (executive press release)*. Цей вид прес-релізу використовується коли у компанії відбуваються зміни у штатному складі, переважно на керівних посадах.

4) *Експертний прес-реліз (expert press release)*. Тип прес-релізу дещо подібний до першого, але за відмінністю меншої терміновості. Він надає інформацію про компанію пропонуючи статистику чи висвітлення певних досягнень. Тут будуть доречними цитати. Також подібні прес-релізи використовуються при проведенні експертизи з певного питання та поширення результатів у засобах масової інформації.

5) *Прес-реліз події (event press release)* – має дещо відмінну структуру, оскільки його структура становить «перевернуту піраміду». Спочатку коротко викладається суть новини, а потім її найважливіші деталі. Саме цей тип прес-релізу містить всю необхідну інформацію відповідає правилам «п'яти W і одної N» та відповідає на такі питання:

- Who? – Хто?
- What? – Що?
- When? – Коли?
- Where? – Де?
- Why? – Чому?
- How? – Як?

Тобто, для початку, дається відповідь на запитання хто є учасником події, що це за подія, коли і де вона відбудеться, чому вона відбулася та як вона відбулася. Таким чином, на основі понятійних ознак, виділених зі структурно-семантичних компонентів, саме прес-реліз ПОДІЇ виступає прототипним в побудові універсальної фреймової моделі прес-релізу.

Фрейм, за своєю суттю, є смисловим каркасом стереотипної ситуації або поняття, отже, він може становити основу будь-якої іншої когнітивної структури, яка виражається за допомогою мови – образу, уявлення, поняття і т. п. Із фреймовим підходом пов'язана і психологічна теорія прототипів, у якій розпізнавання стимулу описується як співвіднесення його з якимось прототипом, що зберігається в пам'яті та становить абстрактну репрезентацію набору стимулів, утворених безліччю схожих форм одного і того самого зразка. Відповідно до цієї теорії, будь-яка категорія, в т. ч. і мовна, включає в себе нерівнозначні елементи, серед яких є ядерні, або ж центральні елементи (прототипи), які мають найбільшу кількість типових для даної категорії характеристик і найменш типові елементи. Тому побудова фреймових моделей вимагає залучення прототипного підходу концептуального аналізу.

Фрейм завжди є структурованою одиницею знань, в якій виокремлюються певні компоненти та відношення між ними. Основна структура фрейму складається зі слотів, що заповнюються виразами, які, у свою чергу, виступають базисною структурою для інших фреймів [6, с. 12].

Складовою частиною фрейму є пропозиція – найменша складова двохелементна концептуальна структура. Вона містить два концепти: головний (логічний суб'єкт) і допоміжний, що характеризує головний – логічний предикат. Фрейм

утворюється з кількох предикатів, які стосуються того самого суб'єкта, або є засобом встановлення відношень між кількома суб'єктами, поєднаними в контексті якоїсь ситуації. За Ч. Філмором, такі відношення зумовлюють специфіку семантичних ролей або глибинних відмінків, якими наділені суб'єкти, наприклад: агент, пацієнт, інструмент, причина, результат, адресат, бенефактив, циркумстант (співучасник). Фрейм є сіткою, концептуальною моделлю, в якій інформація сконцентрована навколо смислових вузлів, поєднаних між собою смисловими ланками або дугами. Таким чином, фрейми утворюються пропозиціями та формують сітки.

У сучасній лінгвістичній літературі представлена велика кількість різноманітних типів фреймів. У роботах І. Гофмана проаналізовано первинні, природні та соціальні фрейми. У дослідженнях Беляєвської, Борисова та Лазутової йдеться про фрейми лексичного значення. Граматичні фрейми проаналізовані в роботах Мяньючу та Мінаєвої, фрейми у фразеології – у Крилової, фрейми представлення семантики текста та дискурсу – у Карпукіної, масленникова, Жури та Торопова. Концепції цих та інших авторів підтверджують теорію фреймової організації мовної свідомості, що співвідноситься з лексичними, граматичними та іншими типами мовних значень.

Відмінною від попередньо-зазначених класифікацій є теорія С.А. Жаботинської, яка розглядала фрейми не як співвіднесені з певним типом значення, а з мовною моделлю. Отже, залежно від того, які слоти включає структура фрейму, і як ці слоти пов'язані між собою, фрейми розподіляються на такі типи:

(1) предметний, де одна і та сама сутність (ЩОСЬ або ХТОСЬ) характеризується за своїми кількісними, якісними, буттєвими, локативними і темпоральними параметрами. Вони представлені в наборі пропозицій, де між предметом і його властивостями встановлюється зв'язок Є/ІСНУЄ: ЩОСЬ Є СТИЛЬКИ (кількість); ЩОСЬ Є ТАКЕ (якість); ЩОСЬ існує ТАК (спосіб буття); ЩОСЬ є / існує ТАМ (місце буття); ЩОСЬ є / існує ТОДІ (час буття). Властивості предмета можуть отримати суб'єктивну оцінку ТАК.

(2) Акціональний фрейм, де кілька предметів, що є учасниками події, наділені семантичними ролями (пор. Fillmore 1968; Goldberg: 1995). Ці предмети об'єднуються зв'язками, які задані дією агенса і позначені дієсловом ДІЄ або РОБИТЬ у супроводі прийменників: ДІЄ з допомогою (інструмента або помічника); ДІЄ на (пацієнт / об'єкт); ДІЄ до / в напрямку (реципієнта); ДІЄ для / з- за (цілі або причини); ДІЄ для (результату або бенефактива).

(3) Посесивний фрейм демонструє зв'язок ЩОСЬ-володар (possessor) має ЩОСЬ-власність (possessed). Посесивне ставлення специфікується у трьох субфреймах: (а) власник (owner) має власність (owned); (б) ціле має частину; (в) контейнер має вміст.

(4) Ідентифікаційний фрейм представляє відносини категоризації, які проявляються у трьох варіантах: (а) ЩОСЬ-індивід є ЩОСЬ-вигляд; (б) ЩОСЬ-індивід/від є ЩОСЬ-рід; (в) ЩОСЬ-індивід є ЩОСЬ-роль.

(5) Компаративний фрейм, що примикає до ідентифікаційному фрейму, формується зв'язками тотожності, подібності та схожості (а) тотожність – ЩОСЬ-референт є (як) ЩОСЬ-корелят; (б) схожість – ЩОСЬ-референт є як ЩОСЬ-корелят; (в) подоби – ЩОСЬ-референт є як би ЩОСЬ-корелят. Саме субфрейм подоби лежить в основі концептуальної метафори [7, с. 11].

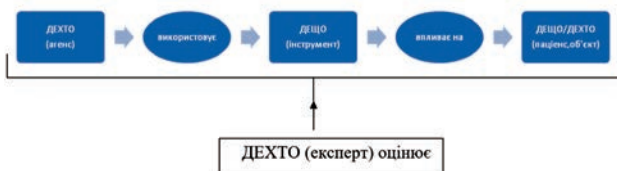
У нашій статті за основу береться саме концепція С.А. Жаботинської, адже її класифікація фреймів представляє собою

основні типи мовних фреймових моделей, що можуть бути застосовані, на наш погляд, для описання фрейму прес-релізу.

Фреймова організація прес-релізу – це логіко-понятійний каркас, навколо якого будується лінгвістична на екстралінгвістична структура прес-релізу, що відображається у структурно-композиційній, структурно-тематичній організації прес-релізу (на глибинному рівні) й у лексико-семантичній та лінгвістичній організації (на локальному рівні), визначаючи, таким чином, його глобальну та локальну зв'язність та особливості комунікативної та лінгвістичної функціональності.

Будучи основною і вищою мовленнєвою єдністю, текст прес-релізу як макрознак становить собою трьохбічне утворення, що інтегрує форму, зміст і функцію. Особливу значущість для тексту, як системи вищого рангу, набувають цілісність і зв'язність, які проявлені у прес-реліз не лише на рівні поверхневої, мовної репрезентації (характерна наявність жорсткої моделі побудови тексту прес-релізу, обмеження його об'єму та специфіка його графічного оформлення), але й на глибинному рівні змістової, концептуальної репрезентації. Тобто семантика прес-релізу базується на певній концептуальній моделі, що залишається достатньо стабільною для канонічних текстів, до яких він і належить. Будучи імпліцитною і не маючи специфічних засобів для свого знакового вираження, ця модель однак може бути реконструйована на основі аналізу семантики або змісту конкретних прес-релізів.

Як окремий тип тексту, прес-реліз має свою канонічну структуру, універсальну схему організації його змісту. За наявності різних варіантів фреймового моделювання найбільш вдалим для побудови універсальної семантичної структури прес-релізу виступає така модель.

PRESS RELEASE

The New York Times Building to Host Gallery of Reflection for Sept. 11

* Reuters is not responsible for the content in this press release.

Thu Aug 25, 2011 12:38pm EDT

The New York Times Building to Host Gallery of Reflection for Sept. 11

The New York Times Building will host 9/11 Remembered: A Gallery of Reflection, an exhibit to mark the 10th anniversary of the events of Sept. 11, 2001. The gallery will be on view in the lobby of the Times Building and open to the public from Thursday, Sept. 8, through Monday, Sept. 12, from 8 a.m. to 7 p.m.

9/11 Remembered will be a reflection on Sept. 11, 2001 and the past 10 years, and a look toward the future, told through still and video images curated from The New York Times archive. The exhibit will include:

- More than 150 photographs from The Times's archive, including a Pulitzer Prize-winning series of photos depicting the events of Sept. 11, 2001.
- An interactive database of Portraits of Grief, where visitors can view biographical sketches and photos of the victims of 9/11.
- Interactive features, which allow visitors to share their thoughts and memories of 9/11, and their hopes for the future.
- A new series of photographs by Pulitzer Prize-winning photographer Damon Winter, which captures the workers building the new Freedom Tower.
- Numerous video features, including a timeline of events since Sept. 11, 2001; interviews with New Yorkers about what they learned from 9/11; and a look at the troops who enlisted in the days after 9/11.
- A virtual model of the future World Trade Center site and Memorial Pools.

Особа чи організація що з певною метою надає інформацію до ЗМІ для досягнення певного результату й експерт – «третя особа», що висловлює свою авторитетну думку. У складі міжфреймової сітки ці сутності визначаються як рольові слоти АГЕНС, ПАЦІЄНС, ІНСТРУМЕНТ, ЦІЛЬ та ЕКСПЕРТ відповідно. Відношення, які утворюються між цими слотами, понятійно пов'язані з ролями і виступають у тексті прес-релізу константами: АГЕНС використовує ІНСТРУМЕНТ і впливає на ПАЦІЄНСА, ЕКСПЕРТ оцінює ефективність впливу ІНСТРУМЕНТА. Кожен з рольових слотів представлено фреймовою структурою виду [(ТАКИЙ(ДЕХТО/ДЕЩО)) ЩОСЬ РОБИТЬ]. Квантор ТАКИЙ задає зону статичних атрибутів, а квантор ЩОСЬ РОБИТЬ – зону динамічних атрибутів актанта. Динамічні атрибути, або дії актантів, визначають характер міжактантних відношень і є в прес-релізі достатньо однозначними. Зони статичних предикатів (квантор ТАКИЙ) варіативні у зв'язку з включенням до них різних концептів, які є якісними характеристиками кожного з актантів міжфреймової сітки.

Здійснивши аналіз моделей прес-релізів, що включають різну кількість актантів та їх ознак, ми можемо відзначити, що прес-реліз події найповніше відображає структуру прес-релізу, яка зображена у вигляді перевернутої піраміди, та дає відповіді на питання ХТО, ЩО, КОЛИ, ДЕ, ЧОМУ, ЯК.

Отже, міжфреймова структура прототипних значень типового прес-релізу події складається з п'яти базових фреймів: предметного, що включає слоти [ПОДІЯ є СТИЛЬКИ (кількість)], [ПОДІЯ є ТАКИЙ (якість)], [ПОДІЯ існує ТАК (спосіб буття)], [ПОДІЯ існує ТАМ/ТОДІ (місце і час)]; акціонального – [ПОДІЯ (агенс) діє на ХТОСЬ (пацієнс)], [ПОДІЯ (агенс) діє для ЩОСЬ (ціль)], [ПОДІЯ (агенс) діє з ЩОСЬ (інструмент)], [ПОДІЯ (агенс) діє для ХТОСЬ (бенефіціант)], [ПОДІЯ (каузатор) творить ХТОСЬ/ЩОСЬ (результат)]; ідентифікаційного – [ПОДІЯ є ЩОСЬ (роль)]; посесивного – [ПОДІЯ (власник) має ХТОСЬ/ЩОСЬ (власність)], які розглянувши приклад, в мові заповнюються наступним:

- A display of artifacts from Sept. 11, 2001, saved and submitted by readers.

9/11 Remembered is presented by The New York Times and Forest City Ratner Companies. Additional information about the exhibit can be found at www.NYTGalleryofReflection.com.

On Sunday, Sept. 11, 2011, The New York Times will publish a special news section in print and online. The section will focus on the lingering consequences of 9/11, told through articles and columns, videos, photos, interactive graphics and user-generated content.

Editor's note: For media interested in filming the 9/11 Remembered exhibit, please reach out to one of the media contacts above.

About The New York Times Company

The New York Times Company (NYSE: NYT), a leading media company with 2010 revenues of \$2.4 billion includes The New York Times, the International Herald Tribune, The Boston Globe, 15 other daily newspapers and more than 50 Web sites, including NYTimes.com, Boston.com and About.com. The Company's core purpose is to enhance society by creating, collecting and distributing high-quality news, information and entertainment.

About Forest City Ratner Companies

FCRC, a wholly owned subsidiary of Forest City Enterprises, Inc., owns and operates 32 properties in the New York metropolitan area. Forest City Enterprises, Inc., is an \$11.5 billion NYSE-listed national real estate company. The Company is principally engaged in the ownership, development, management and acquisition of commercial and residential real estate and land throughout the United States. For more information, visit www.forestcity.net.

This press release can be downloaded from www.nytc.com

The New York Times Company
Danielle Rhoades Ha, 212-556-8719
danielle.rhoades-ha@nytimes.com
or
Kristin Mason, 212-556-4059
masonkrm@nytimes.com

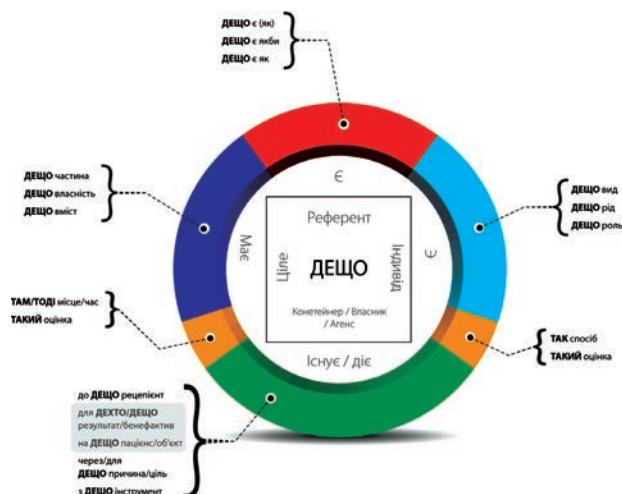
у предметному фреймі слоти [ПОДІЯ *існує* ТАМ/ТОДІ (місце/час)] – [Exhibit *існує* The New York Times Building/ from Thursday, Sept. 8, through Monday, Sept. 12, from 8 a.m. to 7 p.m.];

– в акціональному фреймі слоти [ПОДІЯ (агенс) *діє* для ХТОСЬ (реципієнт)] – [Exhibit *діє* для visitors], [ПОДІЯ (агенс) *діє* для ЩОСЬ (ціль)] – [Exhibit *діє* для to mark the 10th anniversary of the events of Sept. 11, 2001.], [ПОДІЯ (агенс) *діє* з ЩОСЬ (інструмент)] – [Exhibit *діє* з still and video images curated from The New York Times archive];

– у ідентифікаційному фреймі слот [ПОДІЯ *є* ЩОСЬ (персоніфікатор)] – [Exhibit *є* A Gallery of Reflection];

– у посесивному фреймі слот [ПОДІЯ (власник) *має* ХТОСЬ/ЩОСЬ (власність)] – [Exhibit *має* still and video images/ An interactive database of Portraits of Grief/ biographical sketches and photos of the victims of 9/11];

– у компаративному фреймі слот [ПОДІЯ *є* як би ХТОСЬ/ЩОСЬ (корелят)] – [Exhibit *є* як би a reflection on Sept. 11, 2001 and the past 10 years, and a look toward the future].

Вершинними вузлами даного фрейму прес-релізу є: ДЕХТО/ДЕЩО (агенс) – відправник, особа, організація, ДІЄ – діяльність агенса, ТАМ, ТОДІ – темпоральні та локативні характеристики, ДЕХТО/ДЕЩО (пацієнс, об'єкт, реципієнт, бенефактив), МЕТА, РЕЗУЛЬТАТ.

Універсальна схема фреймової моделі прес-релізу показує, що існує безпосередній зв'язок між вершинними вузлами СУБ'ЄКТ, ОБ'ЄКТ, що говорить про двобічну симетричну модель цього тексту, яка представляє собою активну взаємодію суб'єкта й об'єкта з метою досягнення взаєморозуміння.

Вузол МЕТА передає цілі прес-релізу, що полягають у різних виявах впливу, який реалізується на різних рівнях мови (лексичному, граматичному, синтаксичному, стилістичному і т.д.). Цей вузол не завжди може бути виражений експліцитно, найчастіше він виражається за допомогою комунікативних маніпулятивних стратегій.

Висновки. Таким чином, на основі понятійних ознак, виділених зі структурно-семантичних компонентів прес-релізу, було побудовано універсальну фреймову модель прес-релізу ПОДІЇ.

Перспективи подальшого дослідження полягають в аналізі лексико-семантичного заповнення слотів і терміналів фрейму прес-релізу.

Література:

1. Полужин М.М. Когнітивна парадигма лінгвістичних досліджень. Ужгород: Проблеми романо-германської філології. 1999. С. 4–22.
2. Dijk van T.A. Discourse as Structure and Process. London : Sage publications, 1998. 356 p.
3. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика. Тамбов : Из-во Тамбовского университета, 2000. 123 с.
4. Карпенко У.А. Концептное содержание фрейма «вооруженное противостояние» в русской культурно-языковой традиции. Киев : Киевский нац. ун-т им. Т. Шевченка, 2006. 233 с.
5. Кульчицкая Н.А. Фрейм как тип лексического концепта (ононах взглядах на проблему фрейма в лингвистике). URL: <http://tp11999.narod.ru/WEBLSE2002/SHEIGALLSE2002.HTM>
6. Minsky M. A framework for representing knowledge. D.Metzing ed. Frame conceptions and text understanding. B.; N.Y.: Gruyter, 1980. P. 1–25.
7. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов. Тамбов : Когнитивная семантика. Материалы конференции, 2000. С. 10–13.
8. URL: <https://investors.nytc.com/news-and-events/press-releases/news-details/2011/The-New-York-Times-Building-to-Host-Gallery-of-Reflection-for-Sept-11/default.aspx>.

Kozak S. Frame model of English press releases of EVENT

Summary. The article defines that the semantics of a press release is based on a particular conceptual model. The type of text determines its canonical structure, and the conceptual models of press releases are based on a universal virtual scheme that «filters» information and organizes it in a certain way. Being implicit and not having specific means for its symbolic expression, this model can, however, be reconstructed based on the analysis of the semantics or content of press releases. The article defines and analyzes the structure of the press release, which consists of a nuclear conceptual component with a frame representation of the situation. A definitive analysis of the press release made it possible to clarify the set of structural and semantic features of the nuclear conceptual component. It is determined that frame representation is a specific model based on the linguistic and extralinguistic structure of the press release, which finds its reflection in the structural and compositional, structural and content organization of the press release and in the lexical, semantic and linguistic organization consisting of the following slots and terminals that are relevant in the discourse: SUBJECT (person, organization), OBJECT (person/entity, organization), INSTRUMENT (technical means of transmission, strategy, person/persons), GOAL (information, the formation of cooperative behavior strategies, impact on consciousness and behavior manipulation), RESULT (response). Having analyzed the press releases of the EVENT, which include a different number of actants and their features, a prototype model of the press release of the EVENT was outlined with the following top nodes: SOMEONE / SOMETHING (Agent) – sender, person, organization, ACT – agent activity, THERE, THEN – temporal and locative characteristics, SOMEONE / SOMETHING (patient, object, recipient, beneficiary), GOAL and RESULT. The conclusions summarize the results of the study and outline the prospects for further research.

Key words: press release, prototype model, frame, slot, semantic role.

Kozlova V. V.,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Germanic Philology Department
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko*

Bagatska O. V.,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Germanic Philology Department
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko*

VERBAL MANIFESTATION OF MOTHER DISCOURSE PERSONALITY IN THE ENGLISH PARENTAL DISCOURSE

Summary. The paper deals with verbal manifestation of mother discourse personality on lexical and syntactical language levels in the English parental discourse. The concept of mother discourse personality has been clarified then democratic and authoritarian mother discourse personality types have been singled out. The analysis of lexical-semantic and syntactic means of the democratic and authoritarian mother discourse personality types realization in the English parental discourse has been carried out. It was found out that the specificity of mother discourse personality types is stipulated by styles of interpersonal communication treated as variable characteristics of a discourse personality. It was revealed that the lexical and syntactic means that mark the democratic mother discourse personality type include affectionate address forms, a first-person plural pronoun, positive-evaluative adjectives, simple narrative sentences, interrogative structures with volition verbs and modal verbs, elliptical sentences employed for respect, support, tolerance and compromise demonstration. Special attention is focused on the structural elements of evaluative judgments that constitute an adjective with a noun combination, a verb with an adverb combination, an adverb with an adjective combination, predicative evaluative constructions. Explicit and implicit forms of the authoritarian mother discourse personality realization are considered. The analysis of the lexical and syntactic means that implement explicit realization of the authoritarian mother discourse personality makes it possible to single out the basic structural and semantic types of statements that include affirmative, negative and imperative constructions of egocentric, generalizing, evaluative and compelling nature. Implicit realization of the authoritarian mother discourse personality presupposes the use of verbal means of manipulation. Differences in addressing forms utilized by the democratic and authoritarian mother discourse personalities are distinguished and analysed. This paper aims to compensate for the lacunae that are currently present in the field of the English parental discourse study in terms of verbal implementation of discourse personality types.

Key words: democratic mother discourse personality, authoritarian mother discourse personality, explicit realization, implicit realization, verbal markers, lexical means, syntactic means, English parental discourse.

Problem statement. The current stage of linguistics is characterized by the expansion of traditional research limits with increased interest in human factor that presupposes interpretation

of linguistic phenomena in terms of communicative and discursive approach. The introduction of the language personality in the centre of modern discourse studies predetermines the necessity to consider the realities of their discursive activity, giving rise to a new phenomenon – discourse personality. They summarize the features of verbal, non-verbal behaviour and communicative-cognitive activity of individuals, as well as a combination of their socio-psychological characteristics. Since discourse personalities find their realization in a variety of discourses, the specificity of a mother discourse personality is worth regarding in the framework of the English parental discourse.

Analysis of the recent research and investigations. Discourse personality can be defined as a personality, that operates in the continuous communicative space and is apt to use and interpret along with a language code other semiotic codes depending on the type of discourse relations he is involved in certain moments of communication. The concept of a discourse personality refers to individual abilities of a language personality to react flexibly on discourse surroundings, taking into account all means of language and non-language character that are components of a communicative process [1, p. 127]. Recently researchers have shown an increased interest in language personality interpretation and characterization. A significant place in their works is occupied by the study of communicative and cognitive peculiarities of language personalities with regard to their extralinguistic features [2–6]. Along with this, however, there is increasing concern over the problem of determination and functioning of discourse personality that is widely tackled in explorations of domestic and foreign scholars. The researchers focus on discourse personality types and precise study of their particularities in institutional and non-institutional discourses thus scrutinizing various approaches to the description of personality types and their aspects of analyses [7], investigating peculiarities of the discursive personality communicative activity with regard to the role of nonverbal components in the communicative process [8], observing discursive personality's social roles [9], examining typological and communicative features of a discourse identity of the fool-wisecracker [10], analysing specificity of verbal, nonverbal, and superverbally communicative components applied by an authoritarian discursive personality of a child [11], fulfilling the complex investigation of academic discourse personality types [12]. However, too little attention has been paid to verbal behaviour of discourse personalities in the English parental discourse. This

indicates a need to carry out in-depth analysis of verbal means involved in the realization of discourse personalities typical of English parental discourse, the mother discourse personality in particular.

The objectives. The paper is aimed at investigating verbal manifestation of the mother discourse personality in English parental discourse with emphases on lexical and syntactic language means democratic and authoritarian mother discourse personality types employ.

The body of the paper. The English parental discourse is defined as a personality-oriented interaction in the domestic sphere where participants – parents and their children realize their asymmetric status roles [13]. Parental discourse presents unofficial intellectual and emotional communication of participants that are characterized by asymmetry of status, role and age parameters and have a general thesaurus due to common retrospective and perspective life experience, use spoken language marked by spontaneity and unfixed forms of expression. The generalized images of parents fulfilling socialization intentions in the process of purposeful speech influence are viewed as parental discourse personalities that represent father and mother discourse personalities correspondently. The image of mother is associated with the formation of the mentality as a certain way of thinking, which is psychogenetically and linguistically formed from childhood. A mother provides her child with information about the world around him, forms a kind of archive, which later turns into a world of feelings and relationships. The mother creates the spiritual and emotional foundation of the personality, sets the spiritual algorithm of all subsequent life, transmits social norms and fixes them in the child's mind, conveying cultural values as a result of intimate, physical contact between mother and child [14, p. 213]. Mother discourse personality reveals herself during the communicative interaction with a child by a variety of verbal and nonverbal means. Due to socio-status modelling of a discourse personality, it is possible to contrast stable and variable characteristics (status and situational-role). The former include biological and social indices, the latter – positional, emotional, situational indices (for example, the person who orders, responds to the interrogation) [15, p. 30]. Theoretical analysis of psychological and pedagogical research in the field of upbringing shows that parents use opposite styles of interpersonal communication: authoritarian-monologue and personality-dialogue. The first is based on the establishment of subject-object (authoritarian) interaction and involves the use of strict forms of orders and warnings, remarks and punishments. The second type is based on the premise that participants are always equal to each other [16]. Democratic and authoritarian styles as variable characteristics of a discourse personality give grounds for singling out democratic and authoritarian types of mother discourse personality in the frame of the English parental discourse. The democratic mother discourse personality strives for partner interaction with a child, while the authoritarian one exposes the tendency to domination that is illustrated by the choice of corresponding verbal means on lexical and syntactical levels.

Forms of address identify emotional and psychological attitude of the discourse personality. The democratic mother discourse personality creates a favourable tone of communication, establishes emotional contact, demonstrates support and compassion using at the lexical level the affectionate address forms for child nominations: "Mummy?" "Yes, love". "Can I have a swimming party?" "Of course, sweetheart". (A. Pearson, P.148). She also employs the personal

pronoun *we*, which conveys the sense of joint identification with the child and indicates the desire for cooperation: "Mommy?" "Yeah". "Do you think Simone is making a mistake?" "Yeah. A huge mistake". "What should we do?" "What can we do? We're just going to love her, accept her. She's family. And her baby will be family" (A. Lamott, P. 290). In this situation mother does not separate herself from her daughter supporting her in making crucial decisions.

The democratic mother discourse personality treats her child as an equal partner and prefers positive assessments. Using positive-evaluative adjectives of explicit semantics *beautiful, bright, good* the mother expresses concisely and straightforwardly a positive perception and evaluation of the child. Syntactic means of evaluative judgments are represented by simple narrative sentences, characterized by a set of structural elements necessary for the explication of the evaluative meaning. The main structural types are:

a) the combination of an adjective with a noun: "You are a good boy, a good son, only - only don't do anything foolish" (B. Plain, P. 25).

b) the combination of a verb with an adverb: "Oh baby, you look so good!" (D. Steel: Full circle, P. 147). "Abby, you look fantastic." (C. Kelly, P. 591).

c) predicative evaluative constructions: "You did the right thing." Madge nodded. Madge swept him to her and hugged him tight. "You'll go far in life, son," she said. "I just know you will." "I always try to do my best as you taught me to, Ma."

"That's right. Do your best in life and that way you'll succeed" (E. Blair, P. 25).

d) the combination of an adverb with an adjective, where the adverb is an intensifier of assessment: "You are too bright. Don't let one section of the course mess up your chances" (C. Kelly, P. 428).

The democratic mother discourse personality always gives her child the freedom of choice. Utilizing interrogative structures with volition verbs she demonstrates the intention not to impose her will on the child: "Do you want to talk about it?" Elizabeth asked delicately (A. Lamott, P. 92). The democratic mother discourse personality displays equality with the child and respects his personal space. She neglects her higher social status and asks for permission using modal verbs in interrogative structures: Katharine went to his door, knocked softly, then opened it a crack. "Michael? May I come in?" When there was no answer, she spoke again. "Tell you what. I'll forgive you for being late if you'll forgive me for forgetting that you made the team today. I'm really sorry I yelled at you." (J. Saul, P. 106) Affirmative sentences with personal subject pronoun indicate willingness and readiness of the mother to admit her faults. The mother tries to restore the relationship with her son asking for permission and apologizing for shouting at him.

Another aspect of the democratic mother discourse personality manifestation concerns the role of a friend she takes on when delicately suggesting advice on an intimate issue, as a child lacks knowledge and experience: "Oh, darling. Listen. You know" – "Please, Mom," said Rosie wearily. "Please don't give us a little talk." "I just want Simone to know, and you too, that if and when you need to talk to someone about—birth control, then that someone can be me" (A. Lamott, P. 173). The metacommunicative operators are utilized by the speaker to initiate interaction, she employs the modality of necessity and possibility not economizing on language means.

The use of elliptical sentences as verbal markers of the democratic mother discourse personality speech behaviour is stipulated by

common knowledge, spiritual closeness and increased positive emotionality typical of interaction between mother and child in the parental discourse: "Morning." – *Beth turned around and saw her daughter leaning against the doorway to the kitchen. "Morning, yourself. It's early for you." She glanced at the clock on the wall and raised her eyebrows. "Barely nine and on a Saturday, too. Whatever is the world coming to?"* (S. Mallery, P. 39). The choice of elliptical constructions in the given communicative situation is an indicator of informality of relations that accounts for non-observance of grammatical rules.

The concept of authoritarianism refers to the domination of one person who requires and achieves unconditional obedience, execution of their orders and directives and uses a rigid, strong-willed style of exercising power. It is based on the psychological traits of authoritarian personalities as well as their status prevalence and is realised in explicit and implicit forms of authoritarian communicative behaviour. [5, p. 5]. Authoritarian mother discourse personality exercises her parental rights to regulate, control and unconditionally impose opinion due to her status, role and age marked superiority thus exerting educational speech influence in the parental discourse. Explicit realization of the authoritarian mother discourse personality behaviour presupposes the use of verbal means of the category of negation, the category of evaluation and the category of modality, represented by the modality of compulsion, voluntary modality, modality of obligation, modality of possibility and necessity.

The main structural and semantic types of statements that provide the explicit realization of the authoritarian mother discourse personality are affirmative, negative and imperative constructions, among which we distinguish constructions of egocentric, generalizing, evaluative and compelling nature.

Egocentric constructions which contain personal and possessive pronouns as well as volunative modality verbs convey the concept of authoritarian mother discourse personality self-centeredness: "I want you to look at me when I'm talking" (A. Lamott, P. 14).

Generalizing constructions are employed by the authoritarian mother discourse personality for lecturing and moralizing. The effect of generalization is created by means of a categorization lexeme: "Men and women can't be friends" (D. Stee, P. 148).

Evaluative affirmative constructions with lexical means of negative-evaluative semantics – nouns, adjectives, verbs and interrogative negative constructions are used to implement reprimand, condemn and accusation. Emotive language means: repetition of the pronoun of the second person singular *you*, indefinite pronoun *anything*, negative adjectives are used to present a critical assessment, thus creating a negative image of her child: "You are talking rubbish. You are disobedient and ungrateful. You haven't even matriculated. You are unskilled in anything" (H. Forrester, P. 113). There is a general trend of increasing concentration and variability of negative verbal means of evaluation and intensification of critical judgement of a child authoritarian mother discourse personality displays by the use of adjectives (*disobedient, ungrateful unskilled*), verbs (*insult, hurt, break, forget*), negative pronoun (*never*).

Constructions of compel are represented by negative present-continuous, negative imperative and affirmative structures with ban nomination. The authoritarian mother discourse personality realizes her intentions of prohibition utilizing lexical and syntactical means of the category of negation. In present-continuous constructions the combination of the negative participle with the verbs

of permission or motion explicates the restriction of the addressee's freedom of action with regard to certain conditions: "You are not leaving the table until you do" (C. Kelly, P. 432). "I'm not letting you out of this room until you tell me" (D. Steel: *The Gift*, P. 90). In negative imperative constructions grammatical negation contributes to the categoricalness of statements and ensures the unambiguity of their interpretation: "Don't talk to me like that" (D. Steel, P. 210). In affirmative constructions, the nomination of prohibition is provided by lexical units of negative semantics: "You're grounded forever." *Elizabeth managed to say.* (A. Lamott, P. 283).

Authoritarian mother discourse personality always dominates and controls. To emphasize her own dominant position she uses concise imperative constructions: "I said upstairs, Franny. Don't argue, just go" (M. Stolz). Mother orders not giving her child the chance of refuse. To retain total control the authoritarian mother discourse personality seeks for information about her son's personal affairs. She initiates communication by the special question and uses elliptical interrogative constructions to clarify details of a particular event: "Where have you been?" *his mother asked in stern tones when he got in. She had been waiting up for him in the kitchen. "Studying with some friends," he answered, looking nervous. "What friends?" She knew almost all of them, "particularly now that she was teaching at the high school. "Who? Their names"* (D. Steel: *The Gift* P. 190). The authoritarian mother discourse personality excerpts control over interaction and interrupts it abruptly and harshly ignoring the interests of the interlocutor: "We'll talk about it another time, Tana" (D. Steel: *Full Circle*, P.47). To demonstrate dominance she informs about it impolitely using imperative: "Get out of my sight" (H. Forrester, P. 113).

Implicit realization of the authoritarian mother discourse personality behaviour presupposes manipulation that involves "indirect influence based on automatisms and stereotypes in order to change the guidelines and motives of the addressee's behaviour" [17]. The authoritarian mother discourse personality persuades her child by focusing on interests and needs of the latter, but does not meet them, only uses them to satisfy her own. Mother struggles to keep control of her daughter encouraging to behave in a way that is beneficial to her (mother). By demonstrating daughter's false needs she establishes motives to attend the ball. "The ball, Tana, the ball ... I don't know if you realize it yet, but something like that is very important for a young girl, and it's not something that I could provide for you myself." "Important...? Important to whom...?" "You have no idea what something like this means." (D. Steel: *Full Circle*, P. 109). Verbal means of positive semantics are utilized to create the attractive image of the desired.

Addressing utilized by the authoritarian mother discourse personality identifies an increase in communicative distance and is represented by emotional-evaluative nominations and name: "If you ever do anything like this again, Christopher Foxworth, I will myself whip not only you, but Cathy, as well" (V. Andrews). The mother expresses her dissatisfaction with the son's disobedience, calls him by name and surname, makes threats she is intending to carry out.

Conclusion. These findings suggest that mother discourse personality – a generalized mother image fulfilling socialization intentions in the English parental discourse, is represented by the democratic and authoritarian discourse personality types that are specified by choice of particular lexical and syntactical language means. The results of the study of the democratic mother discourse personality verbal manifestation indicate that

lexico-syntactic markers include affectionate address forms for child nominations, first-person plural pronoun to convey mother-child joint identification, positive-evaluative adjectives, simple narrative sentences to present favourable judgments, interrogative structures with volition verbs and modal verbs as well as elliptical sentences to display respect, support, tolerance and willingness to compromise. The evidence from the study also indicates that the authoritarian mother discourse personality takes on explicit and implicit forms of realization. Explicit realization presupposes the use of verbal means of the category of negation, the category of evaluation and the category of modality, that are represented by affirmative, negative and imperative constructions of egocentric, generalizing, evaluative and compelling nature. To maintain control and dominance she utilizes imperative and elliptical interrogative constructions. Implicit realization of the authoritarian mother discourse personality behaviour presupposes manipulation.

Further research in the framework of the parental discourse personality types can be focused on the study of strategies and tactics the democratic and authoritarian discourse personalities utilize with regard to situational context, gender and age factors of interlocutors in synchronic and diachronic perspectives.

References:

1. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : монографія. Харків : Константа, 2006. 300 с.
2. Бондаренко Я.А. Дискурс акцентуованих мовних особистостей: комунікативно-когнітивний аспект (на матеріалі персонажного мовлення в сучасній американській художній прозі) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2002. 248 с.
3. Гайдаенко А.В. Лексикон персонажной харизматической языковой личности как отражение ее концептуальной картины мира. *Культура народов Причерноморья*. 2003. № 37. С. 30–32.
4. Смельянова О.В. Мовленнєве вираження статусу адресата в англomовному художньому дискурсі закоханих : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2006. 20 с.
5. Крючкова П.Г. Авторитарний дискурс (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2003. 21 с.
6. Ницполь В.І. Мовна особистість персонажа серійного вбивці (на матеріалі американської прози ХХ століття) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника; Львів. нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, Івано-Франківськ, 2018. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/04/dis_nytspol.pdf (дата звернення 9.02.2021).
7. Karasik V.I., Gillespie D. Discourse Personality Types. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 2014. 154. P. 23–29 DOI: 10.1016/j.sbspro.2014.10.106.
8. Солощук Л.В. Дискурсивна особистість у світлі теорії поліковдовості комунікативного процесу. *Записки з романо-германської філології*. 2015. № 1 (34). С. 160–167.
9. Скриннік Ю.С. Дискурсивна варіативність вербальної та невербальної поведінки мовців при зміні соціальних ролей (на матеріалі англійської мови) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Харк. нац. ун-т імені В.Н. Каразіна. Харків, 2019. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/201485561.pdf> (дата звернення 9.02.2021).
10. Тарасова С.О. Дискурсивна особистість дурня-сміхаца у карнавальному просторі США та Великої Британії : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Харк. нац. ун-т імені В.Н. Каразіна. Харків, 2018. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/14408> (дата звернення 26.01.2021).

11. Пахаренко А.В. Дитина як авторитарна дискурсивна особистість (на матеріалі сучасної англійської мови) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Харк. нац. ун-т імені В.Н. Каразіна. Харків, 2020. 260 с.
12. Aliyeva E.M., Aliyeva S.A. Academic discourse personality *British Journal of English Linguistics*. 2019. Vol. 7. № 5. P. 50–61. URL: <https://www.eajournals.org/journals/british-journal-of-english-linguistics-bjel/vol-7-issue-5-november-2019/academic-discourse-personality> (дата звернення 2.02.2021).
13. Козлова В.В. Реалізація виховного впливу в англomовному парентальному дискурсі: структурно-семантичний та прагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Харк. нац. ун-т імені В.Н. Каразіна. Харків, 2012. 219 с.
14. Хименко С.А. Аналіз особливостей мовленнєвої домінантності мовної особистості матері (на матеріалі сучасної англійської мови). *Вісник Житомир. держ. ун-ту імені І. Франка*. 2005. № 23. С. 211–214.
15. Карасик В.И. Речевое поведение и типы языковых личностей. *Массовая культура на рубеже XIX и XX веков: Человек и его дискурс*. 2003. С. 24–45.
16. Горещька О.В. Оптимізація спілкування батьків з дітьми дошкільного віку. *Розвиток особистості в сучасному освітньому просторі* : колективна монографія / за заг. ред. О.В. Горещької. Донецьк, 2013. С. 95–114.
17. Седов К.Ф. Дискурс как суггестия : Иррациональное воздействие в межличностном общении. Москва : Лабиринт, 2011. 336 с.

Sources of illustrative material:

1. Andrews V. *Flowers in the Attic: a novel*. 1979. 218 p.
2. Blair E. *The Water Meadows*. Bantan Books : London, 1992. 575 p.
3. Forrester H. *Liverpool Miss*. Fontana Collins, 1988. 290 p.
4. Kelly C. *Someone Like You*. Harper Publishers, 2001. 677 p.
5. Lamott A. *Crooked Little Heart*. Anchor Books Doubleday, 1998. 327 p.
6. Mallery S. *Beth and the Bachelor*. Silhouette Books, 2000. 251 p.
7. Pearson A. *I Don't Know How She Does It*. Vintage, 2003. 357 p.
8. Plain B. *Homecoming*. Hodder & Stoughton Ltd., 1998. 212 p.
9. Saul J. *The Presence*. Fawcett Crest : New York, 1997. 417 p.
10. Steel D. *Full Circle*. A Dell Book : New York, 1989. 447 p.
11. Steel D. *The Gift*. Corgi Books, 1995. 319 p.
12. Stolz M. *The Noonday Girls*. 1993. 182 p.

Козлова В. В., Багацька О. В. Вербальна репрезентація дискурсивної особистості матері в англomовному парентальному дискурсі

Анотація. У статті досліджується питання вербальної репрезентації дискурсивної особистості матері в англomовному парентальному дискурсі засобами лексичного та синтаксичного мовних рівнів. Уточнено поняття дискурсивної особистості матері та виокремлено демократичний та авторитарний її типи. Проведено аналіз лексико-семантичних і синтаксичних засобів реалізації демократичного й авторитарного типів дискурсивної особистості матері в англomовному парентальному дискурсі. З'ясовано, що специфіка типів дискурсивної особистості матері зумовлена стилями міжособистісного спілкування, що трактуються як змінні характеристики дискурсивної особистості. Було виявлено, що лексико-синтаксичні маркери демократичної дискурсивної особистості матері представлені пестливими номінаціями дитини, займенником першої особи множини, позитивно-оцінними прикметниками, простими розповідними реченнями, питальними структурами з волітивними та модальними дієсловами, еліптичними реченнями, що застосовуються задля демонстрації поваги, підтримки, толерантності та готовності до компромісу. Особлива увага фокусується на аналізі структурних

елементів оціночних суджень, що утворені поєднанням прикметника з іменником, дієслова із прислівником, прислівником із прикметником, предикативними оціночними конструкціями. Розглянуто також експліцитні й імпліцитні форми реалізації авторитарної дискурсивної особистості матері. Аналіз лексико-синтаксичних засобів, що забезпечують реалізацію експліцитної авторитарності дискурсивної особистості матері, дозволяє виділити основні структурно-семантичні типи висловлювань, які репрезентовані стверджувальними, заперечними й імперативними конструкціями егоцентричного, узагальнюючого, оціночного та директивного характеру. Імпліцитна реалізація авторитарної дискурсивної особистості матері передбачає

використання вербальних засобів маніпуляції. Виділено та проаналізовано відмінності у виборі форм звертання, що використовуються демократичними й авторитарними дискурсивними особистостями матері в англomовному парентальному дискурсі. Публікація покликана компенсувати лакуни, які наявні сьогодні у сфері дослідження англomовного парентального дискурсу з погляду мовної реалізації типів дискурсивних особистостей.

Ключові слова: демократична дискурсивна особистість матері, авторитарна дискурсивна особистість матері, експліцитна реалізація, імпліцитна реалізація, вербальні маркери, лексичні засоби, синтаксичні засоби, англomовний парентальний дискурс.

*Корж-Ікаєва Т. Г.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник відділу аналітичної роботи та організації управління
Національної академії внутрішніх справ*

ПРАВОВИЙ ТЕКСТ У КОНТЕКСТІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО АНАЛІЗУ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ)

Анотація. У статті досліджено важливе наразі питання, яке вивчає правничу лінгвістика, – аналіз нормативно-правового документа (правового акта). На конкретному правовому матеріалі (проект Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки) здійснено аналіз змісту тексту в лексико-семантичному контексті.

В основу організації наукового дослідження покладено існування в межах наукової думки вчених-юристів та вчених-лінгвістів підходів щодо розробки нормативно-правових актів. Тексти цих актів мають свою мовну, логічну, граматичну та графічну основи та потребують проведення певного юридичного та лінгвістичного аналізу. Акцентовується увага на питаннях відповідності між мовою права (мовою закону) і нормою права.

У процесі дослідження виокремлено визначення понять «текст», «правовий текст», «стратегія», «термін»; виявлено наявні відхилення від норм сучасної лексикології та словотвору й норм права; охарактеризовано визначені порушення; запропоновано шляхи вирішення актуальних питань логіко-лінгвістичного аналізу текстів сучасного законодавства, зокрема його вдосконалення в проекті Стратегії; окреслено потребу в наданні переваги словам українського походження в умовах конкуренції з іноземними словами в правових текстах. Різновидом слів іноземного походження (запозичень) в мові закону є іншомовні терміни різних галузей знань. Слід уникати немотивованого застосування іноземних термінів у галузі освіти, оскільки їх зміст без спеціального коментаря відомий лиш вузькому колу спеціалістів у галузі освіти. Застосування нових іноземних слів у нормативно-правовому акті не має слугувати прикриттям недосконалості правотворчості.

Стаття містить висновки щодо недопустимості: порушення логіки нормативно-правового акта, неточностей формулювань, використання термінів, що можуть породжувати численні запити та потребуватимуть додаткового тлумачення і роз'яснення, спотворення змісту правового акта і неправильного його застосовування.

Ключові слова: правовий текст, нормативно-правовий акт, чинне законодавство, лексико-семантичний аналіз, запозичена лексика, аббревіатура.

Постановка проблеми. Статус української мови як єдиної державної мови України визначений у конституційних нормах [1] і закріплений у Законі України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [2].

Будь-який нормативний припис виражається за допомогою мови (юридичної мови, мови права). Мова права – це цілісна комунікативно-галузева підсистема літературної мови з певною сукупністю характерних лінгвістичних і структурно-

жанрових ознак, зумовлених специфікою правової сфери та комунікативно-професійними потребами в ній [3].

Мова і текст нормативно-правового акта належать до питань лінгвістичної та юридичної наук. Питання мовної грамотності, точності і достовірності в оформленні юридичних текстів є більше ніж актуальним. Проведення лінгвістичного оцінювання документів на центральному та місцевих рівнях має здійснюватися обов'язково фахівцями відповідно до напрямку правового тексту. Зауважимо, що нормативно-правові акти повинні вивчатися з огляду на змістове наповнення як лінгвістами, так і юристами.

Текст правового акта як вища форма юридизації мовлення – це поєднання змістової та формально-мовної сторін. Текст права (юридичний текст) як вища комунікативна одиниця відображає специфіку правової сфери та описує реальний світ і поведінку людей у ньому [4].

Правовий текст – це комунікативна одиниця, підвид універсального тексту з ознаками цілісного, завершеного, зв'язного твору як явища мовної і позамовної дійсності, що відображає правові соціокультурні традиції, спричиняє захист прав і свобод людини і громадянина через передання та збереження інформації в процесі правової комунікації [5, с. 457].

Текст (лат. *textus* – тканина, сплетіння, з'єднання) – це єдність змісту й мовлення, що формує й виражає цей зміст; максимальна одиниця мови найвищого рівня мовної системи; продукт мислення й інтелектуальної діяльності [6, с. 16]. Офіційно-діловий текст відображає регулювання офіційно-ділових стосунків мовців у державно-правовій і суспільно-виробничій сферах [6, с. 19].

Наразі ефективна та якісна розбудова нашої держави можлива шляхом розвитку освіти та важливості освіти протягом усього життя.

Державна політика у сфері освіти і науки відіграє вирішальну роль у забезпеченні розвитку людського капіталу та отриманні економічної вигоди у вигляді сталого зростання й конкурентної економіки, а значить суспільного та індивідуального добробуту, майбутнього процвітання та якості життя. Досягнення цих цілей потребує узгоджених політичних ініціатив, ефективних управлінських рішень та довгострокових інвестицій [7].

В Україні здійснюється активний перехід системи освіти від режиму закритого пострадянського функціонування до її розвитку в умовах ринкової економіки та децентралізації в умовах сьогодення. Такий підхід проведення будь-яких реформ передбачає створення нормативно-правових документів та передбачає високу якість цих документів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню текстів нормативно-правових актів присвятили свої праці Б.М. Ажнюк, Н.В. Артикуца, І.О. Биля-Сабадаш, Г.П. Проценко, Л.О. Симоненко, Н.В. Стратулат, Л.І. Чулінда, О.Ф. Юрчук та інші вчені.

Неупереджений погляд на процеси розроблення, прийняття нормативних актів дозволяє констатувати парадоксальну ситуацію: повне розуміння необхідності нового законодавства, приведення чинних нормативно-правових актів у відповідність до Конституції України у багатьох авторів законопроектів поєднуються з деяким мовним нігілізмом, нехтуванням того, що без мови немає і не може бути правового регулювання, і що серед способів тлумачення-з'ясування змісту правової норми, окрім систематичного, історичного, цільового, функціонує і філологічний (текстовий, граматичний) [8, с. 159].

І.О. Биля-Сабадаш, визначаючи основні правила нормотворчої техніки, спрямовані на системне викладання змісту нормативно-правових актів, зазначає, що необхідно дбати про якість мови нормативно-правових актів. Мовна недосконалість останніх породжує численні негативні наслідки, серед яких і порушення системних зв'язків між елементами системи законодавства. У системі законодавства чи в межах його окремих галузей необхідно забезпечувати послідовне й однакове вживання термінів [9, с. 26].

Метою статті є правовий та лексико-семантичний аналіз проекту Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки як правового тексту [10].

Виклад основного матеріалу. На офіційному сайті Міністерства освіти і науки України 25 вересня 2020 року оприлюднено проєкт Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки (далі – Стратегія), що дало підстави для громадського обговорення цього документа.

Термін «стратегія» (від гр. *stratos* – військо + *ago* – вести) буквально означає рішення змінити ситуації шляхом військових дій [11, с. 42]. У сучасному розумінні стратегія – це генеральний план дій, що визначає пріоритети стратегічних завдань, ресурси й послідовність кроків щодо досягнення стратегічних цілей [12].

Специфічною особливістю стратегії як нормативно-правового акта вважається наявність сукупності цілей, що враховує й одночасно сприяє виявленню системного ефекту для провідних сфер життєдіяльності суспільства та держави [13].

На думку Ж.Т. Тощенко, стратегія є наукою, мистецтвом і досвідом здійснення великих, масштабних операцій, реформ та інших дій, які покликані якісно змінити становище, яке склалося, стан суспільних справ або ситуацію у важливій галузі діяльності [11, с. 42].

Розроблення стратегії розвитку в будь-якій сфері має бути покладена в основу наукових стратегічних досліджень, які б забезпечували інтегральний системний підхід до аналізу процесів, що відбуваються за цим напрямом, та побудованих на цих методологічних засадах практичних рекомендацій, наукових висновків та нормативних актів [12].

Закон має укладатися мовою, доступною для всіх, але, щоб виключити багатозначність у, здавалося б, звичайних мовних конструкціях, слід послуговуватися чітко визначеними юридичними термінами [14, с. 181].

Нормативно-правовий акт є офіційним письмовим документом, що приймається уповноваженим органом, установлює,

змінює або скасовує норми права. Повинен відповідати правилам юридичної техніки та вимогам до складання актів правозастосування.

У широкому розумінні під термінологією законодавства вважають усі слова або словосполучення, за допомогою яких у текстах законів позначають спеціальні поняття. Фахівці з термінознавства обов'язковою ознакою законодавчого терміна (від лат. *terminus* – межа, кордон) називають наявність чітко окресленого змісту поняття у формі законодавчої дефініції (визначення). За наявності офіційного визначення у законодавчому акті термін вважається кодифікованим. Він є нормою, еталоном для використання у всіх подальших законодавчих і підзаконних актах, діловій документації та сфері усної правової комунікації [15].

Аналіз зазначеного правового тексту, який став предметом дослідження, показав наявні правові та лексико-семантичні невідповідності вимогам, які висуваються до мови закону (мови права) та мовної норми.

Проаналізуємо деякі з них на конкретних нормах досліджуваного проєкту Стратегії.

Оскільки будь-який нормативний припис виражається за допомогою мови (юридичної мови), елементарною структурною одиницею якої є слово (термін), важливо, щоб зміст і обсяг таких термінів був зрозумілим для всіх суб'єктів, яким адресується правовий припис. Одним зі способів забезпечення ясності нормативного припису та зрозумілості наміру законодавця є застосування законодавчих дефініцій у текстах відповідних нормативно-правових актів [16].

Термінологія, що використовується в певному акті, має бути стійкою і єдиною як у межах такого акта, так і в усьому масиві вже чинних актів, особливо тих, що стосуються однієї сфери регулювання. Ідентичні поняття мають бути виражені однаковими термінами, наскільки це можливо, без відхилення від їх значення у звичайній, юридичній чи технічній мові [16].

Викликає зауваження термінологія, яка вживається в проєкті Стратегії. Так, наприклад, використовуються терміни «виш», «міжвишівський», «вищий навчальний заклад», «заклад вищої освіти».

Розглянемо ці терміни у конкретних контекстах відповідних статей проєкту Стратегії.

Так, у тексті аналізованого документа спостерігаємо вживання лексеми «виш» і похідної від неї «міжвишівський»:

– «...Тенденція до «освітньої еміграції» посилюється простішими умовами вступу до закордонних **вишів** та їх агресивною політикою...» (стор. 14 Стратегії);

– «...4.3.7. Підтримка та заохочення до кооперації між українськими ЗВО щодо студентської та викладацької мобільності, формування спільних **міжвишівських** освітніх програм і наукових проєктів...» (стор. 49 Стратегії);

– «...поглиблення співробітництва між **вищими навчальними закладами**;...» (стор. 5 Стратегії);

– «...**Заклади вищої освіти** (ЗВО) в Україні надають вищевказані рівні вищої освіти залежно від типу...» (стор. 6, 17 Стратегії).

Відповідно до Академічного тлумачного словника української мови «виш» – скорочення: вища школа.

З погляду законодавства у галузі освіти термін «виш» не застосовується (закони України «Про освіту», «Про вищу освіту»), оскільки закони використовують термін «заклад вищої освіти».

Тому пропонується подати в такій редакції:

– «до закордонних **вишів**» – «до закордонних **закладів вищої освіти**»;

– «формування спільних **міжвишівських** освітніх програм» – «...формування **закладами вищої освіти** спільних освітніх програм...»;

– «поглиблення співробітництва між **вищими навчальними закладами**» – «поглиблення співробітництва між **закладами вищої освіти**».

Стаття 52 Закону України «Про вищу освіту» [17] чітко визначає, що учасниками освітнього процесу у закладах вищої освіти є:

1) наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники;
2) здобувачі вищої освіти та інші особи, які навчаються у закладах вищої освіти;

3) фахівці-практики, які залучаються до освітнього процесу на освітньо-професійних програмах;

4) інші працівники закладів вищої освіти.

Наступна пропозиція пов'язана з чітким окресленням у проєкті Стратегії кола учасників освітнього процесу та визначення завдань для них. У Стратегії використовуються слова «**студент**» (92 рази), «**здобувач**» (19 разів), «**викладач**» (50 разів), «**науково-педагогічні**» (10 разів).

Відповідно до абзацу 1 статті 55 Закону України «Про вищу освіту» «**викладач**» – це лише посада, а стаття 61 Закону України «Про вищу освіту» зазначає, що, окрім студента, здобувачами вищої освіти є: курсант, аспірант, ад'юнкт, докторант, асистент-стажист та є інші особи, які навчаються у закладах вищої освіти.

У Стратегії вживається термін «**фахівець**» (стор. 4, 27, 30, 33 тощо). У тексті Стратегії відсутнє визначення цього терміна. Вживання терміна є не зовсім вдалим, зважаючи на те, що відповідно до загальноживаного значення, яке наводиться в академічному тлумачному словнику української мови, «фахівцем є спеціаліст або той, хто досконало володіє якимсь фахом, має високу кваліфікацію, глибокі знання з певної галузі науки, техніки, мистецтва тощо» [18].

Національний класифікатор професій передбачає професійні назви робіт [19]. Професійних назв робіт із використанням терміна «фахівець» понад 140, наприклад: «головний вододлазний фахівець», «головний фахівець з котлів», «фахівець», «фахівець із дізнання у сфері цивільного захисту» тощо.

З огляду на загальне застосування терміна «фахівець» у всіх галузях знань, на наш погляд, виглядає недоцільним його використання в цьому контексті. Крім того, вживання такого терміна може спричинити низку правових колізій у використанні та розумінні цього поняття, виходячи з численної кількості посилань безпосередньо вказуючи посаду («фахівець із робототехніки», «фахівець із цифрового контенту» тощо (стор. 31)).

У статті 3 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» визначені завдання, одним із яких є «...6) підтримка української мови шляхом сприяння вживанню замість іншомовних українських слів, словосполучень і термінів у разі, якщо в українській мові існують рівнозначні відповідники, та підвищенню рівня обізнаності громадян про них;...».

Окрім того, у статті 44 цього Закону визначено повноваження Національної комісії зі стандартів державної мови: «Комісія під час напрацювання стандартів української термі-

нології в різних галузях сприяє застосуванню українських слів, словосполучень і термінів замість іншомовних. Під час використання слів іншомовного походження важливо, щоб значення цих слів було зрозумілим, як мінімум, фахівцям. Під час створення будь-яких документів потрібно бути гранично уважним і намагатися уникати двозначних і розпливчастих формулювань» [2]. Досить показово в цьому разі є процес роботи над текстом правового акта.

У проєкті Стратегії спостерігається деякий ступінь необгрунтованої складності прописаних норм, що суперечать Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». До таких труднощів можна зарахувати запозичену лексику, чие використання не завжди виправдане в тій чи іншій ситуації.

Так, слово «**моніторинг**» (постійне спостереження за якимсь процесом) [20], що трапляється 32 рази в тексті Стратегії (стор. 2, 3, 23, 41, 44, 53 тощо), цілком можна замінити українським словом «**спостереження**», окрім того, в Академічному тлумачному словнику української мови відсутнє слово/термін «моніторинг». Певно, укладачі цього правового акта під час використання терміна «**моніторинг**» ґрунтувалися на тому, що це слово міцно увійшло в розмовну мову і вже встигло частково асимілюватися.

Цілий розділ 3 Стратегії (стор. 26) присвячений «**трендам**» та «**мегатрендам**». У тлумачному словнику української мови [18] та Словнику синонімів [20] цей термін відсутній. Пропонуємо замінити ці слова на «**напрями**» або «**прагнення**»: «3. Світові напрями розвитку вищої освіти».

У назві розділу 2 «Ідентифікація проблем розвитку вищої освіти в Україні» вживається слово «**ідентифікація**» (стор. 22 Стратегії). Тлумачний словник української мови [18] зазначає, що «ідентифікація» – дія за значенням ідентифікувати; «**ідентифікувати**» – те саме, що ототожнювати; «**ототожнювати**», «**ототожнити**» – визнавати які-небудь явища, поняття і т. ін. тотожними, однаковими, подібними; уподібнювати до чого-небудь. Тому виникає питання: «3 чим ототожнюються проблеми розвитку вищої освіти в Україні?». Аналізуючи змістове наповнення розділу 2 Стратегії пропонуємо таку назву розділу: «Ототожнення проблем розвитку вищої освіти в Україні зі світовими прагненнями в цій галузі».

Те ж саме можна сказати про слова «**інтеграція**»: «...інтернаціоналізації та **інтеграції** вищої освіти...» (стор. 4 Стратегії); «...слабка **інтеграція** вищої освіти України у світовий та Європейський освітньо-науковий простір...» (стор. 25); «...Продовження зростання міжнародної мобільності призведе також до необхідності **інтегрувати** студентів з різних груп суспільства...» (стор. 26); «...**Інтеграція** науки, освіти та бізнесу для забезпечення економічного зростання країни...» (стор. 47); «...є розширення зв'язків освіти з наукою та бізнесом, більш глибока **інтеграція** у світовий освітньо-науковий простір» (стор. 59).

Відповідно до тлумачного словника «**інтеграція**» – об'єднання чого-небудь у єдине ціле [18]. Пропонуємо провести заміну і використовувати слово «об'єднувати»: «...інтернаціоналізації та **об'єднання** вищої освіти» (стор. 4); «**Об'єднання** науки, освіти та бізнесу для забезпечення економічного зростання країни» (стор. 47); «**об'єднання** з європейським і світовим освітнім простором з урахуванням національних інтересів» (стор. 52); «...є розширення зв'язків освіти з наукою та бізнесом, **об'єднання** зі світовим освітньо-науковим простором» (стор. 59).

Варто також звернути увагу на вживання термінів «*стейкхолдер*» та «*роботодавець*» в тексті проєкту Стратегії:

– «...Недостатній рівень участі та мотивації **роботодавців (стейкхолдерів)** у прогнозуванні кадрових потреб...» (стор. 34);

– «...моніторинг громадської думки – встановлення зворотного зв'язку між **стейкхолдерами вищої освіти** (освітньою спільнотою, роботодавцями, студентством, населенням, міжнародними експертами) щодо виконання Стратегії здійснюється через соціологічні опитування цільових груп, проведення круглих столів, конференцій тощо...» (стор. 60).

У Стратегії відсутнє тлумачення терміна «*стейкхолдер*», окрім того, є різночитання цього терміна в тексті проєкту Стратегії. У першому випадку це пряме розуміння роботодавців, в іншому – до стейкхолдерів зараховують і самих студентів. Чинне законодавство України теж не тлумачить термін «*стейкхолдер*», тому він потребує додаткового визначення.

Ураховуючи викладене, зазначимо, що прийняття відповідних норм у запропонованому вигляді може призвести, з одного боку, до дублювання норм чинного законодавства, а з іншого – до виникнення правових колізій на практиці.

Точність мови нормативно-правового акта є, напевне, найбільш важливою, оскільки саме через точність досягається однозначність застосування його приписів. Юридична норма, через яку реалізується воля законодавця, не повинна допускати багатозначності [21].

На особливу увагу заслуговує той факт, що для тексту правових актів не характерно застосування аббревіатур. У проєкті Стратегії зустрічаються аббревіатури, наприклад «ЗВО», «ОЕСР», «СПВО» тощо. Пропонується не робити скорочень у тексті Стратегії і кожен раз прописувати повністю або, враховуючи об'ємність документа, зробити загальний список скорочень.

Точність юридичної мови, головною метою якою є попередження появи двозначності в тексті, виявляється саме в тому, щоб терміни, що найбільш часто трапляються в документі, не скорочувати.

У проєкті Стратегії доцільно уніфікувати спосіб місця розташування термінів та скорочень. Наявність термінологічних колізій у правових актах не є допустимим.

Висновки. Підсумовуючи, слід акцентувати на тому, що творці нормативно-правових актів у процесі своєї нормотворчості повинні дотримуватися не тільки букви закону і тієї мети, яку вони переслідують під час написання документа, а і стежити за тим, щоб викладене на папері мало чіткий вигляд і відповідало нормам української мови.

Стиль і мова виступають в як основа законотворчості. Важко переоцінити їх значення для законотворчості, бо навряд чи можна назвати яку-небудь іншу сферу суспільної практики, де помилково побудована фраза, розрив між думкою і її текстуальним виразом, неправильно або недоречно використане слово, здатні спричинити негативні наслідки не лише для особи, а й для держави і суспільства в цілому.

Успішна діяльність зі створення правових актів залежить від правової культури законотворця, його істино творчого ставлення до своєї місії, від володіння юридичною наукою та засобами й прийомами юридичної техніки. Максимальна досконалість текстів нормативно-правових актів зменшує труднощі його впровадження та реалізації.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25 квіт. 2019 р. № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
3. Артикуца Н.В. Мова права у її функціональних різновидах. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/149235495.pdf>.
4. Юридичне документознавство : мультимед. підруч. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/legal_documentation/info/lec2.html.
5. Кость С.П., Токарська А.С. Способи тлумачення правових текстів у ЗМІ. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 457–466.
6. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Донецьк : ДонУ, 2012. Т. 4. 388 с.
7. Реформа освіти та науки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti>.
8. Юрчук О.Ф. Експертний лінгвістичний аналіз як елемент нормотворчої діяльності (на матеріалі нормативно-правових актів України та Автономної Республіки Крим). *Вісник університету внутрішніх справ*. 1999. Вип. 7 (1). С. 159–162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnucs_1999_7%281%29_29.
9. Биля-Сабадаш І.О. Нормотворча техніка як інструмент забезпечення системності законодавства. *Форум права*. 2010. № 1. С. 24–33. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10biozcz.pdf>.
10. Проєкт Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>.
11. Тощенко Ж.Т. Социальное предвидение и социальное прогнозирование. *Социальное управление* : курс лекций. Москва : РАГС, 2000. С. 42–61.
12. Карамішев Д. В. Стратегічні дослідження у державному управлінні системою охорони здоров'я. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/galuz/05kdvsocz.pdf>.
13. Семенченко А.І. Розробка категорійно-понятійного апарату стратегічного планування з державного управління забезпеченням національної безпеки. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07saiznb.htm>.
14. Ткачук А. Законодавча техніка : навч. посіб. Київ : Лер. статус, 2011. 268 с. URL: https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2011/12/zaktech-h-h-h_zaktech-1.pdf.
15. Артикуца Н.В. Термінологія законодавства і проблеми законодавчих дефініцій. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/326/Artykytsa_Terminol_zakonodavstva.PDF?sequence=1.
16. Хворостянкіна А.В. Дефініції в законодавчих текстах: питання теорії. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_6669.
17. Про вищу освіту : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
18. Словник української мови : акад. тлумач. слов. URL: <http://sum.in.ua>.
19. Класифікатор професій ДК 003:2010. URL: https://hrliiga.com/docs/KP-2010_zpz.htm.
20. Словник синонімів. URL: <https://synonymy.info>.
21. Вимоги до мови та стилю закону. URL: <http://old.csi.org.ua/?p=1737>.

Korzh-Ikaieva T. Legal text in the context of lexical-semantic analysis (based on applicable legislation of Ukraine)

Summary. Paper presents study of an essential issue in the focus of modern legal linguistics – analysis of the statutory act (legal document). The analysis of the textual content in the lexical-semantic context is carried out with use of selected

legislative material (the draft Strategy of Higher Education Development in Ukraine 2021–2031).

The organization of research process was based on approaches to statutory act drafting presented by legal experts and linguists. The texts of these acts are constructed according to specific linguistic, logical, grammatical and graphic algorithms and therefore require legal and linguistic analysis. Emphasis is placed on the issues of correspondence between the legal language and the legal standard.

Within the research process the definitions of the concepts “text”, “legal text”, “strategy”, “term” are distinguished; existing deviations in the norms of modern lexicology and word formation and legal standards are outlined; selected violations are characterized; solutions for the key problems in logical-linguistic analysis of applicable legislation texts, in particular its improvement for incorporation in the draft of the Strategy,

are offered; the need to prioritize words of Ukrainian origin “competing” with foreign words in legal texts is justified. Foreign terms of different branches of knowledge constitute the variety of words of foreign origin (loanwords) in legal language. Unmotivated use of foreign terms in the field of education should be avoided as its true meaning, not accompanied by special comments, is familiar to small number of specialists. The use of new loanwords in statutory acts should not be applied to conceal the imperfections of lawmaking process.

The article contains conclusions regarding inadmissibility: violation of the statutory act logic, inaccurate wording, use of terms which may result in numerous inquiries and will require additional interpretation and explanation, distortion of the statutory act content and its incorrect enforcement.

Key words: legal text, statutory act, applicable legislation, lexical-semantic analysis, loanwords, acronyms.

*Кочукова Н. І.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та літератури
Донбаського державного педагогічного університету*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСФОРМОВАНИХ СТІЙКИХ СПОЛУЧЕНЬ СЛІВ У РОЛІ ЗАГОЛОВКІВ УКРАЇНСЬКИХ МЕДІАТЕКСТІВ

Анотація. У статті окреслено нові тенденції у функціонуванні модифікованих стійких сполучень слів у ролі заголовків сучасних українських медійних текстів, зокрема аналіз найуживаніших прийомів фразеологічної трансформації, з'ясування експресивно-виражальних можливостей трансформованих одиниць. Визначено, що додаткові авторські компоненти конкретизують, уточнюють семантику виразу, збільшують інтенсивність вияву ознаки, сприяють створенню сатиричного, іронічного та гумористичного ефектів. Нова трансформація усталених одиниць стала більш відвертою й розкутою, особливо в галузі політики, міжпартійної боротьби, дискусій про владу. Як засвідчує обстежений матеріал, у мові електронних медіа активно функціонують заголовки-традиційні фразеологізми й заголовки-трансформи, проте більшою активністю вирізняються останні. Виявлено випадки використання журналістами оказіональних одиниць не лише в заголовках, а й підзаголовках, ліді, зачинах, у самому тексті, у кінці матеріалу. З'ясовано, що натяк на власне фразеологізм є оригінальним прийомом структурно-семантичної трансформації, бо він передає лише ідею стійкого сполучення слів, його внутрішню форму. У пошуках експресивності, яка б відповідала сучасному суспільно-політичному моменту, журналісти досить часто вдаються до структурно-семантичного оновлення відомих прислів'їв, приказок та крилатих висловів. Розглянуто такі стилістичні прийоми, як обігрування усталеного звороту, винесеного в назву, і заміна інтонаційної структури традиційного вислову (частіше розповідної на питальну). Вдале поєднання декількох прийомів структурно-семантичної трансформації оновлює семантику і структуру таких фразеологізмів. У статті акцентовано увагу на синтаксичних особливостях заголовків, що містять перетворені словосполуки. Виокремлено назви, побудовані за специфічною моделлю безсполучникового складного речення з трансформованим фразеологізмом, із першою предикативною частиною – твердженням, а другою – переважно риторичним запитанням чи спонукуванням до дії й двокомпонентні структури, які поєднують у собі просте й складне речення.

Ключові слова: мова ЗМК, стійке сполучення слів, структурно-семантична трансформація, поширення компонентного складу, натяк, емоційно-експресивне забарвлення.

Постановка проблеми. На все нове, що відбувається в мові під впливом зовнішніх чинників, найшвидше реагує публіцистичний стиль, зокрема мова друкованих й електронних медіа, якій дедалі частіше присвячують стилістичні дослідження. Значущості набувають такі особливості сучасних українських ЗМК,

як рекламність, емоційно-експресивне забарвлення тексту, стилістичний ефект новизни, діалогічність, посилення авторського чинника в матеріалі тощо. І.Я. Завальнюк наголошує на розширенні «діапазону функцій, що їх виконують друковані ЗМІ, зокрема виразно актуалізується функція маніпуляції свідомістю мовців, створення їх психологічного комфорту/дискомфорту й соціальної детермінації поведінки тощо. Реалізація згаданих функцій значно припадає на заголовкові комплекси, які не лише конденсують у собі змістову й композиційну специфіку тексту, а й слугують центром вияву авторської інтенції, орієнтиром для вироблення стратегії сприйняття тексту» [1, с. 383].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіку заголовків публіцистичних матеріалів докладно вивчають вітчизняні мовознавці. Особливе зацікавлення заголовком зумовлене його доміантним місцем у складі журналістського тексту, семантичною складністю, різноманітністю синтаксичної структури, стилістичних функцій, емоційно-експресивним потенціалом. Особливості трансформованих стійких сполучень слів у складі заголовків були предметом лінгвістичних студій Л.М. Пашинської [2], В.М. Дрешпак [3], І.А. Авраменко [3], М.С. Ковальчук [4]. Проте й донині актуальним є виокремлення нових тенденцій у функціонуванні модифікованих фразеологізмів у ролі заголовків на матеріалі сучасних українських електронних медіа. З погляду стилістичних характеристик назви публіцистичних статей вивчала О.В. Кульбаська [5], а їх нові структурно-семантичні особливості досліджує І.Я. Завальнюк [1].

Метою статті є вивчення нових тенденцій у функціонуванні модифікованих стійких сполучень слів у ролі заголовків сучасних українських медійних текстів, зокрема аналіз найуживаніших прийомів фразеологічної трансформації, з'ясування експресивно-виражальних можливостей трансформованих одиниць, виокремлення синтаксичних особливостей назв, що містять перетворені словосполуки.

Специфіка предмета дослідження визначила його методи. Для аналізу стійких сполучень слів в умовах публіцистичного тексту, їх взаємодії з іншими елементами застосовано контекстологічний метод. Окрім нього, використано методи лінгвістичного спостереження та опису і трансформаційний метод.

Матеріалом дослідження слугували публіцистичні тексти, дібрані з українськомовних електронних засобів масової комунікації.

Виклад основного матеріалу. Серед експресивних явищ, здатних загострювати сприйняття матеріалу, впливати на мислення людини, збуджувати відповідні емоції читачів, вирізняються своєю яскравістю, образністю традиційні й трансформовані усталені одиниці в ролі газетних заголовків. Це зумовлено

тим, що сприймання газетної інформації починається саме із заголовка, який є одним із найефективніших засобів зацікавлення читачької аудиторії. Його експресивно-виражальні можливості допомагають авторові виявити свої почуття, ставлення до фактів, подій тощо.

Фразеологізм дійсно відіграє суттєву роль у створенні журналістського матеріалу і може бути введеним одразу в декількох частинах медіатексту: заголовку, підзаголовку, зачині, самому тексті, наприкінці матеріалу. Використовуючи фразеологізм, автор досить уміло надає інформативно-оцінне значення тій чи тій новині, впливаючи на свідомість читача, напр.: (заголовок) *«Як грім серед ясного неба»: МЗС Угорщини викликало посла України через інцидент на кордоні* (www.pravda.com.ua); *«Хочеш миру – готуйся до війни»: Лавров заявив про готовність розірвати відносини з ЄС»* (www.pravda.com.ua). Або такий приклад: (заголовок) *«Це «фіговий листок»*. (підзаголовок) *У «Нафтогазі» висміяли зниження цін на газ»* (<http://glavcom.ua/>). І далі в тексті: *«Це більше схоже на «фіговий листок», яким прикрито ПСО (тимчасовий інструмент державного регулювання цін для вразливих категорій споживача), яке міністерство сором'язливо називає «державна допомога»»* (<http://glavcom.ua/>) – автор повторно використовує фразеологізм *фіговий листок*, поширений означальним підрядним реченням. Розглянутий стилістичний прийом надав медіатексту більшого емоційно-експресивного забарвлення, сарказму. У такий спосіб журналіст вплинув на реципієнта, зміло маніпулюючи його свідомістю. Або такий приклад: (заголовок) *«Тривожний сигнал для всіх. Що показав вирок Навальному?»* І зачин: *«Для України справа Навального має стати закликком виробити тверду позицію відносно московської п'ятої колони»* (https://nv.ua/ukr/?utm_content=set_lang), пор. *п'ята колони*.

Прагнучи до створення експресивних ефектів оригінальності у відтворенні актуальних новин, зокрема міжнародних, журналісти часто використовують у заголовку традиційний фразеологізм, а в зачині його структурно-семантично перетворюють, напр.: *«Половання на відьом»: Трамп засуджує спробу оголосити йому імпічмент»*. І далі зачин: *«Чинний президент США Дональд Трамп вважає спробу демократів вдруге оголосити йому імпічмент «найбільшим полованням на відьом в історії». Мовляв, це лише посилить напругу в суспільстві»* (<https://umoloda.kyiv.ua/number/p-10/2006/>). Текст і заголовок, що йому передують, становлять у цьому разі єдине ціле. Усталені одиниці, потрапляючи у видозмінений формі до тексту мови ЗМК, зокрема в оточення суспільно-політичної лексики й термінології, виразно оновлюють свою образність, підкреслюють свіжість, високу експресивність.

Як відомо, у принципах побудови заголовків виявляється тенденція до економії мовних засобів: необхідність виразити максимум змісту, затративши мінімум мовного матеріалу. Це породжує точність, влучність і лаконізм газетних назв. У цьому вони межують з афоризмами і крилатими словами, подібні до них звучанням та інтонаціями. Зі свого боку, власне фразеологізми, крилаті вислови, прислів'я і приказки в трансформованому вигляді часто виступають як газетні заголовки. Ця властивість газетної мови до оновлення мовних засобів є постійною, традиційною. Проте слід зазначити, що сучасні перетворені й переосмислені фразеологічні одиниці істотно відрізняються від видозмінених стійких сполук минулих років більшою креативністю журналістів. Нова трансформація уста-

лених одиниць стала більш відвертою й розкутою, особливо в галузі політики, міжпартійної боротьби, дискусій про владу. Як засвідчує обстежений матеріал, у мові електронних медіа функціонують заголовки-традиційні фразеологізми й заголовки-трансформи, проте активністю вирізняються останні.

У пошуках експресивності, яка б відповідала сучасному суспільно-політичному моменту, журналісти досить часто вдаються до структурно-семантичного оновлення вже відомих прислів'їв і приказок. Значний ефект має додавання другої частини, що становить іронічний авторський коментар до відомого вислову, і одночасне скорочення його традиційної форми, напр.: (заголовок) *«Локдаун як машина часу, або загадай дурневі Богу молитися»* (Facebook), пор.: *загадай дурневі Богу молитися, він і голову (лоба) розбіє*. Важливою є роль емоцій у формуванні громадської думки, бо вона сприяє перетворенню оцінок у конкретні вчинки, виробляє соціальні переконання реципієнтів. Тому в сучасних медіа використовують найяскравіші стилістичні прийоми для вираження і породження емоцій.

Спостережено нову тенденцію до використання трансформованих крилатих висловів у складі двокomпонентних заголовків, які поєднують у собі просте й складне речення, оформлених за допомогою розділового сполучника *або*: *«Розв'язаний гордіїв вузол», або що кажуть фахівці про кільцеві споруди»* (<https://www.gostomel-rada.gov.ua/>), пор. традиційне: *гордіїв вузол*. У першій частині використано трансформ *розв'язаний гордіїв вузол*, атрибутивний поширювач якого *розв'язаний*, виражений дієприкметником, є контекстуально-актуальним. У другій – журналіст конкретизує, уточнює, частково розкриває зміст того, про що йтиметься в матеріалі, інтригуючи цим читача, привертаючи його увагу.

У мові українських медіа спостерігаємо функціонування заголовків, побудованих за специфічною моделлю безсполучникового складного речення з трансформованим фразеологізмом, у якому перша предикативна частина наводить твердження, а друга – слугує риторичним запитанням чи спонуканням до дії. Напр.: *«Збіжжя у чорній дірі: чому Україна суттєво зменшила продажі зерна за кордон»* (<https://umoloda.kyiv.ua/number/p-20/159/>). Стійка словосполука *чорна діра* зазнала оцінного поширення, унаслідок якого поширювач не став її компонентом, тобто не проник до традиційної структури.

Як засвідчує обстежений матеріал, публікації оформлено з використанням не лише заголовка, а й підзаголовка, ліду, зачину, у якому розкривається суть матеріалу. У такому разі вжитий у заголовку трансформований відомий фразеологізм створює образний засіб із потрібним стилістичним ефектом. Напр.: (заголовок) *«Князь Костянтин Острозький: український Ганнібал, який переміг Москву»*. (лід-абзац) *Він здобув одну з найславетніших перемог польсько-литовських сил над Московією за всю історію, хоча перед цим кілька років провів у московському полоні»* (<https://www.bbc.com/>), пор. традиційне: *Ганнібал*. За допомогою ліду, який продовжує заголовок, автор презентує читачам статтю, приваблює увагу, зорієнтовує в змісті. Або такий приклад: *«Не розслабляйтеся: Лукашенко попередив Росію про «хрестовий похід» Заходу»*. І далі в зачині журналіст використовує вже традиційну форму крилатого вислову: *«Сампроголошений президент Білорусі Олександр Лукашенко зробив чергову гучну заяву про «ворожий захід», який нібито розпочав «хрестовий похід» проти Мінська, щоб ближче підбратися до Росії»* (<https://umoloda.kyiv.ua/number/p-10/2006/>).

Оказіонально трансформована фразеологія стала невід'ємним складником системи виражальних засобів української медійної мови. Між журналістами, на нашу думку, наявне професійне «змагання» за увагу реципієнтів, бо в сучасному світі засобів масової комунікації медіа є не лише носієм свіжих новин. Вони конкурують за право впливати на розум і емоції людей, за вміння якісно подавати інформацію, формуючи в такий спосіб власні цільові аудиторії як споживачів свого медіапродукту. Тому яскравість, образність, незвичність слововживання, емоційно-експресивне забарвлення мови є одним із пріоритетів у роботі над журналістським матеріалом. Творчо модифіковані стійкі сполучення слів загострюють сприйняття матеріалу, впливають на мислення людини, збуджують відповідні емоції читачів, допомагають виявити ставлення мовця до певних явищ суспільного життя. Вони вносять у мову колорит доби й насичують її джерелом змін, руху, формують моду на використання певних стійких словосполук. Наприклад: (заголовок) *«На Бога надійся, а маску носи»* (Facebook), пор. традиційне: *На Бога покладайся, а сам розуму тримайся*.

Яскравого стилістичного ефекту автори досягають унаслідок комплексних видозмін власне фразеологізмів, які нерідко виступають змістовим стрижнем висловлення й виражають оцінку або суб'єктивно-оцінку думку автора. Вдале поєднання декількох прийомів структурно-семантичної трансформації оновлює семантику і структуру таких фразеологізмів, сприяє творчому переосмисленню компонентів, що створює новий заряд експресії, надає тексту більшої стилістичної виразності. Наприклад, поєднання натяку на відомий фразеологізм + поширення його складу: (заголовок) *«Великий пишик? Як насправді йде «Велике будівництво» Зеленського...»* (www.umoloda.kiev.ua); (підзаголовок) *«В УПЦ МП прогнозують «великий пишик» зі спроби створити помісну церкву. Буде багато шуму в ЗМІ, і на цьому все закінчиться»* (lb.ua), пор.: *великий крик за малий пишик*. Поєднання скорочення компонентного складу й натяку на відомий вислів: (заголовок) *«Колода в оці»*. *На свята перебував в колі близьких та рідних на Західній Україні. Розмови про Донбас відверто шокували мене»* (https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1946760-koloda-v-otsi.html), пор.: *У чужому оці заскалку бачити, а у своєму колоди не помічати*. Реалізація основних функцій трансформованих висловів сприяє реалізації першорядних функцій публіцистики – інформативної, естетичної, оцінної, аналітичної та функції впливу, стимулюючи інтерес реципієнтів до повідомлення, підтримку засобів аргументації, переконання.

Натяк на власне фразеологізми є оригінальним прийомом структурно-семантичної трансформації, бо він передає лише ідею стійкого сполучення слів, його внутрішню форму. Функціональна обмеженість зумовлена структурними особливостями: здебільшого фразеологізми організовані за типом словосполучень. Так, на одному з відомих вебресурсів українських ЗМІ розміщено аудіофайли з подкастами, що мають назву *«без кісток»*, яка залежно від актуальної інформації щоразу конкретизується влучним експресивним підзаголовком для розкриття подальшого контенту з найрізноманітнішої тематики, напр.: *«Без кісток. Дотепно про головні політичні зашквари тижня»*, пор. *язик без кісток*; *«Без кісток. Ковід по-президентськи, вихідний карантин та «Улюблений олігарх»»*; *«Без кісток. Підкуп виборців. Гречка. Цукор. Добкін»*; *«Без кісток. Дзюдоїсти-кандидати, «падли Червоненка», зашквари Пальчевського»*; *«Без кісток. Бенефіс Анорія Богдана, Зе COVID, Білоруська*

губернія»; *«Без кісток. ТОП зашкварів Верховної ради за рік»* (<https://podcasts.google.com/>). Натяк на традиційний фразеологізм *язик без кісток* у свідомості реципієнта викликає асоціативний зв'язок з усталеним значенням стійкої словосполуки. Або такий приклад: *«Росія – наш Карфаген»* (<https://umoloda.kyiv.ua/number/>), пор. *Карфаген мусить бути зруйнований*.

Цікавим стилістичним прийомом є обігравання усталеного звороту, винесеного в назву, напр.: *«Ріг достатку в рік бика: символіка тура і вола в українській традиційній культурі»* (<https://umoloda.kyiv.ua/>). Оказіональні поширювачі актуалізували буквально значення одного з компонентів фразеологічної одиниці.

Одним із найпродуктивніших засобів трансформації фразеологізмів, ужитих у ролі заголовків, є заміна інтонаційної структури вислову, найчастіше розповідної на питальну. Це ставить під сумнів загальне значення словосполуки або її частини. Напр.: *«Гроші не пахнуть? За останні роки партія Кремля вибудувала досить потужний медіахолдинг»* (https://nv.ua/ukr/?utm_content=set_lang).

Засоби масової комунікації завжди дають новий імпульс розвитку експресивних конотацій біблєїзмів, які мають значний потенціал для створення образних засобів із потрібним стилістичним ефектом, водночас відтворюючи сучасні реалії, які розкриваються в подальшому тексті. Наприклад: *«Не вакцинами єдиними. Наукові підсумки 2020 року. У 2020 році весь світ спостерігав за розробками вчених з протидії коронавірусу та того, як зупинити пандемію на планеті. Однак крім досліджень навколо COVID-19, в науці сталося чимало цікавих досягнень»* (<https://nv.ua/ukr>), пор.: *не хлібом єдиним*. Або такий приклад: *«Василь Малик: «Тренерський хрест треба нести...»»* (<https://fc-metalist.com>), пор.: *нести свій хрест*.

Так, наприклад, найчастіше вища сила, що позиціонується як виконавець магічної дії, позначається словом **Бог**. Це слово у фразеологізмі не втрачає свого значення, зберігаючи всі свої ознаки. Як відомо, факт звернення до Бога пов'язаний з особливостями світогляду, вірування українського народу. У давні часи українці вірили, що все відбувається тільки завдяки Божій допомозі. Але в сучасному світі розраховувати на одну божу допомогу не доводиться. Напр.: (заголовок) *«Корисно знати. Наука в поміч. Як пережити зиму, коли хандра, втома, мало сонця і багато жирної їжі»*. (лід) *Якщо дати волю фантазії, то найкращий спосіб пережити зиму, спираючись на наукові досягнення, – сісти в літак і полетіти в Південну півкулю. Чи бодай кудись ближче до екватора. «Не з нашим щастям, – скаже більшість людей. – Давайте щось ближче до України і за свої гроші»*. *Дає медична журналістка та біологиня Дарія Озерна»* (<https://life.liga.net/porady/cards/nauka-v-pomoschkak-perejit-zimu-kogda-handra-ustalost-malo-solntsa-i-mnogo-jirnoy-rischi>), пор.: *Бог у поміч*. Серед двох типів фразеологізмів – благоповажання й злоповажання – журналісти віддають перевагу першому, трансформуючи залежно від намірів виконавця побажання і, відповідно, від бажаного результату.

Висновки. Найвищою стилістичною конотацією в різноструктурних заголовках журналісти досягають використанням трансформованих фразеологізмів, прислів'їв, приказок та крилатих висловів, які мають величезні експресивно-виражальні можливості. Перспективним, на нашу думку, є ґрунтовне вивчення комплексного перетворення стійких словосполук у мові сучасних українських медіа, адже okazіонально трансформована фразеологія є складником її системи виражальних засобів.

Література:

1. Завальнюк І.Я. Нові структурно-семантичні й стилістичні вияви синтаксичних одиниць у ролі заголовків сучасних українських газетних текстів (на матеріалі періодичних видань Вінниччини). Граматичний простір сучасної лінгвоукраїністики. Катерині Григорівні Городенській / Ін-т укр. мови НАН України; упоряд.: Н.Г. Горголюк, Л.М. Колібаба, В.М. Фурса. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 383–394.
2. Пашинська Л. Трансформовані стійкі сполучення слів у заголовках сучасних ЗМІ. *Культура слова*. Вип. 74. С. 131–137.
3. Дрешпак В.М., Авраменко І.А. Трансформація фразеологізмів у заголовках регіональної газети «Днепр вечерний». URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/77/1836/4028-1?inline=1>.
4. Ковальчук М.С. Перетворення фразеологізмів у газетних заголовках. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2013. С. 134–140.
5. Кульбабська О. Стилiстичнi характеристики заголовка як прагматичного знака журналістського тексту. *Актуальні проблеми синтаксису: міжнар. наук. конф.*, 19–21 жовт. 2006 р.: матеріали конф. Чернівці. Рута, 2006. С. 298–303.

Kochukova N. Modern tendencies of functioning of the transformed set expressions as the titles of Ukrainian media texts

Summary. The article is dedicated to study of new tendencies in functioning of modified set expressions as the titles of modern Ukrainian media texts, in particular, to analysis of the most common methods of phraseological transformations, to ascertainment of expressive possibilities of transformed units. It is determined that the additional author's elements concretize and clarify the semantic of an expression, increase the intensity of disclosure of a feature, contribute to the creation of satirical, ironic and humorous effects.

The modern transformation of phraseological units has become more outspoken and straightforward, especially in the area of politics, inter-party combat, and discussion about power. According to the researched material, traditional phraseological titles and transformed titles often function in the language of electronic media, but transformed titles are more widespread. There are journalistic cases of using occasional units not only in titles, but also in cross headings, in lead paragraphs, in the text itself or at the end of material.

It is determined that the suggestion at the actually phraseological unit is the original method of structural and semantic transformation, because it conveys only an idea of set-expression and its internal form. In search of expressiveness that would correspond with modern social and political moment, journalists frequently refer to structural and semantic renovation of famous proverbs, sayings and catchphrases. Such stylistic methods as a play with stable phrase in the title and replacement of intonational structure of a traditional phrase, more often narrative instead of interrogative, were considered. An apposite combination of several methods of structural and semantic transformation renovates the semantics and structure of such phraseological units. In the article the author emphasizes the syntactic features of the titles, which consist of transformed combinations of words. The names based on a specific model of an conjunctionless complex sentence with a transformed phraseological unit, which consist of the first predicative part (a statement) and the second one (mostly rhetorical question or motivation), and two-component structures that combine simple and complex sentences.

Key words: language of massmedia, set expression, structural and semantic transformation, extension of the component structure, suggestion, emotionally expressive potential.

Крайняк О. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЄСЛІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ «ЗНАТИ» В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. Статтю присвячено вивченню структурно-семантичних особливостей дієслів зі значенням «знати» в сучасній німецькій мові. Попри активне вивчення когнітивних дієслів переважно на матеріалі різних частин мови у німецькій мові, досі немає праць, у яких би було проаналізовано лексико-семантичне поле дієслів зі значенням «знати», його структурно-семантичну організацію з відповідним тематичним та формально-структурним розподілом.

Вивчення дієслів здійснювалося на основі лексикографічних тлумачень і дозволило виявити різноманітний клас семантики з точки зору їх багатогранних системних зв'язків. Це спричиняє виділення 11 окремих смислових груп дієслів із різною продуктивністю.

Досліджувана лексико-семантична група когнітивних дієслів позначає внутрішні та розумові стани людини і характеризується семантичною багатогранністю та категоріальною спільністю. Дієслівні лексеми зі значенням «знати» мають різну морфемну структуру та різний набір лексико-семантичних варіантів. Серед проаналізованих одиниць найбільшу продуктивність виявляють дієслова зі значенням «мати певні чи спеціальні знання в якійсь галузі», «бути обізнаним із чим-небудь», «розбиратися в чомусь», «бути спеціалістом у чому-небудь», які зафіксовані в лексикографічних джерелах як стійкі словосполучення або дієслова з невідокремлювальними префіксами. Поєднання семантичного та структурного аналізу лексико-семантичної групи дієслів сприяє цілісному вивченню їх змісту та морфемної структури.

Досліджуване семантичне поле дієслів зі значенням «знати» як одиниця лексико-семантичної системи об'єднане ядром, до якого входять слова-ідентифікатори *kennen/wissen*. Інтегральне, загальне значення мають лексеми, які належать до центра поля *Bescheid wissen, sich auskennen, mit etwas vertraut sein*. Периферія поля складається з одиниць, які є найвіддаленішими за своїм значенням від ядра. Дієслова *fühlen, empfinden, agnostieren* належать до периферії та деталізують і конкретизують основне значення поля.

У перспективі доцільно розглянути проаналізовану лексико-семантичну групу з аналізом матеріалу творів художньої літератури, що дозволить глибше проаналізувати матеріал з урахуванням стилістичних особливостей. Не менш цікавим може бути вивчення дієслів зі значенням «знати» у зіставному аспекті з використанням декількох германських мов.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, дієслово, когнітивне дієслово, лексема, семантичне значення, лексичне значення, структурний аналіз.

Постановка проблеми. Кожна епоха характеризується своєю структурою знання і його своєрідними особливостями. Знання як результат усієї історичної практики народу відобра-

жені у власній картині світу людини та в різноманітних лексикографічних джерелах, які допомагають здійснити мовний аналіз лексичного матеріалу та отримати певну обізнаність у різних галузях знань. Людство постійно нарощує свої знання про світ, але частина знань іноді безповоротно втрачається.

Знання – це неминучі цінності, показник культурного розвитку людства. Людство зобов'язане їх зберігати і збільшувати, вчитися мудро використовувати собі на благо. Знання як результат процесу пізнання має складну структуру: повсякденне і наукове; емпіричне і теоретичне; отримане логічним шляхом і позалогічним (інтуїтивне, художнє); філософське знання та низку інших форм [1, с. 24].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан лінгвістичних досліджень визначається підвищеним інтересом до семантичних аспектів дослідження мови, а саме когнітивної семантики. Вивчення дієслів у ракурсі когнітивної лінгвістики передбачає дослідження їх мовних особливостей через пізнання й осмислення світу.

Когнітивні дієслова (дієслова розумової та інтелектуальної діяльності) неодноразово ставали предметом дослідження в працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, здебільшого на матеріалі російської та англійської мов [2; 3; 4; 5]. Когнітивні дієслова вивчалися в порівняльному аспекті на матеріалі німецької та грецької мов мовознавцем Е. Бутулуссі [6]. Структурні, семантичні та синтаксичні особливості різних частин мови зі значенням інтелектуальної діяльності репрезентовано у наукових розвідках Н.І. Злобіної [7]. Семантичні особливості німецькомовних лексем з епістемічним компонентом значення та реляцій між елементами лексико-семантичного поля метазнання як мовного відображувача відповідної концептуальної сфери висвітлено у праці Г.Л. Лихолай [8]. Однак дотепер ще не був проведений структурно-семантичний аналіз дієслів зі значенням «знати» в сучасній німецькій мові.

Мета статті. Попри активне вивчення лексико-семантичних груп дієслів у німецькій мові, досі немає праць, у яких би було проаналізовано лексико-семантичне поле дієслів зі значенням «знати», його структурну та семантичну організацію з відповідним тематичним та формально-структурним розподілом, які у своїй сукупності якраз і становлять основну мету цієї теми.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- 1) з'ясувати теоретичні засади дослідження понять «когнітивна семантика» та «когнітивні дієслова»;
- 2) дослідити семантичні особливості дієслів зі значенням «знати» в сучасній німецькій мові;
- 3) вивчити структурні особливості дієслів, які входять до ЛСГ зі значенням «знати».

Предметом нашого дослідження є студіювання структурних та семантичних особливостей лексико-семантичної групи дієслів, які пов'язані з пізнанням світу: дієслів знання, мислення, розумової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Когнітивна семантика – теорія значення, яка стверджує, що значення мовної одиниці не може бути зведеним до об'єктивної характеристики позначеної нею ситуації, тому необхідно враховувати й ракурс, що обирається концептуалізатором під час розгляду ситуації і способу її вираження [9, с. 425].

Когнітивними вважаються дієслова, які описують внутрішні та розумові стани або процеси: володіння, надбання, втрати або відновлення знання і припущення щодо світосприйняття [6, с. 9]. До цієї групи дієслів Е. Бутулуссі зараховує:

1) дієслова, котрі вказують на володіння певним знанням: *wissen, kennen*;

2) дієслова, які виражають припущення: *glauben, vermuten, ahnen, annehmen, zweifeln*;

3) дієслова, що вказують на когнітивні надбання індивіда: *erfahren, kennenlernen, erkennen*;

4) дієслова, що сигналізують про втрату знання: *vergessen*.

Дієслова на позначення володіння певними знаннями становлять значний семантичний клас у сучасній німецькій мові. Вони позначають результат розумової, почуттєвої та вольової діяльності людини або отримання знань у процесі такої діяльності [2, с. 151].

Дієслова зі значенням «знати» семантично тісно пов'язані з дієсловами, які позначають фізичну і розумову діяльність, почуття та волю людини.

Досліджуване семантичне поле дієслів зі значенням «знати» як одиниця лексико-семантичної системи об'єднане ядром, до якого входять слова-ідентифікатори *kennen/wissen*. Інтегральне, загальне значення мають лексеми, які належать до центра поля *Bescheid wissen, sich auskennen, mit etwas vertraut sein*. Периферія поля складається з одиниць, які є найвіддаленішими за своїм значенням від ядра. Дієслова *fühlen, empfinden, agnostieren* належать до периферії та конкретизують основне значення поля.

Залежно від характеру інформації, яка зберігається у свідомості або набувається в процесі пізнання, дієслова зі значенням «знати» можна розділити на лексико-семантичні групи. Визначення місця лексичної одиниці в тій чи іншій лексико-семантичній групі ґрунтується на її відношенні з центральною (ядерною) семою та найближчими синонімічними та антонімічними відношеннями.

У запропонованому дослідженні дієслова зі значенням «знати» поділено на такі лексико-семантичні групи:

1. **Мати певні чи спеціальні знання в якійсь галузі, бути обізнаним із чим-небудь, розбиратися в чомусь, бути спеціалістом у чому-небудь:** *wissen* – (von D, um A) знати, (zu + inf) уміти щось робити; *sich auskennen* – орієнтуватися, добре розбиратися в чомусь; *Bescheid wissen* – знати, бути проінформованим; *beschlagen sein* – бути освіченим, обізнаним; *bewandert sein in D* – бути обізнаним, досвідченим; *vertraut sein mit D* – бути добре знайомим з чимось; *sich verstehen auf* – розумітися на чомусь; *kapieren* – кумекати, зміркувати; *fassen* – осягати (розумом), уловлювати; *sich orientieren in D* – орієнтуватися в чомусь; *sich D. etw. bewusst sein* – знати щось; *auf dem laufenden sein; im*

Bilde sein – бути в курсі справи; *plichtbewusst sein* – бути свідомим; *dran sein* – бути в курсі подій; *Durchblick haben, drinstehen* – бути в курсі справи, розбиратися в чомусь (20%).

2. **Розуміти, усвідомлювати що-небудь:** *verstehen, begreifen nachvollziehen* – розуміти; *einschauen, anerkennen, erfassen, sich D. klar machen, sich D. klar werden, sich D. etw. bewusst werden* – усвідомлювати (10%).

3. **Бути знайомим із ким-небудь (вирізняти з низки подібних, узнавати):** *kennen* – знати когось; *kennen an D.* – знати, упізнати когось; *j-n vom Sehen kennen* – знати в обличчя, впізнавати за зовнішністю; *mit j-m (D) bekannt sein* – бути знайомим із ким-небудь; *mit j-m (D) bekannt werden, jmd kennen lernen* – познайомитись із ким-небудь (6%).

4. **Отримувати уявлення про щось, дізнаватися, довідуватися:** *einen Einblick in etw. gewinnen* – отримати уявлення про щось; *erfahren* – дізнаватися, довідуватися; *sich informieren* – отримувати інформацію, довідуватися; *von etw. (D) Kenntnis bekommen [erhalten]* – отримувати відомості; *sich kundig machen* – довідуватися, розпитувати про щось; *wiederkennen* – дізнаватися, довідуватися, допитуватися; *meistern* – опанувати; *etw. im Griff haben* – набивати руку на чому (призвичаїтися до виконання якої-небудь роботи, набути уміння, вправності в чому-небудь), вправно володіти; *etw. aus eigener Anschauung kennen* – знати щось зі свого досвіду; *etw. vom Hörensagen kennen* – знати щось із чуток (11%).

5. **Розпізнавати (визначати щось за певними ознаками, прикметами), ототожнювати, ідентифікувати:** *erkennen* – дізнаватися, розпізнавати (визначати щось за певними ознаками, прикметами); *identifizieren* – ототожнювати, ідентифікувати; *agnostieren* – розпізнавати; *gleichsetzen* – ототожнювати; *entdecken* – виявляти (5%).

6. **Досконало володіти чимось, бути талановитим, бути майстром своєї справи:** *draufhaben* – бути талановитим; *beherrschen* – опанувати щось, мати досконалі знання; *in etw. firm sein* – досконало володіти чимось; *begabt, talentvoll, talentiert sein* – бути талановитим, обдарованим; *mächtig sein G.* – володіти чимось; *kompetent sein, tüchtig im Beruf sein* – бути майстром своєї справи; *Er möchte jeder Laus einen Stelzen machen und jeder Gans ein Hufeisen anlegen* – на всі руки майстер; *Übung macht den Meister / Übung bringt Erfahrung: Erfahrung kann alles / Ein Geiger zerreisst viel Saiten, eher Meister wird* – хто багато робить, той і багато знає (10%).

7. **Знати як облупленого (як облуплених) кого – мати певне уявлення про характер, поведінку кого-небудь:** *j-n in- und auswendig kennen, j-n bis in die geheimsten Falten seiner Seele kennen, j-n durch und durch kennen, j-n ganz genau kennen* – знати когось, як свої п'ять пальців; *etw. wie seine (Tasche) Westentasche kennen* – знати щось, як свої п'ять пальців (5%).

8. **Уміти читати, писати, бути грамотним:** *schriftkundig sein, sachkundig, geschult sein* – бути грамотним; *lese- und schreibkundig sein* – вміти читати і писати; *fehlerfrei schreiben* – писати без помилок; *rechnen können* – знати лік, вміти лічити; *singen können* – уміти співати; *zu zeichnen verstehen* – уміти малювати (10%).

9. **Знавати чогось на своєму віку, переживати, відчувати що-небудь:** *fühlen* – відчувати; *empfinden* – відчувати, сприймати; *erleiden* – зазнавати; *erdulden* – виносити; *durchmachen* – зазнавати, переживати; *erleben* – переживати; *vom Schicksal heimgesucht werden* – випробувувати мінливості

долі; *etw. am eigenen Leibe erfahren (durchmachen)* – відчувати на собі (9%).

10. **Визнавати кого-небудь, що-небудь, рахуватися з кимось, чимось:** *Anerkennung zollen* – визнавати когось, щось, *jm recht geben* – визнавати правоту кого-небудь, *seinen Fehler zugeben* – визнавати свою помилку, *berücksichtigen, Rücksicht nehmen auf A., in Betracht ziehen A., Rechnung tragen D.* – рахуватися з кимось, *er hat etw. zu sagen, er stellt etw. vor* – до його думки прислухаються (10%).

11. **Знати по собі – судити з власного досвіду:** *aus den Fehlern lernen* – вчитися на помилках; *durch Schaden wird man klug / Unfall macht Umsehen* – на помилках вчимося / досвід – кращий учитель; *aus eigener Erfahrung lernen* – на власному (на особистому) досвіді зазнати чогось, самому спробувати; *Erfahrung ist ein langer Weg / wer mit jungen Ochsen pflügt, macht krumme Furchen* – старий віл борозни не псує; *ein Erfahrener ist über einen Studierten / unversucht, unerfahren / zwei für ein ist wrackesrecht* – не питай старого, а бувалого / за битого двох небитих дають; *einen Esel führt man nur einmal aufs Eis / ein alter Fuchs geht nicht zum zweiten Mal ins Garn / alte Sperlinge sind schwer zu fangen* – старого горобця на полові раз не обдурити (4%).

Дієслова і стійкі словосполучення зі значенням «знати» входять також до складу прислів'їв, приказок та фразеологічних зворотів, які відчутно поповнюють словниковий склад сучасної німецької мови. Думка про те, що жага безмежного знання – рушійна сила пізнання, відображена в німецькій народній творчості: *Wissen ist Macht* – знання – сила; *was der Löwe nicht kann, das kann, der Fuchs* – розум більший за силу; *Das Kleid macht nicht den Mann, der Sattel macht kein Pferd / Man sieht uns nicht in den Magen aber auf den Kragen* – не суди по одязі – суди по розуму; *Der kluge Mann baut vor* (Schiller. Wilhelm Tell) – розумний чоловік заздалегідь готує; *Zartem Ohre halbes Wort / Gelehrten ist gut predigen / Ein Wort ist für einen Weisen mehr als eine ganze Predigt für einen Narren* – мудрій голові досить два слова.

Існують також у народній творчості фразеологічні одиниці з протилежним значенням, що відображають негативний вплив розумової діяльності на людину та небажання вивчати щось нове, отримувати певні знання: *Viel Wissen macht Kopfweh / Viele wissen viel, keiner alles* – багато знатимеш – швидко постарієш; *er weiss weder Gicks noch Gacks* – не розуміє ні «бе», ні «ме»; *schwarz geboren ist alles Weißwaschen verloren* – хто розуму не має, тому й коваль не вкує; *Verstand schafft Leiden* – лихо з розуму.

Антонімічну групу до дієслів розумової діяльності *kennen, wissen* зі значенням «знати» становлять дієслова *vergessen* – забувати, *verlernen* – розучитися, *vermuten, annehmen* – припускати, *zweifeln* – сумніватися.

Проведений структурний аналіз дієслів зі значенням «знати» свідчить про те, що найбільшу продуктивність виявляють дієслівні словосполучення (65%): *etw. aus eigener Anschauung kennen, auf dem laufenden sein, im Bilde sein*.

Кількісно домінують також дієслова з невідокремлювальними префіксами (be-, er-, ver-) (13%): *begreifen, erfassen, verstehen*; та дієслова-симплекси з однією основою (11%): *kapieren, meistern, agnostieren*.

Меншу продуктивність виявляють дієслова з відокремлювальними префіксами *aus-, ein-, an-, wieder* (8%): *sich auskennen, einsehen, wiederkennen*.

Решту проаналізованих дієслів (3%) становлять дієслова-композиції: *gleichsetzen, nachvollziehen, berücksichtigen*.

Висновки. Проведений семантичний та структурний аналіз лексико-семантичної групи дієслів зі значенням «знати» сприяє цілісному вивченню їх змістовного обсягу та морфемної будови. Досліджувана лексико-семантична група когнітивних дієслів позначає внутрішні та розумові стани людини і характеризується семантичною багатогранністю та категоріальною спільністю. Дієслівні лексеми зі значенням «знати» мають різну морфемну структуру та різний набір лексико-семантичних варіантів. Серед проаналізованих одиниць найбільшу продуктивність виявляють дієслова зі значенням «мати певні чи спеціальні знання в якійсь галузі», «бути обізнаним із чим-небудь», «розбиратися в чомусь, бути спеціалістом у чому-небудь», які репрезентовано в лексикографічних джерелах як стійкі словосполучення або дієслова з невідокремлювальними префіксами.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні лексико-семантичної групи дієслів зі значенням «знати» на основі творів художньої літератури, що дозволить глибше проаналізувати матеріал з урахуванням стилістичних особливостей. Не менш цікавим може бути дослідження цих дієслів у зіставному аспекті з використанням декількох германських мов.

Література:

1. Габрусєва Н.В. Філософія в поняттях і термінах (короткий адаптований словник). Тернопіль : ТНТУ ім. І. Пулюя, 2012. 73 с.
2. Васильєв Л. Современная лингвистическая семантика. Москва : Высшая школа, 1990. 175 с.
3. Ділай І.П. Когнітивні дієслова в лексико-семантичній системі англійської мови: історія та перспективи дослідження. *Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови»*. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. Вип. 22. С. 28–37.
4. Ильчук Е.В. Представление когнитивных процессов в семантике английских глаголов : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2006. 40 с.
5. Пименова М.В. Семантико-синтаксический аспект ментальных глаголов (на материале русского и английского языков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Санкт-Петербург, 1995. 16 с.
6. Eleni Butulussi: Studien zur Valenz kognitiver Verben im Deutschen und Neugriechischen, Tübingen: Niemeyer, 1991. 344 S.
7. Злобина Н.И. Семантика основных глаголов знания в современном немецком языке и их синтаксические и словообразовательные потенции : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва : Моск. гос. пед. ин-т ин. яз., 1976. 24 с.
8. Лихолай Г.Л. Когнітивно-семантична концептуалізація мета-знання в сучасній німецькій мові. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки*. 2004. № 4 (63). С. 27–32.
9. Кочерган М. Загальне мовознавство: підручник. [3-є видання]. Київ : Академія, 2008. 464 с.

Kraynak O. structural-semantic features of the verb with the meaning of “know” in modern German

The article is devoted to the study of the structural-semantic features of verbs the meaning of “to know” in modern German. Although the active study of cognitive verbs mainly on the material of different parts of the language in German, there are still no works in which to analyze the lexical-semantic field of verbs with the meaning “to know”, its structural-semantic organization with corresponding thematic and formal-structural distribution.

The study of verbs was based on lexicographic interpretations and allowed us to identify a diverse class of semantics in

terms of their multifaceted systemic relationships. This leads to the selection of 11 separate semantic groups of verbs with different productivity.

The studied lexical-semantic group of cognitive verbs denotes the internal and mental states of man and is characterized by semantic versatility and categorical commonality. Verbal tokens with the meaning of “to know” have a different morphemic structure and a different set of lexical-semantic variants. Among the units analyzed, verbs with the meaning of “to have specific and advanced knowledge of a field”, “to be well-informed about”, “to understand something”, “to be an expert in something”, which are recorded in lexicographic sources as persistent phrases or verbs with inseparable prefixes, exhibit the greatest performance.

The combination of semantic and structural analysis of the lexical-semantic group of verbs contributes to a holistic study of their content and morpheme structure.

The studied semantic field of verbs with the meaning «know» as a unit of lexical-semantic system, united by a core, which includes the words identifiers *kennen/wissen*. Lexemes that belong to the center of the field have an integral, common value *Bescheid wissen, sich auskennen, mit etwas vertraut sein*. The field periphery consists of units that are the remotest by the value from a core. Verbs *fühlen, empfinden, agnostieren* behave to periphery and go into detail, specify the basic value of the field.

In the future, it is advisable to consider the analyzed lexical-semantic group with the analysis of the material of belles-lettres, which will allow to analyze the material more deeply taking into account stylistic features. Equally interesting may be the study of verbs with the meaning of “to know” in a comparable aspect, using several Germanic languages.

Key words: lexical-semantic field, verb, cognitive verb, lexeme, semantic meaning, lexical meaning, structural analysis.

*Круть О. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри англійської філології та перекладу**Горлівського інституту іноземних мов**ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

ОЗНАКОВА ЗОНА В ОНОМАСІОЛОГІЧНІЙ СТРУКТУРІ ІМЕННИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ АГРЕСІЇ

Анотація. У статті висвітлено роль ознакової зони в ономасіологічній структурі похідного та складного іменника на позначення агресії. Установлено, що ономасіологічна структура розглядається як граматична, номінативна та когнітивна єдність, у семантичному змісті якої уявляються різні види агресивної діяльності людини. Ономасіологічна структура характеризується наявністю трьох компонентів: ономасіологічного базису (формуючої частини, що закладено в основі найменування), предикату (експлікованого або імплікованого) й ономасіологічної ознаки (компоненту, який слугує для пояснення змісту поняття, що позначається). Визначення зони ономасіологічної ознаки пов'язано з відношенням до твірної основи похідного або складного іменника. З'ясовано, що предикат належності, існування та дії надає базисам живої матерії (люди), дії та стану певні ономасіологічні ознаки.

Класифіковано зовнішньо-/внутрішньо-розрізнявальні, якісні, локативні, темпоральні та інклінативні ознаки. У роботі виявлено, що зазначені ознаки репрезентуються у твірній основі похідного або у першій частині складного слова на позначення агресії. Обґрунтовано, що домінуючою ознакою у формуванні ономасіологічної структури слова є зовнішньо-/внутрішньо-розрізнявальна, бо саме вона ідентифікує імпліковану негативну оцінку. Доведено, що у далеко- та близькоспоріднених мовах негативна оцінка дії на позначення агресії закладена у предикатно-актантній рамці та розглядається на когнітивному етапі дослідження. Предикат як центральний компонент тернарної моделі одиниць на позначення агресії визначає роль базису та ознаки у породженні нового слова, що підтверджується пропозицією фрейму. У підсумку зроблено висновок, що у зіставлюваних мовах ознакова зона є основним показником негативної оцінки в ономасіологічній структурі іменників на позначення агресії та слугує основою для формування концептосистеми «агресія» й матричного моделювання на когнітивному етапі аналізу. Результати роботи відкривають перспективи подальших розвідок у дискурсивному вимірі.

Ключові слова: ознакова зона, ономасіологічна структура, ономасіологічний базис, предикат, тернарна модель, фрейм, матричне моделювання, когнітивний етап.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки характеризується підвищенням інтересу науковців до вивчення когнітивних, комунікативних процесів у мові та мовленні, що ґрунтуються на засадах теорії номінації та результатах виокремлення ономасіологічної структури слова [1; 2]. Дослідження ономасіологічної структури складних і похідних одиниць базується на комплексному підході, що поєднує розвідки у галузі лінгвоконцептології [3; 4], ког-

нітивно-ономасіологічного [5] та фреймового моделювання [6] тощо.

Ономасіологічну структуру похідних і складних іменників на позначення агресії ми розглядаємо як граматичну, номінативну та когнітивну єдність, у семантичному змісті якої відображаються різні види агресивної діяльності людини. Для розкриття механізмів утворення одиниць на позначення агресії ономасіологічна структура досліджується на чотирьох етапах аналізу: словотвірному, ономасіологічному, когнітивному та комунікативно-функціональному.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що проблему ономасіологічної ознаки освітлено у працях таких вчених, як С.А. Жаботинська, О.С. Кубрякова, Н. І. Панасенко. Термін «ономасіологічна ознака» було введено М. Докулілом як елемент ономасіологічної бінарної структури [7]. Пізніше О.С. Кубрякова розглядає ономасіологічну ознаку як компонент тернарної моделі (базис, предикат, ознака) [8]. Ономасіологічна ознака похідних та складних слів є «змінною величиною» [9, с. 61], яка уточнює основний зміст позначуваного [9, с. 265]. Аналіз ознакової зони іменників на позначення агресії включає дослідження структурно-семантичної організації, у зв'язку з чим виникає необхідність вибору моделі для зіставного аналізу ознакової зони, якщо остання стимулюється предикатом, тобто вона вважається мотиватором значення таких одиниць. Згідно з цим, модель для зіставного аналізу ознакової зони встановлюється на основі систематизації семантичних і структурних особливостей цієї зони, що виокремлюються на попередньому, словотвірному етапі дослідження та є відношенням зони базису та предикату. Т.В. Дроздова зазначає, що з боку її структурної організації ознакова зона може бути як простою, так і складною [10, с. 12–13]. Щодо семантичної організації, розрізняються зовнішньо-розрізнявальні, квалітативні, локативні, інклінативні ознаки, емоційно-експресивні та оцінні ознаки [11].

Результати ономасіологічного аналізу дозволяють розкрити додаткову змістову інформацію, яка міститься у зоні базисів, в ознаковій зоні – через предикатну зв'язку. Сучасний етап розгляду ономасіологічної ознаки базується на концепції «слово-знак», що містить певну єдність свідомості людини, та є підставою для залучення когнітивного аналізу й побудови концептуальних систем та матричного моделювання.

Мета цієї розвідки полягає у визначенні ролі ономасіологічної ознаки в утворенні ономасіологічної структури слова. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) з'ясувати, як саме встановлюється ознакова зона; 2) визначити основні ономасіологічні ознаки; 3) простежити різницю

у формуванні певних ономазіологічних ознак в ономазіологічній структурі похідного та складного іменника на позначення агресії; 4) проаналізувати роль ономазіологічної ознаки в утворенні негативної оцінки іменника.

Виклад основного матеріалу. За своєю ономазіологічною структурою похідні та складні іменники на позначення агресії характеризуються трьохчленністю / тернарністю їхньої структури, куди входить: базис (формуюча частина, що кладеться в основу найменування), предикат (експлікований або імплікований у структурі слова) та ознака (референтна частина, яка пояснює або уточнює зміст поняття, що позначається). Ознакова зона встановлюється в результаті взаємодії базису та предикату, що сприяє експлікації *зовнішньо-/внутрішньо-розрізнявальних, якісних, локативних, темпоральних та інклінативних ознак*, що лежать в основі найменування агресивної діяльності людини. Ономазіологічну ознаку як величину, що сприяє уточненню або конкретизації базису, закладено у твірній основі похідних та в першій частині складних одиниць на позначення агресії.

Домінуючою ознакою вважається *зовнішньо-/внутрішньо-розрізнявальна*, оскільки саме вона вказує на утворення імплікованої негативної оцінки одиниць на позначення агресії у мовах, що досліджуються. В ономазіологічній структурі одиниць на позначення агресії встановлено такі зовнішньо-розрізнявальні ознаки: *колір, звук*.

Зовнішньо-розрізнявальні ознаки на позначення *кольору, звуку* фільтруються в ознакову зону похідних одиниць на позначення агресії за наявністю базисів класу живої матерії (люди) та базисів класу дії та стану завдяки *предикату дії* та *предикату існування* в структурі похідних і складних іменників на позначення агресії.

При формуванні *зовнішньо-розрізнявальної ознаки* на позначення *звуку* спостерігається універсальність в її структурно-семантичній організації, а саме: похідні слова на позначення агресії, що структуруються за моделями *'дієслівна твірна основа+суфікс'*, є результатом взаємодії базисів класів живої матерії (людина), дії та стану та предикату. У далеко- та близькоспоріднених мовах *зовнішньо-розрізнявальні ознаки* на позначення *звуку* є засобом моделювання похідних іменників на позначення агресії *'дієслівна твірна основа + суфікс із значенням діяча'* (пор. англ. *knocker* 'донощик'; укр. *стукач* 'донощик'; рос. *топтун* 'зрадник') завдяки взаємодії суб'єктного базису класу живої матерії (люди), що представлено формантами-суфіксами (англ. *-ач*; укр. *-ун*; *-ер*), з предикатом дії. Предикат надає цьому базисові зовнішньо-розрізнявальну ознаку на позначення звуку *стук-, топт-, knock-*, що співвідноситься з функцією результатива та квалітатива, та наділяє базис функцією агенсу. На ономазіологічному етапі значення агресії імпліковано в ознаковій зоні похідних і підлягає аналізу на когнітивному етапі дослідження.

Розглянемо різницю в організації зони *зовнішньо-розрізнявальних ознак* у структурі похідних та складних слів на позначення агресії. На відміну від слов'янських мов, в англійській мові *зовнішньо-розрізнявальна ознака* на позначення *кольору*, яка міститься у першій частині складних іменників агресії 'прикметникова твірна основа + іменникова твірна основа', наприклад, англ. *blackjack* 'невеликий кийок, що обтягнутий шкірою та призначений для того, щоб оглушати людей', надається базисові неживої матерії предикатом якості та належності. Імплікований предикат існування у структурі складних іменників

brownnose 'підлесник' надає суб'єктним базисам живої матерії (англ. *-nose*) зовнішньо-розрізнявальну ознаку на позначення *кольору* (англ. *brown*), завдяки чому зона ознаки постачається квалітативом і результативом, зона базису – агенсом. Зосереджуючи увагу на зоні базису, зазначимо, що суб'єктний базис (англ. *-nose*) набуває негативної ознаки частин тіла.

У близькоспоріднених мовах, на відміну від англійської, *зовнішньо-розрізнявальна ознака* на позначення *кольору* (укр. *чорн -*, рос. *черн -*) формується у структурі похідних іменників *'прикметникова твірна основа + суфікс'*, завдяки взаємодії базису найменування дії та імплікованого предикату існування (пор. укр. *чорнуха* 'те, що пов'язано зі смертю, стражданням, злочинами', рос. *чернуха* 'брехня'). Базис класу дії, що визначається суфіксальним формантом *-уха*, набуває негативної ознаки. Предикатно-актантна рамка таких похідних заповнюється квалітативом та результативом.

В англійській мові, на відміну від близькоспоріднених, *зовнішньо-розрізнявальна ознака* на позначення *частин тіла* бере участь у моделюванні похідних і складних іменників завдяки реалізації співвідношення імплікованого предикату дії із суб'єктним базисом живої матерії (люди). Ситуація агресивної діяльності людини реалізується семантичними ролями об'єктива, результатива та агенса, що підтверджується структурою фрейму похідних іменників (англ. *header* 'кат') або складних іменників (англ. *head-hunter* 'killer'). Моделювання найменувань на позначення агресії забезпечується структурами *'іменникова твірна основа + дієслівна твірна основа + суфікс'*, з одного боку, та надання суб'єктному базисові (суфіксу англ. *-er*) зовнішньо-розрізнявальної ознаки «частини тіла» за допомогою предикату дії (об'єктної спрямованості).

Фільтрація *зовнішньо-розрізнявальних ознак* на позначення артефактів здійснюється в ознакову зону через предикат належності у структурі похідних іменників *'іменникова твірна основа+суфікс'* за участю суб'єктного базису дії (*-ник, -щик, -ер*). Предикат належності надає ознаковій зоні похідних (англ. *sworder* 'кат, головоріз', укр. *алмазник* 'головоріз', рос. *мойщик* 'кишеньковий злодій') функцію позесива. Предмети належності суб'єктові дії, англ. *sword*, укр. *алмаз*, рос. *мойка* (= "брита"), вважаються не тільки інструментом дії (інструментативом), але й призначеними для нанесення пошкоджень, тобто виконують роль результатива. Заслужує на увагу й те, що ознакова зона таких похідних іменників включає як інклінативну ознаку дії, так й додаткову зовнішньо-розрізнявальну ознаку, яка співвідноситься з функцією квалітатива. Негативне значення дії закладено у зовнішньо-розрізнявальній ознаці, тому саме вона підлягає когнітивному аналізу на наступному етапі. Імплікований предикат дії, що виявляється при певних взаємодіях, наділяє суб'єктний базис дії функцією агенсу.

З викладеного вище стає очевидним, що в далеко- та близькоспоріднених мовах *зовнішньо-розрізнявальна ознака* виокремлюється у структурі похідних та складних слів на позначення агресії завдяки взаємодії предикату дії та / або предикату належності з базисами класів живої матерії, дії та стану. Негативну ознаку закладено в зоні зовнішньо-розрізнявальних ознак та у предикатно-актантній рамці завдяки дії предикату.

Звернемося до формування *якісної ознаки*. В ономазіологічній структурі одиниць встановлено такі групи якісних ознак: ознака негативності; манера поведінки об'єкта. *Ознака негативності* надається базисові класів живої / неживої матерії (продукти

харчування), дії та стану через предикат існування та належності. При формуванні *якісної ознаки* на позначення *негативності* предикат надає базисам класу дії та стану цю ознаку.

Незважаючи на певні схожості в організації *якісної ознакової зони*, у далеко- та близькоспоріднених мовах спостерігаються й розрізнення. В англійській мові предикат існування у структурі складних іменників '*прикметникова твірна основа + іменникова твірна основа*' надає базисові класу неживої матерії (продукти харчування) або класу дії та стану *ознаку негативності*, що на семантичному рівні співвідноситься з функцією квалітатива. Так, в ономазіологічній структурі складного іменника (англ. *bad-egg* 'огидна особа') імплікований предикат дії надає базисові живої матерії (продукти харчування) *egg* якісну негативну ознаку *bad*. Внаслідок предикатно-актантна рамка заповнюється агенсом, результативом, на відміну від утворення складного іменника агресії, пор. *ill-nature* 'недоброзичливість, злість', де реалізується лише квалітатив і позесив.

В англійській мові, на відміну від близькоспоріднених, імплікований предикат існування та предикат дії надає суб'єктному базисові класу живої матерії, що визначається суфіксом *-er*, якісну ознаку *манери поведінки* об'єкта *free-boot*, що співвідноситься з функцією квалітатива та результатива ознакової зони та з функцією агенсу зони базису. Пор. *free-booter* 'грабіжник'.

Розрізнення спостерігаються як між далеко- та близькоспоріднених мовах, з одного боку, так й між близькоспорідненими мовами – українською й російською – з іншого.

Отже, у досліджуваних мовах предикати дії, існування й належності надають базисам класів живої матерії, дії та стану негативну якісну ознаку.

Переходимо до розгляду *локативної ознаки*. В ономазіологічній структурі одиниць встановлено такі групи локативних ознак: постійне місце проживання об'єкту; постійне місце роботи суб'єкту; напрям руху.

Локативні ознаки на позначення *постійного місця існування об'єкта*, *постійного місця роботи суб'єкта* та *напрям руху* фільтруються в ознакову зону одиниць на позначення агресії за наявністю взаємодії базисів класу живої матерії (люди), дії та стану з предикатом існування та дії.

При формуванні *локативних ознак* на позначення *постійного місця існування об'єкта* спостерігається спільність у їхньої структурно-семантичній організації, а саме: у далеко- та близькоспоріднених мовах похідні слова (пор. англ. *prisoner* 'в'язень', укр. *невільник* 'людина, що перебуває під владою кого-, чого-небудь, позбавлена свободи', рос. *острожник* 'арештант') структуруються за моделлю '*іменникова твірна основа + суфікс*' за наявністю об'єктних базисів дії *-ник, -ник, -er*. Предикат існування надає цьому базисові *ознаки постійного місця існування об'єкта*, що співвідноситься з функціями пацієнса та локатива. Результатив імпліковано у предикатно-актантній рамці.

Локативні ознаки на позначення *місця роботи суб'єкта* фільтруються в ознакову зону складнопохідних іменників '*іменникова твірна основа+дієслівна твірна основа+суфікс*' в англійській мові (англ. *shop-breaker* 'зломник, крадіжник у крамниці') та похідних іменників '*іменникова твірна основа+суфікс*' в українській і російській мовах (укр. *майданник* 'вокзальний злодій', рос. *магазинщик* 'крадіжник у крамниці') завдяки взаємодії предикату дії або існування та базису класу

живої матерії (люди): англ. *-er*; укр. *-ник*, рос. *-щик*. Предикат дії надає базисові живої матерії (люди) локативну ознаку. У близькоспоріднених мовах негативне значення агресивної дії суб'єкта імпліковано у пропозиції фрейму похідних іменників та співвідноситься з результатом.

Фільтрація локативних ознак на позначення *місця роботи суб'єкта* в ознакову зону можлива за наявністю взаємодії предикату дії та базису класу дії (англ. *-ing*, укр. *-уха*, рос. *-уха*) у структурі складних слів '*іменникова твірна основа + дієслівна твірна основа + суфікс*' в англійській мові (англ. *parlour-jumping* 'квартирна крадіжка через вікно') та похідних іменників '*іменникова твірна основа + дієслівна твірна основа + суфікс*' в українській та російській мовах (укр. *майдануха* 'вокзальна крадіжка', рос. *городуха* 'крадіжка у крамниці самообслуговування, що здійснена під виглядом купівлі'). Згідно з цим, предикатно-актантна рамка таких утворень заповнюється локативом та результатом. У далеко- та близькоспоріднених мовах негативна оцінка дії на позначення агресії закладена у предикатно-актантній рамці й розглядається на когнітивному етапі дослідження.

У досліджуваних мовах спостерігаються й розрізнення у структурно-семантичній організації зони локативних ознак похідних і складних слів на позначення агресії. Негативна оцінка закладена у предикаті дії. У структурі похідних іменників агресії, наприклад, англ. *knock-back* 'нищівний удар', укр. *підступ*, рос. *наезд*, виокремлюються сателіти: постпозитив англ. *-back* та префікси укр. *під-*, рос. *на-*.

Отже, в далеко- та близькоспоріднених мовах, локативні ознаки на позначення постійного місця існування об'єкта та постійного місця роботи суб'єкта встановлюються за наявністю взаємодії базисів класу живої матерії, дії та стану та предикатів дії. Негативну оцінку дії на позначення агресії імпліковано в предикатно-актантній рамці.

Звернемося до *темпоральної ознаки*. В ономазіологічній структурі одиниць встановлено одну групу темпоральних ознак – *час доби*.

У мовах, що досліджуються, спостерігаються спільні риси у виокремленні темпоральних ознак в ознаковій зоні похідних і складних слів на позначення агресії. Фільтрація темпоральних ознак на позначення часу доби в ознакову зону можлива за наявності суб'єктних базисів на позначення часу дії (англ. *er*, укр. *-ник*, рос. *-тик*) через предикат дії у структурі складних іменників '*іменникова твірна основа+дієслівна твірна основа+суфікс*' в англійській мові (англ. *night-fighter* 'боєць вночі') та похідних іменників '*іменникова твірна основа+суфікс*' (укр. *денник* 'крадіжник вдень', рос. *лунатик* 'грабіжник вночі'). В англійській мові експлікований предикат дії *fight* у структурі складних іменників, наприклад, *night-fighter* 'боєць вночі' є показником негативної дії, якщо останні утворені за моделлю '*іменникова твірна основа+дієслівна твірна основа+суфікс*'. В українській і російській мовах негативну оцінку дії у структурі похідних іменників закладено в ознаковій зоні та реалізовано у предикатно-актантній рамці.

Отже, у мовах, що досліджуються, *темпоральні ознаки* на позначення *часу доби* встановлюються за наявністю суб'єктних базисів часу дії та предикатів дії. Негативну оцінку дії агресії імпліковано у предикатно-актантній рамці. Темпоральні ознаки часу дії притаманні українській та російській мовах через те, що останні мають зону базису.

Розглянемо **інклінативні ознаки** в ономасіологічній структурі похідних і складних слів на позначення агресії. У зоні інклінативних ознак було встановлено одну групу – ознаку, яка характерна для визначення засобу дії, кінцевого результату, що виконується.

У далеко- та близькоспоріднених мовах спостерігаються певні спільні риси в організації інклінативних ознак в ознакової зоні похідних і складних слів на позначення агресії. Фільтрація інклінативних ознак в ознакову зону похідних та складних слів на позначення агресії можлива за наявності базисів живої матерії (люди) й дії та стану через предикат дії або через предикат належності.

Такі **інклінативні ознаки**, що характерні для ономасіологічної структури похідних іменників 'дієслівна твірна основа+суфікс' (англ. *murderer* 'вбивця', укр. *літун* 'злочий-гастролер', рос. *кидала* 'злочинець, людина, яка не виконує обцянок'), формуються завдяки взаємодії суб'єктного базису дії (англ. *-er*, укр. *-ун*, рос. *-ал*) і предикату дії. Зона базису таких похідних співвідноситься з предикатом дії та має додаткову ознаку негативної оцінки. Відповідно, предикатно-актантна рамка таких похідних іменників включає результатив, квалітатив та агенс.

Інклінативна ознака **способу дії** формується завдяки взаємодії суб'єктних базисів класу дії, англ. – *er*, укр. – *ець*, рос. – *ца*, з експлікованим предикатом дії у структурі складних іменників 'іменникова твірна основа+дієслівна твірна основа+суфікс', англ. *blood-sucker* 'кровопивець', укр. *кровопивець* 'те саме, що кровожер, гнобитель, тиран', рос. *кровосос* 'кровопивець'. Предикат дії, що спрямовано на об'єкт, надає суб'єктному базисові інклінативну ознаку. Отже, предикатно-актантна рамка таких складних іменників на позначення агресії містить об'єктив, результатив та агенс. У близькоспоріднених мовах базис складних іменників на позначення агресії, наприклад, укр. *горлоріз* 'бандит, вбивця', рос. *живодер* 'жорстока людина, мучитель', не має формальної репрезентації, бо знаходиться за межами слова.

На відміну від української та російської мов, в англійській мові фільтрація інклінативних характеристик здійснюється у структурі складних іменників 'іменникова твірна основа+дієслівна твірна основа+суфікс', завдяки взаємодії базису класу дії та предикату дії, спрямованого на об'єкт. Відповідно, цей предикат є експлікатором негативної дії у структурі складних іменників, наприклад, англ. *house-breaking* 'пограбування зі зломом', і надає ознаковій зоні функцію об'єктива та результатива.

Висновки. Отже, результати аналізу дозволяють стверджувати, що у далеко- та близькоспоріднених мовах п'ять типів ознак (зовнішньо-розрізнявальні, якісні, локативні, темпоральні, інклінативні) характерні для базисів класу живої матерії, дії та стану й активізуються різними типами предикатів, які впливають на встановлення взаємовідношень між ономасіологічним базисом та ознакою. Предикат як центральний компонент тернарної моделі іменників на позначення агресії визначає роль базису й ознаки у породженні нового слова, що підтверджується пропозицією фрейму. Негативна оцінка міститься в ознаковій зоні одиниць на позначення агресії. Перспективи нашої роботи ми бачимо в аналізі ознакової зони на когнітивному етапі, бо саме вона є основою для утворення концептосистеми «агресія» та матричного моделювання. До того ж результати дослідження відкривають нові горизонти подальших наукових пошуків у дискурсивному вимірі.

Література:

1. Кубрякова Е.С. Теория номинации и словообразования. Москва : Либроком, 2012. 83 с.
2. Снитко Е. С. Внутренняя форма номинативных единиц. Львов : Свит, 1990. 185 с.
3. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. *Филологические науки*. 2001. С. 64–72.
4. Langacker R.W. Concept, image and symbol. The cognitive basis of grammar. Berlin – New York : Walter de Gruyter, 1990. 395 p.
5. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология : монография. Киев : Фитосоцицентр, 2000. 248 с.
6. Жаботинская С.А. Ономазиологические модели и событийные схемы. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2009. № 837. С. 357–368.
7. Докулил М. Словообразование в чешском языке. *Теория словообразования: резюме (на русском языке)*. Прага, 1962. С. 3–10.
8. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. Москва : Наука, 1981, 208 с.
9. Языковая номинация: Общие вопросы / под ред. Б.А. Серебренникова. Москва : Наука, 1977. 357 с.
10. Дроздова Т.В. Типы и особенности многокомпонентных терминов в современном английском языке (на материале терминологии производства искусственного холода) : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1989. 19 с.
11. Панасенко Н.І. Ономазіологічна ознака належності в назвах лікарських рослин. *Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія*. 1999. 3 (ч. 1). С. 129–132.

Krut O. The feature zone in the onomasiological structure of the nouns denoting aggression

Summary. The paper highlights the role of the feature zone in the onomasiological structure of the derivative and the compound nouns denoting aggression. It was noted that onomasiological structure is observed as the grammatical, the nominative and the cognitive unity, in semantical content of which various types of the person's aggressive activity are revealed. Onomasiological structure is characterized by the presentation of three components: the onomasiological basis (formational part, that is the nomination base), the predicate (explicated and implicated) and the onomasiological feature (the component that serves for defining the content of the notion created). The determination of the onomasiological feature zone is closely connected with the reference to the derived stem of the derivative and the compound nouns. It was established, that the predicates of possession, existence and action give different onomasiological features to the bases of animate matter (people), action and state.

The feature zone is classified into external or internal distinguishable, qualitative, locative, temporal and inclinative ones. It was pointed out, that these features are represented in the derived stem of the derivative nouns and the first part of the compounds denoting aggression. It was defined that the main feature in the formation of the onomasiological structure of the word is the external, internal distinguishable one, for it identifies the implicative negative value. It was proved that in the far and the closely related languages the negative value of action denoting aggression is formed in the frame and observed on the cognitive stage of investigation. The predicate as the central component of the ternary model of units denoting aggression distinguishes the role of the basis and the feature in a new word creation, that is proved by the frame proposition. This led us to the conclusion that in the comparative languages the feature zone is the chief indicator of the negative value in the onomasiological structure of nouns denoting aggression and is served as the base for the "aggression" conceptual system formation and the matrix modelling on the cognitive stage. The results of the work show new perspectives of further research in the discourse dimension.

Key words: feature zone, onomasiological structure, onomasiological basis, predicate, ternary model, frame, matrix modelling, cognitive stage.

Кульчицька О. О.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Бойчук М. В.,

вчитель англійської мови

Лицею № 11 Івано-Франківської міської ради

Ерліхман А. М.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри романо-германської філології та методики викладання іноземних мов
Міжнародного гуманітарного університету

СУЧАСНИЙ ПІДРУЧНИК АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ ВИМІР

Анотація. Статтю присвячено питанню мультимодальності як засобу підвищення ефективності навчального видання та реалізації його комунікативної, інформативної, мотиваційної, експресивної, атрактивної, естетичної функцій. За Г. Крессом, мультимодальність розглядається як процес комунікації через поєднання кількох семіотичних ресурсів, модус – як її базовий елемент, створений на суспільних і культурних засадах, а мультимодальний текст – як результат формування і передачі інформації через певний набір семіотичних компонентів.

У фокусі цієї студії є невербальні ресурси – шрифт, ілюстрації, колористична гама, інфографіка, дійктичні маркери, декоративні елементи – у підручнику англійської мови *SpeakOut* by Antonia Clare and JJ Wilson (Pearson Education, Limited). Аналіз сильних і слабких сторін його мультимодальної організації здійснюється у порівнянні з двома іншими навчальними виданнями, автентичним і створеним колективом українських авторів. Вдало підібрані шрифти (під)заголовків у *SpeakOut* сприяють швидкій концентрації уваги реципієнта. Однак шрифти малого кегля у базових текстах утруднюють сприйняття інформації. *SpeakOut* вирізняється хорошою якістю фотографічних зображень, їх продуманою кількістю і вдалим розміщенням, в результаті чого сторінка не виглядає перевантаженою. Водночас невисокий рівень інформативності ілюстрацій і відсутність оригінальності у їх подачі є недоліком підручника. Колористична гама *SpeakOut* характеризується використанням теплих тонів. Основними кольорами є помаранчевий і світло-коричневий, а різнобарвні фотографічні зображення та кольорове тло окремих сегментів надають динамічності колористичному рішення видання. Проте недостатня насиченість кольору шрифтів базових текстів уповільнює роботу над ними. Мінімалістичний дизайн інфографічного матеріалу, продумані розташування та колористика підкреслюють значення його вербального компонента. Дійктичні маркери та декоративні елементи, хоч і нечисленні, достатньо добре виконують свої функції завдяки хорошему дизайну, вдалому колористичному рішення і правильному розміщенню на сторінці.

Ключові слова: мультимодальність, модус, підручник, шрифт, ілюстрації, колористика, інфографіка, дійктичні маркери, декоративні елементи.

Постановка проблеми. Вимоги до сучасного підручника іноземної мови надзвичайно високі. Він повинен не тільки інформувати, але й зацікавити, мотивувати реципієнта. Одним із засобів досягнення цієї мети є використання принципу мультимодальності дискурсу. Аналіз вербальної та візуальної структури навчального видання, виявлення мультимодальних засобів, які сприяють подачі інформації, а також недоліків у їх організації дозволить усвідомлено підійти до вибору підручника та створення власних навчальних матеріалів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття мультимодальності вважають відносно новим, але це явище відоме з часів античності. Ще риторики звертали увагу на те, що в процесі спілкування людина використовує декілька модусів. Одним із перших, хто у ХХ ст. почав вивчати поєднання різних семіотичних ресурсів вираження смислу, був Р. Барт [1, с. 67]. Поняття мультимодальності запровадили Г. Кресс і Т. ван Люен, хоча основою для його появи стала соціальна семіотика й системно-функціональна лінгвістика М. Халлїдея. У праці *Reading Images: The Grammar of Visual Design* Г. Кресс і Т. ван Люен аналізують мультимодальні тексти, значення яких формуються декількома семіотичними модусами [2]. У своїй наступній праці *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication* [3] дослідники звертають увагу на соціально-семіотичний аспект мультимодальності. Важливий внесок у теорію мультимодальності зроблено у праці Е. Болдрі і П. Тібо *Multimodal Transcription and Text Analysis*. Вчені виділяють два важливих принципи: «принцип інтеграції ресурсів», який ґрунтується на взаємодії модусів і є основою мультимодальних текстів, і «принцип компресії значення», суть якого полягає в тому, що на вищих рівнях, де створюється значення, відбувається співвідношення нижчих елементів [4, с. 4, 19].

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки не існує єдиного визначення явища мультимодальності. Г. Кресс [5] визначає мультимодальність як процес комунікації, у якому задіяні два чи більше режимів, що реалізуються розмовними, письмовими, візуальними, звуковими, жестовими семіотичними ресурсами. А. Гіббонс розглядає мультимодальність як

«співвідношення більше, ніж одного семіотичного модусу в певному контексті» [6, с. 8]. За Д. Безмером і К. Джуйт [7, с. 1–2], поняття мультимодальності можна характеризувати як створення значення за допомогою різних модусів Н.Я. Град стверджує, що «мультимодальність є тісною взаємодією різних семіотичних систем» [8, с. 154]. Л.Л. Макарук вважає, що «мультимодальність – своєрідна парасолька, яка об'єднує під одним каркасом паралінгвістику, невербальну комунікацію, графічну лінгвістику, візуальну комунікацію» [9, с. 73]. Характеризуючи письмовий дискурс, А.А. Кібрик вказує, що «попри вербальний компонент, до нього входить цілий набір графічних параметрів, таких як: шрифт, кольори, формат тощо, а сучасне поняття мультимодальності вміщує все це різноманіття» [10, с. 148]. О.М. Калініченко, слідом за О.П. Воробйовою, стверджує, що мультимодальність оприявнюється завдяки різноманітним модусам, і поділяє її на зовнішню, приховану та інтегровану [11, с. 43].

Г. Кресс [5, с. 79] трактує модус як базовий елемент мультимодальності, який створений на суспільних і культурних засадах; завдяки поєднанню модусів формується основне повідомлення тексту. Модусами вважають вербальний компонент усного та письмового мовлення, жести, шрифт, зображення, колір та інші семіотичні ресурси. Л.Л. Макарук [12, с. 94–95] поділяє семіотичні ресурси, які застосовуються у письмовому комунікативному просторі на певні групи: сегментація тексту та інші графічні ефекти, шрифт, колір, непіктографічні та нефотографічні паратекстові елементи, іконічні елементи (зображення), невербальні засоби (таблиці, діаграми, графіки й схеми).

Мультимодальний текст – це текст, який формує й передає інформацію через певний набір семіотичних компонентів [3, с. 18]. Такі тексти називають також «креолізованими, мультимодальними (В.Г. Костомаров), семіотично ускладненими (А.В. Протченко), відеовербальними (О.В. Пойманова), гібридними (Ю.А. Бельчиков), ізовербальними комплексами (А.А. Бернацька), ізовербальними (А.В. Міхєєв), полікодовими текстами (Г.В. Ейгер, В.Л. Юхт)» [13, с. 274].

Актуальність нашої розвідки зумовлена необхідністю вивчення закономірностей використання мультимодальних засобів у академічному дискурсі, зокрема у підручниках англійської мови, оскільки збалансоване поєднання різних модусів сприяє підвищенню ефективності навчального видання.

Мета дослідження. Об'єктом цієї студії є мультимодальність як спосіб організації та подачі інформації у підручнику англійської мови *SpeakOut* by Antonia Clare and JJ Wilson [14] порівняно з автентичним виданням *On Screen* by Virginia Evans and Jenny Dooley [15] і підручником *A Way to Success* вітчизняних авторів Н.В. Тучиної et al. [16]. Предметом дослідження виступає смислове і функціональне навантаження мультимодальних засобів у першому виданні. Мета роботи полягає у з'ясуванні та аналізі ролі невербальних засобів у підручнику *SpeakOut* як зразка мультимодального тексту. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: розглянути поняття мультимодальності, модусу, мультимодального тексту; виявити основні параметри мультимодальності в підручнику англійської мови *SpeakOut*; проаналізувати сильні і слабкі сторони його мультимодальної організації у порівнянні із виданнями *On Screen* та *A Way to Success*.

Виклад основного матеріалу. У цій студії підручники *SpeakOut*, *On Screen* та *A Way to Success* аналізуються за шістьма

параметрами: шрифт, ілюстрації, колористична гама, інфографіка, дейктичні маркери (позначки), декоративні елементи.

За параметром шрифту основних заголовків *SpeakOut* вигідно відрізняється від *On Screen* та *A Way to Success*. Основні заголовки (назви розділів, підрозділів, теми) у першому підручнику подаються великим кеглем видільного шрифту білого кольору, розташованому на темно-помаранчевому і світло-коричневому тлі, що додає їм вишуканості й елегантності та концентрує увагу читача. Статичні, прямі, відкриті, нормального заповнення з хорошою відстанню й однаковою висотою, заголовки виглядають спокійними та стриманими.

У *Speakout*, на відміну від *A Way to Success*, шрифти підзаголовків відрізняються своїми характеристиками від шрифтів заголовків. Кегль підзаголовків менший, ніж кегль основного заголовка, що вказує на їх роль та ступінь важливості. Літери підзаголовків є широкими, менш відкритими, однакової висоти. Заповнення шрифтів нормальне. Жирне накреслення, прямі кути та відсутність зарубків та брусків додає підзаголовкам класичності та водночас легкості.

Підзаголовки текстів для читання вигідно відрізняють *SpeakOut* від *A Way to Success*. Шрифти підзаголовків у *SpeakOut* відрізняються розміром і кольором від шрифтів основного тексту; це зацікавлює читача, спрямовує його увагу. Літери підзаголовка контрастують із фоном, на якому вони розташовані. Підзаголовки відрізняються один від одного насиченістю, гарнітурою, кеглем, щільністю, контрастністю тощо. Така різноманітність покращує дизайн сторінки.

Однак суттєвим недоліком *SpeakOut* є невдалий вибір шрифтів основних текстів і граматичних правил. У цьому відношенні цей підручник поступається двом іншим виданням, що аналізуються. Малого розміру, занадто тонкого накреслення шрифт, подекуди з відкритими літерами, виглядає майже сірим, що утруднює сприйняття інформації реципієнтом.

За параметром ілюстративного матеріалу *SpeakOut* має значну перевагу над *A Way to Success*. Наявність фотографічних зображень і малюнків у першому підручнику робить його привабливо різнобарвним. Якість фотографій у *SpeakOut* є відмінною. Усі ілюстрації кольорові, витримані в одному стилі. Хороший рівень насиченості фотографічних зображень привертає увагу, переключаючи її з інформативного елемента (тексту) на ілюстративний.

За кількістю фотографічних зображень *SpeakOut* вигідно відрізняється від *On Screen*. Сторінкаі з двома чи трьома фото виглядає не переважаною. Важливим для концентрації уваги читача є розмір ілюстрацій. Середнього масштабу, зручні для сприйняття інформації фотографічні зображення покращують дизайн підручника, зберігають гармонійність сторінки.

У всіх трьох підручниках наявні ілюстрації, що є фоном сторінки. Проте у *SpeakOut* використання таких фотографічних зображень є краще продуманим. Фотографії не домінують, а підкреслюють важливість вербального компонента. Більша частина фотографічного зображення знаходиться в нижній частині сторінки, де текст практично відсутній; текстовий компонент, представлений на світлих частинах фото, не втрачає своєї значущості.

Малюнки у *SpeakOut* порівняно з *A Way to Success* є більш ефективним засобом донесення смислу. Кількість малюнків у першому виданні невелика, але вони вирізняються високою якістю й урізноманітнюють ілюстративний матеріал. Роблячи сторінку більш

виразною, вони мають логічний зв'язок із текстом, що сприяє розвитку асоціативного мислення і полегшує засвоєння інформації.

Проте *SpeakOut* поступається *On Screen* у креативності подачі ілюстративного матеріалу. У першому підручнику фотографічні зображення та малюнки представлені тільки у двох формах – квадратній і прямокутній на білому тлі сторінки. Така майже аматорська традиційність не сприяє зацікавленості читача.

Необхідно також визнати недостатню інформативність ілюстративного матеріалу у *SpeakOut* порівняно з *On Screen* та *A Way to Success*. Часто фотографічні зображення мають загальний характер – відповідають скоріше темі розділу, аніж тестовому матеріалу, який повинні ілюструвати. Навіть у тих випадках, коли фотографії мають безпосередній зв'язок із текстом, вони рідко використовуються як основа для виконання завдань, спрямованих на розвиток комунікативних навичок.

За параметром колористичної гами *SpeakOut* вирізняється переважанням у підручнику відтінків тільки двох кольорів – темно-помаранчевого і світло-коричневого. Використання кольорових сегментів на сторінці є помірним. Вони ненав'язливо підкреслюють необхідні елементи, фокусуючи увагу реципієнта. На нашу думку, переважна однотонність фону з вкрапленнями кольорових фотографій і забарвлених сегментів є перевагою *SpeakOut* у порівнянні з невизначеною *A Way to Success* і надмірною різнобарвністю *On Screen*. Білий фон сторінки у *SpeakOut* створює ефект мінімалістичності, що є зручним для сприйняття матеріалу. Вербальна частина не втрачає свого інформаційного потенціалу, а візуальні елементи, контрастуючи із тлом сторінки, додають їй виразності.

Окремо виділяємо фон певних сегментів на сторінці. Колір тла сегментів варіюється – світло-рожевий, світло-зелений, блакитний, жовтий, темно-помаранчевий, світло-коричневий тощо. Однак насиченість тону є помірною.

Кольори ілюстрацій є також перевагою *SpeakOut*. Фотографічні зображення у підручнику є достатньо яскравими, але не кричущими і не нав'язливими, гама відтінків – багатою та стильною. Світлі, яскраві, м'які кольори переважають у фотографіях і малюнках підручника.

Колір фону й шрифту заголовків і підзаголовків *SpeakOut* відрізняє його від *A Way to Success* та *On Screen*. Завдяки темному відтінку тла (під)заголовків та білому кольору літер читач легко орієнтується на сторінках підручника; таке поєднання кольорів не втомлює око і водночас робить надписи більш динамічними. Разом з тим кольори шрифтів основних текстів підручника *On Screen* краще виконують інформативну, мотиваційну і атрактивну функції, ніж кольори у *SpeakOut*. В останньому виданні колір літер занадто світлий, інколи здається, що вони зливаються із фоном, на якому розташовані.

За параметром інфографіки *On Screen* і *A Way to Success* поступаються підручнику *SpeakOut*. У останньому мінімалістичний дизайн і середній розмір таблиць, їх вдало розташування на сторінці полегшує сприйняття матеріалу. Фон таблиць здебільшого гармоніює з основним фоном сторінки. Світло-блакитне тло таблиць із граматичними правилами привертає увагу, не відволікаючи читача від текстового матеріалу, а сторінка набуває естетичного вигляду. Також *SpeakOut* вигідно відрізняється від *On Screen* та *A Way to Success* наявністю в підручнику діаграм, які візуалізують і доповнюють подану у текстах інформацію. Дизайн діаграм, включаючи їх розмір і колір, відповідає загальній композиції сторінки і стилю підручника.

За параметром дейктичних маркерів (позначок), *SpeakOut* вигідно відрізняється від *A Way to Success*. Символи-сигнали виконують свою інформативну функцію завдяки хорошему дизайну і правильному розташуванню на сторінці. Наприклад, позначка *play*, є невеликого розміру, кольори її прямокутної рамки гармонійно підібрані, завдяки чому маркер привертає увагу читача і виділяється серед інших елементів на сторінці. Ще один приклад: три блакитні кружечки у коричневому прямокутнику у верхній частині сторінки. Літери всередині кружечків позначають навички, що будуть відпрацьовуватися (*G – Grammar, P – Pronunciation, V – Vocabulary, F – Functions* тощо). За критерієм кількості інформативних позначок *SpeakOut* дещо поступається підручнику *On Screen*, хоча ми не вважаємо це недоліком, оскільки надмірна кількість позначок може іноді дезорієнтувати читача.

Кількість декоративних елементів у *SpeakOut* є невеликою, проте вони підкреслюють ритмічність дизайну й активізують зорове сприйняття. Серед декоративних елементів виокремлюємо широку горизонтальну помаранчеву лінію у верхній частині кожної сторінки і тонкі рожеві лінії на окремих сторінках, що вдало доповнюють загальну композицію, додаючи їй чіткості та цілісності.

Висновки. Проведений аналіз вказує на важливість правильного, збалансованого використання різних мультимодальних засобів при укладанні підручників. Мультимодальність передбачає гармонійне поєднання низки ресурсів, які є важливими елементами у процесі створення та донесення єдиного смислу.

За нашими спостереженнями, у підручниках англійської мови, як автентичних, так і розроблених в Україні, не завжди ефективно реалізується інформаційний потенціал ілюстративних елементів – фотосвітлині і малюнків, які подекуди використовуються лише як декоративні деталі. Тому перспективи подальшого дослідження ми бачимо у поглибленому вивченні ролі, функцій і методів представлення цього компонента у його взаємодії з вербальним ресурсом мультимедійного підручника.

Література:

1. Макарук Л.Л. Невербальні та паралінгвальні семіотичні ресурси в лінгвістичних студіях XX–XXI століть: прикладний аспект. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 5. Т. 1. 2018. С. 66–72.
2. Kress G. and Van Leeuwen, T. *Reading Images – The Grammar of Visual Design*. 2nd Edition. London : Routledge, 2006. 321 p.
3. Kress G., van Leeuwen T. *Multimodal discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication*. London : Bloomsbury Academic, 2001. 152 p.
4. Baldry A., Thibault P. *Multimodal Transcription and Text Analysis: A Multimedia Toolkit and Coursebook*. London : Equinox Publishing Limited, 2006. 270 p.
5. Kress, G. *Multimodality – A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. London : Routledge, 2010. 212 p.
6. Gibbons A. *Multimodality, Cognition and Experimental Literature*. London: Routledge, 2014. 253 p.
7. Bezemer J., Jewitt C. *Multimodal Analysis: Key Issues*. *Research Methods in Linguistics / ed. L. Litosseliti*. London: Continuum, 2009. P. 180–197.
8. Град Н.Я. Відеовербальний текст як об'єкт вербальної і невербальної комунікації у сучасних мультимодальних студіях. *Молодий вчений*. 2015. № 5 (20). Ч. 2. С. 153–157.
9. Макарук Л.Л. Специфіка сучасного англомовного мультимодального дискурсу. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2014. V. 1, № 2, С. 71–78.

10. Кибрик А.А. Мультимодальная лингвистика. *Когнитивные исследования* : сборник научных трудов / отв. ред. Ю.И. Александров, В.Д. Соловьев. Москва : Ин-т психологии РАН, 2010. С. 134–152.
11. Калініченко О.М. Мультимодальність художнього тексту: напрями лінгвопоетологічних досліджень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2016. № 21. Вип. 21. Т. 2. С. 42–45.
12. Макарук Л.Л. Паралінгвальні засоби як композиційні складники сучасних англомовних мультимодальних текстів. *Науковий журнал*. 2016. № 4. С. 94–98.
13. Сподарик О. В. Постмодерна характеристика полікодового тексту. *Наукові записки. Сер.: «Філологічна»*. 2012. Вип. 27. С. 274–276.
14. Clare A. and Wilson JJ. *SpeakOut: Advanced*. Student's book / 2nd ed. Harlow, Essex, England : Pearson Education, Limited, 2016. 176 p.
15. Evans V. and Dooley J. *On screen: Upper-intermediate B2+*. Student's book. Newbury, Berkshire, UK : Express Publishing, 2016. 132 p.
16. Тучина Н.В., Жарковська І.В., Зайцева Н.О. та ін. *A Way to Success: English for University Students. Year 2* : Student's book. Харків : Фоліо, 2008. 320 с.

Kulchytska O., Boichuk M., Erlikhman A. Modern English textbook: multimodal dimension

Summary. The central problem of the article is multimodality as a means of enhancing the effectiveness of English textbooks, which helps to realize their communicative, informational, expressive, attraction, and aesthetic functions. According to G. Kress, multimodality is regarded as the process of communication through the simultaneous use of several semiotic resources, or modes; mode is its basic socially and culturally determined element; and multimodal text, a result of organizing and transmitting information through a given set of semiotic components.

The article highlights the role of non-verbal modes – fonts, illustrations, color scheme, infographics, deictic marks, decorative elements – in the English textbook *SpeakOut* by Antonia Clare and JJ Wilson (Pearson Education, Limited). The strengths and limitations of its multimodal organization are analyzed in comparison to two educational publications of the same type, an authentic one and a textbook produced by a team of Ukrainian authors.

The appropriate fonts of *SpeakOut*'s (sub)titles help the recipient to concentrate his/her attention. But the small font size in the main texts makes them much less readable. *SpeakOut* is marked by a good quality of photographic images; their number is not excessive, and they are well-placed on the page; so the latter does not look overloaded. At the same time, low informativeness of the illustrations and rather a conventional method of their presentation is a weakness of the publication. The color scheme of *SpeakOut* is warm. The basic tones are orange and light brown, while the multi-colored photographic images and the background color of some segments contribute to the dynamism of the textbook's coloristic design. Yet insufficient intensity of the font color in the main texts hampers the reader's comprehension. Minimalistic design of the infographic materials, carefully chosen colors and appropriate placement on the page emphasize the meaning of their verbal component. The deictic marks and decorative elements are not numerous, but they function effectively thanks to good graphic and coloristic design, and the general visual organization of the page.

Key words: multimodality, mode, textbook, font, illustration, color scheme, infographics, deictic mark, decorative element.

*Лаврухіна В. Л.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри практики англійського усного та писемного мовлення
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ОДИН З АСПЕКТІВ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Анотація. У процесі становлення в Україні ринкових відносин, на тлі світової глобалізації перед майбутніми фахівцями стоїть проблема переосмислення стереотипів мислення, ціннісних орієнтацій, соціальних установок, що свідчить про актуальність вивчення мовних явищ у їх співвідношенні з кумулятивною, культураною функцією. Це передбачає виявлення національно-культурної специфіки мовних одиниць, насамперед слова як комплексної одиниці мови та культури. Тому нині однією з провідних тенденцій у процесі професійної підготовки має стати систематичне включення у навчальний процес на всіх його етапах елементів культури.

У статті розглядається важливість включення елементів культури у навчальний процес під час підготовки майбутніх учителів іноземної мови, а саме під час вивчення фразеологічного фонду як складника розвитку соціокультурної компетенції фахівців. Формування соціокультурної компетенції є важливим фактором в опануванні іноземної мови. Одним із важливих напрямів у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів має стати взаємодія складників культури та освітнього процесу на різних етапах. Важливо сприймати ідіоми в контексті, який подається в автентичних джерелах. Указується: якщо контекст культури передбачає знання реалій, загальних для всього народу-носія, то соціальний контекст – це знання конкретних соціальних умов спілкування, прийнятих у країні, мова якої вивчається. Саме в них природно виражається мислення англійців у мові. Вивчення фразеологічних одиниць та вільне володіння ними тісно пов'язане із соціокультурною компетенцією. У статті наводяться приклади практичних завдань, метою яких є вдосконалення професійної компетенції майбутніх спеціалістів, виокремлюються певні труднощі, які можуть трапитися у процесі навчання. Завдання можуть базуватися як на самостійній роботі студентів, так і груповій, коли викладач корелює роботу щодо визначення значень фразеологічних одиниць. Особлива увага приділяється перекладу ідіом, що важливо для розуміння менталітету англійців. Указується на важливості етимологічного аналізу фразеологічних одиниць, який пов'язує мову з історичними подіями, персоналіями, природою країни, мова якої вивчається. Розглядаються фактори, які сприяють успішному опануванню мови.

Ключові слова: культура, соціокультурна компетенція, фразеологічна одиниця, ідіома.

Постановка проблеми. Вагомим фактором у підготовці майбутніх кваліфікованих фахівців є якість освіти. Згідно із Законом України «Про освіту» визначено, що «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих

та фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [1]. Сьогодні в освіті відбуваються значні зміни, вони охоплюють майже всіх учасників педагогічного процесу. Інтерес студента до опанування знань та їх подальшого ефективного використання – це основний фактор успіху всього освітнього процесу. У процесі становлення в Україні ринкових відносин, на тлі світової глобалізації перед майбутніми фахівцями стоїть проблема переосмислення у свідомості соціально-психологічних детермінантів поведінки, стереотипів мислення, ціннісних орієнтацій, соціальних установок. Тому нині однією з провідних тенденцій у процесі професійної підготовки має стати систематичне включення у навчальний процес на всіх його етапах елементів культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки увага науковців до феномену соціокультурної компетенції як одного з показників готовності особистості до міжкультурної комунікації значно посилилась. Питання про країнознавчий, лінгвокраїнознавчий та соціокультурний аспекти навчання іноземних мов, про зміст комунікативної компетенції знайшли теоретичне обґрунтування у працях багатьох учених (М.А. Арія, Є.М. Верещагін, І.А. Воробйова, Н.І. Гез, М.Б. Євтух, І.О. Зимня, Н.Б. Ішханян, В.Г. Костомаров, О.О. Леонт'єв, Ю.І. Пассов, В.Г. Редько, В.В. Сафонова, Л.М. Смелякова, Г.Д. Томахін, В.М. Топалова та ін.). Усі компоненти соціокультурної компетенції взаємопов'язані через поняття культурного та соціального контекстів, опанування їх має відбуватися комплексно. Якщо контекст культури передбачає знання реалій, загальних для всього народу-носія, то соціальний контекст – це знання конкретних соціальних умов спілкування, прийнятих у країні, мова якої вивчається. Так, країнознавча компетенція у структурі соціокультурної компетенції є вмінням людини усвідомлено враховувати знання соціального і культурного контекстів країни в процесі іншомовного спілкування [2].

Невід'ємною частиною професійної компетентності є соціокультурна компетенція. Соціокультурна компетенція під час опанування іноземної мови – один із факторів, який впливає на особистісну підготовку, успіх у навчанні та подальше використання знань у професійній діяльності.

Актуальність дослідження пов'язана з тим, що сучасні запити висувають особливі вимоги до готовності починаючих фахівців до життя, можливості дати їм не тільки знання, а і способи їх опанування. Людина повинна бути готова і здатна діяти в тій чи іншій сфері діяльності, її знання повинні відповідати конкретним вимогам, критеріям, стандартам у відповідній сфері діяльності. Здатність людини вирішувати конкретні завдання та отримувати результати в тій чи іншій сфері діяльності є рисами, які доводять, що вона компетентна у своїй професійній галузі.

Наразі досягнуто значних результатів у дослідженні соціокультурної компетенції під час навчання. Проте увагою більшості науковців оминається питання включення соціокультурної компетенції до складу професійної підготовки майбутніх освітян.

Мета статті – дослідити формування соціокультурної компетенції у майбутніх учителів іноземної мови за допомогою опрацювання та вивчення фразеологічних одиниць на автентичних англомовних матеріалах, показати значущість фразеологічного фонду у формуванні професійної компетенції.

Виклад основного матеріалу. Лексикографічні джерела визначають компетенцію як « добру обізнаність із чим-небудь » [3]. Міжнародна комісія Ради Європи розглядає поняття «компетентність» як ключові вміння, опорні знання, тобто індикатори знання, вміння, ставлення, які не тільки підтримують, а й забезпечують досягнення успіхів у різноманітних сферах життя [4, с. 107]. Соціокультурна компетенція – це знання культурних особливостей носія мови, його традицій, норм поведінки й етикету, вміння розуміти й адекватно використовувати їх у процесі спілкування, залишаючись при цьому носієм іншої культури. Формування соціокультурної компетенції у своїй основі має інтеграцію особистості в систему світової та національної культури. Викладач іноземної мови повинен розуміти, що мета навчання іноземної мови – це можливість використовувати її як інструмент у діалозі культур і цивілізацій сучасного світу.

Цей факт загострює особливу увагу до соціокультурного складника іншомовної комунікативної компетенції. На особливу увагу заслуговує підготовка педагогічних кадрів. Майбутні фахівці повинні розуміти різницю між культурою рідної країни та інших країн, позитивно сприймати інші культури та вміти розуміти соціокультурні відмінності. Т.М. Колодько, досліджуючи проблему формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов, на основі системного підходу розглядає її як своєрідну цілісну систему взаємопов'язаних компонентів: країнознавчу, лінгвокраїнознавчу, соціолінгвістичну компетенції. «Зміст процесу формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов розглядається як когнітивний, творчий, відкритий та особистісно зорієнтований і спрямовується на розвиток у студентів системи усталених знань про країну та народ, мова якого вивчається, та національно-культурних особливостей та реалій країни; системи мовленнєвих і комунікативних умінь і навичок практичного володіння мовою; вміння співвідносити свою культуру з культурою іншої країни; вміння бачити спільне і відмінне у цих культурах, у світосприйнятті їх носіїв, у системах норм, правил щодо різноманітних життєвих ситуацій [5].

Формування соціокультурних знань і умінь означає розширення обсягу лінгвокраїнознавчих і країнознавчих знань за рахунок нової тематики і проблематики мовного спілкування. Студент повинен постійно поглиблювати знання про країну, мова якої вивчається, її науку та культуру, історичні і сучасні

реалії, громадських діячів, місце цієї країни у світовому співтоваристві, світовій культурі, бо ці знання – невід'ємна частина знань ерудованої людини. Не менш важливо знати про взаємини з нашою країною; розширювати обсяг лінгвістичних і культурознавчих знань, навичок і умінь, пов'язаних з адекватним використанням мовних засобів і правил мовної і немовної поведінки відповідно до норм, прийнятих у країні мови, що вивчається. Специфіка дисципліни «іноземна мова» полягає в тому, що провідним компонентом змісту навчання іноземної мови є не основи наук, а способи діяльності (навчання різних видів мовленнєвої діяльності: говорінню, аудіюванню, читанню, письму).

Однією з актуальних проблем сьогодні варто назвати проблему переваг та важливості вивчення та використання ідіом в англійській мові. Англійська мова багата на ідіоми та без них вона б втратила свою різноманітність. Цікавим фактом є те, що ідіоми з різних сфер діяльності людини (військова сфера, спортивні, технічні терміни тощо) зараз використовуються у повсякденному житті. Вивчаючи англійську мову, студенти мають певні труднощі у процесі її опанування. Деякі студенти, які мали можливість подорожей в англомовні країни, зазначали, що найбільшою проблемою у спілкуванні з носіями була проблема нерозуміння ідіом, навіть якщо вони мали достатній рівень володіння англійською мовою. Тому вивчення та широке використання ідіоматичних конструкцій допомагає студентам у спілкуванні з англомовним населенням. Але є два способи вивчення англійської мови: англійська за підручником та розмовна англійська. Під час вивчення англійської мови за підручниками учні поринають у світ правильного словникового запасу та чітких граматичних конструкцій, тоді як розмовна англійська допускає використання жаргону, сленгу та ідіом. Саме за допомогою розмовної англійської людина буде звучати природньо в процесі розмови. В.М. Огольцев вважає, що фразеологізми мають культурний компонент значення. Він підкреслює, що національна самобутність мови знаходить найяскравіше й безпосереднє вираження у фразеології [6, с. 130].

Для повного розуміння функціонування фразеологічних одиниць у мові необхідно зв'язувати їх із менталітетом нації. Менталітет – це категорія, яка відображає внутрішню організацію, склад душі народу. Зазвичай, під менталітетом розуміють певну глибинну структуру свідомості, яка залежить від соціокультурних, мовних, географічних й інших факторів. Фразеологічні одиниці концентруються у мові століттями та знову утворюються, тому що вони вбирають культурну інформацію, дають можливість сказати багато, використовуючи менше мовних засобів, і водночас досягають глибин народного духу, культури [7].

Інтеграція ідіом у процес навчання може бути складною або неефективною, оскільки це не є актуальним або необхідним для здійснення навчальних цілей. Але загальне використання ідіом у щоденному спілкуванні викликало необхідність у галузі викладання щодо впровадження цього інструменту в класі та поза ним. Це має допомогти студентам бути конкурентоспроможними, покращити їх лексичний запас та опанувати неформальний спосіб розмовляти англійською мовою. Слід зазначити, що в британському та американському мовознавстві до складу ідіом західні лінгвісти зараховують не лише фразеологізми всіх типів, а й паремії (приказки, прислів'я, крилаті вислови, цитати тощо).

Найпростіше й найпоширеніше визначення ідіоми стверджує, що ідіома – це поєднання слів, яке має значення, яке відрізняється від значень окремих слів у цьому поєднанні. Воно може мати буквально значення в одній ситуації та використовуватися в ідіоматичному значенні в іншій. Воно є вираженням світогляду комуніканта на те чи інше явище або предмет. Тому важливо сприймати ідіоми в контексті, який подається в автентичних джерелах. Саме в них природно виражається мислення англійців у мові.

Наприклад, ідіому “to sit on the fence” / «сідти на паркані» можна буквально сприйняти, що хтось сидить на паркані «Я сидів на паркані і спостерідав за грою». Однак ідіоматичне значення «сидіти на паркані» полягає в тому, що не ясно, який вибір робити щодо певного питання.

Структура ідіом унікальна і закріплена. Вираз “to sit on the fence” (сидіти на паркані) не може змінюватися на множину (сидіти на парканах). Але до ідіоматичної фрази можна додавати прикметники та прислівники. Наприклад: *The politician has been sitting squarely in the middle of the fence since the election. Політик робив свій вибір із початку виборів.*

Важливо також указувати на існування фразеологізмів, які за своєю структурою нічим не відрізняються від ідентичних словосполучень із прямим значенням. Так, наприклад, вільне словосполучення *red tape* має значення червона стрічка. Але значення ідіоми *red tape* – канцелярський формалізм, бюрократизм. *The tables are/were turned* – столи перекинуті/були перекинуті. Значення ж ідіоми – ситуація докорінно змінилася, супротивники помінялися ролями.

Фразеологізм може іноді відрізнитися від змінного словосполучення лише артиклем, який є у цьому разі формальною диференціальною ознакою. Наприклад: *to go to the sea* – відправитися до моря, *to go to sea* – стати моряком; *to draw a line* – провести смугу; *to draw the line* – встановити межу дозволеного.

Деякі власні імена також набули переносного значення і можуть викликати певні труднощі під час розуміння іномовного тексту. Вони набули свого постійного значення і добре відомі носіям мови. Але під час перекладу вони подаються описово. Так, *Mrs. Grundy* – світ людини, існуюча мораль, *Jack Ketch* – кат; *Tommy Atkins* – англійський солдат.

Саме тому вивчення фразеологізмів, маючи певні труднощі, потребує уваги та зацікавленості студентів щодо опанування запропонованого матеріалу.

Студенти можуть опрацювати ідіоми за допомогою фразеологічних словників із подальшим виконанням вправ, пов'язаних із цими ідіомами. Вправи можуть бути різноманітними, наприклад:

Task 1. *Match the idioms with their meanings. / З'єднайте ідіому з її значенням.*

Task 2. *Replace the words in bold with the given phrases (idioms). / Замініть слова, подані жирним шрифтом, поданими у списку фразами.*

Task 3. *Fill in the gaps with the phrases from the list. / Заповніть пропуски фразами, поданими у списку.*

Task 4. *Choose the word which best completes each sentence. / Оберіть слово, яке правильно доповнює речення.*

Ефективним та цікавим є завдання типу *Rewrite the following sentences using the words in bold. Do not change these words in any way. / Перепишіть наступні речення використовуючи слова, подані жирним шрифтом. Не змінюйте ці слова.*

Студенти в цьому разі не тільки повторюють вивчені ідіоми, а й використовують їх у контексті, узгоджуючи граматично з іншими словами у реченні. Наприклад:

I was extremely happy when I won the first prize. MOON.....

Знаючи значення ідіоми *over the moon*, студенти з легкістю виконують це завдання: *I was over the moon when I won the first prize.*

Завдання ускладнюється, якщо ідіома буде мати дієслово у своїй структурі і студентам потрібно правильно узгодити це дієслово у реченні:

Roger's just become a carpenter, so he's still developing his skills. ROPES.....

Потрібна в цьому реченні ідіома – *learn the ropes*. Правильна відповідь: *Roger's just become a carpenter, so he's still learning the ropes.*

Вивчення ідіом може відбуватися без словника під час виконання різноманітних завдань. Наразі є багато підручників та посібників відомих видавництв Великої Британії. Деякі з них адаптовані до реалій країни, у якій англійська вивчається. Більшість розглядає культуру Великої Британії та пов'язує її зі світовою. Але світ подається очима британців. Наприклад поширені завдання типу: *Read the text and try to explain the idioms in bold. / Прочитайте текст та спробуйте пояснити ідіоми, подані жирним шрифтом.* Щодо тексту, то він може бути рекламним, текст-листом (як формальний, так і неформальний) тощо. Це залежить від обраної на занятті теми. Щодо ідіом, то доцільно саме пояснювати їх, але не перекладати. Переклад ідіом – питання окреме, бо потребує не тільки розуміння сенсу ідіоми, а й знання фразеологічного фонду рідної мови. Як відомо, ідіоми перекладаються також ідіомами з ідентичним значенням мови перекладу, а це є окремим питанням. Водночас досвід показує, що виконання вправ, пов'язаних із фразеологічним фондом двох мов, викликає зацікавленість.

На наш погляд, вправи, які активізують творчу мисленнєву діяльність, є найбільш ефективними. Це може бути завдання на складання речень, повідомлень, невеликих творів за поданою ситуацією, які б включали подані фразеологічні одиниці. Дієвим є підбір викладачем ідіом, які можна було б використовувати для розкриття певних тем.

Наприклад: *Task. Make up a story about your summer holidays and tell it to your group mates. Use the given idioms. / Складіть та розкажіть своїм друзям про літні канікули. Використовуйте подані ідіоми: down in the dumps, to catch one's eye, right up one's street, take things easy, off the beaten track, in one's element, the crack of the dawn.*

Але перед тим, як почати складати твір, доцільно чітко розібрати значення кожної ідіоми і навіть закріпити їх використання. Студентам може бути запропоновано самостійно знайти значення ідіом за допомогою словника або зробити вправи, у яких подано контекст, і вони можуть здогадатися, що значить та чи інша ідіома. Часто дослівний переклад ідіоми та її значення можуть збігатися з наявною в українській мові ідіомою. Наприклад: *the beaten track* – уторований (битий) шлях. Ця ідіома позначає щось відоме, випробуване багатьма як в українській, так і в англійській мові. Студент, що вивчає англійську мову, легко здогадається, що фраза *off the beaten track* позначає щось незвичайне та навіть невідоме.

Опанування фразеологічних одиниць за допомогою діалогів та рольових ігор також цікавий та ефективний спосіб усної практики в безпечній обстановці в групі перед спілкуванням

у реальних умовах. Студентам пропонується написання діалогів із використанням ідіом перед усною практикою. Викладач може запропонувати діалог-приклад, який зробить завдання більш зрозумілим. Такий спосіб є ефективним із точки зору запам'ятовування нових фразеологічних одиниць. Написання одного діалогу у парі мотивує студентів до легкого письма. Парна співпраця та рольова діяльність допомагає запам'ятати діалог, який вони написали та повторили на практиці. Співпраця зазвичай робить запам'ятовування ідіом легшим і веселішим. Таким чином, написання діалогу та рольової гри є корисним та цікавим заходом для студентів та результативним видом роботи.

У процесі спілкування його учасники обмінюються думками, намірами, ідеями, переживаннями, а не тільки своїми фізичними діями або продуктами та результатами праці. Функції спілкування можуть бути різноманітними.

Усі стійкі одиниці, про які йдеться, представлені окремими словами, сполученнями слів, частинами речень, окремими реченнями, виражають певні прагматичні значення. Ці значення полягають, зокрема, у вираженні комунікативного наміру, інтенції мовця, його ставлення до змісту повідомлення, що в кінцевому підсумку пов'язується зі змістом висловлювання.

Зауважимо, що важливо, щоб студенти розуміли, у якій саме ситуації коректно використовувати ту чи іншу фразеологічну одиницю. Краще знайомити студентів із певними групами ідіом. Наприклад, ідіоми, які використовуються у письмій мові. Так, в англійській мові багато ідіом використовуються у журналістиці, але на ці ідіоми лише іноді можна натрапити в інших контекстах. Наприклад: *A war-torn country of Vorinland has been further plunged into chaos...* (a war-torn country – країна, яка дуже постраждала у війні; plunge into chaos – опинитися у тяжкому становищі). Рекламні тексти обіцяють покращити життя, заохочують придбати якийсь життєвий досвід або придбати речі, про які мріють: *The cruise ship Ocean Comet offers luxury beyond your wildest dreams. Go on? Do yourself the world of good and book now...* (beyond wildest dreams – більше ніж можна бажати або уявити; do the world of good – зробити так, щоб почувати себе більш здоровим та щасливим).

У формальних текстах (ділових листах, статтях, тощо) також використовують ідіоми. Наприклад, якщо потрібно пов'язати якісь ідеї та події: *The conventional wisdom is that only children can learn a second language to a really high level. Many people claim that a good adult language learner is a contradiction in terms.* (the conventional wisdom – щось, у правдивість чого люди вірять, але у реальному житті виявляється неправдою; a contradiction in terms – несумісність понять).

Ідіоми *on the one hand / on the other hand* використовуються для того, щоб представити протилежні погляди на одну проблему, але часто помилково їх використовують для того, щоб представити два аргументи одного погляду.

Щодо усного мовлення, то під час вивчення ідіом корисно виділяти такі групи: ті, що допомагають висловити успіх (*His new collection goes down the storm.* / Його нова колекція має період успіху.) або невдачу (*The comedian's performance went down like a lead balloon.* / Виступ комедіанта зовсім не сподобався (провалився)); погодження (*You took the words out of my mouth.* / Це саме те, що я хотіла сказати.); незгоду (*I beg to differ.* / Я не згоден. (формальний вираз); пораду (*You've been behaving very badly. It's time to turn over a new leaf and start behaving responsibly.* / Пора жити новим життям та почати

поводитися відповідально) та попередження (*It's great that you want to start your own business, but don't bite more than you can chew.* / Це добре, що ти бажаєш розпочати свій бізнес, але розраховуй свої сили.); надати вдалу відповідь у співбесіді (*Do you think Gill will come and help us tomorrow morning? – Fat chance! She never gets up before ten.* / Як ви думаєте, Джил приїде допомогти нам завтра вранці? – Нізащо! Вона ніколи не прокидається раніше за десяту). Ідіоми цих тематичних груп часто вживаються у повсякденному житті, але це лише поодинокі приклади. Зрозуміло, що цей ряд можна продовжувати залежно від цілей уживання та рівня знань студента.

Як бачимо з наведених прикладів, ідіоматичні вирази нелегко зрозуміти, не маючи певних знань та практичних навичок. Ще важче їх уживати у певній ситуації або контексті. Саме тому викладачі англійської мови повинні усвідомлювати важливість та переваги використання ідіом та інтегрувати це питання у розвиток чотирьох мовних навичок англійської мови.

Ще одним етапом вивчення ідіом є питання їх походження. Якщо викладач ознайомлює студентів із новими виразами, логічно дати завдання підготувати матеріал про їх етимологію. Те, які саме обрати вирази для розвідок, визначається зацікавленістю студентів до певних ідіом або їх культурологічної цінності. Дуже часто виникнення ідіом пов'язане з історичними подіями, відомими особистостями, літературою, традиціями тощо. Важливо також усвідомлювати, що тема заняття також впливає на вибір корпусу ідіом, бо є їх сконцентрованим значенням. Походження багатьох ідіом може бути використане у розробленні практичних завдань.

Висновки. Таким чином, національно-культурна своєрідність фразеологізмів убачається в тому, що вони включають у собі комплекс наївних уявлень носіїв мови про той чи інший еталон, стереотип, концепт національної культури. Аналіз фразеологізмів будь-яким чином виявляє національно-культурну конотацію цього фразеологізму та впливає на культурну обізнаність учнів. Фразеологія є мікросистемою, котра входить у загальну систему мови та має національно-культурну специфіку, тому що той чи інший об'єкт у визначеній культурі існує у специфічних умовах, які властиві тільки цій культурі, і має культурно-асоціативні зв'язки.

Сучасне викладання іноземної мови не є можливим без прищеплення іншомовної культури. Враховуючи вищевикладене, визначимо основні принципи методики діалогу культур у підготовці майбутнього фахівця: людина – це суб'єкт культури й індивідуального розвитку; освіта розуміється як культурно-розвивальне середовище, що поєднує наукові знання з культурною обізнаністю. Без усвідомлення особливостей використання ідіом у ситуаціях мовленнєвого (усного і письмового) спілкування не можна опанувати особливості функціонування мови як інструмента комунікації.

Література:

1. Про освіту : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Дата звернення 07.02.2021)
2. Вітюк Н.Р. Психологічні особливості формування комунікативних здібностей у майбутніх вчителів : автореф. дис. ... канд. псих. наук, Рівне, 2002. 20 с.
3. Тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnkyk.ua/index.php?swrd=компетенція> (Дата звернення 07.02.2021)
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / заг. Ред. О.В. Овчарук, Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.

5. Колодько Т.М. Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук. URL: <http://www.disslib.org/formuvannja-sotsiokulturnoyi-kompetentsiyi-majbutnikh-uchyteliv-inozemnykh-mov-u-vyshchychkh.html> (Дата звернення 07.02.2021)
6. Огольцев В.М. Семантизация культурного компонента языковой единицы в учебном словаре устойчивых сравнений. Словари и культуроведение. Москва, 1982. С. 130–137.
7. Маслова В.А. Лингвокультурология. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва : Академия, 2001. 183 с.
8. Большой толковый психологический словарь. Роберт Артур (Penguin), том 2, (А-О), пер. с англ., Москва : Вече, АСТ, 2000, 592 с.
9. Oxford Dictionary of English Idioms / ed. by John Ayto. Third Edition. Oxford University Press, 2015. 416 p.

Lavrukhina V. Using of phraseological units in teaching English as one of the aspects of formation of social and cultural competence

Summary. In the process of formation of market relations in Ukraine and being in the medium of globalization, future specialists face the problem changing the stereotypes of thinking, values, social attitudes, which indicates the relevance of studying linguistic phenomena with cumulative, cultural function. This involves identifying the national and cultural specifics of the language units and, above all, a word as a complex unit of language and culture. Therefore, one of the leading tendencies in the process of professional training should be a systematic inclusion of culture elements in the educational process at all stages. The article reveals the importance of including the elements of culture into the learning process of future foreign language teachers, namely,

studying the phraseological fund as a constituent of the social and cultural competence development of specialists. Social and cultural competence formation is an important factor in a foreign language mastering. One of the important directions in the process of professional training should be systematic including culture elements in the teaching process at its different stages. Studying phraseological units and their fluent usage are closely connected with social and cultural competence. There are given the examples of practical exercises for improving future specialists' professional competence. It is important to consider idioms in the context presented in authentic sources. It is pointed out that if the culture context presupposes knowledge of the realities common to the whole English nation, then the social context is the knowledge of the specific social conditions of communication adopted in the country the language of which is being studied. These very conditions naturally express the way of thinking of the English. The study of phraseological units and their fluent usage are closely connected with social and cultural competence. The article provides examples of practical tasks aimed at improving the professional competence of future specialists. There also certain difficulties which may occur in the learning process are highlighted. Tasks can be based on both independent work of students and group work, when a teacher correlates the work giving help in determining the meaning of phraseological units. Particular attention is paid to the translation of idioms, which is important for understanding the mentality of the English. The importance of etymological analysis of phraseological units that connects the language with historical events, personalities, the nature of the country is indicated. Factors that contribute to the successful mastering of the language are considered.

Key words: culture, social and cultural competence, phraseological unit, idiom.

Лазебна Н. В.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії та практики перекладу

Національного університету «Запорізька політехніка»

ЛІНГВО-КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ УТВОРЕННЯ КОНСТИТУЕНТІВ АНГЛОМОВНОГО ДИГІТАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

Анотація. Статтю присвячено окресленню орієнтирів лінгвістичних досліджень сучасного англомовного дигітального дискурсу. Останній визначається як дискурс, конструювання якого відбувається за допомогою цифрових засобів передавання інформації. Ключовими рисами сучасного англомовного дигітального дискурсу є мультилінійність, мультимодальність, мобільність та інтерактивність. Також наводиться опис конститuentів англомовного дигітального дискурсу. Для детального дослідження мотиваційних механізмів утворення використовуються методи когнітивної лінгвістики, а саме для виявлення та охарактеризування структури значень мовних одиниць під час переходу від реального світу до реальностей віртуального світу з відоміною структурою. Стверджується, що структура більшості складних терміноодиниць у галузі англомовного дигітального дискурсу є прозорою. У статті розглянуто особливості мовної картини світу, способи її вияву в мові, її роль у мисленні людини і вплив на формування досліджуваних конститuentів (термінів). Терміносистеми сучасних галузей науки й техніки характеризуються постійним лексичним оновленням у зв'язку зі стрімким розвитком цих галузей. Саме тому виникає потреба у впорядкуванні, стандартизації, уніфікації термінологічної лексики задля створення єдиного інформаційного простору й забезпечення ефективного комунікації наукових спільнот і фахівців із різних країн. Семантика похідного слова повністю відповідає семантиці його елементів. Очевидно, такі складні слова походять від словосполучень. Утворення і вживання досліджуваних конститuentів (термінів) є функціонально виправданим, оскільки вони більш точно описують процес або об'єкт, ширше розкривають поняття. При цьому можна дослідити логічну градацію устрою віртуального світу стосовно людини та її оточення. Нові підходи до вивчення проблематики словотворення конститuentів (англомовних комп'ютерних термінів) базується на лінгвокогнітивному механізмі утворення їх образної та емотивної сутності. Поява нових англомовних конститuentів дигітального дискурсу (англомовних комп'ютерних термінів) та нових значень наявних термінів відбувається також у результаті метонімічного зрушення значень слів, коли відбувається вторинна наукова ідеалізація об'єкта. Завдяки статичним ознакам та концептам англомовного дигітального дискурсу досягається емоційність, колорит, емоційно-імперативне значення, устатковуються новітні погляди на денотативне та конотативне значення досліджуваних одиниць.

Ключові слова: дискурс, англомовний дигітальний дискурс, конститuent, ономазіологія, емотивність, мовна одиниця.

Постановка проблеми. У процесі пізнання реальності людина створює сукупність способів її ідеального віддзеркалення. Пізнавальна діяльність приводить до виникнення кар-

тини світу, яка закріплюється в етномові та знаходить статус мовної картини світу. Якщо картина світу невинно розвивається залежно від науково-технічного прогресу, то мовна картина світу, будучи консервативнішою, закріплюється в мовних формах та існує століттями. Значення мовної одиниці зазнає історичних змін, а її внутрішня форма, одного разу зафіксована засобами плану вираження, залишається незмінною. У внутрішній формі мови (і в мовній картині світу) відбиті результати безпосереднього сприйняття дійсності [12].

Виклад основного матеріалу. Значення й образна основа знака перебувають у складному відношенні, чим демонструють взаємодію та взаємозв'язок когнітивної й мовної картини світу. Встановлення паралелей між емоціями та образами і суміжними явищами (фізичними відчуттями та ін.) дає можливість зрозуміти, як і з чого в тій чи іншій лінгвокультурі поступово формувалися концепти емоційних станів та яким чином вони імплантувалися в термінологічну систему певної мови [11].

Іншим завданням, що вирішується в руслі лінгвокогнітивного підходу до емотивних та образних конститuentів англомовного дигітального дискурсу, є опис когнітивного змісту емоцій, тобто знання про структуру того класу ситуацій, у яких виникає та або інша емоція або той чи інший образ. Виявленню того, як у семантиці мовних знаків відбивається когнітивний зміст емоцій, присвячена частина лінгвокогнітивних досліджень у цій сфері [1, 3, 4, 5, 8, 9 та ін.]. Визначаємо *англомовний дигітальний дискурс як письмовий процес і результат взаємодії учасників комунікації, опосередкованої комп'ютерними технологіями, або тематично з ними співвіднесеними текстами, які безпосередньо або опосередковано передаються мовами програмування та їх лінгвосеміотичним базисом, режимами їх кодування/декодування в процесі комунікації «людина-людина», «людина-машина», «людина-машина-людина» та їх варіацій.*

У межах когнітивної лінгвістики вироблено низку методів, зокрема формалізованих, виявлення й опису структури значень мовних одиниць, зважаючи на презентацію в них знань про світ. Витоки цього напрямку виходять із праць Г.В.Х. Гегеля [7], який (на противагу античним філософам) показав неспроможність зіставлення змісту знаку та його форми. І структуру значення, і внутрішню форму мовних знаків у їх взаємозв'язку можна аналізувати, зіставляти й репрезентувати методами когнітивної лінгвістики [14].

Опису лексичних значень сприяли також праці з логічної когнітивістики. У них аналізується когнітивний зміст емоцій, і результати цього аналізу можуть з успіхом застосовуватися у процесі дослідження структури конститuentів англомовного дигітального дискурсу. Щоб описати когнітивний зміст

емотивного або образного конституенту англомовного дигітального дискурсу, потрібно виявити і схематично представити структуру класу ситуацій, у яких виникає певна конотація терміна: «Найменувати ситуацію (подію, факт), – зазначила О. Подлесова, – це означає називати й з'єднувати в одне структурне ціле, співвіднесення у свідомості з логічною пропозицією, є станом (властивістю, відношенням) і його учасників» [13, с. 17]. Опис ситуації здійснюється за допомогою системи речень. У центрі речення перебуває семантичний предикат, до якого приєднані аргументи. Таким чином, семантичний предикат англомовних конституентів дигітального дискурсу з образним компонентом є антропоцентричним, а приєднаними до нього аргументами є явища, події, дії та наслідки дій людини.

Рис. 1. Пропозитивно-семантична аргументація конституенту англомовного дигітального дискурсу

Можна казати про те, що Агентом 1 утворення англомовних конституентів дигітального дискурсу є ЛЮДИНА, яка існує в реальному світі, та її особистісні характеристики, діяльність, результати цієї діяльності та ін., поширюється в новітній англомовній комп'ютерній термінології.

Образна група конституентів англомовного дигітального дискурсу створена або може утворюватися так:

характеристики реальної людини → характеристики людини у віртуальному світі → конституент англомовного дигітального дискурсу

Наприклад, *Webrarian* → (*Web*) + (*lib*)*rarian* (бібліотекар) → комп. бібліотекар у мережі інтернет, *concierge* → (*con*) + (*comp*)*cierge* (консьерж) комп. працівник у готелі, що допомагає клієнтам з електронною обробкою їх документів).

Таким чином, утворюються нові конституенти англомовного дигітального дискурсу з образним компонентом, які запозичують назви понять та явищ із реального світу, видозмінюючи та адаптуючи їх до реальностей віртуального.

Однак Агент 1 (безпосередньо людина) може чинити не лише безпосередній вплив на утворення таких термінів. У такому разі залучається Агент 2 (коли людина вже мається на увазі опосередковано або взагалі віддалено).

Динамічні характеристики можна побачити у термінах, що позначають «діяльність (процес та наслідки)» (*friendly social networking* досл. «соціальні зв'язки, знайомства» комп. «соціальна мережа», *virtual visitation* досл. «віртуальне відвідування»).

Серед наведених нижче прикладів можна побачити логічну градацію устрою віртуального світу: від людини, всіх аспектів її життя, оточення, опису її дій та наслідків цих дій до найменувань сфер відпочинку тощо. Незважаючи на тенденцію до відокремлення віртуального соціуму від реального, за основу береться реальна людина [15]. Можна припустити, що ця тенденція є лімітованою адже щойно відокремлення реального та віртуального соціумів буде чітким, представники останнього не зневажать можливість створення власної лексики та термінології.

Причинами такого припущення щодо лінгвокогнітивних механізмів утворення образної та емотивної новітніх вербальних конституентів англомовного дигітального дискурсу можуть бути такі екстралінгвальні передумови:

- тенденція до глобалізації у світі;
- швидкий розвиток комп'ютерних технологій;
- пропагування футуристичного бачення світу;
- техногенність і техноцентричність сучасного людського буття тощо [10; 20; 21; 22; 23; 25].

Мотиваційні механізми утворення англомовного дигітального дискурсу мають ґрунтуватися на дослідженні поняття мотивації, традиційно зарахованого до проблематики словотворення. На відміну від дефініцій словотворчої мотивації, що існують у лінгвістиці, під мотивацією розуміється ґрунтовна для акту семіозису лінгвопсихоментальна операція вибору мотиватора з фрагмента знань про позначуване, кінцевим результатом якої є формування ономазіологічної структури похідного знака різної природи [17, с. 81]. Мотивація не тільки встановлює формальну й семантичну залежність утворювальних та похідних, а й виявляє стійкі або довільні конекції в ментальному лексиконі та структурі свідомості в цілому.

Двовекторність аналізу мови (від думки до слова і від слова до думки) висувалася Л.С. Виготським у зв'язку з вивченням внутрішньої психологічної організації процесу породження мови [6, с. 672]. Сутність інтеграції обох підходів полягає в обов'язковому фокусуванні уваги дослідників мовної номінативної підсистеми на інтеріоризованих у концепті властивостях об'єкта найменування, їх зв'язку зі структурою значення, потенційними можливостями її динаміки й ономазіологічною структурою.

Асоціативно-термінальну мотивацію, засновану на метафоризації, розглянуто в попередньому підрозділі на прикладі когнітивної метафори. Цей тип мотивації, згідно з О.О. Селівановою, «...застосує проєкцію мотиватора на асоціативно-термінальній частині як периферії, що корелює, з одного боку, із пропозиційним ядром, а з іншого – з іншими концептуальними сферами», які постачають свої знаки до сфери буттєвого шару "mixed reality" [18, с. 92].

Також релевантним для аналізу утворення англомовних конституентів дигітального дискурсу є трактування Н.Д. Арутюновою оцінного компонента, який спрацьовує у разі донорського постачання концептуальних сфер для подальшої імплікації: «роль оцінки полягає в тому, щоб співвіднести предмети й події з ідеалізованою, тобто нормативною, картиною світу. Ідея нормативності пронизує значний життєвий цикл, який бере початок зі сприйняття явищ дійсності, переходить до сфери комунікації й мовної семантики та завершується у словесній творчості» [2, с. 136].

Висновки. Інтерпретація ономазіологічної структури термінів припускає встановлення семантики складників як ономазіологічних ознак, їх проєкції на значення терміна, так і ономазіологічного базису як смислового й формального синтаксичного зв'язку компонентів з урахуванням семантичної і граматичної домінант конституентів англомовного дигітального дискурсу [17, с. 82]. Словесний, формальний аналіз синтаксичного зв'язку є одним із поступових кроків під час аналізу досліджуваних одиниць. Такий аналіз уможливує віднайдення міжкультурних та лінгвокогнітивних зв'язків.

Література:

1. Александрова О.В. Проблемы экспрессивного синтаксиса (на материале английского языка): учеб. пособ. Москва : Высшая школа, 1984. 211 с.
2. Арутюнова Н.Д. Дискурс. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва : Сов. энцикл., 1990. С. 136–137.
3. Арутюнова Н.Д. От образа к знаку. *Мышление, когнитивные науки, искусственный интеллект*. Москва : Центральный Совет философских (методологических) семинаров при Президиуме АН СССР, 1988. С. 143–167.
4. Биценко Т.О. Исторична динаміка експресивів негативної емоційності в англійському дискурсі XVI–XXст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2004. 20 с.
5. Борботько В.Г. Элементы теории дискурса. Киев : Вища школа, 1981. 144 с.
6. Выготский Л.С. Психология развития человека. Москва : Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2005. 1136 с.
7. Гегель Г.В.Ф. Феноменология духа. URL: <http://lib.ru/FILOSOF/GEHEL/fepomen.txt> (дата звернення 04.02.2021).
8. Гнезділова Я.В. Стилїстичні синтаксичні засоби в емотивному дискурсі. *Вісник Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. 2004. № 636. С. 61–65.
9. Головенко К.В. Емотивно-оцінне ставлення до дійсності через метафоричність внутрішньої форми. *Нова філологія*. Запоріжжя, 2005. № 1 (21). С. 185–190.
10. Махачашвілі Р.К. Лінгвофілософські параметри інновацій англійської мови в техносфері сучасного буття : монографія. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2008. 204 с.
11. Науменко Л. Сучасний англомовний бізнес-дискурс. *Нова філологія*. Запоріжжя, 2007. Вип. 26. С. 274–279.
12. Плисецкая А.Д. Метафора как когнитивная модель в лингвистическом научном дискурсе: образная форма рациональности. *Когнитивное моделирование в лингвистике* : международ. конф., 1–7 сент. 2003 г. : доклад. Варна. URL: <http://virtualcoglab.cs.msu.su/html/Plisetskaya.html> (дата звернення 12.02.2021).
13. Подлесова О.А. Концепты эмоциональных состояний в лингвокогнитивном и лингвокультурном аспектах : на материале английского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» Самара, 2009. 24 с.
14. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. Москва : Рефл-бук; Киев : Ваклер, 2001. 656 с.
15. Реконвальд Н.В. Англомовний чат як різновид комп'ютерно опосередкованої комунікації (прагмалінгвістичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» Одеса, 2008. 20 с.
16. Родзевич Н.С. Метафора – спільне джерело творення термінологічної лексики в слов'янських і західноєвропейських мовах. *Дослідження з лексикології та лексикографії*. Київ, 1965. С. 137–156.
17. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология : монография. Киев : Фитосоцицентр, 2000. 248 с.
18. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля. Київ, 2006. 716 с.
19. Скопюк Т.Г. Семантическая сложность термина и его позиция в научно-техническом тексте. *Отраслевая терминология: лингво-прагматические аспекты* : междунар. науч.-практ. конф. : тезисы докл. Воронеж, 1996. URL: <http://librar.org.ua/load.php> (дата звернення 11.02.2021).
20. Biocca F. *Communication in the Age of Virtual Reality*. Lawrence Erlbaum Associates, 1995. 356 p.
21. Dovey J. *Game Cultures: Computer Games as New Media*. Maidenhead, England : Open University Press, 2006. 340 p.
22. Forman G. *Constructivism in the Computer Age*. Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 1988. 234 p.
23. Heeter C. Implications of new interactive technologies for conceptualizing communication. *Media use in the information age*. Hillsdale, NJ : Erlbaum, 1989. P. 85–108.
24. Lakoff G. *Metaphors We Live by*. Chicago, 1980. 256 p.
25. Pylyshyn Z. W. Return of the mental image: Are there really pictures in the mind? *Trends in Cognitive Sciences*. March, 2003. Vol. 7. № 3. P. 113–118.

Lazebna N. Linguistic and cognitive mechanisms of English-language digital discourse and its constituents

Summary. The article describes the peculiarities of the world's linguistic picture, the ways of its manifestation in language, and their role in human thinking. In general terms, the world's linguistic picture is integral. Terminological systems of modern scientific fields and technology are characterized by constant lexical updating due to the fast pace of its development. That is why there is a need to organize, standardize, unify terminological units to create a single informational space and ensure effective communication among a wide variety of scientific communities and experts from different countries. The article focuses on the words' motivation within the English-language digital discourse. The key features of modern English-language digital discourse are multilinearity, multimodality, mobility, and interactivity. The article represents motivational mechanisms of the constituents' verbalization within the considered discourse. For a detailed consideration about motivational mechanisms, the approaches of cognitive linguistics are implemented, namely to identify and characterize the structure of linguistic units in the transition from the real world to the realities of the virtual world. The structure of most complex verbal constituents in the computer digital discourse is anthropocentric and, thus, it is a transparent one. The semantics of the derived word fully corresponds to the semantics of its elements. Such complex words derive from phrases. The formation and use of the constituents are functionally justified because it more accurately describes a certain process or object. Such phrases are integral lexical units. In this case, we can trace the logical gradation of the structure of the virtual world about humans and their environment. New approaches to the word-formation of constituents (English computer terms) are based on their linguistic and cognitive mechanisms. The emergence of new English-language constituents and new meanings of existing terms is also the result of a metonymic shift in the meanings of the words as a secondary scientific representation of the entity. According to the static features and concepts of the English-language digital discourse, expressiveness, emotional charge, and emotional-imperative meanings are achieved.

Key words: discourse, digital discourse, constituent, onomasiology, emotionality, language unit.

*Левченко Т. М.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

НОВІ ВИЯВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗНЕВАЖЛИВОЇ ЛЕКСИКИ У СУЧАСНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

Анотація. Мета статті полягає у з'ясуванні функціонально-стилістичних можливостей зневажливої лексики, що має переважно пейоративне значення у мові засобів масової комунікації.

Дослідження базоване на методиці спостереження, аналізу, синтезу з використанням структурно-описового, контекстуально-семантичного аналізу на тлі лексико-семантичного та стилістичного рівнів мови, що дало змогу вивчити аналізовані лексичні одиниці в текстовому оточенні та окреслити їхню специфіку.

У статті розглянуто одну з важливих мовознавчих проблем функціонування розмовної лексики у мові засобів масової комунікації. Наголошено на тому, що одним із експресивних виражальних засобів у мові сучасної публіцистики є зневажлива лексика. Зазначено, найчастіше у сучасній пресі натрапляємо на зневажливу лексику у текстах політичної, військової тематики, статтях про війну на Сході України. Досить часто за її допомогою характеризують осіб жіночої та чоловічої статі, передають індивідуальний мовний стиль героїв публікацій, їхню соціальну належність, мовну етику. На фактичному матеріалі розглянуто проблеми семантики та експресивності зневажливої лексики; обґрунтовано теоретичні засади дослідження розмовної лексики, яка невіддільна від експресивності, емоційності, оцінності; з'ясовано роль конотативного, денотативного та образного макрокомпонентів у формуванні експресивних планів розмовного мовлення.

Найчастіше зневажливі одиниці мови як засоби експресії та оцінки виражають особисті думки автора, його вподобання, погляди, відчуття, бажання та потреби. Констатовано, що засоби масової комунікації як потужний публічний фактор сприяють не тільки популяризації зневажливої лексики, але й розхитуванню норм сучасної української мови та дифузії.

Засоби масової комунікації завдяки включенню в текст зневажливої лексики розширюють лексичну сполучуваність, поглиблюють стилістичну диференціації слів і виразів. Функціонування розмовної лексики у сучасних медіатекстах можна вважати виправданим лише тоді, коли вона доцільна, зрозуміла читачам, вмотивована, зокрема виступає як стилістичний прийом для мовленнєвої характеристики героїв публікацій чи допомагає у реалізації принципу діалогічного мовлення, що є важливим для встановлення контакту з читачем.

Ключові слова: мова засобів масової комунікації, розмовна лексика, субстандарт, експресія, оцінка, пейоративне значення.

Постановка проблеми. У сучасних умовах демократизації суспільно-політичного життя та лібералізації соціальних засад і моральних принципів український інформаційний простір

знає постійних змін. Це впливає на розвиток мови, зокрема її лексичної системи. У засобах масової комунікації відбуваються такі процеси, як урізноманітнення стилістичних засобів, поява нових лексем, збільшення варіантності мовних одиниць, запозичення слів з інших мов, водночас використання стилістично зниженої лексики, що розхитує норми української мови.

Для мови засобів масової комунікації початку XXI століття характерне широке проникнення розмовної літературної та нелітературної лексики, зокрема зневажливої. Сучасні мовознавці звертають особливу увагу на її функціонування в системі української мови. Актуальність дослідження зумовлена тим, що нині недостатньо вивчене питання функціонування зневажливої лексики, адже вона має складний та неоднозначний статус. Потребує детального вивчення її використання в сучасному медіатексті.

Теоретична значимість полягає у поглибленні відомостей про функціонально-стилістичну спеціалізацію субстандартних лексем, сферою вияву яких є медійні тексти початку XXI століття; у розширенні уявлення про їхні міжтематичні та міжстильові зрушення та зміни, спричинені передусім соціальною динамікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У мові засобів масової комунікації логічний спосіб переконання взаємодіє з експресивними мовними засобами. У системі засобів посилення експресії чималу роль відіграють елементи розмовного мовлення, серед яких існує значна кількість експресем, тобто мовних одиниць, здатних створювати виразність. Ці експресивні засоби є засобами розмовної мови, тому автори публікацій часто вибирають лексику розмовної мови через великий потенціал виражальних засобів. Функціонування в українській мові розмовної лексики, її роль у тексті та особливості вживання розглядали такі науковці, як С.П. Бирик [1], О.В. Зайцева [2], Б.О. Коваленко [4], Л.А. Коробчинська [5], О.О. Тараненко [8].

Метою статті є з'ясування особливостей функціонування та ролі стилістично зниженої лексики, зокрема зневажливої, у мові засобів масової комунікації початку XXI століття.

Виклад основного матеріалу. Стилістично знижена лексика, зокрема зневажлива, – це засіб експресивізації тексту, його оцінності, підсилення емоційності. У публіцистичному стилі така лексика завжди стилістично маркована, адже будь-яке розмовне слово у мові засобів масової комунікації експресивне, має певний потенціал виразності, що забезпечує повноцінне сприйняття тексту адресатом. Сучасна публіцистика характеризується підвищеною експресивністю, яка досягається, зокрема, потужним впровадженням розмовних слів і словосполучень.

Як зауважує О.М. Тимчук, «за останні роки публіцистика зробила колосальний крок у бік відкритості, можливості висвітлювати життя суспільства, не озируючись на цензуру. Проте соціальні, політичні, економічні процеси нашого часу впливають на пресу загалом і на мову зокрема не тільки позитивно, але й негативно. Свобода слова сприймається як уседозволеність, зняті всі бар'єри та фільтри на шляху проникнення в літературну мову грубої, навіть вульгарної лексики, значної кількості жаргонізмів» [9, с. 36].

Розмовна лексика досить часто використовується в текстах соціальної, кримінальної тематики, в текстах, що відображають протиріччя різних опозиційних партій. Звісно, найбільше емоційно забарвлених слів, зокрема зневажливих, у статтях політичної тематики, у яких оцінюється робота високопосадовців та політичних діячів, часто вона є негативною. Проте, за нашими спостереженнями, немало цих лексем у статтях інших тематичних груп, зокрема в публікаціях про військову службу та війну на Сході України.

Одними з найголовніших ознак сучасних засобів масової комунікації є демократизація публіцистичного стилю й розширення нормативних меж мови масмедіа. Основні емоційні домінанти багатьох текстів сучасних засобів масової комунікації визначаються суспільно-політичними та економічними процесами в суспільстві. У зв'язку з тим, що в останні десятиліття розмовна мова активно впливає на публічну комунікацію, найчастіше емоційно-експресивну оцінку виконує розмовна лексика, зокрема зневажлива.

Серед зневажливої лексики у мові засобів масової комунікації у текстах про війну на Донбасі активно функціонують мовні одиниці *шантрапа*: «зневажл. 1. Пуста, нічевна людина. 2. Пусті, нічємні люди» [7, т. 11, с. 405]; *холуй*: «1. заст., зневажл. Лакей, слуга. 2. перен., розм. Той, хто запопадливо прислужується кому-небудь, плазує перед кимсь» [7, т. 11, с. 123]; *тварюка*: «Збільш.-зневажл. до тварина. // Уживається як лайливе слово [7, т. 10, с. 46]. «У «Десні» його вивчили на водія БТР. Є і бізнесмени, і юристи, і лікарі, і учителі та викладачі вузів. Тож, це люди адекватні і *шантрапи* немає» («Газета по-українськи», 18 січня 2015 року); «А якась *шантрапа* кричала: «Довоювалися?»» («Газета по-українськи», 11 липня 2018 року); «Одержавши від свого пана відзнаку, *холуй* із шкіри пнеться, намагаючись вистужитися, довести свою відданість» («Голос України», 11 листопада 2015 року); «Коли в'їхали у Святогорськ і я побачив український прапор, накинувся на нього, якого, мовляв, милого, ти, *тварюка*, поїхав у цей, а не у протилежний бік» («Високий Замок», 4 липня 2018 року). Вважаємо, що лексеми *шантрапа*, *холуй*, *тварюка* мають негативно-оцінне значення, виражаючи зневажливе ставлення автора до конкретних осіб.

Зневажлива лексика – звичне явище у текстах, присвячених сфері шоу-бізнесу, культури, мистецтва, наприклад, у статтях про культуру натрапляємо на зневажливе слово *холуй*. «Знову українському глядачеві нав'язується мудрий і симпатичний, хоча й грізний, мов бог-громовержець, товариш Сталін. А це – його кінематографічний *холуй* Александров» («День», 3 квітня 2015 року). За допомогою цього слова автор висловлює презирство та зневагу до описуваних осіб. Так, у публікаціях про культуру активно вживаюся лексеми *альфонс*: «зневажл. Коханець, що перебуває на утриманні жінки» [7, т. 1, с. 37]. «У програмі «Зірковий шлях» на каналі «Україна» з ведучими Олександром Скічко та Альоною Вінницькою український співак

Олександр Пономарьов не тільки розповів про своє особисте життя, але й прокоментував чутки про те, що він *альфонс*» («Високий Замок», 1 червня 2016 року); «За фільмом, увагу і турботу отримати можна лише від іноземця, хоча і серед них є різні: *альфонси* і добропорядні кавалери» («Україна молода», 15 січня 2020 року). Лексеми *альфонс* позначають чоловіків, які фінансово залежні від жінок, що в нинішньому суспільстві викликає не лише зневагу, але й осуд. У сучасному медіатексті подекуди функціонують слова, що позначають, зокрема, події: *танцюльки*: «зневажл. Вечірка з танцями» [7, т. 10, с. 36]. «Останній раз коньяк пили на Майдані, коли ще *танцюльки* з Русланою були» («Газета по-українськи», 1 квітня 2014 року).

Зафіксований нами фактичний матеріал переконливо доводить, що зневажлива лексика у мові засобів масової комунікації стає засобом стилізації живої мовної стихії соціуму. Подекуди її вживають задля створення невимущеної розповіді. Серед таких слів виокремлюємо дієслово *теревенити*: «зневажл. Говорити дурниці, нісенітниці // Говорити що-небудь незначне, несерйозне, пусте» [7, т. 10, с. 84]. «Був вечір, ми пили чай із печивом та *теревенили* про життя. І тут хтось із хлопців каже: «Мала, а чого ти катаєшся? Давай до нас на контракт!» («Вечірня Полтава», 6 червня 2019 року); «Присьорбуючи пивасики, а то й щось міцніше, *теревенили* годинами, ображаючись, що не перериваю заради них роботу» («Кримська Світлиця», 20 березня 2020 року). Приклади не лише демонструють невимущену, задушевну розмову, але й надають тексту ефекту зближення з читачем. У текстах різної тематики фіксуємо активне вживання спільнокореневих слів *базіка*: «зневажл. Той, хто любить багато говорити, базікати» [7, т. 1, с. 88]; *базікало*: «зневажл. Те саме, що *базіка*» [7, т. 1, с. 88]; *базікання*: «зневажл. Дія за знач. *базікати*» [7, т. 1, с. 89]; *базікати*: «зневажл. Говорити багато, безмістовно, про щось неістотне, не варте уваги. // фам. Взагалі говорити. // Говорити те, чого не можна розголошувати» [7, т. 1, с. 89]. «Одного дня на сусідній острові прийжджає знімальна група з Голлівуду фільмувати кіно про рибалок, і Джоні Патінмайк (Валентин Судак), місцевий пліткар і *базіка*, озвучує думку» («День», 29 січня 2014 року); «Хто такий Станіслав Чернілевський? Я би сказала – Стасик, *базікало* незупинне, персонаж із мого далекого богемного життя» («День», 20 лютого 2014 року); «Стало занадто багато й іншого: прикрашання, фейків, ілюзій, *базікання*, просто візуального та смислового сміття» («Український тиждень», 29 травня 2017 року); «Телевізор у родині від зовнішньої антени приймає сигнал і ловить лише 32 українські канали. А на них то рекламні паузи хвилин по двадцять, то фільми жахів, то політики *базікають* без зупинки» («Високий Замок», 6 грудня 2018 року). Окрім нероб, негативно ставлення в суспільстві викликають люди, які говорять багато та часто пусте або зайве, звідки впливає негативна характеристика таких осіб.

Не менш поширеними в медіатексті є синоніми до слів *базікало* та *базікати*, зокрема *патакало*: «зневажл. Той, хто любить патакати» [7, т. 6, с. 98], *патакати* «зневажл. 1. Говорити багато про щось неістотне, пусте, не варте уваги; базікати, теревенити. 2. Поширювати брехливі, небажані для кого-небудь або неправильні чутки» [7, т. 6, с. 99]. «Та прикметною була реакція городян: вони відверталися, дехто кривився, наче середа на п'ятницю, але ніхто не зважувався поставити *патакало* на місце» («Голос України», 17 червня 2015 року); «Є журналісти, є професійні журналісти, а є *патакали*. На останніх мені плювати, – ска-

зала Савченко» («Газета по-українськи», 15 вересня 2016 року); «Я не проти того, щоб у нас знімалися російські актори. Якщо вони не **патакають** зайвого і як ті шавки не гавкають у твої бік, то нехай працюють, якщо вони хороші люди» («Високий Замок», 22 лютого 2020 року); «Та якби Ломаченко і його земляки – колеги по ремеслу троху менше **патакали**» («Український тиждень», 6 вересня 2019 року). Зазначені лексеми використовують у текстах про культуру, суспільство, спорт тощо.

Активно функціонує в публікаціях спільнокоренево до слів *патакало* та *патакати* дієслово *розпатакати*: «зневажл. Розголосити якусь таємницю» [7, т. 7, с. 758]. «Якщо малеча комусь **розпатакає** крамольні думки, то... Діти виростили в інформаційній ізоляції, сприймаючи події геноциду «очима агресора»» («День», 16 жовтня 2015 року); «Ось в такі грали ігри: все одно все **розпатакав**, усім, кому можна, розповів, але це й без того зрозуміло» («День», 9 липня 2018 року). Лексеми *базіка*, *базікало*, *базікання*, *базікати*, *патакало*, *патакати*, *розпатакати* в мові сучасних засобів масової комунікації вжиті не тільки для того, щоби зробити текст експресивним та надати оцінку особам чи їхнім діям, але й для того, щоби цими словами, які виділяються на тлі нейтральних, привабити читача.

Натомість зневажливе дієслово *драпати*: «2. зневажл. Швидко відступати, залишати яку-небудь територію» [7, т. 2, с. 407] у публікаціях військової тематики має більш негативну оцінку. «А також, бувало, і «**драпали**» разом. Потім знову наступали» («Високий Замок», 22 червня 2014 року); «Гармати, БТР, повний боскомплект, а **драпали**... і казали, що в них наказ» («Український тиждень», 20 квітня 2017 року). Нерідко від слова *драпати* утворюється лексема з тим самим значенням, але з більш зниженим забарвленням, а саме *драпанути*. «Якби він не **драпанув**, оточення б ніякого не було. Нас взяла у потрійне кільце російська регулярна армія» («Високий Замок», 13 жовтня 2014 року); «Коли зрозумів, куди попав, знову «**драпанув**», але куля виявилась швидшою» («Газета по-українськи», 30 липня 2018 року). Якщо порівнювати лексеми *драпати* і *драпанути*, то слід відзначити, що більш емоційно насиченою є остання.

Стилістично марковані грубі лексеми *шантрапа*, *холуй*, *тварюка*, *солдафон*, *солдафонство*, *солдафонський*, *теребенити*, *базікати*, *базікало*, *драпати*, *драпанути* викликають негативні асоціації та емоції, проте часом вони надають тексту неформальної, дружньої тональності.

Як зазначає Н.І. Зикун, «ніхто не береться спростовувати загальноприйнятту думку про особливий характер друкованого слова, його високий авторитет і впливовість на адресата. Пізніше такого авторитету починають набувати слова на радіо й телебаченні» [3, с. 65]. Масмедіа завжди сприймали як офіційне джерело, тому інформацію вважали перевіреною й доведеною, такою, що не підлягає сумнівам і спростуванню. Проте останнім часом усе більшого обговорення набуває той факт, що журналісти припускаються недбалості у формулюванні мовних зворотів, вживанні штапованих фраз, невиправданості запозичень, а також у наявності помилок та відхилень від мовних норм. У 1985–1991 роки почалося стрімке й докорінне оновлення мови публіцистики. Так, на зміну одноманітності, шаблонізації, офіційності прийшла мовна, стилістична, змістова та ідеологічна різноманітність. Відбулося розхитування мовних норм, чому сприяла відсутність цензури, ідеологічних табу, жорстких стилістичних установок.

Н.І. Зикун зауважує, що «мова знайшла природний і закономірний спосіб власного перетворення, подолання сухості, книжного характеру, офіційності газетних текстів через використання розмовних, просторічних засобів і жаргонізмів, тобто газета звернулася до мовних засобів із зниженою оцінкою, нелітературних лексичних одиниць» [3, с. 46].

На нашу думку, вживання стилістично зниженої лексики у сучасному медіатексті можна вважати виправданим лише тоді, коли воно доцільне та зрозуміле читачам, а також є стилістично вмотивованим, зокрема виступає як стилістичний прийом для мовленнєвої характеристики героїв публікації.

Найчастіше стилістично знижену лексику, зокрема зневажливу, вживають для максимально повного відображення мови головних героїв, щоби підкреслити особливості індивідуального мовного стилю, їхньої соціальної належності, мовної етики. Крім того, використовуючи слова зниженої лексики, автор публікації демонструє власне ставлення до описуваного явища, події чи особи, адже зневажливі слова мають певну оцінку, переважно негативну.

Звісно, оцінка завжди виражає особисті думки автора та його вподобання, погляди й відчуття, бажання та потреби тощо. До ледарів та нероб в українців завжди було негативне ставлення, тому в нашій мові на позначення таких осіб існує немало слів, зокрема *дармоїд*: «зневажл. Той, хто живе на чужий кошт, чужою працею; нероба. // Уживається як лайливе слово» [7, т. 2, с. 212], яке журналісти часто вживають для демонстрації власного ставлення до таких людей. «Простіше всього сказати, що от **дармоїд**, нічого не робить, тільки в Twitter сидить» («День», 20 березня 2017 року). Щоби підкреслити осуд та зневагу до описуваних героїв публікацій, автори можуть доповнювати лексеми означеннями або утворювати складні слова. «А раніше вибір був невеликий – **алкоголік-дармоїд** або дуже сором'язлива домогосподарка» («Дзеркало тижня», 24 вересня 2017 року). Також для підсилення негативної конотації в одному реченні зі словом *дармоїд* вживають слова, які також характеризують людей з негативного боку, зокрема *хам*, *нероба*, *алкоголік*, *наркоман*. «Тому що ти нахабний хам, **дармоїд** і нероба. Я не знаю, дивлячись на твоє відношення, ти нахабний хам, от і все» («Газета по-українськи», 14 липня 2019 року).

Як бачимо, певним зневажливим лексемам притаманне негативне оцінне та експресивно-емоційне забарвлення, що подекуди фамільярно-дружнє або фамільярно-шанобливе. Досить часто зневажлива лексика вживається для невимушеності спілкування та привернення уваги читача.

Висновки. Функціонування стилістично зниженої лексики, зокрема зневажливої, у мові засобів масової комунікації початку XXI століття є одним із важливих її компонентів. Ці лексичні одиниці виконують передусім оцінну та експресивну функції. Окрім того, зневажливі слова, функціонуючи у статтях різної тематики (культура, кримінал, спорт, соціальні відносини й процеси тощо), допомагають у реалізації принципу діалогічного мовлення, що є важливим для встановлення контакту з читачем. Зневажлива лексика виконує роль засобів стилізації неофіційного та невимушеного спілкування, а своєю експресивністю привертає увагу читача. Стилістично знижені слова є одним із найбільш ефективних засобів досягнення експресивності, тому ними часто послуговуються журналісти. Процес розхитування літературних норм відображає вживання у засобах

масової комунікації зневажливої лексики, якою можна принизити, образити адресата. Важливо, щоби вживання стилістично зниженої лексики, реалізуючи авторський задум експресивно-оцінної тональності тексту, не порушувало етичних норм, адже журналіст несе відповідальність за інформацію, яку передає реципієнтам.

Література:

1. Бирик С.П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013. 589 с.
2. Зайцева О.В. Ремарка «фамільярне» у словниках української мови другої половини ХХ – поч. ХХІ ст. *Studia Linguistica*. 2014. Вип. 8. С. 488–494.
3. Зикун Н.І. Культура мови ЗМІ і рівень довіри до медіатекстів. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2012. Вип. 31. С. 63–66.
4. Коваленко Б.О. Стилiстично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики : монографія. Кам'янець-Подільський : МОНМС України, Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2010. 160 с.
5. Коробчинська Л.А. Лексика розмовної мови. *Питання мовної культури*. 1968. Вип. 2. С. 3–14.
6. Пилинський М.М. Експресивність стилю масової політичної інформації. *Мовознавство*. 1977. № 5. С. 35–46.
7. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. I–XI.
8. Тараненко О.О. Колоквізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х років). *Мовознавство*. 2003. № 1. С. 23–41.
9. Тимчук О.М. Ціннісна переорієнтація суспільства в дзеркалі сучасного публіцистичного стилю. *Культура слова*. 1996. Вип. 48–49. С. 36.

Levchenko T. New manifestations of the functioning of derogatory vocabulary in modern journalism

Summary. To find out the peculiarities of the functioning and the role of stylistically reduced vocabulary, in particular the derogatory in the language of mass media of the beginning of the XXI century.

The research is based on the methods of observation, analysis, synthesis using structural-descriptive, contextual-semantic analysis against the background of lexical-semantic and stylistic levels of language, which allowed studying the analyzed lexical units in the text environment and outlining their specifics.

The article considers one of the important linguistic problems of the functioning of colloquial vocabulary in the language of mass media. It is emphasized that one of the expressive means of expression in the language of modern journalism is derogatory vocabulary. It is noted that most often in the modern press we come across derogatory vocabulary in texts of political, military themes, the war in eastern Ukraine. Quite often it is used to characterize females and males, convey the individual language style of the heroes of publications, their social affiliation, and language ethics. The problems of semantics and expressiveness of derogatory vocabulary are considered on the factual material; the theoretical bases of research of colloquial vocabulary which is inseparable from expressiveness, emotionality, evaluation are grounded; the role of connotative, denotative and figurative macro components in the formation of expressive plans of colloquial speech is clarified.

Most often derogatory language units as a means of expression and evaluation, express the personal thoughts of the author, his preferences, views, feelings, desires and needs. It is stated that the mass media as a powerful public factor not only contribute to the popularization of derogatory vocabulary, but also contribute to the shaking of the norms of the modern Ukrainian language and diffusion.

Mass media, due to the inclusion in the text of derogatory vocabulary expand lexical compatibility; deepen the stylistic differentiation of words and expressions. The functioning of colloquial vocabulary in modern media texts can be considered justified only when it is appropriate, understandable to readers, motivated, in particular, when it acts as a stylistic device for speech characterization of publication characters or helps to implement the principle of dialogic speech, which is important to establish contact with the reader.

Key words: language of mass media, colloquial vocabulary, substandard, expression, evaluation, pejorative meaning.

*Литвинко О. А.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Сумського національного аграрного університету*

ПРОБЛЕМА СИНОНІМІЇ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНІЙ ПІДСИСТЕМІ НАСОСОБУДУВАННЯ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблеми синонімії у сучасній англійській термінологічній підсистемі насособудування. Наявність синонімії у термінології є очевидною. Поширеність синонімії у термінологічній підсистемі насособудування пояснюється прагненням до максимальної точності, застосуванням стислих форм та впливом загальнолітературної мови. Феномен синонімії виявляється на всіх етапах розвитку термінології з огляду на те, що поява нового референта спричиняє виникнення кількох найменувань, які можуть функціонувати у термінологічній підсистемі одночасно.

Синонімами вважаємо лексичні одиниці, що вживаються для позначення одного й того ж поняття та різняться за певною ознакою цього поняття. Синоніми є різними мовними знаками.

Серед синонімів, що функціонують у термінологічній підсистемі насособудування, виокремлюються ідеографічні. Зазначені лексичні одиниці також називаються поняттєвими. Такими синонімами вважаємо термінологічні одиниці, які позначають єдине поняття, але різняться за обсягом семантики.

Лексичні одиниці термінологічної підсистеми насособудування відповідають основним вимогам, що висуваються до термінів. Проте термінологія зазначеної підсистеми не позбавлена синонімічних відношень. Лексичні одиниці насособудування утворюють синонімічні ряди. Синонімічним рядом вважаємо сукупність синонімів певного змісту. Термінологічні синонімічні ряди утворюють складні структури, елементи яких посідають підпорядковане або чільне місце залежно від позицій своєї лексичної домінанті. Семний склад лексичних одиниць, які належать до синонімічних рядів, демонструє близькість за ознакою.

Для термінологічної підсистеми насособудування характерна дефініційна синонімія. Це семантичне явище полягає в тому, що значення термінологічної одиниці співвідноситься з її дефініцією.

Зазначимо, що наявність у досліджуваній підсистемі синонімічних одиниць можна визнати позитивним феноменом. Ми виявили, що ідеографічні синоніми надають вичерпну інформацію про предмет, оскільки характеризують його з різних боків. Синоніми-дефініції підкреслюють властивості, якості й ознаки класу предметів, що термінуються.

Теоретичне значення дослідження визначається його внеском у загальну теорію терміна й термінологію. Результати дослідження доповнюють наукові знання про особливості термінологічної номінації та основні тенденції термінотворення у сучасній англійській термінологічній підсистемі насособудування.

Ключові слова: термінологічна підсистема, насособудування, термін, синонімія, синонімічний ряд, ідеографічний синонім, дефініційна синонімія.

Постановка проблеми. За останні декілька десятиліть галузь насособудування зазнала кардинальних змін у зв'язку із запровадженням нових революційних технологій та збільшенням обсягів виробництва, і сьогодні науково-технічний прогрес сприяє її подальшому розвитку. Термінологія насособудування становить особливий прошарок лексики, який постійно змінюється, удосконалюється та слугує засобом професійної комунікації. Термінологічні одиниці субмови насособудування є динамічною системою, що характеризується певною специфікою функціонування її складових частин. Зміст окремого терміна визначає його місце у системі, зумовлює зв'язки й взаємодію з її іншими елементами.

Актуальність роботи визначається провідною роллю технічної терміносистеми в англомовній фаховій комунікації. Необхідність дослідження підсилюється тим фактором, що комплексне вивчення явища синонімії, а саме виявлення її кореляцій в англійській термінологічній підсистемі насособудування, раніше не здійснювалося. У зазначеній термінологічній підсистемі синоніми представлені у великій кількості, а це вимагає створення особливого наукового підходу до цього феномена.

Матеріалом дослідження слугував корпус термінологічної лексики обсягом 5 000 лексичних одиниць, відібраних методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел (тлумачних словників термінів насособудування; перекладних словників термінів насособудування), рекламних проспектів фірм-виробників продукції насособудування та періодичних видань у галузі насособудування. Загальний обсяг опрацьованого матеріалу становить близько 9 500 сторінок тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сталий розвиток, збагачування та вдосконалення термінологічних підсистем є важливою умовою й беззаперечним результатом прогресу у тих сферах людської діяльності, з якими вони корелюють. У більшості сучасних мов найчисленнішою і найбільш динамічною частиною словникового складу є термінологічна лексика. Провідну роль відіграє технічна термінологія, що об'єктивується стрімким розвитком нових виробничих та суспільних реалій. Швидке зростання обсягів спеціальної інформації у різних галузях науки й техніки неодмінно пов'язане з кількісним зростанням і якісним удосконалюванням термінології.

Нині науковці приділяють особливу увагу систематизації, уніфікації та стандартизації термінології окремих галузей, а також вивченню різних аспектів утворення та функціонування термінологічних підсистем у загальній системі мови. Розроблені окремі питання галузевих термінологій, а саме юридичної термінології (Н. Яцишин [17, с. 99]), економічної (І. Гумовська [4, с. 96]), медичної (Ю. Лисанець [9, с. 218]), комп'ютерних

технологій (В. Мирошниченко [10, с. 87]), автомобільної індустрії (О. Бондаренко [1, с. 93]), галузі туризму (Ю. Кисилиця, В. Бялик [5, с. 111]). Вчені з'ясовують логічні та лінгвістичні критерії ідентифікації термінів, намагаються відмежувати їх від нетермінологічних мовних одиниць, вивчити лексико-структурні аспекти певної термінологічної лексики.

Синонімія – це семантичний феномен, який вважається в лексичній одиниці з найважливіших системотвірних категорій. У сучасній лінгвістиці удосконалюються наукові підходи до вивчення синонімії на матеріалі різних термінологічних підсистем, виявляються диференційні ознаки лексичних одиниць, що входять до синонімічного ряду. Проте, незважаючи на значні досягнення у дослідженні проблеми синонімії у сучасній лінгвістиці (М. Вакулєнко [3, с. 85], В. Костенко [7, с. 137], М. Кочерган [8, с. 202], О. Суперанська, Н. Подольська, Н. Васильєва [15, с. 49]), немає єдиного загальноприйнятого визначення й розуміння цього явища, чим зумовлюється актуальність пропонованого дослідження.

Метою статті є дослідження специфіки феномена синонімії у сучасній англійській термінологічній підсистемі насособудування та висвітлення типів термінологічних синонімів.

Виклад основного матеріалу. Поширеність синонімії у термінологічній підсистемі насособудування пояснюється такими факторами. Перш за все існують прагнення до максимальної точності, пошук стислих форм і, звичайно ж, тяжіння до синонімів загальнолітературної мови.

У сучасній лінгвістиці поширеним є погляд, що синонімія властива термінологічній лексичній, особливо це стосується термінологій, які перебувають на етапі розвитку. Зазвичай синонімічні процеси відбуваються на ранніх етапах формування термінологічної підсистеми, коли ще триває відбір найкращого термінологічного матеріалу, а в системі термінологічної номінації співіснують багатогранні варіанти найменування. Зауважимо, що феномен синонімії може виявлятися також на будь-якому етапі розвитку термінології з огляду на те, що поява нового референта спричиняє виникнення кількох найменувань, які можуть функціонувати у термінологічній підсистемі паралельно.

Щодо функціонування синонімів у термінологічних підсистемах, то деякі науковці визнають шкідливість і небажаність цього явища. Таку оцінку пов'язують з однією з найважливіших ознак терміна, яка передбачає відсутність у нього синонімів [12, с. 129; 13, с. 114]. Інші відзначають, що повне вилучення синонімії з термінології може тільки функціонально послабити її, а не вдосконалити. О. Суперанська наголошує на тому, що синонімія сприяє розвитку лексичного складу термінології [15, с. 49]. На думку О. Радченко, синоніми здатні виконувати в наукових текстах функцію заміщення та уточнення [14, с. 203]. О. Чуєшкова вважає, що синонімія відіграє позитивну роль, оскільки сприяє пошуку найоптимальніших номінацій, зокрема питомих відповідників запозичень, стимулюючи творення власної термінології [16, с. 105]. Про користь цього семантичного явища на ранніх етапах формування терміносистеми пишуть Л. Боярова та О. Покровська так: «Якщо наукове поняття одержує кілька назв, то з часом це дає змогу шляхом відбору знайти найбільш доцільні мовні засоби для позначення цього поняття, які відповідали б нормативним вимогам, що сприяє розвитку терміносистеми загалом» [2, с. 60–72]. В. Костенко зауважує, що існування термінологічної синонімії допомагає глибше й повніше передати певне наукове поняття,

сприяє усуненню полісемії [7, с. 139]. Отже, як бачимо, єдиного погляду на проблему термінологічної синонімії не існує.

Неоднозначно у сучасному термінознавстві тлумачиться саме поняття «синонім». Вся різноманітність точок зору лінгвістів зводиться до трьох основних позицій. Прибічники першого підходу в основу визначення кладуть близькість значень, другого – тотожність позначуваних словом предметів, а прибічники третьої точки зору найголовнішим фактором визначають здатність синонімів замінювати один одного у контексті, тобто чинник взаємозамінності [11, с. 1]. Жоден із цих підходів окремо не може бути визнаний цілком задовільним. Тільки у сукупності вони дають можливість зрозуміти сутність синонімії.

Логіки вивчали проблему синонімічних відношень і сформулювали власне бачення. Польський учений Е. Гродзинський присвятив синонімії монографію, у якій аналізуються і зіставляються погляди лінгвістів і логіків на цей феномен: «Для логіків синоніми – тільки тотожні за значенням лексичні одиниці. Поняття часткової синонімії, близьких за значенням слів у логіці не існує» [15, с. 50].

Немає досі єдності поглядів щодо класифікації синонімів. Низка вчених вважає, що у терміносистемах превалюють синоніми-дублети. Так, М. Кочерган відзначає так: «Здебільшого абсолютні синоніми трапляються у термінології. У звичайному мовленні вони є тимчасовим явищем, бо, як правило, набувають семантичних і стилістичних відтінків, а інколи і зовсім змінюють значення» [8, с. 202]. На думку деяких лінгвістів, абсолютних синонімів практично не існує [15, с. 49].

Ми поділяємо погляди науковців, які повністю заперечують існування абсолютних синонімів [6, с. 76; 11, с. 6]. Зокрема, Т. Кияк наголошує на тому, що абсолютних синонімів не існує взагалі, оскільки сам факт висвітлення різними внутрішніми формами різних боків значення (змісту) свідчить про різні гносеологічні потенції цих форм. Синоніми – це слова, що вживаються для позначення одного й того ж поняття, а відрізняються вони за тією чи іншою ознакою цього поняття, з огляду на що синоніми – це різні мовні знаки [6, с. 76]. Деякі дослідники виокремлюють інші типи синонімічних одиниць, а саме часткові синоніми, семантичні або ідеографічні синоніми, дефініційні синоніми [8, с. 202].

У термінологічній підсистемі насособудування функціонують ідеографічні синоніми. Їх також називають поняттєвими. До таких синонімів відносимо термінологічні одиниці, які позначають єдине поняття, але різняться за обсягом семантики.

Так, багатокомпонентні терміни *stress cracking* та *stress corrosion* мають узагальнююче значення «*корозія, яку спричиняє механічна напруга*». Однак семантика терміносполучення *stress cracking* доповнюється семами «*корозія під напругою*», «*розтріскування під дією напруги*». Терміноодиниці підсистеми насособудування *hole* і *bore*, маючи спільне значення «*отвір*», різняться тим, що термін *bore* має додаткову сему «*розточений або просвердлений отвір*». Терміни *brazing* і *soldering* позначають *паяння*, але різняться тим, що в семантичній структурі терміна *brazing* є додаткове значення «*паяння твердим припоєм*», а *soldering* має додаткові семи «*паяння за низької температури*» і «*паяння м'яким припоєм*».

Терміни насособудування можуть формувати синонімічні ряди. Синонімічним рядом вважаємо сукупність синонімів певного змісту [8, с. 204]. Синонімічні ряди створюють складні структури, елементи яких посідають підпорядковане або чільне

місце залежно від позицій своєї лексичної домінанти [11, с. 6]. Такі приклади ілюструють співвідношення елементів синонімічних рядів із відповідними лексичними домінантами:

– *atmospheric core = atmospheric riser core, pencil core, permeable core* («стержень прибутку атмосферного тиску (у ливарній формі)»);

– *time delay relay = time lag relay, timing relay* («реле вимпирки часу»);

– *constant discharge pump = constant displacement pump, constant flow pump, constant volume pump* («насос із постійними вимпирками»).

Наведені вище приклади свідчать про те, що семний склад термінологічних одиниць, які належать до синонімічних рядів, показує близькість за ознакою.

Дефініційна синонімія є сталим явищем для термінологічної лексики. Вона є у технічних термінологічних підсистемах, і підсистема насособудування не є винятком. Це семантичне явище полягає в тому, що значення терміноодиниць співвідносяться з їх дефініцією. Так, термін насособудування *impeller* («насосне колесо») має дефініцію *the rotating component of a centrifugal pump, equipped with vanes* («обертальна деталь відцентрового насоса з лопатями»). Терміну *horizontal pump* («горизонтальний насос») відповідає дефініція *centrifugal pump with a horizontal shaft* («відцентровий насос із горизонтальним валом»). У наведених дефініціях позначаються головні ознаки терміноодиниць *impeller* та *horizontal pump*, ці ж ознаки актуалізуються семантикою відповідних термінів.

Висновки. Як підсумок вищевикладеного зазначимо, що наявність у досліджуваній підсистемі синонімічних одиниць можна визнати позитивним явищем. Нами було виявлено, що ідеографічні синоніми надають вичерпну інформацію про предмет, оскільки характеризують його з різних боків. Ми припускаємо, що внаслідок подальшої уніфікації і стандартизації термінології насособудування синоніми можуть зникнути, отже, залишиться лише одна вдосконала термінологічна одиниця. Щодо синонімів-дефініцій, то їх наявність є невід'ємною складовою частиною існування термінології як такої, вони підкреслюють властивості, якості й ознаки класу предметів, що термінуються.

Перспективою нашого дослідження є проведення зіставного аналізу феномена синонімії у суміжних технічних термінологічних підсистемах.

Література:

1. Бондаренко О., Медведєва С. Структурно-семантичні характеристики терміноодиниць техніки та особливості їх перекладу (на матеріалі текстів автомобільної галузі). *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2016. Вип. 1. С. 93–98.
2. Боярова Л., Покровська О. Терміни-синоніми як об'єкт лексикографії (на матеріалі ринкової термінології). *Vocabulum et Vocabularium*. 1996. Вип. 3. С. 60–62.
3. Вакулєнко М. Проблема синонімії в природничих терміносистемах. *Studia Linguistica*. 2009. Вип. 2. С. 85–90.
4. Гумовська І. Аспекти взаємодії юридичної та економічної термінології. *Наукові записки національного університету «Острозька академія»*. 2017. Вип. 67. С. 96–99.
5. Кислиця Ю., Бялик В. Структурні та семантичні особливості англійських термінів галузі туризму. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. Вип. 44. С. 111–114.
6. Княк Т. Форма і зміст мовного знака. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Каразіна*. 2004. Вип. 635. С. 75–78.

7. Костенко В. Епонімічні медичні терміни в синонімічних рядах англійської мови. *Ювілейні четверті Каразінські читання, присвячені 200-річчю Харківського національного університету: Людина. Мова. Комунікація* : матеріали Міжнародної науково-методичної конференції. Харків, 2004. С. 137–139.
8. Кочерган М. Вступ до мовознавства. Київ : Академія, 2010. 367 с.
9. Лисанець Ю. Метонімія в англійській медичній термінології. *Актуальні проблеми сучасної медицини*. 2015. Вип. 1. С. 218–222.
10. Мирошниченко В., Шишкова І. Англійські лексичні новоутворення у сфері комп'ютерних технологій. *Вісник Національного технічного університету*. 2019. Вип. 1. С. 87–92.
11. Мітіна О. Синонімія в пенітенціарній лексичній підсистемі сучасної англійської мови (функціонально-семантичний аналіз) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 ; Харківський національний університет ім. В. Каразіна. Харків, 2002. 18 с.
12. Мягкота І. Синонімія та варіанти у термінології української фольклористики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2014. Вип. 791. С. 129–133.
13. Паночко М. Лексичні особливості української юридичної термінології початку ХХ століття. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. Вип. 5. С. 112–115.
14. Радченко О. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 ; Харківський національний університет ім. В. Каразіна. Харків, 2000. 203 с.
15. Суперанская А., Подольская Н., Васильева Н. Общая терминология. Вопросы теории. Москва : Librokom, 2012. 243 с.
16. Чуешкова О. Синонімія в терміносистемі гендерної лінгвістики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2017. Вип. 869. С. 105–108.
17. Яцишин Н. Юридична термінологія як спеціалізована система правових понять. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2. С. 99–103.

Lytvynko O. The problem of synonymy in modern English pump engineering terminological subsystem

Summary. This article focuses on the problem of synonymy in modern English terminology within the special subsystem of terms – pump engineering. The presence of synonymy in terminology is obvious. The prevalence of synonymy in the terminological subsystem of pump engineering is explained by the following factors: the desire for maximum accuracy, the use of concise forms and the influence of general literary language. The phenomenon of synonymy is manifested at all stages of the development of terminology, because the appearance of a new referent causes the appearance of several names. They can function in the terminology subsystem at the same time.

The synonyms are the lexical units used to denote the same concept and differ in a certain feature of the concept. Synonyms are different linguistic signs. We distinguish ideographic synonyms among the synonyms that function in the terminological subsystem of pump engineering. These lexical units are also called conceptual. We consider such synonyms as terminological units that denote a single concept, but differ in the scope of semantics.

Lexical units of the terminological subsystem of pump engineering meet the basic requirements for terms. However, the terminology of this subsystem is not devoid of synonymous relations. The lexical units of pump engineering form synonymous rows. The synonym row is the set of synonyms of certain content. Terminological synonymous rows form complex structures, the elements of which occupy a subordinate or prominent place, depending on the positions of its lexical dominant. The same composition of lexical units related to synonymous rows demonstrates similarity in terms of the attribute.

The terminological subsystem of pump engineering is characterized by the definition synonymy. This semantic phenomenon lies in the fact that the meaning of a terminological unit is related to its definition.

The presence of synonymous units in the studied subsystem can be considered a positive phenomenon. Ideographic synonyms provide comprehensive information about the subject, as they characterize it from different angles. The synonyms-definitions emphasize the properties, qualities and characteristics of objects.

The theoretical significance of this study is determined by its contribution to the general theory of the term and terminology. The results of the research complement the scientific knowledge about the peculiarities of the terminological nomination and the main tendencies of term formation in the modern English terminological subsystem of pump engineering.

Key words: terminological subsystem, pump engineering, term, synonymy, synonymous rows, ideographic synonym, definition synonymy.

Личук С. В.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри мовознавства

Івано-Франківського національного медичного університету

КОНЦЕПЦІЯ ТА СТРУКТУРА «СЛОВНИКА НАРОДНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ»

Анотація. Статтю присвячено дослідженню народних географічних назв Івано-Франківської області. На досліджуваному терені побутують гуцульські, бойківські, покутські й наддністрянські говірки, що входять до південно-західного наріччя української мови. У статті обґрунтовано концепцію та охарактеризовано структуру «Словника народних географічних назв Івано-Франківщини» (2018 рік) як частини лексичного складу мови, що об'єднує літературну й діалектну системи. Метою дослідження є системний лексико-семантичний аналіз зазначеного сегменту географічної лексики. Зафіксовані діалекти містять не лише відомості про географічні реалії певної місцевості, але й історичні, мовні, соціальні та ментальні ознаки носіїв говіркового мовлення. Збір та класифікація матеріалу проводилися за спеціально створеним питальником. У публікації розглянуто народну апелювну лексику та проаналізовано реалізацію назв на позначення таких трьох класів: «Рельєф та його частини», «Гідрооб'єкти та їх частини», «Об'єкти, укрите рослинністю, та їх частини». У межах першого тематичного класу виділено 2 тематичні групи, такі як лексико-семантичні групи найменувань підвищеного (додатнього) рельєфу та лексико-семантичні групи найменувань нейтрального і від'ємного рельєфу. Другий клас систематизували у три тематичні групи, такі як протічні води, стоячі води (болото) та підземні води. До третього класу увійшли народні назви на позначення території, вкритої рослинністю, та її частин. Також визначено просторове поширення місцевих назв. Вказано на нестабільність та варіацію значень фіксованих лексем. Для говірок досліджуваного терену характерна фонетична, семантична, морфологічна та акцентуаційна варіативність. Ареальне поширення діалектних явищ досліджуваної території створює уявлення про синхронне розташування, взаємодію мовних рис у просторі.

Ключові слова: «Словник народних географічних назв Івано-Франківщини», концепція, клас, номенклатура, структурні особливості, просторове поширення.

Постановка проблеми. Географічна народна лексика є цінним і найбагатшим діалектним матеріалом, що є творінням народу. Населення Івано-Франківської області проходило стадію свого формування й становлення в конкретних природно-географічних умовах, які знаходять своє відображення у його словнику. У загальних назвах рельєфу, водних об'єктів та об'єктів, укрите рослинністю збереглися дані про природні особливості краю, залишилась історія народу, мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Витоки фіксації, лексикографічні розробки й наукове осмислення української апелювної географічної лексики пов'язані з працями І. Верхратського «Знадоби до словаря южноруского» (1877 р.)

[1], «Початки до уложення номенклатури й термінології природописної, народної» (1864–1879 pp.) [2], Я. Головацького «Географический словарь западнославянских и южнославянских земель и прилегающих стран» (1884 p.) [3]. Зазначена лексика лексикографічно опрацьована й частково представлена у словниках другої половини XIX – першої половини XX ст., а саме у словниках Є. Желехівського і С. Недільського «Малоруско-німецкий словарь» (т. I–II; 1885–1886 pp.) [4], Б. Грінченка «Словарь української мови» (т. I–IV; 1907–1909 pp.) [5], І. Верхратського «Нові знадоби номенклатури і термінології природописної народної, збирані між людом» [6], П. Тутковського «Словник геологічної термінології: (проект)» [7].

У другій половині XX ст. видано словники С. Грабця «Географічні назви Гуцульщини» [8], Я. Рудницького «Географічні назви Бойківщини» [9], Т. Марусенко «Матеріали до словника українських географічних апелювнів (назви рельєфів)» [10], Є. Черепанової «Народна географічна термінологія Чернігівсько-Сумського Полісся: Словник» [11].

Початок XXI ст. – новий період комплексних дисертаційних досліджень географічної номенклатури окремих регіонів. За їх результатами укладені словники чи матеріали до них. Так, Т. Громко (2000 р.) описала умови формування назв географічних об'єктів Кіровоградщини [12]; О. Данилюк (2000 р.) проаналізувала народні географічні терміни Волинської області [13]; Н. Сіденко (2003 р.) обстежила систему географічної апелювної лексики східностепових говірок Центральної Донеччини [14]; І. Потапчук (2012 р.) охарактеризувала чинники формування та функціонування системи народних назв географічних об'єктів у західнопопулярських говірках [15]; С. Шийка (2013 р.) дослідила народну географічну лексику Рівненщини [16].

Метою статті є обґрунтування концепції створення «Словника народних географічних назв Івано-Франківщини», характеристика особливостей його структури, системний лексико-семантичний аналіз зазначеного сегменту географічної лексики.

Виклад основного матеріалу. Специфічність народних географічних назв Івано-Франківщини проявляється в їх діалектній неоднорідності. Територія регіону розмежована на різні етнографічні регіони, а саме Гуцульщину, Бойківщину, Покуття, Опілля. Відповідно, тут побутують гуцульські, бойківські, покутські й наддністрянські говори, що входять до південно-західного наріччя української мови. За характером рельєфу територія Івано-Франківщини складена з трьох частин, а саме гірської, передгірської та рівнинної.

Гуцульська апелювна лексика проаналізована в монографії С. Грабця «Nazwy geograficzne Nuczyszczyny» (населені пункти Яремчанської м/р, Верховинського, Косівського,

Надвірнянського районів), бойківська – у монографії Я. Рудницького “Nazwy geograficzne Wojkowszczyzny” (говірки Болехівської м/р, Рожнятівського та Долинського р-нів). У праці Т. Марусенко «Матеріали к словарю українских географических апеллятивов (названия рельефов)» використано фактичний матеріал із чотирьох населених пунктів (м. Коломия Коломийської м/р, с. Слобода Коломийського р-ну, с. Тяпче Долинського р-ну, с. Старий Мартинів Галицького р-ну) Івано-Франківської області.

Чимало народних апелювативних географічних назв, поширених на Івано-Франківщині, опрацьовано у словниках діалектів, ареали яких покривають Івано-Франківську область. Слід назвати словник гуцульського діалекту Я. Янова “Słownik huculski” (2001 р.) [17], короткий словник гуцульських говірок за редакцією Я. Закревської (1997 р.) [18], словник колективу авторів, очолюваного Н. Хобзей, «Гуцульські світи. Лексикон» (2013 р.) [19], словник М. Негрича «Скарби гуцульського говору: Березови» (2008 р.) [20], словник Д. Савчука «Словник українських говірок Карпатського регіону» (2012 р.) [21], а також «Словник бойківських говірок» у двох частинах М. Онишкевича (1984 р.) [22], «Надністрянський регіональний словник» Г. Шила (2008 р.) [23] та «Словник покуського говору» С. Павчака (2014 р.) [24], втім, системного лексикографічного аналізу цієї лексики в говірках досліджуваного ареалу досі не було.

Актуальність дослідження зумовлена важливістю таких студій для українського мовознавства, передусім фіксації, наукової систематизації місцевих народних назв, введення до наукового обігу зібраного матеріалу та створення «Словника народних географічних назв Івано-Франківщини» (далі – Словник).

У виданому Словнику вміщено апелювативні назви, що побутують на території 14 районів (Богородчанського, Верховинського, Галицького, Городенківського, Долинського, Калуського, Коломийського, Косівського, Надвірнянського, Рогатинського, Рожнятівського, Снятинського, Тисменицького, Тлумаського) та 5 міських рад (Болехівської, Івано-Франківської, Калуської, Коломийської, Яремчанської). Словник нараховує близько 4 000 назв. Усі номени зафіксовані з уст корінних жителів зазначеного ареалу, що має велике значення для визначення семантики географічних назв та можливості їхніх змін у діалектному мовленні. Усна форма діалектного мовлення зумовила лексико-семантичну, фонетичну, морфологічну, словотвірну та акцентуаційну варіативність місцевої географічної лексики. Основою лексикографічного дослідження є фактичний матеріал, зібраний за спеціально складеним питальником (565 питань). Значну частину слів цього видання уведено до наукового обігу вперше. Під час укладання Реєстру словника використано матеріали досліджень українських ономастів С. Грабця, Т. Марусенко та Я. Рудницького.

Склад і структура словника

Аналізовані апелювативні назви, виражені переважно іменниками (**ГИПА, КАНЯ, ПЛЯЦ**), рідше – субстантивованими прикметниками (**ЗАСТІЙНА, ЛИСА, СКІСНИЙ**), одинично субстантивованими дієприкметниками (**ПОНИКВА, ПОНІКЛА**), прислівниками (**МІВКО, СПОХОВО**), дієсловами (**НЕ ТЕЧЕ, ПОЧИНАССИ**), прийменниковими конструкціями (**НА СОНЦИ, ПІД ГОРОВ, НА ЧУБАРИКУ, У КІНІ**), словосполученнями, які виражають атрибутивні відношення (**МАЛІЙ ГРУНЬ, ИРЖЕВА ВОДА, СКАЛИСТЕ ТІМ'Я**), об'єктні

відношення (**ВИГОРІЛО НА СОНЦИ**), суб'єктні відношення (**ГАБУЧИТ ВОДА, ЧУРИТ ВОДА**).

Словник містить загальнозживані (**ГОРА, ДОЛИНА, ЯР**), діалектні (**ДЖБИРЬ, МАГУРА**), вузькоговіркові (**МАСЬОК, ФУЗЬ**) лексеми.

Реєстрові слова (словосполучення) записано транслітерацією в називному відмінку, а далі фонетичною транскрипцією, що дає змогу передати особливості місцевого говіркового мовлення. Визначено також рід номена або число (курсивом) (**БОВЧ** [боўч] ч. р., **КАПКА** [капка] ж. р., **КАПЛИЦІ** [кап'лиці] мн.). Отже, подано семантику географічних назв.

У полісемантичних народних назвах кожне значення реєстрового слова позначається арабськими цифрами. Назви населених пунктів, у яких вживаються ці апелювативи, записано скорочено в дужках. До словника включено географічні назви обстежуваної території, зафіксовані іншими дослідниками (**ГРОБЛЯ** [гробл'а] ж. р. 'насип як гора, гребля' (Зрч) [Нг., с. 37]. **ЗАСУВ** [за'сув] ч. р. 1. 'крутий схил гори, круча' (Слб) [Марус. МСУГА, с. 229]. 2. [засув] 'зсув ґрунту, що утворюється після тривалих дощів у горах, на полі; прірва' (Явр). **ДЕБРС** [дебр'е] с. р. 1. 'стрімкий бік гори, пропасть' (Кл) [Rudn., с. 19]. 2. 'така частина гори, яка осувається після дощу' (Лпвц) [Rudn., с. 19]. Функціонування лексичної одиниці в усіх населених пунктах області позначено ремаркою «вся обстежена територія», у більшості населених пунктів – ремаркою 2у багатьох н. пп.»

Відмінності на рівні фонетики, словотвору та морфології фіксуються в різних словникових статтях (**КОВБЕР, КОВБЕРЬ, КОВБИР, КОВБІР, КОВБУР; ВИМИВ, ВИМОЙНА**). Акцентуаційні та фонетичні ([eⁿ], [oⁿ] тощо) варіанти лексем, у яких наявні семантичні відмінності, подано в одній словниковій статті з відповідним значенням для кожного варіанта (**ВЕРТЕП** [вер'теп] ч. р. 1. 'глибокий яр' (Глшк). [вер'теп] 2. 'яр, глубокий яр' (БО). [вертеп] 3. 'конусоподібна яма' (Змг). [ве'ртеп] 'т. с., що 'вертеп 3' (Бршт, Клш)). Умовні скорочення, скорочення назв населених пунктів розміщено в алфавітному порядку.

Отже, пропонований Словник допомагає поглибити знання з діалектної термінології, розтлумачити значення народних географічних назв, уточнити граматичні характеристики слів, їхні правописні та акцентуаційні особливості.

Зібрана й систематизована народна географічна лексика окремої діалектної зони має в подальшому стати складником повного загальнонаціонального «Словника народних географічних термінів».

Фрагмент «Словника народних географічних назв Івано-Франківщини»

БОЛОКЄ [боло'к'є] с. р. 'велике болото' (Стц).

БОРОДА [боро'да] ж. р. 1. 'нижня, густо заросла частина незалісної вершини' (Тк). 2. 'зарості кущів і дерев на схилах гори, горба' (Пр, Слтів, Мн, Мркв). 3. 'огріхи під час косіння' (Стц).

БУЛЬБОНА [бул'бона] ж. р. 1. 'яма в річці' (Птч, Хрпл, Уст, Вр, Блбр, Бст, Рзт). 2. 'глибока яма в річці' (Птч, Уст, Рвн, Вр, Бст). 3. 'глибина; глибоке місце в річці' (Птч, Уст). 4. 'велика яма з болотом' (Стц). 5. 'яма з болотом' (Ккл). 6. 'глибока болотяна яма з водою' (Рзт).

БУРБЕЛЬ [бур'бел'] ч. р. 'вершина гори' (Бтк).

ВЕРШІДЬ [верш'ід'] ж. р. 1. 'невелика гірська річка, що протікає ущелиною'. 2. 'яр, рів, утворений дією вод між горами, скалами' (Рзт).

ВИХОРЬ [вихор'] *ч. р.* 'вир у річці' (Стц, Ілмн, Блбр).

ВІКРУТАСИ [в'ікрутаси] *мн.* 'річка (потік, дорога) з кількома поворотами' (Стц).

ГАДЖИНА [гаджина] *ж. р.* 'гірська рівнина' (Іл).

ГИПА [гипа] *ж. р.* 'крута гора' (Бршт).

ГИРЧИНА [гирчина] *ж. р.* 'великий розлогий горб, підвищення' (Тр).

ГЛИФА [глифа] *ж. р.* 1. 'стрімка гора' (Клш, Іл). 2. 'гостра вершина гори' (Вр).

ГОРБАСІВКА [горбас'івка] *ж. р.* 'група гір, горбів, горбиста місцевість' (Стц).

ГУЧИ [гуч'і] *мн.* 'зарослі, кущі' (Ксм).

ГЖЕНДА [гженда] *ж. р.* 'вершина гори' (Зрч).

ГРОНЬ [грон'] *ч. р.* 'гора; вершина гори' (Злн, Ств).

ГРУНІ [грун'і] *мн.* 'підвищення (у загальному значенні)' (Пст, СМ, Рчк, Глнк, Крч, БО).

ЖБИРЬ [жбир'] *ч. р.* 1. 'невисока гора, горб, підвищення' (Тр, Крв, Грбв, Лпнк, Лпвц, Акр, Явр). 2. 'підвищення з крутим схилом' (Явр). 3. 'стрімка гора' (Крв). 4. 'зарослий скелястий пагорб між долинами'. 5. 'горб' (Лч, Мкл, Дл, Прб, Грн). 6. 'місце на лузі, де відсутня рослинність' (Рзт). 7. 'стрімкий схил, крутосхилий хребет, вкритий рослинністю' (Явр, Рчк).

ЖОВТІ ВОДИ [жовт'і води] *мн.* 'болото з водою кольору іржі' (Стц, Льв, Лпнк).

ЖУРАВЕЛЬ [журавел'] *ч. р.* 'криниця' (Стц, Льв, Спг, Жр).

ЗАСІВ [зас'іу] 'урвище; провалля' (Яб).

ЗЛІМ [зл'ім] *ч. р.* 'місце, де зламано, повалено вітром ліс' (Крв, Акр, Глш).

КАРНІТУРА [карн'ітура] *ж. р.* 'крива гора' (Шшр, Прк, Пдм).

КИЧУРКА [кичурка] *ж. р.* 1. 'невелика гора'. 2. 'гора, покрита лісом, крім вершини' (СК).

КОВБАНЯ [ковбан'а] *ж. р.* 1. 'яма в річці' (Брж). [коу'бан'а] 2. 'канавка зі стоячою водою' (Рзт).

МАГУРЕНКА [магур'енка] *ж. р.* 'гора; висока гора' (Злн).

МАГУРІВКА [магур'івка] *ж. р.* 'гора; висока гора' (Злн).

МАДЛІВКА [мадл'івка] *ж. р.* 1. 'горбиста місцевість'. 2. 'горбиста дорога; ряд горбків на ній' (Стц).

МОКЛІСК [мокл'ік] *ч. р.* 'мокре місце на полі, заболочена місцевість' (Грбв).

НОРИТСИ ВОДА [но'ритси во'да] 'джерело, з якого витікає мала кількість води' (Стц).

ОГРАД [оград] *ч. р.* 'ділянка оброблюваної землі' (Стц).

Позначення назв населених пунктів

Акр – с. Акрешори, Ксм – с. Космач, Лч – с. Люча, Прк – с. Прокурава, Пст – с. Пістинь, Рзт – с. Розтоки, Рчк – с. Річка, СК – с. Старі Кути, Слб – с. Слобода, Тк – с. Текуча, Шшр – с. Шешори, Явр – с. Яворів Косівського р-ну; Блбр – с. Білоберізка, Брж – с. Бережниця, Бст – с. Бистрець, Вр – м. Верховина, Грн – с. Гринява, Злн – с. Зелене, Іл – с. Ільці, Крв – с. Криворівня, Прб – с. Пробійнівка, Рвн – с. Рівня, Ств – с. Стівпні, Уст – с. Устеріки Верховинського р-ну; Хрпл – с. Хриплин Івано-Франківської м/р; Хрпл – с. Хриплин Івано-Франківської м/р; БО – с. Білі Ослави, Бтк – смт Битків, Глнк – с. Глинки, Дл – смт Делятин, Зрч – с. Заріччя, Льв – с. Лоєва, СМ – с. Середній Майдан Надвірнянського р-ну; Бршт – м. Бурштин, Ккл – с. Кукільники, Спг – с. Сапогів Галицького р-ну; Грбв – с. Грабів, Ілмн – с. Ілменя, Лпвц – с. Липовиця, Лпнк – с. Лоп'янка Рожнятівського р-ну; Жр – с. Жураки, Крч – с. Кричка, Мн – с. Монастирчани,

Мрkv – с. Маркова, Пр – с. Пороги, Слtv – смт Солотвин Богородчанського р-ну; Клш – м. Калуш Калузької м/р; Мкл – с. Микуличин Яремчанської м/р; Пдм – с. Підмихайля Калуського р-ну; Птч – с. Потічок, Стц – с. Стецева, Тр – с. Троїця Снятинського р-ну; Яб – с. Яблунія Яремчанської м/р.

Висновки. Отже, у статті досліджено народні географічні назви Івано-Франківської області, обґрунтовано концепцію та охарактеризовано структуру «Словника народних географічних назв Івано-Франківщини» (2018 рік) як частини лексичного складу мови, що об'єднує літературну й діалектну системи.

Література:

1. Верхратський І. Знадоби до словаря южноруського. Львів, 1877. 88 с.
2. Верхратський І. Початки до уложення номенклатури й термінології природописної, народної. 1864–1879. Вип. 1–6.
3. Головацький Я. Географический словарь западнославянских и южнославянских земель и прилегающих странъ. Вильно, 1884. 372 с.
4. Желехівський Є., Недільський С. Малоруско-німецкий словарь. Львів, 1885. Т. I. 590 с.; 1886. Т. 2. 595 с.
5. Словарь української мови / упоряд. Б. Грінченко. Київ : Наукова думка, 1996. Т. 1–3; 1997. Т. 4.
6. Верхратський І. Нові знадоби номенклатури і термінології природописної народної, збирані між людом. Львів, 1908. 84 с.
7. Тутковський П. Словник геологічної термінології: (проект). Київ : ДВУ, 1923. 201 с.
8. Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculszczyzny. Kraków : Pol. Acad. Umiejmtn., 1950. 261 s.
9. Рудницький Я. Географічні назви Бойківщини. 2-ге вид. Вінніпег, 1962. 246 с.
10. Марусенко Т. Матеріали до словника українських географічних апелятивів (назви рельєфів). Полісся (Лінгвістика. Археологія. Топоніміка) / відп. ред. В. Мартинов, М. Толстой. Москва : Наука, 1968. С. 206–255.
11. Черепанова Е. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья : словарь. Сумы, 1984. 274 с.
12. Громко Т. Семантичні особливості народної географічної термінології Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Кіровоград, 2000. 194 с.
13. Данилюк О. Народна географічна термінологія Волині : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 ; НАН України, Інститут мовознавства ім. О. Потебні. Київ, 2000. 18 с.
14. Сіденко Н. Географічна апелятивна лексика східностепових говірок Центральної Донеччини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Донецьк, 2003. 22 с.
15. Потапчук І. Народна географічна термінологія в західноподільських говірках : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Камінець-Подільський, 2012. 315 с.
16. Шийка С. Народна географічна термінологія Ровенщини : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ, 2013. 288 с.
17. Janów J. Słownik huculski; opracował i przygotował do druku Janusz Rieger. Kraków, 2001. 334 s.
18. Гуцульські говірки. Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.
19. Хобзей Н., Ястремська Т., Сімович О., Дидик-Меуш Г. Гуцульські світи. Лексикон. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. 668 с.
20. Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови. Львів, 2008. 224 с.
21. Словник українських говірок Карпатського регіону: пояснення та походження слів / укладач Д. Савчук ; передмова М. Павлюка. Київ ; Косів : Писаний Камінь, 2012. 154 с.

22. Онишкевич М. Словник бойківських говірок. Київ : Наукова думка, 1984. Ч. 1–2.
23. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008 (Серія «Діалектологічна скриня»). 288 с.
24. Павчак С. Словник покутського говору (231 слово). Альм. «Ямгорів». Городенка, 2014. Ч. 24–25. С. 205–223.

Lychuk S. Concept and structure of “Dictionary of folk geographical names of Ivano-Frankivsk Region”

Summary. The article is devoted to the study of folk geographical names of Ivano-Frankivsk region. Hutsulski, Boykivski, Pokutski and Naddnistrianski dialects the study area are part of the southwestern dialect of the Ukrainian language. The article substantiates the concept and characterizes the structure of the "Dictionary of folk geographical names of Ivano-Frankivsk region" (2018) as part of the lexical structure of the language, which unites the literary and dialect systems. The purpose of the study is a systematic lexical and semantic analysis of this segment of geographical vocabulary. Recorded dialects contain not only information about the geographical realities of a particular area, but also historical, linguistic,

social and mental characteristics of native speakers. Collection and classification of material was carried out on a specially created questionnaire. The publication has been consider the folk appellate vocabulary and have been analyzed the implementation of the names on the designation of three classes: “Relief objects and its parts”, “Hydrographic objects and its parts”, “Objects covered plants and its parts”. The first thematic class has been indicated two thematic groups: natural realities of positive, neutral and negative geographic objects. The second class was systematized into three thematic groups: running water, standing water (swamp) and groundwater. The third class includes folk names to denote the area covered with plants and its parts. The spatial distribution of local names is also determined. The instability and variation of the values of fixed lexemes are indicated. Phonetics, semantic, morphological and underscore variability are characteristic of the dialects of the studied area. Areal distribution of dialectal phenomena of the studied area creates an idea of the synchronous location and interaction of language features in area.

Key words: “Dictionary of folk geographical names of Ivano-Frankivsk Region”, concept, class, nomenclature, structural features, area distribution.

*Лозовська К. О.,
асистент кафедри перекладу та слов'янської філології
Криворізького державного педагогічного університету*

МОВЛЕННЄВИЙ ПОРТРЕТ ЖІНКИ XIX СТ. (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Л.М. ОЛКОТТ «МАЛЕНЬКІ ЖІНКИ»)

Анотація. Стаття присвячена характерним рисам жіночого мовлення (XIX ст.), дослідженим на матеріалі роману Л.М. Олкотт "Little Women". Роман, написаний у 1868 році, є найбільш популярним та відомим твором авторки, у якому розповідається про життя чотирьох сестер Марч, а саме Маргарет, Джо, Бет та Еммі. Метою роботи є визначення рис, притаманних мовленню жінок за класифікацією Р. Лакоффа. До цих рис відносимо використання розділових питань і підвищеної інтонації, вживання семантично «порожньої» лексики, частотне використання лексики, характерної для «жіночих» тем, часте вживання емпізи, інтенсифікаторів і модальних часток, використання точних назв кольорів, а також порівняно менше використання засобів створення гумористичного ефекту. Також у роботі досліджено мовлення персонажів відповідно до чотирьох моделей гендерної ідентичності, таких як «Берегиня», «Барбі», «Ділова жінка» та «Феміністка». Згідно з отриманими результатами, найбільш популярною моделлю мовлення жінок у досліджуваному романі є «Барбі», адже головною метою жінок того сторіччя був гарний вигляд як гарантія майбутнього вдалого заміжжя. Друге місце посідає гендерна модель «Берегиня», оскільки жінка мала вести господарство та піклуватися про дітей. Найменш популярними виявились моделі «Ділова жінка» та «Феміністка», втіленням яких у романі є Джо. Наявність такого персонажа пов'язана з тим, що у кінці XVIII ст. – початку XIX ст. виник жіночий феміністичний рух, загальні риси якого отримали своє відображення у мовленні та поведінці Джо. Гендерні моделі «Барбі» та «Берегиня» повністю відповідають характерним рисам жіночого мовлення, наведеним у класифікації Р. Лакоффа. Для моделей «Ділова жінка» та «Феміністка» характерною рисою також є використання розділових питань, семантично «порожньої лексики» та інтенсифікаторів. Однак саме у цих гендерних моделях знаходимо риси, що, за стереотипами, не є притаманними жіночому мовленню, а саме часте вживання жаргів, менша зосередженість на точних назвах кольорів, розмови на теми, що не належать до суто «жіночих».

Ключові слова: мовленнєвий портрет, жіноче мовлення, гендер, гендерна ідентичність, Луїза Мей Олкотт, "Little Women".

Постановка проблеми. Нині у лінгвістиці все більшої популярності набувають гендерні студії, об'єктом дослідження яких є те, як гендер людини впливає на її мовлення. При цьому потрібно пам'ятати, що біологічна стать людини та її гендер – це відмінні між собою речі. Так, одні дослідники схильні вважати, що між мовою чоловіків та жінок є суттєві відмінності, які можна виокремити та класифікувати, тоді як інші говорять про те, що ця різниця не є значною. З огляду на те, що гендерна лінгвістика – це відносно новий напрям у мовознавстві, існує тільки порівняно невелика кількість робіт, присвячених мовленню чоловіків та/або жінок у минулих століттях.

Біологічна зумовленість відмінностей між чоловіками і жінками вважалася незаперечною до кінця XIX ст. [1, с. 20], і поняття «гендер» з'явилося не так давно: в активний ужиток воно потрапило лише у 1960-х роках [2, с. 24]. Таким чином, до XX ст. відмінності між мовленням чоловіків та жінок визначалися виключно з погляду на те, до якої біологічної статі належали мовці. У дослідженні спробуємо окреслити стереотипний мовленнєвий портрет жінок XIX ст., засновуючись на романі Л.М. Олкотт «Маленькі жінки», а також дослідити те, до якої гендерної моделі належать головні героїні роману, такі як Маргарет, Джо, Еммі та Бет.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чоловіче та жіноче мовлення, а також вплив гендера на мовлення досліджувалося у роботах закордонних (Р. Лакоффа, І. Кубі, Д. Таннен) та вітчизняних науковців (М. Бережна, О. Горошко, О. Земська, А. Твардовська, М. Ткалич, Т. Марценюк).

Метою статті є визначення рис, характерних для мовленнєвого портрету жінок XIX ст., на матеріалі роману Л.М. Олкотт «Маленькі жінки», а також аналіз чинників, які впливали на його формування.

Виклад основного матеріалу. Перед тим, як розпочати розгляд мовленнєвого портрету жінок, потрібно звернутися до визначення мовленнєвого портрета. Основні особливості мовленнєвого портрета в тексті художнього твору можна визначити таким чином: це зображення лінгвостетичними засобами зовнішнього в людині й того внутрішнього, що проявляється зовні й стає видимим [3, с. 152].

У статті М.В. Бережної згадувалося про те, що, створюючи образ персонажа, письменник використовує як експліцитні, так й імпліцитні засоби і прийоми. До експліцитних відносять пряму вказівку на риси характеру, вік, національність, професію, освіту, соціальний статус персонажа тощо. Імпліцитні засоби ширші, серед них виокремлюють різноманітні стилістичні прийоми, використання в мовленні персонажів функціонально-забарвленої лексики, сленгізмів, діалектизмів, а також засобів, що вимагають від читача/глядача додаткової фонові інформації для їх інтерпретації (алюзії, прецедентні тексти та імена тощо) [4, с. 11]. Одним із факторів, які визначають мовленнєвий портрет, є гендер персонажа.

Поняття «гендер» з'являється у соціально-гуманітарному знанні другої половини XX ст. як похідне від поняття «стать». Однак гендер є не біологічною, а соціокультурною категорією: індивід не отримує гендер автоматично від народження, а набуває його у процесі включення в суспільне життя. Гендер – це комплекс культурних і соціальних характеристик, що охоплює всі сфери діяльності людини [5, с. 7].

Раніше існувала думка про те, що розгляд гендерних відмінностей мовлення жінок та чоловіків має відбуватися з тієї точки

зору, що жінки – це відхилення від стандарту, яким є чоловіки [6, с. 6]. У роботі Дж. Річті була наведена цитата критика та феміністки Е. Шоултер. За її словами, жіноча мова відображає маргінальність «ораторів», яким «відмовлено у доступі до всіх ресурсів мови» та які «змушені мовчати, використовувати евфемізми та мітгацію». Жінки завжди повинні користуватися гендерно маркованою лексикою, причому робити це свідомо [7, с. 263].

Першою роботою, у якій були визначені характерні риси жіночого мовлення, була робота Робін Лакофф «Language and Woman's Place» («Мова і місце жінки»). Цю класифікацію буде застосовано до досліджуваного тут матеріалу як одну з найбільш повних.

Р. Лакофф вважає, що в англійській мові до рис жіночого мовлення можна віднести схильність жінок до використання розділових питань, використання підвищеної інтонації там, де має бути нейтральна, вживання семантично «порожньої» лексики, спеціальних слів, що описують традиційно жіночі сфери життєдіяльності, часте вживання емоційної лексики, різних інтенсифікаторів і модальних часток. Крім того, жінки жартують набагато рідше за чоловіків [8]. Якщо дівчина відмовляється розмовляти як леді, її висміюють та критикують за нежіночність; якщо вона все ж таки вчиться говорити як леді, її висміюють за те, що вона не в змозі чітко мислити, не може взяти участь у серйозній дискусії [8, с. 48].

Відповідно до стереотипних поглядів у патріархальному суспільстві, жінка не має бути розумною (розум її полягає в тому, щоби приховувати його від чоловіка); вона щаслива, коли вдома з дітьми й чоловіком все добре; повинна забезпечувати спокій і комфорт, терпіти погане до неї ставлення (насилля стосовно неї і дітей), обов'язково мати набір певних психологічних якостей (доброта, ніжність, слухняність, залежність, м'якість тощо); бути красивою, доглянутою (експлуатація жіночого образу в рекламі), щоби влаштуватися в житті (вийти заміж); їй дозволяється відкрита емоційна реакція і навіть прояв вербальної агресивності, капризності; тільки молода й не обтяжена дітьми жінка може успішно просуватися кар'єрними щаблями. Усе це перешкоджає самореалізації жінки в особистісній та професійній сферах [1, с. 163].

Серед моделей конструювання гендерної ідентичності жінки домінують такі зразки фемінності, як «Берегиня», «Барбі», «Ділова жінка», «Феміністка», що відображають конкретні норми жіночої гендерної ролі (за О. Кись). Кожна з них є функцією синкретичної (об'єднувальної) ролі моделі для жіночої гендерної ідентифікації.

Андроцентричними моделями є такі:

1) «Берегиня»: тіло жінки призначене переважно для репродукції, репродуктивні жіночі функції абсолютизовані, головні ролі: господиня дому, опікунка родини, хранителька домашнього вогнища;

2) «Барбі»: жінка є об'єктом чоловічого естетичного та еротичного задоволення; спосіб життя нагадує нарцисичне існування гарної та дорогої ляльки [1, с. 173].

Як зазначають польські дослідниці, «стереотип жінок як матерів і дружин, хранительок домашнього вогнища належить до тих стереотипів, які найважче подолати» [9, с. 265].

Альтернативними моделями є такі:

1) «Ділова жінка»: годувальниця, заробітчанина, яка через економічні обставини змушена займатися бізнесом, а за сприятливих умов могла би повернутись до ролі берегині; жінка не присвячує себе цілковито кар'єрі, а завжди зберігає рівновагу між професійними функціями і материнськими обов'язками;

2) «Феміністка»: найбільш контрверсійна і найменш популярна модель; сприймається як антижіночна; уособлює стереотипні уявлення про феміністку як чоловікоподібну, грубувату, статево невдоволену, озлоблену, агресивну тощо [1, с. 173].

Фемінність традиційно вважали біологічно зумовленою. Фемінності приписували пасивність, чуйність, м'якість, поглиненість материнством, дбайливість, емоційність тощо. На основі цих уявлень жіночі ролі асоціювалися з приватною, а не публічною сферою [1, с. 173].

Феміністичні дослідження заперечили зумовленість соціокультурних характеристик і процесів біологічними відмінностями: фемінність не біологічно запрограмована, а сконструйована соціально, адже дівчинка або жінка зазнає осуду, якщо вона недостатньо жіночна [1, с. 67]. Так наприклад, Габрієла Кубі у роботі «Гендер та загрози», говорить про те, що «наше перше покликання як жінок – це материнство, друге – професія. Якщо доволі велика кількість жінок відмовляється від першого покликання, то народ вмирає. Демографічні дані резистентні до ідеологій» [10, с. 67].

До середини ХХ ст. історія людства фактично була «чоловічою історією», тобто орієнтованою на чоловіків та чоловічі види діяльності [11, с. 123]. У низці робіт з історії Нового часу наводяться докази того, що звільнення індивіда, яке у більшості істориків асоціюється зі впливом Реформації, підйомом національних держав і руйнуванням традиційних громадських структур, не було послідовним і відрізнялося гендерною винятковістю: через певний проміжок часу, у ХІХ ст., відбувається «друге закріпачення» жінки сімейними структурами, створюється культ сім'ї і домівки, який не сприяв індивідуальній свободі жінки [11, с. 130].

За чоловіком і дружиною були закріплені різні права та обов'язки. Приблизна модель їх розподілу у сім'ях середньої верстви виглядала таким чином: тоді як жінки займалися вихованням дітей, шиттям, приготуванням їжі та забезпеченням сімейного загишку, чоловіки заробляли гроші для підтримки сімейного добробуту, а також брали активну участь у житті суспільства [12, с. 86].

Порівняно з попереднім століттям люди середнього класу все частіше одружувалися за велінням серця, а не заради вигоди та зиску. Хоча жінка могла бути для чоловіка другом, компаньйоном, вона не була рівною йому ані в очах церкви, ані в рамках закону. У 1800 році в Англії з'явився вислів, що став загальноживаним, і сенс його зводився до такого: «Чоловік та дружина – це одне ціле, і ім'я йому – чоловік» [13, с. 26].

Однак багато жінок того часу розуміли своє положення у суспільстві. Збереглися документальні підтвердження, які засвідчують, що якась шотландка у 1830 році висловила за надання жінкам рівного статусу з чоловіками, а інша у 1838 році заявляла про те, що голосування – це право кожної з жінок, тим більше, що одна з них (королева Вікторія) очолює державу [14, с. 137].

Матеріалом дослідження виступає роман Л.М. Олкотт «Маленькі жінки», головними героїнями якого є чотири сестри Марч, а саме Маргарет, Джо, Бет та Еммі. Матеріал для дослідження був вибраний не випадково, адже в «Маленьких жінках» знаходимо багато цікавого про суспільні упередження та біль героїнь від того, що дівчат сприймають «шаблонно» (наприклад, Джо, яка відрізняється нордовливим характером та любить практичний одяг і короткі стрижки, інколи сприймається сестрами

як агресивна, а щоби стати успішною письменницею, їй доводиться відповідати сексистським стандартам тих часів) [15].

Під час виконання роботи було відібрано 350 прикладів, які були розподілені за класифікацією рис, притаманних жіночому мовленню, запропонованою Р. Лакофф. Ще одним аспектом дослідження персонажів є їх розподіл на гендерні стереотипні моделі. Також були визначені провідні тенденції щодо тем, які обговорюють дівчата протягом усієї книги, таких як одяг, зовнішній вигляд та поведінка, притаманна «справжній леді».

Розглянемо декілька прикладів.

"I don't believe any of you suffer as I do", cried Amy, "for you don't have to go to school with impertinent girls, who plague you if you don't know your lessons, and laugh at your dresses, and label your father if he isn't rich, and insult you when your nose isn't nice".

"If you mean libel, I'd say so, and not talk about labels, as if Papa was a pickle bottle", advised Jo, laughing.

"I know what I mean, and you needn't be statirical about it. It's proper to use good words, and improve your vocabulary", returned Amy, with dignity [16, с. 2].

За класифікацією Р. Лакофф, в оригіналі у першій фразі, що була вимовлена Еммі, можемо побачити використання підсилювальної конструкції, а саме *I don't believe any of you suffer as I do*, що дослівно можна перекласти так: «Я не вірю, що хоча б одна з вас страждає так, як я». Можемо побачити, що дівчинку засмучує те, що інші насміхаються з її суконь (*laugh at your dresses*), положення головного чоловіка в родині – на той час її батька (*label your father*), а також зовнішності (*when your nose isn't nice*); це можна віднести до суттєво жіночих тем розмови.

Також тут бачимо рису мовлення, яка протиставляє Джо іншим дівчатам, а саме використання засобів створення гумористичного ефекту. Еммі вживає слово *label* («маркувати/клеїти етикетку»), на що Джо відповідає близьким за звучанням *libel* («ображати»). Гра слів будується на співзвуччі. Далі вона говорить: *not talk about labels, as if Papa was a pickle bottle* («і не говори про «етикетки», адже наш батько не банка з маринованими огірками»). Тут гумор будується на протиставленні високого (положення батька в родині) й буденного (банка з огірками). Крім того, від жінки очікується більш шаноблива поведінка щодо чоловіка і батька. Така відповідь суперечить наведеній класифікації мовленнєвих елементів Р. Лакофф, адже вона наголошує на тому, що жарти не притаманні жіночому мовленню, а Джо багато жартує за сюжетом.

Відповідь Еммі тільки наголошує на тому, наскільки важливо для неї триматися гідно у будь-якій ситуації: *I know what I mean, and you needn't be statirical about it. It's proper to use good words, and improve your vocabulary*. Річ у тім, що, намагаючись триматися гідно, вона робить дві помилки, а саме у словах *statirical*, що мало би бути *satirical*, та *vocabulary*, тобто *vocabulary*. Хоча помилки у мові не є рисами жіночої мови за Р. Лакофф, можливо, автор книги «Маленькі жінки» описує цю ситуацію саме так, оскільки тоді вважалося, що жінки не можуть та не мають бути освіченими, тому тут Еммі намагається виглядати розумною, що показано крізь призму іронії.

"May I go and help carry the things to the poor little children?" asked Beth eagerly [16, с. 16].

За сюжетом, матір дівчат приходять додому та пропонують допомогти їхнім сусідам харчами, адже у них зовсім немає чого їсти. Почувши це, Бет запитала: *May I go and help carry the things to the poor little children?* («Чи можу я допомогти віднести речі бідним маленьким дітям?»).

У цьому прикладі можемо побачити використання модальної конструкції *May I*, що є проявом так званої надмірної ввічливості і говорить про те, що Бет – це слухняна дівчинка, яка не буде робити нічого, поки їй не дозволять. Також бачимо прояв материнського інстинкту, характерний для роліової моделі «Берегиня», оскільки Бет у своєму питанні наголошує на допомозі «бідним маленьким дітям». З огляду на те, що, за контекстом, ця допомога коштувала їм сніданку, для Бет доля маленьких, хоча і не знайомих їй дітей має більше значення, ніж власне самопочуття. Цей вчинок і думки Бет у цій ситуації є підтвердженням стереотипної поведінки матері, яка все віддасть, аби діти були ситі та здорові. Хоча ті діти й не були дітьми Бет, така поведінка є показником сформованості психологічних рис майбутньої матері й берегині родинного вогнища.

Розглянемо ще один приклад.

"It's so dreadful to be poor!" sighed Meg, looking down at her old dress [16, с. 1].

У цьому прикладі нас цікавить *It's so dreadful to be poor!* («Як же жахливо бути бідною!»). У цьому, на перший вигляд, невеликому прикладі наявні три риси, характерні для жіночого мовлення. По-перше, можемо побачити використання підвищеної інтонації, що виявляється через використання окличного речення, по-друге, бачимо інтенсифікатор *so*, що підвищує емоційне забарвлення фрази, а також використання семантично порожнього прикметника *dreadful*.

По-третє, слід звернути увагу на прагматику фрази. Маргарет говорить так не тому, що через бідність вона не має достатньо їжі або не може отримати належну освіту. Вона так говорить, оскільки через нестачу грошей вона вимушена ходити у старомодних платтях та вибирати речі не з дорогої тканини, а з чогось дешевшого. Вона переживає через те, що у неї немає стільки прикрас, скільки мають багаті дівчата, і це її бентежить. Розмови тільки про зовнішній вигляд властиві дівчатам, що належать до гендерної моделі «Барбі».

Висновки. Згідно з отриманими результатами, найбільш популярною моделлю мовлення жінок у досліджуваному романі є «Барбі», адже головною метою жінок того сторіччя був гарний вигляд як гарантія майбутнього вдалого заміжжя. Друге місце посідає гендерна модель «Берегиня», оскільки жінка мала вести господарство та піклуватися про дітей. У романі до цих моделей належать Маргарет, Еммі та Бет. Їх мовлення повністю підтверджує класифікацію характерних рис жіночого мовлення, запроповану Р. Лакофф. Ще однією відмінною рисою їх мовлення є те, що основними темами для розмови є мода, романтичні історії, а також належна поведінка.

Найменш популярними виявились моделі «Ділова жінка» та «Феміністка», втіленням яких у романі є Джо. Для цих моделей характерним також виявилось використання розділових питань, семантично «порожньої» лексики та інтенсифікаторів. Однак для цих гендерних моделей продуктивними також є риси, що, за стереотипами, не є притаманними жіночому мовленню, такі як часте вживання жартів, менша зосередженість на точних назвах кольорів, а також розмови на теми, що не належать до суто «жіночих». Додатковою рисою, що відрізняє мовлення Джо від мовлення інших героїнь, є вибір скороченого варіанта імені «Джо» замість повного «Джо-зефіна»; такий варіант, що скоріше є хлопчачим ім'ям, аніж дівочим підкреслює відмінність персонажа від інших сестер. До того ж їй не подобається розмовляти про моду або інші «дівочі справи», а також робити те, що повинні робити «нормальні дівчата».

Література:

1. Ткалич М. Гендерна психологія. 2-ге вид. Київ : Академвидав», 2016. 256 с.
2. Марценюк Т. Гендерна рівність. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ : Основи, 2017. 256 с.
3. Писаренко К. Типологія мовних портретів персонажів у художніх текстах триптиху «Хресна проща» Р. Іваничука: змістовий аспект. *Лінгвістичні дослідження*. 2016. Вип. 42. С. 150–155.
4. Бережна М. Відтворення мовленнєвої характеристики персонажів (на матеріалі англомовних художніх текстів та їх перекладів українською мовою). *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2017. Vol. 34. Issue 124. С. 11–15.
5. Марценюк Т. Інтеграція гендерної складової в аналітичні матеріали. Київ : Відродження, 2019. 28 с.
6. Tannen D. *You Just Don't Understand*. Ballantine Books. New York, 1990. 330 p.
7. Richetti J. Voice and Gender in Eighteenth-century Fiction: Haywood to Burney. *Studies in the Novel*. 1987. № 19 (3). P. 263–272.
8. Lakoff R. Language and Woman's Place. *Language in Society*. 1973. Vol. 2. No. 1 (Apr.). P. 45–80.
9. Twardowska A. Olczyk E., *Kobiety w mediach. Kobiety w Polsce*, Centrum Praw Kobiet, Warszawa, Poland, 2003. P. 260–283.
10. Кубі І. Гендер: виклики та загрози. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 136 с.
11. Репина Л. Пол, власть и концепция «разделенных сфер»: от истории женщин к гендерной истории. *Общественные науки и современность*. 2000. № 4. С. 123–137.
12. Залеток Н. Жінки вікторіанської епохи у шлюбно-сімейних відносинах. *Вісник*. 2013. № 4. С. 84–89.
13. Иоскевич М. Судьба женщины викторианской эпохи в романе Э. Бронте «Грозовой перевал». *Women in Literature. Актуальные проблемы изучения англоязычной женской литературы*. 2005. № 2. С. 25–34.
14. McDowall D. *An Illustrated History of Britain*. Longman, 1989. 187 p.
15. Чому всі говорять про «Маленьких жінок». URL: <https://blog.yakaboo.ua/ru/malenky-zhinky>.
16. Alcott L.M. *Little Women*. London : Harper 360 (GB), 2013. 286 p.

Lozovska K. Speech portrait of women in the XIX century (in the novel “Little Women” by L. M. Alcott)

Summary. The article is devoted to the characteristic features of women's speech in XIX century, investigated in the novel “Little Women” by L.M. Alcott. The novel written in 1868 is the most popular and famous among other works by the author. It depicts life of four sisters March: Meg, Jo, Beth and Amy. The aim of the article is to define features typical for women's speech according to the classification by R. Lakoff. These features include usage of tag questions, rising intonation, semantically empty words, frequent usage of words that are typical for “women” topics, frequent usage of emphasis, intensifiers and modal words, usage of precise color names and also comparatively less frequent usage of jokes. Additionally in the article, I investigate characters' speech according to four models of gender identity, namely “Caregiver”, “Barbie”, “Business woman” and “Feminist”. According to the achieved results, the most popular speech model in the novel is “Barbie”, because the main goal for the women of the century was to look pretty to guarantee further successful marriage. Second popular model is “Caregiver”, as women were supposed to look after the household and take care of children. The least popular models appear to be “Business woman” and “Feminist” that are represented by Jo in the novel. Introduction of such characters is connected with women's feminist movement, which started at the end of the XVIII century – beginning of the XIX century. General features of the movement were represented in Jo's speech and behavior. Such gender models as “Barbie” and “Caregiver” fully coincide with the characteristic features of women's speech given in R. Lakoff's classification. For such models like “Business woman” and “Feminist”, the characteristic features were the usage of tag questions, semantically empty words and intensifiers. Nevertheless, in these gender models I also found features that contradict stereotypes about women's speech, namely frequent usage of jokes, smaller focus on color names and concentration on topics that are not considered as “women interests”.

Key words: speech portrait, feminine speech, gender, gender identity, Louisa May Alcott, “Little Women”.

Loskutova N. M.,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the German and French Philology Department
Mariupol State University

POLYSEMY IN CINEMATOGRAPHIC TERM SYSTEM OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Summary. The article considers peculiarities of the lexico-semantic process of polysemy in the cinematographic term system of the Ukrainian language (CTSUL). The presence of polysemy in the field of terminology can be explained by the public need for permanent change and improvement of human knowledge. In spite of the rigidity of requirements imposed on terms as regards to preciseness of their meanings, the present research shows that such a phenomenon in the CTSUL as polysemy is available but not appreciably widespread: 2.8% of the Ukrainian cinematographic terms (CTs) are polysemic. It was found that both monolexemic and polylexemic CTs can be polysemic, but the vast majority in the CTSUL is constituted exactly by monolexemic terms. The number of meanings in polysemic CTs can vary from two to six. Most of the Ukrainian polysemants primarily have two meanings, whereas three or more meanings within the CTSUL are rather an exception to the rule.

It was discovered that polysemy in the CTSUL is developing in conformity with the types of transfers of the lexical meaning: metonymic and metaphoric transfers as well as expansion and contraction of the lexical meaning. The most frequent method of creating new meanings appeared to be metonymic transfer, where there is a real connection between the subjects and the phenomena named by CTs. Of all the types of metonymic transfers, only the models “the process → the presentive meaning” and “part → whole” are the most productive ones in the CTSUL.

Metaphoric development of polysemy in the CTSUL is less frequent as compared to metonymic transfer. The following types of metaphoric transfers were defined in the CTSUL: in conformity with similarity of functions and the method of action; in conformity with similarity of characteristics and phenomena; in conformity with external similarity. The transfer in conformity with similarity of functions appeared to be mostly widespread.

An insignificant number of terms in the CTSUL were formed by expansion of the meaning which is understood as an increase in the semantic volume of the term. As far as contraction of the CT's meaning, it appeared to be rather an infrequent type of polysemic transfer.

The development processes of polysemy within the CTs are directly determined by phenomena of cinematographic reality. The Ukrainian language failed to avoid the phenomenon of polysemy, which is explained by development of the conceptual system of cinematography caused by technological development.

Key words: term system, term, polysemy, metonymic transfer, metaphoric transfer, expansion of the meaning, contraction of the meaning.

Problem statement. The 20th and the 21st centuries of the 2d millennium are distinguished by technological development

and rapid development of all the fields of human knowledge. The natural consequence of this process is dramatic increase in the number of specialized terms meant to nominate new notions. The quantitative analysis of most of the term systems has greatly increased. At the same time, scientists were faced by the problem of nominating new notions, since “concreteness of the experience is unlimited; the resources of the richest language are strictly limited” [18, p. 65]. Not one of the languages is in condition to respond to every innovation by creating a separate lexeme. This would have brought about uncontrollable enlargement of the vocabulary. As a result, the language would have stopped being an adequate means of communication. Eventually, the terms available in the term systems are exposed to natural influence of the common language process of polysemy, which leads to emergence of dialectical withstand: the monosemic nature the terms is seeking collides with the polysemic nature of the term generated by the principle of economy of language means.

Analysis of recent researches. Numerous linguistic works are concerned with solution to this problem. Among them are articles, monographs, student books and thesis works (see works by renowned Ukrainian and foreign scientists V. Danilenko, B. Golovin, S. Griniew, L. Kapanadze, T. Kyak, V. Leychik, D. Lotte, A. Reformatskiy, L. Simonenko, A. Superanskaya, M. Vakulenko; M.T.Cabré, L. Guilbert, K. Loening, G. Petit, A. Polguère, H. Sonneveld, F. Steurs, E. Wüster, etc.). Some scientists put forward the assumption that polysemy is an extremely negative phenomenon in terminology and has to be eliminated by all means [9; 12; 15]. This view is based on the fact that monosemy is undoubtedly one of the most important and desired features of the term. The first requirement to be imposed on the term is a precisely limited professional application within which the term must logically and unambiguously correspond to a certain notion and to precisely nominate it, which must result in achievement of the term's monosemy. Despite polysemy is a natural manifestation of the impact produced by the main development principles of the language's vocabulary, its presence within one terminology is extremely undesirable and in standardizing it, it is expedient to seek unambiguous correlation between the term and the notion.

According to other scientists (whose viewpoint is shared by us), presence of polysemy in the field of terminology can be explained by the public need for permanent change and improvement of human knowledge [4; 11; 19]. But since the resources of the language meant to express new notions are limited, this promotes further semantic development of the term available in a particular term system. As a linguistic universal, polysemy makes it possible to economize on means of expression, enlarging the nominative potential of the language [8, p. 94]. In terminology, polysemy of the term

emphasizes the profundity of a certain idea's or notion's state of knowledge and results from the existence of particular groups of terms connected with one another by causative-consecutive and other relations.

More often than not, polysemy develops on the basis of emergence of a figurative meaning with a primitive term having a direct meaning, this figurative meaning overlapping on the direct meaning and promoting development of polysemy of the term. [2, p. 44]. Polysemy can develop in conformity with the following types of transfers of the lexical meaning: metonymic and metaphoric transfers, expansion and contraction of the lexical meaning.

Thus, the study of polysemy in terminology as well as that of the mechanisms of its formation and manifestation is still a vital problem in modern linguistics. However, in spite of the great amount of works concerned with this problem, not all the term systems underwent detailed analysis. One of those term systems is the term system of cinematography. Today there is research concerned with analysis of structural and semantic peculiarities of cinematographic terms in the Russian language [10], in the English language [5; 16] and in the French language [20]. However, there is no linguistic research concerned with the study of polysemy in the cinematographic term system of the Ukrainian language (hereinafter referred to as the CTSUL). The vitality of the research is determined by lacunas in the study of polysemy as one of the systemic phenomena of the Ukrainian language.

The purpose of the article is analysis of the types of polysemic transfers and semantic adjustment of cinematographic terms (hereinafter referred to as CTs) in the Ukrainian language. Achievement of the goal presupposes fulfillment of the following assignments: to define and characterize the main semantic types of polysemants in the CTSUL and to analyze the specificity of polysemic transfers in the given term system.

The object of the research is the CTSUL. The subject of the research is description and analysis of polysemic relations between Ukrainian CTs.

The material of the research was 5388 Ukrainian CTs selected with the help of the method of continuous sampling from lexicographical sources, specialized printed journals, legal acts and cinematographic internet resources.

Presentation of the main material. The lexico-semantic process of polysemy is an integral part of the CTSUL, since polysemic terms are the characteristic of the paradigmatic representation of the term system. In spite of the rigidity of the requirements imposed on terms as regards to preciseness of their meanings, the research shows that there is such a phenomenon in the CTSUL as polysemy. But it is not widespread: 2.8% of the Ukrainian CTs (138 terms) are polysemic. The necessity of emergence of the additional meaning appears when the notion available in the term system is specified and when there is a need for differentiation of the action and its result or the genre and the work of art belonging to this genre for example. Thus, at the time of the emergence of cinematographic art, the Ukrainian CT *кінохроніка* meant a series of short films demonstrated in the form of compiled brief information about events of modern life (politics, economics, culture, etc.). These films were previously demonstrated shortly before a feature-length film was. The first newsreels appeared in France in the early 20th century and later spread all around the world. The popularity of those films reached its peak in 1910–1950. At that time another meaning of this CT emerged: that was the way the genre of documentary

cinematographic art, the art concerned with description of particular events of modern life began being called [3, p. 1574]. Later, that was the way any documentary filming made directly on the spot or any reportorial filming made in “flashpoint areas” or filming at the time of official events began being called [14, p. 24].

It was revealed that both monolexemic and polylexemic CTs can be polysemic, whereas the bulk is constituted exactly by monolexemic terms (96.4%, 133 CTs). This is explained by the fact that with a monolexemic term the semantic structure (based on transfer, comparison or conformation of similar features) is changed easier than with a polylexemic unit as a result of regular reproducibility and frequency of language elements. Besides, terms are characterized by structural and denotative unity and emergence of an additional meaning with one of the components must be semantically agreed with the specifier which is a part of a particular term. Here we will provide an example of the CT *поетичне кіно* which denotes a film genre uniting films inspired by poetry, being emotionally aureate and chanting clear feelings and the beauty of the nature. These films focus on the characters' personal feelings and there is a big concentration of audio-visual symbols inside them. In 1928 the theoretician B. V. Shklovsky would introduce his understanding of the term *поетичне кіно* into film studies, namely: a movie where technical issues dominate notional ones, the technical issues replacing notional ones, thus resolving the composition [17, p. 166]. The term *поетичний* in its second meaning is contrasted to the term *прозаїчний*, the both terms being consistent in a word combination with a limited number of lexemes. Consequently, one can assume that the characteristic feature of the CTSUL is polysemy of exactly monolexemic CTs.

On the basis of the results of the research, it was revealed that the number of meanings of polysemic CTs can vary from two to six. Statistical analysis determined predominance of the two-meaning terms (85.6%, 118 CTs). Thus, the two-meaning term *арт-хаус* was first used to denote a movie house, where avant-garde movies or film classics were demonstrated for a well-prepared cinemagoer. As time went on, an art house was understood as movies in general for a well-prepared cinemagoer or art films [17, p. 33].

Three-meaning CTs run second in the number of meanings (9.4%, 13 CTs). For example, the term *мультиплікація* was first used to denote a special kind of filming consisting in a series of drawings or solids depicting sequent phases of motion and creating an illusion of stationary objects on the screen. Later that was the way the scene of this kind of filming began being called. Animated cartoons would become a part of cinematography, occupying a firm seat as one of the genres, whereas development of cinematographic technologies promoted animated cartoons being converted into a separate branch of cinematography involved in production of films with the help of that method [3, p. 695].

Four-, five- and six-meaning CTs are rather infrequent in the CTSUL. Their total amount does not exceed 5% (7 CTs). The CT *кіно* has the greatest number of meanings. This CT is the apocopation of the term *кінематограф*. Originally, this term denoted the invention of the Auguste and Louis Lumière Brothers which was first demonstrated to the public on December 28th, 1895 at the place “Grand Café” on Boulevard des Capucines in Paris. The CT *кінематограф* was formed from the Greek *kinema* – motion and *graphein* – to write. It is noteworthy that the term *сінематограф* borrowed from French through Russian first appeared in the Ukrainian language in 1896 [7, p. 235].

In the early 20th century the clipped variant of the term *кинематограф* – *кино*: *Kinematographie* – *Kientopp* – *Kino* – *кино* would come to the Russian language from German. In a while this clipped variant would emerge in the Ukrainian language. Similarly, with words of French origin, in the Russian language and later in the Ukrainian language the stress was transferred to the last syllable [6, p. 448]. These two terms once existed in parallel. However, as a result, the *CT кінематограф* would squeeze out the term *сінематограф*. This fact is explained by the fact that the sound of the German term was closer to the Old Greek variant *кінета* which conveyed association with motion [1, p. 7, 10, 19]. As time went on, the *CT кінематограф* was contracted to the term *кіно* which began functioning in the Ukrainian language as an independent term with an independent lexical meaning; and later as a contracted term in composite terms. For the first few years since cinematography was invented, the term *кіно* denoted a camera or a film projector. Since the success of the Lumière Brothers' invention was tremendous, it was spread everywhere: film studios were formed, film exhibitions were organized, materials and means attributed to the film industry were invented and developed. Accordingly, the meaning of the *CT кіно* kept being enriched. Soon it was already understood as: 1) contraction of the word *кінематограф* (denoting a camera or a film projector); 2) a movie house; 3) a movie; 4) cinematography, cinema art; 5) in P. Pasolini's film study, the synonym of the concept "film footage"; 6) in J.-L. Cohen's film study, "the phenomenon of cinema" (all the possible social roles of cinematography) [3, p. 541; 17, p. 91]. As time went on, cinematography would conquer the whole world and cinema would turn into a full-fledged art, becoming an industry of entertainment and a constituent component of media culture.

On the basis of the aforementioned, one can make a conclusion that Ukrainian polysemants are primarily two-meaning ones, whereas three and more meanings within the CTSUL are rather an exception to the rule.

As a result of the research, it was revealed that polysemy develops in the CTSUL in accordance with the following types of transfer of the lexical meaning: metonymic and metaphoric transfers as well as expansion and contraction of the lexical meaning. Metonymic transfer appeared to be the most frequent way of emergence of new meanings, where there is a real connection between subjects and phenomena named by the term (81.5%, 137 transfers). Linguists call such a transfer the metonymic type of polysemy [4, p. 32]. In the CTSUL it develops in accordance with the following types of adjacency: action, process → presentive meaning; part → whole; technique, method → object, tool; place → object, subject; repository → content; material → product; subject → tool.

Statistics evidences that in the CTSUL the most productive type of metonymic transfer is transfer of the lexical meaning from the action or the process to presentive meanings which interact with procedural ones (66 transfers). In the framework of the model "action, process → presentive meaning" the following subtypes of metonymic transfers are defined in the CTSUL: action, process → result; action → technique, method, action → subject; action → branch, science, action, process → index. The subtype of transfer of the meaning from the action to its result is recognized as the most frequent one (43 transfers). Abstract verbal nouns which in denoting process begin denoting presentive meanings appropriate to them are most often "indulge in" polysemy. For example, the *CT склейка* originally meant an operation consisting in sticking two film fragments together

at the time of montage. Later, by means of transfer of the action to its result, the same *CT* was used to denote a spot of connecting two film pieces which are glued at the time of montage or while the film is shown should the film be torn apart [3, p. 1332].

Relatively well-spread is metonymic transfer "action → technique, method" (12 transfers) which happens when the action or the method of producing thereof becomes the basis of the new cinematographic method or cinematographic technique. Thus, the *CT ліпсинк* originally meant motion of the character's teeth in animated cartoons. Later it began denoting a form of sound recording where one actor articulates a number of parts, changing his/her voice [13, p. 186].

The other subtypes of transfers from the action to presentive meanings appeared to be unproductive. They are represented by quite a few examples. For example, the subtype "action → branch, science" can be illustrated by the example of the *CT маркетинг* which in the field of media denotes any type of business activity promoting or selling and buying cine, TV and video products. Besides this is the way the theory of media business is called [17, p. 136].

The type of metonymy based on the adjacency "part → whole" and vice versa runs second in productivity (48 transfers). In the framework of this model, the example of metonymic transfer "work → genre" seems to be interesting, since there are genus-species relations between these notions and one notion is a constituent part of the other. Thus, the process of genre formation in cinematography more often goes on from emergence of original works to creation of a series of derived products which, in terms of a number of generalized characteristics, form a separate film genre, such as *кінооповідання*: 1) a documentary film built on the form of a story; 2) a cinema genre uniting films of the kind [3, p. 541]; *кінофантастика*: 1) an aggregate of films of science fiction content; 2) a cinema genre uniting films of the kind [3, p. 542].

Transfer from the technique or method used in film art to the object or tool of impact or its abilities as well as to the result of this technique (16 transfers) runs third. The *CT ексцентрика* originally meant the stylistic device of sharpening the film action by means of giving it an understandable character in the form of exaggerations of various kinds, grotesque randomness and awkwardness. Later in cinematography this name was transferred to highly expressive comics or some particular spectacle elements [17, p. 68].

Other types of metonymic transfer are represented in the CTSUL by quite a few examples (16 transfers in total). For example, the type of metonymic transfer "material → product" can be illustrated by the *CT плівка* which originally meant "a transparent elastic band made of special material and covered with a light-sensitive layer; used for photographic and cinematographic snapshots". Later this was the way films in general were called [3, p. 983].

Thus, of all the models of metonymic transfer, only the models "process → presentive meaning" and "part → whole" are the most productive in the CTSUL. It is connected with the fact that the process as the motivating category and the result as the motivated category are the most important in professional activity, whereas the relation "part → whole" are dictated by the development principles of the system from particulars to generals.

Metaphoric development of polysemy in the CTSUL is less frequent compared with metonymic transfer (11.3%, 19 transfers). The following types of metaphoric transfers were determined in the CTSUL: in accordance with similarity of functions or

manner of action; in accordance with similarity of characteristics and phenomena; in accordance with external similarity.

Mostly widespread is the transfer in accordance with similarity of functions or manner of action (12 transfers). Commonality or similarity of functions and actions performed by a subject or an object is based on semic interactions: the denotation contains a significant functional feature available in the semic structure of producing lexeme. Thus, the CT *кіноплакат* denotes a poster or a film bill issued for the purpose of promoting and disseminating films and film festivals. Film bills are printed in publishing houses and are general circulation items of visual art that can be kept in libraries. No film release can do without creating a bright and colorful film bill, since it is an important promotion element in the process of commercial film production [17, p. 170]. Another meaning of the CT *кіноплакат* is “a short film or a series of shots of commercial, campaigning and other content” emerged on the basis of similarity of functions performed by films and posters: to convey information, to have an influence, to promote a film/an idea. The popularity of the functional transfer is explained by the fact that when compared, the semantic development of the CT is based on commonality of functions, not taking into consideration external characteristics of the object. In fact, though the CT denotes various notions, it still retains the semantic connection between the meanings.

Metaphoric transfer in accordance with similarity of characteristics or phenomena runs second in productivity (6 transfers). For example, in the early 20th century the CT *камео* borrowed by Ukrainian from English (the English language itself borrowed it from the Italian *cameo* or *cammeo* which means “cameo”) meant any small part of a work of art that distinguished itself among other secondary parts. As time went on, the term would acquire the figurative meaning “an episodic part acted by any famous actor or another celebrity” [14, p. 24] on the basis of similarity of the characteristic “small, insignificant”. The term was first used by Producer M. Todd in the film “Around the world for 80 days” starred by many prominent actors. Usually this technique is aimed at boosting the commercial potential of a film.

As far as metaphoric transfer in accordance with external similarity, this type appeared to be unproductive in the CTSUL (1 transfer).

4.8% (8 transfers) in the CTSUL were formed by means of expansion of the meaning which involves an increase in the semantic volume of a term. Terms acquire new meanings by means of expanding the functions of initial phenomena: the second meaning normally conveys additional features imposed upon the initial semantics. Thus, the CT *кінофестиваль* was first used to denote demonstration of films concerned with a particular theme. Later this term began being used to denote creative competitions between works of art (feature films, chronicles, documentaries, popular-scientific, educational, animated, TV) held in one or in a number of countries [3, p. 983; 14, p. 261]. Or the CT *типаж* for example: originally that was the way actor who was fit for a certain part due to his physical characteristics. As time went on, the meaning of the term expanded, and it began denoting imagery, a type in visual and theater arts [3, p. 1450].

Contraction of the CT's meaning in the process of which the semic structure of the term reflects only a part of things and phenomena fixed by the initial meaning appeared to be an infrequent type of polysemic transfer (2.4%, 4 transfers). First the term *мова кіно* in the wide sense of the word was understood as a system of aesthetic and artistic devices

with the help of which film authors convey the content of a film. Nowadays in terms of national culture, this is the way the national language spoken by the characters and with the help of which the entire verbal content of a particular film is conveyed [17, p. 142].

Conclusions. The development processes of polysemy within the cinematographic term system are inseparably connected with phenomena in the cinematographic reality. In spite of the requirement of unambiguity imposed on terms, not all cinematographic terms comply with it. The Ukrainian language failed to avoid the phenomenon of polysemy, which is explained by development of the conceptual system of cinematography predetermined by technological development. The number of meanings in polysemantic terms rarely exceeds 2 meanings. Polysemy is primarily typical of monolexemic terms. The mostly widespread method of creating a polysemant in the cinematographic term system of the Ukrainian language is metonymy in the framework of which meanings are transferred from the action or the process to the presentive meaning as well as from a part to the whole. Metaphoric transfer runs second in frequency. Other types of transfers, such as expansion or contraction of the lexical meaning appeared to be infrequent in the term system under research.

The analysis of cinematographic polysemantic terms presented in the article provides opportunities for comparative research in the field of paradigmatic relations in other languages. Comparative research of the peculiarities of cinematographic polysemantic terms in the Ukrainian and French languages deserves further consideration.

References:

1. Алаторцева С. Новая кинематографическая лексика в современном русском литературном языке : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01. Ленинград, 1984. 281 с.
2. Будагов Р. Введение в науку о языке : учебное пособие. Москва : Добросвет, 2003. 544 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови : з дод. і доп. / уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Даниленко В., Волкова И., Морозова Л., Новикова Н. Лингвистический аспект стандартизации терминологии. Москва : Наука, 1993. 127 с.
5. Демчук Т. Структурно-семантичний аналіз термінів кіномистецтва в англійській мові. *Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах*. 2017. Вип. 33–34. С. 17–24.
6. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / уклад.: Р. Болдирев, В. Коломієць, А. Критенко та ін. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 2 : Д–Копці. 572 с.
7. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / уклад.: Р. Болдирев, В. Коломієць, Т. Лукінова та ін. Київ : Наукова думка, 2006. Т. 5 : Р–Т. 704 с.
8. Зеленцова М. Особенности формирования понятийно-терминологического аппарата микросистемы «менеджмент» (на материале украинского и русского языков). *Культура народов Причерноморья*. 2004. № 54. С. 21–25.
9. Кияк Т. Лингвистические аспекты терминоведения. Киев : УМК ВО, 1989. 104 с.
10. Лебедева О. Русская кинематографическая лексика (структурно-семантический анализ) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01. Днепропетровск, 1984. 205 с.
11. Лейчик В. Терминоведение: предмет, методы, структура. 3-е изд. Москва : изд-во ЛКИ, 2007. 256 с.
12. Лотте Д. Упорядочение технической терминологии. *Социальная реконструкция и наука*. 1932. Вып. 3. С. 139–154.

13. Лукьянова Т. Теоретичні аспекти кіноперекладу з англійської на українську мову. *Вісник ХНУ*. 2011. № 973. С. 183–187.
14. Миславський В. Кінословник. Терміни, визначення, жаргонізми. Харків : Фоліо, 2007. 328 с.
15. Реформатский А. Мысли о терминологии. *Современные проблемы русской терминологии* : сборник статей. Москва : Наука, 1986. С. 163–198.
16. Романова Т. Структурные и семантические особенности англоязычной терминологической и профессиональной лексики в анимационном кинематографе : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 45.06.01. Москва, 2020. 18 с.
17. Рутковский О. Український словник-довідник екранних медіа. Київ : ІМФЕ ім. Рильського НАН України, 2007. 306 с.
18. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / пер. с англ. ; ред. и предисл. А. Кибрика. Москва : Прогресс ; Универс, 1993. 656 с.
19. Туровська Л. Військові звання та посади в Україні : монографія. Київ : Ірпінь ; Перун, 2005. 160 с.
20. Agafonova Serrano S. Traduction alternative dans le cinéma: analyse comparative de la traduction des films français et américains en russe. *Littératures*. Grenoble : Université Stendhal Grenoble 3, 2012. 96 p.

Лоскутова Н. М. Полісемія в кінематографічній терміносистемі української мови

Анотація. У статті розглянуто особливості лексико-семантичного процесу полісемії в кінематографічній терміносистемі української мови (КТУМ). Наявність полісемії у сфері термінології можна пояснити суспільною потребою в постійній зміні та вдосконаленні людських знань. Попри суворість вимог, що висувуються до термінів щодо точності їхніх значень, проведені дослідження показують, що в КТУМ таке явище, як полісемія, є, але не дуже поширене: багатозначними є 2,8% українськомовних кінематографічних термінів (КТ). Виявлено, що багатозначними

можуть бути як монолексемні, так і полілексемні КТ, але більшість у КТУМ становлять саме монолексемні терміни. Встановлено, що кількість значень у багатозначних КТ може варіюватися від двох до шести. Українськомовні полісеманти переважно є двозначними, а наявність трьох і більше значень у межах КТУМ є скоріше винятком.

З'ясовано, що у КТУМ полісемія розвивається за такими типами перенесення лексичного значення, як метонімічне та метафоричне перенесення, розширення та звуження лексичного значення. Найбільш частотним шляхом творення нових значень виявилось метонімічне перенесення, за якого існує реальний зв'язок між названими термінами, предметами або явищами. З усіх типів метонімічного перенесення лише моделі «процес → предметне значення» та «частина → ціле» є найбільш продуктивними в КТУМ.

Метафоричний розвиток полісемії в КТУМ є менш частотним порівняно з метонімічним перенесенням. У КТУМ виокремлено такі типи метафоричних перенесень: за подібністю функцій або способу дії; за схожістю характеристик, явищ; за зовнішньою подібністю. Найбільшого поширення отримало перенесення за подібністю функцій.

Невелику кількість у КТУМ було утворено шляхом розширення значення, яке передбачає збільшення семантичного обсягу терміна. Щодо звуження значення КТ, то воно виявилось нечастотним типом полісемічного перенесення.

Процеси розвитку багатозначності в межах КТ безпосередньо обумовлені явищами кінематографічної дійсності. Українській мові не вдалося уникнути явища полісемії, що пояснюється розвитком поняттєвої системи кінематографії, обумовленим технічним прогресом, що спричиняє зміни у семантичній структурі терміна.

Ключові слова: терміносистема, термін, полісемія, метонімічне перенесення, метафоричне перенесення, розширення значення, звуження значення.

Мазур С. М.,кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов математичних факультетів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка**Соловей Н. В.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов математичних факультетів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка**Андрійчук Т. В.,**асистент кафедри іноземних мов математичних факультетів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СУГЕСТИВНІСТЬ ТЕКСТУ «ОФУДЕСАКІ»: УМИСНІСТЬ ЧИ ВИПАДКОВІСТЬ?

Анотація. У статті розглядаються вербальні засоби сугестивного впливу на читача одного з головних канонічних текстів Тенрійської релігії (Тенрі-кьо) «Офудесакі» («На кінчику пензля»), написаного засновницею цього нового синкретичного віровчення Японії, простою селянкою на ім'я Накаяма Мікі в 1869–1882 рр. **Мета** статті – виокремити й описати вербальні засоби сугестивного впливу на реципієнтів тексту «Офудесакі» (досл. з яп.: «На кінчику пензля»), який є головним канонічним текстом Тенрійської релігії – однієї з «найстаріших» серед численних новітніх синкретичних релігій Японії, заснованої простою селянкою Накаямою Мікі (1797–1887 рр.) у 1838 р. Текст «Офудесакі», записаний засновницею цієї релігії «зі слів Бога-Отця» в 1869–1881 рр., складається з 17 глав і 1 711 віршів-танка, які яскраво зображують японську мову другої половини XIX ст. Це дозволяє розглядати «Офудесакі» як цінне джерело розмовної та літературної мови цієї історичної доби, а також тогочасного кансайського діалекту, оскільки, попри поетичну форму, цей твір насичений просторічною лексикою та діалектизмами. Таким чином, **предметом** дослідження є графічні, фонетичні, лексичні й синтаксичні особливості тексту «Офудесакі», які віддзеркалюють не лише ідіолект авторки цього сакрального твору, але й дають вагомий підстави зробити припущення щодо умисної мовної стилізації тексту Накаямою Мікі практично на всіх мовних рівнях. У роботі використано **методи** семантичного, граматичного, етимологічного аналізу, а також історичний та описовий методи. Одним із головних **результатів** і аргументованих конкретними прикладами **висновків** дослідження є висунута автором статті гіпотеза про те, що конвергентне зближення японського розмовного мовлення з літературною мовою мало двосторонній напрям. Не лише мова художньої літератури через систему освіти активно впливала на нормативну базу національної мови, а й розмовна стихія мала суттєвий вплив на тогочасну японську мову, «розмиваючи» визначені літературною традицією межі: змінюючи вимову слів, лексичний склад, граматичні правила, стилістичні норми тощо.

Ключові слова: японська мова, Тенрійська релігія, «Офудесакі», особливості мови тексту «Офудесакі», ієрогліфіка, вербальні засоби сугестивного впливу, сугестія сакрального тексту, кансайський діалект.

Постановка проблеми. «Офудесакі» (досл. з яп.: «На кінчику пензля») є головним канонічним текстом Тенрійської релігії – своєрідною «Біблією» однієї з найстаріших серед численних новітніх монотеїстичних релігій Японії. Він містить головні постулати цього синкретичних віровчення, запозичені із синтоїзму, буддизму й християнства й «записані» в поетичній формі засновницею релігії Накаямою Мікі (1797–1887 рр.)¹ «зі слів самого Бога-Отця» в 1869–1881 рр. Текст «Офудесакі» складається із 17 глав, в яких налічується 1 711 віршів-танка. Окрім викладення основних догм і постулатів Тенрійської релігії, текст віддзеркалює світогляд пересічних мешканців Японії початку доби Мейджі (1868–1912 рр.), окремі специфічні риси японського національного характеру й менталітету, а головне – особливості японської мови другої половини XIX ст. в її кансайському² варіанті, що дозволяє розглядати «Офудесакі» як цінне джерело дослідження розмовної та літературної мови цієї історичної доби, а також фонетичних, лексичних і синтаксичних особливостей тогочасного кансайського діалекту.

Аналізуючи текст «Офудесакі», ми неодноразово запитували себе: невже всі ці особливості, що проявляються на різних мовних рівнях, мають суто випадковий характер і віддзеркалюють лише ідіолект автора цього сакрального твору – простої японської селянки Накаями Мікі. Під час прочитання тексту складалося враження, що, попри щире прагнення, його авторці так і не вдалося «перевершити саму себе», тобто вийти за межі власних реальних мовленнєвих можливостей, зумовлених соціальним походженням, рівнем отриманої в дитинстві освіти тощо, й створити дійсно високохудожній твір, написаний бездоганною літературною мовою, як цього вимагав від неї статус канонічного релігійного тексту. Навіть якщо вона не могла зробити цього самостійно, то що завадило їй звернутися за допомогою до будь-кого зі своїх досвідченіших у питаннях мови послідовників із проханням належним чином відредагувати створений нею текст?

¹ Після смерті Накаяма Мікі отримала ім'я *Оя-сама* (досл. з яп.: «Прамати»).

² *Кансай* (яп.: 関西) – назва регіону в західній частині о. Хонсю, до складу якого входять префектури Вакаяма, Кіото, Міе, Нара, Осака, Шіга, Хього.

Однак робити цього вона не стала. Чому? Можливо тому, що «надиктований» їй цей текст був самим Богом-Отцем, який «обрав Накаю Мікі своїм Живим храмом» та її вустами став проповідувати людям «Небесну Істину», а будь-яке «переінакшення» слів Бога-Отця навіть із найбагороднішою метою могло бути оцінено як богохульство. А можливо тому, що «спрощувала» й «приземлювала» вона текст «Офудесакі» умисно, прагнучи максимально наблизити його до рівня мовленнєвої компетенції потенційної аудиторії, для якої цей текст призначався. І чим глибше ми занурювалися в текст «Офудесакі», тим більше переконувалися в справедливості нашого припущення щодо умисної мовної стилізації тексту його авторкою на всіх мовних рівнях, починаючи з графіки й закінчуючи синтаксисом і стилістикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Таким чином, з'ясування мовних особливостей різних рівнів, а також використання стилістичних засобів сугестивного впливу тексту «Офудесакі» на читачів і є головною метою статті. Як зазначає в одній зі своїх робіт проф. О.О. Селіванова, «Останнім часом у сучасному мовознавстві відбувається становлення окремої галузі – сугестивної лінгвістики, об'єктом якої є вербальні й паравербальні засоби, заряджені потужним, спрямованим на підсвідоме (позасвідоме) впливовим потенціалом, що реалізується в різноманітних дискурсивних практиках. <...> Однак практично поза увагою сугестивної лінгвістики поки що залишається сфера художньої комунікації, хоч *художні тексти мають потужну сугестивну зарядженість, торкаються найпотраємніших сторін людської психіки, впливають не лише на свідомість, а й на позасвідоме*» (виділено нами – С. М.) [1, с. 399]. А написаний віршами жанру *танка* текст «Офудесакі» ми відносимо саме до художніх текстів. Інша вітчизняна дослідниця О.В. Климентова, яка спеціалізується на аналізі вербальної сугестії в межах релігійного дискурсу, зокрема на вивченні механізмів використання сакрального текстового матеріалу в маніпуляційних цілях, у статті під назвою «Особливості сугестії з використанням сакральних текстів» пише, що «сугестивний спосіб передачі інформації закладався в сам процес створення сакральних текстів. <...> Вербальна сугестія в сакральних текстах, які залучені в богослужінні, закорінена в систему функцій: фіксацію, кодифікацію, трансляцію, акумуляцію та трансформацію актуальної конфесійної інформації. Тому вона може втілюватись у формах, розрахованих на візуальне (фіксація, кодифікація), аудіальне (трансляція) та ментальне (акумуляція, трансформація) сприйняття. Приміром, сугестивними формами, розрахованими на візуальне сприйняття в сакральному тексті, можуть виступати букви, їх акцентування через креативне зображення, акростих, кольорове тло, малюнки, вставлені слова чи фрази, образи тощо; на аудіальне – спосіб виконання, інтонаційне чи логічне виділення слів, повтори звуків, слів, словосполучень, частин тексту тощо; на ментальне – символи, ізоморфи, штучне накопичення інформації (рецитація, аллюзія тощо), на базі якої будуть утворюватися нові смисли. Отже, виявлення вербалізаторів, які дозволяють декодувати текст, і з'ясування їх кореляцій на різних рівнях мови можна вважати найбільш актуальними задачами під час вивчення вербальної сугестії. <...> Такий підхід до сакрального тексту властивий й іншим релігіям, що сформувались на основі біблійного тексту» [2, с. 439–440].

Звичайно, ми не станемо порівнювати текст Святого Письма з текстом «Офудесакі», тим більше, що останній, попри

окремі елементи християнської етики, залучені Накаюю Мікі до морально-етичної концепції Тенрійського віровчення, не «формувався на основі біблійного тексту», а є оригінальним сакральним текстом. Зауважимо також, що текст «Офудесакі» з боку його сугестивного потенціалу дійсно унікальний, оскільки, будучи одночасно й художнім, і сакральним текстом, об'єднує в собі як «*потужну сугестивну зарядженість художнього тексту*», на що вказує О.О. Селіванова, так і «*закладений у сам процес створення сакральних текстів сугестивний спосіб передачі інформації*», на чому наголошує О.В. Климентова.

Мета статті – виокремити й описати вербальні засоби сугестивного впливу на реципієнтів тексту «Офудесакі» (досл. з *яп.*: «На кінчику пензля»), який є головним канонічним текстом Тенрійської релігії – однієї з «найстаріших» серед численних новітніх синкретичних релігій Японії, заснованої простою селянкою Накаюю Мікі (1797–1887 рр.) у 1838 р.

Виклад основного матеріалу. Аж ніяк не випадковим був також вибір Накаюю Мікі поетичної форми написання тексту «Офудесакі». Адже синтоїстські божества, за давніми віруваннями японців, спілкувалися з людьми виключно віршами. Поетичний стиль «Офудесакі» не тільки «підтверджував» божественне походження цього сакрального тексту, а й надавав йому особливого урочистого звучання, підсилював його емоційний вплив на читача, готуючи таким чином читацьку аудиторію до відповідної рецепції сугестивного потенціалу інших вербальних засобів, які містив у собі цей канонічний текст. Мало того, як відомо, ритмічна організація поетичного тексту, що ґрунтується на послідовному повторі фонетичних і лексичних одиниць, вже сама по собі має певний сугестивний вплив на читача³. Проф. Н.В. Слухай, яка є одним із провідних вітчизняних фахівців у галузі теорії сугестії та комунікації, передусім у царині дослідження сфер вербального й невербального сугестивного впливу на поведінку людини, також наголошує на високій ефективності в цьому сенсі особливої тональності й ритму, яких надає мові поетично оформлений текст [3, с. 12; с. 56].

Однак дехто з японських і зарубіжних фахівців пояснює вибір Накаюю Мікі поетичного жанру *танка* для написання «Офудесакі» іншими причинами. Так, у вступі до свого дослідження “A Study of the Ofudesaki: The original Scripture of Tenrikyo” (1987 р.) Іноуе Акіо й Ейнан Мет’ю із цього приводу пишуть: «Знаючи забудькуватість людської природи, Мікі використовувала традиційну поетичну форму *танка*, що має 31 склад (5-7-5-7-7), записану дворянською строфою <...> Батьківські божественні настанови передаються саме в цьому жанрі, який прагне до переважного використання *хірагана* (фонетичної складової абетки) й меншого використання ієрогліфів – ознаки китайського стилю. Це впливає на текст як своєрідний мнемонічний засіб, що значно полегшує читачеві запам’ятовування тієї Істини, яка закладена в ньому» [4, с. XVII].

Про які ж мовні засоби сугестивного впливу на читача може йтися в такому випадку? Насамперед прокоментуємо наші спостереження щодо графічного оформлення тексту «Офудесакі», адже дуже часто саме графіка (включно з орфографією та пунктуацією) віддзеркалює не лише рівень освіченості автора, а й численні мовні особливості його твору на фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному рівнях, де прояв-

³ Свого часу це питання детально було досліджено на матеріалі російськомовних сакральних текстів у дисертації С.В. Болтасової «Ритмічна організація сугестивного тексту» [5].

ляються як ідіолектні особливості мови, так і загальномовні, а також регіональні й діалектні ознаки, що характеризують мову тієї історичної доби, за якої створювався конкретний твір, а також мову регіону, де це відбувалося.

Однак у такій царині дослідник, який свідомо чи несвідомо нехтує певною історичною, соціальною, культурною інформацією, а також біографічними фактами, може допуститися серйозних помилок, передусім щодо ідіолекту автора твору. Так, наприклад, співвідношення ієрогліфічних записів лексики в тексті «*Офудесакі*», загальна кількість яких не перевищує одного відсотка від кількості всіх слів, що містить цей текст, і записів, виконаних виключно графемами *кани*, породжує спокусу «звинуватити» авторку головного канонічного тексту Тенрійської релігії Накаю Мікі в незнанні (чи, можливо, краще сказати, в недостатньому знанні) ієрогліфіки. І це жодним чином не мало б викликати заперечення з огляду на її соціальне походження, отриману освіту (початкова школа) тощо. Проте не все в цьому випадку так однозначно, як це може здатися на перший погляд.

По-перше, не слід забувати, що авторка «*Офудесакі*» була жінкою. А японським жінкам протягом століть взагалі категорично заборонялося вчити ієрогліфи. Мало того, знання жінкою «*отоко-моджі*» (досл.: «чоловічі літери», а саме так за доби Хейан (794–1185 рр.) називали японці ієрогліфічне письмо) вважалося вадою, яку слід було приховувати, щоб не наразитися на остракізм із боку оточення.

Друга важлива обставина, яку також слід враховувати, аналізуючи графічне оформлення «*Офудесакі*», це те, що найменш на початку розповсюдження Тенрійської релігії на теренах Японії понад 80% її послідовників були жінками, оскільки одним із «божественних проявів» всемогутності Бога-Отця, якими він наділив Накаю Мікі, був «дар полегшення болю під час пологів». Таким чином, створюючи «*Офудесакі*», Накаю Мікі чудово уявляла собі головний контингент читачів, яким призначався цей твір.

Як ми вже зазначали, загальна кількість ієрогліфічних записів лексики в тексті «*Офудесакі*» не перевищує одного відсотка від кількості всіх слів, що містить цей текст, записаний головним чином *каною*. Яку ж лексику в тексті «*Офудесакі*» Накаю Мікі записувала ієрогліфами й чи дійсно причиною такого стану справ є її свідомо орієнтація на певну категорію адресатів цього канонічного твору Тенрійської релігії?

За нашими підрахунками, Оя-сама в тексті «*Офудесакі*» використовує досить обмежену кількість ієрогліфів – 45: 一、二、三、四、五、六、七、八、九、十、百、日、月、才、人、神、子、共、事、火、水、風、天、山、高、大、上、下、入、元、万、廿、口、尺、分、初、正、寸、善、壹、心、歌、納、此、木 (木⁵).

Ці ієрогліфи досить чітко розподіляються на окремі лексико-семантичні групи, які дуже нагадують тематичний розподіл ієрогліфів у процесі їх викладання в тогочасних японських початкових школах, а саме:

1. Числа: 一、二、三、四、五、六、七、八、九、十、百 – відповідно: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 100.

2. Імена богів, найменування живих істот: *Камі* 神 (Бог, Бог-Отець) зустрічається в тексті «*Офудесакі*» 223 рази; *Цукі-Хі* 月日 (Бог Місяць-Сонце) – 370; *хіто* 人 (людина, люди) – 39; *ко, кодомо* 子, 子共, 子共 (суч.: 子供 – дитина, діти) – 14.

3. Явища природи та її складові частини: *хі* 火 (вогонь) зустрічається в тексті «*Офудесакі*» 6 разів; *мідзу* 水 (вода) – 20;

кадзе 風 (вітер) – 10; *тен, сора* 天 (небо) – 10; *хі* 日 (сонце, день) – 43 (не в складі словосполучення «*Цукі-Хі*» 月日 – Бог Місяць-Сонце); *цукі* 月 (місяць) – 32 (не в складі словосполучення «*Цукі-Хі*», а окремо); *яма* 山 (гора) – 36 разів у складі словосполучення «*такаяма*» 高山 («висока гора», «високі гори») й 14 разів окремо; *кі (ті)* 木 (дерево) – 8 разів окремо (в значенні «дерево», «дерева»); 5 разів – у складі словосполучення «*йюогі*» よふ木⁵ (досл.: «гарний ліс»; «лісоматеріал, придатний для будівництва», «гарний будівельний матеріал»).

4. Слова на позначення розміру, напряму тощо: *такай* 高 (高い) (високий), трапляється в тексті «*Офудесакі*» 36 разів у складі метафоричного словосполучення «*такаяма*» (高山/高山山/ – досл.: «висока гора», «високі гори» в значенні «верховна влада», «ті, хто знаходиться на вершині влади») й 6 разів у складі словосполучення «*такай токоро*» (高いところ – «верх», «вершина», «місце зверху» тощо); *ооки, дай* 大 (великий) – 12 разів, з яких 11 – у складі словосполучення «*дай-ічі*» (大一 – «найперший», «найбільший», «найголовніший», «найважливіший» тощо); *камі, уе* 上 (верх) – 33; *шімо, шіта* 下 (низ) – 3 (лише в словосполученні «*камі-шімо*» 上下 – «верх і низ», «верхи й низи» в значенні «управителі (представники влади) й підлегли»); *шяку* 尺 («шяку») – (заст.) яп. міра довжини, 1 шяку = 30,3 см).

5. Назви днів тижня, чисел, місяців, років: *місока* 三十日 (тридцять число місяця); *шюгацу* 正月 (січень, Новий рік); *рокугацу* 六月 (червень).

6. Філософсько-етичні поняття: *дзен* 善 (добро), трапляється в тексті «*Офудесакі*» 8 разів.

7. Окремі слова: *кото* 事 (справа, діло, діяння; явище; річ; обставина тощо), в тексті «*Офудесакі*» це слово трапляється 762 рази; *kokoro* 心 (серце, душа) – 262 рази; *чотто* 一寸 (трохи) – 32 рази; *йорродзу* (усе, всеосяжний, всеохопний тощо) – 1 раз.

Підсумовуючи, ще раз поставимо питання, чому кількість ієрогліфічних написів слів у тексті «*Офудесакі*» така незначна й чому вибір авторки випав саме на ці, а не інші ієрогліфи? Адже Накаю Мікі, яка була здатна написати такий великий за обсягом і філософський за змістом поетичний твір, навіть з урахуванням усіх вад тогочасної жіночої освіти, про що ми вже говорили, безперечно, знала набагато більше ієрогліфічних знаків, ніж ті, що вона використала у своєму творі. Головною причиною, як нам здається, було врахування аудиторії, для якої призначався текст «*Офудесакі*». І в такому випадку таке рішення було цілком логічним. Однак з огляду на те, які саме слова⁴ для написання ієрогліфами були вибрані Оя-самою, можна зробити ще один важливий, як на нашу думку, висновок, а саме: ці написання мали слугувати своєрідними «маркерами» тих лексичних одиниць, які авторка тексту «*Офудесакі*» з тих чи інших міркувань вважала за необхідне виділити. Як же це лексичні одиниці?

Бог-Отець – *Камі* 神; *Бог Місяць-Сонце* – *Цукі-Хі* 月日; *людина (люди)* – *хіто* 人; *дитина (діти)* – *зико* 子共 (суч.: 子供), тобто графічно виділяються дві протилежності: *Бог* і *люди*, яких авторка тексту «*Офудесакі*» закликає до взаєморозуміння та взаємодії.

Ієрогліфічним написанням у тексті «*Офудесакі*» виділена також лексика на позначення найпоширеніших явищ і складових

⁴ Без урахування в такому випадку арифметичних чисел, а також назв днів тижня, чисел, місяців, які в Японії до початку доби Мейджі інакше, ніж відповідними ієрогліфами, не записувалися.

частин природного середовища, в якому мешкають люди та якими керує Бог-Отець: *небо – тен, сора 天; сонце, день – хі 日; місяць – цукі 月; гора, гори – яма 山; дерево, дерева – кі (ті) 木; вогонь – хі 火; вода – міду 水; вітер – кадзе 風.*

Виділена ієрогліфічним написанням також лексика на позначення ієрархічних стосунків у тогочасному японському суспільстві, що теж, на нашу думку, є своєрідним заклицем Оя-сами до соціальної злагоди й гармонійних стосунків між різними верствами населення країни, яку саме в той період, коли писався текст «*Офудесакі*», ще тривожили відголоси революційних подій 1868 р.: *високі гори* (в значенні «*верховна влада*», «*ті, хто знаходиться на вершині влади*») – «*такаяма*» 高山 (高い山); *верх, вершина* (в значенні «*влада*», «*верхи*») – «*такай токоро*» 高いところ; *верх, верхи* (в значенні «*влада*», «*керівництво*») – *камі, уе* 上; *верх і низ, верхи й низи* (в значенні «*керівники й підлеглі*») – «*камі-шімо*» 上下.

Вибір для ієрогліфічного написання окремих слів, таких як, наприклад, *добро – дзен 善; великий, величний – оокі, дай 大* (у значенні «*найперший*», «*найбільший*», «*найголовніший*», «*найважливіший*» – «*дай-ічі*» (大一); *справа, діло, діяння; явище – кото 事; серце, душа – кокого 心; всеосяжний, всеохопний – йородзу*; як і висока частотність використання деяких із них теж, на нашу думку, не випадкове, оскільки йдеться про «*велич діянь Бога-Отця*», які люди повинні сприймати з відкритою душею та щирим серцем.

Таким чином, ієрогліфічні написання в тексті «*Офудесакі*», на наше переконання, стали ще одним ефективним засобом сугестивного впливу на свідомість і підсвідомість тих, кому безпосередньо адресувався цей канонічний текст.

Це стосується й численних лексичних повторів, які ми також схильні розцінювати як своєрідне сугестивне спонування читачів до тих чи інших дій. Семантичний аналіз цієї лексики безсумнівно підтверджує її умисне залучення та цілеспрямоване використання як спеціального художньо-стилістичного засобу. Нагадаємо, що йдеться про слова й словосполучення типу: *にち* / *に* (に) [нічі-нічі(-ні)] – «повсякденно», «щодня», «щоднини», «щоденно», «кожного дня»; «постійно», «невпинно», «незмінно»; *だん* / *だ* (と) [дан-дан(-то)] – «поступово», «поволі», «крок за кроком»; *め* / *め* (に, の) [мее-мее(-ні, -но)] – «кожний», «кожний окремо»; «відповідно»; *はや* / *は* [хая-бая(-то)] – «швидко», «поспішно», «поспіхом», «квапливо»; «не гаючи часу». Постійне повторювання в тексті «*Офудесакі*» зазначених лексичних одиниць було своєрідним сугестивним спонуванням усіх без винятку потенційних послідовників Оя-сами «*не гаючи часу*», «*щодня*», «*крок за кроком*» усвідомлювати Божественну волю Бога-Отця, щоб якомога «*швидше*» ступити на Шлях Спасіння.

Особливої уваги заслуговує повторювання двох таких слів в одному вірші (17 *танка*), оскільки саме в таких випадках йдеться про «незамасковане» застосування відповідного художньо-стилістичного прийому, покликаного посилити емоційно-смысловий вплив тексту на читача. Наприклад:

にち / *に* によりくる人にことわりを
ゆへだん / *だ* なをもまあすで (2-37)

Навіть якщо ви будете відмовляти тим, хто приходиме щодня,

Все одно їх кількість буде щоденно зростати.

До загальнотекстуальних повторів ми відносимо також досить численні випадки «внутрішніх» ремінісценцій, коли в різних главах «*Офудесакі*» трапляються однакові або дещо

видозмінені рядки віршів. Мета таких фразових рефренів-маркерів – та ж сама, що й у випадку з лексичними повторами – посилення сугестивного смислового й емоційного впливу на читача. Наведемо декілька типових прикладів:

このたびハ神がをもちてあらはれて
なにかいさいをといてきかする (1-3)

Цього разу Я, Господь, Сам пожалував до вас,

Щоб відкрити вам заповітну Істину!

このたびハ神がをもちてあらはれて
ちうよぢざいにはなしするから (13-92)

Цього разу Я, Господь, Сам пожалував до вас,

Щоб почати всемогутньо повелівати.

Подібних випадків загальнотекстуальних повторів, тобто своєрідних «внутрішніх ремінісценцій», ми нарахували 64, що свідчить про цілком свідоме використання авторкою «*Офудесакі*» такого художнього засобу як спеціального стилістичного прийому сугестивного характеру.

До речі, свого часу увагу на використання лексичних повторів, зокрема таких слів, як «*тасуке*» (たすけ – «рятунок», «порятунк»), «*цутоме*» (つとめ – «служба»), «*секай*» (せかい – «світ», «всесвіт»), як досить «ефективного педагогічного методу» звернули також перекладачі тексту «*Офудесакі*» англійською мовою – Іноуе Акіо й Ейнан Мет'ю, які у вступі до другого англomовного видання «*Офудесакі*» в Японії зазначали: «Слово «*тасуке*», яке означає «порятунк», з'являється 120 разів у різних відмінкових формах у всьому тексті «*Офудесакі*». Подібно до цього слово «*цутоме*» («служба») трапляється 83 рази, а «*секай*», що означає «світ» або «всесвіт», – 250 разів» [6, с. XX]. Однак тлумачать ці повтори автори англomовного перекладу «*Офудесакі*» дещо інакше, ніж це робимо ми, розглядаючи їх як один із сугестивних механізмів впливу на свідомість адресатів твору. Зокрема, вони пишуть: «З огляду на тогочасні феодальні умови, проти яких були укладені ці настанови, з метою розуміння загального й революційного світобачення, що було викладено в «*Офудесакі*», важливо зрозуміти труднощі, з якими стикалися сільські мешканці, котрі проживали в маленькому закритому суспільстві провінції Ямато. Коли ми усвідомимо історичні умови сільської місцевості Японії XIX ст., ми зрозуміємо, що передусім текст «*Офудесакі*» був орієнтований на простих селян, які мали таку ж освіту, як і будь-яка пересічна людина другої половини XX ст. Хоча, здавалося б, повтори, що трапляються по всьому тексту «*Офудесакі*», можуть бути нудними й монотонними для сучасного читача, можна сказати, що вони становили ефективний педагогічний метод (виділено нами – С. М.) для людей тих часів. У великій кількості використовуються також метафори й алегорії, які були звичними для тогочасних людей. Усе це мало бути усвідомлено й оцінено ними. Саме в цьому проявилась материнська любов Засновниці, яка вела людей найкращим із можливих шляхів із метою допомогти їм зрозуміти волю Божу» [6, с. XX].

Фактом загальнотекстуального характеру з безсумнівним сугестивним підґрунтям є також те, що, починаючи з шостої глави «*Офудесакі*», Накаяма Мікі дає Богові (神 – *Камі*) нове ім'я та починає послідовно називати його «*Богом Місяць-Сонце*» (神月日 – *Камі Цукі-Хі*), або ж просто «*Місяць-Сонце*» (月日 – *Цукі-Хі*). А в чотирнадцятій главі він отримує ще одне ім'я – «*Оя*» (をや / 親 – «*Бог-Праотець*» (досл.: «*батьки*», «*батько й мати*»). Сугестивний підтекст усіх цих переймену-

вань Бога, на нашу думку, полягає в прагненні Накаями Мікі імпліцитно нав'язати своїм потенційним прихильникам думку про те, що, по-перше, *Цуки-Хі* втілює в собі водночас і образ синтоїстської богині *Сонця* – Амагерасу, й образ Будди, символом просвітління та мудрості якого в буддизмі традиційно вважається *Місяць*. А по-друге, – переконати вірян, що саме тенрійський Бог, а не будь-який інший, є єдиним і істинним їхнім *Праотцем* – водночас і Батьком, і Матір'ю всіх людей на землі! І саме Його, *Бога-Праотця*, люди мусять шанувати так, як вони шанують своїх рідних батьків і пращурів!⁵ Тобто йдеться про свідоме використання Накаєю Мікі міфопоетичних образів *Сонця*, *Місяця*, *Бога-Отця* (*Прабатька*, *Праматері*) інших релігій і вірувань – насамперед синтоїзму, буддизму тощо.

Ще одним беззаперечним мовним засобом сугестивного впливу на читачів «*Офудесакі*» є той факт, що Накайма Мікі, підкреслюючи, що її вустами промовляє до людей сам Господь, постійно використовує особові й присвійні займенники у формі першої особи: *Я, Мене, Мені...; Мій, Мого, Моєму...* тощо.

До типових мовних засобів сугестивного впливу на індивіда фахівці відносять також деякі граматичні форми й синтаксичні конструкції, зокрема використання наказового способу дієслів, насичення тексту питальними й окличними реченнями, значну метафоризацію художнього твору тощо. Щодо останнього із засобів сугестивного впливу на читача художнього тексту, тобто метафоризації, його імпліцитно-сенсорний механізм, як зауважує проф. О.О. Селіванова, ґрунтується на синестезії – «психологічному явищі виникнення одного відчуття під впливом неспецифічного для нього подразника іншого»⁶, що та чи інша метафора зумовлює і породжує. Зокрема, дослідниця із цього приводу пише: «Синестезія, репрезентована в метафорах і порівняннях, зумовлює невизначеність, особливу образність і має певне сугестивне підґрунтя» [1, с. 407].

Окрім уже наведених раніше прикладів із «високими горами» (高山) та «вершинами» (高いところ), які символізують тогочасну владу, «гарним лісоматеріалом» (よふ木), що втілює образ вірян, які стали на Шлях Спасіння, «величними храмами» (たいしや), що містять натяк на синтоїзм і буддизм, можна навести ще цілу низку відповідних метафор і порівнянь, якими насичений текст «*Офудесакі*». Проте обмежимося лише двома, а саме:

たん／＼とをんかかきなりそのゆへ
きゆばとみへるみちがあるから (8-54)

Якщо ваше невдячне ставлення до Мене буде тривати й надалі,

Вас чекає шлях робочої худоби!⁷

いちれつに神の心がいづむなも
のゝりうけかみないつむなり (1-12)

Якщо серце Бога наповниться досадою,
Загинуть усі посіви.

⁵ Нагадаємо в цьому зв'язку, що культ шанування предків разом з анімізмом та окремими елементами шаманства був однією зі складових частин, на основі яких у III ст. в Японії сформувався синтоїзм як суто національна японська релігія.

⁶ Проф. Н.В. Слухай у своїй праці «Суггестія і комунікація: лингвистическое программирование поведения человека» наводить значно ширше й більш узагальнене визначення цього терміна, а саме: «Синестезія – це результат сполучення двох і більше репрезентативних систем, завдяки чому відбувається формування візуально-кінестетичних, аудіально-кінестетичних, візуально-смакових і будь-яких інших сенсорних відчуттів» [3, с. 309].

⁷ В оригіналі «шлях биків (волів) і коней». Відповідно до постулатів буддизму щодо реінкарнації людина, яка вела неправедне життя, зокрема ображала батьків або навіть учинила проти них злочин, після смерті перевтілюється саме на бика чи коня, які змушені все життя тяжко працювати.

Що ж до використання в «*Офудесакі*» наказового способу дієслів із метою сугестивного впливу на адресатів тексту, то за нашими підрахунками майже 4,8% від усіх дієслів у тексті «*Офудесакі*», тобто практично кожне двадцяте дієслово, наводиться саме в наказовій формі. Найчастотнішими серед дієслів, що трапляються в наказовій формі, є:

а) せよ («здійснюйте!», «робіть!», «виконуйте!») – 40 разів;

б) をもうなよ («не думайте!», «не думайте, що ...!», «не вважайте!», «не вважайте, що ...!», «не сприймайте!») – 39 разів;

в) しやんせよ («подумайте!», «поміркуйте!») – 17 разів;

г) きゝわけ(てくれ) («прислухайтесь!», «усвідомте!») – 13 разів;

д) しよちしてくれ («запобігайте!», «вживайте заходів!») – 10 разів.

Значне сугестивне навантаження мають також окличні й питальні речення, якими буквально насичений текст «*Офудесакі*». Водночас досить показовим у плані сугестивного впливу на читачів є не тільки висока насиченість «*Офудесакі*» окличними й питальними реченнями, які надають твору додаткової емоційності, динаміки, а також довірливості діалогічного спілкування, але й місце розташування цих речень у складі окремих глав. Питальні речення зазвичай розміщені на початку чи в середині глави, тоді як кількість окличних речень (окрім емоційних звернень, які трапляються на початку глав (див. глави 6, 11, 13–14)), поступово зростає і сягає свого максимального показника в завершальній частині кожної з глав «*Офудесакі*». Схожа картина спостерігається також у тексті твору в цілому, що добре видно з наведених нами таблиць, які містять показники насиченості тексту «*Офудесакі*» окличними й питальними реченнями як по окремих главах, так і по тексту в цілому.

Таблиця 1

Показники насиченості тексту «*Офудесакі*»
окличними реченнями

Глава	Кількість віршів-танка	Кількість окличних речень	Показник насиченості
Глава 1	74	24	32%
Глава 2	47	20	42%
Глава 3	149	57	38%
Глава 4	134	62	46%
Глава 5	88	45	51%
Глава 6	134	49	37%
Глава 7	111	35	32%
Глава 8	88	34	39%
Глава 9	64	31	48%
Глава 10	104	36	35%
Глава 11	80	38	48%
Глава 12	182	80	44%
Глава 13	120	47	39%
Глава 14	92	49	53%
Глава 15	90	44	49%
Глава 16	79	50	63%
Глава 17	75	61	81%
Загалом:	1 711	762	44,5%

Таблиця 2

Показники насиченості тексту «*Офудесакі*»
питальними реченнями

Глава	Кількість віршів-танка	Кількість питальних речень	Показник насиченості
Глава 1	74	4	5%
Глава 2	47	6	13%
Глава 3	149	9	6%
Глава 4	134	9	7%
Глава 5	88	8	9%
Глава 6	134	11	8%
Глава 7	111	11	10%
Глава 8	88	6	7%
Глава 9	64	5	8%
Глава 10	104	12	12%
Глава 11	80	6	8%
Глава 12	182	13	7%
Глава 13	120	12	10%
Глава 14	92	4	4%
Глава 15	90	9	10%
Глава 16	79	4	5%
Глава 17	75	12	16%
Загалом:	1 711	141	8,2%

Звертає на себе увагу поступове, але досить значне зростання показника кількості окличних речень у тексті твору в цілому: від 32% у першій главі «*Офудесакі*» до 81% у завершальній главі. Змінюється також емоційно-семантична тональність речень:

а) від співчуття до умовлянь:

*Гідне співчуття серце, засмучене від втрати посівів!
Тож поквартесь утішити його!* (1–13);

б) від умовлянь до закликів:

*Кожного дня Я буду поступово розповідати вам про наміри
Божі,*

Тож прошу вас слухати Мене! (4–100);

в) від закликів до обіцянок:

*Наважтесь! Тим, хто щоденно й наполегливо очищає своє серце
Я обіцяю: майбутнє – за вами!* (2–28);

г) від обіцянок до погроз:

*Ніхто не знає Моїх наступних діянь,
Але кожен із вас мусить остерігатися!* (15–39).

Проте завершується текст «*Офудесакі*» знову ж таки турботливим зверненням і проханням Бога-Отця до своїх «нерішучих дітей»:

*Я щиро прошу всіх і кожного окремо
Глибоко замислитися над цим!* (17–75)

Кількість питальних речень у тексті «*Офудесакі*» значно менша, ніж окличних, проте навіть цей показник є досить високим для текстів сакрального змісту. Семантика питальних речень наприкінці твору дещо відрізняється від решти. Якщо на початку «*Офудесакі*» найчастіше питальні речення виконують свою пряму функцію, то в завершальних главах вони поступово набувають суто риторичного характеру, оскільки майже всі відповіді Бога-Отця на можливі запитання з боку людей фактично вже отримані. Загалом, питальні речення покликані створити атмосферу довірливого безпосереднього спілкування Бога-Отця з людьми, надати тексту певної динаміки, а також підкреслити окремі його ключові положення.

Узагальнені висновки до нашої статті такі:

1. Головними засобами умисного формування сугестивного впливу на читачів «*Офудесакі*» насамперед слід вважати особливості графічного оформлення тексту, численні звукові, лексичні й фразові повтори, активне використання наказового способу дієслів, метафоризацію тексту, залучення порівнянь, а також насиченість окличними й питальними реченнями. Ці й інші сугестивні засоби були застосовані Накаямою Мікі цілком свідомо, щоб посилити емоційний і смисловий вплив канонічного тексту на читачів. Досить ефективним засобом сугестивного впливу на тих, кому безпосередньо адресувався канонічний текст, стали також вибірково цілеспрямовані ієрогліфічні написання окремих ключових слів у тексті «*Офудесакі*», який у цілому був записаний «*канюю*». Окрім цього, специфіка японського письма, яка має широку палітру можливих способів графічного оформлення тексту, дозволяє також зробити важливі спостереження щодо окремих тенденцій в японській мові другої половини XIX ст. в її кансайському варіанті, зокрема щодо її поступової кодифікації та унормування.

2. Використання ієрогліфіки в тексті «*Офудесакі*», з одного боку, може свідчити про рівень освіти авторки твору Накаями Мікі – звичайної японської селянки, яка закінчила лише початкову школу («*теракоя*») при буддійському храмі, призначену для дітей простолюду, а з іншого – про рівень освіченості тих, кому цей текст безпосередньо адресувався, – місцевих селяни, ремісників, дрібних торговців, жінок та інших. Саме через це текст відповідним чином адаптувався.

3. Тенрійська релігія, яка за своєю суттю (моральні догми, головні релігійно-філософські постулати, церемоніал тощо) являє собою синкретичну релігію, є своєрідним компромісом у тривалій боротьбі між запозиченим буддизмом та японським синтоїзмом. Проте основний канонічний документ цієї релігії – текст «*Офудесакі*» – своїм графічним оформленням засвідчив певну перевагу в багатовіковій боротьбі національного письма («*кани*») над письмом іноземного походження («*канджі*»).

4. Наявність у тексті «*Офудесакі*» розмовної та діалектної лексики, як і окремих граматичних форм, не характерних для японської літературної мови, підтверджують гіпотезу про те, що конвергентне зближення розмовного мовлення з літературною мовою в цей період мало двосторонній напрямок. Не лише мова художньої літератури через систему освіти активно впливала на нормативну базу національної мови, а й розмовна стихія мала суттєвий вплив на тогочасну мову, «розмиваючи» її визначені літературною традицією межі: змінюючи вимову слів, поповнюючи лексичний склад мови, граматичні правила, стилістичні норми тощо.

Література:

1. Селіванова О.О. Мовні засоби сугестивного впливу в українських перекладах японських хайку. *Методологія художнього перекладу* : навчальний посібник для студентів-японістів. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. С. 399–411.
2. Климентова О.В. Особливості сугестії з використанням сакральних текстів. *Studia Linguistica*. Випуск 5 (Частина друга). Київ : ВПЦ «Київський університет», 2011. С. 439–443.
3. Слухай Н.В. Сугестия и коммуникация: лингвистическое программирование поведения человека : учебно-методическое пособие. Киев : ИПЦ «Киевский университет», 2012. 319 с.
4. Inoue A., Eynon J.M. Study of the Ofudesaki (The original Scripture of Tenrikyo). Tenri : Tenrikyo Doyusha, 1987. 515 p.

5. Болтаева С.В. Ритмическая организация суггестивного текста : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Екатеринбург, 2003. 25 с.
6. おふでさき- 奈良県天理市: 天理時報社. 1995年. 455 p.

Mazur S., Solovey N., Andriichuk T. Suggestiveness of the “Ofudesaki” text: intention or fortuitousness?

Summary. The article goal is to single out and describe verbal means of suggestive influence on the recipient of “Ofudesaki” text (a translation verbatim from Japanese: “At the tip of the brush”), which is the main script of the Tenrikyo religion, one of the “oldest” among the many newest syncretic religions in Japan, founded by a simple peasant Nakayama Miki (1797–1887) in 1838. The text “Ofudesaki”, written by the founder of this religion “from the words of God the Father” in 1869–1881, consists of 17 chapters and 1711 tanka poems, which vividly reflect the Japanese language of the second half of the 19th century. This makes it possible to consider “Ofudesaki” as a valuable source of spoken and literary language of this historical era, as well as the then Kansai dialect, because, despite the poetic form, this work is saturated with colloquial vocabulary and dialectal expressions.

Thus, the subject of research is the graphic, phonetic, lexical and syntactic features of “Ofudesaki” text, which reflect not only the idiolect of the author of this sacred work, but also give good reason to make assumptions about the intentional pastiche of this text by Nakayama Miki at almost all language levels. The methods of semantic, grammatical, etymological analysis, as well as historical and descriptive ones are used in the work. One of the main results and substantiated by specific examples study findings is the hypothesis put forward by the author of the article that the convergence of Japanese spoken language with literary language was bi-directional. Not only the language of fiction actively influenced the normative base of the national language through the education system, but also the spoken element had a significant impact on the then Japanese language, “eroding” the limits defined by the literary tradition: changing the pronunciation of words, lexical composition, grammar rules, stylistic norms, and so on.

Key words: Japanese, Tenrikyo religion, “Ofudesaki”, features of “Ofudesaki” text language, hieroglyphics, verbal means of suggestive influence, suggestion of the sacred text, Kansai dialect.

Максимець О. М.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук

Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

РОЗВИТОК СУФІКСАЛЬНОЇ СЛОВОТВІРНОЇ ПІДСИСТЕМИ ІМЕННИКІВ ІЗ ТРАНСПОЗИЦІЙНИМ ЗНАЧЕННЯМ ОПРЕДМЕТНЕНОЇ ДІЇ (УТВОРЕННЯ ІЗ СУФІКСОМ -НИН(А))

Анотація. Значну частину лексики в українській мові становлять деривати із загальним словотвірним значенням опредметненої дії. Систему формантів, що беруть участь у творенні таких іменників, складають праслов'янські, власне українські й запозичені суфіксальні морфеми. У роботі ми визначаємо лексико-словотвірні групи віддієслівних іменників, що творяться за допомогою суфікса **-ин(а)**, простежуємо їх динаміку й сферу функціонування.

Девербативи з формантом **-ин(а)** позначають мультиплікативну, часто хаотичну дію без чітко визначеного напрямку: *шуканина, завертанина, крутанина*. Порівняно невелика кількість таких утворень демонструє строкатість лексичних значень. Найдавнішими за фіксацією є назви процесів, пов'язаних із трудовою діяльністю людей: *оранина, писанина, стряпананина, латанина* й найменування їх вчинків, волевиявлень: *ошуканина, беитанина, гризанина, хапанина, чубанина*.

З другої половини XIX ст. писемні джерела засвідчують обмежену кількість дериватів на позначення звукових процесів, що супроводжують дію: *зуканина, капанина, тараканина, грюканина, стуканина*. На початку XX ст. нова українська мова поповнюється девербативними утвореннями, які номінують внутрішній стан людини: *трусанина, турбанина, шарпанина*. В усіх лексико-семантичних групах модель дієслівна основа + **-ин(а)** не набуває продуктивності. Причиною її низької конкурентоспроможності можна вважати насамперед обмежені функціонально-стилістичні можливості розгляданих похідних, які належать переважно до сфери розмовного мовлення.

Обидва компоненти зазначених девербативів – твірна основа й дериваційний афікс **-ин(а)** – можуть мати відтінки контекстної та власної експресивності. Це зумовлює функціонування таких іменників переважно в усно-розмовному мовленні й мові художніх творів, зрідка – в епістолярному й публіцистичному стилях.

Ключові слова: словотвір, опредметнена дія, іменник, суфікс, історія, розвиток.

Постановка проблеми. Механізми творення похідного слова й складні словотвірні взаємозв'язки між частинами мови й синтаксичними одиницями (словосполученням і реченням) найповніше відбиваються в найчисленнішому семантико-граматичному класі слів – іменниковому. Значну частину похідних складають девербативи, що належать до словотвірної категорії опредметненої дії. Такі утворення є наслідком транспозиції дієслівної основи в іменникову й відзначаються досить широкими можливостями. Зберігаючи загальну дієслівну семантику, девербативні іменники з опредметненим значенням дії, процесу, стану можуть мати й певні, хоч і значною мірою знівельо-

вані, формально-граматичні інтеграційні ознаки – вид, перехідність, а також здатність до дієслівного керування та можливість сполучатися з інфінітивом [1, с. 5].

Іменники – назви опредметненої дії, процесу чи стану – в українській мові утворені за багатьма словотвірними типами за допомогою питомих слов'янських суфіксів **-нн-, -тт-, -Ю-, -б-/об-, -іт-, -н-, -неч-, -няв-, -нин-, -ок-, -от-, -в-/тв-, -ств-/цтв-/ництв-, -ощ-,** а також суфіксів іншомовного походження, зокрема таких як **-аці-, -ізаці-/изаці-, -фікаці-, -аж-, -ур-, -ад-**. Усі згадані іменникові суфікси в структурі віддієслівних іменників виконують спільну функцію – транспозицію дієслівних основ в іменникові, а, протиставляючись один одному, вони відрізняються семантикою основ-мотиваторів, до яких приєднуються, значенневими відтінками, експресивністю та стилістичною спеціалізацією.

За структурними ознаками віддієслівні іменники утворюють багату й складну систему лексико-словотвірних типів, що формувалася протягом тривалого історичного періоду. Кожний словотвірний тип на позначення опредметненої дії характеризується певними семантичними особливостями. Саме цим і зумовлюється активність ужитку іменників кожного словотвірного типу й сфера їх стилістичного використання [1, с. 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творення іменників зі значенням опредметненої дії, процесу чи стану здавна було об'єктом пильної уваги мовознавців. Вагомий внесок у дослідження проблеми зробили О. Безпояско, І. Вихованець, І. Ковалик, В. Олексенко, О. Пінчук, Г. Ращинська. Учені відзначають, що дослідження словотвірної структури віддієслівних іменників сучасної української літературної мови як мікросистеми взаємозалежних елементів, що склалася в процесі еволюції мови й формування її літературного різновиду, має значний теоретико-пізнавальний і практичний інтерес [2, с. 35]. У вітчизняному мовознавстві предметом розгляду стали походження, склад і продуктивність транспозиційних формантів, що беруть участь у творенні згаданих похідних, їх мотивувальна база тощо [3, с. 128; 4, с. 111–113].

Дериваційний аспект вивчення віддієслівних похідних дав підстави для вибудови концепції словотвірної категорії опредметненої дії [5, с. 143–144; 6, с. 22–28] або категорії опредметнених значень дієслівних предикатів [2, с. 207]. В. Олексенко підкреслює, що «за своєю природою та механізмом утворення словотвірна категорія опредметнених значень дієслівних предикатів належить до словотвірних категорій особливого типу» [2, с. 207].

Мета нашої розвідки полягає в тому, щоб визначити лексико-словотвірні групи віддієслівних іменників, які творяться

за допомогою суфікса **-нин(а)**, простежити їх динаміку й встановити сферу функціонування.

Виклад основного матеріалу. Суфікс **-нин(а)** сягає спільнослов'янського суфікса **-іпа (>-іна)** й може ускладнюватися суфіксальними елементами основ (**-н-** та **-ан-**), внаслідок чого виникає складний суфікс **-нин(а), -анин(а)** [1, с. 130].

Девербативи з формантом **-нин(а)** позначають інтенсивну мультиплікативну, часто хаотичну дію без чітко визначеного напрямку.

За нашими спостереженнями, в кінці XVII – протягом XVIII ст. творення іменників за допомогою суфікса **-нин(а)** було малопродуктивним. Обстежені джерела цього періоду містять лише поодинокі деривати згаданого типу: *Замішанина вь Волоххахь могла урости* (МагТим, I, с. 294); *Послѣ того великая стала мешанина на Москве* (МагТим, I, с. 427); *Хрость, якобы доманина якая, слышань былъ* (МагТим, I, с. 408).

Протягом XIX ст. кількість таких дериватів дещо збільшується, наприклад: *шуканина* (Писк, с. 42), *завертанина* (Ж, с. 233), *крутанина* (Ж, с. 384), *путанина* (Ж, с. 790), *прятанина* (Ж, с. 786), *путанина* (Ж, с. 790), *скаженина* (Ж, с. 869), *тасканина* (Ж, с. 950).

З початку XX ст. у зв'язку зі стрімким розвитком художньої літератури такі утворення все частіше фіксуються загальномовними словниками цього періоду, наприклад: *крашанина* (УміСп, с. 380), *базгранина* (УміСп, с. 628), *дряпанина* (Гр, I, с. 450) «погане писання», *копанина* (Гр, II, с. 281), *лапанина* (Гр, II, с. 344), *ляпанина* (Гр, II, с. 392), *морганина* (Гр, II, с. 444), *мотанина* (Гр, II, с. 448), *поранина* (Гр, III, с. 342), *сіпанина* (Гр, IV, с. 128), *струсанина* (Гр, IV, с. 220), *таляпанина* (Гр, IV, с. 245) «заняття із чимось рідким», *хапанина* (Гр, IV, с. 386), *тріпанина* (Гр, IV, с. 284), *закрутанина* (ЛФр, с. 77), *збиранина* (ЛФр, с. 84), *мазанина* (К, II, с. 472).

Семантика девербативів із суфіксом **-нин(а)** базується на відношеннях між предикатами на позначення активної фізичної дії, які є корелятами дієслів, і супровідними предикатами кількості, що співвідносяться із суфіксом **-нин(а)** [2, с. 107]. Творються іменники із суфіксом **-нин(а)** переважно від безпрефіксних основ перехідних і зворотних дієслів недоконаного виду.

У межах іменників розглядової словотвірної структури виділяється кілька лексико-словотвірних типів.

Обстежені джерела XIX–XX ст. містять невелику кількість розгляданих іменників, що є найменуваннями звукових процесів, які супроводжують дію, наприклад: *шуканина* (Писк, с. 334), *капанина* (Ж, с. 333), *тарахканина* (Ж, с. 949), *тарахкотанина* (Ж, с. 949), *грюканина* (СУМ, II, с. 183), *стуканина* (СУМ, II, с. 801).

З другої половини XIX ст. пам'ятки української мови фіксують поодинокі утворення на означення *пересування, переміщення*, наприклад: *біганина* (Писк, с. 10), *блуканина* (Писк, с. 11), *шатанина* (Ж, с. 1084) «біготня», *тасканина* (К, IV, с. 248), *топтанина* (К, IV, с. 274), *тяганина* (К, IV, с. 300), *тіканина* (СУМ, X, с. 136).

В обстежених джерелах нової української мови зафіксовано кілька утворень на позначення процесів, пов'язаних із трудовою діяльністю людини: *латанина* (Ж, с. 398), *оранина* (Ж, с. 574), *писанина* (Ж, с. 633), *длубанина* (Голов, с. 515) «нудна праця», *тіпанина* (Гр, IV, с. 266) «тіпання льону», *стряпанина* (К, V, с. 542).

Протягом XVIII – початку XX ст. суфікс **-нин-а** продукує кілька утворень, що є назвами *вчинків людей і стосунків між ними*, наприклад: *Въ той жебраници вложилъ тяжаръ послу-*

шенства на мене смиренного Афанасія Филиповича (МагТим, с. 1646; МагТим, I, с. 249), *Обачивши Іаковъ ошуканину «обманъ свою, скорбѣлъ на Лавана* (МагТим, I, с. 1656–1771; МагТим, II, с. 78), *беитанина* (Ж, с. 25) «лайка, дорікання», *різанина* (УміСп, с. 312) «бійка», *гризанина* (Гр, I, с. 326) «лайка», *хапанина* (Гр, IV, с. 386) «хабарство постійне», *чубанина* (Гр, IV, с. 474) «бійка», *шарпанина* (Гр, IV, с. 486) «крадіжка», *бреханина* (Яв, с. 51).

В обстежених пам'ятках нової української мови є й кілька іменників, що *вказують на внутрішній стан людини*, наприклад: *трусанина* (Гр, IV, с. 290) «сум'яття», *турбанина* (Гр, IV, с. 295) «хвилювання», *шарпанина* (Гр, IV, с. 486) «хвилювання».

Іменники із суфіксом **-нин-а** вносять у вислів певну емоційність. Віддієслівні іменники із цим суфіксом інтенсивніше відтіняють активну тривалість чинності та її повторність [8, с. 165].

Обидва компоненти зазначених девербативів – твірна основа й дериваційний афікс **-нин(а)** – можуть мати відтінок контекстної та власної експресивності. Це зумовлює функціонування таких іменників переважно в усно-розмовному мовленні й мові художніх творів, зрідка – в епістолярному й публіцистичному стилях, наприклад: *Та ось до візантійського віроломства додалася монгольська дріб'язковість і жорстокість східних деспотів, і ця страшина мішанина облудної пишноти і убогості орди* (ТисМик, с. 81); *От і розходяться вони в нелегкій плутанині думок і здогадів, не знаючи, як стрінуть завтра, як повернеться завтра їхнє життя* (Стел, II, с. 113); *Світ людської слабкості виражався через створення атмосфери цілковитої плутанини* (КЮ, 18 січня 1998 р.); *Оце, скінчивши тяганину по світу за хворобою, сиджу тепер, або більше лежу, в Києві, повертаючись знов до літературної праці* (Стар, VI, листи 499); *З боку проспекту раптом починається відчайдушна автоматна стрілянина* (Жадан, с. 98). Поодинокі утворення інколи вживаються в переносному значенні: *Але сценічне життя п'єси розпочалось лише в 1902 році після тривалої цензурної тяганини* (УМЛШ, 1991 р., т. 6, с. 39).

Віддієслівні іменники із суфіксом **-нин-** утворюють обмежений ряд слів, бо базових дієслів відповідної семантики, на основі яких вони формуються, в сучасній українській мові небагато. Деякі з них мають спільнокореневі іменники із суфіксом **-н'/j/-, -ен'/j/-, -іт** або нульовим суфіксом, з якими вони співвідносяться як семантико-стилістичні синоніми, бо відрізняються від них кількісним відтінком свого основного значення та стилістичною маркованістю, пор.: *топтанина* – *топтання*, *шуканина* – *шукання*, *стуканина* – *стукання* – *стукіт* (В. Олексенко). Наприклад: *Чутно стрілянину з рушниць та вибухи з гармат* (Є. Кротевич); *Стріляння затихло і по інших місцях, його не було чути ніде* (І. Франко); *Нарешті після довгої шуканини, аж у далекому кутку, під ліжком, налапала якусь залізну річ* (Б. Грінченко); *Коли перо нарешті знайшлося, Антон Антонович так утомився шуканням, що про роботу не могло бути й мови* (О. Полторацький) [6, с. 170].

Висновки. Таким чином, девербативи з формантом **-нин(а)** позначають мультиплікативну, часто хаотичну дію без чітко визначеного напрямку: *шуканина* (Писк, с. 42), *завертанина* (Ж, с. 233), *крутанина* (Ж, с. 384). Порівняно невелика кількість таких утворень демонструє строкатість лексичних значень. Найдавнішими за фіксацією є назви процесів, пов'язаних із трудовою діяльністю людей: *латанина* (Ж, с. 398), *оранина* (Ж, с. 574) та найменування їх вчинків, волевиявлень

(*ошуканина* – МагТим, с. 1656–1771; МагТим, II, с. 78; *бештаніна* – Ж, с. 25; *грязанина* – Гр, I, с. 326). З другої половини XIX ст. писемні джерела засвідчують обмежену кількість дериватів на позначення звукових процесів, що супроводжують дію: *зуканина* (Писк, с. 334), *капанина* (Ж, с. 333), *тарахканина* (Ж, с. 949). На початку XX ст. нова українська мова поповнюється девербативними утвореннями, які номінують внутрішній стан людини: *турбанина* (Гр, IV, с. 295), *шарпанина* (Гр, IV, с. 486). В усіх лексико-семантичних групах модель дієслівна основа + -нин(а) не набуває продуктивності. Причиною її низької конкурентоспроможності можна вважати насамперед обмежені функціонально-стилістичні можливості розгляданих похідних, які належать переважно до сфери розмовного мовлення.

Література:

1. Максимець О.М. Формування словотвірної структури іменників зі значенням опредметненої дії в новій українській мові (к. XVII – п. XXI ст.ст.) : автореферат дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 ; Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2008. 20 с.
2. Олексенко В.П. Словотвірні категорії іменника : монографія. Херсон : Айлант, 2001. 240 с.
3. Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови : Нариси із словозміни та словотвору. Ужгород : Закарпат. вид-во, 1960. 416 с.
4. Словотвір сучасної української літературної мови. Київ : Наукова думка, 1979. 405 с.
5. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наукова думка, 1988. 256 с.
6. Городенська К.Г. Проблема виділення словотвірних категорій (на матеріалі іменника). *Мовознавство*. 1994. № 6. С. 22–28.
7. Безпояско О.К., Городенська К.Г. Морфеміка української мови. Київ : Наукова думка, 1987. 211 с.
8. Смеречинський С.С. Віддієслівні іменники та їхні особливості в українській мові. *Нариси з української синтакси*. Мюнхен, 1900. С. 165–187.
- 9.

Список скорочень джерел:

- Голов – Головацький Я.Ф. Словник української мови. *Науковий збірник музею української культури у Свиднику*. 1982. № 10. С. 311–612.
- Гр – Словарь української мови : В 4 т. / Зібран. ред. журн. «Києв. старина». Упорядкував, з дод. власн. матеріалу, Б.Д. Грінченко. Київ, 1907–1909.
- Ж – Малорусско-немецкий словарь : В 2 т. Львів, 1886. 1117 с.
- Жадан – Жадан С.В. Інтернат : роман. Чернівці : МеридіанЧерновіц, 2007. 306 с.
- К – Українсько-російський словник : У 6 т. / За заг. ред. І.М. Кириченка. Київ : Наукова думка, 1953–1963.
- КЮ – Кур'єр Юнеско. Україномовний журнал, видається під егідою Національної комісії України у справах Юнеско. 1992–1999.
- ЛФр – Лексика поетичних творів Івана Франка: Методичні вказівки з розвитку лексики / Укладачі: І.І. Ковалик, І.Й. Ощипко, Л.І. Полюга. Львів : ЛГУ, 1990. 264с.
- МагТим – Тимченко Є.К. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. : у 2 т. / Підготували до видання В.В. Німчук та І.І. Лиса. Київ – Нью-Йорк, 2003.

Писк – Словникъ: Живої народнеї, письменної і актової мови руських югівчанъ Російської і Австрійсько-Вендерської цесарії / Составил Фортунагъ Пискуновъ. Київ, 1882. 310 с.

Стар – Старицький М.П. Твори : в 6 т. Київ : Дніпро, 1990.

Стел – Стельмах М.П. Твори : в 5 т. Київ : Держ. вид-во худ. літ., 1962.

СУМ – Словник української мови : В 11т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

Тис Мик – Загребельний П.А. Тисячолітній Миколай. Київ : Довіра, 1982. 634 с.

УміСп – Уманець М., Спилка А. Русско-украинский словарь. Берлін, 1924. 1149 с.

УМЛШ – Українська мова і література в школі. Науково-методичний журнал Міністерства освіти УРСР. 1970–1990.

Яв – Яворницький Д.І. Словник української мови. Катеринослав : Слово, 1920. Т. 1. 412 с.

Maksymets O. Development of the suffixal word formation subsystem of nouns with transpositional means of objectified action (formation with suffix -нин(а))

Summary. A significant part of the vocabulary in the Ukrainian language is derivatives with the general word-forming meaning of the object action. The system of formants involved in the creation of such nouns consists of Proto-Slavic, actually Ukrainian and borrowed suffix morphemes. In the work we define lexical-word-forming groups of verb nouns, which are created with the help of the suffix **-нин(а)**, we trace their dynamics and sphere of functioning.

Deverbatives with the formant **-нин(а)** denote a multiplicative, often chaotic action without a clearly defined direction: *шуканина*, *завертанина*, *крутанина*. A relatively small number of such formations demonstrates the diversity of lexical meanings. The oldest in terms of fixation are the names of the processes associated with the work of people: *оранина*, *писанина*, *стряпанина*, *латанина* and the names of their actions, expressions of will: *ошуканина*, *бештаніна*, *грязанина*, *хапанина*, *чубанина*.

From the second half of the XIX century the written sources indicate a limited number of derivatives to denote the sound processes that accompany the action: *шуканина*, *завертанина*, *крутанина*. At the beginning of the XX century the new Ukrainian language is replenished with deverbative formations that nominate the inner state of man: *трусанин*, *турбанина*. In all LSG (lexical semantic groups), the VB (verbal basis) + **-нин(а)** model does not gain performance. The reason for its low competitiveness can be considered primarily the limited functional and stylistic capabilities of the derivatives, which belong mainly to the field of spoken language.

Both components of these deverbatives – the generative basis and the derivational suffix **-нин(а)** can have a shade of contextual and intrinsic expressiveness. This determines the functioning of such nouns mainly in oral speech and the language of works of art, occasionally in epistolary and journalistic styles.

Key words: word formation, actions as a subject, noun suffix, history and development.

*Мамай Ю. Ю.,**викладач англійської мови**Медичного фахового коледжу**Запорізького державного медичного університету,**аспірант кафедри англійської філології**Запорізького національного університету*

КРОСДИСЦИПЛІНАРНИЙ АНАЛІЗ ВАРІАНТІВ ВИЗНАЧЕНЬ КОНЦЕПТУ TRAUMA

Анотація. Аналіз існує задля ретельного вивчення якогось поняття або феномену в тих випадках, коли певні аспекти, залишаючись не викладеними, заважають подальшому розвитку. Концепт травма, який досліджується натеper із різних наукових напрямів, потребує ретельного вивчення для того, щоб зрозуміти причину зростаючої популярності. Оскільки мова стоїть поряд в одному онтологічному ряді із суспільством, людиною та її способами мислення, відтворюючи розуміння дійсності й себе в ній, концепт Trauma втілює в собі сучасні тенденції до пізнання реалій. Процеси вивчення когнітивних комплексів зазвичай спираються на теорію номінації, фреймову семантику, граматичну категоризацію, теорію іконічності і так далі, втім, розвиток сусідніх галузей науки (медицини, психоаналізу, психолінгвістики, прикладної лінгвістики) надає змогу досліджувати концепт із додаткових кутів зору. Об'єднання результатів кросдисциплінарних досліджень допомагає в систематизації проблеми, пов'язаної з особливостями вербалізації концепту Trauma й впливом такого концепту на інші системи. Дотепер когнітивна наука не досить звертала увагу на сильні зовнішні негативні впливи, які в змозі змінювати категорії мислення, перебудовувати сталу ієрархію концептуальних моделей.

Статтю присвячено аналізу визначень концепту Trauma з медичного, психологічного, лінгвістичного, публіцистичного дискурсів для можливості отримання об'єктивної інформації про шляхи визначення меж концепту, його загальну структуру й місце в когнітивних комплексах. Під час роботи з джерелами стає зрозумілим, що вузьке поняття травма, яке виникло наприкінці 19 століття, спочатку слугувало описом очевидних руйнівних станів, та з розвитком історії набуває все більшого масштабу, вказуючи на зв'язок із системами невимовного, неосяжного через відсутність досвіду.

Ключові слова: концепт Trauma, міждисциплінарні дискурси, базові домени, концептуальні комплекси, фокусування, перспективізація, специфікація, викладення, maximal score, immediate score, структуризація концепту.

Постановка проблеми. Завдання дослідження – провести аналіз значущості принципів когнітивної лінгвістики під час розгляду концепту Trauma в сучасній англійській мові, в розгляді ступеня доцільності й особливості впливу інших дисциплін; дослідити методологію та різність підходів до інтерпретації концепту Trauma й обґрунтувати доцільні шляхи аналізу; вказати на ймовірність усунення когнітивних, синтагматичних і культурологічних лакун під час взаємодії міждисциплінарних дискурсів.

Предметом дослідження є концепт Trauma, який втілюється у формі травмувального досвіду, реалізованого в мові

передусім залученням маркованих оказіональних мовних засобів або зверненням до жестового модусу.

Об'єктом дослідження статті обрано варіанти визначень концепту Trauma, які існують у когнітивному, медичному й психологічному напрямах для формування цілісного уявлення про концептуальну й когнітивну моделі й подальшого дослідження на матеріалі художніх сучасних творів англійської мови.

Актуальність статті зумовлена кросдисциплінарними стратегіями міждисциплінарної взаємодії психології, психоаналізу й лінгвістики для обґрунтування певного ряду питань, які, незважаючи на інтенсивне вивчення природи, проявів і наслідків травм, залишаються не поясненими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найактивніше дослідження та вивчення концепту Trauma відбувається в англійських і німецькомовних дискурсах, про що вказують спільні праці В. Bush, Т. McNamara, Р. Lakhurst, А. Krueger, D. Becker, Е.М. Thüne, L. Reddemann.

Мета статті – навести приклади вдалої взаємодії когнітивної лінгвістики з іншими галузями наук (психологія, психоаналіз, прикладна лінгвістика, психолінгвістика) під час теоретичного обґрунтування концепту Trauma на матеріалі, представленому англійською мовою; довести метаконцептуальність травми та, як наслідок, необхідність вивчення її з різних дискурсів.

Виклад основного матеріалу. Концепт травма порівнюють із «складним вузлом, в якому переплітаються багато стрічок-знань», та, як наслідок, виникає потреба досліджувати поняття травми з багатомережевих, міждисциплінарних дискурсів [1, с. 214]. «Дискурс невимовного» був визначений саме лінгвістичною наукою [2, с. 117], і натеper лінгвістичний аналіз мови індивідуумів слугує інструментом оцінки ступенів переживання травмувальних подій, опису травми й виділення ймовірних показників одужання [3, с. 323]. З цього стає зрозумілим, що концепт травма є міждисциплінарним. Поєднання психологічної та лінгвістичної науки розглядає вербалізацію як об'єкт знань у концептуальній схемі травми й вказує на лакунарність чи обмеження мови у випадках опису травми.

Поняття травма традиційно належало до термінів медицини й психотерапії, але з недавнього часу воно все частіше зустрічається в повсякденних комунікаціях, семантично розширюючись до пояснень різного роду больових і руйнівних станів [3, с. 324]. У спеціалізованій літературі з психотерапії травма розглядається у вузькому смислі як «невідповідність життєвого досвіду в ситуаціях із загрозливими складовими частинами. Індивід, намагаючись розв'язати проблемні питання,

відчуває безпомічність, беззахисність та ізольованість. Це призводить до безперервного руйнування розуміння себе й світу» [4]. З боку когнітивної лінгвістики такий стан речей вказує на хаос у рівнях концептуальної організації: від базових доменів до концептуальних комплексів [5, с. 61].

Таке визначення психоаналізом дозволяє провести паралель травми з концептосферою [5, с. 62] в теоретичній лінгвістиці, яка складається з мережі доменів, через масштабні, кількісні зміни, викликані переживанням травми: «Травма – це не лише подія, яка колись відбувалася в житті. Це також відбиток, який залишається у свідомості, мозку, тілі. Такий слід має безстрокові наслідки для людського організму в подальшому виживанні. Травма фундаментально впливає на свідомість і мозкову діяльність, перебудовуючи способи управління сприйняттям. Травма змінює не лише те, як і про що ми думаємо, а взагалі впливає на нашу спроможність міркувати» [6, с. 21].

У психології існує узагальнена думка, що різні люди переживають потенційно травматичні події по-різному й намагаються з ними впоратися також різними способами. Цей феномен вперше був розпізнаний Л.С. Виготським [7]. На прикладі трьох дітей з однієї родини, до яких вдома в однаковому ступені застосовувалися форми зневаги (неглект) і насильства (абюз), Виготський зазначає їхні неоднакові реакції. Це наводить на висновки, що соціальне оточення не має прямого й постійного впливу. Емоційний досвід (переживання), шляхи переживання такого досвіду, інтерпретація подій залежить від базових соціальних, особистісних і ситуативних ресурсів [3, с. 324]. Аналогічна думка прослідковується у фреймовій семантиці: когнітивні операції фокусування, перспективізації, специфікації та викладення [8] визначають кінцевий продукт мислення.

У психоаналізі травма – це «не подія, яка слугує відправною точкою, але шлях переживання цієї події, дії, спрямовані на розв'язання ситуації. Визначення події як події, що мала травматичний ефект, завжди ретроспективне. Спочатку потребується аналіз пережитого досвіду» [3, с. 324]. Саме тому вивчення способів отримання, обробки, зберігання та використання вербалізованих знань [9; 10] допомагає краще розуміти «образ світу, викарбуваний у людській свідомості» [5, с. 64].

У разі специфікації концепту Тгаума виявляються схемні дії агенса і пацієнта [8: 3/1–3/2], які залишаються незмінними від початку виникнення поняття дотепер: концепт Тгаума бере свій початок із кінця 19 століття – початку 20 століття. Тодішнє поняття «ментальної тривоги», яке отримувало назву «істерія» або «невроз» під час визначення діагнозу, в більшості випадків було пов'язане з минулими травмувальними подіями [3, с. 325]. Хоч умови й були в кожних випадках специфічні, вони сприяли функціям категоризації в загальному значенні [5].

Найвпливовішими роботами, які вказували на попередній травмувальний досвід як причину психічних розладів (а в нашому випадку – когнітивного дисонансу), стали праці Жан Мартена Шарко й П'єра Жане, фахівців неврології та психіатрії в госпіталі П'єр-Сальпетрієр у Парижі. Також цим питанням займалися основоположники психоаналізу Зігмунд Фрейд, Йозеф Брейер, Шандор Ференці [3, с. 325]. Їхні праці стануть у нагоді також і під час когнітивного аналізу вибору змісту, який буде визначений знаком, а також організацією цього змісту шляхом розміщення складових частин на передньому й задньому планах.

Через постійну зацікавленість природою травми поступово відбувається тема-рема членування [5, с. 65] інформації,

яка формує дискурс невимовного. Наприклад, психіатр і політичний філософ Франц Фанон, представник вест-індійського революціонізму, наголошує на тому, що найгострішою проблемою для колонізованого населення, яка спричинює колапс его-цілосності індивідуума, є взаємовідносини з білим світом. прагнення ідентифікації себе з (білими) Іншими, які наголошують на своїй перевазі й водночас відчувають страх перед колонізованими [11], виявляє принцип співвідношення інтегрального значення зі значеннями символічних компонентів із боку емпіричної семантики [5, с. 66].

Спроби визначити *maximal score* (максимальне охоплення) та *immediate score* (безпосереднє охоплення) інформації, яка об'єктивована знаком [8: 3/2–3/8], втілюються в інтересі в другій половині 19 століття до теми відродження здоров'я постраждалих в аваріях на залізничних дорогах, а також до нових психологічних станів у жертв, які пройшли Першу світову війну (насамперед солдатів) [1]. Саме тому дослідження публічного дискурсу, пов'язаного з поняттям травма, залишається центральним для структуризації концепту. R. Leys займався генеалогією травми, А. Young – посттравматичним синдромом. Сучасний концепт травми в медичному й публічному дискурсах спочатку асоціювався лише з американськими солдатами, які повернулись із В'єтнаму [12, с. 20; 1; 13]. Через це довгий час існували суперечки щодо об'єктів дослідження травми. Постраждалих від Голокосту й інших жертв нацистського режиму почали брати до уваги лише в 1970-х роках [14]. З того часу коло груп людей, які відчували на собі травматичні наслідки, постійно розширювалося: жертви сексуального насильства, домашнього абюзу, цивільні громадяни, які постраждали внаслідок бойових дій.

Медична наука й громадська думка об'єднали фінансові й наукові ресурси для досліджень і належної терапії посттравматичних розладів [3, с. 325]. Завдяки спільним зусиллям науки й громади поступово стає зрозумілою природа психологічних і соматичних станів, які є наслідками травматичних подій. З боку когнітивної лінгвістики така інформація з інших дискурсів допомагає викласти операції профілювання та розташування траєктору й орієнтиру [8: 3/10–3/16] у концепті Тгаума. Траєктором у зображених випадках виступають *rain*, *disappointment*, *traumatic experience*, орієнтиром – умови навколишнього середовища (*circumstances*).

З кінця 20 століття спільна міждисциплінарна праця спрямовує на метаконцептуальність Тгаума. Доказом цього слугує діагностичний і статистичний посібник із психічних розладів від 1980 року, який містить такі синдроми, як «Травматичний синдром згальтування» [15, с. 6], «Синдром жінки, яка зазнала побоїв», «В'єтнамський посттравматичний синдром», «Синдром дитини, яка зазнала побоїв» [16], і постійно доповнюється новими діагнозами, як, наприклад, Посттравматичний стресовий розлад (далі – ПТСР). Ці класифікації травм входять до Міжнародної статистичної класифікації хвороб і проблем, пов'язаних зі здоров'ям (далі – МКХ), які публікуються Всесвітньою організацією охорони здоров'я (далі – ВООЗ). Діагностичний і статистичний посібник із психічних розладів (далі – DSM) і МКХ слугують нормотворчими в медичній і правовій галузях. Ці два посібники стандартів перелічують симптоми й надають інформацію про режими лікування, реімбурсації, виходу на пенсію та тому подібне [17]. Паралельно вони слугують тезаурусом для визначення концептуальної побудови домену під час дослі-

дження концепту (фреймова семантика), когнітивних моделей (конструкційна граматики й теорія іконізму).

Сучасна версія DSM-5 [17] вказує такі критерії, притаманні травмувальному досвіду: пряме чи опосередковане включення до загрозової події, інтрузивні симптоми (кошмари, румінація, істеричні реакції); уникання гнітючих, пов'язаних із травмою станів (думок, почуттів, людей, місць, діяльності тощо); негативні зміни у свідомості й настрої (часткова амнезія, відштовхувальне ставлення до себе й світу, системно присутні емоції страху, жаху, злості й тому подібне); надмірне збудження та порушення здатності реагування (роздратованість, надмірна підозрілість і пильність, самовбивча поведінка тощо); тривалість симптомів понад один місяць, функціональні розлади (в соціальній або професійній діяльності); тривога й занепокоєння, не пов'язані з медикаментозною терапією, вживанням психоактивних речовин чи інших хвороб. З боку теорії номінації такі роз'яснення вкладаються в предметний, акціональний, позесивний, ідентифікаційний і компаративний фрейми [18, с. 13] і створюють необмежену кількість концептуальних мережевих моделей.

Концепт психологічної травми й ПТСР у клінічних і публічних дискурсах досліджується не лише з медично-правової сторони, оскільки належить до дискурсивного феномену [3, с. 326], який виник у певний момент історії та тепер поширюється, постійно видозмінюючись під впливом боротьби за визнання та розподіл ресурсів. Логічним є осягнення концепту травма через призму історії становлення «клінічного погляду» [19], в якому опис і класифікація симптомів дозволяють змодельовувати хворобу як тіло об'єкту знань і відповідним чином підпорядкувати його області нормативного дискурсу й методам впливу. Нейронаукова галузь досліджень змін у головному мозку людини після отримання травм постійно розширюється [13], тим самим визначаючи подальші кроки клінічної «об'єктивності» психологічної травми. Науковці Fassin і Rechtman [21] надають детальний звіт щодо необхідності процесу інституалізації поняття травма як страждання, оскільки організаційне оформлення наділяє матеріальними правами й можливістю надавання надзвичайної допомоги.

Участь ономазіологічних моделей у концептуальній деривації концепту Траума приводить до суперечок щодо остаточного словникового, концептуального визначення поняття травми та її проявів. Наголошується на фокусній деривації травми – ПТСР задля уникнення отождоженень. ПТСР є одним із ймовірних наслідків переживання травми. ПТСР-концепт сам у собі й за визначеннями DSM залишається неоднозначним. Заперечення адресуються описам симптомів, які відбивають лише вузько західну перспективу й хибно припускають цілісність травми загальноспостережуваним методом визначення [17]. Орієнтуючись на видимі симптоми, існує ймовірність не оцінити належним станом травматичний досвід і ступінь ураження індивіда в нарративній медицині [21]. Критика також спрямовується на виключно клінічні діагнози, які спотворюють справжній зміст травми й зміщують фокус із соціально-політичних процесів до індивідуальних випадків, від розпізнання заподіяного страждання до виявлення патологій [22]. Медично-антропологічний погляд інтерпретує ПТСР-концепт насамперед як соціальний і культурний конструкт, як «винахід», який відкриває завісу своєї реальності, вербалізуючи те, що повинно бути описаним [23].

Мова завжди передає емоції та оформлює пережитий досвід у тіло знака [9; 18] навіть у тих випадках, коли мова пропадає. Вза-

ємозв'язок травматичного досвіду з мовою не звичайний, односторонній, але комплексний і багаторівневий. Мова може слугувати як причиною виникнення травмувальної події, так і наслідком, вагомо впливаючи на лексичний вибір. намір вивчати мови, користуватись певним лексиконом, повертатись або залишати певні мови чи взагалі звертатись до тиші [24; 25; 26]. У деяких випадках перехресні вирази лексичного запасу, як, наприклад, запозичання виразів з іноземних мов, стилістичних фігур мовлення, опосередковано слугують раптовим, актуальним джерелом для опору проблемній ситуації, ключем для розв'язання психічного розладу [28]. Мова виступає як зв'язок предмету з його ознаками, розширюючи або звужуючи значення [18, с. 12–13].

Випадки насильства, які призвели до страждання, включаються в досвід і пам'ять, прослідковуються в певних формах мовлення, що відсилають до особи, яка вчинила насильство, або до травмувальної ситуації [1]. У статті з психолінгвістики Brigitta Busch і Tim McNamara наводять у вигляді прикладу спогади французького письменника Артура Гольдшмидта [28], який дитиною був змушений залишити Німеччину в часи нацистського режиму. Він описує німецьку мову з власної лінгвістичної пам'яті як таку, що викликає надзвичайні страждання. Тон голосу оживляє загрозові спогади, звуки мовлення слугують тригером для інтрузій і флешбеків, які знову оживляють травмувальні події. Таким чином, шляхи вербалізації повідомлень можуть слугувати причиною відчуження, переслідування та переховування [3, с. 328]. У таких випадках мова стає небезпечною зброєю: відбувається явище гіпостазу – сприймання мови як предметної сутності [9, с. 159]; спостерігається ненависть висловлюватись, лінгвістичний остракізм, агресивне мовчання, задача якого – дати зрозуміти опоненту, що його не визнають значущим для спілкування [30]. Систематичне чергування таких прийомів під час комунікації має травмувальний ефект. Очевидним чином вербальна агресія передуює фізичному насильству [30], тим самим включаючи в роботу когнітивні операції до активації змісту обставин і способів інтерпретації.

Відсутність мови, заперечення права на висловлення власної думки й змоги бути почутим чи замовчування подій також входить до концепту Траума. Психоаналітик S. Ferenczi [31, с. 225–230] доказав, що мовчання – часто властива риса для випадків дитячого сексуального аб'юзу як у дитини, так і у насильника й слугує фоном такої поняттєвої специфіки.

До такої категорії належать випадки з біженцями й переміщеними особами, коли вони стають позбавленими можливості керувати власним життям [32, с. 302]. Аналіз Н. Atendt охоплює часи Другої світової війни, сучасні окремі випадки переміщення, процеси міграції та вказує на невизначеність реальності у випадках відмови права голосу, заборони на висловлення думок і зміни умов життя як основоположного фактора для формування кумулятивної травми [33].

Для кращого розуміння травмувального досвіду Brigitta Busch і Tim McNamara намагаються знайти зв'язок між досвідом, травмою та спогадами. Вони звертаються до В.Н. Волошинова, який визначає процес набуття досвіду наданням значення почуттєво-емоційному сприйняттю шляхом самоаналізу минулих подій. На сприйняття впливають соціальні й ідеологічні установки. Оскільки люди не в змозі бачити або відчувати досвід – лише розуміти, процес самоаналізу керується досвідом на основі контексту й знаків у ньому. Досвід формується дискурсом. [34, с. 30–48]. Травма виступає антагоністом

досвіду. Травми не існує в соціально-ідеологічно-лінгвістичній парадигмі. Моріс Бланшо називає травмувальний досвід незнайомим лихом, яке існує поза прийнятної дійсності [35].

Згідно з П'єром Жане, одним із перших дослідників травми, тривожні події стають емоційними нещасними випадками (*accidents émotionnels*) [36, с. 53]. Сучасна назва такого гештальту в психології та концепту в когнітивній лінгвістиці звучить як травматизація. У такому стані людина не в змозі пережити й проаналізувати ті події, в яких опинилась, зв'язати травмувальний досвід із більш ранніми переживаннями й спогадами, долучити його до своєї біографії [3, с. 329]. Страхітливі переживання часто не пов'язані зі свідомістю, ховаються в різних куточках пам'яті, їх складно виявити на початковому етапі. Іншими словами, відбувається руйнування остенсивних і номінальних зв'язків [5, с. 61] у категоріях мислення.

Сучасні дослідження пам'яті спростували архівну модель пам'яті й замість цього зображують пам'ять у ширшому контексті дискурсивно побудованих соціальних і культурних практик, а отже представляють її оповідною практикою [37]. На відміну від оповідної пам'яті, яка розглядається як соціальний акт, сучасні когнітивні дослідження травми виділяють травматичну пам'ять як окрему діяльність [38]. Ознаки травмувального досвіду проявляються фрагментарними чуттєвими й емоційними хвилями [13, с. 176]. Травматичні спогади про неприємні події, які не обов'язково можуть міститись у свідомій пам'яті, повертаються часто несподівано яскравими спогадами, не опанованими емоціями або невимовним жахом [13, с. 43].

Уникнення болісних втручань як самозахисту є лише однією з причин, які заважають розповідати про свій пригнічений стан: соціальні табу, сором; відсутність досвіду опису негативних подій; небажання обтяжувати інших своїми стражданнями; насильство й страждання ще не отримали соціального визнання; неготовність інших слухати проблеми [32, с. 439]. «Коли хтось говорить або пише про концентраційні табори – це все ще вважається підозрілим; і, якщо оратор рішуче повернувся у світ живих, то часто він сам піддається сумніву щодо своєї правдивості, ніби він прийняв кошмар за дійсність» [32, с. 439]. У таких випадках когнітивна лінгвістика може спиратись на теорію лакунарності [39], але вона не пояснює до кінця причини виникнення збоїв у системах концептів.

Крайня потреба уважно й слухати й розуміти, а не лише проводити діагностику, наголошується дослідниками Бломмертом, Деріда [40, с. 33–63; 41]. Буш акцентує на шляху взаємодії постраждалих та інституційних апаратів. Процедури надання притулку, залучення в кримінальних, дисциплінарних, компенсаторних справах містять неодноразові збори й викладення детальної інформації від постраждалих, що в більшості випадків призводить до ретравматизації, оскільки несуперечливість і точність даних змушують повертатись до досвіду страждання [42].

Таким чином, у категорії розповідь-травма найбільш дискусійними з боку психолінгвістики й когнітивної лінгвістики залишаються два питання:

1. Чи можливо визначити через використання певних мовних засобів розповідь травмувального характеру?

2. Чи є вербалізація травмувального досвіду постражданим ознакою процесу усвідомлення того, що почалося одужання та категорії мислення вже на шляху відновлення функціонування?

Сучасні дослідження вказують на відсутність спеціальної мови травми, оскільки травма проявляє себе через широкий

спектр репрезентативних явищ. Детальний аналіз фактичного матеріалу дозволяє стверджувати, що:

1. Травмувальний досвід можна розглядати як розташований уздовж континууму між повністю контекстуалізованими, структурованими розповідями й фрагментарними повідомленнями. В одних випадках під час цілковитого емоційного залучення позиціонування власної думки раптово виникають паузи, коливання, запинання, а в інших – спостерігається удаване емоційне відсторонення від власної розповіді [43, с. 35–73].

2. Терапевтична наука зосереджує увагу на модальності, часі й умовах усвідомлення людиною її травми [44, с. 1–8].

3. Залишається невизначеним, як ступінь співчуття та залученості впливають на процес одужання та як той досвід, що раніше був не усвідомлений, народжується на світ [3, с. 330].

Отже, **висновками** дослідження є необхідність вивчення концепту з різних галузевих напрямів та особливості вербалізації концепту Траума в спеціальній літературі, представленого нарративами. Наративи розглядаються як найнапруженіші акти, які обмежується тим, що можливо розповісти, й здатністю почути. Мова травмувального досвіду досить часто містить елементи переживання та втілення для кращої передачі думки, поетичні або художні засоби [3, с. 330], що вказує на неспроможність базових мовних виразів передавати інформацію, закодовану в концепті.

Емпіричний матеріал дослідження травми в контексті війни (Laskey and Stirling), політичних переслідувань (Anthonissen; McNamara), (вимушеного) переміщення (De Fina, Paternostro and Amoruso; Busch) і випадків домашнього насильства (Deppertmann) належить до моментів життя постраждалих, коли картина світу та їх самих руйнувалась, зникла базова довіра, що світ може продовжувати існувати далі (*undsowweiter*) [45]. Такі часи характеризуються сильнішими емоційними станами крайнього страху й безпорадності, які часто переплітались із додатковими почуттями (горя або сорому), пригніченістю від поразки або провини. Травмувальний досвід залишається глибоко вкоріненним в організмі, й пов'язані з ним емоції виринають і занурюються під час спілкування, в якому можна говорити або не говорити про травмувальні моменти, тим самим впливаючи на розмовника. Саме тому необхідно дослідити лінгвістичну структуру, мережу мислення людини, яка зазнала травмувального досвіду, її вплив на інші мережі й порядок регуляції.

Травма, як і інші сильні переживання і почуття (біль, горе, лють), сягає меж вимовного. З боку прикладної лінгвістики ті випадки, коли мова стає надзвичайно обмеженою або взагалі не доступною, відрізняються своєю незвичайністю на фоні загальних функцій спілкування. Brigitta Busch, Tim McNamara наголошують на необхідності приділяти більше уваги винятковостям, крайностям, тривогам у повсякденній практиці, оскільки крайні стани сприяють кращому розумінню значення безладності, бездіяльності, мовчання та двозначності [3, с. 331]. Для когнітивної лінгвістики ці знання послугують приводом для дослідження ономазіологічних моделей і схем подій [19, с. 3]. Робота з мовою в межах вимовного має переваги, оскільки випробує встановлені межі людської свідомості [45; 46; 47]. Значення може знаходитись рівною мірою в межах вимовного й невимовного, в особливих словах чи звуках, які слугують місцем для невимовного (*placeholders for the unsayable*) [48, с. 92]. У тих випадках, коли звичайна мова вже не достатня для вираження бажаного, передача значення відбувається через оказіональні мовні засоби. Травма може випірнути в будь-який час

і в будь-якому місці (наприклад, у вигляді неочікуваних переживань), адже її порівнюють із «кишеною минулого», яка подождє з нами в теперішні й майбутні часи [3, с. 331]. Відсутність безпечного для взаємодії місця може викликати в колись постраждалого почуття крихкості його порядку хронотопної орієнтації. Виходячи із цього, актуальними дискусіями залишаються взаємозв'язок мова-тіло-емоції та постгуманістична (трансгуманістична) переорієнтація, спрямована на взаємодію з матеріальним світом [3, с. 331].

Перспективи дослідження полягають у кросдисциплінарному підході до подальшого розгляду концепту Траума, адже після аналізу кожного окремого джерела стає очевидним зв'язок медичної, психологічної та лінгвістичної науки під час вивчення процесів взаємодії дійсності, мислення та мови. Когнітивна лінгвістика не може розвиватись окремо, адже утворення складних концептів на сучасному етапі характеризується їхньою інтегральністю.

Література:

- Lakhurst R. The question of trauma. 1st ed. London : Routledge, 2008. 256 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203607305>.
- Coupland N., Coupland J. Discourses of the unsayable. Death-implicative talk in geriatric medical consultations. *Silence: Interdisciplinary Perspectives* / ed. A. Jaworski. Berlin : Mouton de Gruyter, 1997. P. 117–52.
- Bush B., McNamara T. Language and Trauma: An introduction. *Applied Linguistics*. 2020. Issue 3. URL: <https://academic.oup.com/applij/article/41/3/323/5821459?searchresult=1>.
- Fischer G., Riedesser P. Der Psychotraumatologie: Lehrbuch. Berlin : Springer, 1998. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-642-20697-9>.
- Жаботинская С.А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход. *Когнитивные исследования языка. Типы знаний и проблемы их классификации* : Сб. науч. трудов / Ред. Е.С. Кубрякова, Н.Н. Болдырев. Москва ; Тамбов : 2008. С. 61–74.
- van der Kolk B. The Body Keeps the Score: Brain, Mind and Body in the Healing of Trauma. London : Penguin, 2014. 464 p.
- Vygotsky L.S. §14. The problem of the environment. *Vygotsky Lev Semenovich : Creative Education* / eds. R. van der Veer J. and Valsiner. Cambridge : Cambridge, Publ, 2016. P. 338–54.
- Langacker R.W. A course in cognitive grammar. Manuscript. Preliminary draft. San Diego : UCSD, 2000. 214 p.
- Кубрякова Е.С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира* : сб. науч. трудов. Москва : Наука, 1988. С. 141–172.
- Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи / ред. Е.С. Кубрякова. Москва : Наука, 1991. 240 с.
- Fanon F. Black Skin, White Masks. Pluto Press, 1967/2008. 186 p.
- Jones E., Wessely S. Psychological trauma: A historical perspective. *London : Psychiatry* 5, 2006. https://www.researchgate.net/publication/247831027_Psychological_trauma_a_historical_perspective.
- van der Kolk B., Weisaeth L., van der Hart O. History of trauma in psychiatry. Traumatic Stress. The Effects of Overwhelming Experience on Mind, Body and Society / eds. B. van der Kolk, A.C. McFarlane, L. Weisaeth L. New York : The Guilford Press, 2007. P. 47–74.
- Herzog D. Cold War Freud. Cambridge University Press, 2007. P. 89–122. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781139680455.004>.
- Burgess A., Holmstrom L. Rape trauma syndrome. *The American Journal of Psychiatry*, 1974. No. 131. 981 p.
- Davis J. Victim narratives and victim selves: False memory syndrome and the power of accounts. *Oxford : Social Problems*, 2005. No. 52 (4). P. 529–548.
- American Psychiatric Association. (Diagnostic and statistical manual of mental disorders. *American Journal of Psychiatry*, 2013. 991 p. DOI: <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596.744053>.
- Жаботинская С.А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2010. № 928. С. 6–20.
- Foucault M. The Birth of the Clinic: An Archeology of Medical Perception. London : Tavistock, 1973. 240 p.
- Fassin D., Rechtman R. The Empire of Trauma: An Inquiry into the Condition of Victimhood. Princeton : Princeton University Press, 2009. 320 p.
- Krueger A. Flucht-Räume. Neue Ansätze in der Betreuung von psychisch belasteten Asylsuchenden. New York : Campus, 2013. 352 S.
- Becker D. Die Erfindung des Traumas. Verflochtene Geschichten: Sachbuch. Gießen : Psychosozial, 2014. 313 S.
- Young A. The harmony of illusions: Inventing post-traumatic stress disorder. Princeton : Princeton University Press, 1995. 228 p.
- Betten A. Sprachbiographien der 2. Generation deutschsprachiger Emigranten in Israel. Zur Auswirkung individueller Erfahrungen und Emotionen auf die Sprachkompetenz. *Zeitschrift Für Literatur Und Linguistik*. № 40. Berlin : De Gruyter, 2010. S. 29–57.
- Thüne E.M. Die Erzählungen des sprachlosen Leibs. Körpererfahrung und Identität im Erzählkorporus Emigrantendeutsch in Israel (1. Generation). *Gesprochenes Und Geschriebenes im Wandel Der Zeit Festschrift Für Johannes Schwiatta* / eds. M. Hartung and A. Deppermann. Mannheim : Verlag für Gesprächsforschung Dr. Martin Hartung, 2013. 145 S.
- Busch B. Sprachliche Verletzung, verletzte Sprache: Über den Zusammenhang von traumatischem Erleben und Spracherleben. *Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie (OBST)*. № 89. Duisburg : 2016. S. 85–108.
- Busch B., Reddemann L. Mehrsprachigkeit, Trauma und Resilienz. *Zeitschrift für Psychotraumatologie*. № 11. Böddorf : Asanger Verlag, 2013. S. 23–33.
- Goldschmidt G.A. Der Stoff Des Schreibens. Berlin : Matthes & Seitz, 2005. 176 S.
- Butler J. Excitable Speech. A Politics of the Performative. New York : Routledge, 1997. 200 p.
- Deppermann A., Lucius-Hoene G. Trauma erzählen – kommunikative, sprachliche und stimmliche Verfahren der Darstellung traumatischer Erlebnisse. *Psychotherapie & Sozialwissenschaft*. № 1. Gießen : Psychosozial-Verlag, 2005. S. 35–73.
- Ferenci S. Confusion of the tongues between the adults and the child (the language of tenderness and of passion). *The International Journal of Psychoanalysis*. No. 30. Taylor & Francis Group, 1932/1949. P. 225–230. URL: <https://taylorandfrancis.com/>.
- Arendt H. The Origins of Totalitarianism. New Edition with Added Prefaces. London : Harcourt Brace & Co, 1951/1979. 576 p.
- Khan M. Selbsterfahrung in Der Therapie: Theorie Und Praxis. München : Kindler, 1977. 424 S.
- Волошинов В.Н. Марксизм и философия языка : Учеб. пособие. Москва : Лабиринт, 1993. 176 с.
- Blanchot M. L'écriture du Désastre: Essais Thème. Paris : Gallimard, 1980. 224 p.
- Janet P. Les Médications Psychologiques: Société Pierre Janet. Paris : Librairie Félix Alcan, 1919. 364 p.
- Brockmeier J. After the archive: Remapping memory. *Culture and Psychology*. No. 16. Los Angeles, London, New Delhi and Singapore, 2010. P. 5–35. DOI: [10.1177/1354067X09353212](https://doi.org/10.1177/1354067X09353212).
- van der Kolk B., van der Hart O. The intrusive past: The flexibility of memory and the engraving of trauma. *Trauma. Explorations in Memory* / ed. C. Caruth. Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 1995. 277 p.
- Анохіна Т.О. Корпусний лакунікон англомовної і україномовної картин світу : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2018. 588 с.
- Blommaert J., Bock M., McCormick K. Narrative inequality in the TRC hearings. *Discourse and Human Rights Violations* / eds.

- C. Anthonissen, J. Blommaert. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2007. P. 33–63.
41. Derrida J. *The Ear of the Other: Otobiography, Transference, Translation*. Nebraska : University of Nebraska Press, 1985. 190 p.
  42. Busch B. '... auf Basis welcher Ungereimtheiten und Widersprüche dem Vorbringen <...> die Glaubwürdigkeit zu versagen war?'. *Erzählen und Wiedererzählen im Asylverfahren*. *Wiedererzählen. Formen Und Funktionen Einer Kulturellen Praxis* / eds. E. Gülich, G. Lucius-Hoene, S. Pfänder, E. Schumann. Bielefeld : Transcript Verlag, 2015. 383 S.
  43. Reddemann L. *Psychodynamisch Imaginative Traumatherapie PITT: Das Manual*. Stuttgart : Klett Cotta, 2011. S. 1–8. URL: <http://www.luise-reddemann.de/fileadmin/content/downloads/aufsaeetze-vortraege/Die%20psychodynamisch%20imaginative%20Traumatherapie-PITT.pdf>.
  44. Husserl E. *Erfahrung Und Urteil. Untersuchungen Zur Genealogie Der Logik*. Hamburg : Meiner F, 1939/1985. 552 S.
  45. Jaworski A. *Silence: Interdisciplinary Perspectives*. Berlin : Mouton de Gruyter, 1997. 416 p.
  46. Holzer P.J., Kienpointner M., Pröll J., Ratheiser U. *An Den Grenzen Der Sprache. Kommunikation Von Unsagbarem im Kulturkontext*. Innsbruck : Innsbruck University Press, 2011. 298 S.
  47. Milani T.M. *Marginally speaking, Multilingual Margins*. Springer, 2014. P. 9–20. URL: <https://www.springer.com/gp/about-springer>.
  48. Rogers A.G. *The Unsayable. The Hidden Language of Trauma*. New York : Ballantine Books, 2007. 320 p.

Mamai Yu. Cross-disciplinary analysis of the Trauma concept definition variations

Summary. Analysis exists for a thorough study of concepts or phenomena in cases when certain aspects, remaining unrevealed, interfere with further carrying out. The concept of trauma, which is currently being researched from different scientific fields, requires careful study in order to understand the reason for its growing popularity.

Since language stands side by side in the same ontological row with society, man and his ways of thinking, reproducing an understanding of reality and oneself in it, the concept of Trauma embodies modern trends towards cognition of realities. The processes of studying cognitive complexes are usually based on the theory of nomination, frame semantics, grammatical categorization, the theory of iconicity, etc., but the development of neighboring fields of science (medicine, psychoanalysis, psycholinguistics, applied linguistics) makes it possible to explore the concept from another methods and explanations. Combining the results of cross-disciplinary researches can lead to necessary systematizing the problem associated with the features of the Trauma concept verbalization and strong, steady influence of this concept on other systems. Until now, cognitive science has paid little attention to strong external negative influences that are able to change the categories of thinking, to rebuild the constant hierarchy of conceptual models.

The article is devoted to gathering of all possible Trauma concept definitions in medical, psychological, linguistic, publicistic discourses, in order to obtain objective information about the ways of defining the boundaries of this concept, its general structure and place in cognitive complexes. When working with sources, it turns out that at firstly narrow definition of trauma as a description of obvious destructive states, which arose at the end of the 19th century with the development of history becomes more and more widespread, indicating direct connection to the systems of inexpressible and immense due to lack of experience.

Key words: Trauma concept, interdisciplinary discourses, basic domains, conceptual complexes, focusing, perspectivisation, specification, lighting, maximal scope, immediate scope, concept structuring.

Матковська М. В.,

доцент кафедри англійської мови

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

КОНЦЕПТУАЛЬНА СЕМАНТИКА ЧОЛОВІЧОГО КОМУНІКАТИВНОГО ПРОСТОРУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Д. ДЖОЙСА «ПОРТРЕТ МИТЦЯ ЗАМОЛОДУ»)

Анотація. Стаття присвячена лінгво-семантичному аналізу чоловічого мовлення на концептуальному рівні на основі твору «Портрет митця замолоду» ірландського письменника Джеймса Джойса. Увагу зосереджено на дослідженні особливостей внутрішнього життя головного героя твору Стівена Дедалуса, проблемі взаєморозуміння та гармонізації його стосунків із батьками, друзями й самим собою.

Автор аналізує внутрішню когнітивно-мовленнєву діяльність головних персонажів твору, а саме: їхнє ставлення до життя, творчості, незалежності, сім'ї, будинку, природи, моралі, *id est* поєднання ідеального й матеріального, плінного й вічного в перспективі пізнання світу й пізнання себе в цьому світі. Представлення багаторазової свідомості, «потоків свідомості», що тяжіє до загально-го центру, – це значний внесок у розвиток світової літератури, зроблений Д. Джойсом.

«Портрет митця замолоду» – автопортрет, який змальовує історичне, релігійне й суспільне середовище й відносини між людьми в тому середовищі. На основі відносин між людьми формуються риси характеру центрального персонажа, Стівена Дедалуса, від дитинства до молодого дорослого життя. Дослідження людської свідомості часто співвідноситься автором із поняттями часу, пам'яті, простору, образності, символіки й метафорики. Головний герой залучений до боротьби із соціальними, релігійними й політичними потоками кінця 19-го сторіччя в Ірландії. Джойс відверто експлікує образ Стівена як самого себе в молодому віці й водночас тримає іронічну відстань від свого персонажа. Автор має на увазі, що юне Альтер его – друге «я» Стівена – все ще має багато зробити, щоб дізнатися про життя, про творчість, про хвороби й про становлення особистості.

У результаті аналізу викладено основні риси чоловічого комунікативного простору ірландця, як-от незалежність, патріотизм, творчість, зверхність, самодостатність, емоційність.

Постулюється ідея, що стратегії та тактики комунікативної взаємодії чоловіків як носіїв ірландської культури орієнтовані на визнання їх домінуючої ролі у взаємовідносинах із жіночим ментальним і комунікативним простором.

Ключові слова: семантика, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, комунікативна поведінка, концепт, стратегія, тактика, фрейм, гендер.

Постановка проблеми. В усіх культурах світу спостерігається співіснування чоловічого й жіночого початків. Від жінки й чоловіка очікуються різні типи соціальної поведінки. Вважається, що світ чоловіка й світ жінки можуть відрізнятися один від одного певним набором понять та асоціацій. Це пов'язане з ідеєю про те, що біологічна стать виступає як фактор, який

впливає на тип поведінки й на процес формування світогляду. Але будь-який індивід певної статі не може бути відокремлений від соціуму, тому слід розглядати статевий фактор у рамках відповідної соціальної частини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям дослідження стали наукові праці сучасних лінгвістів (А. Вежбицька, Е.В. Белік, Е.М. Горошко, Е.С. Гриценко, А.В. Кириліна, А.А. Марчишина, А.Н. Махмутова тощо). Гендерна ознака проявляється через соціум, тому необхідно враховувати соціальні характеристики (регіони, освіта, положення в соціумі). А.В. Кириліна зазначає, що ідея про різницю між поняттями статі біологічної та соціальної (гендеру) виникла в середині ХХ століття [1, с. 25]. У 60-х–70-х роках ХХ століття категорія гендеру стає науковою та переходить із соціології та антропології в лінгвістику. Відбувається процес формування нової наукової дисципліни – лінгвістичної гендерології. Науковці пов'язують поняття «гендер» із поняттям «чоловічий» і «жіночий текст».

У процесі контакту зі світом у мозку індивіда формуються безліч асоціацій, тому під час аналізу чоловічих і жіночих асоціативних картин світу можливо прослідкувати процес розвитку мовної свідомості людини. Мовна свідомість представлена у вигляді ряду понять (концептів) і виражена в особливостях оперування індивідом мовними одиницями. Деякі дослідники в такій сфері висувають думку про те, яким чином мова й дискурс відбивають особливості жіночої та чоловічої свідомостей, зокрема специфічні риси їх вербальної поведінки [2, с. 36]. Для виявлення специфіки мислення важливим є аналіз письмових текстів чоловіків і жінок, де текст (дискурс) виступає як засіб презентації мовної свідомості індивіда [3, с. 214].

Мета роботи – дослідити й ототожнити семантичні особливості й концептуальну структуру чоловічого мовлення. Досягнення мети передбачає виконання таких завдань: 1) виявити соціальні фактори, які могли б спричинити специфіку формування старих і появу певних концептів; 2) проаналізувати образи й символи твору з метою відстеження динаміки впливу гендерного фактора на формування відповідних понять; 3) дослідити ментальний і комунікативний простір, тобто виявити залежність вживання лексики й синтаксичних одиниць від гендерної ознаки. Основним методом дослідження є концептуальний аналіз, що містить декілька напрямів когнітивної лінгвістики: фреймову семантику, семантику прототипу й пропозиційну семантику. Концептуальний аналіз підтверджує, що мова не пов'язується безпосередньо зі справжнім або метафізичним світом; між цим відбувається значний процес ментальної конструкції, який не віддзеркалює безпосередньо

вираження мови. Методами концептуального аналізу називають методи дослідження та розробки складних систем понять для різних предметних сфер, зокрема мовної. Абсолютна більшість праць, присвячених питанням лінгвістики, передбачає фреймову організацію мовних систем. Саме фреймовий підхід є важливим для аналізу мовних структур [4, с. 45]. Фрейм (з англійської мови – рамка, каркас, система) є однією із центральних фігур представлення знання. У мові – це лексичні ряди, які сприймаємо як цілісні сутності, елементи яких називають окремі частини поняттєвих структур, що відбивають певні відрізки дійсності. Але водночас, як зазначає ван Дейк, ці лексичні ряди – це не довільно виокремлені шматочки знання [5, с. 16]. Вони є одиницями, які організовані навколо певного концепту. На противагу простому набору асоціацій, ці одиниці вміщують основну, типову й потенційно можливу інформацію, яка асоціюється з тим чи іншим концептом. Ч. Філлмор вважає, що зрозуміти значення терміну фрейм легше на прикладах, ніж намагатися описати його в загальному вигляді [6, с. 49]. Так, наприклад, *мрія* полягає в тому, що людина уявляє собі бажану ціль, якої вона хоче досягти. Слова *хотіти, досягати, планувати, боятися, сподіватися, ціль, бажання* та десятки інших формують цей фрейм. Крім того, семантичне описання фрейму можливе лише за умови попередньої деталізації концептуальної схеми, покладеної в його основу.

Крім фреймів розрізняють також схеми подій (скрипти або сценарії). Вони відрізняються від фреймів вирішальним фактором часового виміру. Добре розроблений сценарій – це по суті попередньо створений ланцюжок, який являє собою звичайну послідовність подій [7, с. 85].

Виклад основного матеріалу. Лінгвістичні й текстуальні теорії висувають запитання – чи живають чоловіки й жінки мову по-різному й чи отримує така різниця певне біологічне, суспільне й культурне трактування?

Мова – єдиний засіб, в якій можливий прояв категорій сфери різниці й подібності чоловіків і жінок. Тому актуальність мовного аналізу зумовлена тим, що дискурс на когнітивному рівні дає нам ключ до розуміння мовних процесів *male* та *female*. У сучасній лінгвістиці існує не так багато ґрунтовних досліджень, пов'язаних із вивченням характерних рис чоловічих і жіночих типів мовлення, їхньої подібності й відмінності.

Роман Дж. Джойса «Портрет митця замолоду» торкається проблеми часу, пам'яті, психологічного стану людини, глибини сприйняття нею зовнішнього світу. Автором приділяється велика увага опису думок героїв, їхніх почуттів, роздумів, умовиводів. Стиль письма «потік свідомості» надає можливість читачу зазирнути у внутрішній світ героїв роману «Портрет митця замолоду», наприклад, *“What was after the universe? Nothing. But was there anything round the universe to show where it stopped before the nothing place began? It could not be a wall; but there could a thin line there all round everything. It was very big to think about everything and everywhere. Only God could do that. He tried to think what a big thought that must be; but he could only think of God. God was God's name”* [8, p. 17–18].

У романі є сцени, що містять категорії таких обставин, як місце, спосіб дії, простір і так далі: *“Stephen was once again seated beside his father in the corner of a railway carriage at Kingsbridge. He was travelling with his father by the night mail to Cork. As the train steamed out of the station he recalled his childish wonder of years <...> of his first day at Clongowes. But*

he felt no wonder now. He saw the darkening lands slipping away past him, the silent telegraph poles passing his window swiftly every four seconds, the little glimmering stations, manned by a few silent sentries, flung by the mail behind her and twinkling for a moment in the darkness like fiery grains flung backwards by a runner” [8, p. 98].

Використовуючи теоретичні обґрунтування щодо когнітивних механізмів сприйняття та розуміння текстових структур, надалі в нашому дослідженні перейдемо до безпосереднього аналізу фактичного матеріалу твору Дж. Джойса.

«Портрет митця замолоду» – автопортрет, який змальовує історичне, релігійне й суспільне середовище й відносини між людьми в тому середовищі. На основі відносини між людьми формуються риси характеру центрального персонажа, Стівена Дедалуса, від дитинства до молодого дорослого життя.

Головний герой залучений до боротьби із соціальними, релігійними й політичними потоками кінця 19-го сторіччя в Ірландії. Джойс відверто експлікує образ Стівена як самого себе в молодому віці й водночас тримає іронічну відстань від свого персонажа. Автор має на увазі, що юне Алтер его – друге «я» Стівена – все ще має багато зробити, щоб дізнатися про життя, про творчість, про хвороби й про становлення особистості.

Хоча в «Портреті митця замолоду» й представлені буденні явища в житті людини (дитинство, роки навчання в єзуїтських коледжах, розлад із родиною, неспійність віри, намір залишити Ірландію, самовизначення як митця), але звичний канон подій порушено. Одна подія не йде за іншою в хронологічній послідовності, але пам'ятає, безперечно, відновлює тільки найяскравіші, а тому найбільш пам'ятні враження [9, p. 36].

Стівен Дедалас – єдиний персонаж твору, портрет якого зрозумілий читачеві. Джойс дає нам настанову співчувати Стівену, водночас примушуючи розцінювати його критичніше й відповідним чином допомагати йому. Стівен смиренно терпить покарання Отця Долана за те, що захворів, що був неспроможний переписати латинські тексти, й цим безумовно викликає нашу симпатію.

Твір Д. Джойса «Портрет митця замолоду» спрямований на дослідження людської свідомості, а не послідовностей подій у зовнішньому світі. Письменник прагнув створити літературну форму, яка передасть внутрішнє життя, тому він розробляв техніку, відому як «потік свідомості». Специфічне те, що його романи не обмежують себе свідомістю однієї особистості, але увага читача переміщується від персонажа до персонажа. У творах використовуються внутрішні монологи, щоб представити відношення кожного персонажа до світу, певних зовнішніх подій, часто до одного й того ж самого випадку, й звичайно ці відношення відрізняються, так само як і в реальному житті. Представлення багаторазової свідомості, що тяжіє до загального центру, – це значний внесок у розвиток світової літератури, зроблений Д. Джойсом.

Усі вище описані ідеї дають нам змогу говорити про певний авторський ідіолект, який проявляється на всіх мовних рівнях і зумовлений гендерною ознакою. Певні дослідження в такій області є спробою схарактеризувати ідіолект Д. Джойса, користуючись текстами його творів. О.В. Кеба й П.Л. Шулик інтерпретують дискурс Д. Джойса з боку психоаналітичної системи декодування, де гендерний фактор є важливим, де “male” та “female” виступають необхідними конотаціями слів [10, с. 24].

Ідіолект Д. Джойса безперечно має свою специфіку як текст маскулінний, зумовлений соціальними чинниками. Така *маскулінність* дискурсу на певних рівнях його пов'язана зі специфікою чоловічого мислення, із чоловічою свідомістю. Самий прояв *чоловічого* мислення можливий у своєрідності концептів та інших когнітивних структур. Йдеться про наявність у текстах певної чоловічої перспективи; тексти є результатом того, як письменник-чоловік оперує мовним матеріалом і в чому виражається чоловіче відношення до мови.

Ю.М. Лотман виділяє в тексті (продукованому дискурсі) два типи кодування інформації: лінгвістичний код і код літературний. Літературний код є нашаруванням на код лінгвістичний. Тексти чи дискурс у такому випадку мають подвійний шифр – мовний матеріал обробляється на вищому рівні й відбувається процес продукування значень, яких мовні одиниці (елементи) не мають поза межами контексту [11, S. 454].

Гендерний фактор і фактор соціальний відіграють важливу роль у формуванні певного коду в дискурсі Д. Джойса. Так, П. Браун і С. Левінсон зазначають соціальні чинники, які є джерелом формування світогляду письменника й концептів, що є основою вивчення семантики його творів [12, p. 54–57]. Автобіографічні мотиви у творчості Д. Джойса виступають основою для створення образів.

Д. Фоккема й Е. Ібш у своєму дослідженні творчості Д. Джойса торкаються проблеми семантичного компонента його дискурсу. Вони зазначають, що на когнітивному рівні кожен образ, чоловічий чи жіночий, можуть мати своє семантичне поле, яке в потоці свідомості героя формується навколо одного чи більше концептів. Ці ж дослідники виділяють окреме семантичне поле, пов'язане з фактором приналежності автора до певної статі, з гендерністю, яка в мовному матеріалі проявляється на дискурсивному рівні [13, p. 43–46].

Початок роману представлено описом прекрасних відносин між Стівеном і його батьками Містером і Місис Дедалус: “<...> a very good time it was there was a moocow that was coming down along the road met nice little boy named baby tuckoo. His father told him that story: his father looked at him through a glass: he had a hairy face. His mother played on the piano the sailor's hornpipe for him to dance. Uncle Charles and Dante clapped” [8, p. 7].

Саймон Дедалус є гідним прикладом для свого сина на початку роману: “And his father had given him two five shilling pieces for pocket money. And his father had told him if he wanted anything to write home to him and, whatever he did, never to peach on a fellow” [8, p. 9]. Але поступово Стівен починає віддалятися від рідних, і це свідчить про його емоційну спустошеність, що постійно зростає. Містер Дедалус є незамінним турботливим батьком. Але Стівен дорослішає, та його батько все більше й більше втрачає свою привабливість в очах сина: “Stephen was once again seated beside his father in the corner of a railway carriage at Kingsbridge. He was travelling with his father by the night mail to Cork. As the train steamed out of the station he recalled his childish wonder of years before and every event of his first day at Clongowes. But he felt no wonder now...” [8, p. 98].

Роль матері в романі не так чітко виписана. На початку книги Місис Дедалус представлена як матір, яка ніжно любить свого сина й турботливо піклується за нього: *The first day in the hall of the castle when she had said goodbye she had put up her veil double to her nose to kiss him: and her nose and her eyes were*

red. But he had pretended not to see that she was going to cry. She was a nice mother and she was not so nice when she cried” [8, p. 9].

Так, у роздумах Стівена ми бачимо оцінку його однокурсників – *conceit, accuracy of judgment, selfish, vain, vanity, egoistical, tyrant, their own splendour, the energies of their splendid mind. “They all laughed again. Stephen tried to laugh with them. He felt his whole body hot and confused in a moment”* [8, p. 76]. Ці риси характеру, на його думку, необхідні для досягнення слави – *визнання його як митця*. У суспільстві він як представник чоловічої статі визначає свою роль як лідер і творець.

Місис Дедалус віддає шану розуму свого сина, говорить про його здібність і точність думки – *magnificence of his head, exactingness*. Усе, що входить у сферу його уподобань і зайнятості, – читання книг і написання картин: “All the leisure which his school life left him was passed in the company of subversive writers whose jibes and violence of speech set up a ferment in his brain before they passed out of it into his crude writings” [8, p. 89]. Усі вище приведені поняття можна об'єднати в один загальний концепт – *occupation*, що є важливим у житті чоловіка. Стівен не уявляє своє життя без дискусій про Бога, вічні істини, мораль, етику, релігію, музику, філософію: “Bless us, O Lord, and these Thy gifts which through Thy bounty we are about to receive through Christ our Lord. Amen” [8, p. 33].

Фрейм ірландської католицької сім'ї складають пропозиції, в яких особливо яскраво проявляється різниця між чоловічою та жіночою думками, поведінкою та обов'язками. Поруч з інтелектуальним чоловіком Містером Дедалусом є інша сторона життя в сім'ї, турботлива й доброзичлива господиня Місис Дедалус, яку цінують за розсудливість і любов до близьких: “Pride and hope and desire like crushed herbs in his heart sent up vapours of maddening incense before the eyes of his mind” [8, p. 97]. Містер Дедалус – людина думки, він точно знає, що буде та як буде. Коли він говорить це, його син Стівен, який у такій ситуації є посередником між батьками, спостерігає за жестами батька, але залишається байдужим: “He listened without sympathy to his father's evocation of Cork and of scenes of his youth, a tale broken by sighs or draughts from his pocket flask whenever the image of some dead friend appeared in it or whenever the evoker remembered suddenly the purpose of his actual visit. Stephen heard but could feel no pity” [8, p. 98]. Стівен знає, що батько полюбляє презентувати факти: “He knew that his father's property was going to be sold by auction, and in the manner of his own dispossession he felt the world give the lie rudely to his phantasy” [8, p. 99].

Висновки. Проаналізувавши твір «Портрет митця замолоду», ми можемо зробити висновок, що психологія автора твору виступає проти головного суспільного стереотипу – домінування ірландського католицизму. Джеймс Джойс сміливо подає свій голос за ідею права вибору, сили духу, творчості, незалежності, просвітництва й пізнання.

Використання концептуального аналізу під час дослідження роману Д. Джойса «Портрет митця замолоду» дало нам змогу виявити такі основні концепти: “Life” («Життя»), “Family” («Сім'я»), “Study” («Навчання»), “Sympathy” («Співчуття»), “Creativity” («Творчість»), “Independence” («Незалежність»), “Eternity” («Вічність»), “Time” («Час»).

Концепт “Family” («Сім'я») в романі «Портрет митця замолоду» реалізується за допомогою образів Містера й Місис Дедалус, що утворюють систему опозицій. На початку твору

формується фрейм, в основі якого лежить діалог між ними, з якого ми бачимо їх суперечність щодо світу й речей, навчання їх сина в єзуїтському коледжі, до взаємовідносин їхнього сина з однокурсниками тощо. У творі Д. Джойса концепт “Family” («Сім’я») базується в основному на відносинах між чоловіком, дружиною та їх сином. Особливу увагу привертає ставлення Стівена до батька й матері. Стівен байдужий до батька, але співчутливо відноситься до матері.

Концепт “Life” в романі Д. Джойса репрезентований за допомогою складної системи образів, що значно різняться між собою. У сферу концепту входять такі компоненти: *poverty, bullying at school, faith, justice, illness, love, motherhood, patriotism, independence*, Концепт “Life” пов’язаний із концептом “Nature” (природа як життя навколо й не тільки життя людини), “Time” (свідомість і стан душі головного героя сильно змінюється із часом – від слухняного учня до поета й митця з почуттям гідності й власного голосу), “Malady” (Malady is *malignant*. The root *male* means *not well, bad or poor*. Undoubtedly, a sick person feels not well as physically so spiritually) і “Happiness” (the ontological perception of happiness, the most deeply rooted in person’s heart, *id est* (that is) happiness is always with us, with people – due to the fact that we live, cognize the world and ourselves as human beings in it).

Отже, можна зробити висновок, що незалежно від статі кожен творчу особистість цікавлять загальнолюдські аспекти буття. Перспективним для подальших досліджень вважаємо дослідження знань з області гендерних відносин і визначення найбільш характерних рис їхнього буття в контексті ввічливості (politeness theory), теорії обличчя (face theory: positive / negative ones), двозначності (ambiguity) й стриманості (restraint).

Література:

1. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты : монография. Москва : Институт социологии РАН, 1999. 115 с.
2. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание : монография. Москва : Русские словари, 1996. 416 с.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 447 с.
4. Минский М. Фреймы для представления знаний. Москва : Энергия, 1978. 151 с.
5. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. Москва : Прогресс, 1989. 312 с.
6. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания. *Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка*. 1988. Вып. 23. С. 52–92.
7. Витгенштейн Л. Философские исследования. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1985. С. 79–128.
8. Joyce J. A Portrait of the Artist as a Young Man. London : Penguin Books, 1996. 288 p.
9. Wierzbicka A. Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. New York, Oxford : Oxford University Press, 1997. 328 p.
10. Кеба О.В., Шулик П.Л. Джеймс Джойс. Джакомо. Кам’янець-Подільський : Абетка, 2000. 60 с.
11. Lotman J. Die Struktur des Künstlerischen Textes. Frankfurt : Suhrkamp, 1973. 501 s.
12. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 345 p.
13. Fokkema D., Ibsch E. Modernism Conjectures. London : Hurst, 1987. 330 p.

Matkovska M. The conceptual semantics of male communicative space (based on J. Joyce’s novel “A Portrait of the Artist as a Young Man”)

Summary. This paper is devoted to the linguistic and semantic analysis of *male* speech in James Joyce’s novel “A Portrait of the Artist as a Young Man”. Attention is focused on the investigation of the main character Stephen Dedalus’s inner life, the problem of mutual understanding and harmony with his parents, classmates at Jesuit College and the character himself.

The author examines the cognitive and communicative activity of the principal characters of the novel, mainly their attitude to life, creativity, independence, family, mental illness, nature, morality, *id est* combination of the ideal and the material, the fluctuating and the eternal perception of the world and cognition of oneself in that world. The presentation of frequentative consciousness “stream of consciousness” that tends to the general centre is the considerable contribution to the world’s literature, done by J. Joyce, the best known and most innovative of Irish writers.

The investigation of man’s consciousness often coincides with notions of time, memory, space, images and symbols. “A Portrait of the Artist as a Young Man” is a largely autobiographical and exuberantly inventive in its style novel that truly depicts historical, religious and social life of Ireland at the end of the 19th century. The complex character of Stephen Dedalus, and the charting of his early hopes and ambitions, is closely linked to the life of the author himself.

The result proved the principal features of the Irish male speech such as individual voice for independence, creation, patriotism, self-sufficiency, emotionality.

It is postulated the idea that the strategies and tactics of the communicative interaction of men as barriers of Irish culture orient on acknowledging their dominant roles in interactions with women’s mental and communicative space.

Key words: semantics, cognitive linguistics, linguistic culturology, communicative behavior, concept, strategy, tactics, frame, gender.

*Межуєва І. Ю.,**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри перекладу**ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»*

КОМУНІКАТИВНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ У НЕМОВНИХ ЗВО

Анотація. У статті розглядається «комунікативно орієнтований підхід» як загальний напрям у викладанні іноземної мови, що містить різні методи, прийоми й техніки навчання. Метою статті є розгляд можливості й принципів комунікативно орієнтованого підходу, переваги його застосування для навчання іноземним мовам у немовних вищих навчальних закладах і визначення ефективності його використання для формування професійної компетентності студентів. Теоретичною основою дослідження стали праці відомих вчених: Л. Щерби, М. Герберта, С. Крашен, Р. Олрайт, Р. Ріверса. Під час розв'язання завдань роботи були застосовані такі методи дослідження: вивчення спеціальної літератури; опрацювання та узагальнення вітчизняного й зарубіжного досвіду; метод класифікації. Простежені сучасні методичні підходи до процесу навчання іноземним мовам. Проаналізовано їх основні риси, цілі й можливості. У процесі розгляду питання встановлено, що переорієнтація методики навчання на користь підходів, спрямованих на розвиток мовної діяльності, має об'єктивний і глобальний характер, який зумовлює викладання іноземних мов. Отже, можна констатувати, що різні методичні підходи, які використовувалися в процесі викладання іноземної мови протягом довгого часу, не забезпечували умов, достатніх для формування комунікативної компетенції студентів. Сучасний комунікативний метод являє собою гармонійне поєднання багатьох способів навчання від усного й писемного мовлення до читання та сприйняття мови на слух. Використання комунікативного методу навчання знімає мовний бар'єр. Таким чином, для підвищення ефективності навчання студентів немовних вишів необхідно використовувати комунікативний підхід, кінцева ціль якого – сформувати особистість розвинену, освічену, здатну використовувати іноземну мову як засіб встановлення взаєморозуміння між різними національностями. Подальші перспективи дослідження полягають у розробці питань, що розглядалися у статті. З огляду на те, що в основі будь-якого практичного методу навчання іноземної мови лежить теорія, то пошук нових, ефективніших прийомів і засобів навчання комунікативної граматики, що дозволяють комуніканту будувати граматично правильні речення, займає провідні позиції.

Ключові слова: комунікативність, принципи комунікативного підходу, формування, розвиток, вплив.

Постановка проблеми. Соціальне замовлення суспільства надає першорядний вплив на цілі й зміст навчання іноземної мови. Так, у 60–80-х роках минулого століття в програмі навчання іноземної мови в немовних вишах ставилося завдання навчання читанню оригінальної літератури за фахом. Для випускника немовного вишу того часу можливість усного спілкування з іноземним колегою за професійною діяльністю була нерозв'язаним завданням.

В умовах ділових, культурних і наукових зв'язків із зарубіжними країнами, що стрімко розширюються, до випускників немовних вишів пред'являються інші вимоги, а саме практичне володіння мовами міжнародного спілкування як у загальногуманітарних цілях, так і у своїй професійній діяльності. Сучасний фахівець будь-якого профілю повинен вміти використовувати іноземну мову не тільки для пошуку й аналізу інформації в іноземних джерелах, а й для міжкультурної комунікації в ситуаціях соціально-культурної сфери спілкування, а також як засіб професійного спілкування, що дозволяє розв'язувати професійні завдання в усіх видах мовленнєвої діяльності з урахуванням історичних, культурних, соціальних, політичних і психологічних особливостей іноземних партнерів. Таким чином, курс іноземної мови в немовному виші в сучасних умовах слід розглядати як багатоаспектний освітній продукт, а питання комунікативного навчання іноземної мови набувають особливого значення. Однак дотепер існує незадоволеність процесом навчання іноземної мови, тому що наявний підхід не забезпечує належним чином розвиток комунікативних якостей і вмінь, необхідних студентам в їхній майбутньої професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комунікативно орієнтований підхід до навчання іноземної мови (communicative approach) – зовсім не нова методика: за кордоном вона з'явилася приблизно в 60-х роках минулого століття. У нашій країні набула поширення приблизно в середині 90-х, коли студенти, які вивчають англійську мову, почали скаржитися, що «знають граматичні структури, розуміють, про що йдеться, але говорити не можуть».

Аналіз становлення, розвитку й активного використання такого підходу в навчанні іноземних мов виконаний у працях відомих вчених: І. Зимової, Є. Пасова, Л. Щерби, М. Герберта, С. Крашен, Р. Олрайт, Р. Ріверса [1, с. 12]. Зокрема, характеризуючи поняття «комунікативність», професор Є. Пасов зазначає багатогранність такого терміну. Водночас їм констатується, що однією зі складових частин комунікативного методу навчання говоріння в цілому є функціональність. «Це означає, що будь-яка дія особи, що навчається, в опануванні граматичними явищами проводиться за наявності в нього й за усвідомлення ним мовної функції («Підтвердь...», «Запитай...», «Переконай...» і таке інше), а не формального завдання («Встав...», «Зміни...» й таке інше)» [2]. Є. Пасов доходить висновку, що функціональність може бути засвоєна тільки через функціональність. У цілому можна говорити про те, що принцип функціональності визначає насамперед адекватний процесу комунікації відбір матеріалу, тобто відбір із тих сфер комунікації, до участі в яких ми готуємо учнів [3, с. 78].

Натепер ученими визнається найефективнішим комунікативно орієнтований метод навчання іноземним мовам (І. Бім, П. Гурвич, Б. Лапідус, Є. Пасов, J. Richards, M. Swan, P. Medgyes, A. Maley та інші). Учені вважають за доцільне послідовніше врахування саме комунікативної функції мови й розгляд її як первинної під час визначення як цілей, так і змісту навчання. Як наслідок, поряд із поняттями «лексичний», «граматичний» і «фонетичний мінімум» з'явився термін «комунікативний мінімум», що містить набори мовних інтенцій (комунікативних намірів, мовних завдань), переліки мовних формул, типових ситуацій спілкування та таке інше.

Орієнтація на комунікативні цілі навчання зумовлює загальний методичний підхід до навчання та, звичайно, відбивається на всьому змісті навчання. «Аналіз методичних концепцій показує, що комунікативно орієнтоване навчання є моделлю процесу спілкування, готує учнів до практичного спілкування іноземною мовою, робить головним засвоєння певного змісту спілкування, а допоміжним – засвоєння ізольованих мовних структур» [4, с. 5].

Мета статті – розглянути можливості й принципи комунікативно орієнтованого підходу до навчання іноземним мовам у немовних вищих навчальних закладах (далі – ВНЗ) і визначити ефективність його використання для формування професійної компетентності студентів.

Виклад основного матеріалу. Використання комунікативно орієнтованого підходу в навчанні іноземних мов у вищій дозволяє реалізувати принцип діалогічності, який є одним з основних елементів такого підходу. Особлива увага за такого підходу приділяється ролі викладача. Водночас організація плідної взаємодії викладача й студентів стає одним із критеріїв професіоналізму викладача. Цьому може сприяти відмова від авторитарної педагогічної парадигми. Так, мова авторитарного викладача – монолог, який перешкоджає народженню думки в слухачів. Такий викладач не готовий бачити у своїх учнях співрозмовників. Практика взаємодії дозволяє реалізувати функції особистісно-розвивального спілкування, крім цього, в студентів формуються мотивації професійно-особистісного самовдосконалення. Однак натепер існують певні труднощі в зміні стилю навчання викладачами й перетворенні характеру вправ і завдань у бік більш комунікативних (проекти й дискусії). Також нерідко спостерігається скептичне ставлення до застосування комунікативно орієнтованого підходу до навчання іноземних мов у зв'язку з двома принципами, які суперечать глибоко вкоріненим педагогічним традиціям, а саме відсутністю оцінок і контролю з боку викладача в більшості видів навчальної діяльності.

Таким чином, виникає суперечність між наявним потенціалом дисципліни «Іноземна мова» для формування професійної компетентності студентів немовних вишів і недостатньою увагою до можливостей комунікативно орієнтованого підходу до навчання іноземних мов. Актуальність означеної проблеми послужила підставою для написання роботи.

Головним завданням навчання іноземної мови в немовних вишах є формування в учнів професійної іншомовної компетенції. Переважна більшість студентів усвідомлюють важливість опанування іноземною мовою та розглядають її як один із засобів підвищення своєї професійної компетентності й конкурентоспроможності на ринку праці. Однак досвід показує, що найчастіше після закінчення вишу навіть кращі студенти не

володіють навичками спонтанного мовлення, відчувається їх бідний словниковий запас та однотипність оформлення граматичних структур. Спеціально проведені дослідження показали, що понад 90% навчальних занять з іноземної мови переважно спрямовані на навчання системи мови, а не на опанування нею.

Об'єктивно існують три підходи до процесу навчання мови, які через ієрархічну залежність аспектів мови можуть спрямовувати викладача й студента в сторону інтенсифікації навчального процесу або навпаки:

1) Лінгвістичний – підхід, для позначення якого в літературі загальноприйнято застосовується термін мовний. Насамперед цей підхід орієнтований на вивчення самого матеріалу, оформленого у вигляді різних підсистем, текстів, підібраних за тематичним принципом і таке інше. Студенти повинні опанувати основи фонетики, граматики, лексики, синтаксису й пунктуації іноземної мови в єдиній цілісній системі й використовувати отримані навички в самостійній побудові речень, фраз, монологів, діалогів іноземною мовою, що вивчається. Під час навчального процесу студенти знайомляться з окремими структурами іноземної мови й вчать їх об'єднувати в єдину мовну систему, необхідну для комунікативного спілкування. Подібна методика дозволяє системно вивчити граматичний матеріал, фонетику, поповнити лексичний запас, сформувати навички перекладу й читання. Головною рисою такого підходу є заучування матеріалу.

2) Психологічний, або умовно-комунікативний – підхід, спрямований на здобуття та розвиток навичок і вмінь мовленнєвої діяльності, а саме побудову мовних висловлювань або організованих ланцюжків висловлювань. За такого підходу під час навчання роботи з лінгвістичним матеріалом головна увага приділяється психологічним факторам, що впливають на процес вивчення іноземної мови, але які знаходяться поза лінгводидактикою. Серед основних психологічних аспектів вивчення англійської мови найважливішими є такі: мотивація та інтерес до вивчення мови; здібності до вивчення мови; співвідношення мовлення та мови під час вивчення; мовний бар'єр.

3) Комунікативний – такий підхід спрямований на навчання взаємодії під час спілкування та досягнення комунікативної мети. Його основна мета – навчити вільно спілкуватися мовою, адекватно поводитися в різних ситуаціях спілкування. Одночасно із запам'ятовуванням матеріалу виробляються вміння та навички мовленнєвої діяльності. Не підлягає сумніву, що для досягнення мети створення умов, що відповідають умовам реального мовного спілкування, абсолютно необхідно.

З одного боку, всі розглянуті підходи можуть використовуватися на різних етапах навчання. З іншого боку, дисбаланс, що існує натепер у системі української освіти, очевидний: переважають традиційні підходи, що не відповідають потребам сучасного суспільства. На сучасному етапі розвитку світової спільноти (саме вона визначає запит на іншомовну компетенцію) відбувається збільшення контактів між носіями різних мов як для простого спілкування (соціальні мережі, сучасні системи зв'язку, месенджери й таке інше), так і в рамках бізнесу, благодійних і волонтерських проєктів. На наш погляд, в основу реформування системи викладання іноземних мов повинен лягти комунікативно орієнтований підхід як найбільш відповідний ситуації глобальної міжкультурної комунікації.

Однак для визначення ефективності використання комунікативно орієнтованого підходу з метою формування профе-

сійної компетентності студентів нижче розглянемо можливості такого підходу й принципи, на яких він ґрунтується. Комунікативний підхід до навчання іноземної мови став основою комунікативної теорії навчання, що розглядає мовну компетенцію в умовах соціальної взаємодії. Особливість комунікативного підходу полягає в досягненні максимальної схожості процесу навчання з реальним процесом спілкування, тобто навчальна ситуація моделює процес комунікації [5, с. 45].

На заняттях у рамках комунікативного підходу часто використовується таке: моделюються ситуації спілкування, максимально наближені до реальних, такі як зорієнтуватися в аеропорту, забронювати номер в готелі, винайняти квартиру, зробити замовлення в кафе й так далі; широко застосовуються різноманітні автентичні матеріали, такі як статті з газет і журналів, відеолекції, уривки з фільмів, рекламні ролики й багато іншого; активно використовується робота в парах і групах: дискусії, спільне виконання вправ, ігри, проєкти; велика увага приділяється знайомству з історією та культурою країн мови, що вивчається; спілкування ведеться переважно іноземною мовою, застосування рідної мови студентами не вітається та по можливості мінімізується; важливим завданням викладача є не передавати знання та виправляти помилки, а скоріше направляти й допомагати учням, а також створювати умови для спілкування.

Мета першого етапу Engagement – захопити студента в процес навчання. Особам, що навчаються, пропонується тема, яку їм було б цікаво обговорювати й за якої вони змогли б використовувати отримані знання, наприклад, обговорення проблеми, фільму й таке інше. На етапі Study викладач пояснює граматичну тему й використання нових слів і виразів, тобто працює над розширенням словникового запасу й опануванням граматики. На стадії Activation виконуються різні вправи для закріплення нової граматики й слів. Це може бути продовження обговорення досліджуваної теми, але вже із застосуванням отриманих знань. Комунікативна методика передбачає дуже простий принцип вивчення граматичних конструкцій у мовній діяльності: ніхто не зубрить теорію. Граматика й лексика вивчаються для спілкування, а не «для галочки». Викладач пояснює те чи інше правило й разом зі студентами починає відпрацьовувати його на практиці, доводячи навичку його використання до автоматизму. Аналогічно роблять і з новими словами: ніякого зубріння, тільки багаторазове практичне застосування.

Слід зазначити, що під час організації іншомовної комунікативної діяльності в студентів виникають певні труднощі. Вони полягають в тому, що, по-перше, не всі граматичні неточності, які допускає особа, що навчається, можуть вважатися несуттєвими носіями мови. По-друге, не всі студенти хочуть концентрувати свою увагу виключно на передачі задуманого сенсу. Ми спостерігаємо значне зниження інтегративної мотивації (тобто бажання думати й діяти як носій мови) в студентів, основним завданням яких є передача сенсу, а не граматична точність. По-третє, це проблематичність розвитку граматичної правильності, якщо головною із самого початку є передача сенсу. У такому випадку може сформуватися більш-менш стійка іншомовна комунікативна діяльність, яка може відповідати основним потребам спілкування в навчальній обстановці, проте водночас вона може не відповідати повністю мовним системам, що використовуються носіями мови.

З усього вищесказаного можна зробити висновок, що вибір підходу до навчання іноземної мови в немовному ВНЗ необ-

хідно робити, виходячи з кінцевої мети навчання, а саме максимально продуктивного використання іноземної мови в природних, а не підготовлених контекстах, а також з урахуванням безлічі специфічних рис, характерних для процесу навчання іноземної мови.

Висновки. Про актуальність і нагальність проблеми вибору найефективнішого підходу до навчання іноземних мов у немовних вишах нині свідчить велика кількість присвячених їй досліджень. Слово «підхід» відкриває широкі можливості в навчанні, тобто завдяки такому трактуванню викладач отримує право навчати іноземної мови тим способом, який найкращим чином підходить до конкретної ситуації навчання. На такому етапі розвитку методик навчання англійської мови найширше застосовуються комунікативно орієнтовані концепції, які забезпечують засвоєння іноземної мови як засобу спілкування та розвивають якості особистості того, хто навчається.

Комунікативно орієнтоване навчання має на меті особистісно орієнтований підхід, акцент переноситься на самих учнів, їм дається більше ініціативи й свободи на занятті. Тому для підвищення освітнього рівня у вищих навчальних закладах немовного профілю повинні використовуватися комунікативні підходи до навчання іноземної мови, оскільки це дозволяє досягти поставленої перед дисципліною іноземна мова мети, а саме навчити студентів спілкуватися з представниками іншомовних культур на їх мові, а також стати кваліфікованим фахівцем на сучасному ринку праці. Використання комунікативно орієнтованого підходу до навчання закладає основи практичного опанування іноземною мовою, які отримають свій подальший розвиток відповідно до специфіки майбутньої професії випускника.

Література:

1. Зимняя И.И. Психология обучения иностранным языкам в школе. Москва : Просвещение, 1999. 222 с.
2. Пассов Е.И. Цели обучения иностранным языкам: учебное пособие / Под ред. Е.И. Пассова, Е.Г. Кузнецовой. Воронеж : НОУ «Интерлингва», 2002. С. 28–31 (Серия «Методика обучения иностранным языкам», № 2).
3. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. Москва : Просвещение, 1991. 223 с.
4. Мильруд Р.П. Современный методический стандарт обучения иностранным языкам в школе. *Иностранные языки в школе*. 1996. № 1. С. 5–12.
5. Жавнер Т.В. Коммуникативный подход при обучении иностранному языку для сдачи международного экзамена студентов технических направлений в вузе. *Siberia Lingua*. 2017. № 3. С. 40–53.
6. Тлисова С.М., Мисходжева Ф.А. Реализация интегративного подхода к обучению профессионально ориентированному иностранному языку на примере коммуникативных заданий для студентов экономических вузов. *Современные тенденции развития науки и технологий*. 2017. № 1–6. С. 109–12.

Mezhuyeva I. Communicative-oriented approach to teaching foreign languages for non linguistic students

Summary. The article examines the “communicative-oriented approach” as a general direction in teaching a foreign language, which includes different methods and teaching techniques. The purpose of this article is to consider the possibilities and principles of the communicative-oriented approach, the advantages of its application for teaching foreign languages in a non-linguistic university and to determine the effectiveness of its use for the formation of students’ professional competence. The theoretical research was based on the works

of famous scientists: L. Shcherba, M. Herbert, S. Krashen, R. Allright, R. Rivers. When solving the problems of this work, the following research methods were applied: study of special literature; research and generalization of domestic and foreign experience; classification method. Modern methodological approaches to the process of teaching foreign languages have been seen. Their main features, goals and capabilities are analyzed. In the course of the study, it was established that the reorientation of teaching methods in favor of approaches aimed at the development of speech activity has an objective and global character that determines the teaching of foreign languages. It can be stated that the various methodological approaches used in the process of teaching a foreign language for a long time did not provide conditions sufficient for the formation of the students' communicative competence. The modern communicative method is a harmonious combination

of many teaching methods, from speaking and writing to reading and listening. The use of a communicative teaching method removes the language barrier. Thus, in order to increase the efficiency of teaching students of non-linguistic universities, it is necessary to use a communicative approach, the end result of which is to form a developed, educated personality capable of using a foreign language as a means of establishing mutual understanding between different nationalities. The questions raised in this article need to be investigated purposefully. Considering that any practical method of foreign language teaching is based on theory, the search for new, more effective techniques and means of teaching communicative grammar, allowing the communicant to build grammatically correct sentences, takes a leading position.

Key words: communicativeness, principles of the communicative approach, formation, development, influence.

*Мельник Н. І.,**orcid.org/0000-0002-6641-0649**доктор педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри іноземної філології**факультету лінгвістики та соціальних комунікацій**Національного авіаційного університету*

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЕТНІЧНІСТЬ» У БРИТАНСЬКІЙ ТЛУМАЧНІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. Стаття присвячена вивченню концепту «етнічність» у британських лексикографічних джерелах. У роботі проаналізовано різні підходи до тлумачення поняття етнічність і з'ясовано, що найбільш використовуваними для сучасної практики є онтологічний і функціональний. Автором визначено, що прихильники соціобіологічного напрямку трактують етнічність як об'єктивну даність, вихідну характеристику людства й вважають, що усвідомлення групової приналежності закладено в генетичному коді та є продуктом ранньої людської еволюції, тоді як у контексті функціонального підходу етнічність – це не есенціалістська (сутнісна) категорія, а ментальний конструкт, «нав'язана» соціальність, що корениться в міфах, цінностях, символах, які створюються суспільством і постійно мінливі.

Автором встановлено, що в ілюстративних контекстах словника “The Advanced Learner’s Dictionary of Current English” використовуються морфологічні й лексичні засоби (-man, -woman, -ess); зафіксовано гендерні лексикографічні лакуни; в словнику також представлені лексеми, які поряд з етномаркованим компонентом містять статусну референцію (титули, ввічливі звернення тощо); виокремлено, що в словнику “The Advanced Learner’s Dictionary of Current English” зафіксовано також 5 пейоративних етнонімів-прізвиськ, які іменують представників афро-американського населення тощо. Автором вивчено, що ілюстративні контексти словника “The Advanced Learner’s Dictionary of Current English” відтворюють характерні для розглянутого історичного періоду соціально гострі теми расової нерівності, дискримінації та сегрегації. Аналітика дослідження дозволила автору підсумувати, що найбільша кількість ілюстративних контекстів зі словами-етнонімами в “The Advanced Learner’s Dictionary of Current English” присвячена **культурній тематиці** (36 прикладів), **а також політичній темі** (32 приклади), **темі освіти** (9), пов’язані з **військовою тематикою** (6), **економікою** (3), **спортом** (3), **гастрономічною тематикою** (3) тощо.

Автором проаналізовано й представлено особливості репрезентації концепту «етнічність» у британському словнику “The Advanced Learner’s Dictionary of Current English” 1963 року на основі лінгвістичного контенту й виявлено зростання кількості етнічних антропонімів, що поєднують етнічність як параметр соціальної ідентичності з іншими характеристиками індивіда: гендерною, професійною, соціально-кастовою референцією.

Ключові слова: етнічність, ідентифікація, етнолінгвістичні підходи, етномарковані лексеми.

Постановка проблеми. У сучасному світі, характерними рисами якого є міграційні процеси, етнічне й культурне змі-

шення, зростає інтерес представників різних галузей знань до категорії етнічності, етнопроцесів, їх історичної, культурної, національної ідентифікації, філософської та лінгвістичної складової частини. Картина світу будь-якого суспільства обов’язково містить елемент (само) ідентифікації, що проявляється в протиставленні членів цієї спільноти тим, хто до неї не належить. Сукупність смислів, що визначають характерні ознаки етносу, становить категорію етнічності. У попередніх наукових пошуках нами з’ясовано, що етнічність та етнічну ідентичність у вітчизняному й зарубіжному науковому просторі розглядають із різних позицій: значна увага вітчизняних науковців приділяється етимологічному й діалектологічному напрямкам, а в зарубіжній лінгвістиці найбільшу увагу привертають питання соціальної стратифікації мови, а також питання конструювання соціальної та етнічної ідентичності в мультикультурному суспільстві [2, с. 69; 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що формування категорії етнічності в сучасному її розумінні починається в другій половині ХХ століття. У сучасній гуманітарній науці концепції та теорії етнічної ідентичності об’єднані у дві групи на основі методологічно протилежних підходів до проблеми етнічної субстанції: онтологічного (примордіалістського або есенціалістського) й функціонального (конструктивістського, інструменталістського) [4, с. 3–6].

Онтологічний підхід передбачає наявність етнічної субстанції, що має примордіальну, тобто вихідну природу – або соціобіологічну, або еволюційно-історичну. Прихильники соціобіологічного напрямку трактують етнічність як об’єктивну даність, вихідну характеристику людства й вважають, що усвідомлення групової приналежності закладено в генетичному коді та є продуктом ранньої людської еволюції [7, с. 29].

Прихильники онтологічного підходу розглядають етнічні об’єднання як реально й здавна наявні групи з властивими їм атрибутами, а етнічність вважають тією консервативною силою, яка зберігає моделі ментальності й поведінки попередніх поколінь.

Для функціонального підходу, який об’єднав конструктивізм та інструменталізм, характерним є заперечення етнічної субстанції. Представники конструктивізму розглядають, як правило, зовнішні функціональні зв’язки, які виникають у суспільстві щодо етнічного. Згідно з конструктивістською концепцією етнічність – це не есенціалістська (сутнісна) категорія, а ментальний конструкт, «нав’язана» соціальність, яка корениться в міфах, цінностях, символах, що створюється суспільством і постійно змінюється. Відповідно, етнічність

постає як величина історична, яка не містить нічого статичного й завжди передбачає новий зміст. Отже все, що пов'язане з ідентичністю та етнічністю, завжди було конструктом, образною сутністю та по суті є результатом культурної уяви й конструювання» [1, с. 105].

Натепер вивчення етнічності проводиться в рамках різних лінгвістичних напрямів – етнолінгвістики, етнопсихолінгвістики, лінгвокультурології, соціолінгвістики, етнології та інших. Значний внесок у дослідження проблеми етнічності в межах вищезначених лінгвістичних напрямів здійснено вітчизняними й зарубіжними вченими. Серед них: Г. Аркушин, Є. Бартмінський, Ф. Боас, Е. Бонвіні, М. Бігусян, Б. Ворф, Дж. Гамперц, О. Герд, І. Гердер, О. Голобородько, П. Гриценко, В. фон Гумбольдт, М. Голянич, Г. Гойер, В. Жайворонок, П. Кей, Т. Киричук, Т. Козлова, В. Кононенко, М. Никончук, О. Потебня, Е. Сепір, О. Селіванова, В. Тишков, М. Толстой, С. Толстая, О. Тищенко, Б. Уорф, Н. Хобзей, В. Шевченко й інші [2, с. 66].

Не зважаючи на зростаючий інтерес вітчизняного мовознавства до проблем етнічності, використання мови як засобу ідеологічного впливу й конструювання соціальної реальності, практично не вивчені діахронічні аспекти репрезентації етнічності. Особливий інтерес представляє дослідження етнічності в контексті репрезентації такого концепту в британських тлумачних словниках ХХ століття та пов'язаної з ним динаміки розвитку й зміни мови, що становить **мету статті**.

Основними **завданнями дослідження** є проаналізувати особливості репрезентації концепту «етнічність» у британських тлумачних словниках ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Сукупність смислів, що визначають характерні ознаки етносу, становить категорію етнічності. Етнічна ідентичність – це результат когнітивно-емоційного процесу усвідомлення себе представником етносу чи переживання своєї тотожності з однією етнічною спільнотою та відділення від інших. Етнічність є одним із важливих компонентів соціальної ідентичності.

Теорія соціальної ідентичності сформувалася на базі теопсихоаналітичної соціально-психологічної концепції еґо-ідентичності Еріка Еріксона, яка стала класичною. У роботі «Проблема еґо-ідентичності», що вийшла в 1959 році, Еріксон писав, що «термін ідентичність виражає таке взаємне відношення, в якому воно одночасно означає постійну схожість всередині себе, тобто самототожність, і постійний поділ будь-якої суттєвої характеристики з іншими». Внутрішня ідентичність є синтезом усвідомлення індивідом своєї окремоти (самості) й водночас приналежності до певної соціальної, культурної спільноти [12, с. 61–65].

В основі процесу ідентифікації та формування ідентичності лежить когнітивна рамка (фрейм) «свій – чужий», крізь яку відбираються відомості, що потрапляють для подальшої когнітивної обробки й у результаті складаються в певну структуру. Інакше кажучи, процес ідентифікації описується за допомогою понять «своє», «інше» й «чуже», де «інше» є більш-менш раціональною альтернативою «своєму» (нейтральна оцінка), а «чуже» відбиває сприйняття «не свого» через призму оцінювання (негативна оцінка) [5].

У соціології концепції та теорії етнічної ідентичності об'єднані у дві групи на основі методологічно протилежних підходів до проблеми етнічної субстанції: онтологічного (при-

мордіалістського або есенціалістського) й функціонального (конструктивістського, інструменталістського) [4, с. 3–6].

Онтологічний підхід передбачає наявність етнічної субстанції, що має примордіальну, тобто початкову природу – або соціобіологічну, або еволюційно-історичну.

Прихильники соціобіологічного напрямку (П. ван ден Берг, Х. Айзекс) трактують етнічність як дещо об'єктивне, початкову характеристику людства й вважають, що усвідомлення групової приналежності закладено в генетичному коді та є продуктом ранньої людської еволюції.

Прихильники еволюційного історизму (Г. Сміт, Ю. Бромлей) виходять із визнання етнічних спільнот як особливих матеріально-духовних утворень на основі спільності території, економічного життя, мови, культури й психології. Вони трактують етнос як історично сформовану на певній території стійку міжпоколінну сукупність людей, що володіють не тільки загальними рисами, а й відносно стабільними особливостями культури (включаючи мову) й психіки, а також усвідомленням своєї єдності й відмінності від усіх інших подібних утворень (самосвідомістю), фіксованій у самоназві (етнонімі). У цій концепції велика увага приділяється етнічній самосвідомості як критерію класифікації етнічних спільнот. Згідно з концепцією далеко не будь-яка сукупність людей, що володіє комплексом характерних культурних рис, є етносом. Етносу неодмінно властива антитеза «ми – вони». Тому етнос представляє тільки ту культурну спільність людей, яка усвідомлює себе як таку, відрізняючи себе від інших аналогічних спільнот. Це усвідомлення членами етносу своєї групової єдності заведено називати етнічною самосвідомістю, зовнішнім проявом якої є загальна самоназва (етнонім) [14].

У цілому прихильники онтологічного підходу схильні розглядати етнічні об'єднання як реально й здавна наявні групи з властивими їм атрибутами, а етнічність вважають тією консервативною силою, яка зберігає моделі ментальності й поведінки попередніх поколінь. Сучасні підходи в рамках цієї традиції визнають зростання ролі духовних та організаційно-політичних чинників у житті етносів, що, однак, не скасовує об'єктивного змісту закономірності й тенденцій розвитку етнічних процесів.

Для функціонального підходу, який об'єднав конструктивізм та інструменталізм, характерним є заперечення етнічної субстанції або її ігнорування.

Представники конструктивізму розглядають, як правило, зовнішні функціональні зв'язки, які виникають у суспільстві щодо ставлення до етнічного. Конструктивісти (Б. Андерсон, Ф. Барт, П. Бергер, М. Глакмен, Н. Сміт та інші) розглядають етнічність як якийсь ментальний конструкт, що створюється самим індивідом у процесі побудови своєї когнітивної картини світу завдяки цілеспрямованому впливу на нього ззовні елітарних творців культури та який згодом використовується як інструмент під час розв'язання політичних та економічних завдань.

Згідно з конструктивістською концепцією етнічність – це не есенціалістська (сутнісна) категорія, а ментальний конструкт, «нав'язана» соціальність, що корениться в міфах, цінностях, символах, які створюються суспільством і постійно мінливі. Відповідно, етнічність постає як величина історична, яка не містить нічого статичного й завжди передбачає новий зміст [14].

В основі інструменталістського розуміння етнічності лежить соціально-психологічна теорія особистості, спілку-

вання, компенсаторних потреб. Етнічність, неначе перебуваючи в латентному стані, викликається до життя та використовується з метою соціальної мобільності, подолання конкуренції, домінування та соціального контролю, взаємних послуг і солідарної поведінки, для політичної мобілізації та для досягнення гедоністичних устремлень [8].

Для дослідження важливі вихідні посилки не-есенціалістських концепцій. Функціональний підхід точніше й глибше розкриває сутнісні зміни, що відбуваються з етнічними спільнотами в умовах сучасного світу. У конструктивістській парадигмі досить точно зазначено, що деякі, вельми істотні елементи етнічності піддаються соціальному конструюванню. Прихильники функціоналізму справедливо вказують на значущість масового маніпулювання етнічною ідентичністю, на існування великої практики прагматичного використання етнічності політиками тощо.

Разом із тим у сучасній вітчизняній науці справедливо підкреслюються переваги інтегрованого підходу до трактування цієї категорії, що сприяє формуванню уявлення про етнічність та етнос як без онтологізувального етнічність примордіалізму, так і без крайніх проявів конструктивізму, сфокусованого на суб'єктному продукуванні соціального світу.

Дослідження ідентифікаційних процесів, у тому числі етнічної (само) ідентифікації, різноманітні. Водночас особливо підкреслюється роль Іншого в теоретизуванні тем етнічності, мультикультуралізму, глобалізації, міграційних процесів і проблем толерантності. У контексті глобалізаційних процесів особливий інтерес представляють праці С. Баньковської, З. Баумана, І. Нойманн, О. Селіванової, які працюють у рамках соціального конструктивізму й займаються аналізом ролі Чужого в процесі символічної реконструкції меж.

Найважливіші тенденції розвитку теорії ідентичності в постсучасному світі, значущі під час лінгвістичного розгляду етнічності й етнокультурної ідентичності, розкриваються в роботах соціологів. С. Холл, наприклад, підкреслює, що, якщо раніше етнічність була прив'язана до «жорстких» структур (клас, етнос, стать і таке інше), то на сучасному етапі вона визначається на основі рухливих, гнучких критеріїв. Він виділяє ідентичність «приписувану» й «усвідомлену», зазначаючи, що нині ідентичність все частіше перетворюється зі стану в рефлексивний процес; підкреслює, що нинішня ідентичність – постійно мінлива ідентичність, і вказує на таке характерне для постсучасності явище, як «ритуалізація ідентичності» [9].

Етнічність є продуктом соціокультурного конструювання. Водночас метроетнічність є не просто поєднанням двох складових частин (етнічності А і Б), це «ремікс», що володіє вже іншими, видозміненими, переосмисленими характеристиками, які утворилися на основі взаємодії ідентичностей А і Б, впливу навколишнього середовища, мовних, гастрономічних звичок, моди й особистого сприйняття індивіда, яке є гнучким і зазнає постійних змін. У феномені метроетнічності, за словами Д. Ратташі, відбувається особливого роду реконцептуалізація концепту «культура». Йдеться про те, що «етнічність <...> належить до усвідомлення культури, її використання як ресурсу водночас є її частиною» [13].

Д. Вілліс і С. Мерфі-Шігематцу безпосередньо пов'язують цей феномен із процесом глобалізації, що веде до змішання культурних і політико-економічних складових частин, гібридності, виникнення так званих «транслокальних креолізованих культур» [15].

Для виявлення динаміки репрезентації етнічності в лексикографічному дискурсі було проведено дослідження на матеріалі словника *Advanced Learner's Dictionary of Contemporary English* (далі – ALDCE) 1963 року видання [10; 11]. Дослідження проводилося методом суцільної вибірки зі словника лексем, які є етнонімами й відетнонімічними прикметниками, а також аналізу *ілюстративних контекстів* (далі – ІК) словників, в яких зустрічаються ці лексеми. До уваги бралися ті ІК, які або мають антропонімічну референцію, або пов'язані з життєдіяльністю людини й стосуються культури, спорту, економіки, політики й таке інше. Під час проведення дослідження враховувалися також всі слова, в дефініціях яких використовувалися етноніми й відетнонімічні прикметники, в тому числі лексичні одиниці, що позначають культурні артефакти, слова-реалії, назви одягу, кулінарних страв, звичаїв, традицій та інші етномарковані лексеми, співвідносні з поняттям культури. Аналіз особливостей концептуалізації етнічності в словниках двох часових зрізів проводився з метою виявлення основних тенденцій розвитку тих фрагментів англійської картини світу, які пов'язані з феноменом етнічності.

Як показав аналіз, формування категорії етнічності в сучасному її розумінні починається в другій половині ХХ століття. До цього лексема *ethnicity* не фіксувалась англійськими словниками, хоча в словнику ALDCE виявлено 6 лексем з компонентом *ethn-*: *ethnic / ethnical – of races (the races of mankind), ethnography, ethnology, ethnologist, ethnological*. Етнічність у цей період розуміється з есенціалістських позицій – як незмінна, зумовлена біологічно (походженням), внутрішньо властива людині якість. У наступні роки це розуміння змінюється.

Аналіз етномаркованих лексем у словнику й ілюстративних контекстах ALDCE дозволив виявити ряд особливостей, що стосуються, зокрема, співвідношення найменувань представників європейських і несвропейських націй та етносів.

Етноніми й відетнонімічні прикметники, які використовуються для позначення європейських націй та етносів, представлені в матеріалі вибірки словника ALDCE 54 лексемами: *American, Briton, British, Canadian, Czech, Czechoslovak, Cyprian, Cypriot, Dane, Danish, Dutch, Dutchman, English, Finn, French, Frenchman, German, Greek, Grecian, Hebrew, Hebraic, Irish, Irishman, Irishwoman, Italian, Yugoslav, Jew, Jewess, Jewish, Levantine, Magyar, Maltese, Netherlander, Norwegian, North countyman, Pole, Polish, Portuguese, Romany, Russian, Scandinavian, Scot, Scotch, Scotchman, Scotchwoman, Sicilian, Slav, Slavonic, Spaniard, Spanish, Swede, Swedish, Swiss, Welsh*. Серед них є і назви представників не наявних натеper національностей: *Jugoslav, Czechoslovak*. До цієї ж групи, на наш погляд, доцільно віднести етноніми *American* і *Canadian* на основі їх мовної та цивілізаційної спільності.

Назви несвропейських націй та етносів представлені в словнику ALDCE 35 лексемами: *Arab, Bedouin, Bushman, Ceylonese, Chinese, Egyptian, Eskimo, Gypsy, Hindu / Hindoo, Indian, Japanese, Javanese, Libyan, Malay, Malaysian, Maori, Mongol, Moor, Moorish, Nipponese, Pakistani, Peruvian, Red Indian, Semite, Semitic, Sudanese, Syrian, Siamese, Sinhalese, Tamil, Tibetan, Thai, Turk, Turkish, Zulu*.

Таким чином, у словнику ALDCE кількість лексем, що позначають представників етносів Європи й Північної Америки, в 1,5 раза перевищує кількість лексем, які іменують представників країн Африки, Азії, Океанії та Латинської Америки.

Аналогічна ситуація відбувається в ІК словника, де кількісна перевага становить 3,2 раза (81 і 25 використань відповідно), водночас європейські нації представлені 21 різною лексемою у 81 різному ІК: *American, British, Dutch, English, Englishman, French, German, Greek, Irish, Italian, Jewish, Jew, Polish, Portuguese, Saxon, Scot, Scotch, Spanish, Swedish, Swiss, Welsh*, у той час, як назви неєвропейських націй та етносів зафіксовані в кількості 11 різних лексем у 25 ІК: *Arab, Chinese, Gypsy, Indian, Jamaican, Japanese, Mexican, Mongol, Mongolian, Moor, Peruvian*.

На нашу думку, таке співвідношення може розглядатися як прояв тенденції етноцентризму й євроцентризму, а також невисокий ступінь інтересу до проблем полікультурного світу в англomовному соціумі розглянутого історичного періоду.

Крім того, в словнику ALDCE представлені етноніми й відетнонімічні прикметники, які можна віднести до групи слів-історизмів (всього 11 лексем), наприклад: *Anglo-Saxon, Caledonian, Celt, Gael, Goth, Norman, Northman, Persian, Prussian, Saxon, Teuton*. В ІК зареєстровані 4 приклади з лексемами *Saxon* і *Anglo-Saxon*.

У групі етнохоронімів у словнику представлені 8 лексем: *African, Asian, Asiatic, European, Nilotic, Occidental, Oriental, Transalpine, Siberian*. В ІК словника зафіксовані лише 2 етнохороніми – *European* і *Asian*. Зі слів-катойконімів (назв жителів міст, районів міста й таке інше) в словнику зареєстровано 5 лексем: *Cockney, Corinthian, Neapolitan, Parisian, Venecian*; в ІК – всього лише 1 лексема *Venician*; водночас вони в основному також тяжіють до євроцентричності. Мікроетноніми в словнику й ІК ALDCE не представлені.

Примітно, що словник ALDCE фіксує всього 3 етногібриди: *Afro-Asian, German-Americans, Irish-Americans* (останні два етноніми в словнику іменуються *Hyphenated Americans*). Крім того, в ALDCE наведені лексеми з компонентами *Anglo-* і *Sino-*: *Anglomania, Anglophil* (е), *Anglophobia, Sino-Chinese*. В ІК ALDCE зареєстровано лише прикметник *Anglo-Saxon* у контексті “the pristine simplicity of *Anglo-Saxon* days”, який відбиває історичний контекст.

У словнику ALDCE зареєстровано метафоричне й метонімічне вживання деяких слів-етнонімів. У першому випадку відбувається явище стереотипізації:

Gypsy – 2. (playfully) an attractive or mischievous girl or a woman, especially one with black, sparkling eyes; *Turk* – 2. (hum. Esp of a child) a lively uncontrollable person: *You little Turk!*

У другому – реєструються зв'язки в реальності між етнонімами й згаданими артефактами:

Born within the sounds of Bowbells – said of a true *Cockney*; *Kilted regiments* – regiments of Scottish soldiers wearing kilts as part of their uniform.

У матеріалі вибірки в незначній кількості представлені лексеми, що позначають расову приналежність: *Black, Caucasian, Negro, Negroid, Quadroon, Mulato, Whiteman, Latin races*, а також слова, що поєднують у своєму значенні расову приналежність і походження / місце проживання: *Creole, Nordic, Mestizo*. *Creole* – a person of pure European descent in the West Indies or Spanish America; a person of mixed European and negro blood in the West Indies, Mauritius etc.

Mestizo – a Spanish or Portuguese half-caste (esp. With an American Indian as one of the parents); *Nordic* – a member of the race or type marked by tall stature, blond hair and blue eyes, esp. in Scandinavia and Northern Britain.

У словнику ALDCE зареєстровані лексеми, які поряд з етнічним компонентом мають також:

– **референцію до військової тематики** (6 лексем):

Askari – a European-trained African native soldier; *Gendarme* – (in France and some other countries, but not in GB or the USA) a member of military force employed in police duties; *Grenadier* – (formerly) a soldier who threw grenades, now the G-s, the G-guard, the British infantry regiment; *Gurkha* – a member of a ruling race in Nepal who became famous as soldiers in the British Indian army; *Sepoy* – an Indian soldier in the British-Indian army before 1947; *Zouave* – a member of the French infantry corps originally formed of Algerians.

– **релігійну референцію** (6 лексем):

Copt – an Egyptian Christian; *Fakir* – a Muslim or Hindu beggar who is regarded as a holy man; *Parsee* – a supporter of a religious system in India, the members being descended from Persians who settled in India in the 8th century; *Pharisee* – a member of an ancient Jewish sect known for strict obedience to written laws and for pretensions to sanctity; (Small p) self-righteous person; *Rabbi* – a teacher of the Jewish law; (A title of) a Jewish priest; *Scribe* – (among the Jews in older times) a maker and keeper of records, a teacher of the Jewish law.

– **соціальну / кастову референцію** (3 лексеми):

Outcaste – (in India) a person having lost or been expelled from, or not belonging to a caste; *Pariah* – (in India) a person of a low caste or of no caste; (Fig) a social outcast; *Untouchable* – a member of the lowest caste in India.

– **професійну референцію** (часто із чітко вираженим гендерним компонентом) (19 лексем):

Banian – a Hindu trader; *Dhobi* – (in India) a man whose trade is washing clothes; *Dragoman* – a guide or interpreter (in Arabic speaking countries); *Laskar* – a seaman from the East Indies; *Majordomo* – a chief steward in an Italian or Spanish princely household; *Minstrel* – formerly called a “nigger minstrel” – one of a company of public entertainers often with blackened faces, at fairs, race-meetings, and on the seashore at holiday resorts; *Moujik* – a Russian peasant; *Muniteman* – an American militiaman during the revolutionary period (ready for service in a minute's notice); *Nabob* – (18th з use) a wealthy, luxury-loving person, esp. one returned to Gr. Bt. from India with a fortune; *Peon* – (in Latin America) a farm worker, esp. one who is not wholly free; *Toreador* – a Spanish bull-fighter (usually mounted on a horse); *Troubadour* – a traveling poet and a singer in France and Italy, from 11th to 13th century.

Для позначення гендерної диференціації етнонімів у словнику ALDCE використовуються морфологічні й лексичні засоби: в складних словах це компоненти *-man* або *-woman*, у дериватах – суфікси (наприклад, *-ess* для позначення жіночої референції):

Irishman / Irishwoman – a native of Ireland; *Scotsman / Scotswoman* – natives of Scotland; *Negress* – a Negro woman or a girl.

Поряд із цим зафіксовані гендерні лексикографічні лакуни: приклади складних слів з основою *-man*, жіночий еквівалент яких (тобто складне слово з компонентом *-woman*) відсутній: *Dutchman* – a native of Holland; *Frenchman* – a man of French birth or nationality.

У словнику також представлені лексеми, які поряд з етномаркованим компонентом містять статусну референцію (титули, ввічливі звернення та таке інше). Спираючись

на дефініції цих лексем, можна чітко розмежувати «чоловічі» й «жіночі»: «чоловічі» статусні лексеми (25 од.): *Baas* – “boss” (a form of address used by S. African non-European workmen to a European); *Baboo* – (as a Hindu title) “Mr”; a Hindu gentleman.

Як видно з прикладів, у словнику ALDCE кількість «чоловічих» лексем (42) у два рази перевищує кількість «жіночих» (21), тобто є певний гендерний дисбаланс, однак говорити про «непомітності» жіночого в репрезентації етнічності було б перебільшенням. Порівнюючи отримані дані з результатами аналізу гендерних репрезентацій в словниках ALDCE й OALD, отриманими М. Сергєєвою [6], можна зробити висновок, що етномарковані фрагменти англійської мови розглянутого періоду характеризуються меншою андроцентричністю.

У словнику ALDCE широко представлені різноманітні найменування чорної та змішаної раси (21 лексема), багато з яких отримують помітку *old-fashioned*, *offensive*, *taboo* в словнику OALD 2010 року видання: *African* – a native of Africa, Negro; *Afrikaner* – a native of South Africa of a Dutch descent; *Black* – a Negro; *Cape of Coloureds* – South African people of mixed race.

Словник ALDCE фіксує також 5 пейоративних етнонімів-прізвиськ, які іменують представників афро-американського населення, деякі з яких мають політику *colloquial*, інші ж є дисфемізмами й відповідним чином маркуються:

Blackmoor – (humiliating or derogatory) a black-skinned person; *Coon* – (colloq.) A Negro; a coon song – a Negro melody; *Darkey*, *Darkie*, *Darky* – (colloq.) A Negro, Negress.

В ALDCE зареєстровані також 6 етнонімів прізвиськ, які іменують представників інших етносів, водночас жоден із них не маркується як дерогаторний, йдеться лише про функціональну знеціненість – приналежність до неформальної субмови: *Aussie* – (slang) an Australian; *Boche* – (n, adj) a German; *Canuck* – (slang) a French Canadian.

Таким чином, на додаток до вже згаданої ідеології етно-ієроцентризму, словник та ІК ALDCE відтворює характерні для розглянутого історичного періоду соціально гострі теми расової нерівності, дискримінації та сегрегації.

В ілюстративних контекстах ALDCE реєструються типові асоціації, пов'язані з тією чи іншою нацією або етносом, іноді в поєднанні з негативною емоційною оцінкою. Наприклад, найменування деяких етносів зустрічаються в контекстах, пов'язаних виключно з релігією (“the Jewish community”; “the Jewish faith”). Аналіз дистрибуції слова *Arab* показує, що уявлення про цей етнос пов'язані в основному з образом воїна: “the military conquest of the Arabs”; “The conquest of Spain by the moors”.

Найбільша кількість ІК зі словами-етнонімами в ALDCE присвячена **культурній тематичі** (36 прикладів): “There is a firm exhibition of *Chinese* porcelain in the museum”; “My brother whom you met the other day has recently written a book on *Indian* art”; “The *Italian* dress materials are quite the thing this summer”.

Далі по низхідній ідуть ІК (ілюстративні контексти) на **політичні теми** (32 приклади): “the *British* minister in Lima”; “the *French* embassy in London”; “nationalized *Poles* and *Greeks* in the USA”; **на тему освіти** (9): “if we compare *British* and *American* Universities”; “teach *French* history”; “write *Chinese* characters”; ІК, пов'язані з **військовою тематикою** (6): “the military conquest of the *Arabs*”; “the counties that were under the *French* rule”; “the colonization of North America by the *British*, *Dutch* and *French*”; **економікою** (3): “The industrial revolution modified the whole structure of the *English* society”; “Does

the country need some *American* uplift?”; “*Japanese* goods are for the most part of good quality”; **спортом** (3): “The *English* team has outplayed the *Peruvians*”; “The *British* champion was outpointed by the *Mexican*”; “The *American* boxer was properly beaten by the new world champion”; ІК на **гастрономічну тематику** (3): “the *Japanese* diet of rice, vegetables and fish”; “the principal food of the *people of Java*”.

Наведена вибірка свідчить про те, що мовна свідомість співвідносить екзотизм та етнічність за допомогою зв'язку метонімічного характеру. У результаті слово-екзотизм стає свого роду символом (репрезентантом) етнічності й засобом дискурсивного конструювання феномена метроетнічності.

Висновки. У ході аналізу робіт, присвячених проблемам етнічності, встановлено, що етнічність у лінгвістиці вивчається в тісному взаємозв'язку комплексу наук, водночас у вітчизняному мовознавстві в основному розвиваються етимологічний і діалектологічний напрями, тоді як в зарубіжній лінгвістиці більша увага приділяється питанням конструювання соціальної та етнічної ідентичності в мультикультурному суспільстві.

На матеріалі лексикографії виявлено й систематизовано мовні засоби конструювання етнічності з акцентом на динаміці етнічних репрезентацій в англійській мові; розглянуто мовне конструювання нових форм етнічної ідентичності в контексті глобалізації, проведено аналіз динаміки репрезентації етнічності в лексикографічному дискурсі на матеріалі британського словника середини ХХ століття в контексті соціокультурних трансформацій. Отримані результати свідчать про вплив глобалізації на зміну англомовної картини світу й перехід від етноцентричної до мультиетнічної ідеології, що виражається в трикратному збільшенні кількості етномаркованих лексем у словнику, ілюстративних прикладах словника OALD 2010 року й дворазовому зростанні кількості найменувань неєвропейських націй та етнічних меншин.

У ході дослідження виявлено зростання кількості етнічних антропонімів, що поєднують етнічність як параметр соціальної ідентичності з іншими характеристиками індивіда: гендерною, професійною, соціально-кастовою референцією тощо.

Представлений аналіз не є вичерпним із боку повноти репрезентації, оскільки вибірка стосувалась лише британської тлумачної лексикографії ХХ століття, а отже, окремого дослідження потребує концепт «етнічність» і його репрезентація в сучасних англомовних словниках, що становить **перспективу подальших наукових розвідок** у напрямі.

Література:

1. Грошева Г.В. Категории этноса и этничности в современном научном дискурсе. *Вестник Томского государственного педагогического университета*. 2006. Вып. 1 (52). С. 104–109.
2. Мельник Н.І. Етнічність у контексті вітчизняної та зарубіжної етнолінгвістики. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету* : збірник. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вып. 32. С. 66–70.
3. Мельник Н.І. Поняття «етнічність» та «етнічна ідентичність» у контексті сучасних лінгвістичних досліджень. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вып. 14 (2). С. 287–293.
4. Рыбаков С.Е. К вопросу о понятии «этнос»: философско-антропологический аспект. *Этнографическое обозрение*. 1998. № 6. С. 3–15.
5. Селіванова О.О. Опозиція свій / чужий в етносвідомості (на матеріалі українських паремій). *Мовознавство*. 2005. № 1. С. 26–34.

6. Сергеева М.В. Динамика гендерных репрезентаций в британской толковой лексикографии : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Нижний Новгород, 2007. 182 с.
7. Тишков В.А. Реквием по этносу: Исследования по социально-культурной антропологии. Москва : Наука, 2003. 544 с.
8. Bell D. Ethnicity and Social Change. *Ethnicity: Theory and Experience* / Eds. N. Glazer, D. Moynihan. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1975. P. 141–174.
9. Hall K. Lip service on the fantasy line. *Gender Articulated: Language and the Socially Constructed Self* / K. Hall, M. Bucholtz. New York and London : Oxford University Press, 1995. P. 186–216.
10. Hornby A.S., Gatenby E.V., Wakefield H. The Advanced Learner's Dictionary of Current English. 2nd edition, 1963. Oxford University Press, 1972. 1214 p.
11. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Edited by Joanna Turnbull. 8th edition. Oxford University Press, 2010. 1796 p.
12. Identity Psychosocial. *International Encyclopedia of Social Sciences*. New-York, 1968. Vol. 7. P. 61–65.
13. Rattansi A. Changing the Subject? Racism, Culture and Education. *Race, Culture and Difference* / eds. J. Donald and A. Rattansi. London : Sage in association with the Open University, 1992. P. 11–48.
14. Smythe H.H., Seidman M. Name calling : A Significant Factor in Human Relations. *Journal of Human Relations*. 1957. № 6. P. 71–77.
15. Willis D.B., Murphy-Shigematsu S. Transcultural Japan: At the Borderlands of Race, Gender, and Identity. London : Routledge, 2008. 358 p.

Melnyk N. Representation of the concept of “ethnicity” in British interpretative lexicography of the middle of the XX century

Summary. The article is dedicated to the study of the concept of “ethnicity” in British lexicographical sources. The article analyzes different approaches to the interpretation of the concept of ethnicity and finds that the most used for

modern practice are ontological and functional. The author determined that the proponents of the sociobiological direction interpret ethnicity as an objective fact, the initial characteristic of humanity and believe that the awareness of group affiliation is embedded in the genetic code and is a product of early human evolution, while in the context of a functional approach ethnicity is not essentialist. category, and the mental construct, “imposed” sociality, rooted in myths, values, symbols, which are created by society and is constantly changing.

The author finds that morphological and lexical means (-man, -woman, -ess) are used in illustrative contexts of ALDCE; gender lexicographical gaps were recorded; the dictionary also presents tokens that, along with the ethno-labeled component, contain a status reference (titles, polite addresses, etc.); It is highlighted that in the ALDCE dictionary there are also 5 pejorative ethnonyms-nicknames, which name the representatives of the African-American population, etc. The author finds that the IR dictionary ALDCE reproduces the socially acute themes of racial inequality, discrimination and segregation characteristic of the considered historical period. The analysis of the study allowed the author to summarize that the largest number of IR with ethnonyms in ALDCE is devoted to cultural topics (36 examples), as well as political topics (32 examples), on education (9) related to military issues (6), economy (3), sports (3), gastronomic topics (3), etc.

The author analyzes and presents the features of the representation of the concept of “ethnicity” in the British dictionary “The Advanced Learner's Dictionary of Current English” in 1963 on the basis of linguistic content and reveals the growing number of ethnic anthroponyms that combine ethnicity as a parameter of social identity with other characteristics, socio-caste reference.

Key words: ethnicity, identification, ethnolinguistic approaches, ethnomarked lexems.

*Мельник І. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри англійської мови**Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КООПЕРАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ПРОВОКАЦІЙНОГО МОВЛЕННЯ В ІНСТИТУЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню кооперативних стратегій провокаційного мовлення в інституційному дискурсі. У роботі проаналізовано складники комунікативних ситуацій провокаційного мовлення, які включають провокатора й реципієнта як основні елементи. Зазначається, що комунікативна мета й інтенції співрозмовників знаходять втілення в комунікативних стратегіях і тактиках, які реалізуються вербальними й невербальними засобами. Провокаційне мовлення – це тип міжособистісного спілкування, метою якого є досягнення провокатором бажаної вербальної реакції з боку реципієнта. За допомогою мовленнєвого впливу на співрозмовника провокатор може отримати потрібну інформацію. Процес комунікації може бути ефективним у разі чіткого планування мовленнєвих дій провокатором, тобто адекватного вибору стратегій і тактик спілкування як оптимальної реалізації інтенції провокатора в досягненні конкретної комунікативної мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення стратегій і тактик посідає важливе місце в сучасній комунікативній лінгвістиці, про що свідчить чимала кількість досліджень. Зокрема, на думку О.С. Іссерс, «мовленнєва стратегія містить планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від конкретних умов спілкування та індивідуальностей комунікантів, а також реалізацію цього плану. Іншими словами, мовленнєва стратегія – комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативних цілей» [1, с. 10]. Комунікативна стратегія є способом реалізації задуму, вона передбачає відбір фактів та їх подання в певному викладенні з метою впливу на інтелектуальну, вольову й емоційну сферу адресата [2, с. 85]. Д. Леві розглядає стратегію як «когнітивний процес, в якому мовець співвідносить свою комунікативну мету з певним мовним змістом» [3, с. 193].

Мета статті. Головна мета роботи полягає в дослідженні кооперативних стратегій провокаційного мовлення та особливостей її реалізації в інституційному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Провокаційне мовлення завжди відбувається в межах комунікативної ситуації, тобто певних обставин, в яких трапляється спілкування. Ситуативний контекст включає місце й час, що впливають на зміст та якість інтеракцій; соціальні й культурні відмінності партнерів, природу стосунків між комунікантами (провокатором і реципієнтом) тощо. Будь-яка ситуація спілкування відбувається в межах кооперативної взаємодії або конфронтації. Якщо провокатор для досягнення комунікативної мети обирає гармонійний вплив, намагається спланувати свої дії в безконфліктному руслі, то мовленнєва діяльність буде в умовах кооперативного спілкування. Такі комунікативні ситуації вирізняються прихильним, хоча й вдаваним, ставленням провокатора до свого співрозмовника, позитивним налаштуванням розмови, що сприяє встановленню рівноваги міжособистісного спілкування, використанням кооперативних стратегій спілкування, дотриманням принципів Ввічливості й Кооперації. Зауважимо, що в кооперативних комунікативних ситуаціях інституційного дискурсу соціальний статус займає другорядну позицію

Ключові слова: комунікативна ситуація, стратегія спілкування, провокатор, реципієнт, провокаційне мовлення.

Постановка проблеми. Спілкування, яке розраховане на результат, завжди пов'язане з мовленнєвим впливом, який розглядається в аспекті його цілеспрямованості, мотиваційної зумовленості й запланованої ефективності. Проблема впливу мови на людину з метою отримання інформації пов'язана з явищем провокації. Провокаційне мовлення – особливий тип

в соціальній ієрархії, тобто для забезпечення гармонійного впливу провокатор намагається не акцентувати свою пріоритетність над реципієнтом. У такому випадку реципієнт сприяє мовленнєвим намірам і діям провокатора, адже переважно чинить згідно з його стратегічною програмою.

Ефективність провокаційного спілкування часто досягається за допомогою комунікативної здатності провокатора обґрунтовувати положення, твердження, знаходити докази для них, тобто аргументувати. Аргументацію ми певною мірою співвідносимо з інформуванням, яке полягає в наведенні провокатором наявних фактів, повідомлень, суджень, доказів із метою спонукати реципієнта обґрунтувати їх. Провокатор виступає в ролі інформатора, тобто сам надає інформацію, попередньо з'ясовану, перевірену чи уточнену, не вимагаючи одразу цього від реципієнта. Усе, чого прагне мовець, – це підтвердження, уточнення та обґрунтування зазначеної інформації з боку реципієнта.

Розглянемо особливості реалізації провокації в кооперативній ситуації інституційного дискурсу, а саме корпоративного:

[Dr. BENNETT: So, uh, I was going back over the records, uh, trying to anticipate every question that they might ask me. (Dr. Bennett puts the medical history on the table in front of Dr. Allen) And, uh... Well, two years ago your patient had a hernia patched up. It was just a quick, 20-Minute procedure. They gave him morphine for the pain. Dr. ALLEN: He wasn't my patient two years ago. Dr. BENNETT: I know, but morphine was overkill. They would've just given him a non-steroidal anti-inflammatory. Unless... (Dr. Allen lowers his gaze) He was allergic to aspirin. Now the aspirin sensitivity would've <...> would've been flagged, uh, on the chart. Dr. ALLEN: But it's not. Dr. BENNETT: Right. I know it's not, because... See? The page is blank. Now every other page is filled out meticulously. This page is blank. (Dr. Allen bites his lips) You... you changed out the page. (Dr. Allen stands up and closes the door) See, that would explain why you couldn't revive him. You gave him aspirin, and he was... It wasn't just a heart attack. Dr. ALLEN: I had a barely responsive patient with severe chest pains. I was racing against the clock. By the time that file came down, I was losing him. I couldn't afford to wade through his whole medical history. No doctor would've had time. Dr. BENNETT: Probably not, but you could've testified to that. I would've backed you up. Dr. ALLEN: And I would've lost everything. Juries don't care that we see aspirin sensitivity in what, one out of every thousand patients? They'd just hear the word "mistake", and nothing else would get by. Dr. BENNETT: Does Duncan know about this? Dr. ALLEN: No. He wouldn't have been able to put me on the stand to say something he knows isn't true. (sitting closer to Dr. Bennett) Dr. Bennett... please. Dr. BENNETT: You want me to lie for you? Dr. ALLEN: I want you to speak fully and honestly about how I handled that code. Now I had to make a series of judgment calls. And I did what any good doctor would've, what you would've. Dr. BENNETT: (gasps) You want me to lie. Dr. ALLEN: They're not gonna ask about that file. I'm good at what I do. I save lives. Please] [4].

У наведеному прикладі провокація реалізується в кооперативній ситуації корпоративного дискурсу, а саме в розмові між двома лікарями-колегами, й має напівофіційний характер. Напередодні відбулось судове засідання, оскільки на доктора Аллена подали в суд родичі його загиблого пацієнта, який помер від серцевого нападу. Доктор Беннетт свідчив у суді на користь свого колеги доктора Аллена, якого звинувачують у зловживанні

службовим положенням, що призвело до смерті його пацієнта. На місці свідка доктор Беннетт розгубився під тиском звинувачень і не зміг дати чітких відповідей на запитання адвоката, тому він вирішує підготуватись до наступного слухання ретельніше й вивчити історію хвороби пацієнта, який загинув. Серед документів він виявив аномалію – пацієнту для знеболювання ввели аспірин, на який у нього алергія, що й стало причиною смерті, проте той факт, що загиблий мав алергію на аспірин, не був зафіксований в історії хвороби. Отже, доктор Беннетт (провокатор) напередодні засідання вирішив поговорити з доктором Алленом (реципієнтом) і дізнатись правду. Для реалізації свого комунікативного наміру провокатор обирає стратегію аргументації, яка в результаті є ефективною й приводить до досягнення провокатором перлюкутивного ефекту.

Провокатор застосовує певні тактики, які є поетапним втіленням стратегії аргументації:

– тактика наведення доказів, яка реалізується простими розповідними реченнями: *Well, two years ago your patient had a hernia patched up. It was just a quick, 20-Minute procedure. They gave him morphine for the pain <...> morphine was overkill. They would've just given him a non-steroidal anti-inflammatory. Unless <...> He was allergic to aspirin.* На підставі наведених доказів провокатор намагається обґрунтувати те, що в пацієнта була алергія на аспірин;

– тактика звинувачення вказує на порушення реципієнтом певних медичних норм і правил, що суперечить його медичним обов'язкам: *He was allergic to aspirin. Now the aspirin sensitivity would've <...> would've been flagged, uh, on the chart <...> The page is blank. Now every other page is filled out meticulously. This page is blank. You... you changed out the page.*

Реципієнт як рівноправний учасник комунікативного процесу є носієм своєї комунікативної мети, а саме виправдати себе в такій ситуації, оскільки він діяв в екстрених умовах і не встиг ознайомитись з історією хвороби пацієнта. Розуміючи, що саме халатність стала причиною смерті людини, лікар Аллен вирішив знищити одну сторінку з історії хвороби, де фіксувалась інформація про алергію. Стратегія самооборони ґрунтується на конкретних мовленнєвих тактиках:

– тактика відсторонення: *He wasn't my patient two years ago.* Реципієнт використовує цю тактику для дистанціювання;

– тактика пояснення: *I had a barely responsive patient with severe chest pains. I was racing against the clock. By the time that file came down, I was losing him. I couldn't afford to wade through his whole medical history.* Адресат застосовує тактику для того, щоб розкрити причини своїх дій;

– тактика узагальнення полягає в порівнянні себе з іншими: *No doctor would've had time <...> And I did what any good doctor would've, what you would've.*

Обрана провокатором (доктором Беннеттом) стратегія аргументації як лінія мовленнєвої поведінки виявляється дієвою та результативною. Маркером провокації є асертивний мовленнєвий акт *you changed out the page*, ілюкутивна мета якого – викликати вербальну реакцію реципієнта на звинувачення в його бік. У поєднанні з наведеними вище фактами, яким реципієнт не може протистояти, локуція спонукає його надати інформацію, що, відповідно, реалізує комунікативну інтенцію провокатора. Реципієнт розуміє, що його опонент має низку аргументів на захист власної думки й піддається на провокацію: *I had a barely responsive patient with severe chest*

pains. I was racing against the clock. By the time that file came down, I was losing him. I couldn't afford to wade through his whole medical history.

Тактики наведення доказів і звинувачень, що складають основу стратегії аргументації в аналізованій комунікативній ситуації, викликають занепокоєння та емоційну напругу в реципієнта, про що свідчать невербальні засоби спілкування, а саме кінестетичні: адресат опускає очі, що характерно для вираження сорому; кусає губи, що свідчить про його збентеження та хвилювання, проте ці емоційні переживання реципієнта не викликають комунікативний дискомфорт та ускладнення умов спілкування в межах комунікативної ситуації. Натомість реципієнт йде на контакт і розповідає, як усе було насправді та які обставини змусили його діяти проти лікарського обов'язку, тобто провокація реалізується кооперативним шляхом. Адресант дотримується принципу Кооперації та Ввічливості. Зауважимо, що для здійснення кооперативного спілкування крім основної стратегії аргументації допоміжною в такій комунікативній ситуації є стратегія підтримки через медичну солідарність. Адресант-провокатор намагається підтримати свого колегу й допомогти, відстояти його позицію: 1) See, that would explain why you couldn't revive him. You gave him aspirin, and he was <...> It wasn't just a heart attack; 2) <...> you could've testified to that. I would've backed you up. Усе це сприяє гармонійному перебігу мовленнєвої діяльності комунікантів.

Кооперативна поведінка провокатора як мовної особистості відбивається в гармонійному перебігу комунікативної ситуації. Провокатор демонструє підтримку попри несхвальний вчинок реципієнта, прагне до співпраці. Рівноправність соціальних ролей є причиною відсутності вираженої боротьби за роль комунікативного лідера, проте провокатор виявляє наполегливість і впевненість, уміло керує обставинами комунікативної ситуації та наявними фактами, оскільки досягнення комунікативної мети для нього є першочерговим. Така мовленнєва поведінка провокатора позитивно впливає на реалізацію провокації та мовленнєві дії реципієнта, який, не відчуваючи конфліктного зіткнення інтенцій, під впливом гармонійної взаємодії надає інформацію та, власне, піддається на провокацію. Реципієнт виступає ригідною мовною особистістю, оскільки не здатен реалізувати власний стратегічний план, тобто ухилитись від відповіді.

Отже, стратегія аргументації спрямована на вербальну поведінку реципієнта шляхом наведення аргументів і фактів і сприяє кооперативній реалізації провокації в мовленні, оскільки провокатор втілює свої комунікативні наміри, зберігши баланс стосунків із реципієнтом, тобто комунікативну рівновагу й ефективність спілкування.

Для оптимальної реалізації комунікативної мети кооперативним способом провокатору важливо стратегічно продумати й спланувати свої комунікативні дії так, щоб реципієнт невимусно надавав бажану інформацію, не відчуваючи дискомфорту, а навпаки – відверто й прямолінійно висловлювався. Розглянемо приклад реалізації провокаційного мовлення в кооперативній ситуації інституційного дискурсу, а саме медичного:

[SHELDON: Hey, Pete. PETE: Hey. SHELDON: Who's your friend? PETE: This is Marshall, Betsey's foster brother. MARSHALL: Mommy says we don't say "foster." SHELDON: Of course. I'm Sheldon. Hey, can I join you? PETE: Sure. (Chair scrapes floor) SHELDON: Now you and Betsey are about the same

age. *Must be nice to have her living with you, huh?* MARSHALL: *Yeah. It's fun. (Pete and Sheldon exchange glances)* PETE: *Uh, hey, listen, I gotta check on a patient. Uh, do you mind? I'll be back in a couple of minutes (Pete is leaving)* SHELDON: *Now I'm sure you got upset by what happened to Betsey, but the doctors here are very good. They're gonna take great care of her. Does your dad ever get upset?* MARSHALL: *Sometimes.* SHELDON: *But does he get more upset now that Betsey lives with you?* MARSHALL: *He fights with mommy a lot more. And mommy gets sad. I don't like it.* SHELDON: *Of course not. You love your mom (Marshall nods). So what do you do to make her happy?* MARSHALL: *I'm an extra-good boy so she knows I love her. I tell Betsey to be extra good, too, to listen to daddy and mommy.* SHELDON: *When... when Betsey doesn't listen, does your dad do more than just talk to her? Does he...spank her or...?* MARSHALL: *No.* SHELDON: *What about your mom? Is she ever mean to Betsey?* MARSHALL: *No. But sometimes I help her to listen.* SHELDON: *How do you do that? Is that what you did on the jungle gym?* MARSHALL: *Betsey's clumsy. It was her fault.* SHELDON: *And when Betsey misbehaves, I guess that's her fault, too. Must make it harder for your parents.* MARSHALL: *Yeah. And that's not right.* SHELDON: *So I guess it makes sense, then, that she needs to be punished.* MARSHALL: *I'm done with my ice cream. Can I have more?]* [5].

У наведеному прикладі провокація реалізується в кооперативній ситуації, а саме в розмові між психологом Шелдоном (провокатором) і хлопчиком Маршалом (реципієнтом). Сестра Маршала Бетсі потрапила до лікарні вразі підряд із переломом. Оскільки Бетсі є названою дитиною в сім'ї, то її стан і подальший добробут неабияк турбує лікарів, які мають підозру, що дівчинку ображають у сім'ї. Названі батьки заперечують будь-яке зневажливе ставлення чи насилля щодо дитини. Лікар Піт і психолог Шелдон вирішили поспілкуватись із братом Бетсі, щоб дізнатись більше про названу сім'ю дівчинки й з'ясувати причини неодноразових переломів, саме це є їхньою комунікативною метою. Для реалізації свого наміру провокатор застосовує стратегію отримання інформації, яка актуалізується за допомогою конкретних тактик:

– тактика заспокоювання: *Now I'm sure you got upset by what happened to Betsey, but the doctors here are very good. They're gonna take great care of her.* Провокатор застосовує таку тактику, щоб дізнатись про справжнє ставлення хлопчика до названої сестри;

– тактика питання-відповіді реалізується запитаннями різних типів: *Must be nice to have her living with you, huh?.. Does your dad ever get upset? But does he get more upset now that Betsey lives with you? So what do you do to make her happy? When... when Betsey doesn't listen, does your dad do more than just talk to her? Does he...spank her or... How do you do that? Is that what you did on the jungle gym?* Використання такої тактики дає можливість провокатору реалізувати комунікативну мету, оскільки він поетапно отримує інформацію про обставини в сім'ї.

Обрана стратегія сприяє кооперативному перебігу комунікації. Маркером провокації є інтерогатив: *Is that what you did on the jungle gym?*, ілюкутивна мета якого полягає в тому, щоб змусити реципієнта відповісти. Відповідно, реципієнт діє згідно з планом провокатора й піддається на провокацію, не розуміючи цього: *But sometimes I help her to listen... Betsey's clumsy. It was her fault.* За допомогою стратегії самооборони він робить спробу реалізувати свою комунікативну інтенцію, тобто

відстояти власні інтереси й виправдати себе. Використовуючи тактику звинувачення: *Betsey's clumsy. It was her fault*, реципієнт намагається перекласти свою вину на названу сестру Бетсі.

У такому випадку спілкування з дитиною має свої особливості. Провокатор намагається досить обережно діяти, оскільки спілкування відбувається з малолітнім хлопчиком, з яким вони мало знайомі. Провокатор вдало планує свою мовленнєву діяльність, стратегію, тактику й обирає мовні засоби для того, щоб дитина довіряла йому та йшла на вербальний контакт. Провокатор застосовує невербально виражену тактику завуальованого підкupu – на початку розмови пригощає Маршала морозивом. Такий прийом є досить ефективним у спілкуванні з дитиною, оскільки сприяє налаштуванню реципієнта на співпрацю.

Стратегія отримання інформації реалізується за допомогою дотримання принципів Кооперації та Ввічливості, тому провокатор наслідує максими спілкування, що є ознакою кооперативної комунікації.

У такій комунікативній ситуації соціальні ролі провокатора й реципієнта не рівноправні. Провокатор має вищий соціальний статус та є старшим за віком, що також відповідно впливає на реципієнта, проте на цьому не акцентується. Адресант-провокатор є психологом, що дає йому можливість і здатність знайти правильний підхід до реципієнта з метою досягнення перлокутивного ефекту. Провокатор діє як кооперативна мовна особистість, тобто демонструє уважність, зацікавленість, чуйність, що, відповідно, справляє позитивний вплив на реципієнта. Партнерство, відвертий стиль спілкування, доброзичливість є засобами впливу провокатора й сприяють гармонійному досягненню комунікативної мети.

Реципієнт своєю чергою також демонструє кооперативний тип мовної особистості, оскільки має схильність довіряти провокатору, люб'язно надає інформацію, приязно спілкується. Слід зауважити, що з огляду на недостатній рівень комунікативної компетентності й життєвого досвіду (реципієнт є дитиною) за мовленнєвою поведінкою провокатора, яка базується на принципах Кооперації та Ввічливості, реципієнт не здатний розпізнати істинних намірів і мотивів, унаслідок чого піддається на провокацію.

Для досягнення перлокутивного ефекту кооперативним шляхом іноді провокатор вдається до надмірної привітності й люб'язності як спроб приховати свої дійсні наміри випиттвання інформації. Розглянемо приклад реалізації провокаційного мовлення в кооперативній ситуації інституційного дискурсу, а саме корпоративного:

[(Alicia enters Lanie's room, offering a bottle of Coke) ALICIA: Your machine spat out an extra one. Would you like it? (paying attention to pictures on the table) Oh, beautiful children! LANIE: 2 kids, 2 grandkids. SECURITY OFFICER: Lanie, how about those disks? ALICIA: Is he always so charming? LANIE: He's just a lazy mall cop, he spends all the day surfing porn, and with night shift, he can't get his skinny ass out of his chair. I'm always waking him up in the morning. ALICIA: Oh, man!] [6].

Наведений діалог ілюструє реалізовану кооперативним шляхом провокацію. Розмова відбувається між Алісією (провокатор), юристом, яка займається захистом жінки, звинуваченої у вбивстві власного чоловіка, й Лені (реципієнт), яка є помічником керівника служби охорони в торговельному центрі, на території якого відбулось вбивство. Переглянувши записи камери спостереження, Алісія (провокатор) підозрює, що записи сфабриковані.

Для того, щоб реалізувати комунікативну мету, а саме дізнатись про те, наскільки відповідально виконує свої обов'язки керівник служби охорони торговельного центру й чи записи відео спостереження ведуться щоденно, провокатор вирішив порозмовляти з його помічником Лені (реципієнтом).

Провокатор застосовує стратегію догодження, яка виявляється досить ефективною в контексті комунікативної взаємодії та реалізується за допомогою таких тактик:

- тактика пригощання: *Your machine spat out an extra one. Would you like it?* Провокатор пропонує начебто зайву Кола, яку видав апарат напоїв, як привід для того, щоб почати розмову з реципієнтом;

- тактика компліменту: *Oh, beautiful children*, яка виражена окличним реченням. Слідом за тактикою пригощання така тактика сприяє налагодженню міжособистісного контакту;

- тактика іронії реалізує провокацію, маркером якої є інтерогатив: *Is he always so charming?*, що спонукає реципієнта до вербальної реакції. Стилістика такого запитання має протилежне значення, та провокатор вживає його з метою глузування, оскільки тональність поведінки керівника служби до Лені є не зовсім ввічливою та привітною.

Усі тактики стратегії догодження мають потрібний для провокатора вплив на реципієнта, який надає бажану інформацію, навіть не здогадавшись про приховані наміри провокатора: *He's just a lazy mall cop, he spends all the day surfing porn, and with night shift, he can't get his skinny ass out of his chair. I'm always waking him up in the morning*. Вдале планування мовленнєвих дій дало змогу провокатору викликати прихильність із боку реципієнта й отримати інформацію, наскільки сумлінно виконує роботу керівник служби безпеки.

Зауважимо, що провокатор детально планує як вербальні, так і невербальні кроки. Мовленнєві дії провокатора підсилюють невербальні засоби, а саме проксемічні, тобто скорочення просторової відстані між співрозмовниками. Невербальне доповнення мовленнєвої тактики пригощання сприяє початку вербального контакту й подальшій взаємодії.

Адресант-провокатор дотримується принципів кооперативного спілкування. Застосування стратегії догодження сприяє налагодженню правильного й ефективного спілкування. Провокатор ввічливо ставиться до реципієнта, не порушує комунікативну гармонію та баланс спілкування.

Соціальні ролі провокатора й реципієнта відрізняються. Провокатор займає вищу позицію, проте соціальна нерівність не підкреслюється, що сприяє кооперативному спілкуванню. Провокатор діє як кооперативна мовна особистість, створює доброзичливу атмосферу спілкування, уважно й приязно ставиться до партнера по комунікації, для її ефективної реалізації застосовує стилістичний прийом іронії, що сприяє запланованій стратегічній меті. Провокатор проявив себе як гнучкий тип мовної особистості, свідомо використав обставини спілкування та зовнішні предмети (апарат, що видає напої, сімейні фотографії на столі реципієнта), швидко зорієнтувався в комунікативному просторі задля формування адекватної комунікативної моделі спілкування. Реципієнт відповідно реагує на гармонійну поведінку провокатора, тому поводить привітно, охоче йде на контакт, надає інформацію. Реципієнт навіть не здогадується про прагматичні наміри провокатора, а це дає змогу стверджувати, що стратегічний план мовленнєвих дій адресанта-провокатора виявився досить ефективним.

Висновки. У кооперативних комунікативних ситуаціях інституційного дискурсу провокатор намагається вплинути на реципієнта безконфліктними методами, тобто за допомогою кооперативних комунікативних стратегій, а для збереження балансу спілкування на соціальній нерівності між комунікантами не акцентується.

Література:

1. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва : Издательство ЛКИ, 2008. 288 с.
2. Борисова И.Н. Категория цели и аспекты текстового анализа. *Жанры речи*. 1999. Вып.2. С. 81–85.
3. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2003. 280 с.
4. Private Practice. Do the right thing URL: http://www.addic7ed.com/serie/Private_Practice/2/20/Do_the_Right_Thing.
5. Private Practice. God bless the child URL: http://www.addic7ed.com/serie/Private_Practice/4/21/God_Bless_The_Child.
6. Good wife. Pilot URL: <http://transcripts.foreverdreaming.org/viewtopic.php?f=36&t=13270>.

Melnyk I. Cooperative strategies of provocative speech in institutional discourse and peculiarities of their implementation

Summary. The article deals with the cooperative strategies of provocative speech in institutional discourse. The paper analyzes the constituent parts of communicative situations of provocative speech, which include the provocateur and the recipient as the key elements. It also highlights that the communicative purpose and intentions of the interlocutors are embodied in communicative strategies and tactics, which

are implemented by verbal and nonverbal means. Provocative speech is a type of interpersonal communication, the purpose of which is to achieve the provocateur's desired verbal reaction on the part of the recipient. The speech influence as well as the strategic planning of the communicative process helps the provocateur get the necessary information from the recipient and affects the whole process of communication. Provocative speech is based on clear planning of speech actions and choosing the optimal way to achieve the goals of communicators. Provocateur, in every communication situation, uses his/her own communicative strategy, which contributes to the achievement of communicative goals, so the strategy is considered as the awareness of the situation as a whole, determining the direction of development and organization of influence aimed at achieving communication goals. The communication strategy is implemented in speech tactics, which are understood as speech techniques that allow to achieve goals in a particular situation. The article considers the strategy of argumentation, the strategy of pleasing, the strategy of obtaining information as the plans for the cooperative achievement of the provocateur's goals. Cooperative situations of provocative speech are characterized by achieving the communication goal of the provocateur while maintaining communicative balance of interpersonal relationships with the recipient, adherence to the principles of Politeness and Cooperation, ignoring status inequality within the existing social hierarchy. Consequently, because of positive attitude on the part of the provocateur as well as the cooperative flow of communication the recipient willingly shares the information without suspecting of being provoked.

Key words: communicative situation, communication strategy, provocateur, recipient, provocative speech.

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

<i>Ahmadova M. I.</i> MONO AND POLY INTENSIVE FEATURES OF THE INTERROGATIVE ACT OF DIRECT SPEECH IN ENGLISH AND AZERBAIJANI.....	4
<i>Vaibakova I. M., Hasko O. L.</i> ESP DISCOURSE FROM CONFIDENT LEARNERS' PERSPECTIVE.....	8
<i>Бахчиванжи А. В.</i> МОВЛЕННЄВІ ЖАНРИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ.....	12
<i>Бехта І. А., Марчук О. В.</i> СТРУКТУРНО-ТИПОЛОГІЧНА ПАРАМЕТРИЗАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТОПРОСТОРУ АНГЛОМОВНОГО ФЕНТЕЗІ.....	17
<i>Білоус Н. П., Новохатська Н. В.</i> ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ФОРМУВАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	21
<i>Біляєв Д. В., Демчук А. І.</i> ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ДИСКУРСУ ДЖ. БАЙДЕНА.....	24
<i>Бобер Н. М.</i> ТЕГОВІ МОДУСИ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО БЛЕНДІНГУ ФРАЗОВО-ДІЄСЛІВНИХ ЕМОЦІЙНИХ ПОЗНАЧЕНЬ У БНК.....	28
<i>Божко Ю. О.</i> СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ПРИЙМЕНИКОВО-ВІДМІНКОВОЇ МОДЕЛІ В КОРПУСІ СУЧАСНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....	32
<i>Борисенко Н. Д., Кодубовська О. О.</i> АПЕЛЯТИВИ ІЗ СЕМОЮ 'ІСТОРИЧНИЙ ТИП НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ' В ЗАХІДНОГЕРМАНСЬКИХ ТА СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ.....	35
<i>Буренко Т. М.</i> МАСКУЛІННІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	39
<i>Вишнівський Р. Й., Дучимінська Г. Ю.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ТРАНСФОРМАЦІЇ БІБЛЕЇЗМІВ У МЕДІЙНОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОГО ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ THE GUARDIAN).....	42
<i>Ганжело С. М.</i> ПОСДНАННЯ КІЛЬКОХ ТИПІВ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ МОДИФІКАЦІЙ У МЕЖАХ ОДНІЄЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ОДИНИЦІ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	46
<i>Гасюк Н. В., Пуш О. М.</i> ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ СЕМАНТИЧНИХ КОМПОНЕНТІВ ЛЕКСЕМИ «ARCHITECTURE».....	50
<i>Григорян Н. Р., Дьоміна Н. Ю.</i> ПРОСОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКОНУВАННЯ В АНГЛОМОВНІЙ СУДОВІЙ ПРОМОВІ.....	54
<i>Гринюк О. С., Охріменко О. А.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ІНТЕНЦІЇ КОЛЕГІАЛЬНОГО АВТОРА В ТЕКСТАХ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЦЧИНА.....	58
<i>Дегтярьова К. О., Карась А. В., Живолуп В. І., Кібенко Л. М.</i> ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ДЕБАТІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ ЯК ОДНОГО ІЗ ЗАСОБІВ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ.....	64
<i>Дзюбіна О. І.</i> УТВОРЕННЯ МОРФОЛОГІЧНИХ НЕОЛОГІЗМІВ В АНГЛОМОВНОМУ СЕГМЕНТІ ІНДУСТРІЇ МОДИ ТА КРАСИ.....	68

<i>Ємець Н. О.</i> АМЕРИКАНСЬКА ЖІНОЧА ПОЕЗІЯ КОЛОНІАЛЬНОЇ ДОБИ У РАКУРСІ ЕГОЦЕНТРИЧНОСТІ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ.....	72
<i>Zhyhadlo O. Yu.</i> FORENSIC LINGUISTICS: HISTORY, MAIN TASKS AND PROSPECTS.....	76
<i>Журенко Я. В.</i> ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ГЕНДЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ: ЦІННІСНІ АСПЕКТИ.....	80
<i>Зайцева В. В., Яремчук Н. С.</i> УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ДЖЕРЕЛО МОРАЛЬНИХ ЗАСАД ХРИСТИЯНСТВА.....	83
<i>Зевако В. І.</i> АСИМІЛЯТИВНІ ЗМІНИ ЯК ФОНЕТИЧНА ОЗНАКА СХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРОК.....	87
<i>Зімонова О. В., Адамович А. С.</i> ВПЛИВ МІСЦЕВИХ ГОВОРІВ НА КУЛЬТУРУ ФАХОВОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТЬОГО ІНЖЕНЕРА.....	91
<i>Ігошев К. М.</i> РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ДОМАШНЬОГО ЧИТАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	95
<i>Каракевич Р. О.</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ-ФІТОНІМІВ У ПОРІВНЯЛЬНОМУ АСПЕКТІ.....	100
<i>Кірксовська І. С.</i> КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАСОБІВ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ФУТУРАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ ДИСКУРСІ НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ.....	104
<i>Козак С. В.</i> ФРЕЙМОВА МОДЕЛЬ АНГЛОМОВНОГО ПРЕС-РЕЛІЗУ ПОДІЇ.....	108
<i>Kozlova V. V., Bagatska O. V.</i> VERBAL MANIFESTATION OF MOTHER DISCOURSE PERSONALITY IN THE ENGLISH PARENTAL DISCOURSE.....	112
<i>Корж-Ікаєва Т. Г.</i> ПРАВОВИЙ ТЕКСТ У КОНТЕКСТІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО АНАЛІЗУ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ).....	117
<i>Кочукова Н. І.</i> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСФОРМОВАНИХ СТІЙКИХ СПОЛУЧЕНЬ СЛІВ У РОЛІ ЗАГОЛОВКІВ УКРАЇНСЬКИХ МЕДІАТЕКСТІВ.....	122
<i>Крайняк О. М.</i> СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЄСЛІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ «ЗНАТИ» В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	126
<i>Круть О. В.</i> ОЗНАКОВА ЗОНА В ОНОМАСІОЛОГІЧНІЙ СТРУКТУРІ ІМЕННИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ АГРЕСІЇ.....	130
<i>Кульчицька О. О., Бойчук М. В., Ерліхман А. М.</i> СУЧАСНИЙ ПІДРУЧНИК АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ ВИМІР.....	134
<i>Лаврухіна В. Л.</i> ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ОДИН З АСПЕКТІВ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ.....	138
<i>Лазебна Н. В.</i> ЛІНГВО-КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ УТВОРЕННЯ КОНСТИТУЕНТІВ АНГЛОМОВНОГО ДИГІТАЛЬНОГО ДИСКУРСУ.....	143
<i>Левченко Т. М.</i> НОВІ ВИЯВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗНЕВАЖЛИВОЇ ЛЕКСИКИ У СУЧАСНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ.....	146
<i>Литвинко О. А.</i> ПРОБЛЕМА СИНОНІМІЇ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНІЙ ПІДСИСТЕМІ НАСОСОбУДУВАННЯ.....	150

<i>Личук С. В.</i> КОНЦЕПЦІЯ ТА СТРУКТУРА «СЛОВНИКА НАРОДНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ»	154
<i>Лозовська К. О.</i> МОВЛЕННСВІЙ ПОРТРЕТ ЖІНКИ XIX СТ. (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Л.М. ОЛКОТТ «МАЛЕНЬКІ ЖІНКИ»)	158
<i>Loskutova N. M.</i> POLYSEMY IN CINEMATOGRAPHIC TERM SYSTEM OF THE UKRAINIAN LANGUAGE	162
<i>Мазур С. М., Соловей Н. В., Андрійчук Т. В.</i> СУГЕСТИВНІСТЬ ТЕКСТУ «ОФУДЕСАКІ»: УМИСНІСТЬ ЧИ ВИПАДКОВІСТЬ?	167
<i>Максимець О. М.</i> РОЗВИТОК СУФІКСАЛЬНОЇ СЛОВОТВІРНОЇ ПІДСИСТЕМИ ІМЕННИКІВ ІЗ ТРАНСПОЗИЦІЙНИМ ЗНАЧЕННЯМ ОПРЕДМЕТНЕНОЇ ДІЇ (УТВОРЕННЯ ІЗ СУФІКСОМ -НИН(А))	174
<i>Мамай Ю. Ю.</i> КРОСДИСЦИПЛІНАРНИЙ АНАЛІЗ ВАРІАНТІВ ВИЗНАЧЕНЬ КОНЦЕПТУ TRAUMA	177
<i>Матковська М. В.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНА СЕМАНТИКА ЧОЛОВІЧОГО КОМУНІКАТИВНОГО ПРОСТОРУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Д. ДЖОЙСА «ПОРТРЕТ МИТЦЯ ЗАМОЛОДУ»)	183
<i>Межуєва І. Ю.</i> КОМУНІКАТИВНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ У НЕМОВНИХ ЗВО	187
<i>Мельник Н. І.</i> РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЕТНІЧНІСТЬ» У БРИТАНСЬКІЙ ТЛУМАЧНІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ СЕРЕДИНИ XX СТОЛІТТЯ	191
<i>Мельник І. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КООПЕРАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ПРОВОКАЦІЙНОГО МОВЛЕННЯ В ІНСТИТУЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ	197

CONTENTS

LINGUISTICS

<i>Ahmadova M. I.</i> MONO AND POLY INTENSIVE FEATURES OF THE INTERROGATIVE ACT OF DIRECT SPEECH IN ENGLISH AND AZERBAIJANI.....	4
<i>Baibakova I. M., Hasko O. L.</i> ESP DISCOURSE FROM CONFIDENT LEARNERS' PERSPECTIVE.....	8
<i>Bakhchyvanzhy A.</i> SPEECH GENRES IN LEGISLATIVE LEGAL DISCOURSE.....	12
<i>Bekhta I., Marchuk O.</i> STRUCTURAL-TYPOLOGICAL PARAMETERIZATION OF FICTION TEXT SPACE OF THE ENGLISH FANTASY.....	17
<i>Bilous N., Novokhatska N.</i> INFLUENCE OF IT AND SOCIAL NETWORKS ON THE FORMATION OF XXI-CENTURY ENGLISH NEOLOGISMS.....	21
<i>Bilyaev D., Demchuk A.</i> LINGUOPRAGMATIC PECULIARITIES OF J. BIDEN'S ELECTORAL DISCOURSE.....	24
<i>Bober N.</i> TAGGED MODI OF CONCEPTUAL BLENDING OF PHRASAL VERB'S EMOTIONAL DESIGNATIONS IN THE BNC.....	28
<i>Bozhko Y.</i> PECULIARITIES OF PREPOSITIONAL-CASE MODEL PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE CORPUS OF MODERN PHRASEOLOGY.....	32
<i>Borysenko N., Kodubovska O.</i> APPELLATIVES WITH THE SEME 'HISTORICAL TYPE OF INHABITED PLACE' IN THE WESTERN GERMANIC AND THE EASTERN CLAVIC LANGUAGES: CONTRASTIVE ASPECT.....	35
<i>Burenko T.</i> MASCULINITY AS AN OBJECT OF LINGUISTIC RESEARCH.....	39
<i>Vyshnivskiy R., Duchymynska H.</i> THE ISSUE OF TRANSFORMATIONS OF BIBLICAL EXPRESSIONS IN THE MASS-MEDIA TEXT (BASED ON THE BRITISH ONLINE NEWSPAPER <i>THE GUARDIAN</i>).....	42
<i>Ganzhelo S.</i> COMBINING SEVERAL TYPES OF PHRASEOLOGICAL MODIFICATIONS WITHIN ONE PHRASEOLOGICAL UNIT IN GERMAN.....	46
<i>Hasiuk N., Push O.</i> ON CORRELATION OF SEMANTIC COMPONENTS OF THE LEXEME "ARCHITECTURE".....	50
<i>Hryhorian N., Domina N.</i> THE PROSODIC PECULIARITIES OF PERSUASION IN ENGLISH COURT SPEECH.....	54
<i>Hryniuk O., Okhrimenko O.</i> REALIZATION OF THE INTENTION OF THE COLLEGIAL AUTHOR IN THE TEXTS OF THE TAX LEGISLATION OF THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY.....	58
<i>Dehtiarova K., Karas A., Zhyvolup V., Kibenko L.</i> APPLICATION OF DEBATE METHOD IN TEACHING OF FOREIGN LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES AS ONE OF THE APPROACHES OF COMMUNICATIVE SKILL DEVELOPMENT IN STUDENTS.....	64

<i>Dziubina O.</i> FORMATION OF MORPHOLOGICAL NEOLOGISMS IN ENGLISH SEGMENT OF FASHION AND BEAUTY INDUSTRY.....	68
<i>Yemets N.</i> AMERICAN FEMALE POETRY OF THE COLONIAL PERIOD IN THE EGOCENTRIC PERSPECTIVE: SOCIO-CULTURAL ASPECT.....	72
<i>Zhyhadlo O. Yu.</i> FORENSIC LINGUISTICS: HISTORY, MAIN TASKS AND PROSPECTS.....	76
<i>Zhurenko Ya.</i> TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF MODERN GENDER LINGUISTICS: VALUE-BASED ASPECT.....	80
<i>Zaitseva V., Yaremchuk N.</i> THE UKRAINIAN LANGUAGE AS A SOURCE OF CHRISTIANITY MORAL BASIS.....	83
<i>Zevako V.</i> ASSIMILATIVE CHANGES AS A PHONETIC FEATURE OF EAST POLISSYA DIALECTS.....	87
<i>Zimonova O., Adamovych A.</i> THE INFLUENCE OF PATOIS ON SPEECH STANDARD OF FUTURE AND ENGINEER.....	91
<i>Ihoshev K.</i> CRITICAL THINKING SKILLS' DEVELOPMENT BY MEANS OF HOME READING IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES....	95
<i>Karakevych R.</i> VERBALIZATION OF PHRASEOLOGISMS-PHYTONYMS IN THE COMPARATIVE ASPECT.....	100
<i>Kirkovska I.</i> COMMUNICATIVE-PRAGMATIC POTENTIAL OF THE MEANS OF FUTURAL MEANING REPRESENTATION IN OFFICIAL DISCOURSE IN THE FRENCH LANGUAGE.....	104
<i>Kozak S.</i> FRAME MODEL OF ENGLISH PRESS RELEASES OF EVENT.....	108
<i>Kozlova V. V., Bagatska O. V.</i> VERBAL MANIFESTATION OF MOTHER DISCOURSE PERSONALITY IN THE ENGLISH PARENTAL DISCOURSE.....	112
<i>Korzh-Ikaieva T.</i> LEGAL TEXT IN THE CONTEXT OF LEXICAL-SEMANTIC ANALYSIS (BASED ON APPLICABLE LEGISLATION OF UKRAINE).....	117
<i>Kochukova N.</i> MODERN TENDENCIES OF FUNCTIONING OF THE TRANSFORMED SET EXPRESSIONS AS THE TITLES OF UKRAINIAN MEDIA TEXTS.....	122
<i>Kraynak O.</i> STRUCTURAL-SEMANTICAL FEATURES OF THE VERB WITH THE MEANING OF "KNOW" IN MODERN GERMAN.....	126
<i>Krut O.</i> THE FEATURE ZONE IN THE ONOMASIOLOGICAL STRUCTURE OF THE NOUNS DENOTING AGGRESSION.....	130
<i>Kulchytska O., Boichuk M., Erlikhman A.</i> MODERN ENGLISH TEXTBOOK: MULTIMODAL DIMENSION.....	134
<i>Lavrukhina V.</i> USING OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN TEACHING ENGLISH AS ONE OF THE ASPECTS OF FORMATION OF SOCIAL AND CULTURAL COMPETENCE.....	138
<i>Lazebna N.</i> LINGUISTIC AND COGNITIVE MECHANISMS OF ENGLISH-LANGUAGE DIGITAL DISCOURSE AND ITS CONSTITUENTS.....	143
<i>Levchenko T.</i> NEW MANIFESTATIONS OF THE FUNCTIONING OF DEROGATORY VOCABULARY IN MODERN JOURNALISM.....	146

<i>Lytvynko O.</i> THE PROBLEM OF SYNONYMY IN MODERN ENGLISH PUMP ENGINEERING TERMINOLOGICAL SUBSYSTEM.....	150
<i>Lychuk S.</i> CONCEPT AND STRUCTURE OF “DICTIONARY OF FOLK GEOGRAPHICAL NAMES OF IVANO-FRANKIVSK REGION”.....	154
<i>Lozovska K.</i> SPEECH PORTRAIT OF WOMEN IN THE XIX CENTURY (IN THE NOVEL “LITTLE WOMEN” BY L. M. ALKOTT).....	158
<i>Loskutova N. M.</i> POLYSEMY IN CINEMATOGRAPHIC TERM SYSTEM OF THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	162
<i>Mazur S., Solovey N., Andriichuk T.</i> SUGGESTIVENESS OF THE “OFUDESAKI” TEXT: INTENTION OR FORTUITOUSNESS?.....	167
<i>Maksymets O.</i> DEVELOPMENT OF THE SUFFIXAL WORD FORMATION SUBSYSTEM OF NOUNS WITH TRANSPOSITIONAL MEANS OF OBJECTIFIED ACTION (FORMATION WITH SUFFIX -НИИ(A)).....	174
<i>Mamai Yu.</i> CROSS-DISCIPLINARY ANALYSIS OF THE TRAUMA CONCEPT DEFINITION VARIATIONS.....	177
<i>Matkovska M.</i> THE CONCEPTUAL SEMANTICS OF MALE COMMUNICATIVE SPACE (BASED ON J. JOYCE’S NOVEL “A PORTRAIT OF THE ARTIST AS A YOUNG MAN”).....	183
<i>Mezhuyeva I.</i> COMMUNICATIVE-ORIENTED APPROACH TO TEACHING FOREIGN LANGUAGES FOR NON LINGUISTIC STUDENTS.....	187
<i>Melnyk N.</i> REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF “ETHNICITY” IN BRITISH INTERPRETATIVE LEXICOGRAPHY OF THE MIDDLE OF THE XX CENTURY.....	191
<i>Melnyk I.</i> COOPERATIVE STRATEGIES OF PROVOCATIVE SPEECH IN INSTITUTIONAL DISCOURSE AND PECULIARITIES OF THEIR IMPLEMENTATION.....	197

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 47 том 1, 2021

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.

Комп'ютерна верстка – Кузнєцова Н.С.

Підписано до друку 17.03.2021 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 329,33, ум. друк. арк. 24,65.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0521/177.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018 р.)

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Тел. +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua